קובץ

גם אני אודך

בעניני חנוכה

(חלק י"א)

קובץ מ'

עזרי מעם ה'

גמליאל הכהן רבינוביץ

מח"ס גם אני אודך

ופרדס יוסף החדש על המועדים

כסליו תשפ"ו

© כל הזכויות שמורות

יו"ל ע"י
מכון "גם אני אודך"

הערות והארות יתקבלו בשמחה רבה
להרב גמליאל הכהן רבינוביץ
ת.ד. 539
בני ברק
טל: 052-7128536
7128536@gmail.com
פקס: 03-5201299

תוכן עניינים

הגאון רבי אפרים גרינבלט זצ"ל

פסקים בעניני חנוכה ..... א

הגאון רבי יוסף ליברמן זצ"ל

בקושיית הב"י למה קבעו ח' ימים חנוכה ..... ג

בענין הנ"ל ..... ד

עוד בענין הנ"ל ..... ו

בקו' הפנ"י על נס פך השמן הרי טומאה הותרה בציבור ..... ח

ביאור דברי הספה"ק שבחנוכה מתגלה האור הגנוז ..... י

לאור הגנוז זוכים ע"י עמל התורה ..... י

סגולת לימוד ספרי מוסר בחנוכה ..... יא

חנוכה מסוגל להצלחה בתורה ..... יב

ימי החנוכה הם ללימוד התורה ..... יב

הימים מסוגלים להאיר באור התורה - ושעה של

תורה בימי חנוכה, חשובה בכפליים ..... יג

ימי חנוכה מסוגלים להתקרבות לד' ולתקן פגמי

נפשו בנתינת צדקה ודביקות בתורה ..... טו

הפרשת חלה מסופגניות ..... טז

אם מותר לאפות ולאכול סופגניות עם מילוי חלבי ..... יט

בישולי נכרים בסופגניות ..... כ

בישולי נכרים בסופגניה שהוציא מהמקפיא וחיממו ..... כא

אונן בנר חנוכה וברכת ראיית נ"ח ..... כד

אבל רח"ל שקיבל מנורה אם יברך שהחיינו ..... כה

הדלקת נר חנוכה בבכ"נ ע"י אבל ..... כו

עריכת לוויה ל"ע בזמן הראוי להדלקת נ"ח ..... כח

השתתפות אבל במסיבת חנוכה ..... כח

הגאון רבי ירמיה מנחם כהן שליט"א
זוג פרודים שנמצאים בהליכי גירושין אך עדיין לא התגרשו וחיים בבית
אחד כל אחד בחדרו. האם האשה יוצאת בהדלקה של הבעל או לא ..... ל
הגאון רבי משה בראנדסדארפער שליט"א
המתפלל בע"פ ונתעורר לו ספק אם מותר לו לילך ולקחת סידור ..... לא
טלטול מנורה של חנוכה בשבת כשמונח על הטס
גם דבר היתר מבעוד יום ..... לב
הגאון רבי חיים אלעזר שיינברגר שליט"א
מנורה ישנה ירושה או חדשה מה עדיף להדלקת נרות חנוכה..... לז
זוג הורים פרודים אם האשה יוצאת ידי חובתה בנרות בעלה ..... מ
מי שהדליקו עליו ביום הראשון אם כשמדליק
ביום השני צריך להוסיף שהחיינו ..... מג
אם שרי לברך על הדלקת נרות חנוכה כשהשמש אינו בידו..... מה
הערות על ספר פרדס יוסף החדש על חנוכה ..... מז
עוד הערות על ספר פרדס יוסף החדש על חנוכה..... נ
טעם שאין קורין מגילת בית חשמונאי ..... נא
אשו משום חציו בהדלקת נרות חנוכה בערב שבת ..... נא
אם יש חיוב אכילת בשר בימי חנוכה ..... נב
הערות בעניני חנוכה ..... נב
הגאון רבי בניהו דיין שליט"א
באשה שהיתה לבד בבית בערב שבת חנוכה והדליקה נר חנוכה ובירכה להדליק נר של שבת וחנוכה כי סברה שאם מדליקה נר חנוכה לא צריכה להדליק נר שבת, האם בשבוע הבא תהיה צריכה להדליק נר נוסף לנרות שבת משום קנס כדין שכחה שבת אחת להדליק או לא ..... נד
הגאון רבי ישראל טויב שליט"א
נר חנוכה במנין חצרות..... סא
בדין נר חנוכה בתוך עשרה ..... סו
אם אמרינן בחנוכה ספק דרבנן להקל ..... סט
מי שנמצא בבית האסורים ומדליק שם האם אשתו יוצאת בזה ..... ע
בן ספרד שרואה נר חנוכה של מהדרין מבני אשכנז ..... עה

הגאון רבי צבי רייזמן שליט"א

חיוב נשים בהלל בחנוכה ..... עז

טעות בקריאת התורה בראש חודש שבחנוכה

[סדרי עדיפויות בקריאת התורה ובקיום מצוות] ..... צג

הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א

מעט נרות ודאים או הרבה נרות ספקיים הי עדיפא ..... קיב

טעה והדליק בליל א' דחנוכה ב' נרות ..... קיג

כלי להחזקת שמן הנרות ..... קטו

כלי שאינו יכול לעמוד בלי תמיכה לנר חנוכה ..... קטז

הנרות מזכוכים הנמצאים בתוך החנוכיה האם זה

נחשב כמדליק בזכוכית או בכסף ..... קיז

להדליק נרות חנוכה במנורת זהב כשאין כוסיות זכוכית והזהב יתקלקל ..... קיח

האם צריך לטבול את הכוסיות שמדליקים בהם נרות חנוכה ..... קיט

הגאון רבי אדיר כהן שליט"א

הדלקת נרות חנוכה בשדה הקרב ..... קכא

ברכת שהחיינו ביום השני כשהדליקו עליו ביום הראשון ..... קלד

דרוש בערב חנוכה התשפ"ד לפני בני תורה ..... קלז

הגאון רבי אברהם זנגר שליט"א

נפק"מ מחודשות בחקירת האחרונים בגדר הדלקת מהדרין ..... קמא

הגאון רבי רן יוסף חיים מסעוד אביחצירא שליט"א

פיוט מעוז צור ישועתי ..... קנב

מי שהדליק נרות חנוכה ביום השלישי ואח"כ

הגיע משיח אם צריך לעשות כב"ש ..... קעא

חנוכיה מכסף טהור או מגילה בכתב מיוחד מה עדיף ..... קעד

אשה שהולכת לטבול בחנוכה האם ימתין לה הבעל להדלקה נ"ח ..... קעו

נר חנוכה שנדלק בהיסח הדעת מה יעשה ..... קעח

הגאון רבי דוד דרעי שליט"א

ברכות ההדלקה ..... קעט

הגאון רבי אליעזר הכהן רבינוביץ שליט"א

מה נשתנה הדלקת נרות חנוכה בחצר שיש לו שני פתחים שאין
מברכים על ההדלקה השניה משחיטת בן פקועה שמברכים עליה ..... קפה
האם מברכים על מצוה דרבנן שחיובה מפני מראית עין ..... רב
המדליק נרות חנוכה בשני פתחים מפני החשד האם מברך שני פעמים ..... ריז
מדוע לגבי נרות חנוכה יש חשד בשני פתחים, ולגבי בית הכנסת
שיש לה שני פתחים אין חשד ..... רלד
מה עדיף יותר להדלקת נ"ח מנורה יקרה או מנורה יפה ..... רמז
הדלקת נר חנוכה בבית שאינו נשאר ללון שם באותו הלילה ..... רנה

הגאון רבי ראובן וובשת שליט"א

הטעם שבחנוכה או בראש חודש אין אומרים בשיר
של יום השיר שהיו הלוים ..... רסג

הגאון רבי שמחה בונים לונדינסקי שליט"א

אמאי לא תיקנו חנוכה ט' ימים משום ספיקא דיומא ..... רסה
אמאי לא הדליקו בשמן טמא הא טומאה הותרה בציבור ..... רסח
אמאי קבעו הנס דוקא לשמונה ימים ..... ערב

הגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א

נרות חנוכה או קביעות מזוזה מה קודם ..... רעו
מנורת חנוכה מכסף טהור או מגילה בכתב מיוחד ביופי ..... רפה

הגאון רבי משה חליוה שליט"א

שו"ת שונות בהלכות חנוכה ..... רצא
ע"ד המנהג הנפסד דמשחק בקלפים בימי החנוכה ..... רצה

הגאון רבי מאיר סבג שליט"א

הערות והארות על הספר פרדס יוסף "חנוכה" ..... רצו

הגאון רבי אלחנן פרינץ שליט"א

זמן הדלקת נרות חנוכה כשחל ליל טבילה ..... ש
מקום הדלקת נרות בפנימיה חלקית ..... שא
הדלקת נרות חנוכה בבית האבל ..... דש
הדלקת נרות חנוכה לנשים בפתח עזרת נשים בקבר רשב"י ..... שז
קטן בהדלקת נר חנוכה בבית כנסת ..... שט

הגאון רבי שלמה משי זהב שליט"א

בסוגיא דכבתה זקוק לה או לא, והאם היא תליא
באשו משום חציו או משום ממונו ..... שיד

הגאון רבי נחמן דרקסלר שליט"א

מצווה חביבה היא עד מאוד ..... שכג

הגאון רבי יוסף אביטבול שליט"א

פסקי הלכות חנוכה..... שכה

הגאון רבי אפרים גרינבלט זצ"ל
בעל ה"רבבות אפרים"

פסקים בעניני חנוכה

[נערך ע"י הגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א מח"ס בית מתתיהו ועו"ס]

בס"ד, אדר תשע"ח.

אורך ימים ושנות חיים למע"כ יד"נ הרה"ג המפורסם מזכה הרבים רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א, מח"ס גם אני אודך ופרדס יוסף החדש על המועדים, שלום רב. לאות כי היה לך קשר טוב [להבדיל בין החיים] עם הגאון בעל רבבות אפרים זיע"א אמרתי להביא לך פסקים שאמר לי בהלכות חנוכה.

א: י"א שגם בחנוכה אמרינן שואלין ודורשין ל' יום קודם החג (עיין שו"ת רבבות אפרים ח"ז עמ' תנ"ב).

ב: מי שאין לו בית לא חייב בנר חנוכה (עיין שו"ת רבבות אפרים ח"ו סי' שס"ד אות ב').

ג: אם נמצא באוירון לא ידליק שם (עיין שו"ת רבבות אפרים ח"ו סי' שנ"ד אות נ"ח).

ד: בשעת הדחק יכול למנות גוי שידליק נר חנוכה (עיין שו"ת רבבות אפרים ח"ז סי' קצ"ז אות ג').

ה: חתן ביום חופתו ידליק בבית הוריו (עיין שו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' ת"ס אות ט"ז, ח"ד סי' קס"ד).

ו: מי שיש לו ביום ג' שני נרות, ידליק נר אחד ולמחרת עוד אחד (עיין שו"ת רבבות אפרים ח"ב סי' ק"פ).

ז: אי"צ למכור כסותו עבור נר ההידור (עיין שו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' תנ"ו וסי' תקמ"ה אות ב').

ח: עדיף שיעשה שליח להדליק נר חנוכה בזמן, ממה שידליק בעצמו לפני הזמן (עיין שו"ת רבבות אפרים ח"ז סי' קצ"א אות י"א).

ט: לכתחילה ידליק בנר שלו, ובדיעבד יצא גם בנר של אחר (עיין שו"ת רבבות אפרים ח"ז סי' קצ"ז וסי' רצ"ז אות ד', ח"ח סי' ער"ב).

י: לכתחילה אפשר לכבות הנר חנוכה אחר חצי שעה, אבל עדיף שלא יכבה (עיין שו"ת רבבות אפרים ח"ה סי' תל"ב אות ב').

יא: צריך לחנך קטן להדליק כל הנרות כגדול (עיין שו"ת רבבות אפרים ח"ח סי' ש"צ אות ב').

יב: קטן שהגדיל באמצע חנוכה ממשיך להדליק ולברך (עיין שו"ת רבבות אפרים ח"א סי' תמ"ב).

יג: לקטן מותר לאכול קודם ההדלקה ולנשים אסור (עיין שו"ת רבבות אפרים ח"ד סי' קס"ז אות כ"ט).

יד: אפשר לברך ברכת הרואה ברואה נר חנוכה של קטן (עיין שו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' תמ"ה וסי' תקמ"ג, ח"ד עמ' ת"ה).

טו: קטן יכול להדליק נר חנוכה של בית כנסת (עיין שו"ת רבבות אפרים ח"ז סי' קצ"ז אות י', ח"ח סי' רע"ג אות ב').

טז: אפשר להשתמש בכוסיות שלא הוטבלו לנר חנוכה, אף אם רוצה להשתמש בהם לשתיה. ואחרי חנוכה יטבילם (עיין שו"ת רבבות אפרים ח"א סי' תל"ז, ח"ג סי' ת"ס אות ד', ח"ד סי' קס"ג אות כ"ה).

יז: בזמן שנרות חנוכה דולקים, בחצי שעה הראשונה לא תדליק האשה מכונת כביסה (עיין שו"ת רבבות אפרים ח"ו סי' תנ"ח אות ג').

יח: בזמן שהנרות דולקים אפשר לבשל ולאפות, ולא גרע מחוה"מ (עיין שו"ת רבבות אפרים ח"ז סי' קצ"א).

יט: בשבת חנוכה אם שכח לומר רצה, כשחוזר בהמ"ז יחזור לומר גם על הניסים (עיין שו"ת רבבות אפרים ח"ב סי' קפ"ה אות ד', ח"ד סי' קס"ג אות כ"ח).

כ: כשיש לו או נר חנוכה או נר שבת, נר שבת עדיף. אבל כשיש לו חשמל אז עדיף נר חנוכה (עיין שו"ת רבבות אפרים ח"ד סי' קס"ג אות ט"ו).

הגאון רבי יוסף ליברמן זצ"ל
בעל משנת יוסף

בקושיית הב"י למה קבעו ח' ימים חנוכה

הרבה תירוצים נאים נאמרו על קושייתו המפורסמת של מרן הרב"י [וקדמו כבר המאירי], שלכאורה היה הנס רק בז' הלילות, ולא בלילה הראשון, שהרי היה להם שמן ליום אחד. — ובתירוצו הראשון תירץ, שחלקו השמן שבפך לח' חלקים, ובכל לילה היו נותנים במנורה חלק א', והיה דולק עד הבוקר, ונמצא שבכל הלילות נעשה נס. — ובזה אתי שפיר שעשו מצות הטבת הנרות והדלקתן בכל ערב. וכן לתירוצו השני של הרב"י, שלאחר שנתנו שמן בנרות המנורה כשיעור, נשאר הפך מלא כבתחילה, וניכר הנס אף בליל הראשון עכ"ל. [וכן בכל לילה ולילה, ב"ח]. שלפ"ז נעשה הנס בשמן שבפך, ולא בשמן שבמנורה. וא"כ הטיבו והדליקו את נרות המנורה בכל ערב. — אבל לתירוצו השלישי של הרב"י שבליל ראשון נתנו כל השמן בנרות, ודלקו כל הלילה, ובבוקר מצאו הנרות מלאים שמן, וכן בכל לילה ולילה עכ"ל. לפ"ז קשה הא צריך הטבת והדלקת הנרות.

והנה בספר מקראי קודש (חנוכה סי' ז) הביא קושיית הגר"ח הלוי סולובייציק ז"ל על המדרש תנחומא (פ' תצוה ג): א"ר חנינא סגן הכהנים אני הייתי משמש בבית המקדש ומעשה נסים היו במנורה, משהיו מדליקין אותה מראש השנה לא היתה מתכבה עד שנה אחרת וכו' עכ"ל. דקשה הרי מצוה להטיב ולהדליק את הנרות בכל יום. — והציע הגר"ח קושיא זו לפני האדמו"ר מגור בעל אמרי אמת ז"ל. והשיבו עפ"י הגמ' (ביצה כב.) דנותן שמן חייב משום מבעיר, א"כ היה יכול להוסיף טיפה אחת בכל לילה לקיים מצות הדלקה, וגם נעשה נס שהיה דולק כל הלילה מאותה טיפה עכ"ד. [אבל אכתי הטבת הנרות היה חסר].

ויש לתרץ לפ"ז תירוצו השלישי של הב"י הנ"ל, שהשמן דלק כל ח' הימים ולא נחסר, וי"ל שבכל לילה הוסיפו לו טיפה אחת משמן טמא שהיה להם, ואותה טיפה נתבטלה שם ברוב, ועל ידה הרי זה נחשב להבערה בכל לילה. [ואפילו אם הוסיפו טיפה בכל לילה, לא היה השמן הטמא רוב בנר, אלא עדיין היה הרוב מהטהור].

מהדברים האמורים יש ללמוד לנר ה' נשמת אדם (משלי כ, כז) וכמש"פ האבן עזרא מפני שהיא אצולה

מאיתו ית׳ [לכן נקראת נר ה׳]. שצריכה הטבה והדלקה, לטהר רעיוניו, ואח״כ להדליק ולהאיר בו אור התורה והיראה. ולא די בהדלקה שעשה בו רבו ואביו, אלא צריך כל א׳ להוסיף טיפה שמן לנרו, להיות עולה בכל יום, ולהוסיף מעלות בקודש. אבל רק שמן טהור יוסיף, דהיינו לקדש מחשבותיו, ולנקותם מכל שמץ, ולהוסיף עליהן מחשבות קדושות עוד ועוד.

בענין הנ״ל

ידועה קושיית הב״י (או״ח סי׳ תר״ע) למה קבעו ח׳ ימים, דכיון דשמן שבפך הי׳ בו להדליק לילה אחת, נמצא שלא נעשה הנס אלא בז׳ לילות. וכ׳ לתרץ בכמה אופנים [וזכה לכוין לתוס׳ הרא״ש והמאירי בקושיא ובתירוץ, שעדיין לא נדפסו בימיו].

והפר״ח מפלפל בדבריו, וכתב גם תירוצים משלו, אכן מסיק שאין צורך בכל התירוצים, שאין סברא שיקבעו ז׳ ימים מכ״ו כסלו ואילך, ועיקר יום הנצחון שנחו מאויביהם שהוא בכ״ה כסלו לא יקבעוהו לדורות. אלא דלילה ראשונה הוא משום הנצחון, והז׳ הלילות האחרות הן משום הנס. וכ״כ הקדושת לוי (בקדושה ג׳ לחנוכה) ונתן טעם למה עשו זכר לנס ההצלה בהדלקת נר, כי ראו ע״י נס הנעשה בנרות המנורה, שזכות המנורה גרמה ההצלה לכן עשו זכר להדליק ליל א׳ נר אחד (ונתן משל נאה לזה עיי״ש).

ויש להסביר בס״ד עוד, את מה שקבעו הדלקת נר א׳, לזכר לנס ההצלה, הגם שלכאורה אין לנר שייכות לנצחון מלחמה.

בפשטות י״ל כי בימי היונים היה העולם חשוך בעדינו, כי באכזריות נוראה העבירו את ישראל על דתם, והכריתו מהם שמירת שבת ראשי חדשים (קביעת מועדות) ומילה (אות ברית קודש), ורצו ח״ו לטמאם ולעשותם כגוים ערלים. וכמאחז״ל (ב״ר פ׳ לך מד, יז) והנה אימה חשיכה גדולה נופלת עליו, אימה זו בבל, חשיכה זו מדי שהחשיכה עיניהם של ישראל, גדולה זו יון. כלומר ״חשיכה גדולה״ היתה בגלות היונים. — וכאשר נצחנו אותם בעזרתו ית״ש, ובטלו גזירותיהם, ועוד נתרבה תורה, הנמשלה לאור, כי נר מצוה ותורה אור. אז הואר העולם כולו, כי נדלקה גם המנורה בבהמ״ק אשר ממנו תצא אורה לעולם (בשבת כב:). ולכן לזכר הנצחון, אשר על ידו נהיתה אורה בעולם, תיקנו החשמונאים להדליק ביום הראשון נר אחד.

ויותר בעומקן של דברים י״ל עפימש״כ הבית אהרן (לחנוכה דף מד.) דמצות נ״ח היא מצוה דרבנן, ומקום הנחתה למטה מי׳ טפחים, להורות שממקום נמוך, וממצוה שקבעו בני אדם, אפשר להאיר עד רום המעלות,

וע"י ההדלקה והברכות, כוונותיהם ויחוד השמות הק' מתעלה קדושתו ית' בכל העולמות, וממשיך אורו של הקב"ה למקום הכי נמוך, וזה רצונו ית' שע"י העשיות שלנו יתעלו כל העולמות, ומאריך קצת במוסר עיי"ש. ושם (דף מז.) כ' עוד שבנר יש גשמיות, והוא הכלי השמן הפתילה והאש, ויש רוחניות הוא האור היוצא מהלהבה, וזה עיקר מצות נ"ח שיאירו ישראל ע"י מעשיהם הגשמיים, עד רום המעלות הרוחניות בשמים ממעל, כי באמת יש להקב"ה רבוא רבבות מלאכים ושרפים המהללים שמו, ועכ"ז חפץ שבנ"א בזה העולם ייחדו שמו. משל למלך שהי' לו כל תענוגי עוה"ז, וכל מיני מנגנים בכלי זמר משובחים, והי' לו צפור (תוכי) שהיתה יודעת לומר מלה אחת "צוקער" והשתעשע בה. ושאלוהו ע"ז מה זה נחשב נגד המנגנים הנפלאים. והשיב אמת, אבל הם בני דעה ולמדו לנגן ויודעים, אבל לשמוע דיבור מזה הבעל חי הוא חידוש ומזה משתעשעים, והנמשל מובן כי לשמוע שירות ותשבחות ממלאכים העומדים בשמים, אין זה חידוש כ"כ כמו מקרוצי חומר ילודי אשה, וזהו שעשועיו ית' כביכול שאנו נהללהו, ולזה מורה נ"ח, שמהנס הגשמי, נעשה אור רוחני, וממצוה דרבנן במקום נמוך נעשים תיקונים נפלאים בכל העולמות, אתוד"ק (בשינוי לשון).

ומעתה יובן מה שקבעו זכר לנס הנצחון, הדלקת נר א', להורות שלא הי' כאן נצחון גשמי של כח ושלטון, אלא נצחון רוחני, של קיום התורה, נגד משכיחי התורה ומעבירי המצוות. וכל המלחמה היתה רק למען רוחניות, לא לשום מטרה גשמית, חוץ ממה שעצם המלחמה לא היתה גשמית כ"א רוחנית, למעלה מהשכל שכמה חובשי ביהמ"ד וכהנים ילחמו נגד גבורים אדירים שבאומות. לכן קבעו זכר לנס הנצחון, לא כאומה"ע שעושים זכר לנצחון בהצגת כלי מלחמה ומצעד אנשי מלחמה, אלא אנו מדליקים נר א' בלבד זכר לנצחון האדיר, נר גשמי שעיקרו הוא האור הרוחני, להראות לנו ולבנינו כי אמנם אחזנו בחרב הגשמי, אבל אך ורק למען הרוחניות, למען קיום התורה והמצוות, וגם לא החרב הגשמי הביא את הנצחון אלא הקב"ה שעמד להם בעת צרתם, רב את ריבם ודן את דינם.

ואפשר שלזה אחז"ל (שבת כג:) הרגיל בנר (רש"י פירש שבת וחנוכה) הויין לי' בנים ת"ח, לא אמר "הזהיר" כמ"ש שם בציצית מזוזה וקידוש, אלא "הרגיל" כלומר שמתבונן (כ"כ הדעת סופר) בעיקר נ"ח, שאמנם גשמי הוא, אבל עיקרו האור הרוחני, והוא הזכר לנס הנצחון כמו שנתבאר, איש כזה עושה מהרוחניות עיקר, ומהבלי עוה"ז טפל, וכל מעיינו בתורה ומצוות, ומדה כנגד מדה זוכה לבנים ת"ח.

עוד בענין הנ״ל

א) ידועה ומפורסמת היא קושית מרן הבית יוסף (או״ח סי׳ תרע) למה קבעו חנוכה ח׳ ימים, דכיון דשמן שבפך היה בו כדי להדליק לילה אחת, נמצא שלא נעשה הנס אלא בז׳ הלילות. ותירץ כמה תירוצים. — והפרי חדש תירץ בפשטות שאין סברא שיקבעו ז׳ ימים מכ״ו כסלו ואילך, ועיקר יום הנצחון שנחו מאויביהם שהוא בכ״ה כסלו לא יקבעוהו לדורות. אלא דלילה הראשונה הוא משום הנצחון, וז׳ הלילות האחרות הן משום הנס. ואילולי נס של שמן היו קובעין לדורות יום אחד יו״ט בהלל והודאה, אלא שבשביל נס פך של שמן קבעו ח׳ ימים לדורות עכ״ד.

ב) בדרך זו כתב גם הקדושת לוי (בקדושה שלישית לחנוכה) דההלל ביום ראשון הוא על נס ההצלה, שמסר גבורים ביד חלשים וכו׳, והטעם שמדליקים ביום א׳, דכיון שהנס היה בנרות המנורה, ראו שזכות המנורה גרם ההצלה, ומצות המנורה הגינה עליהם, ולכן עשו זכר להדליק ליל א׳ נר אחד עכתו״ד.

ג) וי״ל עוד בס״ד, בהקדם דברי הלבוש, שבחנוכה אינם ימי משתה ושמחה כי אם הלל והודאה, כי לא רצו האויבים להשמידנו כי אם להעבירנו על דתנו רח״ל. ולא כמו בפורים שאז היתה הגזירה להשמיד להרוג ולאבד. והקשה הט״ז (בסי׳ תרע) דאדרבא גדול המחטיאו יותר מההורגו. — וכתבנו בס״ד (בחי׳ לפורים) להסביר כונת הלבוש, דכיון שבחנוכה היתה רק גזירה לטמאות הנשמות, ע״י שישכיחום תורתך, לכן באותו ענין מזכירים הנס בהלל שהוא טהרת הנשמה והדבקתה למקורה ושורשה להדבק בהשי״ת. ובפורים שהיתה הגזירה על הגופים ניתנו המצוות לגוף למשתה ושמחה ומשלוח מנות וכו׳. — וא״כ עיקר שמחת הנצחון בחנוכה היתה שמחת הנשמה, והזכר הטוב ביותר לה הוא בנר, הרומז לנר ה׳ נשמת אדם.

ד) אי נמי י״ל דהיינו טעמא שקבעו זכר לנס הנצחון ע״י נר. כי הכח המבטל את הסט״א הוא אור ואש הקדושה, כמ״ש והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש. — [דהיינו שהאש והלהבה ביחד מבטלים ושורפים הקש, וזה בלי זה אינו יכול. כמ״ש כק״ז החת״ס בתורת משה (דף כט. טור ב׳ ד״ה וישב) שביקש יעקב לישב בשלו׳׳ה׳ שימולא השם, כי יד על כס י-ה, ועם אותיות ו״ה, הנמצאים בתיבת בשלו׳׳ה׳ יתמלא שם הוי׳, והוא ע״י כח בית יעקב אש ובית יוסף להבה. אבל קפץ עליו רוגזו של יוסף, שנפרד ממנו, ובאש לבד אין כח בלי הלהבה]. — לכן לזכר נס הנצחון של הקדושה נגד הסט״א, מדליקים נר, לרמז כי כח האש והלהבה של יעקב ויוסף עמד נגדם להכניעם. —

ודבר זה נוהג בכל דור, כי אש התלהבות התורה [דיעקב עמוד התורה], ואש קדושת יוסף הצדיק, הם המכניעים הסט"א. והדלקה עושה מצוה, להדליק אורות אלה.

ה) ויותר בפשטות י"ל בס"ד, דהחשמונאים הכהנים הקדושים מסרו נפשם עבור התורה והמצוות שנמשלו לאור, כי נר מצוה ותורה אור, ובשכר מסי"נ הצילם ה', לכן לזכר ההצלה והנצחון מדליקים נר, לרמז התורה והמצוה שעליהם מסרו אבותנו נפשם. — וגם אור זה הוא נצחי בכל דור, דלולא מסי"נ אבותינו הק' ומסירות נפשינו אנו, היינו ח"ו נטבעים בין אוה"ע. ואור התורה והמצוה נותן לנו קיום באורך גלותנו, ובזכותם ירום קרננו על כל שונאינו.

ואחז"ל (שבת קל.) תניא ר"ש בן אלעזר אומר כל מצוה שמסרו ישראל עצמן עליהם למיתה בשעת גזרת המלכות "כגון" עכו"ם ומילה, עדיין היא מוחזקת בידם. — ואמרו "כגון" אלה, כי ישנן עוד מצוות שישראל מסרו נפשם עליהן, כמאחז"ל (ויק"ר לב, א) שבשעת השמד אמרו א' לשני, מה לך יוצא ליסקל, והשיב על שמלתי את בני, מה לך יוצא לישרף, על ששמרתי את השבת, מה לך יוצא ליהרג, על שאכלתי מצה, מה לך לוקה בפרגל (או לידקר בפורגון), על שעשיתי סוכה, על שנטלתי לולב, על שהנחתי תפילין, על שהטלתי תכלת, על שעשיתי רצון אבא שבשמים, הה"ד (זכריה יג, ו) ויאמר אליו מה המכות האלה וגו', ואמר אשר הוכיתי בית מאהבי, מכות האלה גרמי לי להאהב לאבי שבשמים עכ"ל.

וכל המצוות האלה מוחזקות הן בידינו, בזכות מסירות נפש אבותנו וקדמוננו. וכשאנו מדליקים הנר הא' (ביום הראשון, ובכל יום כשמגיעים לנר הא'), אנו מודים להשי"ת על ההצלה והנצחון שהיה בזכות מסירות נפשם על התורה והמצוה, ועל שנותן לנו בכל הדורות כח וגבורה למסור נפשנו על נר מצוה ותורה אור.

ו) ויש במושג של "מסירות נפש" כמה וכמה מדרגות, קצהו האחרון הוא למסור נפשו לה' בפועל ממש, כהמדרש הנ"ל ליסקל לישרף וליהרג. — אבל "מסירות נפש" מתחילה ממסירות רצונו לה', כדמתרגם אונקלוס, אם יש את נפשכם (פ' חיי שרה כג, ח) אם אית "רעוא" בנפשכון. וכל ביטול רצונו ותאותו ונוחיותו, מפני רצון השי"ת, נכלל בגדר מסירות נפש. הן בשב ואל תעשה, לרסן עצמו מלמלא רצונו, והן בקום ועשה להתאמץ יותר ממה שגופו רגיל. — כל כוחות אלה השרישו אבותנו בנו במסירות נפשם בפועל תמיד, ובזכות אבותנו יש גם בנו כוחות אלה. וזה מזכיר לנו הנר הראשון בחנוכה, וברטט אנו מדליקים אותו ותפלה חרישית בלבנו, יהי ה' אלקינו עמנו כאשר היה עם אבותנו, אל יעזבנו ואל יטשנו.

בקו׳ הפנ״י על נס פך השמן הרי טומאה הותרה בציבור

בגמרא (שבת כא:) מאי חנוכה דת״ר בכ״ה בכסליו וכו׳ וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד וכו׳ נעשה בו נס וכו׳.

פירש״י מאי חנוכה על איזה נס קבעוה עכ״ל. ולשון השאלה תמוה קצת, וכי לא ידעו חכמי הש״ס שהיו מאות שנים אחרי נס חנוכה, על איזה נס קבוע יו״ט דחנוכה.

ויל״פ עפי״ד מהר״ל מפראג ז״ל שהיו כאן ב׳ ניסים, העיקר היה נס הנצחון, שהשמידו וגירשו את הרשעים האכזרים היונים ימ״ש, שגזרו גזירות קשות ואכזריות, ובלבד להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך. והחזירו הכהנים הקדושים את העטרה ליושנה, והוסיפו עוד גדרים וסייגים לשמירת וקיום התוה״ק. ואם כי היה זה נס עצום, להמעיין במגילת אנטיוכוס, שנמסרו רבים מאד מאד כחול הים, ממש לא יספרו מרוב, מזויינים בכל כלי המשחית החזקים ביותר, ביד קומץ קטן של כהנים קדושים וטהורים, חובשי ביהמ״ד שאולי מעולם לא החזיקו חרב בידם. בכל זאת היה הנס נראה כעין מלובש בדרך הטבע, כי סוף סוף נצחו אותם במלחמה בחרב וחנית. — לכן עשה לנו ה׳ נס השמן, שהוא לגמרי למעלה מדרך הטבע, שאין לו שום שייכות לתלותו בטבע הבריאה, בכדי להודיע ולגלות שגם נס הנצחון, לא היה בו שום כחי ועוצם ידי, כי אם הכל נס מן השמים עכתוד״ק (ראיתים מובאים ולא ראיתי בפנים הספר).

ומיושבת בזה הקושיא הידועה של הפני יהושע (שבת כא:) למה היה צורך בכלל בנס השמן, הרי טומאה הותרה בציבור, ותירץ על נכון דאה״נ כן הוא מעיקר ההלכה, אבל הקב״ה הראה לנו חיבתו בהזמינו לנו שמן טהור לחנך בו המנורה וביהמ״ק.

ולפ״ד מהר״ל יש להוסיף ולומר, שעיקר הנס היה הנצחון, שהכריתו את מלכות יון הרשעה. אבל היה נס זה מלובש קצת בטבע. שהרי אחזו הכהנים הקדושים בחרב וכלי קרב, ונצחום בדרכי מלחמה. ולכן אומות העולם יכולים לומר ח״ו לפי שיטתם של כחי ועוצם ידי, שהיו החשמונאים המכבים גבורים אדירים שלא היה כמותם בכל העולם. ולכן במכוון עשה הקב״ה את נס השמן שהוא לכו״ע למעלה מדרך הטבע, כדי שיבא נס זה וילמד גם על נס הנצחון, שגם הוא היה למעלה מהטבע, למרות שהתלבש בדרכי מלחמה. והכל להוציא מלבם של היונים, שרצו לעקור ח״ו

מישראל את האמונה והבטחון בה', ולכן ציוו לכתוב על קרן השור וכו' (וכמו שנתבאר לעיל). שלא כן הוא, ולעולם לא יצליחו לנתק את ישראל מאביהם שבשמים, אלא מאמינים בני מאמינים הם, שהקב"ה לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים.

והנה המאירי (כא: בד"ה ונחזור לענין הנס) כבר קדם את הרב"י ועמד בקושייתו, וכתב וז"ל ולילה הראשון שלא היה שם נס השמן, מברכין על הגאולה, ועל הודאת מציאת הפך, ושאר הלילות על נס השמן וכו' עכ"ל עיי"ש, ולפי דבריו הרי ב' ענינים אלה נסים מלובשים בטבע הם, ולכן עשה הקב"ה את נס השמן, ללמד עליהם, וכמו שנתבאר.

ורואים אנו רעיון זה גם בתפלת על הניסים, שבעיקר מזכירים שהקב"ה רב ריבנו ונקם נקמתינו ומסר גבורים ביד חלשים וכו' ועשה תשועה גדולה וכו' ואח"כ הדליקו נרות בחצרות קדשך, שזה הוא לגילוי מילתא על נס הנצחון.

וא"כ זהו ששואלת הגמ' מאי חנוכה על איזה נס קבעוה, דבודאי ידעו מנס חנוכה, אלא היתה השאלה איזה נס הוא העיקר להודות עליו, אם הנס שבדרך הטבע של הנצחון, או הנס שלמעלה מהטבע של המנורה. — ומתרץ ששניהם אמת, ואחד צריך לשני, עיקר הנס שגברו מלכות בית חשמונאי ונצחום, ונטפל לזה נס השמן שבדקו ומצאו רק פך אחד וכו'.

ומתפרש בזה היטב לשון הרמב"ם (בסוף הל' חנוכה) מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד, וצריך האדם להזהר בה, כדי להודיע "הנס", ולהוסיף בשבח הא-ל והודיה לו על "הנסים" שעשה לנו עכ"ל. שפתח בלשון יחיד להודיע "הנס", ומסיים בל' רבים והודיה על "הנסים". — אלא שהדלקת נר חנוכה הוא להודיע "נס" השמן, ועי"ז מוסיפים בשבח על "הנסים" שהוא נס הנצחון ונס השמן.

וראה בקדושת לוי (בדרושים לחנוכה, שבסו"פ מקץ, ד"ה הטעם) שהסביר למה בחנוכה ופורים מברכים שעשה נסים וכו', ולא בפסח שהיו בו הרבה נסים גלויים. אלא שנסי חנוכה ופורים היו ע"י אשה (אסתר ויהודית) שהיא בחי' מקבל (ולא משפיע), כלומר שהנס היה מלובש בטבע, וע"ז צריך לברך להודיע ולגלות הנס, אבל בפסח היה לגמרי למעלה מדרך הטבע, ולכן לא תיקנו ברכה זו, כי נוסח הברכה הוא: בימים ההם "בזמן הזה" ר"ל בטבע הזמן.

ביאור דברי הספה"ק שבחנוכה מתגלה האור הגנוז

והנה מובא בספה"ק קדושת לוי ובני ישששכר (מאמר תורה אור, אות י"ג) שבחנוכה מתגלה האור הגנוז בתורה. — ונלע"ד להבין דברי קדשם לפי קט שכלי. עפ"י מאמרם ז"ל (חגיגה יב.) ומובא ברש"י (ר"פ בראשית) אור שברא הקב"ה ביום ראשון, אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו, כיון שנסתכל בדור המבול וכו' שמעשיהם מקולקלים, עמד וגנזו לצדיקים לעת"ל. — ואין הכונה לאור המאיר מהשמש, שבאור כזה אי אפשר לראות יותר רחוק מראיית העין. אלא היה בעולם מאיר אור עליון, אור גילוי השכינה, שבו היה אפשר לראות בכל קצוי עולם. כי מחמת זכות וטהרת האור הזה, היה למעלה מהגשמיות. וכיון שלא היה העולם ראוי לו, נגנז לעת"ל. ומקצת מאור זה, שיש בו אור הקדושה, אור זיו השכינה, מאיר באור נר החנוכה. כי היה בכח הכהנים הק' לקבוע ולעשות ימים אלה לימים טובים, שתאיר בהם הארה עליונה קדושה, ויוכל לקבל אור זה, המקיים מצות נ"ח עם הלל והודאה לה', אשר אז תכלה נפשו לאלקים, ויושפע אז מאור עליון זה.

לאור הגנוז זוכים ע"י עמל התורה

היסוד יוסף (פרק פ') כתב: ובהרבה מקומות מצינו שקדושת נרות של מצוה חביבה לפני הקב"ה, כמאה"כ באורים כבדו ה', וכל נר הדולק לדבר מצוה יש בו קדושה גדולה ונפלאה, ואילו היינו זוכים להשגת רוח הקודש, היינו מבינים ומשיגים ע"י דליקת הנר הרבה דברי עתידות, שהנר של מצוה מתנבא כמו הנביא המתנבא עפ"י ה', ואין אנו זוכין להבין הנביאות של הנר מצוה. והענין כי בכל נר של מצוה נמשך בו קדושה עליונה, ומעורר למעלה הדלקת בוצינין קדישין [אורות וספירות עליונות] עכ"ל. — [והזכיר שם העובדא שכתב מהרש"ל בהקדמת יש"ש, שהראו לו מן השמים הורמנא לספרו ע"י נר, כי בעסקו בספרו דלק לפניו נר קטן שעמד להכבות, ונעשה נס ודלק זמן רב. והזכירו גם בשם הגדולים].

אכן בכל זאת מצאנו ענין מיוחד בנר חנוכה, יותר משאר נרות מצוה, והוא הנזכר באריכות בבני ישששכר (כסלו, מאמר תורה אור, מאות י"ג והלאה) בשם הרוקח ומהר"ל מפראג והרבי ר' פנחס מקאריץ ז"ל שיש ל"ו נרות בחנוכה, כנגד האור הראשון הגנוז ששימש ל"ו שעות, שבאור הראשון הביטו בו מסוף העולם ועד סופו, וגנזו הקב"ה לצדיקים לעת"ל, והיכן גנזו בתורה, דכל מה שאדם רואה בכל פעם דבר חדש בתורה הוא מהאור הגנוז. וכל

א' כפי עסקו ועמלו בתורה וע"י אור הגנוז יכול להביט בכ"פ נסתרות וכו'. ולכן הצדיקים רואים ראיה רוחנית למרחוק גם בעולמות העליונים, כ"א כפי השגתו בתורה. וע"כ מוסיפין והולכין כבית הלל, להורות שכל מה שמוסיף האדם ימי התעסקות בתורה, יתרבה לו האור. ובכל חנוכה בשעת הדלקת הנרות מתגלה הארה מן האור הגנוז, עכתו"ד בקיצור.

והדברים הם עמוקים כבשונו של עולם, שאין לנו מושג בהם. אבל דבר אחד אנו רואים, שבנר חנוכה אסור להשתמש לאורו, משא"כ בשאר נרות, דשבת והבדלה וכו'. ואולי משום הענין הנעלה המיוחד שבנ"ח, שלא רק שיש בו קדושה כמו בשאר נרות, אלא שיש בו הארה מהאור הגנוז הנפלא. ולאור זה זוכים ע"י עמל התורה, אבל התורה צריכה להיות לגמרי לשמה, בלי שום פניה והנאה עצמית, של קרדום לחפור בו, או עטרה להתעטר בה, ולכן גם נ"ח אשר בו מתנוצץ האור הגנוז שהאדם משיג ע"י לימודו בתורה, אסור להשתמש לאורו כלל, דו"ק והבן.

ומכאן נדע ונתבונן גודל האושר והזכות שניתנה לנו, שפתח לנו הקב"ה גנזי המלך, הגנוזות וסגורות מעיני כל חי, ונתן לנו רשות להציץ מן החרכים לתוך תוכו של גנזותיו, של הגניזה העליונה. וזה ע"י עסק ועמל תורה לשמה. אשרינו מה טוב חלקינו ומה נעים גורלנו.

וכמו בנר חנוכה שנר אחד הדלוק בחוץ מאיר למרחקים, ועושה פרסומי ניסא גדול לכל הולכי הרחוב, ומתפרסם הדבר בכל העיר. כן ת"ח אחד היושב בד' אמות של הלכה, ומביט באור הגנוז בתורה, להשיג עומק התורה הקדושה, הרי הוא מאיר לעולם כולו בקדושת התורה, והשפעתו רבה במישרין ובעקיפין גם בעוה"ז, שרבים ממנו ילמדו וכן יעשו.

סגולת לימוד ספרי מוסר בחנוכה

ובית הלל סוברים להוסיף בנרות, כנגד הקדושה שהתגברה ונתוספה אז בימי החשמונאים. ובזה נפעול גם בימינו בכח ובסגולת המצוה, להרים קרן הקדושה.

הריזה לימוד גדול לנו לכל החיים, להדליק בעצמו את אור נשמתו, בבחי' נר לכל אחד ואחד. להתעורר על ידי ספרי מוסר ולהתרומם בעבודת ה'. כי מי שילמוד בימי חנוכה בעניני אהבת ה' בספרי רבותינו, תתעורר נפשו ביתר שאת לאהבה אותו ית', כשיתבונן באהבה שגילה לנו הקב"ה בנסים שעשה לנו.

חנוכה מסוגל להצלחה בתורה

כל מה שהימים מקודשים יותר, יש יותר סיעתא דשמיא לעסוק בתורה ולהצליח בה. ולכן ידוע מהזוה"ק (פ' שלח דף קעג:) שהמחדש חידוש בתורה בשבת, מעטרים לאבותיו בג"ע בעטרה. — וימי החנוכה הרי הם ג"כ מקודשים יותר מימי החול הרגילים, ואסורים בהספד ותענית וכו'. וא"כ ההצלחה בתורה בהם יתירה מבכל השנה. – ובחנוכה אפשר להשיג אפילו האור הגנוז בתורה בפנימיותה ובסתריה.

ימי החנוכה הם ללימוד התורה

כתב הרמב"ם (הל' חנוכה ג, א) בבית שני כשמלכו מלכי יון הרשעה, גזרו גזירות על ישראל, וביטלו דתם, ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצות וכו'. — וכן בהודאת "על הניסים" אנו אומרים שעמדו על ישראל להשכיחם תורתך וכו'. — ומשום כך, בימי חנוכה שעיקרם להודות ולהלל על התשועה של ישראל, שחזרו לתורה ומצוות, הזמן המתאים הוא לעסוק אז בתורה.

וכן הורה מרן החתם סופר ז"ל, ככתוב בספר מנהגי החת"ס (ט, א) בחנוכה הזהיר להתעסק בלימוד תוה"ק יותר מבשאר הזמנים, והקפיד מאד על שמבלים ימים אלו בדברי שחוק, כי אמר שעצת היצה"ר הוא להפריע את העם מעבודת ה' ומתלמוד תורה בימי חנוכה וכו', והלימוד הוא ענין גדול בזמן הזה, כי אז נמסרו סודות התורה למשה רבינו ע"ה עכ"ל [מקור לזה ראה בקובץ אוצרות הסופר (ח"י עמ' צו) שי"ל בלונדון]. — ודבר זה נזכר בעוד ספ"ק. — ויש לרמז עוד מקור ממש"כ בס' מאיר עיני חכמים (על חנוכה) סיו"ן וכסלי"ו שניהם גימטריא שוה קכ"ו, דבסיון היתה נתינת התורה שבכתב ושבע"פ, ובכסליו תורת הנסתר שנמסרו אז למרע"ה.

וכיון שלימוד התורה קשור לימי חנוכה וכנ"ל, לכן כדאי להזכיר דברי הקדושת לוי (בקדושה שניה לחנוכה) שכתב שבכל יו"ט ע"י קדושת היום נפתחו שערי האורות והחסדים למעלה, ואח"כ כל א' ע"י עשיית המצוות שבאותו יו"ט ממשיך האורות והחסדים למטה, ותלוי בכונתו, שאם מכוין ושמח הרבה בעשיית המצוות, הוא ממשיך שפע רב לכל העולמות, וההיכלות, והנשמות, והמלאכים, ויש לו לשמוח הרבה, וכיון שבאה נשמתו למעלה, מכבדין אותה על שהמשיכה שפע רב מהבורא ית"ש, ואומרים לפניה אשרי העם שככה לו, אשרי העם שה' אלקיו. — וכן בחנוכה בצדקת מתתיהו ובניו גרמו שלמעלה נפתחו שערי החסדים והנסים והנפלאות ואהבת ה' לעמו ב"י

וז"ש "עשאום ימים טובים", שנפתחו למעלה ההארות והאהבה לישראל, ושוב "וקבעום בהלל והודאה" שעי"ז אנו ממשיכים אותן הארות למטה, עכתוד"ק.

וכן הוא בלימוד התוה"ק, שהקב"ה יהיב חכמתא לחכימין (דניאל ב, כא), ומשפיע בכל השפעת התורה לעמו ישראל, כמש"כ החת"ס (בדרשות ח"ג דף יז.) לפרש הגמ' (ע"ז ג:) ג' שעות הראשונות של היום הקב"ה עוסק בתורה, שהכונה שמשפיע בכל יום שֶׁכל ובינה לכל ההוגים בתורה באותו יום, חלקו המוכן לו מהר סיני עיי"ש הבאנוהו במשנ"י מאמרים (ח"א עמ' ר:).

זאת אומרת שהקב"ה פותח שערי השפעת התורה, כעין שפותח שערי ההארות בכל מועד, והמשכת השפע הוא על ידינו, שאם לומדים תורה בשמחה רבה [כמש"כ האגלי טל (בהקדמתו) שהשמחה היא חלק מלימוד תוה"ק] ובחשק נמרץ, ובעיון וריכוז כל חושיו וכוחותיו, אז ממשיך על עצמו שפע רב של חלקו בתורה, וגם חלקים של אנשים אחרים שאינם לומדים (כמ"ש החת"ס הנ"ל). — משא"כ אם לומדים ברפיון, ובלי הריכוז המלא, הגם שממשיך שפע תורה, אבל לא שפע רב כזה הנ"ל.

הימים מסוגלים להאיר באור התורה - ושעה של תורה בימי חנוכה, חשובה בכפליים

בגמ' (שבת כא:) ב"ה אומרים מוסיף והולך, וב"ש אומרים פוחת והולך. – יש לומר דאלו ואלו דברי אלקים חיים, כי הנה יסוד מצות נר חנוכה היא השראת השכינה עלינו, שהיא זכר למנורה שהיא עדות ששכינה שורה בישראל (שבת כב.) שכיבו הרשעים, שרצו לעשות אותנו ח"ו ככל הגויים וחזרו והדליקו אותה הכהנים הקדושים, שהחזירו העטרה ליושנה להעמיד הדת על תילה, ולהחזיר את השראת השכינה לישראל. ולזכר השראת השכינה ע"י המנורה, גם ע"י מצות נר חנוכה משרים השכינה עלינו [ועל זה מיוסדות כל כוונות רבינו האר"י הקדוש ז"ל בנ"ח, להשפיע לשכינה הק', ולהעלותה].

ע"י הדלקת נר חנוכה מעוררים השכינה הק' לשרות עלינו, ובכל יום ויום מתוספת הקדושה, והשראת השכינה ביתר שאת, ולכן לבית הלל מוסיף והולך דמעלין בקודש. — ובד בבד בתוספת הקדושה מתמעט החושך ובורחת הסט"א, שאותה אין דרך אחר לגרש, כי אם ע"י תוספת קדושה, ומה שיש יותר אור, מתמעט החושך, וכיון שבתוקף הצרות והגזירות החשיכו

היונים עיניהם של ישראל, כמאחז"ל במדרש רבה (ב"ר ב, ד) וחשך על פני תהום, זו גלות יון שהחשיכה עינינו בגזרותיהם. ובכל יום של אור תורה וקדושה מתמעטת הסט"א, סברי ב"ש שלזה צריך לעשות זכר במצות נ"ח, שמתמעט והולך.

החושך שהיונים רצו להחשיך אותנו, היא השכלתם הטמאה, רדיפת הגשמיות ותאוות עוה"ז, וכפירה רח"ל והפקרות. וגזרו על זה כל מיני גזירות קשות רעות ומשונות, אשר כל מגמתה לנתק אותנו ח"ו מהקדושה ומהשראת השכינה, ולהכניס בנו זוהמתם וטומאתם, כגון כל בתולה הנשאת תבעל להגמון תחילה (כתובות ג:) שכ' בצדקת הצדיק שרצו בזה להכניס בנשים את שיקוץ טומאתם שעי"ז כל זרע ישראל נפגם ח"ו. — והכהנים הקדושים פינו את היכליך מטומאת היוונים, והדליקו נרות נשמות ישראל, בחצרות קדשיך. אור התורה חזר והאיר בבתי כנסיות ובתי מדרשות, ובבתי כל ישראל, ובכח זה ביטלו וגירשו את החושך והסט"א.

וזה מתעורר בכל ימי חנוכה, כשאנו מודים ומהללים להקב"ה, ועי"ז נדבקים בו, בשירות ובתשבחות בפה ובלב. הננו מוסיפים והולכים בכל לילה ויום להדבק בה' ובתורתו ומצוותיו. ועי"ז הסט"א פוחתת והולכת, עד שיגיע הזמן, במהרה בימינו, שתתבטל לגמרי, וכל הרשעה כולה כעשן תכלה.

וזה שכתוב בספר מנהגי החת"ס ז"ל, שעורר תלמידיו להוסיף שקידה בימי חנוכה, כיון שהימים מסוגלים להאיר באור התורה. — וכל שעה של תורה בימי חנוכה, חשובה בכפליים. — גדול זכותם של שקדני התורה, ושל מזכי הרבים הגורמים לכך. שמאירים לישראל בנר מצוה ותורה אור.

ימי חנוכה הם "ימים טובים בהלל והודאה" (שבת כא:), להודות על הנסים שהקב"ה עשה לנו בעבר, ועושה עמנו בהוה, שחיי עולם נטע בתוכנו, ות"ל לא תמוש התורה מפינו ומפי זרעינו, וזרע זרעינו, מעתה ועד עולם. — ואור זה שהדליקו אבותינו, בדור החשמונאים, הולך ומאיר בלי הפסק מאז ועד עתה. ומחנוכה והלאה צריכים אנו להיות בבחינת "מוסיף והולך".

להוסיף בתורה, ברגש וכונה בתפלה, בטהרת המדות, והתנהגות בקדושה, שעי"ז החושך פוחת והולך, והאור הקדוש מוסיף והולך.

נר חנוכה היא המצוה היחידה שהפירסומא ניסא הוא כ"כ גדול, שמדליקים בפתח הפונה לרה"ר, להאיר החוצה, להודיע הנס לכל באי עולם. — וכשבתי המדרשות מלאים מלומדי תורה, וקולו של יעקב, ושל צעירי צאן קדשים, נשמע ברמה, וחכמות בחוץ

תרונה — הרי זה ג"כ פירסומא ניסא גדול. שלא היונים בלבד עמדו עלינו לכלותינו, אלא שמאז בהרבה דורות עמדו עלינו, ה' ישמרנו, והקב"ה מצילנו מידם, ועדיין מאיר האור הגדול שהדליקו החשמונאים בימי חנוכה, ובאור זה, של נר מצוה ותורה אור, ניסע ונלך לקראת ביאת משיח צדקנו, שאז באור חדש על ציון יאיר לנו הקב"ה, בב"א.

ימי חנוכה מסוגלים להתקרבות לד' ולתקן פגמי נפשו בנתינת צדקה ודביקות בתורה

במדרש (על מקום מדרש זה ראה דרשות חת"ס דף סד.) הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים (שה"ש ז', יד.), הדודאים נתנו ריח זה ראובן, ועל פתחינו כל מגדים זה נר חנוכה שעל הפתח. — וכבר הלכו בו נמושות לפרשו כל אחד לפי דרכו בקודש. [עי' דרשות חת"ס דף פה: כת"ס פ' ויצא דף נ"א, ועוד].

יל"פ מדרש זה כפשוטו בס"ד על פי המובא בספרים הקדושים כי בכל חנוכה מתעוררת הארת הנס כבימים ההם כן בזמן הזה (כמבואר בקדושת לוי), ולכן ימי חנוכה מסוגלים להתקרבות לד', ולתקן פגמי נפשו בנתינת צדקה ודביקות בתורה (כמבואר ביסוד ושורש העבודה), כי בימים אלה מאירה בהם הארה מהאור הגנוז (כמבואר בבני יששכר), והוא המאיר לנשמת ישראל להכניס בהם הארה ורוח טהרה. — והנה הראשון לבעלי תשובה הי' ראובן, כמשאחז"ל במדרש (פ' וישב פד, יט) עה"פ וישב ראובן אל הבור, א"ל הקב"ה לראובן מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה, ואתה פתחת בתשובה תחילה, חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחילה, ואיזה זה הושע שנא' שובה ישראל עד ה"א. וא"כ זה המרומז במדרש, הדודאים נתנו ריח זה ראובן בעל התשובה, והעושה תשובה מתקבל ברצון כריח ניחוח. ומתי הזמן המסוגל, כשעל פתחינו כל מגדים זה נ"ח שעל הפתח, שאז אור נר החנוכה מאיר לתוך נשמת ישראל הארה קדושה, המעוררת אותנו לתשובה ולתיקון פגמי הנפש, ועוזרת להתקבל ברצון לפני אדון כל ית"ש.

הפרשת חלה מסופגניות

בס"ד כ"ג טבת תשנ"ח פעה"ק ירושלם תובב"א

שוכט"ס לכבוד המופלג בתורה, עוסק בה תדירא, כחשיכה כאורה, ה"ה הרב יוסף פרסיה הי"ו לאי"ט.

אחדשת"ה, ע"ד שאלתו בסופגניות [שאוכלים בחנוכה, ובל"א "לאטקעס"] שנילושו לישה רכה, והפרישו חלה מהעיסה, ואח"כ טיגנום כרגיל בשמן עמוק שזה נחשב לבישול. ושוב הכניסום לתא הקפאה [פריזר], וכשרוצים לאכלם מכניסים אותם לתנור אפיה להפשירם מהקור. — וחושש כב' שמא החימום בתנור נחשב לאפיה, לחייב להפריש עוד הפעם חלה.

וספיקו הוא, דנחלקו הראשונים (בטור יו"ד סי' שכט, ג) ר"ת וסיעתו סוברים דעיסה עבה שנילושה על דעת לבשל במים או בשמן, חייבת בחלה, דכבר נתחייבה משעת גלגול. [ולפ"ז שפיר הפרישו חלה בלישה ויצאו יד"ח, דסופגניות מעיסה עבה הם]. — ור"ש וסיעתו סברי דאפילו עיסה עבה, אם בדעתו לבשלה או לטגנה פטורה, ובשו"ע (שכט, ג) פסק כהר"ש שפטורה, והש"ך (סק"ד) חש לר"ת להפריש בלי ברכה. — וא"כ להר"ש לא חל שם חלה על מה שהפריש בלישה. וא"כ באפיה שאח"כ בתנור נתחייבה, ועליו להפריש שנית. או דילמא כיון שכבר הפריש חלה בלישה, הגם שהיה אז להר"ש בפטור, ולא הוי חלה ומותרת לזר, בכ"ז א"צ להפריש שנית באפיה.

ראשית נראה שאין כאן בית ספק כלל, ויצאו יד"ח בהפרשה ראשונה, דההכנסה לתנור אינה אפיה כלל, רק הפשרת ההקפאה וחימום, כמו במכשיר מיקרוגַל, דאפיה היא כשקרמו פניה (שבת יט: ולז:), [וכן בתוספתא (שלהי חלה) ספינה שבאה מחו"ל לא"י עד שלא קרמו פניה וכו'], אבל בסופגניות אלה נשארות מבושלות כמו שהיו, ואין שום קרימה עליהן, רק שמתחממות. — וא"כ לר"ת כבר הפרישו חלה בלישה, ולר"ש בתחילה היתה עיסה זו פטורה מחלה, ועכשיו נשארה בפטור. ולהש"ך שחושש להחמיר כר"ת, הרי שפיר הפרישו כבר בלישה. [ותוריתא דנהמא אין כאן, שזה רק בפתיתי לחם (עי' ברכות לז: ושו"ע או"ח קסח, י) וע"ע בחזון איש (או"ח סי' כו, א) דיש תרי תוריתא דנהמא עייש"ה ואכמ"ל.

ואם יש להסתפק, ה"ז באטריות, שמבשלים אותם ואח"כ אופים מהם "קוגל", כמו שהזכיר כת"ר. שלדעת הר"ש אם לשו עיסה עבה על דעת לבשל, דהיינו לאכול האטריות המבושלות, והפרישו חלה. ונמלך לאפותן לקוגל, אם חייב בהפרשה שנית, כיון שהלישה שהיתה על דעת לבשל פטורה מחלה, ולא חל שם עליו.

— וספק זה יכול להיות רק באטריות שעושים בבית, ולָשִׁים על מנת לבשלן, מה הדין בנמלך לאפותן. אבל האטריות של המאפיות הן נעשות לכל מה שיעשו הקונים מהם. וכיון שיש הרבה המשתמשים באטריות לקוגל, לשבתות ולשמחות, א"כ לישתן היא גם על דעת לאפותן, ושפיר יצאו ידי חובתם בהפרשה בעת הלישה, כיון שאז גם להר"ש היו חייבות בחלה, וחל שם חלה על ההפרשה.

ודוגמא לזה, שמעשה הנעשה למי שירצה לקנות, ה"ז כאילו עשאו הקונה. יש לראות מהשו"ע (יו"ד צט, ה) שאם עבר וביטל איסור לכתחילה, אסור למבטל ולכל מי שנתבטל בשבילו. ובחידושי רעק"א מביא תשו' הריב"ש (סי' תצח) שאם ביטל על הסתם למי שירצה לקנות, הרי הוא כמו שנעשה בשבילם ביחוד, ואסור לכולם, אפי' זה שנתבטל עבורו לא ידע מזה עכ"ד. — וה"נ אם בית חרושת העושים אטריות למכור, לָשִׁים במחשבה לכל מה שיעשו הקונים, מועילה מחשבתם לקונים, והוי כאילו לשו הם ע"ד לאפות ושפיר הפרישו אז חלה. — כך שספק זה הוא רק בעיסה שלשים בבית, לצורך אטריות לאכילה בבישול בלבד, מה הדין להר"ש אם אפה מהן קוגל, וכנ"ל.

והנה הדרכי משה (שכט, ב) כ' בשם מרדכי (פ' כל שעה, דף רנו ע"ד) דלר"ת עיסה שעושין ל"לוקשין" [אטריות] חייבת בחלה, ולהחולקים [ר"ש וסיעתו] פטורה. — [ומש"כ דלרבינו יונה אף לר"ת פטורה, השיג עליו הפנים מאירות, שבפת"ש (שכט, א), אבל בגידולי הקדש (סק"ב) הסכים לד"מ, וכן בחזו"א (יו"ד סי' קצט, ה)]. — זה רק באטריות הנאכלות מבושלות, דלהר"ש נילושה העיסה ע"ד לבשל, ואכן נתבשלה, לכן פטורה. [וכמו שכתבנו לעיל שבנעשו בבית (או אפי' בפלטר) רק ע"ד לבשל, משא"כ הנילושות בבתי חרושת ע"ד הקונים וכנ"ל]. ואם אח"כ ימלך לאפותן לקוגל, תתעורר השאלה, אם הפריש החלה בהיותה פטורה, אם יפריש עוד הפעם. — ובזה כתב בס' תורת הארץ להג"ר משה קליערס ז"ל גאב"ד טבריא (פ"ד סוף אות צד) דאם בעת הלישה היה בדעתו שלא לאפותה, אף אם הפריש לא הוי חלה, כיון דפטור עתה, ואם נמלך אח"כ ואפאה, צריך להפריש עוד הפעם אחר האפיה, דהשתא נתחייב בחלה עכ"ד.

אכן נדון התורת הארץ אינו דומה לגמרי לנדון דידן. כי הוא איירי בלש ע"ד לבשל, ונמלך ואפה. ובנדו"ד לש ע"ד לבשל האטריות, ובאמת בישלן, רק אח"כ אפאן אחרי בישולן. ובזה יל"ע אם אחרי הלישה לשם בישול, ואח"כ הבישול, שוב מתחייבות בחלה ע"י אפיה. — ולכאורה פשוט שיש אפיה אחרי בישול, כמש"כ המג"א ומובא במשנ"ב (שיח סקמ"א) שיש צלי

אחר בישול. וא״כ אתי האפיה ומבטל הבישול [או מוסיף עליו] ומתחייב כעת בחלה. — ובמשנה ראשונה (חלה פ״א מ״ו) כ׳ דאם אחרי הבישול לשו ואפאו בתנור, הוי תחילתה סופגנין וסופה עיסה וחייבת עיי״ש. אכן שם איירי שאחרי הבישול לש מחדש ואפה, וא״כ עשה עיסה חדשה אחרי הבישול, והוי ראשית עריסותיכם. אבל כאן באטריות, אותן מבושלות מערב עם תבלינים ומניחן בסיר ואופה, ואינו לש מחדש. ואולי גם עירוב זה עם תבלינים הוי לישה חדשה לאפיה, ולכן חייב.

ובמקדש מעט (שכט, ג ובגידולי הקדש שם) כ׳ דכשעשה עיסה ע״ד לבשלה ובישלה, ה״ז נפטרה מחלה, ואינה חוזרת להתחייב ע״י אפיה, מפני שנאכל מתוך בישולו עיי״ש. ר״ל שע״י הבישול כבר נגמרה עיסה זו, דראויה כבר לאכילה, ולכן שוב אין מועיל בה פעולת אפיה לחייבה, הגם שבאפיה פנים חדשות וטעם אחר בא לה. — וא״כ ה״נ באטריות, הרי ראויות לאכילה בעין אחרי הבישול, ופקע מהן חיוב חלה בגמר הבישול, ושוב אין מתחייבות באפיית קוגל. — [וזה רק אם לש ע״ד לבשל ובישל, אבל הלש ע״מ לאפותן קוגל, הגם שצריך לבשל לפני האפיה, אין הבישול פוטר מחלה, אלא הוא חלק מהאפיה, וחייב בחלה].

והב״ח (שכט) הביא דברי מהרי״ל (הל׳ פסח בדין חלה יב:) דצריך לברך בהפרשת חלה זו שנילושה ע״ד לבשלה, והפרישוה לפני האפיה. ואף דהוי רק משום שמא ימלך, מ״מ כיון דהכי איתא בירושלמי (חלה פ״א ה״ד) דמחשש שמא ימלך הצריך ר׳ מונא להפריש חלה, א״כ תקנתא דאמוראים היא ויש להפריש ולברך עכ״ד. והסכים עמו הט״ז (סק״ה). — אמנם דעת הפרישה (וכן בדרישה) שלא לברך על חלה זו.

להסביר הדעות אם לברך או לא, יש לחקור בכונת הב״ח (לפ״ד מהרי״ל), מה החיוב בעיסה זו שנילושה ע״ד לבשל, להפריש ממנה חלה לפני שאפאוה, אם החיוב מתקנתא דרבנן הוא מטעם שמא ימלך, ומחיוב זה יש לברך, וכן ס״ל לב״ח. — או שהחיוב יתחיל כשיאפו העיסה, אבל לפני כן אין לברך, דרק כשיאפו נאמר שהוברר הדבר למפרע שהלישה היתה גם לאפיה. ובחלת חו״ל, ובחלת א״י בזה״ז דהוי דרבנן, אמרינן ברירה בדרבנן (ביצה לח.). — ולכו״ע אם הפריש חלה לפני שאפה, כשאפה אח״כ א״צ להפריש שנית. דלהב״ח כך היתה תקנת חכמים שיי״ח. ולדרישה הוברר למפרע שנילוש גם לאפיה ונתחייב כבר בלישה.

היוצא לנו מהאמור לעיל:

סופגניות שהופרשה מהן חלה בלישה, אפילו חיממן בתנור אין חייבות שוב בחלה (לר״ת ואפילו לר״ש).

אטריות מבית החרושת נעשו גם לאפיית קוגל וכדומה, וכשמפרישים בביהח"ר א"צ להפריש עוד באפייתן (כנ"ל לר"ת ואפילו לר"ש).

אטריות הנעשות בבית רק לבישול [או מין הנעשה בביהח"ר רק לבישול] והוא לש והפריש חלה ובישלו ואפאו, יפריש חלה שנית (תוה"א ומשנ"ר). וי"א שאם לש האטריות רק ע"מ לבשל, והיו ראויות לאכילה בבישול, הרי אלה נפטרו מחלה בבישול, ואפילו אפאן אח"כ לקוגל אין מתחייבות (מקדש מעט). ומהב"ח שכתב שבנילוש לבישול יש להפריש בברכה, משמע שא"צ להפריש שנית כשיאפה.

למעשה לא שכיח אטריות שיעשו בבית רק לבישול ולא לאפיית קוגל, דבדרך כלל יודעים בבית מראש שיתכן ויאפו אותן לקוגל, וגם בבית עושין בסתמא לכל מה שיצטרך, לבישול ולאפיה, ואם כן ה"ז עיסה עבה שנילושה ע"ד לאפותה, שאפילו אם בישלה באמצע, הגמר שלה היא האפיה שבסוף, ובהפרשת חלה בלישה יצאו יד"ח, וא"צ הפרשה שנית באפיה.

שוב ראיתי מש"כ בזה בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' קח) ובס' לקט העומר (פ"ד הערה טז, עמ' יח) ומסקנתם להלכה כנ"ל.

אם מותר לאפות ולאכול סופגניות עם מילוי חלבי

בס"ד, חנוכה תשע"ב
כבוד הרה"ג ר' מרדכי הלוי פטרפרוינד שליט"א.
אחדשה"ט,

בדבר שאלתך אם מותר לאפות ולאכול סופגניות (לאטקעס בלע"ז) עם מילוי חלבי [כגון ריבת חלב].

בשו"ע (יו"ד סי' צג, א) מפורש שפלאדי"ן דהיינו עוגה ממולאת גבינה, או פשטיד"א שהיא עוגה ממולאת בשר, מותרים, מפני שניכרים להדיא. וכמו שעינינו רואות שעוגת גבינה ניכרת מבחוץ, וכן עוגה במילוי בשר.– הא לא"ה אסור. אלא שזה מותר רק כשהוא מעט בבית, אבל במאפיה שאופים הרבה לא מהני היכר, וכדאי' בפת"ש (סי' צז סק"ג), ע"ש.

והגם שאין הדרך לאכול סופגניות עם בשר, אבל כקינוח סעודה אוכלים סופגניות. ואם הן חלביות אסורות אחרי אכילת בשר.

והאמנם שעיקר תקנת חז"ל היתה על לישת העיסה בחלב, וכמו"כ עיקר הגזירה היתה שלא יאכל בב"ח יחד, וכאן החשש אינו שיאכל סופגניות חלביות עם בשר, דזה לא שכיח כלל.

אבל העיקר הוא להרחיק ממכשול, ואם יאכלם תוך ו׳ שעות מאכילת בשר יכול להכשל. - ואף שבפת״ש (סי׳ צז, סוסק״ג) הביא ממהרי״ט, שלא גזרו כשהחשש הוא רק שמא יאכל אחריו, רק על אכילה יחד, וא״כ אינו אסור מדינא, אבל להנצל מחשש מכשול, טוב שיהיה בהן סימן שהן חלבי.

הבד״צ דהעדה החרדית פירסמו שחייבים לעשות סימון ניכר על הסופגניות החלביות, עם פסי גבינה רחבים על גביהם. וכן במילוי בשרי שמותר רק בסימון להדיא כנ״ל.– ואכמ״ל כעת.

בישולי נכרים בסופגניות

בס״ד ט׳ כסלו תשע״ב
שוכט״ס לכבוד הרה״ג החריף ובקי, משנתו קב ונקי, מו״ה משה חליוה שליט״א, מח״ס ענפי משה ושא״ס, בק״ק אופקים ת״ו.
אחדשה״ט

ע״ד שאלתו איך לנהוג למעשה בסופגניות (שרגילים לאכלם בחנוכה) לענין בשולי נכרים. כי בכמה ספרים שהזכיר מע״כ נ״י פשיטא להו שיש בהם האיסור, חוץ מספר אחד המתיר, ואין הספרים תח״י לדעת טעמם ונימוקם. — לענ״ד לנו ודאי אסורות סופגניות שעשאן נכרי. דמה יכול להיות ההיתר לאכלן, אולי לאלה שאוכלים פת נחתום גוי (כבשו״ע יו״ד קיב, ב) סברו שהסופגניות הן כפת, וזה תלוי איך שעושין אותם. שאם רק במעט שמן במחבת דק, כדי שלא תדבק ותשרף העיסה, ונאפות על המחבת, אז דינם כפת לברכת המוציא וברכהמ״ז, והוי נמי כפת פלטר אם אופה גוי מכינם במאפייתו. — [אבל מניח הרבה שמן דינם כמזונות, והוי בשולי נכרים. ויש כמה חילוקים בזה (עי׳ או״ח סי׳ קסח, יד ומ״ב סקס״ט). ואצלנו ממלאים במיני מתיקה (ריבה) והוי מזונות].

וא״כ לדידן המחמירים בפת נכרים, שאינה לנו שעת הדחק להתירו, גם סופגניות יש לאסור. — ואולי במקומו לא היו מאכל חשוב לעלות על שלחן מלכים, כמו אורז ודוחן. אבל בזמנינו הן מאכל משובח ונפוץ אפילו אצל אנשים הכי עשירים וחשובים, ואסור משום בישולי נכרים. — וכעי״ז בשו״ת שבט הלוי (ח״ו קח, ד) דבזמנינו עולה על ש״מ תפוחי אדמה וגזר חי, מה שלפנים לא היה.

בכלל יל״ע אם פת שלנו דומה לשלהם, שהתירו בשעה״ד ובחו״ל בין הנכרים את פתם של הפלטר. שבזמנינו יש התקדמות בטכניקה, ומערבים כל מיני דברים לעיסה שאין עליהם הכשר, ואפשר להיות בהם מכשולות רבים, ואיך נקנה פתם. וכ״כ הדרכי תשובה (סי׳ קיב סוס״ק כה).

בישולי נכרים בסופגניה שהוציא מהמקפיא וחיממו

בס"ד כ' שבט תשע"ב
שוכט"ס לכבוד הרה"ג החריף ובקי, משנתו קב ונקי מו"ה משה חליוה שליט"א מח"ס ענפי משה ושא"ס, בק"ק אופקים.
אחדשה"ט וש"ת,

בדבר ספקו דכת"ר בדיני בישולי עכו"ם, אם ישראל בישל תבשיל והקפיאו במקפיא, ובא פועל עכו"ם והוציאו מהמקפיא וחיממו, אם נאסר משום בשולי עכו"ם, כיון שלא היה ראוי עד שהכינו הנכרי. או דילמא ההקפאה היא כארי' דרביע עלי'. ואין ראיה מתמרים המרים שבישלן עכו"ם ומיתקן דהוי בש"ג, דהתם לא הי' להם שעת הכושר, משא"כ במאכל קפוא שכבר נתבשל, אתו"ד.

א) ולכאורה אין בזה בישולי עכו"ם, והוא בשנקדים להסתפק עוד בבישל ישראל והצטנן, ובא עכו"ם ובישלו שנית, אם גם בבש"ג אמרינן דאין בישול אחר בישול, או שיש בזה הכללים כמו בשבת, בשו"ע (שיח, ג), שיש כמה חילוקים בזה.

והא מיהת נראה כפשוט, שאם למשל בישל ישראל בשר לחוד, וירקות לחוד, ובא העכו"ם המשרת ועירבם יחד והוסיף מלח ותבלינים ובישלם שנית, בכ"ז אין זה בש"ג, כיון ששניהם היו כבר מבושלים, והגזירה דבש"ג היתה על "בישול" עכו"ם ולא על "נתינת טעמו". — וכש"כ אם לא הוסיף מאומה, אלא שבישל אותו תבשיל שנית שאין בזה בש"ג.

ב) מעתה מבואר בשו"ע (יו"ד קיג. ח) שבבישל ישראל כמאכל בן דרוסאי (שליש בישולו) וסילקו מהאש. ובא עכו"ם והניחו על האש וגמר בישולה, מותר התבשיל [וכן להיפך בבישל העכו"ם רק כמאכב"ד]. — א"כ כש"כ בישול אחרי בישול גמור שמותר. וכמו"כ אם הפשיר תבשיל קפוא, הרי כבר נתבשל ע"י הישראל, ובישולו לא נתבטל, אלא שהניחו בכפור שיקפיא, ואם הוציאו העכו"ם מההקפאה, לא עשה שום בישול, אלא ביטל והוריד ממנו קור הקרח, וזה לא נאסר.

ג) גם כתב הדרכי משה (קיג, ג) דדבר הנאכל חי אפילו נשתנה ע"י העכו"ם, מותר. כמו פרי גודגדניות חיות שעשה העכו"ם מהן ריבה ע"י שבישלן, מותר כיון שנאכל הפרי כשהוא חי. והביא ראיה מהרמב"ם (מא"ס יז, כב) דשמן גוים מותר מפני שהזיתים נאכלים חיים עכ"ד. — א"כ כש"כ בהוציא העכו"ם מהמקפיא דבר מבושל ולא שינהו כלל, שה"ז מותר.

ד) עוד איתא בשו"ע (קיג, ו) כל שבישלו ישראל מעט בין בתחילה בין בסוף מותר. וביאר הערוך השלחן (קיג, מג) שכונתו היא כשגם בלא העכו"ם היה מתבשל במשך הזמן עיי"ש. — וכ"ה בדבר קפוא שההוצאה

מהמקפיא בודאי אין פעולה זו של הגוי אוסרת, ולכן אפי׳ חיממו על האש או ב״מיקרוגל״ והפשירו מותר, שהרי היה מפשיר מעצמו במשך הזמן.

חיוב אונן בנר חנוכה ובחיוב למכור כסותו לנ״ח

בס״ד חנוכה תשס״ט

ביומי חנוכה, אורה ושמחה, להההוגה בעמקה של תורה, חריף ובקי ובעל סברא ישרה, ה״ה האברך היקר המו״מ בתורה ויר״ש הרב מתתיהו גבאי שליט״א אחדשה״ט,

הקדמתי לעיין במכתבך כיון שהוא מעניינא דיומא, ונזקקין לשואל כהלכה תחילה. — עמדת ע״ד הפמ״ג (משב״ז סו״ס עתר) שאונן בזמן הדלקת נ״ח, אשתו תדליק, ותלוי במחלוקת אם יענה אמן (כאו״ח סי׳ עא ויו״ד סי׳ שמא, א) [ור״ל דגם אם בהדלקת נ״ח אשתו כגופו וטפלה אליו, ה״מ שהיא טפלה ״להדלקתו״ אבל לא לפטורו, וא״כ נהי שהוא פטור מפני שאונן, אבל אשתו חייבת]. ומי שהוא יחידי ידליק הנ״ח לפירסומא ניסא אבל בלא ברכה עכ״ד. — ותמהת הא האונן פטור מכל המצוות [ולפי פסק מרן בשו״ע הנ״ל אסור בכל המצוות, שכן תיקחז״ל שלא יתעצל בצרכי המת], וא״כ מ״ש פירסו״נ דנ״ח מכל המצוות. ואם בכ״ז חייב בנ״ח אמאי אינו מברך, בפרט להסוברים שהברכה חלק מהמצוה.

וכתבת דכיון שכ׳ השפ״א (שבת כא) דנ״ח מצות נר איש ״וביתו״ הוי חובת הבית, ולכן נהי שממצוות שבגופו נפטר, אבל לא ממצוות שעל ביתו. ושאלת א״כ האם חייב גם במזוזה ומעקה. וגם יקשה אמאי לא יברך.

א) י״ל גם להסוברים שהברכה חלק מהמצוה (דבר אברהם ח״א סי׳ טז) כדחזינן מדתנן (תרומות פ״א מ״ו) ערום לא יתרום שאינו יכול לברך, ומ״ט לא יתרום ולא יברך, אע״כ שהברכה חלק מהמצוה. — בכ״ז פירושו שיש במצוה עצמה ב׳ חלקים, עצם המצוה, והברכה עליה, דנהי דלפי תקחז״ל צריך לברך, וה״ז נעשה חלק מהמצוה, בכ״ז ה״ז רק ״חלק״ מהמצוה, ולא מגוף עצם המצוה. — ולכן אונן יקיים רק חלק הפרסו״נ ולא חלק הברכה. — כל זה לפום רהיטא שהאונן פטור מכל המצוות אבל חייב בפרסו״נ שעל ביתו.

ב) אכן מהרי״ל דיסקין ז״ל אמר דאונן הצריך להדליק על פתח ביתו, הוא משום חשדא דלא כו״ע ידעו שהוא אונן, ומ״מ הוא פטור מברכה דמצוה אחרת היא עכ״ל. מובא במקראי קודש (חנוכה סי׳ כה, ב) ומוסיף במוסגר [שחיוב דחשדא הוא משום והייתם נקיים, ואיך יברך אקב״ו ״להדליק נ״ח״ כשהוא עתה פטור ממצוה זו]. ועי׳ שם בהערות הררי קודש שרצה לדמותו להר״ן (המובא ברמ״א תרעא) שהמדליק בפתח השני משום חשדא לא יברך, אלא שיש לחלק דשם כבר בירכו

בפתח הא', משא"כ באונן שלא בירך כלל, לזה אמר מהריל"ד הטעם דהוי מצוה אחרת עכ"ד.

ג) ולענ"ד יש להסביר חיוב פירסו"נ, ע"פ מה שכתבנו בס"ד (במשנ"י סוגיות או"ח ח"ב סי' לה) בחיוב למכור כסותו לקנות נ"ח (כשו"ע תרעא, א מרמב"ם פ"ד הי"ב) טפי מלשאר מצוות, משום דיש מצוות שהן עצמן המצוה ולא תוצאה, כתפילין לולב שופר וכדומה, ויש מצוות שיש להן תכלית ותוצאה, ככיסוי הדם, שהתוצאה שיהא מכוסה היא עיקר המצוה, וכן נ"ח תכליתו ותוצאתו היא פירסו"נ [אלא שיש מדרגות בפירסו"נ, יש לרחוב, ויש לב"ב, ויש אפי' רק לעצמו כמשנ"ת בסוגיות משנ"י הנ"ל סו"ס לה]. ובשאר המצוות אמרינן שהאנוס נחשב כאילו עשאו (ברכות ו:) אבל במצוה שיש לה תכלית והוצאה, ל"ש לומר באונס כאילו עשאו כיון שבמציאות אין הנס מתפרסם, ואפילו הוא אונס ל"ש לומר שייחשב לו כאילו עשאו. לכן חייב להשתדל בכל אופן לקיימו, אפילו יצטרך לצורך כך למכור כסותו. [ועיי' במשנ"י סוגיות שם ביתר ביאור, מד' כוסות ונר שבת, ומה שהקשיתי על הרמב"ם והטור לכ"ק דודי מרן שר התורה הגאב"ד טשעבין זיע"א, ולא נכפיל הדברים].

מעתה הגם שחז"ל פטרו את האונן מכל המצוות, אבל שאני נ"ח שאם לא יקיימה לא יהא פרסו"נ במציאות, וזה אי אפשר לבטל. — ואם תאמר אה"נ ייפטר גם מפרסו"נ כמו שפטור מכיסוי הדם באנינותו.

ד) צריך להוסיף הסבר, דאונן פטור רק מהחיובים שבין אדם למקום כמו תורה תפלה ק"ש וכל המ"ע דאורייתא ודרבנן. אבל במה שבין אדם לחבירו בודאי חייב. כגון שחייב לחבירו מנה וביום פרעונו נעשה הלוה אונן, לא יכול לפטור עצמו כיון שפריעת בע"ח מצוה, והוא אסור עתה במצוות. כיון שחז"ל הורידו ממנו רק חובותיו כלפי שמיא, ולא חובותיו כלפי בנ"א. — שהרי פטור האונן הוא כמו פטור העוסק במצוה פטור מהמצוה (סוכה כה.), ששם ג"כ פטור רק ממצוות שבינו למקום, ולא ממצוות שבין אדם לחבירו (כמו שנתבאר אצלנו בס"ד ח"ז סו"ס יב). [ואולי שאני חוב שחל עליו שעבוד גופו או נכסיו ומזה לא נפטר כשאונן. ועי' קובץ שעורים (ב"ב סי' מח) שאם השיעבוד רק מכח פריעת בע"ח מצוה, בליכא מצוה ליכא שיעבוד עיי"ש. וזה אמר רק בצדקה ולא בחוב].

ולפ"ז חיוב פירסו"נ הרי הוא חיובו כלפי בנ"א לפרסם לפניהם הנס, ומזה אי אפשר לפוטרו. — וגם כשאין בהדלקתו פרסו"נ לרחוב לרבים כ"א לב"ב (כהרמ"א תרעג, ב בהגהה) בזמן ובמקום שמדליקים בפנים, אז אה"נ שאשתו תדליק (כהפמ"ג משב"ז סו"ס עת"ר הנ"ל). — וי"ל עפ"ז אם מי שמדליק לו לעצמו ואין איש רואהו,

כגון שהוא יהודי א׳ בכפר של נכרים שמדליק ומברך (כסי׳ תרעז, ג ושעה״צ סקכ״א) אם אכן ייפטר מנ״ח כשהוא אונן מפני שהפירסו״נ הוא רק לו לעצמו, ואין זה בגדר בין אדם לחבירו, וצ״ל דענין פרסו״נ אחד הוא, ולא מחלקינן בין גברא זה לזה, ובין מקרה זה או זה.

ה) ולהלכה ינהג האונן כהמשנ״ב (סי׳ עתר סקי״ב) בשם הפמ״ג (הנ״ל בתחילת דברינו) שבכל ענין, אפילו הוא יחידי במקום גוים ואין ישראל רואהו, ידליק ולא יברך. — ובהסבר הענין י״ל שפירסו״נ גם לו לעצמו הוא חייב בו, שגם זה בגדר פירסו״נ הוא (וכבסוף אות ד׳ הנ״ל). — ובנוסף לכך, מה שכלל ישראל מדליקים כולם, כל א׳ במקומו, בשעה אחת נרות חנוכה זה לבד נחשב לפירסו״נ לכללות ישראל.

שאר דבריך נחמדים בד״ת וכשיתאפשר הפנאי בל״נ אשיב עליהן.

אונן בנר חנוכה וברכת ראיית נ״ח

בס״ד ו׳ טבת תשס״ט

בימי חנוכה, אורה ושמחה, להההוגה בעמקה של תורה, חריף ובקי ובעל סברא ישרה, ה״ה האברך היקר המו״מ בתורה ויר״ש הרב מתתיהו גבאי שליט״א

אחדשה״ט באה״ר,

ביקרת מכתבך פלפלת יפה ונחמד במה שכתבתי בתשובתי אליך דטעמא דאונן ידליק נ״ח בלי ברכה, ולא מיפטיר מהמצוה הגם שפטור מכל המצות, משום דנ״ח הוא פירסו״נ לאחריני, ובזה לא אמרינן באונן שהוא פטור מפני שעוסק במצות עֵסק מתו, דבמה שבין אדם לחבירו חייב.

וציינת לשו״ת מהרי״ל דיסקין (קו״א סי׳ א) דמשמע מקיצור לשונו דלהפסיק לכבוד רבו הוי רק רשות ולא חובה. — אכן המעיין בפנים יראה שמסיק שאם יהא העדר כבוד לרבו אינו פטור מלהשיב לו שלום מפני הכבוד באמצע הפרק בברכות ק״ש, הגם שעוסק במצות ק״ש וברכותיה, וזה כמו שהעלינו בס״ד שחז״ל פטרו את העוסק במצוה רק ממצוות שבינו למקום, ולא שבינו לחבירו. — אלא שיפה הבאת מהקובץ שעורים (ב״ב סי׳ מח) דשאני פריעת חוב שיש עליו שיעבוד להחזיר החוב, ואינו יכול להפטר. ומש״כ הקו״ש שאם השיעבוד רק מכח פריעת בע״ח מצוה, דליכא מצוה ליכא שיעבוד עיי״ש. זה אמר רק בצדקה להסוברים שחל עליו שיעבוד לקופה של צדקה, אבל לא בחוב, שהשיעבוד לא חל עליו ע״י מצות פריעת בע״ח, אלא מכח שיעבודו לפרוע הלואתו למלוה, ודו״ק.

שוב הארכת אם יוצאים חובת נ״ח בנרות חשמל וציינת להרבה ספרים שרובם אין לי, אבל כבר כתבתי

בזה במשנ"י סוגיות (או"ח ח"א עמ' פג.) ובשו"ת משנ"י (ח"ו סי' קל אות ד') בנושא הדלקת נ"ח באוירון עייש"ה שהבאתי מקצת האחרונים שציינת. — ויש להעיר שכמה מהם שללו את החשמל מטעם שאין היכר שהדליק לנ"ח. והתכוונו בדבריהם שלא להדליק סתם תאורת החדר לשם מצות נ"ח, שבזה אין שום היכר. אבל כתבנו (שם ד"ה החולקים) שיועיל פנס עם בטריה [דהוי כעין פתילות ושמן], (ושם באות ג) שיכין במיוחד לטיסה שלו מנורת חנוכיה עם שמונה נורות קטנות, המופעלת ע"י בטריה, ושפיר יי"ח נ"ח, אבל בלי ברכה בפיו רק בהרהור עיי"ש, ואח"כ בהגיעו בלילה למחוז חפצו א"צ להדליק שנית.

ולענין ברכת הראיה דינה שוה לברכת ההדלקה, דברכה נתקנה רק על נ"ח שהודלק כהלכתו, והדלקה שאין מברכים עליה, גם על ראייתה א"א לברך, הגם דהוי פירסו"נ, ובמשנ"י (ח"ז סי' קלג) כתבנו להחמיר בברכת הראיה רק עד חצי שעה אחרי זמן ההדלקה [גם למדליקים יותר מאוחר על סמך שבזמנינו כלתה רגל מהשוק יותר מאוחר].

ובספק החדש שהעלית אם לברך על ראיית נ"ח בליל שבת, יש סברות לכאן ולכאן. י"ל שהמצוה שהנרות יבערו לתוך ליל שבת, ועל סמך זה בירך בע"ש. וא"כ שפיר מברך גם על הראיה בליל שבת, שאז עיקר מצוותן ופירסו"נ. — וי"ל דעכ"פ עתה כבר אינו זמן הדלקה, וכל שאינו רשאי להדליק עכשיו אינו מברך. — וראיתי בפסקי תשובות (סי' תרעו, סוף הערה) בשם שו"ת פני מבין (סי' רמז) לא לברך כיון שאסור להדליק אז, ובשו"ת שרגא המאיר (ח"ה סי' י"ט וכ"ה) כ' שיכול לברך. ויש לבדוק ולראות ראיות לזה.

אבל רח"ל שקיבל מנורה אם יברך שהחיינו

בס"ד ז' טבת תשע"א

שוכט"ס לכבוד הרה"ג רבי מאיר כהן שליט"א בק"ק קרית ספר ת"ו אחדשת"ה,

על דבר שאלתו אם אבל רח"ל שקיבל מנורת חנוכה חדשה האם יכול לברך שהחיינו על המנורה.

עי' במג"א (סי' תקנא ס"ק מ"ב) שכ' שלא מצינו שאבל [אחרי השבעה] אסור לברך שהחיינו. וכ"כ המ"ב (ס"ק צח). ואפילו להיד אפרים (שם,) שכ' שלא יברך שהחיינו, רק אם יחמיץ הברכה אז יברך. — בנדו"ד אם קיבל המנורה לפני חנוכה, ולא יברך יפסיד הברכה, דעיקר שמחת הלב היא בשעה שקיבל או קנה כלי חדש, ולשנה הבאה בחנוכה כבר לא תהי' לו שמחת הלב, לכן יברך עכשיו.

הדלקת נר חנוכה בבכ"נ ע"י אבל

בס"ד ג' טבת תשע"ב

ככלות ימי חנוכה, תמשיך האורה והשמחה, לשכון בבית ת"ח גדול בתורה, ש"ב ידינ"פ היקר הרה"ג החריף ובקי, משנתו קב ונקי, יראת ה' טהורה היא אוצרו מו"ה פנחס זעליג בלויא שליט"א מחכמי התורה בק"ק בית שמש ת"ו

אחדשה"ט באה"ר,

במכתבך פיך פתחת בחכמה לשאול עמש"כ הט"ז (סי' תרעא סק"ה) בשם מהר"ם מינץ (סי' מג) שאם אָבֵל מתפלל לפני התיבה ידליק אַחֵר נ"ח, שלא האָבֵל יברך שהחיינו, אבל שאר לילות יכול האבל להתפלל והדליק, ומובא בבאה"ט ושע"ת ומ"ב (סקמ"ד). והוסיף השע"ת דדוקא בביהכ"נ, אבל בביתו מברך שהחיינו, וכמ"ש המג"א (סי' תקנא סקמ"ב) דאין איסור על האבל לברך שהחיינו. — ונתקשית מה החילוק בין ביתו לבית הכנסת, דאם אבל אינו שייך בברכת שהחיינו למה יברך בביתו, ואם שייך, למה לא יברך בביהכ"נ.

והבאת משו"ת תשובה מאהבה (ח"ב או"ח סי' רפו, על שו"ע תרעא) שהקשה כנ"ל, וכותב ואי משום שבצבור יש פרסו"נ ושמחה יתירה, היכן מצינו שאסורה לו. ועוד שא"כ גם המגילה לא יקרא האבל בצבור. — וכן בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סי' שמט) הק' כן וכתב לחלק דבביהכ"נ אין המצוה מוטלת עליו, ואפשר באחר, לכן האבל לא יברך. — וכתבת שלפי דבריו מי שכן המצוה מוטלת עליו, כדוגמת רב או אדמו"ר שהציבור חפצים לשמוע ברכתו, בודאי הוא ידליק. — וגם אם אין אחר שידליק כהוגן, כיון שהמצוה מוטלת על הציבור, ורק האבל יכול, ידליק הוא. וסיימת בשם ספר אדני פז (על הט"ז סק"ז) שאם אין אחר, ידליק האבל ולא יברך שהחיינו (שהיא רק רשות).

א) לענ"ד הלכה זו [של הט"ז ומהר"ם מינץ שהובאה להלכה] מובנת, כמ"ש המ"ב (תרעא סקמ"ד הנ"ל) דבשעת הדלקת נ"ח בצבור ברבים עת שמחה יתירה היא, ובפרט בליל א' בשהחיינו, ולא יברך האבל שאינו שרוי בשמחה, ומדת הדין מתוחה עליו, אשר מטעם זה כ' במ"ב (סי' תקפא סק"ז) שאבל תוך י"ב חודש על או"א לא יתפלל בר"ה ויו"כ, וכן לא יאמר הלל לפני העמוד, והגר"א לא היה מניח להתפלל אפי' שחרית בר"ח, אלא בדליכא אחר עיי"ש. ואצל צדיקים נהגו שלא להתפלל כלל לפני התיבה בר"ח וחנוכה אפי' מנחה ומעריב. — ולכן השהחיינו דנר א' דחנוכה שהצבור רואה ומשתתף בו בשמחה יתירה והתרוממות הנפש, לא מסמנא מילתא להם שדוקא אבל יברך.

ב) ומה שהקשה התשובה מאהבה דא"כ גם במגילה לא יברך האבל שהחיינו,

ל"ק לדידן לפמש"כ המ"ב (סי' תרצב סק"א) בשם דרך החיים שאם אבל קורא את המגילה יברך אַחֵר הברכות, משום שהחיינו, שאין האבל מברך להוציא הרבים בברכת שהחיינו, והאבל יקרא המגילה עכ"ד.

ג) והסבר הענין, דעצם ברכת שהחיינו נתקנה על שמחת הלב, כקנה כלים חדשים וכש"כ דירה חדשה, או נולד לו ילד (עי' או"ח סי' רכה). וחז"ל תיקנו שהחיינו על עצם היו"ט, שהיה יכול לברכו אפילו כשהולך ברחוב, אלא שתיקנוהו על הכוס יחד עם הקידוש (סוכה מו.). וכן תקחז"ל על מצות הבאות מזמן לזמן, כמו שופר לולב חנוכה מגילה וכו'. — ובביתו בודאי מברך האבל על היום דיו"ט, ועל מצות שמזמן לזמן, וכן על שמחתו שבאה לו (כסי' רכה הנ"ל), דאמנם אינו משתתף בשמחות [כי אם בצאצאיו כמבואר בהלכה], אבל גם אליו מגיעה שמחה. — הני מילי בברכתו הפרטית בביתו, אבל כשהוא מברך כש"ץ להוציא הרבים, לא מסמנא להו לציבור, שהאבל יברך שהחיינו. — ולכן אין זה לעיכובא, ואם הוא לבדו ראוי להתפלל לפני העמוד, ומרוצה לקהל, ואין מי שימלא מקומו כמוהו, יכול לברך להם גם שהחיינו, וכמש"כ בשו"ת האלף לך שלמה (סי' שמט הנ"ל). — וכאשר כן הוא בימים נוראים, שלכתחילה לא יעבור להיות ש"ץ אבל תוך יב"ח, ובדיעבד שהוא ההגון ביותר מותר (מ"ב סי' תקפא סק"ז).

ד) ונראה להוסיף קצת הסבר בס"ד, ע"פ מה שנתבאר אצלנו בשו"ת משנת יוסף (ח"ה סי' קיב, ד) עפ"ד הרב"י (סי' תרעא) בשם הכל בו שמדליקים ומברכים בביהכ"נ, כדי לפרסם הנס בפני כל העם ולסדר הברכות לפניהם שיש בזה פירסום גדול להשי"ת וקידוש שמו כשמברכים אותו במקהלות עכ"ל. וביארנו שאין הברכה בביהכ"נ על נ"ח כשאר ברכת המצות, על מצות ההדלקה והמנהג להדליק בביהכ"נ, אלא כשם שהמנהג הקדום הוא להדליק בביהכ"נ כן המנהג הוא לברך בביהכ"נ, שע"י שמסדר הברכות לפני העם בפרהסיא מתקדש שמו ית' כשמברכים אותו במקהלות. — [וכתבנו דזה דעת הזרע אמת (או"ח סי' צו, להג"ר ישמעאל הכהן, נדפס בליוורנו תקמ"ו) המובא בשע"ת (תרעא סקי"א), דאפילו הדליק הש"ץ ובירך שהחיינו בביתו, חוזר ומברך גם שהחיינו בביהכ"נ, דזה מעיקר המנהג להדליק ולסדר הברכות במקהלות, גם כשכבר בירך בביתו עיי"ש].

לפ"ז המדליק הוא כמו הש"ץ, שמברך לא רק על המצוה, אלא מסדר שבחו של מקום בחנוכה במקהלות, ולזה אינו יכול להיות אבל רח"ל שאיתרע מזליה ומדת הדין מתוחה עליו, אלא להיות במצב של שמחה והתרוממות הנפש. אבל ש"ץ קבוע או

מי שיש לו חזקה להדליק, אפי׳ כשהוא אבל ל״ע, נוהגים שמדליק ומברך, וכן רב ואדמו״ר, שזכות הרבים מסייעתו שיקובל שבחו של מקום מפיו.

עריכת לוויה כ״ע בזמן הראוי להדלקת נ״ח

בס״ד, כסלו תשע״ו
שוכט״ס למע״כ הרה״ג ר׳ אלחנן פרינץ שליט״א, מח״ס שו״ת ׳אבני דרך׳, רמת בית שמש.
אחדשה״ט,

אודות השאלה מתי לעשות לוויה ל״ע בימי החנוכה, אם להמנע מלקיימו כשעה לפני השקיעה ומעט אחריה בכדי שהמלווים יוכלו להדליק הנרות בזמן. או דכיון שישנו ענין שלא לגרום להלנת המת, אזי יש לקיים ההלוויה מיד כשאפשר.

להלין מקצת הלילה אין איסור, כבפתחי תשובה (שנז, א) בשם תשו׳ רדב״ז. אבל הממהר ה״ז משובח (שם סעיף ב), אא״כ שהוא לכבודו שעי״ז יבואו הרבה משתתפים כראוי. — וא״כ תלוי מהו מהותו של הב״מ, אם כבודו אחרי הדלקת נ״ח, או טובתו למהר ולקוברו [דממילא לא יבואו הרבה בנ״א].

וידוע האור החיים הק׳ (ר״פ חוקת) דלכן טומאת מת הוא רק בישראל, כי דומה לחבית של דבש שהרבה זבובים סובבים אותו, כן הדבר בצאת הנפש שמתקבצים הקליפות התאבים להדבק בקדושה [משא״כ בעכו״ם מת]. וזה ענין מהירות הקבורה. — וא״כ טובתו להקדים הקבורה, אא״כ באיש צדיק, שאז חשש האוה״ח הוא פחות.

השתתפות אבל במסיבת חנוכה

בס״ד, כ׳ שבט תשע״ח
שוכט״ס לכבוד הרה״ג החריף ובקי, משנתו קב ונקי, מיוחסי כהונה, מו״ה גמליאל רבינוביץ שליט״א, מחבר ספרי ׳גם אני אודך׳ ו׳פרדס יוסף החדש׳ על מועדים.
אחדשה״ט,

בדבר שאלתך באיש או אשה שהם בתוך י״ב חודש על פטירת אביהם או אמם, אם מותרים להשתתף במסיבות חנוכה, או במסיבה שעושים דיירי הבנין לשכנים שעוברים דירה, וכל השכנים או השכנות באים ואוכלים מזונות ושותים לחיים, ומדברים בשבח השכנים שעוזבים הדירה.

הנה הסעודות שמרבים בהן בחנוכה הן סעודות הרשות, כמבואר בשו״ע (או״ח תרע, ב), והרמ״א כתב שיש קצת מצוה ברבוי הסעודות, ונוהגין לומר

זמירות ותשבחות בהן עיי"ש. אבל מ"מ יש לאבל תוך י"ב חודש להמנע מלהשתתף בהן הגם שאינו איסור גמור, עיי' שו"ע (יו"ד סי' שצא). ובודאי שלא ישתתף במסיבה שעושים השכנים, שאינה מסיבה של מצוה כלל. וכ"ש שלא תשתתף אשה אבלה במסיבות שעושות הנשים שאינן אלא מסיבות ריעות שמתאספות ומבלות להן, ואין בהן דברי תורה כלל.

הגאון רבי ירמיה מנחם כהן שליט"א
אב"ד פאריז ומח"ס והרים הכהן

זוג פרודים שנמצאים בהליכי גירושין אך עדיין לא התגרשו וחיים בבית אחד כל אחד בחדרו. האם האשה יוצאת בהדלקה של הבעל או לא

על שאלת הרה"ג מתתיהו גבאי שליט"א ופילפולו בחובת גברא או חובת הדר. נראה מאד מעניין ויפה.

אעפ"כ דעתי היתה כבר מלכתחלה. וראיתי שדעת ידידינו הרב זילברשטיין היא ג"כ כן, שאין מושג של זוג פרודים. או שהיה גט, או שהיא אשת איש לכל דבריה. ויוצאת בהדלקת נר חנוכה בביתה היא גם אם הוא מדליק בחדר אחר. כמובן היה טוב שתאמר לו שיוציא גם אותה וילדיה ידי מצוה. אבל גם אם לא יתכוין אין בעיה כי היא יוצאת בזה שבעלה-והוא עדיין בעלה לכל מילי- ואדרבא מצות חנוכה שההלכה היא נר איש וביתו. זה אומר שיש סגולה שיהיה חזרה של איש וביתו , ולא צריך ליקוחין שניים רק לעבור מחדר לחדר. ואותו אדם שמתעסק בשאלת נר חנוכה , שיתעסק בשאלת איש וביתו לעשות שלום ביניהם. ויאיר אור המצוה להאיר את ביתם באור של שלום.

בפאריז היתה לי שאלה רצינית שאחר גט לא היה לזוג היכן להיות. ואז הבעל ישן לבדו בסלון והיא ישנה בחדרה. וכך היו תקופה. וכמובן הוא אמר שלא היה עימה. אבל היתה שאלה חמורה של 'גט ישן' ע"פ המבואר בשו"ע בסוף הלכות גיטין. וכתבתי ע"ז באריכות בחלק ד' של ספרי .

אבל כאן הוא דבר לגמרי אחר. הם איש ואשה שלא פרודים ע"פ ד"ת כלל. ולכן הוא מוציא אותה במצוה. וכמו שחייב במזונותיה וכו' הוא מוציא אותה במצות הדלקת נר חנוכה..

בשורות טובות וכו"ט סלה
ירמיה מנחם כהן- אב"ד פאריז

הגאון רבי משה בראנדסדארפער שליט"א
מח"ס "היכל הוראה"

המתפלל בע"פ ונתעורר לו ספק אם מותר לו לילך ולקחת סידור

בבי מדרשא "היכל הוראה" פעיה"ק ירושת"ו

נשאלתי מאחד שבימי החנוכה כשהתפלל תפילת י"ח שלא מתוך הכתב וכשהגיע לאמירת על הנסים הפסיק והלך להביא סידור מהארון כדי להמשיך תפילתו ושאל אם טוב עשה שהפסיק בהליכה באמצע תפילת י"ח או שהיה לו להמשיך התפילה בלי אמירת על הניסים שהדין שבדיעבד אין צריך לחזור.

והוריתי לו שטוב עשה דמותר לו להפסיק כדי לקחת סידור (עיין משנה ברורה סי' צו ס"ק ז).

ולא עוד אלא אפילו אם נתעוררה לו שאלה בעניני תפילת י"ח כשהוא באמצע תפילת י"ח מותר לו להפסיק כדי לשאול את הרב (עיין משנ"ב סי' קד ס"ק ב).

אמנם הוספתי ואמרתי שלא טוב עשה בזה שעמד להתפלל בלי סידור ובפרט בתפילות אלו שאינם שגורים כ"כ בפי האנשים, כי מבואר בשו"ע או"ח סי' ק דתפילה של מועדות צריך להסדיר תפילתו קודם שיתפלל ודעת הרמ"א דדוקא כשמתפלל בעל פה אבל כשמתפלל מתוך הסידור אינו חייב להסדיר תפילתו קודם דהא רואה מה שמתפלל וכן נוהגים, עד כאן.

הרי להדיא דאפילו הרמ"א שחולק על המחבר וס"ל שאין צריך להסדיר, אבל ודאי דעתו שצריך להתפלל מתוך סידור כדי שלא יבוא לידי טעות בדבר שאינו רגיל, ועל כן לכתחילה אסור לו לעמוד להתפלל תפילה שאינה שגורה כל כך בפיו בלי סידור כגון בתפילת ר"ח חנוכה ופורים.

ויעויין בפרמ"ג (שם משבצות זהב) שבחנוכה ופורים צריך להסדיר תפילתו או להתפלל מתוך הסידור (מהטעם שעל הניסים אינו שגור בפיו).

רשמתי את אשר חנני השי"ת
משה בראנדסדארפער

טלטול מנורה של חנוכה בשבת כשמונח על הטס גם דבר היתר מבעוד יום

בבי מדרשא "היכל הוראה" ירושת"ו

נשאלתי אם מותר לטלטל מנורה של חנוכה כשהוא מונח על טס שהיה עליו דבר היתר מבעוד יום, והיות ושאלה זו חוזרת ונשנית מידי שנה בשנה בימי החנוכה ובפרט לאלו המדליקים נרות חנוכה בתוך ביתם לימין הפתח שהם מניחים המנורה על כסא נמוך או על טס המונח על הארץ, ואחר שכבו הנרות רוצים לטלטל הכסא או הטס ממקומו כדי שלא יפריע כל השבת לעוברים ושבים שם ועל כן אמרתי שמן הראוי להאריך בנדון זה כדי לברר יסודי הדין של בסיס לדבר איסור ולהיתר ובזה לעורר לב המעיינים בשו"ע ובפוסקים המפוזרים בכמה וכמה מקומות, שבקל אפשר לתעות ולטעות בדין, וע"פ הכללים המבוארים הם קילורין לעינים).

והנה מה שיש שנוהגין היתר לטלטל בשבת את הטס (או כסא קטן) שעליה מונחת המנורה של חנוכה, כששמים על הטס דבר היתר כמו חלה מבעוד יום, (בגלל חששם שמא הילדים הקטנים יפילו את המנורה אחרי שכבו הנרות), כפי מיטב ידיעתי שאלה זו התעוררה לאחרונה וסומכין עצמם על מה דאיתא בגמ' (שבת מז.) וכן נפסק בטור ושו"ע ונו"כ (או"ח סימן ש"ט סעי' ג', סימן ש"י סעי' ח', ומג"א סי' רע"ז סק"ח, ופמ"ג סי' רע"ז א"א סק"ט, חיי אדם כלל ס"ז סעי' א', משנה ברורה סימן רע"ז ס"ק י"ח, וסימן ש"י סקל"ג, ושאר גדולי האחרונים) שבסיס לדבר האסור ולדבר ההיתר, אם ההיתר חשוב יותר מן האיסור, מותר לטלטלו בשבת, וכן כאן החלה חשובה יותר מן המנורה, כי היא לצורך סעודת שבת, ואכן כן ראיתי באיזה ספר מן ספרי הליקוטים שמביא היתר זה.

אמנם אחר העיון וההעמקה במקורות, חשבתי להעיר על ההיתר כדלהלן: כפי המבואר בכל המקומות האמורים, נמצא שיסוד ההיתר של בסיס לאיסור ולהיתר שמותר לטלטלו הוא רק בא' מב' אופנים אלו:

א. כשעיקר עשיית הבסיס, או עיקר העמדת הבסיס היתה כדי לשמש את ההיתר, ובדרך אגב מונח שם גם האיסור, על זה אמרו שהבסיס בטל לגבי ההיתר ומותר לטלטלו, כמ"ש בשורש ומקור דיני הבסיס לאיסור ולהיתר בסימן ש"י סעי' ח', שמחתה שיש עליה אפר מבעוד יום מותר לטלטלה כדי לכסות בה רוק או צואה, ואפילו יש עליה גם שברי עצים שהם אסורים בטלטול מותר לטלטל המחתה יחד עם האפר, הרי שעיקר תשמיש המחתה הוא לשמש את האפר, והשברי עצים נמצאים שם שלא כדרך תשמישו

ובדרך אגב בלבד, ולכן בלבד התירו לטלטלו. וכן בסימן ש"ט סעי' ג' מבואר שסל מלא פירות ואבן בתוכו מותר לטלטלו, וגם כאן מירי בגוונא דעיקר תשמישי הסל הם בשביל הפירות, והאבן מונחת בתוכו שלא כדרך תשמישו בלבד, וכן מפורש במשנה פרק נוטל (שבת קמא:) נוטל אדם את בנו והאבן בידו, וכלכלה והאבן בתוכה ופריך ע"ז בגמ' (שם קמב.) תהוי כלכלה בסיס לדבר האסור, ומתרץ אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן הכא בכלכלה מלאה פירות עסקינן, ופירש"י וז"ל: דעיקר נעשית בסיס לפירות הלכך אבן מטולטלת אגב כלי ופירות שהוא מותר עכ"ל, ועיין עוד שם בתוס' ד"ה ונשדינהו.

ב. כשהבסיס כשלעצמו אין לו זיקה לצד ההיתר או לצד האיסור יותר מלחברו, וכגון הדוגמא המובאת בכל הפוסקים, בשלחן סעודת שבת שהוא מקומו של המאכלים שהם הדבר ההיתר, וכן הוא מקומו של הנרות של שבת שהוא הדבר האסור, ואין להשלחן זיקה והשתמשות יותר לאחד מן השני, אז אמרינן שהשלחן הוא בסיס לאיסור ולהיתר, ולכן מותר לטלטלו, אמנם מכל מקום צריך שיהא דבר ההיתר חשוב קצת יותר מדבר האיסור אצל האדם, שיכבד צד ההיתר על משקל האיסור כמבואר בכל הפוסקים הנ"ל, וכגון בדוגמא האמורה בענין השלחן, הרי האדם רוצה את הנחת המאכלים על השלחן בדוקא יותר משרוצה את הנרות, כי לצורך הארת מקום הסעודה, אינו צריך שיהיו הנרות על השלחן דוקא, וסגי אם נמצאים בחדר האוכל, ויסוד זה מפורש בלשון המחבר בשו"ע (סימן ש"י סעי' ח') וז"ל: וכגון שדבר המותר חשוב מדבר האסור, אבל אם דבר האסור חשוב יותר מדבר המותר, בטל אצלו ואסור לטלטלו עכ"ל. (ואפילו אם שניהם שוים כתב המשנה ברורה סקל"ג ומקורו בכמה וכמה פוסקים שאסור).

ואחרי כל האמור, הנה גם ממשמעות דברי הפוסקים נראה שאף אם השיווי האמיתי לפי ערך דמיו של דבר האסור הוא הרבה יותר מערכו של דבר ההיתר, וכגון אם היה על השלחן חלת לחם אחת שערכו לפי דמיו הוא באין ערוך קטן מערך הארנקי, מכל מקום כיון שלצורך סעודת שבת הוא צריך את הלחם יותר מהארנקי, ובשבת הרי אין לו שום שימוש עם הכסף, להכי אמרינן שצד ההיתר הוא חשוב יותר, ואין השלחן בטל ובסיס הוא רק להארנקי בלבד, אלא הוא בסיס גם ובעיקר להלחם, ובכן הוה השלחן בסיס לדבר האסור ולדבר המותר ומותר לטלטלו, וכל זה כשהשלחן אין לו זיקה והשתמשות להארנקי יותר מהלחם, כי עומד לכל מיני השתמשות, אמנם אם הארנקי הוא במקום המתאים להחזקת כספים, ושם הניח את הלחם לא יועיל לו כלום מה שהוא צריך עכשיו את הלחם לצורך הסעודה, ואסור לטלטל

את כל המגירה, כיון שמגירה זו עשויה לשמש תמיד לצורך החזקת הכספים, אמרינן שהמגירה הוא טפל ובסיס להארנקי, כי חשוב לו יותר מה שהארנקי מונחת במקום המתאים והמיוחד לו, ממה שהוא רוצה את הלחם שם, ובכן לגבי מגירה זו אין לדבר ההיתר חשיבות יותר מלדבר האסור, ואפילו שכעת עתה ביום השבת חשוב אצלו הלחם משום סעודת שבת, ולעומתו הרי הכסף שבארנקי אין לו שום שימוש, מכל מקום כיון שעיקר המגירה מיוחדת ועשויה בשביל החזקת כספים, אמרינן שזהו העיקר ונעשה בסיס וטפל לארנקי, וראה במג״א (סימן רעט סק״ד) ובמשנה ברורה (שם ס״ק י) שכתב: דכיון דהמנורה עיקר עשייתה בשביל השלהבת, לכן נעשית תמיד טפל ובסיס להשלהבת, ולא ללחם ושארי דברים אחרים, אף שהם חשובים יותר, [והגם ששם מיירי בנתינת הלחם על המנורה עצמה, מ״מ נראה שדבר שנעשה לעיקר האיסור נעשית תמיד טפל ובסיס להאיסור].

וכן איפכא, אם הארנקי מונח במגירה המיוחד ללחם, וגם כעת מונח בה הלחם, והיה צריך את הלחם לסעודת שבת, מותר לטלטל את המגירה, כמבואר (סי׳ ש״ט סעי׳ ג׳) בענין כלכלה מלאה פירות ואבן בתוכו, וכן מבואר (סימן ש״י סעי׳ ח׳) שמותר לטלטל את המחתה אע״פ שיש עליה גחלים, כיון שמיוחד לאפר.

והנה אין כוונתי בכל האמור לעיל לומר שבסיס שעיקרו כדי לשמש את האיסור תמיד, אי אפשר לו לשנות שבשבת זו ישתמש בה בעיקר לצורך ההיתר, כגון אם באמת יחליט בדעתו שמחמת איזה סיבה שתהיה כגון בנדון דידן שאף שהמגירה הזו היא מיוחדת לכסף, אמנם לעת עתה בשבת שאינו יכול להשתמש בכסף על כן דבר ההיתר דהיינו הלחם הצריך לסעודת שבת חשוב לו יותר, דהיינו שלא איכפת לו באמת אם הכסף ינטל מהמגירה, רק דרך אגב מונח שם כעת, ורק הלחם הוא הדבר המתאים לו בשבת זו ובמקום זה, שאם כן בודאי שהלחם הוא אצלו חשוב יותר, והוה בסיס לדבר האסור ולדבר ההיתר, שההיתר חשוב לו יותר, ומותר לטלטל המגירה (כמובן בתנאים המותרים לטלטל בסיס לאיסור ולהיתר דהיינו כשא״א לנער האיסור מהבסיס וכן הטלטול לצורך דבר המותר עיין סי׳ שט ס״ג וסי׳ שט ס״ח רק כי בדרך כלל אין הדבר כן, שדרך בני אדם כן הוא שרוצה שכל דבר יהא מונח במקום המתאים לו, וכמובן שבאופן זה שעיקר הבסיס הוא לאיסור אם מניח דבר שאינו מתאים למקום זה, רק בדרך אגב, וכל שכן אם מניח שם רק כדי שלא יהא בסיס רק לאיסור אלא גם להיתר, בודאי שאינו נקרא שזה יותר חשוב, אפילו אם רוצה את הלחם לסעודת שבת, והוה בסיס בעיקר להאיסור ובכהאי גוונא אסור לטלטלו באין ספק.

ועל כן בנידון דידן, שכל העמדת המנורה על הטס הוא לנוי המנורה וכן שלא ילכלך את הריצפה וכדו', או אלו שמניחים כסא קטן מתחת למנורה, שגם בזה עיקר המטרה היא שלא תהא המנורה על הארץ, הרי נקרא טס זה מיוחד להמנורה ולהשלהבת שעליה, ובזה כל רצונו באמת, והוה בסיס בעיקר לדבר האיסור, (דהיינו להשלהבת דהוא מוקצה מחמת איסור) ולא יהני מה שמניח עליו את הלחם, כי אין מקומו שם כלל, וכל מטרתו אינו אלא בשביל שיהא בסיס גם לדבר היתר, ובכהאי גוונא אינו נעשה בסיס להיתר כאמור, ובכן אסור לטלטל את הטס או את הכסא הקטן אף כשיש עליו דבר היתר, מבעוד יום.

ועיין עוד בספר דברי יחזקאל השלם דף צ"ו עיין שם היטב ותראה דההיתר מבוסס על הכללים והיסודות הנ"ל.

וכמו"כ מהאי טעמא אין היתר לטלטל הטס של נרות שבת אחרי כיבוי הנרות, גם אם הניחו שם חלה מבעוד יום, ועי' פמ"ג א"א סימן רע"ט ד"ה אמר סק"ג, שאפילו בטס שלפעמים מניחים עליה דברי מאכל, ועתה יש עליה מלבד דברי המאכל גם מנורה של שבת, שמסתפק בדין הטס אם מותר לטלטלו, והניחו בצ"ע יעו"ש.

ועיין עוד בחיי אדם כלל ס"ז סעיף ד' וז"ל: על פי הכללים המבוארים נתברר, שכשהדליקו מנורה על שולחן, אסור לטלטל השולחן, שהרי השולחן הוא בסיס למנורה ונירותיה, אם לא שהיה מונח על השולחן בין השמשות לחם, דאז הוי בסיס לאיסור והיתר, וההיתר חשוב יותר מהאיסור שהרי צריך לסעודת שבת, ונראה לי דזהו הטעם שמקפידות הנשים להניח הלחם על השולחן קודם הדלקת הנרות ואם אינן נביאות, בני נביאות הן, עכ"ל.

ועיין עוד בספר דרך החיים לר' יעקב מליסא בעל הנתיבות דכתב שם בכללי דיני מוקצה סעיף לב וז"ל:

אם נעשה בסיס לאיסור ולהיתר כגון שמונח על היתר דבר איסור ודבר היתר ודווקא שהדבר היתר חשוב לו עכשיו יותר מן האיסור אבל אם אין ההיתר חשוב יותר מן האיסור לא מיקרי בסיס לאיסור ולהיתר רק לאיסור לחוד, וכן בנר שהוא דולק במנורה לא מהני מה שמונח עליו לחם שיהיה בסיס לאיסור ולהיתר עכ"ל.

ומעתה העולה מכל הנ"ל וכן אני מורה הלכה למעשה שאפילו אם יניח לחם על הטס או על הכסא הקטן אסור לטלטלם לאחר כיבוי הנרות שהרי כל עיקרו של הנחת הטס או הכסא במקום זה הדבר ברור ומעשיו מוכיחים עליו שהוא לצורך הנרות, ומה שמניחים שם

החלה אינו מפני שזה מקומו כלל אלא כדי שעי״ז יקרא בסיס לדבר האסור והמותר כדי שיוכל לטלטלו ולדברינו לא עלה בידם כלום שהרי סוף סוף כל מטרת הנחת הטס או הכסא היא לצורך המנורה ולא לצורך הלחם כלל.

ובנרות שבת שאני דשם ודאי השולחן עשוי גם לנרות וגם ללחם שהוא עיקר סעודה ושפיר הוה בסיס לדבר האסור והמותר, ויותר מזה נראה דגם אם יניח ספר זמירות של ש״ק מהני והוה בסיס לדבר האסור והמותר ושפיר יכול לטלטלו ממקומו. ודוקא ספר סדר זמירות ש״ק וכדומה כגון ספרים על פרשת השבוע שרגילים ללמוד בהם בשעת הסעודה מהני (ומובן שכל זה דוקא בשולחן העומד בדרך כלל רק לאכילה אבל אם במשך השבוע הוא רגיל שיהיה תלמודו שם אז גם שאר ספרים שהוא לומד בהם מהני לזה).

ואותם המהדרים בדרך כלל להדליק נרות חנוכה ליד הפתח והם חוששים שבשבת הילדים או הנכדים יתקלו בנרות ובפרט פה בא״י שהדירות קטנות וב״ה המשפחות שלנו גדולות ומבורכות באושר ובשמחה, עצה טובה להם שבשבת ישנו את מקומם של הנרות וידליקו ליד החלון ובזה לא יבואו ח״ו לא לידי נזק ולא לידי מכשול.

רשמתי את אשר חנני השי״ת
משה בראנדסדארפער

הגאון רבי חיים אלעזר שיינברגר שליט"א
ראב"ד בית יצחק לדיני ממונות

מנורה ישנה ירושה או חדשה מה עדיף להדלקת נרות חנוכה

לכבוד הרה"ג המפואר מחבר חיבורים מחוכמים ה"ה רבי גמליאל בן ידידי הרה"ג רבי אלחנן נכד למורי ורבי הגאון הגדול רבי לוי רבינוביץ זצ"ל - אחדשה"ט כראוי וכיאות –

ענין שאלתכם כדלהלן - הסתפקתי בשאלה מעניינת: אדם שיש לו אפשרות להדליק "נרות חנוכה" או במנורה ישנה שקיבל ירושה מאבותיו ורבותיו הקדושים שחביב לו מאד או במנורה חדשה ויפה במה עדיף שידליק? והטעם?

תשובה – הנה השאלה גם קורה כשיש כיום חנוכיות מצופה כסף שיפים יותר מכסף טהור עכ"פ בשנים הראשונות – והנה לענ"ד כאן בהידור מצוה אין ענין של חביב יותר כי חביב שייך רק בדיני קדימה ולא מצינו זאת בדיני הידור שהחביב יותר מהודר יותר ואפילו בדיני קדימה כתבתי לכם בעבר בענין שיריים של צדיק שחביב אינו נקרא דבר שהוא חביב מחמת סיבה צדדית והארכתי שם ודוק וא"כ אם הוא יותר יפה בעצמותו ובמראהו או מחמת הדבר עצמו או כשהוא חקוק עליו דברים יפים שעושה את עצם החנוכיה יפה ונאה ברור שזהו ההידור מצוה אך אם אינו יפה בעצמותו וגם לא בחקיקה של דברים יפים אלא שחביב לו כיון שהיא ירושה לו מאבותיו ואבות אבותיו אין בו שום עדיפות כי הרי ההידור של יופי למדים מזה א-לי ואנוהו עשה לו סוכה נאה טלית נאה [עי' שבת קל"ג] ועי' עוד ביומא דף ע' ע"א להראות חזותו לרבים ובפשטות חזותו היינו נויו ועי' להלן מדברי רש"י שם - וא"כ הכל תלוי בנוי ויופי ולא במה שהוא יקר – אך לכאורה מצאנו בפוסקים שלא כנ"ל מה שנלענ"ד דהנה מצאנו בבאר היטב סימן תרע"ג ס"ק י"ג הביא מסדר היום שהאריך שכל אחד יטריח לעשות לו מנורה יפה ומי שידו משגת יעשה של כסף עכ"ל וכתב השדי חמד מערכת חנוכה אות ז' והביאו בכף החיים סי' תרע"ג ס"ק ס' בשם ספר חסד לאברהם בדיני ההידור שבמנורת החנוכיה שיש ט"ו מיני כלים ראוים לנר חנוכה וכל הקודם משובח א. כלי זהב ב. כסף ג.

נחושת קלל דומה לזהב ד. נחושת אדום ה. כלי ברזל ו. כלי בדיל ז. כלי עופרת ח. כלי זכוכית ט. כלי עץ י. כלי עצם יא. כלי חרס מצופה מאבר יב. כלי חרס בלתי מצופה וצריך שיהיה חדש יג. קליפות רמון יד. קליפות אגוז הנדי ט״ו קליפות האלון וכו׳ ומשמע שכסף עדיף מנחושת אפילו אם הנחושת יפה יותר שכתב נחושת קלל דומה לזהב והנה רואים מכאן שההידור היא ביוקר שבכלי כיון שכסף יותר יקר מנחושת אף שנחושת יותר יפה כסף קודם וא״כ לכאורה בנידונינו אף שחדשה יותר יפה אבל כיון שמה שקיבל יקרה יותר יקח מה שקיבל בירושה – אך יש לדחות ששם הכסף גם יפה וגם הנחושת יפה אך הנחושת יפה יותר ובנידונינו מה שקיבל בירושה יקרה יותר אך אינה יפה ומאידך המנורה חדשה יפה ולכן אולי שם צריך ליקח החדשה יותר אף שאינה יקרה יותר ודוק וא״כ לגבי שאלתך אין להביא ראיה משם אבל מה שהזכרתי לגבי כסף ומצופה כסף לכאורה יש להביא ראיה משם שכסף עדיף מנחושת הדומה לזהב שיותר יפה ואעפי״כ כסף עדיף מזה אך גם זה יש לדחות שאף שהנחושת דומה קצת לזהב אך אינו ביפיו כמו כסף אבל במצופה כסף שיותר יפה אולי עדיף מצופה מכסף טהור ודוק – ובאמת שאף אם נאמר שיקרה יותר הוי יותר הידור יהא תלוי במה היא יקרה דהיינו האם היא יקרה מחמת שוויות עצמית או שאינה שווה רק לבעליה שאם היא שווה רק לבעליה מפני שהיא ירושה מדורות אבל עצם המנורה אינה שווה כ״כ עי׳ בנתיבות המשפט חו״מ סי׳ קמ״ח ס״ק א׳ שדבר שאינו שווה רק לאיש ההוא והזיק אחד דבר זה אינו חייב לשלם עליו כפי שוויותו אצל האיש ההוא ועי׳ בשו״ת בית יצחק [שמעלקיס] אבהע״ז סי׳ ע״ג שנראה דעתו כדעת הנתיבות המשפט ויש החולקים על הנתיבות עי׳ ערך שי סי׳ שפ״ו סעיף א׳ ושו״ת חלקת יואב חלק ב׳ סי׳ צ״א ושו״ת חבל יעקב חלק א׳ סי׳ כ״ה ושו״ת מנחת שלמה חלק ב׳ סי׳ קל״ה ושו״ת אבן ישראל חלק ח׳ סי׳ ק״ד ובקהילות יעקב ב״ק סי׳ ל״ט ובחזו״א ב״ק סי׳ ו׳ ס״ק ג׳ ועוד הרבה פוסקים אך זה רק באם הוא צריך לקנות ואף שכל דברי הפוסקים הנ״ל מיירי רק בהזיקו וצריך לקנות חדש במקומו אבל היוצא מדבריהם שבשווה רק לו ולא לאחרים אינו נקרא שוויות להנתיבות המשפט ולהחולקים עליו נקרא שוויות ונידון מיניה לענייננו האם יקרה לבעליו נקרא יקרה או לא ויהא תלוי במחלוקת הנ״ל – אך נראה שגם כשהיא יותר יקר לכל העולם מחמת שוויותו ענין של הידור הוא מטעם זה א-לי ואנוהו שהעיקר שהוא יפה ונאה כנ״ל וא״כ העיקר בהידור הינו מה שיפה יותר – ולכאורה יש להביא ראיה מדברי הגמרא

ב"ב דף ד' ע"א מי שלא ראה בנין הורדוס לא ראה בנין נאה מימיו ובתחילה עלה על דעתו לצפות את בית המקדש בזהב אמרו לו חכמים שעדיף לצפותו בשיש כחול משום שדומה לגלי הים שהם נעים ונדים והעין משתעשת בראייתם הרי שהיפה יותר טוב מהיקר ויש לדחות ששם דוקא שהעין משתעשת דהיינו שהעין נהנה יותר בגלל הגלים אבל בגוונא אחרינא דהיינו במראה סתם אולי אין נקרא בכלל יותר יפה – ועי' עוד בירושלמי יומא פרק ו' הל' א' בשעירי יוה"כ אם יש ב' שעירים ששניהם בריאים ושמנים באותה מידה ואחד נאה יותר היותר נאה עדיף אבל אם אחד יותר שמן ולא נראה כ"כ טוב ואחד נראה טוב ואינו כל כך שמן הוא איבעיא בירושלמי שם ופשיט לה מקצירת העומר ששמן בגופו עדיף והיינו שאחד יותר שמן דהיינו יותר יקר היותר יקר עדיף מהיותר נאה ולכאורה נידון מינה לנידונינו שיקר ונאה יקר עדיף מנאה אך גם זה יש לדחות כי עי' ברש"י מנחות דף ס"ד ע"א ד"ה אפילו נמצאת הראשונה כחושה וכו' שהטעם אינו משום הידור אלא מטעם הקריבהו נא לפחתך וא"כ בענינינו שאין בזה משום הקריבהו נא לפחתיך אין ראיה מה עדיף יקר או נאה – וא"כ הדרינן לדוכתא שאין שום ראיה לכאן או לכאן וכיון שלמדין מזה א-לי וכו' שיהא נאה תלוי בנוי ולא ביוקר לא מחמת יוקר בשביל בעה"ב עצמו ואפילו מחמת יוקר בשוויו גם לאחרים – אך לכאורה עי' ברש"י יומא דף ע"א ע"א הנ"ל ד"ה להראות חזותו לרבים וכו' שכתב להראות חזותו לרבים להראות נויו של ספר תורה ותפארת בעליה שטרח להתנאות במצוה שנאמר זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות לולב נאה ספר חורה נאה וכו' ולכאורה ברש"י כתוב שתלוי במה שטרח להתנאות במצוה ולא בעצם הנוי של הס"ת ודרך אגב ראיתי פעם ואיני זוכר היכן שכתב שהנוי היא כמה טירחא טרח הבעה"ב בזה - אבל האמת שאינו נכון כי רש"י בא להדגיש מפני מה צריך כל אחד ואחד להביא ס"ת שלו להראותו ברבים והרי כבר קראו בענין מה שצריך לקרוא? אלא להראות את הנוי של הס"ת של כל אחד שהרבה ליפות הס"ת שלו כדי שיהא נאה במצוות אבל עצם הנוי של זה א-לי ואנוהו היא לא בטירחא - וזאת עלי לציין שאף שיש אחרונים שלא כן כתבו את הנלענ"ד כתבתי –

בברכה והערכה חיים אלעזר שיינברגר

זוג הורים פרודים אם האשה יוצאת ידי חובתה בנרות בעלה

לכבוד הרה"ג המפואר מחבר חיבורים מחוכמים ה"ה רבי גמליאל בן ידידי הרה"ג רבי אלחנן נכד למורי ורבי הגאון הגדול רבי לוי רבינוביץ זצ"ל - אחדשה"ט כראוי וכיאות – ענין מה ששאלתם כדלהלן – הסתפקתי זוג הורים פרודים שעדיין לא התגרשו וכל אחד חי בנפרד בחדר אחר בבית האם האשה יוצאת בהדלקת נרות חנוכה מבעלה או לא? והטעם?

הנה דבר זה תלוי בכמה דברים ובכמה שיטות כדלהלן – והיינו שצריכים אנו להקדים ולברר כמה דינים בהל' חנוכה ומתוך כך יבואר הדברים בנידון דידן -

א. האם נר חנוכה היא חובת הבית או חובת הגוף?

והנ"מ באם אחד שאין לו בית האם חייב בנר חנוכה או לא או כשאינו בבית בזמן חיוב ההדלקה – ובתוס' סוכה מ"ו ע"א ד"ה הרואה וכן ברמב"ם פרק ד' מהל' חנוכה הל' א' איתא שהיא חובת בית וכשאין לו בית אינו חייב ועי' בפנ"י דף כ"א ע"ב ד"ה בגמרא תנו רבנן וכו' שהקשה מה נשתנה מצוות נר חנוכה משאר מצוות שהן חובת הגוף על כל יחיד ויחיד דקיי"ל מצוה בו יותר מבשלוחו? ועי' שם שתירץ שכיון שהמצוה היא סמוכה לרה"ר משום פרסומי ניסא הטילו המצוה כאילו היא חובת בית עי' שם – ועי' בשפת אמת שם ד"ה בגמרא ת"ר וכו' שמסתפק האם הוא דין של חובת בית כמו מזוזה [ורק במזוזה יש דין שהבית חייב בכל חדר וחדר] וא"כ כמה בעלי בתים הגרים יחד די להם בנר אחד או דהוי חובת כל יחיד רק הבעה"ב מוציא את כולם? ועי' בשו"ע סי' תרע"ז סעיף ב' שקטן שהגיע לחינוך חייב בנר חנוכה וכתב שם המ"א דמיירי שיש לו בית והיינו שהחיוב הוא מטעם בית ועי' בכלי חמדה כתב שגם בית של קטן החייב בנר חנוכה אינו שהוא ידליק אלא שהחיוב הוא שגדול ידליק בשבילו והיינו מפני חובת בית שיש לקטן והיינו גם כנ"ל שאין חיוב לקטן גם כשהגיע לחינוך לחנכו כיון שאינו חובת הגוף אלא ביש לו בית יש חיוב חינוך מפני חובת הבית שיש לו ועי' עוד בשו"ת פני מבין סי' רכ"ו הובא בשו"ת דברי ישראל וועלץ חלק או"ח חלק א' סי' ר"י דדעתו דחנוכה הוא שתי דינים חובת בית וחובת גברא [ועי' להלן מדברי הלקט יושר] וכן היא לכאורה שיטת הב"ח סי' תרע"ו וכן הביאו כמה פוסקים בשמו שיש לבד חובת הבית יש גם חובת הגוף אף שאין לו בית אך האמת היא שהב"ח מיירי רק לגבי חובת הודאה של ראיית הנרות דהיינו שעשה נסים ושהחיינו ולא לגבי מצוות הדלקה של חובת הגוף ודוק אך עי' מ"א סי' תרע"ו ס"ק ב' שהבין בשעת הב"ח שלא רק בחובת ההודאה כנ"ל אלא עצם חיוב גופו שכתב וז"ל אבל אם אשתו

הדליקה עליו בראשון צריך לברך בליל שני שהחיינו דאשתו אינה פוטרת גופו אלא ביתו עכ"ל - ועי' עוד בשו"ת חכם צבי החדשים סי' י"ג שכתב ג"כ שהיא חובת הבית וכן פסק האגרות משה יור"ד חלק ג' סי' י"ד אות ה' וכן הובא בארוכה בקובץ בית אהרן וישראל שנה י"א גליון ב' עמוד ס"א מהגרש"ז אויערבאך שהיא חובת בית וצריך שיהא ביתו ולא מהני שילך אצל שכנו ואפילו שכנו נתן לו רשות וביארו עוד שאף שזה חובת בית אך אם אחר הדליק בבית של אחר אינו רק חיוב בבית אלא החיוב הוא שבעל הבית ידליק בביתו ודוק ויש לי בזה אריכות דברים בזה ואכ"מ וגם אין הפנאי מרשה לי כעת והוא בכתבי –

ב. האם נשים חייבות מעיקר הדין בנר חנוכה ורק אינן חייבות בדינא דמהדרין

וגם האם יש חילוק בין אלו שמדליקין בחוץ לאלו המדליקין בפנים מעיקר הדין כפי שיתבאר להלן -

ג. בטעמא דאשתו כגופו מה הוא הטעם?

הנה אם נאמר שהוא חובת בית א"כ ברור שאין חיוב רק על הבית וכיון שהבית שייך לו ולא לה אין עליה חיוב להדליק כיון שאינו כמו בשבת שיש חיוב להדליק בכל חדר כיון שהטעם בשבת הוא גם כדי שלא ייכשל בעץ ואבן ומטעם זה צריך להדליק בכל חדר אף שלשאר הטעמים משום כבוד ועונג שבת א"צ בכל חדר ומצאתי בלקט יושר וז"ל איש ואשתו חייבים שניהם בנר חנוכה כגון שאין להם בית מיוחד ואין שניהם יחד עכ"ל ומשמע מדבריו שכשניהם יחד באותו בית אין חייבים שניהם והיינו כנ"ל שהוא חובת בית ואין חיוב רק נר אחד בבית וכנראה מדבריו שכשאין להם בית מיוחד ואין שניהם יחד יש חובת גברא על כל אחד ואחת דהיינו שיש חובת בית או חובת גברא וכדברי הפני מבין הנ"ל – ויש להעיר שנידון דידן יש חילוק באם עיכוב הגירושין בא מצידו דהיינו הנקרא בהלכה מעוכבת להינשא שחייב לאשתו במזונות ודירה א"כ החדר שהיא גרה לבדה שייך לה מחיובו כלפיה וא"כ הוי בית שלה ושייך לה וצריכה להדליק גם מטעם חובת בית ורק אם העיכוב אינה מצידו ולכן אינו חייב במזונות ודיור וא"כ הבית הוא שלו ואם הוא חובת בית אינה חייבת בשופי וכל הנ"ל הוא לפוסקים שהוא חובת בית אבל אם הוא חובת הגוף אין נ"מ אם הבית שייך לה או לא ולכן אם הוא חובת הגוף או חובת בית וחובת הגוף א"כ יש עליה חיוב הגוף להדליק מחמת חובת גברא שיש עליה – אך לדברי החתם סופר שכתב בשבת דף כ"א מפני מה לא תיקנו לנשים להדליק כמהדרין והסביר כיון שמדליקין בחוץ וכל כבודה בת מלך פנימה ואין כבוד לאשה להיות בחוץ א"כ לא תיקנו כלל לנשים דינא

דמהדרין להדליק לבד כשיש לה בעל וא״כ אין עליה בכלל חובת גברא כשיש לה בעל אבל דברי החת״ס לא נאמר על עיקר החיוב אלא על דין מהדרין כמו שכתב שזה רק כשיש זכר המדליק וכך נראה מדברי הפוסקים שכתבו שאשה שאין לה בעל דהיינו אלמנה חייבת להדליק ובזה גם לאלו שמדליקין בחוץ דינא הכי וא״כ נלענ״ד דכאן כיון שהבעל אינו מוציאה יש עליה עדיין חיוב מעיקר הדין והוי כמי שאין כאן זכר המדליק כיון שאינו מוציאה ואף שכתב הב״ח באשה שאינה צריכה לשמוע מעיקר הדין ברכות ההדלקה ולראות ההדלקה רק לכתחילה אבל זה באופן שמוציאה ולא כשמתכוין שלא להוציאה ודוק וזה רק לאלו שמדליקין בחוץ שמעיקר הדין כשיש זכר המדליק לא תיקנו לאשה בכלל להדליק אבל לאלו שמדליקין בפנים א״כ יש חיוב בין כה על נשים חובת מהדרין מעיקר הדין ורק מה שנהגו לא להדליק הוא כנ״ל כיון שתקנת נר חנוכה היתה כשהדליקו בחוץ אזי גם כיום שמדליקין בפנים לא זזה מנהג זה שלא תיקנו מהדרין לנשים וכמו״ש החת״ס שמנהג לא זזה ממקומה ובזה ברור ששייך רק כשהבעל מוציאה ולא בגוונא דידן ומעיקר הדין הרי יש חיוב על נשים כשאין להם בעל כפי שכתבתי לעיל וכדאיתא בשו״ע סי׳ תרע״ה סעיף ג׳ שנשים חייבות בהדלקת נר חנוכה וכגון אלמנה גם לחתם סופר אפילו היכא דמדליקין בחוץ כמו בעיקר התקנה וא״כ לנידונינו כיון שאין מוציאה הוי כמעיקר הדין לענ״ד כאשה שאין לה בעל ויש שכתבו שהטעם שאשה אינה מדלקת מדין מהדרין הוא מפני שאשתו כגופו עי׳ בא״ר שהביא משו״ת שער אפרים סי׳ מ״ב הביאו המחצית השקל סי׳ תרע״ה ס״ק ד׳ ששאל כנ״ל מפני מה נשים אינן מדליקין כמהדרין ותירץ האליהו רבא סימן תרע״א דאשתו כגופו דמי וכ״מ בתשובת מהרש״ל סימן פ״ה יעו״ש - ובזה יש לדון האם אשתו כגופו שייך גם בנידון דידן כיון שלכאורה אשתו כגופו היינו שמקיימים יחסי אישות והם ביחד ממה דכתיב והיו לבשר אחד וכאן אינו שייך ואף דיש לדון כיון שאשה שפסולה לעדות בעלה לא חילקו הפוסקים בין אשה שגרה עם בעלה ללא גרה אבל עי׳ ברא״ש סנהדרין בסוגיא דגמרא דארוס פסול לארוסתו בפרק זה בורר שכתב שאינה פסולה כנ״ל כיון שלא שייך האי טעמא של אשתו כגופו ובהלכה נפסק בשו״ע חו״מ סי׳ ל״ג סעיף ט׳ שפסול ועי׳ שם בסמ״ע שרק בדיעבד ובאמת מפורש כן בשו״ת הרי״ף סי׳ כ״ט אך הרא״ש כתב סברא זו של קירבה ורואים מזה ענין של אשתו כגופו שהוא רק ענין של והיו לבשר אחד ורק השאלה בגמרא האם יש בזה אקרובי דעתא וכו׳ - ויש גם בהלכה כעין זה באבלות באשה שאינה חיה בשלו״ם עם בעלה האם כשמתה צריך הבעל להתאבל ויש דסברי דהוי

חוכא ואיטלולא עי' בהגהות רע"א יור"ד סי' שע"ד סעיף ד' מדברי היש"ש גיטין פרק ג' סי' ד' באיש ואשה שעמדו להתגרש ומת אין מתאבלין זה על זה כיון שאין לבם דוה עליהם והוי חוכא ואיטלולא ועי' בבית מאיר החולק עליו אך לדינא נקטינן הלכה כדברי המיקל באבל ואין מתאבלין - אך יש לדחות ששם הוא בגלל שאינו אבל על מיתתה היינו שאין לבו דווה עליו [והארכתי בדבר זה בעבר בענין אבלות על שוטה שאין לבו דווה עליו ואכ"מ] ואולי כאן בנר חנוכה לא שייך האי דינא כי שם הרי הטעם שאין לבו דווה עליו אבל אשתו כגופו כל זמן שהיא אשתו הרי היא כגופו כנ"ל והבאתי זאת רק לומר שאף שיש דין אבלות של בעל על אשתו כיון שאינם דרים ביחד בשלו"ם יורד דיני אבלות וא"כ אולי גם כאן אף שיש דין נר חנוכה איש וביתו לא נקרא ביתו כיון דבהאי גוונא אינו אשתו כגופו דזיל גם בתר טעמא מפני מה היא אשתו כגופו ויש לחלק ודוק

לסיכום – כיון שנקטו הפוסקים שנר חנוכה יש גם חובת הגוף וא"כ בנידון דידן חייבת או להדליק נר חנוכה בעצמה או לצאת מבעלה וכיון שבעלה אינו מוציאה צריכה לבד להדליק ואף שהבית אינו שלה בתנאים הנ"ל כפי שכתבתי אבל מה שכתבו שמי שאין לו בית אינו חייב להדליק היינו כשגר ברחוב או באהל לפוסקים שנקרא בית עראי ואינו מחוייב כמו שדנו הפוסקים בגר באניה או ברכבת וכד' עי' שו"ת מהרש"ם וא"כ כיון שכתבו הפוסקים בטעמא שאשה אינה מדליקה וגם אי מטעם אשתו כגופו וזה לענ"ד לא שייך כאן א"כ חייבת להדליק לבד לכל הטעמים

בברכה והערכה חיים אלעזר שיינברגר

מי שהדליקו עליו ביום הראשון אם כשמדליק ביום השני צריך להוסיף שהחיינו

לכבוד הרה"ג המפואר מחבר חיבורים מחוכמים ה"ה רבי **גמליאל** בן ידידי הרה"ג רבי אלחנן נכד למורי ורבי הגאון הגדול רבי לוי **רבינוביץ** זצ"ל - אחדשה"ט כראוי וכיאות

ענין שאלתכם כדלהלן – אשה שבעלה הדליק בבית נר חנוכה ביום הראשון עם שהחיינו ואחר כך ביום השני הבעל נסע מהבית והאשה מדליקה לבד והשאלה אם היא תברך שהחיינו שמדליקה לבד פעם ראשונה?

תשובה – הנה המ"א סי' תרע"ו ס"ק ב' בשם הב"ח שכתב בגוונא דיליה באחד שאשתו הדליקה עליו ביום ראשון והוא לא הדליק והבעל מדליק ביום השני צריך לברך שהחיינו שאשתו אינה פוטרת אלא ביתו ולא גופו והמ"א חולק עליו וסובר שלשיטת הפוסקים דסברי שכשאשתו מדלקת עליו א"צ לברך על הראי"ה ה"ה בנידון של הב"ח כשאשתו הדליקה עליו בראשון פטרה

גם חיוב גופו ואינו מברך בליל שני שהחיינו – והנה נידון שאלתך בעובדא שהוא הדליק ליל ראשון ופטר את אשתו דאשתו כגופו תלוי לכאורה לפי הנ״ל דלפי שיטת הב״ח שאשתו אינה פוטרת חיוב גופו ה״ה כשהבעל מדליק אינו פוטר חיוב גופו של האשה רק ביתו – אבל כשנדקדק נראה שאינו דומה כי שם מיירי כשהבעל לא היה בבית והיא הדליקה עליו בתוך ביתו אבל כאן הרי כשהדליק הבעל היא היתה בבית ושמעה הברכות וגם ענתה אמן כשהדליק ויצאה מדין שומע כעונה בכל הברכות גם ברכת שהחיינו של חובת הגוף שלה וכמו״ש הב״ח בעצמו שם ואף שמצאנו בסוכה כשבירך שהחיינו כשירדו גשמים ואכל בבית בלילה ראשונה ובליל שני יצא לסוכה שחייב לברך שהחיינו על הסוכה שאני התם כי מה שמברכין שהחיינו בקידוש מיסב והולך גם על החג וגם על הסוכה וכיון שהיה בבית לילה ראשונה לא פטר רק את השהחיינו של החג ולכן צריך לברך שנית שהחיינו על הסוכה וגם זה ביררתי בעבר בכתביי שזה רק לשיטת הסוברים שמה שהגמרא אומרת שאנו מסדרין אותו על הכוס היינו שיש עדיין חיוב לברך שהחיינו על עשיית הסוכה אבל להני ראשונים [ופירטתי אותם שם] דסברי שאחרי שהגמרא במסקנא סוברת שמסדרין אותו על הכוס היינו שאין בכלל ברכת שהחיינו על הסוכה א״צ לברך בגוונא הנ״ל בליל ב׳ אבל בנידונינו הרי בירך על הנרות של חנוכה שהחיינו וגם אשתו עמדה שם וענתה אמן פטר הבעל גם חובת הגוף של האשה - וא״כ להלכה הרי אנו פוסקין שלא כדברי הב״ח ואף לדעת הב״ח בנידונינו הרי שמעה הברכות וענתה אמן ויצאה גם י״ח הגוף ואין לה לברך שהחיינו למחרתו כשהבעל יצא לדרך ובכללות אף כשלא שמעה ברכת שהחיינו ביום ראשון לכאורה אין דין שהחיינו בעת שמדליקה ביום שני כי הרי דין של השהחיינו היינו גם על מצוות חובת הבית וגם על מצוות חובת הגוף וא״כ אם נאמר שהבעל אינו פוטר רק מצוות הבית ולא חיוב גופו א״כ גם לדברי הב״ח הרי כתב רק באלמנה צריכה לשמוע הברכות וכבר כתבתי בעבר וגם לכת״ר דברי הב״ח ולכאורה כל אשה צריכה לשמוע כדי לצאת י״ח גופה אלא כפי שביארתי בעבר כנ״ל שהמצוות גופו היינו גם בביתו וכיון שהוא בעל הבית על הבית אין היא צריכה לשמוע ולצאת כי הבית נפטר ממילא וכפועל יוצא חיוב הגוף גם אלו הסוברים שאין מדליקין נר חנוכה אינו מטעם אשתו כגופו אלא מטעמים אחרים שפירטתי שם וא״כ הברכת שהחיינו גם נפטר מכך ודברי הב״ח כאן מיירי רק בגוונא דאשה הדליקה עליו וכיון שהבית היא ביתו נפטר הבית וחובת הגוף הרי נפטר בזה שראה נר

חנוכה כמובא בהלכה שאף שמדליקין עליו בביתו צריך לראות נרות חנוכה עכ"פ להרבה פוסקים אבל להיפך כשהוא מדליק ברור שהשהחיינו גם נפטר מהדלקה זו כמו עיקר ההדלקה וגם שהרי הפוסקים חלקו על הב"ח כנ"ל שדבריו מוקשים ואחד מהדברים הקשים הינו שהרי גם באשה שמדליקה ופוטרת את הבעל פוטרת אותו מכל חיוביו גם מחובת הגוף כיון שחובת הגוף הרי הוא רק להדליק בביתו ובאכסנאי צריך להשתתף בפרוטה היינו כשאשתו אינה מדליקה עליו בביתו אבל ברור שבאיש המדליק הכל נפטר וגם אשתו נפטרת בברכת השחיינו שבירך ביום ראשון ויש עוד הרבה להאריך וגם לחלק ודי בזה כעת ודוק ופשוט

בברכה והערכה חיים אלעזר שיינברגר

אם שרי לברך על הדלקת נרות חנוכה כשהשמש אינו בידו

לכבוד הרה"ג המפואר מחבר חיבורים מחוכמים ה"ה רבי **גמליאל** בן ידידי הרה"ג רבי אלחנן נכד למורי ורבי הגאון הגדול רבי לוי **רבינוביץ** (שליט"א) [זצ"ל] - אחדשה"ט כראוי וכיאות –

בענין מה שכתב כת"ר בפרדס יוסף חנוכה, האם מותר לברך כשנר השמש אינו בידו הנה לענ"ד אף כשרוצה לכוון כוונות ויפריע לו בכוונות אין בה כדי לזוז מדינא דהלכה של לכתחילה של עובר לעשייתן ולא עובר דעובר בהרבה ענינים ציצית תפילין ואפילו מילה שיש דסברי שיחזיק המילה בשעת הברכה ונו"נ הפוסקים האם אין בזה משום נוגע במקומות המכוסין וכו' וגם מה דאיתא באו"ח סי' ר"ו לאחוז ביד ימין קודם שמברך וידוע מה שרבים תמהו על הרמב"ם שכתב בלולב שיברך קודם שיטול וכל הראשונים שנתנו עצה איך שלא יצא בד' מינים א. שיגביהו קודם שמברך ב. שיהפוך האתרוג ג. שיכוין לא לצאת וכו' ודרכי כשאני מקרא בר"ה לומר לתוקע שאף שיש מנהג לכסות השופר [ד.א. האבני נזר כתב בזה טעם יפה שכיון שמברכין לשמוע ולא לתקוע הוי ביזוי לשופר כמו שמכסין הפת בעת קידוש משום בושת הפת שאין מקדשין עליו] ולאחוז בידו תחת הכיסוי וכמו שאיתא באלף המגן על המטה אפרים סי' תקפ"ה סעיף ג' אות ז' [וראיתי שהבאת את זה ממ"ש הגרש"א שטרן בזה שכבר הרגיש מדברי האלף המגן הלזה אך ראה להלן עוד הרבה מקומות לזה] מסידור יעב"ץ וכן הוא במקור חיים לבעל חוות יאיר וכבר האריך בזה בשו"ת ראש משביר [טולדאנו] חלק א' סי' ל"א בהל' ר"ה בזה עי' שם והדברים ארוכים ויש לי בזה הרבה הרהורי דברים ואין הפנאי מרשה לי כעת.

במ"ש נשפך השמן תמה אני שמביאים פוסקים החיים עלי אדמות כשיש הרבה פוסקים מדורות עברו שכבר כתבו על ענין זה ואין מזכירים – הן אמת שאחרי שמביאים פוסקים מדורות עברו צריכים להביא מפוסקים שיבלחט"א איך ההלכה למעשה אך ראשית צריך להביא מה שכתבו בזה או לציין כפי הרגלך בדרך כלל – והנה בזה עי' בטו"ז סי' רע"א ס"ק י"ט שבהיה יין על השולחן אינו צריך לחזור ולקדש וכן הביא כאן הכף החיים ס"ק י"א לגבי חנוכה בחשב שיש שמן בנרות ולא היה והיינו הך לכאורה אם נשפך השמן או לא היה שמן שלדעת הטו"ז אם היה על השולחן יין א"צ לקדש ומינה יליף הכף החיים לנידונו שלא היה שמן ונידון אנו לנדונינו בנשפך השמן שהיינו הך ואפשר עוד לומר להיפך ששם היה דעתו לשתות עוד יין וכאן לא היה בדעתו להשתמש בעוד שמן באותו לילה אלא שנשפך ועי' עוד בכרם שלמה סי' תרע"ו שפסק שאם היה שמן מוכן לפניו א"צ לברך ועי' בב"י סי' ר"ו שהביא מר"ת שבהיה מוכן לפניו א"צ וכתב הב"י שצ"ל שמיירי שהיה דעתו מתחילה והטו"ז הביא שמדברי ר"י משמע אפילו לא היה בדעתו ועי' שם בדע"ת שהאריך בזה והדברים ארוכים והוא מספר הישר (כמצוין בדע"ת סי' רע"א) ובטו"ז שם סי' ר"ו ס"ק ח' ולעומתו עי' ברוח חיים [פאלאג'י] סי' תרע"ו וכן הוא בשו"ת ירך יעקב [ארגואיטי] או"ח סי' כ"ו בארוכה שחולק על הכרם שלמה וסובר שאפילו היה מוכן על השולחן צריך לברך אך יש לציין מדברי שו"ת המהר"ם שיק סי' של"ב שאם נשאר קצת שמן בזה"ז א"צ לברך וגם מהאי דינא שהביאו מענינא דשופר היכן שהחליפו שופר בין הברכות להתקיעות שהביא המ"ב סי' תקפ"ה ס"ק ד' מהבנין עולם שהזכיר הגר"א גניחובסקי במה שהבאת ממנו שם אך הרי ידוע שיטת המהרש"ג בשו"ת מהרש"ג יור"ד סי' נ"ד החולק על הבנין עולם גם בשופר שאין השופר גורם לברכה אלא התקיעה וא"כ ה"ה בנדונינו ועכ"פ סב"ל ויש עוד אריכות אצלי בכגון דא בכתב ובנידונינו בהרהורי ליבי ואומר לעט כעת עד פה תבוא ובזה יצאתי י"ח כמצווה עלי מפי כב' לכתוב במשך החנוכה 8 מכתבים כנגד ימי החנוכה ואסיים בברכת גמח"ט ובפרט בכהנים בזאת יבוא אהרן אל הקודש

נ.ב נא להזכירנו ביום השישי ערש"ק בברכת כהנים כי בעז"ה ימלאו לי ששים שנה בתודה מראש בהערכה חיים אלעזר שיינברגר

הערות על ספר פרדס יוסף החדש על חנוכה

לכבוד הרה"ג המפואר מחבר חיבורים מחוכמים ה"ה רבי גמליאל בן ידידי הרה"ג רבי אלחנן נכד למורי ורבי הגאון הגדול רבי לוי רבינוביץ (שליט"א) [זצ"ל] - אחדשה"ט כראוי וכיאות – היות ול' יום קודם החג עיינתי בספרו היקר על הלכות חנוכה – וראיתי כמה דברים שיש לי להעיר וכפי בקשתו אכתוב מה שהתעוררתי בעת עיוני

מ"ש מערכה בענין מדורה שלכאורה כל הדלקת נר חנוכה הוי כמדורה בעת ההדלקה?

הנה הרי ידוע המחלוקת במוצ"ש שחל בו יו"ט ביקנה"ז האם מותר לחבר ב' נרות שייהא אבוקה שהרי כשמפרידם הוי כיבוי וכבר הקשו שאם נאמר שבזה יהא כיבוי א"כ כל מדליק גז וכד' כשמפרידו הרי הוא מכבה? וכתבו הפוסקים שע"כ שאם כשמדליקו הוא כדי להפרידו אין בה משום מציאות של מבעיר שייקרא מכבה וא"כ גם לנידונינו אם כל ההדלקה הוא כדי להפרידו אל"כ אינו נקרא מדורה ודוק -

ב. מ"ש בסיפור של רבי נחום מהורדנא זצ"ל רבו של החפץ חיים כתבתי בעבר ע"ז והנני מצרפה כדלהלן אמרתי להעלות על הכתב ענין שאלתך האם צריכים להמתין בחנוכה לאשתו כשחוזרת מאוחר וכד' משום שלום בית ושמעת לומר שהרי איתא בגמרא נר חנוכה ונר שבת נר שבת קודם כי שלום ביתו עדיף וא"כ גם כאן צריך להמתין לה משום שלום ביתו לכאורה? וכבר אמרתי לך בקיצור וכעת אמרתי להאריך קצת בזה על הכתב כפי יד הטובה עלי בס"ד - וזה החלי בס"ד – הנה כדי להבין דבר זה יש להקדים כמה שאלות או הערות או הארות איך שנקרא לזה כדי להעיר ולהאיר סוגיא זו –

ואקדים שבאמת יש להאריך בכל פרט ופרט שנביא להלן באריכות גדולה כמתבקש אך איני בקו כעת ומה שאני כותב אני מתאמץ כי אהבה מקלקלת השורה .

א. מפני מה לא תיקנו חכמים בימות החול להדליק נר בכל לילה מפני שלום ביתו כמו בשבת?

ב. מה יהא במציאות שאדם עומד כעת ביום אחד מימות החול בחנוכה ויש לו נר אחד כעת שאם ידליקו לא יהא לו מחר או לאחר כמה ימים [כשיבוא יום השבת] להדליק נר שבת האם גם אז נר שבת דוחה לנר חנוכה או רק כשעומד בערב שבת ועומד לפניו או נר שבת או נר חנוכה אזי הוא הדין שנר שבת קודם?

ג. ביו"ט האם יש חיוב להדליק נרות כיון שמותר להדליק ביו"ט מאש קיימת וא"כ יוכל להדליק אז כשיצטרך?

ד. ובכלל מהו פירושו של שלום ביתו קודם האם כשאדם יעשה מצוה

[דרבנן כנר חנוכה] ואשתו לא תסכים לזה האם יש דין של שלום ביתו עדיף?

ה. והמסתעף לגבי כיבוד אב ואם אחרי הנישואין כשאשתו מקפדת האם יש חיוב כיון ששלום ביתו עדיף?

ו. ואם נאמר שיש הידור מצוה שאשתו תהא בשעת ההדלקה וא"כ הדרא דינא למ"ש במ"א שאם יש לו שמן להדליק נר אחד ולחבירו אין בכלל עדיף לתת לחבירו הנר השני כדי שיהא לחבירו עיקר המצוה ולא שישאיר לו הידור כיון שנר עיקר דינא של חבירו דוחה להידור שלו וא"כ לכאורה נאמר כאן גם שידליק בזה"ז יותר מאוחר שהוא רק הידור ואשתו תשמע הברכות ותראה ההדלקה?

והנה כפי מה שאני רגיל לכתוב על דרך ראשון ראשון ועל אחרון אחרון בדרך כלל אך כאן קצת יאריך אם נלך בדרך זו – ולכן בס"ד נלך כפי מה שיקצר יותר הענין –

הנה שלום ביתו כפי שכבר הערתי אינו מה שאשתו אינה מסכימה שיעשה המצוה כתיקונה כיון שהרי אפילו בכיבוד אב ואם שהוא דאורייתא איתא בגמרא קידושין ובשו"ע יור"ד סי' שאם אמר לו אביו עבור על דברי תורה לא ישמע לו וכו' עי' שם בארוכה בשו"ע ובדברי הפוסקים כיון שכבוד המקום וכבוד אב ואם כבוד המקום קודם וזאת אף שהוקש כבודם לכבוד המקום והמקור הוא איש אביו ואמו תיראו ואת שבתותי תשמורו וכו' כמבואר היטב וידוע לכל בר בי רב - ומבואר בשו"ע שם שאפילו במצוה דרבנן לא ישמע לאביו ויש הרבה בדברי הפוסקים לגבי מידת חסידות אף שאינו מעיקר הדין גם אינו חייב לשמוע לאביו ואכמ"ל בדב"ז וא"כ בכלל איני מבין אף שנאמר ששלום ביתו קודם אף בחול אך מה ענין זה של שלום ביתו כיון שבא לקיים המצוה כדין וכהידור בתחילת זמנו ואף שיש להקל בזמה"ז שמדליקין בפנים כדאיתא בפוסקים אך הידור הרי גם לפוסקים אלו הוא להדליק בזמן וגם משום זריזין מקדימין למצוות וכו' ושלום בית מיירי שאם לא יהא נר יהא חושך ויריבו לא על עצם המצוה אלא שיהא חושך ויכשלו זה בזה כפי שאיתא ברש"י ובתוס' ובעוד ראשונים שבת כ"ג שם ואכמ"ל – ובכלל הרי אשתו יוצאת מדין נר איש וביתו ואינה צריכה לשמוע את הברכות בכלל [ודברי הב"ח שכתב שצריך לשמוע מיירי באלמנה שרוצה לצאת מדין שהיא הבעלת הבית כמבואר היטב בדברי הפוסקים ואכמ"ל] וא"כ דבר זה שאשתו תשמע הברכה אינו גם לא עיקר המצוה ולא הידור מצוה כי ההידור גם אינו אלא מה שהתורה אמרה הידור מצוה כפי הדין הוא נר איש וביתו ומהדרין נר לכל אחד ואחד והידור שבהידור מוסיף והולך וכו' וכידוע דברי החת"ס בסוכה לגבי כתמים באתרוג שנעשה ממשמוש הידים שאדרבה אין בו חסרון של הידור כיון

שבא מהמצוה ודין הידור של זה אלי ואנוהו ודין הידור של ארבע מינים של הדר הוי רק מה שהתורה אמרה שהוא הידור ולא הידורים מה שאדם ממציא לעצמו ואכמ"ל בדב"ז .

אך ידועה סיפורו של הצדיק רבי נחום מהורודונקא זצ"ל ומובא מהחפץ חיים שהגיע פעם לביתו בחנוכה וראה שמתעכב כיון ששתו עדיין לא הגיעה והביא האי טעמא ששמעת שכיון שחז"ל אמרו ששלום ביתו עדיף א"כ כ"ש בזה אך אענה ואומר איני מאמין לשמועה כזאת וידוע דברי החת"ס שאני כבר השמעתי ברבים הרבה פעמים שכותב שהוזהרנו מפי ספרים וסופרים שלא להאמין מה שמוסרין מפי ת"ח שמהפכין דברי אלוקים חיים ועוד אני אומר שא"כ אתה מוציא לעז ולה"ר על אחד מהגדולים ואסור להאמין ואכמ"ל בדב"ז .

ואף כן מצאנו בפמ"ג סי' רס"ג שכתב שבמקרה שהוא עומד ביום ה' ויש לפניו או שידליק היום נר חנוכה ולא יהא לו למחר בשבת לנר שבת ידליק היום ולא מחר ורואים שאף שכתב שהוא מדין אין מעבירין על המצוות אך ידוע דברי הפוסקים בזה שאין מעבירין על המצוות אינה מדין המצוה אלא דין הידור שבמצוה ואיך אני אומר שנדחה שלום ביתו של מחר בגלל אין מעבירין על המצוות דהיום?.

אלא ע"כ כמו שאמרתי לך וכבר כתבו עוד הרבה פוסקים שדין של שלום ביתו עדיף הוא כשיש מצוה של הדלקת נר משום שלום ביתו וגם זה אינו רק מטעם הזה אלא גם מטעם כבוד ועונג ואכמ"ל בדב"ז וכמו שכתבו השבלי הלקט ועוד כמה קדמונים שביו"ט אין דין של הדלקת נר ועכ"פ אין מברכין עליו כיון שאפשר להדליק מיד כשיהא חושך מאש קיימת ואף דבשו"ע איתא דמברכין על נרות יו"ט גם היינו כמו שהסביר השבלי הלקט שם דין זה דעד שידליק נר יהא כבר שאלה של שלום בית אך באמצע השבוע אין דין של הדלקת נר משום שלום בית ואין מצוה כזאת שידליק במקום חושך בימות החול מפני שלו"ם ביתו אף שאפשר לומר גם בזה כדברי שבלי הלקט שעד שידליק יהא שאלה של שלום בית וע"כ צריך לומר הטעם כיון שאפשר לאכול הסעודה ביום כמו שהסביר המנחת אלעזר בשו"ת או כפי זכרוני שיש שכתבו בטעמא דמילתא שכל האי דינא של הדלקת נר שבת הוא משום עונג ואז יש גם דינא משום שלום בית אך לא תיקנו לטעמא דשלום בית לבד –

ואף שיש שהביאו עובדא זו מהגרש"ז אויערבאך זצ"ל והובא במעדני שלמה ואין החי יכול להכחיש את החי

אך כנ״ל איני מאמין – ואף שיש בקובץ מבית לוי שכתב שהמנהג היה שהמתינו כדי שהאשה תחזור מטבילה בליל טבילה אך שם אפשר לומר אפשר לומר שכיון שטבילה מצוה וא״כ מצוה דשלום ביתו עדיף אולי רק בגוונא דא שצריך להזדווג איתה וזה יכול להביא ריב אם לא ימתין לה - אך האמת היא שלענ״ד אינו נכון כי הרי אינו מצוה שיעבור על דברי תורה וכנ״ל –

ולכן למעשה הוא כמו שאמרתי לך בקיצור שאין שום הידור להמתין ואם האשה בר הבנה תבין כשיראה לה שכך הוא האי דינא דשו״ע והכל על מקומו יבוא בשלום חיים אלעזר שיינברגר

עוד הערות על ספר פרדס יוסף החדש על חנוכה

לכבוד הרה״ג המפואר מחבר חיבורים מחוכמים ה״ה רבי גמליאל בן ידידי הרה״ג רבי אלחנן נכד למורי ורבי הגאון הגדול רבי לוי רבינוביץ שליט״א - אחדשה״ט כראוי וכיאות –

כשעיינתי עוד פעם בספרך היקר פרדס יוסף על חנוכה ראיתי וכמדומני שלא הבאת חקירה בדבר חשוב מאוד הנידון במפרשים א. אם מה שאנו אומרים בתפלת על הנסים בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול האם מתתיהו היה הכהן גדול אז או יוחנן? ב. האם יוחנן כהן גדול הוא אותו יוחנן כהן גדול שנעשה צדוקי אחרי פ׳ שנה? או שהיו ב׳ יוחנן כהן גדול ומחמת האריכות רק אציין מה שרשום אצלי כמה דברים בענין זה דהנה בב״י וכן בשער הגלגולים איתא שמתתיהו היה הכה״ג והתשב״ץ מסתפק בזה ויש מחלוקת בין הלבוש והש״ך כשהתואר בסוף על מי הוא מיסב בשטרות וכתיב גם יהושע בן יהושפט ומסתעף לגבי שכם בן חמור מי היה נשיא שכם או חמור ועוד הרבה ובהל׳ גיטין בסי׳ קכ״ט והדברים ארוכים מאוד ובפרטות לנידונינו יש אריכות גדולה בשו״ת אבני חפץ ובית אבי ועוד והאם הוא אותו צדוקי כי מרמב״ם הל׳ מעשר יוצא שזה לא אותו שהיה צדוקי אך בהאר״י איתא שכן ואין הפנאי מרשה לי כעת לכן רק ציינתי

בברכה חיים אלעזר שיינברגר

טעם שאין קורין מגילת בית חשמונאי

לכבוד הרה"ג המפואר מחבר חיבורים מחוכמים ה"ה רבי גמליאל בן ידידי הרה"ג רבי אלחנן נכד למורי ורבי הגאון הגדול רבי לוי רבינוביץ (שליט"א) [זצ"ל] - אחדשה"ט כראוי וכיאות –

בענין מה שהבאת מפני מה אין קורין מגילת חשמונאי לענ"ד טעם הפשוט הוא כיון שכדאיתא בב"ב י"ד רק מגילת אסתר הוא מכתבי הקודש וגם אסתר איתא ממגילה דף ז' שביקשה כתבוני לדורות ומצאו רמז ממילת בספר ובאמת איתא מגילה להלן י"ד שאסתר סוף כל הנסים אף שחנוכה היה אח"כ ולכן אין קורין בברכה ואינו חובה ודרך אגב מה שהביא מתוס' רי"ד הובא גם בשבולי הלקט סי' קע"ד ודרך אגב איני יודע אם כתבת ע"ז מי עשה מגילת חשמונאי שבהלכות גדולות איתא שחיברוהו זקני ב"ש וב"ה ולא כשיטת הסוברים שעשאוהו בני דורם של החשמונאים וצאצאיהם ואכמ"ל

בכבוד רב חיים אלעזר שיינברגר

אשו משום חציו בהדלקת נרות חנוכה בערב שבת

לכבוד הרה"ג המפואר מחבר חיבורים מחוכמים ה"ה רבי גמליאל בן ידידי הרה"ג רבי אלחנן נכד למורי ורבי הגאון הגדול רבי לוי רבינוביץ שליט"א - אחדשה"ט כראוי וכיאות –

בעברי על ספרו היקר פרדס יוסף על חנוכה וכיון שאמרת לי שרצונך בהערות אכתוב כמה הערות שהיה לי בעת עיוני בספרך היקר

בענין מה שכתב לגבי האיך מדליקין ערב שבת חנוכה לשיטת הנמו"י באשו משום חציו

יעוי' במהר"ץ חיות ב"ק דף כ"ב ובאבני נזר או"ח סי' תק"ב ובהר צבי או"ח חלק ב' סי' קי"ז ובמקראי קודש חנוכה ופורים וכולם נתנבאו בסגנון אחד שאם דנין על חיובי הגברא דנין שעשה הכל כשזרק החץ אבל עצם המעשה ברור שנידון כל דבר מתי שנעשה והדברים ארוכים וקיצרתי

בענין מה שכתב לגבי הפסק בברכת שהחיינו במנורה חדשה שאיתא במהרש"ל ומטה משה שבירך ביום שני על מנורה חדשה יש אצלי בכתובים הרבה בענין זה והארכתי שאין בזה הפסק כמו מי שעושה קידוש על יין חדש שנקרא תירוש הרי מברך שהחיינו על יין חדש וכי נאמר שלא יברך אז בקידוש שהחיינו לפי השיטות וכפי שאנו נוהגין לברך בשעת אכילה ושתיה ורק נסתפקתי שם מתי יאמרנו האם לפני

טעימת היין או מיד אחרי ברכת בפה"ג ואם ירצה אשלח לו מה שכתבתי כי היא ארוכה ומיסב והולך על ענין אלו שטועמים לפני קיים הילד הזה שהוא שלא כהלכה אך אינו הפסק כנ"ל

בברכה ובהערכה חיים אלעזר שיינברגר

אם יש חיוב אכילת בשר בימי חנוכה

לכבוד הרה"ג המפואר מחבר חיבורים מחוכמים ה"ה רבי גמליאל בן ידידי הרה"ג רבי אלחנן נכד למורי ורבי הגאון הגדול רבי לוי רבינוביץ שליט"א - אחדשה"ט כראוי וכיאות –

לגבי מה שכתבת לגבי שיטת הרמב"ם שחנוכה הם ימי שמחה האם מחויב בבשר?

הנה בשו"ת בית יעקב הובא במ"ב סי' תקכ"ט ס"ק כ' כתב רק שהמסגף עצמו מפני תשובה חייב לאכול בחנוכה ופורים והביא גם מהמאירי ריש פרק ב' דביצה והגר"ח קניבסקי זצ"ל בעל שונה הלכות הביאו בסי' תר"ע בדפוסים הקודמים ולפני כ35 שנים פגשתי אותו [בעל השונה הלכות] והערתי לו מה ששאלוני והרי לדעת הרמ"א הוא רק קצת מצוה ואין חיוב לאכול בשר וגם אמרתי לו שעיינתי בשו"ת בית יעקב וכתב שם שאינו חייב רק אסור לו לסגף עצמו ולכן חייב לאכול בשר כנ"ל

חיים אלעזר שיינברגר

הערות בעניני חנוכה

לכבוד הרה"ג המפואר מחבר חיבורים מחוכמים ה"ה רבי גמליאל בן ידידי הרה"ג רבי אלחנן נכד למורי ורבי הגאון הגדול רבי לוי רבינוביץ שליט"א - אחדשה"ט כראוי וכיאות –

הנה מכתב ב' ואולי יגיע למספר 8 כבקשתו -

עברתי עוד קצת וראיתי שכן הבאת מ"ש ידידי בעל אורה ושמחה שהביא דברי הערבי נחל וגם הקשית מא"י והדרנא בי ועיינתי במ"ש לגבי נצחון המלחמה וראיתי שלא הבאת מה שיש דבר יפה מהחיד"א בפתח עיניים שבת וז"ל ואפשר דמאי דקאמר מאי חנוכה הכוונה מאי שם חנוכה כיון דהם ימי הדלקת הנרות ה"ל לקרות שם דמורה על הנרות הכי מייתי הברייתא דנחו בכ"ה בכסלו וכלומר דעיקר השם על הנצחון שנחו בכ"ה כמ"ש הר"ן ואחר כמה שנים כרגע נראה לי ספר גאון צבי וראיתי שם בדף ה' ע"ג בהגהה דמשמיא אמרו בחלמיה למה אינך משים לב לשיחת ת"ח שאמרו מאי חנוכה דהל"ל מ"ט עושין חנוכה

ומדקאמר מאי חנוכה ש"מ דעל מלת חנוכה פריך והרב ז"ל פירש דכל זה הענין רמוז בר"ת חנוכה ע"ש וגם הבאת דברי הבת עין אך לא הבאת כל דבריו שכתב ע"ז שאינו זוכר בילדותו אם שמעו או חידש מעצמו שאם היה ז' ימים לא היה ניכר ביום החמישי בין ב"ש לב"ה ומברכותיו של אדם ניכר שהוא ת"ח להראות שהל' כב"ה

בברכה חיים אלעזר שיינברגר

הגאון רבי בניהו דיין שליט"א
מח"ס דברי בניהו

באשה שהיתה לבד בבית בערב שבת חנוכה והדליקה נר חנוכה ובירכה להדליק נר של שבת וחנוכה כי סברה שאם מדליקה נר חנוכה לא צריכה להדליק נר שבת, האם בשבוע הבא תהיה צריכה להדליק נר נוסף לנרות שבת משום קנס כדין שכחה שבת אחת להדליק או לא

בס"ד כו' כסלו תש"ע

לכבוד האברך המצוין השוקד באהלה של תורה לילה כיום יאיר כחשכה כאורה ומזכה הרבים בשיעוריו בהלכה ובאגדה ובספריו החשובים "גם אני אודך" ב' חלקים ועוד. הרה"ג ר' **גמליאל בן הג"ר אלחנן י.ד. רבינוביץ** שליט"א בני ברק

בדבר שאלתו באשה שהיתה לבד בבית בערב שבת חנוכה והדליקה נר חנוכה ובירכה להדליק נר של שבת וחנוכה כי סברה שאם מדליקה נר חנוכה לא צריכה להדליק נר שבת, האם בשבוע הבא תהיה צריכה להדליק נר נוסף לנרות שבת משום קנס כדין שכחה שבת אחת להדליק או לא.

תשובה. כתב הדרכי משה (סימן רסג אות א) כתב מהרי"ל אשה ששכחה ולא הדליקה נר בשבת שצריכה כל ימיה להוסיף על נר של מצוה יותר ממה שהיתה רגילה עד עתה וצריכה תענית וידוי וכו', וכל זה אינן אלא חומרות רחוקות, ואדרבה נראה דכל המוסיף על נרות גורע ומפסיד הכוונה של זכור ושמור, אבל הנשים נוהגות כדברי מהרי"ל שכל ששכחה פעם א' מדלקת כל ימיה ג' נרות, ונראה דסמכו אדברי מרדכי שכתב במסכת ראש השנה (ר"פ יו"ט) דיכולין להוסיף על דבר המכוון וכ"כ האשר"י וע"ש. וכן הביא הב"ח את דברי מהרי"ל הנ"ל, וכתב ונראה דהטעם הוא שבזה תהא נזהרת מאד שלא תשכח עוד שאם תשכח עוד צריכה עוד להוסיף נר בכל פעם שתהא שוכחת, וכן נוהגים הנשים. וכתב הרב בהגהת שו"ע ואע"פ שתקנו שתי נרות כנגד זכור ושמור, אפ"ה אין בהוספת הנר הפסד הכוונה, כי יכולין להוסיף על דבר המכוין נגד דבר אחר, ובלבד שלא יפחות כמ"ש באשר"י ומרדכי במסכת ע"ז (ר"פ יו"ט). ע"ש. ועפ"ז כתב המג"א דנראה דאם נאנסה ולא הדליקה כגון שהיתה בבית האסורים וכיוצא דאין להוסיף. וכ"כ הא"ר (אות ח). והתוספת שבת (אות ג). וכתב בכף החיים סופר (אות י) ונראה דה"ה אם

לא הדליקה מחמת עוני שלא היה לה כסף לקנות דאין צריכה להוסיף. ועיין שם (אות יב) שכתב בשם המטה משה ומהרי"ל, שבשכחה יש להוסיף על כל נר של מצוה יותר ממה שהיתה רגילה ומתבאר מדבריו ג' דברים א. דאף שרגילה בג' תדליק יותר. ב. אפילו נר מצוה אחר שאינה של שבת. ג. משמע דרק הוספה בעינן כגון שתדליק נר גדול יותר, או ליתן מעט שמן יותר, אבל אין צריך להדליק עוד נר לתוספת, דלא כהבנת רמ"א ולבוש, וכתב ונראה להקל בזה לאשה עניה. א"ר (אות ט). ופרי מגדים שם. וכן הביאו המשנ"ב שבאשה עניה אם היא מדלקת נרות תדליק תמיד נר אחד מעט יותר ארוך מבתחלה ע"ש. עכ"פ באשה שאינה עניה צריכה להדליק כל ימיה ג' נרות אם שכחה פעם אחת, ואם שכחה יותר מפעם תצטרך להדליק כפי הפעמים ששכחה. דכ"כ המג"א (סק"ג) דאם שכחה כמה פעמים צריכה להוסיף בכל פעם עוד נר יותר. והכל הוא משום קנס. וכ"כ הב"ח. וכ"כ בגדולות אלישע (אות ג) בשם החיי אדם (כלל ה אות יג). ורבינו זלמן (סעיף א).

ב). ועיין בביאור הלכה שם בד"ה ששכחה. שכתב עיין בפרי מגדים דה"ה אם לא שכחה לגמרי רק שחסרה נר אחד ממה שהיתה רגילה מתחלה. ולא נהירא דכל זה הוא רק מנהג והבו דלא לוסיף עלה. חזינן דכל שלא חיסרה לגמרי רק חיסרה במספר הנרות, מכיון שמעיקר הדין סגי באחד משום שלום בית, בכה"ג אין לקנוס אותה. וראה עוד בחזון עובדיה חלק א שבת (עמוד קעג) שציין שעוד אחרונים העלו כדברי ביאור הלכה הנ"ל. דכ"כ בשו"ת מור ואהלות פוסק (אהל ארץ נוד דף פב ע"ג), שלא כתב כן הרמ"א אלא דוקא בשכחה לגמרי להדליק, משא"כ בשכחה ולא הדליקה נר אחד משלשה הנרות שהיתה רגילה בהן, אין צריך להוסיף. וכ"כ בשו"ת שארית יהודה (סימן כג), שלא אמרו שעליה להוסיף נר אלא אם לא הדליקה כלל, אבל אם הדליקה אלא שלא הדליקה כמו שנהגה אינה צריכה להוסיף וזה ברור. ע"כ. גם בשו"ת מהר"ם בריסק חלק ב (סימן מז) כתב, שאע"פ שהפרי מגדים א"א (סק"ג) כתב, שאם שכחה להדליק נר אחד ממה שרגילה, צריכה להוסיף. אבל הגאון המשנ"ב בביאור הלכה חולק עליו וכתב שכיון שכל זה אינו אלא מנהגא הבו דלא להוסיף עלה ע"כ. וכ"כ בשו"ת מלמד להועיל ע"ש. וא"כ ה"ה בנידון דידן נראה דכיון שהאשה הדליקה ורק טעתה בדין שהיה לה להדליק נר חנוכה, ואח"כ להדליק נרות אחרים לשם נרות שבת, וכמ"ש השו"ע (סימן תרעט סעיף א) בערב שבת מדליקין נר חנוכה תחלה ואח"כ נר שבת והוא ע"פ מה שכתב בעל הלכות גדולות דאי מדליק של שבת ברישא איתסר ליה לאדלוקי של חנוכה דהא קבליה לשבת, ואף שהתוס' כתבו שאין

הקבלה תלויה בהדלקה ויכול להדליק של שבת תחלה ואח״כ של חנוכה כל זמן שלא קבלו לשבת, מ״מ כתב הב״י ולענין מעשה נראה לי דמדליק של חנוכה תחלה ואף לדברי החולקים על בה״ג אם רצה להדליק של חנוכה תחלה רשאי, ולכן פסק כן בשו״ע, וכ״כ בדרכי משה דאנו נוהגין להדליק של חנוכה תחלה, וכ״כ במנהגים שלנו עכ״ל ע״ש. וכ״כ הברכ״י (אות א) שהעיקר כמו שפסק מרן דבזה יוצא ידי כל הדיעות וכן הסכים הרדב״ז בתשובה (סימן תשנז) והאריך בזה. וכתב בכף החיים שם (אות א) ועוד דאיכא טעם כעיקר על דרך האמת דנרות חנוכה ברישא ואח״כ נר שבת דמעלין בקודש וכן ראוי לנהוג, וכ״כ בספר בגדי ישע דאין לזוז מפסק השו״ע. וכן מתבאר מדברי שער הכוונות (דף קט) שכתב בנר שבת עולה המלכות למעלה עד הכתר שלו ממש, ונר חנוכה יורדים האורות אליה למטה במקומה, ומטעם זה ג״כ בעינן הדלקה נר חנוכה קודם כי אם ידליק של שבת קודם כבר עלתה ומה תועלת באחרת ע״ש. וכ״כ הבא״ח שנה ראשונה (פרשת וישב אות כ) דאם ידליק נר חנוכה אחר של שבת עושה פגם ולכן יש להדליק קודם נר חנוכה ואח״כ נר שבת. ומ״מ בנידון דידן כיון שהדליקה וברכה בטעות ואמרה בברכה שלה להדליק נר של שבת וחנוכה אין צריך לקנוס אותה דכאן היא הדליקה, רק טעתה בדין.

ג). וראה עוד בחזון עובדיה הנ״ל.

שכתב לדחות את מה שכתב בשו״ת רבבות אפרים חלק א (סימן קפד) שאשה שהיתה עסוקה בע״ש בעסקי הבית, וכסבורה היתה שמיד שתסיים העסק שבידה תדליק הנרות, והנה נמשך העסק שבידה עד שעבר זמן הדלקת הנרות, וכתב דלכאורה לפי מ״ש המג״א שבאונס אין צריך להוסיף נר כאן הו״ל כאונס, אך בפשוטו נראה שאין זה אונס אלא פשיעה כי היתה חייבת להזדרז ולהדליק הנרות ולכן צריכה להדליק נר אחד ע״כ. וכתב להעיר ובצדק ע״פ מה שפסק מרן (סימן קח סעיף ח) מי שלא התפלל מנחה בעוד שהיה לו זמן להתפלל, מפני שהיה סבור שישאר לו זמן אחר שיסיים העסק שהיה מתעסק בו, ובין כך ובין כך עבר זמן התפלה, חשוב כאנוס ויש לו תשלומין למנחה. ומקורו מדברי הרמ״ה שהובא בנימוקי יוסף ב״ק פרק כיצד הרגל (דף י ע״ב מדפי הרי״ף). ועיין ברכ״י שם. והכא נמי כיון שהיתה סבורה שיש לה שהות לסיים העסק שבידה ולהדליק הנרות אלא שעבר הזמן לפני שתספיק לעשות כן הויא כאנוסה. ובפרט שכיום מדליקים החשמל ואין בזה חשש של שלום בית שלא יתקל ויפול, לכן נראה שבכה״ג אין צריכה להוסיף. וכ״כ בשו״ת אור לציון חלק ב (עמוד קע) שמכיון שאם יש נר חשמל שדולק יש בזה שלום בית כל שהדליקה את אור החשמל כדי

שיהא הבית מואר, אין לקנוס אותה להוסיף נר אחר ע"ש. וכתב ואע"פ שראיתי בשו"ת שבט הלוי חלק ה (סימן לג). ובשו"ת שרגא המאיר חלק ז (סימן פג).ובשו"ת ציץ אליעזר חלק כא (סימן יא) כתבו להחמיר בזה. לפע"ד אין דבריהם מוכרחים עכ"ד ע"ש. בנידון דידן נראה לצרף כמה צדדים שאין לקונסה א. דהויא שוגגת בדין ולא חשיבא פשיעה.עיין בט"ז ביו"ד (סימן צט סק"ט). שהוכיח כן מהגמרא בשבת (סז:) דאמרינן במשנה ראשונה שם אם שכח שיש איסור מלאכה בזה אע"ג שיודע שהיום שבת מקרי שוגג וכו', ואין לומר שיש איזה חילוק בין שוגג דשבת לשוגג דשאר איסורים, דהא בפרק הניזקין (גיטין נג: ונד.) מייתי שוגג דשבת לשאר איסורים בזה. ועוד נראה להביא ראיה מתשובת מהרי"ק (שורש קסז) ע"ש.וכן הסכימו עוד אחרונים עם דברי הט"ז דכ"כ הכנה"ג בהגה"ט (אות כו). והרב מקום שמואל בחידושי דינים על יו"ד (סימן צט). משב"ז (אות ט) וכתב ודלא כפרי חדש. וכן בערך השלחן (אות י) הביא את דברי התוס' בבכורות (דף כג) שכתבו דטועה בדין שסבור דמותר לבטל מיקרי שוגג. וכן עיין בספר בית יעקב (סימן צא) דס"ל כן. וכ"כ הרב פנים מאירות חלק ב (סימן קסג). ובחלק א (סימן ל). וכן הסכים הרב קול אליהו בשו"ת א"ה (סימן ט) ע"ש. ובחכמת אדם (כלל נב סוף אות ז בהגה). הביאם הרב זבחי צדק (אות כג). וכן בכף החיים סופר (סימן צט אות לח). ובאו"ח (סימן שיח אות יט) ע"ש. ב שכאן היא הדליקה וכיוונה גם לשם שבת לכן אין לקנוס אותה ג. גם יש לצרף את דיעות הפוסקים שכל שהדליקה חשמל בכה"ג אין לקנוס. כיון שאיכא שלום בית. ולכן נראה דבאופן זה אין לקנוס אותה אלא תדליק כמה שהיתה רגילה להדליק לפני כן.

ד). בזה הבוא את שאלתו השניה במה שנסתפק אם הדליקה הנרות במקום הרוח או שלא נתנה מספיק שמן או שלא נאחז האור בפתילה ונכבתה האם צריכה בשבוע הבא להדליק נר נוסף. נראה שאם עשתה במזיד הוי כאילו לא הדליקה ותצטרך להדליק נר נוסף. אמנם אם לא היה לה שמן מספיק אלא מעט והיא הדליקה במה שיש לה הויא אנוסה, וכבר חזינן לעיל שכל שהיא אנוסה אינה צריכה להדליק בשבת הבאה נר נוסף, וה"ה אם לא נאחז האור בפתילה וכבתה שלא עשתה כן במזיד, ג"כ לא תצטרך להדליק נר נוסף. אלא דחכם עיניו בראשו לבדוק ולברר ולקחת את הפתילות שנמשכים אחר השמן שידלקו יפה ולא יבואו להטות בשבת, וכנפסק בשו"ע (סימן רסד סעיף א) אין עושין פתילה לנר של שבת בין נר שעל השלחן בין כל נר שמדליק בבית מדבר שהאור אינו נאחז בו וכו', וכתב רמ"א ואם הדליק בדברים האסורים אסור להשתמש לאורו. ונר

שבת שונה מנר חנוכה, דבחנוכה כתב מרן (סימן תרעג סעיף א) כל השמנים והפתילות כשרים לנר חנוכה, ואע"פ שאין השמנים נמשכים אחר הפתילה ואין האור נתלה יפה באותם הפתילות, ואפילו בליל שבת שבתוך ימי חנוכה מותר להדליק בליל חנוכה השמנים והפתילות שאסור להדליק בהם נר שבת, לפי שאסור להשתמש בנר חנוכה, בין בשבת בין בחול. חזינן דיש חילוק ביניהם ולכן בנר שבת צריך להדליק בשמן שנמשך אחר הפתילה, וכן פתילה שלא מכסכסת כדי שלא יבוא להטות. ומ"מ נראה דאם הדליקה וזו הפתילה שהיתה לה וגם לא הדליקה בכוונה תחילה בדבר שאינו נמשך נראה דהויא אנוסה ולא תצטרך להדליק נר נוסף, אלא א"כ עשתה כן במזיד וכמבואר לעיל, דרק באופן שהדליקה במזיד כנגד הרוח, וכן בפתילה שאינה ראויה הוי כלא הדליקה, אבל כל שהוא באונס אין לקנוס ובפרט כשמדליקה את החשמל שיש פוסקים דס"ל שאין לקנוס אף בשכחה ולא הדליקה. ועכ"פ במקרה שהיה באונס אין לקנוס.

ה). ועיין בביאור הלכה (סימן רסד) בד"ה והשלהבת קופצת שכתב, וחיישינן שמא יטה ע"כ אפילו אין לו פתילות ושמנים אחרים כי אם אלו הפסולים ועי"ז יבטל מצות הדלקה נראה דאסור מטעם זה, לבד עיטרן דטעם איסורו הוא רק משום שמא יניחנו ויצא אין להניח הודאי מפני הספק כ"כ הפרי מגדים. עכ"פ חזינן דבאופן שיש לו רק פתילות שהאור קופץ בהם אין לו להדליק בהם אף שימנע מהדלקת נרות שבת כי חישינן שמא יבוא לידי תקלה ויבא להטות אותם. דכן כתב הרשב"א בתשובה ששמנים ופתילות שאסרו חכמים להדליק בהם אם עבר להדליק בהם אסור להשתמש לאורם. וכתב בשו"ת גנת ורדים בגן המלך (סימן עא) דאפילו אם יניח שומר עליו שלא יטה ג"כ אסור, אף שלענין קריאה לאור הנר התירו חכמים ע"י שומר שיאמר לו תן דעתך שלא אטה, בשמנים ופתילות שאסרו להדליק בהם אין להתיר להשתמש בהם אפילו ע"י שומר. וכ"כ הט"ז (סימן תרעג סק"ד) שאסור להשתמש לאור שמנים הפסולים אפילו אם יש אחר עמו, כי אי אפשר בשום אופן להזהר מלהטות, וכ"כ הא"ר (סימן רסד סק"ג) ע"ש. הביאם בכף החיים סופר (סימן רסד אות ו). וכתב וכן בכל מה שהתירו (בסימן רעה) כגון אדם חשוב וכדומה, בכאן אסור ואפילו אין לו פתילות ושמנים כשרים כי אם אלו אסור להדליק בהם כ"כ האחרונים. ו

ו). עיין בספר שמירת שבת כהלכתה חלק ב (פרק מג סעיף ה ובהערה שם אות לו) שכתב, ועיין ארחות חיים (סימן רסג סוס"ק ב) דאם הליקה נרות

וכבו דינה כנאנסה ואין צריכה להוסיף, ויש לומר דדוקא אם אין עוד זמן להדליק, אבל אם יש זמן להדליק אין דינה כאנוסה וקנסוה, וה"ה ביו"ט לפני שהספיקו ליהנות מן הנרות דקיימת אפשרות להדליק ג"כ קנסוה. וראה עוד מה שנסתפק באם היא בעצמה כבר לא יכולה להדליק, כיון שקבלה שבת עם הדלקת נרות, וכדלהלן (סעיף יח) אבל היה ביכולתה לומר לחברתה שהיא תדליק במקומה אי קנסינן לה (ועיין בהערה כט) ושם כתב ויש לעיין לפי מה דנקטינן דמותר לומר לנכרי בין השמשות להדליק נר לצורך שבת (סימן רסא סעיף א) אם האשה שכחה להדליק והיא מצווה את הנכרי להדליק, אי קנסינן לה די"ל דסוף סוף השתדלה שיהא נר דלוק, ואור מאיר בבית ובזה מתקיימת המצוה, עיין (סימן רסג במ"ב ס"ק כא), ובפרט לדעת אלה הפוסקים דגם אם הנכרי מדליק יכולה האשה לברך, ואף דלא קי"ל הכי ע"ש. מ"מ יש אור בבית ולא נקנוס ועיין בקצות השלחן (סימן עד בבדחי השלחן ס"ק לב) עכ"ד. ונראה לענ"ד דע"פ המתבאר לעיל דכל שמדליקים נר חשמל אין לקנוס נראה דה"ה כאן שיש כבר חשמל מודלק ע"י הגוי בציווי שלה יועיל דלא תצטרך להוסיף עוד נר בשבת הבאה, דכל שלא היה כאן פשיעה אין לקנוס, וה"ה בזה דאין לקנוס. וכן ה"ה בהדליקה הנרות וכבו דאף אם היה זמן עוד להדליק והיינו שיכלה לומר לחבירתה או לאחרים שידליקו ולא עשתה כן נראה דאין זה נחשב בגדר פשיעה שהרי היא הדליקה כדין ורק כבו ע"י רוחות חזקות ולכן נראה דבאופן זה אין לקונסה אף שהיה באפשרותה לבקש מאחרים להדליק מ"מ י"ל דאולי טעתה בדין וחשבה שאינה יכולה לומר כיון שכבר קיבלה שבת בהדלקה לחלק מן הפוסקים. וכבר חזינן לעיל דאם טעתה בדין לא הויא מזידה אלא הוי כאונס ואין לקנוס אם היתה אנוסה כנלענ"ד.

בסיכום:

אשה שטעתה ובשבת חנוכה הדליקה ב' נרות של חנוכה כשחל יום א' בערב שבת וחשבה שבזה יוצאת גם ידי חובת נר שבת וברכה להדליק נר של שבת וחנוכה אין זה נחשב לה כמי שלא הדליקה שתצטרך בשבת לאחריה להדליק נר נוסף דכאן הוי טועה בדין ודינה כאונס ולא כמזיד. וכמו שהוכיחו רבים מן האחרונים כפי שצייני לעיל. וכן יש לצרף שכיום שמדלקים אור של חשמל לא הוי כאילו לא הדלחיקה ואין לקנוס אותה וה"ה אם לא היה לה שמן ובמעט שהיה לה הדליקה אין לדונה כדין מזיד אלא כאונס ורק בהיה לה שמן והדליקה כנגד רוח דבכה"ג

שיודעת שתכבה הוי כאילו לא הדליקה ומכיון שיודעת שברוח היא תכבה הוי כאילו לא הדליקה ותצטרך להוסיף אבל כל שהיא בגדר אנוסה לא תצטרך להוסיף נר אחר. עיין מג״א (סימן רסג סק״ג). ובאליה רבה (אות ח). ובספר תוספת שבת (אות ג). ובכף החיים סופר (אות י). וכן בספר חזון עובדיה כרך א שבת (עמוד קעא וקעד). ובשו״ת אור לציון חלק ב (עמוד קע). ובספר שמירת שבת כהלכתה חלק ב (פרק מג סעיף ה ובהערה אות כט ולו).

בברכת התורה

בניהו דיין

הגאון רבי ישראל טויב שליט"א
מח"ס תשובות ישראל ועו"ס

נר חנוכה במנין חצרות

בעזה"י החל"ד
כבוד ידי"נ הגאון הצדיק ראש בעלי השו"ת
רבי גמליאל רבינוביץ שליט"א אחדש"ת

א) שאל בחכמה במה שמצוי כיום שעושים תפילות בחצרות הבתים או בחנייה ביני עמודים, האם בחנוכה מדליקים נרות במעריב ובשחרית כמו שנהוג להדליק בבתי כנסיות ואף מברכין על הנרות לפני מעריב.

ויש להסתפק אם גדר התקנה של נר חנוכה בבית הכנסת זה כמו הגדר של ברכת מעין שבע בליל שבת או"ד לא דמיין זל"ז.

ובכל בו סימן מ"ד והביאו הב"י תרע"א סעיף ז' כתב ב' טעמים שתיקנו להדליק ולברך בבית הכנסת א. שכמו בקידוש בליל שבת תיקנו לקדש בביהכ"נ משום אורחים דאכלו ושתו בבי כנישתא, ולשון הכלבו, ונהגו כל המקומות להדליק נר חנוכה בבית הכנסת להוציא מי שאינו בקי ושאינו זריז בזאת, והנה הב"י כתב מפני האורחים ובכל בו כתב שיש אנשים שאינם בקיאים להדליק נ"ח או אינם זריזין במצוה זאת ולכך מדליקים בביהכ"נ, ואף שאינם יוצאים בזה מ"מ תיקנו שיהיה להם ראיית הנרות וההדלקה שיראו המצוה הזאת ולא לשתכח מינייהו תורת ונס חנוכה, ב. שזה הדור מצוה ופרסום הנס וזכר למקדש, ולשון הב"י לפרסם הנס בפני כל העם ולסדר הברכות לפניהם שיש בזה פרסום גדול להשם יתברך וקידוש שמו כשמברכים אותו במקהלות, וכעי"ז כתב הריב"ש [הובא בב"י שם] בסימן קי"א וז"ל המנהג הזה להדליק בבית הכנסת מנהג ותיקין הוא משום פרסומי ניסא כיון שאין אנו יכולים לקיים המצוה כתיקונה להדליק כל אחד בפתח ביתו מבחוץ מפני שיד האומות תקיפה, ומברכין על זה כמו שמברכין על ההלל דר"ח אע"פ שאינו אלא מנהג ומ"מ באותה הדלקה של בית הכנסת אין אדם יוצא בה וצריך לחזור ולהדליק כל אחד בביתו עכ"ד.

ולסברת הב"י שמהני לאורחים שנמצאים בביהכ"נ לכאו' צריכים להשתתף בפרוטה כדין אכסנאי, ואפשר דכיון שהשמן שייך לציבור ה"נ ממילא יש גם לאורחים חלק בזה, וצ"ע.

ולשון הכלבו להוציא מי שאינו בקי ושאינו זריז ויל"פ שאין כוונתו שבאמת יוצאין בהדלקת ביהכ"נ אלא

שיש ענין גדול שגם מי שלא מדליק [משום מה] שיראה ויהיה שייך להדלקת נ״ח ויהיה לו כאילו חלק בזה וכאילו יוצא בזה, אף שמן הדין באמת לא יצא כלל וחייב להדליק בביתו.

ולפי״ז הריב״ש והכל בו לא פליגי, דהריב״ש כתב להדיא שאין יוצאים בזה, ונראה דגם הכל בו סובר כן.

ב) ובזמננו שיש פרסומי ניסא ברחובות שמדליקין בפתחי הבתים או בחלון מ״מ מצוה להדליק בביהכ״נ ולברך דהתקנה לא בטלה אף שבטל הטעם, ועוד דאכתי איכא טעם א׳.

ויש עוד ענין מיוחד בהדלקת נרות ביהכ״נ זכר להדלקת המנורה בביהמ״ק וכמבו׳ בכל בו שזה זכר למקדש.

ג) וזה פשוט שאסור לברך כשמדליקים סתם כך כשהתאספו ציבור גדול לאיזה מקום ואולם, ולא תיקנו להדליק ולברך אלא אך ורק במקום שנקרא בית הכנסת.

והנה בתשובות ישראל ח״ג סימן כ״ח נתבאר בס״ד שדעת רוב הפוסקים במעין שבע שזה תקנה בציבור ואף שהם לא מנין קבוע מ״מ אם יש עשרה שהתפללו מעריב בליל שבת אומרים מעין שבע, וכן מנהג הספרדים הע״י.

מיהו להלכה נקטינן למנהג אשכנז שאין מברכין מעין שבע אלא בבית הכנסת משא״כ במנין מאולתר כגון בבית האבל או בית החתן אין אומרים מעין שבע.

ויל״ד בגדר התקנה בנרות חנוכה, שזה פשוט שאין מדליקים אלא בעת התפילה קודם מעריב [או לאחר מעריב במוצש״ק] ולשון הכלבו [הובא בד״מ ס״ק ב׳] שמדליקין בין מנחה למעריב, ובער״ש קודם מנחה, וכ״כ האבודרהם וכ״ה במהרי״ל, ועיין בזה ברמ״א תרע״א סעיף ז׳, ונמצא דבסתם התאספות ציבור אין מדליקין.

מיהו יל״ע אם צריך גדרי בית הכנסת, או״ד סגי בכל מנין של מעריב ומנחה שמדליקין.

ומסתבר לומר שצריך גדרי בית הכנסת, ואף שאי״ז ברור לומר כן מ״מ ודאי שאין לברך בכל מנין זמני אלא רק בביהכ״נ וספק ברכות להקל.

מיהו נראה דגם בדיני מעין שבע מבו׳ [וכמו שנתבאר בס״ד בתשובות שם] להלכה שאם נמצאים ביריד וקבעו מקום לתפילה לכמה ימים ויש שם ס״ת אומרים מעין שבע, וה״נ פשוט שחייבים בנר חנוכה ומברכין.

ואם זה בית הכנסת אף שאין בו תפילות כלל אלא פעם אחת עכשיו הגיעו לשם עשרה אנשים ומתפללים מנחה או מעריב חייבים בנ״ח בברכה.

ומנין קבוע אף שאין שם ס״ת וזה מנין רק למנחה או למעריב מ״מ כיון

דזה מקום קבוע יש עליו שם ודין ביהכ"נ ואף שאין שם קדושה כלל דזה משמש לחצר לכל דבר מ"מ כיון דזה מנין קבוע דמי לבית הכנסת ויש בו מעין שבע וה"נ חיוב נר חנוכה.

ובאמת בחנוכה זה עדיף ממעין שבע שיש פרסומי ניסא בכל עשרה יהודים אלא שלא תיקנו אלא בגדרי ביהכ"נ [משא"כ במעין שבע שליכא הטעם כלל ולכך צריך גדרי ביהכ"נ שיהיה דומה לעיקר התקנה] ועכ"פ עיקר הטעם שייך לפרסם הנס וכן שייך הטעם להוציא מי שאינו בקי ולא זריז, [וכן שייך זכר למקדש, ויש לדחות שזכר למקדש זה רק במבנה של ביהכ"נ דדמיא למקדש מעט, ומ"מ זה לא עיקר הטעם כלל], [מיהו לפי הטעם של אורחים י"ל שזה שייך רק בביהכ"נ שזה מבנה קבוע ושם שייך אורחים ומ"מ הראשונים לא כתבו טעם אורחים ורק הטעם של פרסום הנס והטעם של להוציא מי שאינו בקי], ונמצא דמעיקר הטעם שייך להדליק בכל ציבור ומ"מ חזינן ומשמע בפוסקים דתיקנו כן רק בגדרי ביהכ"נ ואף שבאמת שייך הטעמים בכל מנין מאולתר.

עכ"פ זה ברור ופשוט שמנין קבוע אפי' רק למעריב דומה לגדרי ביהכ"נ לכל דבר ושייך בו כאילו גם הטעם של אורחים אף שהמקום הוא חצר וביני עמודי ולא מתאים למדור לאורחים, מ"מ זהו הגדר שדומה לביהכ"נ ותיקנו בו מעין שבע וה"נ נר חנוכה, וכן שייך בו זכר למקדש דכיון שזה קבוע במקום זה, הדר דינא כביהכ"נ לכל דבר ואף שזה חצר בעלמא מ"מ זהו הגדר כאן שמנין קבוע כאילו הוא בית הכנסת לכל דבר ושייך בו כל הטעמים כאילו וכמו במעין שבע.

וכן מנין קבוע למעריב בתוך בית צריך נ"ח מדין ביהכ"נ ואף שבעה"ב מדליק שם מ"מ יתכן שהוא מדליק בחדר אחר, ואפ"ה יש חיוב מצד ביהכ"נ וציבור עשרה שידליקו נ"ח קודם מעריב משום תקנת ביהכ"נ וכן לפעמים בעה"ב לא שם וכיוצ"ב.

ובמנין קבוע לא צריך ס"ת ולא צריך קדושת ביהכ"נ ולא כלום אלא סגי שזה מנין קבוע וזה הופך אותו לדין ביהכ"נ לכל דבר לענין נר חנוכה ומעין שבע, וכל מה שצריך ס"ת זהו ביריד שזה לא מנין קבוע ולכן צריך ס"ת ולקבעו שם לכמה ימים כדי לתת למקום צורה של ביהכ"נ, אבל מנין קבוע נקרא ביהכ"נ לכל דבר אף שאין בו ס"ת וכן אין בו שום דיני ביהכ"נ.

וכן בבית שיש מנין קבוע לא איכפת לן שהמקום משמש כבית לכל דבר דכיון דיש כאן מנין קבוע הדר דינא כביהכ"נ לכל דבר.

ומשכח"ל בבית שלא דרים בו עכשיו ובעה"ב לא מדליק שם מ"מ כיון שזה מנין קבוע חייב בנר חנוכה [וכגון בבית מרן הגראי"ל זללה"ה שיש שם מנין קבוע בביתו].

ד) ובשו"ע הזכיר רק הטעם של פרסומי ניסא, וכתב דמברכין ואף שהריב"ש כתב לדמות להלל דר"ח, והשו"ע סובר שבר"ח אין מברכין על הלל, מ"מ בנ"ח בביהכ"נ מברכין וכמפורש בשו"ע והרי דעדיף מהלל של ר"ח.

ונראה דבמנין חצרות מניחים החנוכיה בצד דרום שיהא דומה לביהמ"ק וכמש"כ הפוסקים, וכש"כ ביני עמודי אם יש קיר דרומי, אבל גם בחצר או בליכא קיר פשוט שצריך בצד דרום, והוי שפיר זכר למנורה שמקומה בדרום.

וכן במקומות עבודה שמתפללין שם בקביעות מנחה או מעריב מדליקין נרות חנוכה בברכה, וכש"כ וכש"כ בכותל המערבי שזה מקום תפילה וביהכ"נ לכל דבר.

וכן בשטיבלך יש חיוב נר חנוכה אף אם אין שם ארון לס"ת, ואין לך צורת ביהכ"נ גדול מזה שמתפללים בהם בקביעות, [ואף שיש אולם חדר אחד גדול והשאר שטיבלך מסביב מ"מ כל שטיבל חייב בנ"ח, והמנין הראשון ידליק ודולקים הנרות לכל זמן המנינים שבאים אח"כ, ואם נכבו הנרות כל מנין צריך להדליק בברכה.

וכן בעזרת נשים שמתפללים בה בקביעות בימות החול מדליקין שם נ"ח בברכות.

ה) ונמצא להלכה:

א. במניני חצירות או ביני עמודים חייבים להדליק נ"ח קודם מעריב בברכה.

אפי' שאין שם מנין לשחרית ורק למנחה או רק למעריב חייבים בנ"ח קודם מעריב [ובשחרית מדליקים בלא ברכה וכמו בביהכ"נ], ואם יש מנין רק למנחה אין מדליקים.

ב. וכן בבית פרטי ויש שם מנין קבוע חובה להדליק נ"ח מדין ביהכ"נ ובברכות, מיהו אם בעה"ב מדליק שם קודם מעריב יוצאים בהדלקתו.

ג. מקום שהגיעו לשם לכמה ימים [כגון בנופש וקבעו מקום בחדר אחד לתפילה ויש שם ס"ת צריכים להדליק נ"ח ברכות ואם אין שם ס"ת א"צ להדליק, [ואם רוצים ידליקו בלא ברכה].

ד. במנין חצירות אף שאין שחרית ואין ס"ת ולא כלום מ"מ חייבים בנ"ח בברכות כיון דזה מקום קבוע לתפילת מעריב.

ה. במקום שהתאספו ציבור גדול אפי' למעריב וזה לא ביהכ"נ אין מדליקים שם וזה ברכות לבטלה.

גם אם התאספו בביהכ"נ אם זה לא לצורך תפילת מעריב אין מדליקין.

ו. מנין מרפסות קבוע אין מברכים דזה חשש ברכות לבטלה, כיון דמעיקר הדין לא מצטרפין כלל, ואפי' אם נגיד שמצטרפין מ"מ לענין נ"ח צריך מקום קבוע לתפילה, וכאן כל אחד מתפלל במרפסת שלו ואין כאן שום צורה של ביהכ"נ כלל ולכן אסור לברך, משא"כ במנין חצירות או ביני עמודי יש כאן צורה של ביהכ"נ כיון דזה מקום קבוע שמתפללים בו, וכן בבית פרטי שיש חדר קבוע לתפילה [אף שזה משמש לבית] מ"מ כיון שזה מקום התאספות עשרה קבוע יש כאן צורה של ביהכ"נ וחייבין בנ"ח בברכה מדין הדלקת ביהכ"נ, אבל במנין מרפסות לא שייך כן כלל והיחיד שמתפלל במרפסת ביתו אף שיש צירוף עשרה מהבתים אין כאן שם וצורת ביהכ"נ לשום דבר ואסור להדליק שם בברכות.

ז. במנין חצירות מניחים המנורה בצד דרום אף שאין שם כותל.

ח. אם יש שם גם שחרית מדליקין בשחרית בלא ברכה, וכמו שנהוג בבית הכנסת.

ט. מנין מאולתר באולם וכיוצ"ב אין מדליקין וכש"כ שאין מברכין, [ואם יש באולם מנין קבוע כל יום מדליקין בברכה אף שעיקר האולם משמש לשמחות, מ"מ כיון שזה קבוע כל יום במקום מסויים הוי כביהכ"נ ומדליקים בברכות].

י. הטעמים שתיקנו להדליק בביהכ"נ ולברך משום פרסומי ניסא וכדי להוציא אלו שלא מדליקים וכן זכר למקדש.

יא. אין היחיד יוצא כלל בהדלקת ביהכ"נ.

יב. בשטיבלך מדליקים נ"ח בברכות אף שאין שם ס"ת מ"מ כיון שזה מנין או מנינים קבועים למנחה מעריב מדליקים ומברכים.

יג. בשטיבלך ידליקו בכל שטיבל עם ברכה ואם נכבו הנרות והגיע עוד מנין ידליקו גם הם בברכה, אבל כל זמן שהנרות דולקות אין המנינים הבאים צריכים להדליק.

ואף במקום שיש אולם גדול ומסביבו שטיבלך מ"מ כל שטיבל חייב בהדלקה בברכה.

בדין נר חנוכה בתוך עשרה

בעזה"י החל"ד
כבוד הגאון רבי מרדכי הלוי שליט"א אחדש"ת

א) בתשובות ישראל ח"ה סימן מ' ס"ק ד' כתבנו בס"ד שאם יש אפשרות להדלקת נ"ח למטה מג' טפחים או למעלה מי', דעדיף למעלה מי'.

ובב"ק ס"ב ב' אמר רבינא וכו' אלא לאו ש"מ מצוה להניחה בתוך עשרה, ודחינן אמרי לא לעולם אימא לך אפי' למעלה מעשרה וכו', וכתב הרא"ש בסימן י"ח דאע"ג דהגמ' דוחה הראיה מרבי יהודה מ"מ דברי רבינא משמיה דרבא לא נדחו ומצוה להניחה בתוך עשרה דהוי טפי פרסומי ניסא, דנר העשוי להאיר מניחין אותו במקום גבוה להאיר למרחוק וכן היה אומר מהר"מ הלוי ז"ל, ומפורש בגמ' שזה רק מצוה ולא לעיכובא כלל ורק למעלה מכ' פסולה.

והנה בשבת כ"א ב' לשון הגמ' בדחיית ראיית רבינא דלא הטריחוהו להניח למעלה מגמל ורוכבו דאם יצטרך לטרוח טובא אתי להימנע ממצוה, ובב"ק לשון הגמ' כיון דבמצוה קא עסיק כולי האי לא אטרחוהו רבנן ויל"פ שסתם כך לא רצו להטריחו, ויל"פ שאם היו מטריחים אותו אתי לאימנועי ממצוה, ולפי"ז הסוגיות שווים.

ב) והרמב"ם והרי"ף השמיטו הדין דצריך למטה מי', ומשמע מדבריהם שכל למטה מכ' אמה שפיר דמי וכמש"כ בשלטי הגיבורים, ועוד כתב דא"צ לדקדק להניחה למעלה מג' טפחים אלא נקטינן להר"מ והרי"ף דהכל שווים בין למטה מג' בין למעלה מג' בין למעלה מי' הכל מצוה לכתחילה, ורק למעלה מכ' פסולה, וכ"ד ראבי"ה הביאו בהג"מ פ"ד מחנוכה ה"ז, וכ"ד הכלבו.

ודעת ר"ת ור"י והסמ"ג והרא"ש והטור ומהר"מ ומרדכי רס"ח דמצוה מן המובחר להניחה למעלה מג"ט ולמטה מעשרה.

וכ"ד רבנו חננאל שכתב שמצוה להניחה בתוך י' טפחים [והדין דתוך ג"ט לא יניח לא כתבה הר"ח].

וכ"ד הר"ן והסמ"ק ורבנו יונה והרשב"א והובאו בב"י ובר"ן דמצוה בתוך עשרה.

והב"י כתב דאע"ג דלהרי"ף והר"מ א"צ בתוך י' מ"מ כיון דלהנך רבוותא מצותה בתוך י' ודאי דאית לן למיעבד בתוך י' שבכך יוצא אליבא דכו"ע, וכ"כ בשו"ע בפשיטות.

והנה הב"י שבדרך כלל פוסק כהרמב"ם והרי"ף נגד הרא"ש לכך הוצרך לפרש כאן למה בכל זאת פוסקים כשאר הראשונים כיון דגם להרמב"ם והרי"ף שפיר דמי וא"כ בודאי אית לן להחמיר כשאר קמאי ז"ל לצאת אליבא דכו"ע.

אבל לדידן לבני אשכנז שיוצאים ביד רמ"א א"כ נקטינן כן מעיקר הדין שצריך בתוך י' כיון דזו דעת רוב הראשונים, ובאמת כאן גם הר"ח סובר כן [ופלא על הרמב"ם דשבקיה להר"ח דבדרך כלל סובר כוותיה] עכ"פ כיון דכך דעת הרא"ש וכל הראשונים הנ"ל ודאי דלהרמ"א זה מעיקר הדין ממש והרי"ף והרמב"ם וראבי"ה יחידאה הם נגד כל רבבותא הנ"ל.

והדין דלמעלה מג"ט הביא רק המרדכי בשם מהר"מ, והדין דלמטה מי' הביאוהו רוב הראשונים כנ"ל, וכן מבו' בטור דכתב עיקר דינא דצריך בתוך י' ואח"כ כתב וה"ר מאיר מרוטבורג היה מדקדק להניחה למעלה מג' טפחים.

ג) ולכאו' יל"ד דכיון דרוב הראשונים כתבו הדין דלמטה מי', והדין דלמעלה מג"ט רק המהר"ם כתבו ומרדכי והטור וגם הטור כתב כן רק כדקדוק בעלמא ולא מעיקר דינא, וא"כ בנידון דידן שהוא יכול או למעלה מי' או בתוך ג"ט לכאו' עדיף בתוך ג"ט שאז יוצא כשיטת רוב הראשונים [גם הרמב"ם והרי"ף] ואע"ג דלכו"ע יוצא גם בלמעלה מי' וכמבו' בגמ', דזה רק מצוה מ"מ כיון דהדין דלמטה מי' כתבו אותו להלכה רוב הפוסקים, ולא הביאו הדין דלמעלה מג"ט א"כ לכאו' איט לן למימר דעדיף בתוך ג"ט ולא למעלה מי'.

ד) ומש"כ כת"ר שליט"א שכיון שמבו' בב"י שמן הדין איט לן למינקט כהרמב"ם והרי"ף שסגי גם למעלה מי' אלא שמהיות טוב עדיף בתוך י' כדי לצאת דעת שאר רבבותא, וא"כ אם הנידון שבגלל כן יצטרך להניח בתוך ג"ט א"כ בזה יש להכריע כהרמב"ם והרי"ף.

ולא הבנתי דבריו דלהרמב"ם והרי"ף מהני גם בתוך ג"ט וגם למעלה מי' והם לא כתבו כלל וכלל דצריך למעלה מג"ט, וגם ברוב הראשונים כתבו רק למטה מי' ולא כתבו שצריך למעלה מג"ט, וא"כ הנידון כאן מה נחשב יותר הפסד, למטה מג"ט או למעלה מי"ט, ועוד הרי המהר"ם מרוטנבורג שהוא מרא דשמעתתא להניח למעלה מג"ט הוא ג"כ כתב שצריך למטה מי"ט וכן הטור כתב תרווייהו וא"כ אנו דנים מה עדיף ומה שייך לומר שנעדיף למעלה מי' בגלל שנכריע כמו הרמב"ם והרי"ף, הא לדידהו גם למטה מג"ט שפיר דמי לכתחילה, וא"כ חזרנו לדון מה עדיף כאן למעלה מי' או למטה מג"ט [באופן שלא יכול בתוך י' ולמעלה מג"ט].

ועוד הרי דעת רוב הראשונים שצריך בתוך י"ט ולו יצוייר שהשו"ע היה מכריע כהרי"ף והרמב"ם אין שום צל של ספק שהרמ"א היה חולק עליו בתוקף ומכריע כרוב הראשונים ז"ל שרגיל לפסוק כוותייהו, וכש"כ כאן שגם הר"ח סובר כן ועוד טובא ראשונים ז"ל, וא"כ דברי כת"ר תמוהים

לי ביותר, ואדרבה הדין דתוך ג״ט רפיא מאוד משא״כ למטה מי״ט.

ואם נחליט שההפסד של למעלה מי״ט הוא יותר הפסד מתוך ג״ט א״כ ודאי שנכריע שידליק תוך ג״ט וכש״כ שהרי זה טוב מאד גם להרמב״ם והרי״ף וזה גם בתוך י׳ שהרי זה בתוך ג״ט, ונמצא דיסוד הספק מה יותר הפסד יהיה כאן למעלה מי״ט או למטה מג״ט, [ומה שייך שעדיף למעלה מי׳ להכריע בגלל שיש בעיה דבתוך ג״ט הא גם למעלה מי׳ זה בעיה חמורה ואם נחליט שעדיף תוך ג״ט אין לנו שום הכרעה לא כך בגלל הרמב״ם והרי״ף דמאי שייטיה].

ה) ולשון הכלבו סימן מ״ד, ולא יניחנה למעלה מכ׳ אמה וכו׳ ובא להשפילה וכו׳ הדליקה למטה מי׳ כשירה והוא שתהיה גבוהה ג׳ טפחים מן הקרקע, ומשמע דבריו דלכתחילה עדיף למעלה מי׳, וצ״ע, גם משמע שתוך ג״ט פסולה ותמוה מניין כתב כן, ובמהר״ם מרוטנבורג כפי שהביאו המרדכי והטור מבו׳ דכך עשה לכתחילה למעלה מג״ט ואי״ז עיכובא כלל וכלל, וכן מוכח בגמ׳ דרק למעלה מכ׳ עיכובא וא״א להמציא מדנפשין עיכובא במה שלא הוזכר בגמ׳ כלל, ומסתבר שגם הכלבו מודה שבדיעבד כשר בתוך ג״ט, ומש״כ והוא שתהיה גבוהה ג״ט מן הקרקע היינו לכתחילה.

ויל״ע בלשון השו״ע בסעיף ו׳ דכתב מניחו למעלה מג״ט ומצוה להניחו למטה מי״ט, ומשמע הלשון שזה יותר דינא למעלה מג״ט מהדין דלמטה מי״ט שזה רק מצוה, ותמוה דכל הראשונים לא הזכירו שום חיסרון בתוך ג״ט חוץ מהכלבו ומהר״ם מרוטנבורג והטור והמרדכי, משא״כ שצריך בתוך י״ט זה דינא דגמ׳ ורוב הראשונים פסקוה להלכה, וגם בטור נראה שזה הידור ודקדוק בתוך ג״ט, משא״כ הדין דתוך עשרה דינא ממש הוא אף שאינו מעכב.

ו) ובעיקר ספיקן, הנה בזמן חז״ל שהיו משתמשים לאורה בנרות יש להכריע שעדיף בתוך ג״ט שאם יניח למעלה מי׳ יגידו שהניחו לאורה משא״כ בתוך ג״ט ודאי שאי״ז לאורה אלא שזה כארעא סמיכתא ויש בזה חיסרון שלא ניכר כלל או שלא ניכר שבעה״ב הניחו שם אלא סתם כך מישהו הניחו שם לפי שעה שאין רגילים להניח לשם קביעות כ״כ נמוך, ומסתבר שהחשש שיגידו שהניחו לאורה יותר חוששים לו, והרי רוב הראשונים וכמעט כולם לא הביאו כלל הדין דלא להניח תוך ג״ט, וחזינן דלא חששו כלל לחיסרון זה שלא ניכר שבעה״ב הניחו שם למצוה או שלא ניכר כלל, דכיון דיש נר רואים אותו שפיר, והעיקר שלא יהיה למעלה מי׳ שזה עשוי לאורה שמניחים בגובה.

ובתשובות ח״ה הנ״ל צידדנו דבזמן חז״ל ג״כ עדיף למעלה מי׳ מלמטה מג״ט ונקטנו כן מלשון השו״ע סעיף ו׳ אבל עכשיו שנתבאר לן שהדין

דלמעלה מי׳ הוא יותר חזק מהדין דתוך ג״ט א״כ יל״ד לומר איפכא שעדיף תוך ג״ט.

מיהו נראה דבזמננו שלא משתמשים בנרות לאורה, פשוט וברור שנקטינן להלכה למעשה שעדיף למעלה מי״ט ולא בתוך ג״ט, שלמעשה בזמננו אין שום חיסרון בלמעלה מי״ט, משא״כ בתוך ג״ט הוי הפסד שלא ניכר כלל ועוד שיגידו שהונח לפי שעה, [ועדיין יל״ע איך היה הדין בזה בזמן חז״ל והראשונים שהיו משתמשין בנרות לאורה, די״ל כמש״כ בספר שעדיף למעלה מי׳, וי״ל דעדיף למטה מג׳ שאז אין חשש שיגידו שזה לאורה].

ז) ונמצא להלכה למעשה בזמננו שיש אור החשמל שפשוט שאם לא יכול בתוך י״ט אלא רק או בתוך ג״ט או למעלה מי״ט דעדיף למעלה מי׳ טפחים.

אם אמרינן בחנוכה ספק דרבנן להקל

בעזה"י החל"ד
כבוד הרה"ג מרדכי פטרפרוינד שליט"א
אחדש"ת

א) בתשובות ישראל ח״ה סימן מ״ב ס״ק א׳ כתבנו שגם בחנוכה אמרינן ספק דרבנן להקל וכגון שמסופק אם הדליק או לא ואע״ג שזה פרסומי ניסא מ״מ ספק דרבנן להקל והוכחנו כן מהמ״ב תרצ״ב ס״ק ט״ז בשם הפמ״ג, [ועיי״ש שכתבנו שלמעשה חייב להדליק משום דנ״ח חייבין עד שתכלה רגל מן השוק].

והעיר כת״ר שליט״א מדברי הפר״ח תרע״ב סעיף א׳ דבפרסומי ניסא ראוי להחמיר אף בספיקא דרבנן, ויסוד דבריו בתוס׳ שבת כ״א ב׳ ד״ה דאי לא אדליק מדליק דכתבו בשם הר״י פורת דיש ליזהר להדליק מיד בלילה ואם איחר מדליק מספק דיש ב׳ תירוצים בגמ׳ ולתי׳ ב׳ יכול להדליק גם לאחר שעבר הזמן, [ועיין ביאור התוס׳ בתשובות ישראל ח״ג סימן ל״ז ס״ק ח׳], וביאר הפר״ח דמדליק בלא ברכה לשיטת הר״י פורת, ומ״מ ראוי להדליק אע״ג דספק דרבנן לקולא מ״מ משום פרסומי ניסא כך ראוי, [ונדפס שם בפר״ח אבל איכא למימר דמשום דהוי ספק וכו׳, וזה ט״ס וצ״ל אבל ליכא למימר וכו׳].

והנה לשון הפר״ח שראוי להדליק [ולשון הר״י פורת ידליק מספק], והיינו שבאמת ליכא חיובא דספק דרבנן להקל אלא שראוי להדליק משום פרסומי ניסא, [ואע״ג דאיירינן לאחר שכלתה רגל מ״מ יש פרסום הנס לעצמו ולבני ביתו שיוצאים עימו להדליק בחוץ או בפנים בזה״ז].

ויפה העיר כת״ר, שאנו כתבנו בפשיטות שאינו חייב כלל, והרי מבו׳ דראוי להדליק משום פרסומי

ניסא, והנה הוכחנו כן מהמ״ב בשם הפמ״ג, וי״ל דליכא ראיה דודאי ראוי לקרוא המגילה בספק קרא משום פרסומי ניסא ומה שדן הפמ״ג לחייבו רק משום דברי קבלה שיתכן שלא אומרים בדברי קבלה ספק דרבנן להקל, יל״פ שהפמ״ג דן לחייבו בחיוב גמור, אבל ודאי שראוי לחזור ולקרות משום פרסומי ניסא אף אם נגיד שספק דרבנן לקולא גם בדברי קבלה.

ויש לחלק דבנידון הר״י פורת הוא ודאי לא הדליק אלא שיש ספק אם צריך להדליק אף שעבר הזמן או״ד אין מדליקין כשעבר הזמן ולכך ראוי להדליק כיון דעכ״פ ודאי לא הדליק, אבל בנידון דידן שיש לו ספק אם הדליק או לא בזה י״ל דספק דרבנן להקל אף בפרסומי ניסא ולא אמרינן שראוי להדליק מיהו אין נראה חילוק זה.

וצדקו דברי כת״ר שאף שמן הדין ספק דרבנן לקולא גם בפרסומי ניסא מ״מ ראוי להחמיר משום פרסומי ניסא.

מי שנמצא בבית האסורים ומדליק שם האם אשתו יוצאת בזה

בעזה״י החל״ד

כבוד ידידי הגר״מ גבאי שליט״א אחדש״ת

א) כתב כת״ר לדון במי שנמצא בבית הסוהר כמה שנים ומדליק שם נר חנוכה אם מוציא את אשתו בהדלקת נר חנוכה, ולענ״ד פשוט להלכה שצריכה להדליק נ״ח בביתה ואין יוצאת יד״ח בהדלקת בעלה, דכל הטעם דאשה יוצאת בנ״ח בשל בעלה זהו בדרים יחד בבית אחד, ואפי׳ בדין מהדרין א״צ להדליק כיון דאשתו כגופו, [וכמבו׳ במ״ב תרע״א ס״ק ט׳, וע״ע תרע״ה ס״ק ט׳], ואפי׳ כשהיא נמצאת בבית חולים או שוהה באיזה מקום אחר מ״מ יוצאת בהדלקת בעלה בביתם כיון דכל אדם לבו ומחשבתו על ביתו ומה שנמצאת בבית חולים זה דבר זמני ועיקר ביתה זה ביתם הקבוע לכך יוצאת בשל בעלה, דנטפלת לביתה ולבעלה, אבל כשבעלה כלוא בבית האסורים כמה שנים פשוט שאין יוצאת בזה, וחייבת להדליק בביתה והבית הסוהר אי״ז ביתם המשותף כלל והלכך לא מהני שאשתו כגופו, ואין יוצאת בהדלקתו.

ב) ונראה עוד דאם בעלה לא נמצא בבית ושוהה במקום אחר כמה ימים ומדליק שם אין יוצאת בשל בעלה, דרק אם הוא מדליק בבית והיא נמצאת במקום אחר יוצאת בהדלקת בעלה בבית שלבה ועיניה נשואות לביתה ושם חייבת ושם יש הדלקה של בעלה ויוצאת בזה, אבל אם בעלה שוהה כמה ימים באיזה מקום אחר

ומדליק שם אין יוצאת בהדלקתו וחייבת להדליק בביתם, והבעל יוצא נ"ח בהדלקת אשתו בביתם אלא שאם רוצה להדליק לבד יכול להתנתק מהבית וכמבו' ברמ"א ובמ"ב סימן תרע"ז סעיף ג' ומ"ב ס"ק ט"ו ט"ז.

עכ"פ פשוט שאין האשה יוצאת בהדלקת בעלה איפה שנמצא דאין לה שום שייכות לבית שהבעל נמצא בו ואינה נטפלת לשם כלל, וכש"כ כשהוא בבית האסורים דאין יוצאת בזה.

ג) ופשוט שבעל ששוהה בבית האסורים חדשים ושנים אינו יוצא בהדלקת הבית, דדווקא אם נמצא באופן זמני באיזה מקום יוצא מדינא בהדלקת הבית כיון דלבו ועיניו נשואות לבית ומשתייך לביתו, אבל מי שנמצא בבית האסורים חדשים ושנים אינו נטפל לבית וחייב להדליק בבית הסוהר, ואמנם אם נמצא שם באופן זמני כמה ימים או שבועות מסתבר דיוצא בהדלקת הבית [שאשתו או בניו מדליקים שם] אבל אם נגזר עליו כמה חדשים וכש"כ שנה ויותר פשוט דחייב בהדלקה שם ואין יוצא בהדלקת הבית.

וכשאין הבעל מדליק דהיינו דמדליק בבית הסוהר, יש חיוב מהדין על האשה להדליק לבד ואין יוצאת מהדרין בהדלקת בנה בבית דאינה כגופו וממילא יש עליה מהדרין להדליק לבד להרמ"א.

ד) ופשוט שאם הבעל שוהה כמה ימים באיזה מקום אפי' שזה בית שלו מ"מ כיון דלא דר שם כלל אלא שוהה שם כמה ימים בשנה אין אשתו יוצאת בהדלקתו שם, דאשתו כגופו זה אך ורק כשמדליק הבעל בביתם הקבוע, או שהיא גם נמצאת איתו שם כמה ימים ואז שייך אשתו כגופו וטפילה לו, אבל אם רק הבעל נמצא שם כמה ימים [אפי' שזה שלו או שכור לו] אין אשתו יוצאת בזה ומדלקת בברכה בביתם, דאין לה שום שייכות לאותו בית ומה יועיל אשתו כגופו, ואטו היא פטורה מאכילת מצה כי הוא כבר אוכל מצה, וה"נ בנר חנוכה כל הטעם, דסגי שבעלה מדליק בביתם וזה נקרא שגם היא הדליקה, אבל כשבעלה במק"א לא מהני מידי אשתו כגופו, ואין שום חילוק אם הוא אכסנאי או שכר חדר בבית מלון או השאיל או שכר בית או שזה שלו ממש, כל זה אינו כלום וכיון שאשתו לא נמצאת עימו חייבת בהדלקה.

ה) וראיתי בדרשו תרע"א הביאו שי"א שאשתו כגופו זה בכל גווני, ולענ"ד פשוט להלכה לא כך וחייבת להדליק בביתה בברכה וז"פ כביעתא בכותחא.

ויש ראיה מכרעת למה שכתבנו, דלא כי"א, דמבו' בסימן תרע"ז סעיף ג' ברמ"א שאכסנאי שרוצה להדליק בפנ"ע [אף שיוצא בהדלקת אשתו] רשאי להדליק ולברך, ובמ"ב ס"ק ט"ז הביא אחרונים דס"ל דלא יברך דסו"ס יוצא מדינא בשל אשתו ואיך יברך,

ובמ״ב סיים עלה דיותר טוב להדר שישמע הברכות מאחר או שידליק קודם שאשתו מדלקת וישער שידליק קודם לאשתו, ויל״ע טובא דבשלמא הבעל מכוין קודם שעת הדלקת אשתו שלא לצאת בהדלקתה [כמבו׳ במ״ב ס״ק ט״ו] אבל אכתי קשה דבגלל שהבעל מדליק נמצא שאשתו תברך לבטלה דהא לפי דברי הי״א יוצאת בשל בעלה בכל מקום שהוא מדליק וא״כ גורם לה ברכה לבטלה והיא לא כוונה שלא לצאת בשל בעלה ולא חשבה כלום אלא אומרים לה להדליק בביתה ותו לא מידי, ולא עוד אלא אומרים לבעל להדליק קודם הדלקת אשתו וא״כ הוא מכשילה בברכה לבטלה, [ואף שהוא אכסנאי, מ״מ לדעת י״א [מרן הגראי״ל זללה״ה ומרן הגרש״ו זללה״ה] הרי לעולם אשתו יוצאת בהדלקת בעלה מדין אשתו כגופו [כמבו׳ בדרשו בשמם בתרע״א הערה 27].

ועל כרחך מוכח לא כך אלא כיון שאין הבעל מדליק בביתו צריכה וחייבת האשה להדליק בביתם בברכה בשופי ואף שהבעל מדליק כדעת הרמ״א אין לחוש מידי ולא שייך כלל אשתו כגופו כשהבעל מדליק לא בבית, ופשוט כך להלכה.

ו) וכן פשוט להלכה שאם האשה לא בבית וגם הבעל לא בבית וכל אחד שוהה במקום אחר צריכה האשה להדליק בברכה ואין יוצאת בהדלקת בעלה והטעם פשוט וכמו שנתבאר.

ז) יעויין ס״ק ה׳, ויש להוכיח דגם כששכר הבעל בית שנמצא שם אין אשתו יוצאת בהדלקתו דהא הרמ״א איירי בכל אחד שלא נמצא בביתו שמדליק איפה שנמצא, ומשמע שגם אם שכר [או השאיל] המקום שנמצא שם נמי מדליק, ובדרשו שם כתבו בשם מרן הגרי״ש זללה״ה שאם שכר או שאל החדר שנמצא שם, אשתו יוצאת בהדלקתו, וזה תמוה וצע״ג דא״כ איך כתב הרמ״א שאשתו תדליק והוא מכשילה בברכה לבטלה דאם שכר או שאל חדרו הרי יוצאת בהדלקתו לדברי מרן הגרי״ש, ואין להם טלפון והיא לא יודעת באיזה אופן הוא מתאכסן איפה שנמצא אם שכר או שאל חדרו או לא שאל, ואפ״ה כתב הרמ״א שהבעל ידליק בשופי, וגם היא מדליקה בשופי, ומוכרח ופשוט שלא שייך אשתו כגופו, אף באופן זה ששכר חדר, ולא יוצאת בשום אופן בהדלקת בעלה אלא כשמדליק בביתם המשותף, ופשוט כך להלכה.

ח) וכת״ר שליט״א דן אם הבעל בכלא האם יוצא בהדלקת אשתו, ולענ״ד פשוט שלא יוצא וחייב להדליק בברכה וכמו שנתבאר שכיון ששוהה בכלא זה עידן ועידנים אין לו שום שייכות לביתו [אף שיוצא לחופשים מידי פעם] דביתו זה עכשיו בית האסורים באותם שנים שגזרו עליו להיותו שם.

וכן בזוג פרודים פשוט טפי מביעתא בכותחא שאין הבעל יוצא בהדלקת אשתו, ולא אשתו יוצאת בהדלקת בעלה, דכיון דעכשיו הם פרודים [אף שיש סיכוי לשלום בית] וכל אחד גר בבית לחוד פשוט שהאשה חייבת להדליק ואין יוצאת בהדלקת בעלה בביתם הקודם, וכן פשוט שאם הבעל עזב הבית וגר בגפו אין יוצא בהדלקת אשתו שממשיכה לגור בביתם, וכיון שעכשיו הם פרודים נתפרדה החבילה [עד שירחם ה' עליהם] וכל אחד חייב בנ"ח בפנ"ע.

ט) ונמצא להלכה:

א. בנר חנוכה אם הבעל מדליק בבית אין האשה צריכה להדליק אף לא מדין מהדרין מן המהדרין מפני שאשתו כגופו.

ואפי' שנמצאת בבית חולים או שוהה במקום אחר יוצאת בהדלקת הבית שמדליק בביתם.

ב. ואם האשה שוהה בבית אבות חייבת בנ"ח ואין יוצאת בהדלקת בעלה כיון דדרה בקביעות בבית האבות, ולא מהני אשתו כגופו אלא כשדרה בקביעות בביתם.

ג. אם הבעל שוהה כמה ימים במקום אחר אפי' ששכר שם החדר כגון בבית מלון וכיוצ"ב אין האשה יוצאת בהדלקתו וצריכה להדליק בבית.

ד. ומן הדין הבעל יוצא כשאשתו מדלקת בביתם אבל נהגו שיכוין שלא לצאת בהדלקת אשתו וידליק לבד קודם ששתו מדלקת, ואז יכול לברך, ומ"מ מדינא א"צ הבעל להדליק במקום ששוהה שם ויוצא בהדלקת אשתו שמדלקת בבית.

ה. אם הבעל שוהה במקום אחד כמה ימים וכן אשתו שוהה במקום אחר כמה ימים כל אחד חייב בהדלקת נ"ח איפה שנמצא, ואם הבן או הבת מדליקה בבית פטורים מהדלקה מדינא, ועיין דין ד' במה שנהגו, ובאופן זה שרוצים להדליק לבדם ידליקו לפני הדלקת הבית ואז יוכלו לברך, וכנ"ל דין ד', עכ"פ אין האשה יוצאת בהדלקת בעלה ולא הבעל בשל אשתו אלא כל אחד חייב בנ"ח איפה שנמצא, ורק כשמדליקים בבית פטורים מנ"ח איפה שנמצאים.

וכן הדין לענין שאר הבני בית.

ו. אם הבעל כלוא בבית הסוהר לתקופה ארוכה חייב בנ"ח שם ואין יוצא בהדלקת ביתו [אף שיוצא מידי פעם לחופשים].

ורק אם שוהה באיזה מקום כמה ימים, ואפי' בבית הסוהר אם נמצא שם רק כמה ימים [מה שנקרא מעצר] יוצא בנ"ח שבביתו, אבל אם גזרו עליו מאסר תקופה ארוכה אין יוצא בהדלקת ביתו.

ז. זוג פרודים שכל אחד גר בדירה אחרת אין האשה יוצאת בהדלקת בעלה, וכן אין הבעל יוצא בהדלקת

אשתו אף שדרה בביתם שהיה והבעל גר בדירה אחרת וכיון שהם פרודים אין לו שייכות לבית וכן לה אין שייכות אליו וכל אחד חייב בנ״ח בפנ״ע.

ח. וכן שאר בני הבית ששוהים תקופה קצרה באיזה מקום יוצאים בהדלקה בביתם, ומסתבר דגם בזה יש המנהג שנתבאר בדין ד׳ ואין חילוק בין ראש הבית לשאר בני הבית.

וכן אם האשה נמצאת במקום אחר והבעל מדליק בבית יל״ד אם יש מנהג הרמ״א שתדליק לבדה, וכמדומה שהמנהג בזה שאין מדלקת אלא יוצאת בשל בעלה שמדליק בבית, ויל״ע מה נפק״מ בסברא בין הבעל לאשתו, דכיון דאשתו כגופו ויוצא בהדלקתה ואפ״ה נהגו להדליק לבד כמבו׳ ברמ״א וא״כ ה״נ אם האשה נמצאת במקום אחר, וצ״ע.

ט. כשהבעל לא בבית והבן מדליק בבית [והנרות שלו] יש דין מהדרין על האשה להדליק לבדה דכיון דלא שייך בזה אשתו כגופו חזר עליה דין מהדרין שתדליק לבד לדעת הרמ״א, [שכל אחד מדליק לבדו וזה המהדרין], [ואם הנרות שלה והבן מדליק בשליחותה א״כ צריך הבן להדליק בנפרד לעצמו מדין מהדרין], [ואם הנרות של בעלה עיין להלן בזה בדין י״א].

י. וכן כשהבעל לא בבית שהוא בבית האסורים קבוע שם כמה שנים, והבן מדליק בבית אף שמדינא יוצאת בהדלקה זו מ״מ אם נמצאת במקום אחר [כמה ימים] יש מנהג הרמ״א שתדליק לבד ולא תסמוך על הדלקת הבית, [ואף שנגיד שמתי שהבעל מדליק ליכא מנהג הרמ״א באשתו [שנמצאת במקום אחר] מ״מ הכא שהבעל לא בבית דהוא בבית הסוהר והיא שוהה במקום אחר חל עליה המנהג שתדליק לבד, ורק אם נמצאת בבית יוצאת מדינא בהדלקת הבן ויש מהדרין שתדליק לבד, מיהו לא גרעה מהבנות שלא מדליקות.

יא. אם הבעל שוהה כמה ימים מחוץ לבית והבן מדליק הנרות מתפוסת הבית נחשב שבעלה מדליק ויש כאן אשתו כגופו ואף שהבעל לא בבית לא איכפת לן דזה נחשב כאילו הבעל מדליק, [אבל אם הבן [שדר בבית] מדליק בבית נרות משלו ל״ש בזה אשתו כגופו כיון דזה ההדלקה של בנה ולא של בעלה דהיינו דהנרות של הבן מממונו, ואף שמדליק בבית מ״מ ל״ש בזה אשתו כגופו, וממילא חל עליה דין מהדרין].

מיהו אם הבעל מדליק איפה שמתאכסן ולא רוצה לצאת בהדלקת תפוסת הבית י״ל של״ש בזה אשתו כגופו.

יב. משפחה אחת שהבן מדליק נרות מממונו מ״מ הם יוצאים בזה מדינא, ורק יש מהדרין.

בן ספרד שרואה נר חנוכה של מהדרין מבני אשכנז

בעזה"י החל"ד

כבוד הגר"א פרינץ שליט"א אחדשה"ט וש"ת

א) שאל בחכמה האם בן ספרד שנוהג כהשו"ע דרק בעה"ב מדליק בעבור כולם, ועכשיו הוא צריך לברך ברכת הרואה והשאלה האם יכול לברך על נרות של בן אשכנז שכל אחד מבני הבית מדליק למהדרין, והוא לא רואה את נרות בעה"ב כגון שכבו אלא רק רואה את נרות בני הבית שהדליקו כמנהג אשכנז.

ויל"ע מהיכי תיתי שזה נר העיקרי וזה של מהדרין נימא איפכא, וי"ל דכיון דבעה"ב הדליק ראשון נמצא דנרות שלו הם העיקר וכל בני ביתו שהדליקו אחריו אלו נרות המהדרין אליבא דהרמ"א.

ויל"ד עוד [וזה דן כת"ר] בנר מפני החשד דמבו' בשו"ע תרע"א ס"ח דחצר שיש לה ב' פתחים צריך להדליק בשתיהן מפני החשד, וברמ"א שם כתב דבשני מדליק בלא ברכה, [ויל"ע אם הכוונה שמכיון שמדליקם ביחד בחדא זימנא ממילא לא צריך לברך דהברכה שבירך על הראשון חלה גם השני, אבל אם הפסיק מברך גם על הדלקת נרות משום חשד, או"ד הכוונה שעל נר חשד לא תיקנו כלל ברכה, ומקור הדין בר"ן שבת כ"ג וכתב שם ומסתברא דכיון דאינו מדליק אלא משום חשדא לא מברך אלא אחד פתחא, ומבו' דעל נר חשד לא תיקנו ברכה].

ויל"ד ברואה נר חשד אם מברך ברכת הרואה.

והביא כת"ר דנחלקו בזה מרנן הגרש"ז והגרי"ש זללה"ה.

ב) והנה בספר מבית לוי עמוד ק"ג הביא ממרן הגר"ש ואזנר זצוקללה"ה דסובר דבזמננו א"צ להדליק נר חשד כיון דהרבה מדליקים בתוך בית, ועוד סברא כתב שם, וכ"כ בעוד פוסקי זמננו, ויש חולקים בזה שגם בזמננו יש חשד.

ולפי"ז יל"ד בברכת הרואה אם יכול לברך על נר חשד, שהרי י"א שא"צ להדליקו כלל.

ג) והנה פשוט שבן ספרד ששומע ברכות חנוכה מפי בן אשכנז והוא משאר בני הבית צריך לענות אמן ולא אמרינן דלדידיה הוי ברכה לבטלה ולא יענה אמן, והטעם דודאי לבני אשכנז שמברכים הם נוהגים כדין וצריכים לברך וכך ניתנה התורה לפי הבנת חכמי ישראל, וכן אשה שמברכת על זמן גרמא פשוט שגם בני ספרד עונים אחריה אמן.

ד) ועיקר ברכת הרואה ענינה דצריך לברך על הראייה להודות על הנס

וגם לברך אז שהחיינו [ביום הראשון] ולהתבונן ולבוא ע״י הברכה להודות ולהלל לה׳ על גודל הניסים והישועות שעשה לנו בימים ההם בזמן הזה, ובעיקרון מי שלא מדליק היה יכול לברך ב׳ הברכות גם בלא ראייה, ומ״מ תיקנו חז״ל שיראה נרות בטרם יברך כדי להגדיל את ההתפעלות שרואה נרות הקדושים ומברך, ולא תיקנו לברך סתם כך [אף שגם כך י״ל דהיה אפשר].

וממילא פשוט שאפשר לברך ברכות הרואה על נר חשד ועל נרות מהדרין ועל נר אשכנז לבני ספרד, ויל״ד שאפי׳ בעוד השמש דולק אפשר לברך ברכת הרואה, וכן פשוט שאף אם כבר כלתה רגל מן השוק מ״מ יכול לברך ברכת הרואה, דיש כאן נר חנוכה ויש כאן התפעלות ויכולים לברך.

ה) ונמצא להלכה:

א. מי שצריך לברך ברכת הרואה צריך שיראה נר חנוכה ויברך.

ב. אם רואה רק נר מהדרין מברך, וכן בן ספרד שרואה נר חנוכה של מהדרין למנהג אשכנז מברך ברכת הרואה.

ג. וכן מברכין על נר חשד.

ד. מסתבר דאף אם נשאר רק נר השמש אפשר לברך ברכת הרואה.

ה. ראה נר וכבה ועוד לא הספיק לברך יכול לברך ברכת הרואה.

ו. גם אם כלה רגל מן השוק ורואה נר דולק מברך.

ז. אם עלה עמוד השחר ועדיין הנר דולק אינו מברך כיון דזה לא זמן הדלקה כלל, ולא תיקנו ברכת הרואה אלא בלילה וכל הלילה יכול לברך, ואם ראה נר קודם עה״ש ולא הספיק לברך עד שעלה עה״ש אינו מברך.

ח. בני ספרד שהחמירו כבני אשכנז והדליקו כל בני הבית כל אחד בנפרד, ואחד ראה הנרות יכול לברך ברכת הרואה.

הגאון רבי צבי רייזמן שליט"א
מח"ס רץ כצבי

חיוב נשים בהלל בחנוכה

- א -

במשנה במסכת סוכה (לח, א) נאמר:
"מי שהיה עבד או אשה או קטן מקרין אותו [את ההלל] עונה אחריהן מה שהן אומרין ותבוא לו מארה". ופירש רש"י: "מקרין אותו, כך היו נוהגין, אחד היה קורא את ההלל ומוציא את הרבים. ואם היה עבד או אשה או קטן, הואיל ואין מחוייבין בדבר אין מוציאין את המחויב מידי חובתו, הלכך עונה אחריו כל מה שהוא אומר". ודייקו התוספות (שם ד"ה מי) מדברי המשנה: "משמע כאן דאשה פטורה מהלל דסוכות וכן דעצרת, וטעמא משום דמצוה שהזמן גרמא היא".

והקשו על כך התוספות: "אף על גב דבהלל בלילי פסחים משמע בפרק ערבי פסחים (קח, א) דמחייבי בד' כוסות, ומסתמא לא תיקנו ד' כוסות אלא כדי לומר עליהם הלל והגדה", ואם כן קשה מדוע נשים חייבות בהלל בליל פסח והלוא זוהי מצות עשה שהזמן גרמא. ותירצו התוספות: "שאני הלל דפסח דעל הנס הוא בא, ואף הן היו באותו הנס. אבל כאן [בהלל דסוכות] לא על הנס אמור" [כוונת התוספות לדברי הגמרא בפסחים (קח א-ב) "אמר ריב"ל נשים חייבות בד' כוסות שאף הן היו באותו הנס"]. כלומר, נשים חייבות בהלל למרות שזו מצות עשה שהזמן גרמא כי ההלל בא לציין נס שאף הן היו בו.

והנה בדברי התוספות לא מבואר האם נשים חייבות בהלל בחנוכה. ובפשטות מסתבר שחייבות, שהרי מפורש בגמרא (שבת כג, א) "אשה ודאי מדליקה [נר חנוכה] דאמר ריב"ל נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס", ופירש רש"י: "שגזרו יוונים על כל בתולות הנישאות להיבעל לטפסר תחילה, ועל ידי אשה נעשה הנס" [כוונתו למעשה המובא בדברי הכלבו (הלכות חנוכה ג, ג) "ויש מפרשים שעל ידי אשה אירע להם הנס הגדול ההוא ושמה יהודית כמו שמפורש באגדה, בת היתה ליוחנן כהן גדול והיתה יפת תואר מאוד ואמר מלך יון שתשכב עמו והאכילתו תבשיל של גבינה כדי שיצמא וישתה לרוב וישתכר וישכב וירדם, ויהי לה כן וישכב וירדם, ותקח חרבו וחתכה ראשו ותביאהו לירושלים, וכראות החיל כי מת גיבורם וינוסו ועל כן נהגו לעשות תבשיל של גבינה בחנוכה"].

ואם כן על פי הסבר התוספות שנשים חייבות בהלל בליל פסח מטעם ש"אף הן היו באותו הנס", יש לומר שחייבות גם בהלל בחנוכה מטעם זה ש"אף הן היו באותו הנס".

ואכן המנחת פיתים (או"ח סימן תרפג סעיף א) כתב: "ובהלל דחנוכה גם נשים חייבות כיון דאף הן היו באותו הנס, וכן נראה מתוספות דסוכה דף ל"ח ד"ה מי שהיה".

וכן פסק בשו"ת התעוררות תשובה (חלק א סימן קלז) וז"ל: "גם בחנוכה שמחויבות בנר חנוכה כדאיתא במסכת שבת (כג, א) אר"י בן לוי נשים חייבות בנר חנוכה משום דאף הן היו באותו נס, הוא הדין דמחוייבות בקריאת הלל ואסורות בהספד ותענית, שחייבות משום הניסים והנפלאות שנעשו בתשועות המלחמה. וכיון דגם הם היו באותו הנס ממילא מחוייבות בכל הדברים. ועוד דעיקר הנס נעשה על ידיהם בפורים על ידי אסתר, ובחנוכה על ידי יהודית, כדאיתא ברש"י שבת (שם ד"ה היו), אם כן היאך אפשר לומר דאנשים מחוייבים בכל אלו והנשים יהיו פטורות, יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא" [משל הוא, האזרח למעלה והגר למטה. כלומר, היתכן שנשים שהן עיקר הנס יהיו פטורות מהלל בעוד שאנשים שאינם העיקר מחוייבים בהלל].

- ב -

גם מדברי הרמב"ם בהלכות חנוכה (פרק ג הלכה ד) לכאורה היה נראה שנשים חייבות בהלל בחנוכה, שכן כתב: "כל שחייב בקריאת המגילה חייב בהדלקת נר חנוכה". וביאר המגיד משנה שמקור פסק הרמב"ם הוא דברי ריב"ל: "נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס". [וכן בתחילת הלכות מגילה כתב הרמב"ם: "הכל חייבים בקריאתה", ומבואר שנשים חייבות במקרא מגילה, וגם זה מטעם ש"אף הן היו באותו הנס"]. ומפורש בזה כי הרמב"ם נקט להלכה את הטעם של "אף הן היו באותו הנס". ואם כן, לפי זה נראה שלדעתו יש לחייב נשים באמירת הלל בחנוכה כשם שחייבות בהדלקת נרות - מטעם ש"אף הן היו באותו הנס".

אך מאידך כתב הרמב"ם בהלכות חנוכה (פרק ג הלכה יב-יד) בדיני אמירת ההלל: "מנהג קריאת ההלל בימי חכמים הראשונים כך היה, אחר שמברך הגדול שמקרא את הלל מתחיל ואומר הללויה וכל העם עונים הללויה וחוזר ואומר הללו עבדי ה'... ואם היה המקרא את ההלל קטן או עבד או אשה עונה אחריהם מה שהם אומרין מלה במילה בכל ההלל, זהו מנהג הראשון ובו ראוי לילך", עכ"ל. ומקור הדברים במשנה בסוכה המובאת לעיל [אות א], שיש חיוב לומר את ההלל יחד עם הקטן או האשה [ואין יוצאים רק בשמיעה מהם],

בגלל שהקטן והאשה אינם מחוייבים בהלל ואינם יכולים להוציא אחרים ידי חובה. ומשמע איפוא מדברי הרמב"ם שהביא דין זה בהלכות חנוכה, שגם בחנוכה נשים פטורות מהלל ולכן אינן יכולות להוציא את האיש ידי חובתו. ואם כן צ"ע מדוע לא נחייב נשים בהלל מטעם ש"אף הן היו באותו הנס", כשם שחייבות בנר חנוכה.

קושיה זו הביא השדי חמד (חלק ט מערכת חנוכה אות ט ס"ק ב) בשם רבי שלמה הכהן מוילנא בעל הבנין שלמה, וז"ל: "תמיה לי על הרמב"ם שכתב שם דאם אשה או קטן מקרין אותו את ההלל עונה אחריהן מה שהן אומרים, ופשוט דהוציא זה מהמשנה דסוכה דף ל"ט, ומדכתב זה בהלכות חנוכה, משמע להדיא דגם בהלל דחנוכה אין אשה יכולה לצאת קריאת הלל לאיש. ותמהני טובא, דהלא ודאי כמו דאמרינן דנשים חייבות בנר חנוכה משום שאף הן היו באותו הנס, הכי נמי חייבות בהלל דחנוכה מהאי טעמא. ואם כן כמו דאמרינן בשבת בדף הנ"ל דאשה ודאי מדלקת ומוציאות גם לאיש, הכי נמי בהלל מוציאות גם לאיש, והמשנה דסוכה הנ"ל הא מיירי בהלל דסוכות דפטורי מצד דהוי מצות עשה שהזמן גרמא כמו דפטירי ממצות לולב". [והוא מוסיף בסוגריים: "והא דלא הזכיר ריב"ל רק הדלקת נר חנוכה [ולא קאמר להדיא שנשים חייבות בהלל], נראה לי דרבותא קא משמע לן, דלא מיבעיא הלל דבא על הנס דנצחו לאויבים ובטלו גזרתם דודאי נשים חייבות שאף הן היו בכלל הגזירה, אלא אפילו הדלקת נר חנוכה דבא על הנס דשמן דאין לנשים חלק בקרבנות ובהדלקת הנרות דהא כולם באים מתרומת הלשכה ונשים ממחצית השקל דמהם היו מביאים כל קרבנות ציבור, מכל מקום חייבים"].

בדברי האחרונים נאמרו כמה דרכים מדוע אין לחייב נשים באמירת הלל בחנוכה מטעם ש"אף הן היו באותו הנס".

עוד יש להעיר, מדוע בחר הרמב"ם להביא את דיני אמירת הלל דווקא בהלכות חנוכה, ולא בהלכות תפילה או הלכות ברכות, וצ"ע.

- ג -

הבנין שלמה תירץ: "ורציתי ליישב, דטעמו של הרמב"ם [שנשים פטורות מהלל בחנוכה] משום דהלל בא על נצחון המלחמה, לא שייך זה בנשים דלאו בני כיבוש נינהו. וכי האי גוונא כתב בספר החינוך דנשים פטורין ממצות עשה דזכירת עמלק משום דמשמע מקרא דמצות עשה דזכירה היא סיבה וגרם למצות עשה דתמחה לעמלק, ונשים פטורות ממצות עשה דתמחה דלאו בני כיבוש נינהו". ומתבאר לפי תירוץ זה שאין נשים חייבות על הלל הבא על נצחון מלחמה מכיון שאינן מחוייבות לצאת למלחמה.

אולם תירוץ זה נדחה כפי שכתב הבנין שלמה: "דהא גבי פורים נמי עיקר קריאת המגילה והסעודה הוא משום נצחון המלחמה וביום שנחו מאויביהם עשאוהו יום משתה ושמחה, וזה לא שייך בנשים דלא הלכו למלחמה, ואף על פי כן חייבות במשלוח מנות ובכל דיני הפורים דגם הן היו בכלל הגזירה דלהשמיד להרוג ולאבד, ואם כן זה שייך גם במעשה דחנוכה וכמו שכתב הרמב"ם בריש הלכות חנוכה שגזרו גזירות על ישראל וכו' ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם". כלומר, חיוב הלל הוא על ההצלה מהמלחמה, ולא על נצחון המלחמה. ואם כן הדרא קושיא לדוכתא, כשם שבפורים נשים מחוייבות בדיני פורים מכיון שהיו בנס ההצלה, כך גם צריכות נשים להתחייב בהלל בחנוכה על נס הצלתן.

ולכן תירץ הבנין שלמה: "אף שחייבות בהלל דחנוכה, מכל מקום אינן חייבות לומר כל הלל המצרי שתקנו חז"ל לומר על הנס, דאפשר דאף אם אומרים פרק אחד שהוזכר בו הודאה והלל על הניסים, סגי בהכי, כמו בתפילה דאף דנשים חייבות, מכל מקום כתב המגן אברהם בסי' ק"ו דמה שנהגו רוב נשים שאין מתפללין בתמידות משום דאומרים מיד בבוקר סמוך לנטילה איזה בקשה ומדאורייתא די בזה, דאף להרמב"ם דתפילה דאורייתא, מכל מקום די בפעם אחת ביום ובאיזה נוסח שירצה עי"ש. ואם כן אף בהלל דחנוכה אף שחייבות מצד שאף הן היו באותו הנס, מכל מקום די שיאמרו מזמור אחד שנזכר בו דברי הלל ושבח להקב"ה על הניסים, ולפיכך אינם יכולים להוציא לאיש, כן נראה לי ליישב דברי הרמב"ם". ומבואר בדבריו שנשים אינן מחוייבות בכל ההלל בימי החנוכה אלא בפרק אחד כדי להודות על הנס, ולכן אינן יכולות להוציא ידי חובה אנשים שמחוייבים בכל ההלל בחנוכה.

אך גם תירוץ זה קשה מאד, מהיכי תיתי לחדש שנשים אינן מחוייבות בכל ההלל, וממה נפשך, אם מחוייבות בהלל מחוייבות לומר את כל ההלל, ואם די בפרק אחד בודאי הדבר נובע בגלל שמצד הדין אין כל חיוב לומר הלל. וכפי שכתב בשו"ת מנחת שלמה (חלק ב סימן נד) "אולם צ"ע בחידושו, שהרי בימים שמדלגין ואין אומרים את ההלל הוא שמצד הדין פטורים מהלל, אבל הכא דשפיר חייבות בהלל כמו האנשים לא מסתבר שהנשים מדלגות".

וכן תמה בשו"ת יביע אומר (חלק ו סימן מה) על תירוץ זה של הבנין שלמה: "ואינו מחוור, דאם איתא שהנשים חייבות עכ"פ בפרק אחד מההלל בימי חנוכה, היה להם לפוסקים להשמיענו כזאת, ולא משתמיט שום פוסק לומר כן, וגם פשט דברי הרמב"ם אינם מורים כן".

- ד -

דרך נוספת בביאור דברי הרמב"ם כתב השדי חמד הנ"ל [והובא גם בספר שלמי תודה (סימן יח) בשם רבי מיכל פיינשטיין, ותמוה שלא הביא שכבר קדמו השדי חמד] על פי שיטת הבה"ג (הובא בתוספות מגילה ד, א ד"ה נשים) שנשים מוציאות נשים בקריאת מגילה אך אינן מוציאות אנשים, מכיון שהן מחוייבות רק בשמיעת המגילה ולא בקריאה ולכן "קילא חיובייהו טפי מחיובא דאיש" שחייב גם בקריאה. ולפי זה יש לומר שלדעת הרמב"ם גם לענין חיוב נשים בהלל בחנוכה, מאחר וחיובן משום שאף הן היו באותו הנס - "קילא חיובייהו טפי מחיובא דאיש", כי הן מחוייבות בשמיעת הלל ואילו אנשים חייבים בקריאת הלל, ושוב אינן יכולות להוציא אנשים ידי חובת הלל, וכמו שכתב הרמב"ם. ואין זה דומה לחיוב הדלקת נר חנוכה, שאשה מחוייבת וגם מוציאה את האיש ידי חובה [הגם שהחיוב הוא משום שאף הן היו באותו הנס] משום "דהתם ליכא לחלק בין חיובא דאיש לחיובא דאשה, ותרוייהו חייבים בהדלקה, וחד חיובא הוא לשניהם, להכי מוציאה את האיש, אבל בהלל יש לומר דדמיא למקרא מגילה שהאשה חייבת בשמיעה ולא בקריאה ואינה מוציאה את האיש".

אולם תירוץ זה נדחה, כי בדעת הרמב"ם לא יתכן להסביר שקאי בשיטת הבה"ג, שכן כבר כתב המגיד משנה (הלכות מגילה פ"א ה"ב) שלדעת הרמב"ם אשה מוציאה את האיש במקרא מגילה, דלא כהבה"ג.

יש להקשות על ביאור זה, מדוע לא נאמר במפורש בדברי הרמב"ם חידוש דין זה שיש בהלל שני דינים, דין קריאה ודין שמיעה, ולא יתכן שלחידוש זה לא ימצא ולו רמז בדברי הרמב"ם, וצ"ע.

- ה -

דרך נוספת ליישב את דברי הרמב"ם, כתב הכלי חמדה (קונטרס המילואים חלק ו אות ב). לדבריו יש הבדל בין חיוב הנשים בקריאת המגילה והדלקת נרות חנוכה, לעומת חיובן באמירת הלל בחנוכה, וז"ל: "נראה לענ"ד דנשים אינן חייבות בהלל כיון שאף דבאמת הן היו באותו הנס, סוף כל סוף צריכין להיות פטורות במצות עשה שהזמן גרמא, ועל כרחך צריך לומר שמצד פרסומי ניסא תקנו חז"ל שגם נשים חייבות בקריאת המגילה אע"ג דהוי מצות עשה שהזמן גרמא. ומעתה נראה דזה דווקא בקריאת המגילה, דליכא אלא קריאת המגילה, תקנו חכמים שגם נשים יהיו חייבות בהם מכוח פרסומי ניסא. משא"כ בחנוכה שיש בהם מצוה דנרות ולהלל ולהודות, וכיון דנרות לא הוי בכלל זמן גרמא וחייבות בהם, שוב יש בזה פרסומי ניסא, ואין חייבות בהלל משום דהוי הזמן גרמא. והמעיין היטב בדברי הר"מ

ז"ל רפ"ג דחנוכה יראה דבזה שמדליקין הנרות איכא פרסומי ניסא, ולהלל ולהודות הוא מצוה דרבנן ככל מצות דרבנן, ואם כן דווקא בנר חנוכה חייבות, משא"כ במצות הלל כיון דהוי הזמן גרמא".

אך דברים אלו קשה להולמם, שהרי בליל פסח, מכח חיובן במצות ד' כוסות, נשים חייבות גם בהלל, כמש"כ תוספות בסוכה (הובא לעיל אות א), וכדברי השו"ע (או"ח סימן תעב סע' יז) שנשים חייבות בד' כוסות "ובכל המצות הנוהגות באותו לילה". ואם כן מדוע שלא נאמר כך בדיוק גם בחנוכה, ומכח חיובן בנרות חנוכה תחוייבנה הנשים גם בהלל, וכפי שמפורש בלשונו של הרמב"ם (הלכות חנוכה פרק ג הלכה ג) "ומפני זה התקינו חכמים וכו' ימי שמחה והלל ומדליקין בהם הנרות להראות ולגלות הנס"; "מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאוד וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע על הניסים שעשה לנו ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הניסים שעשה לנו" (שם פרק ד הלכה יב). כלומר, חיוב נר חנוכה כולל בתוכו את חיוב ההודאה. וגם בדבריו של הכלי חמדה עצמו מתבאר כי "בנרות חנוכה יש בהם מצוה בנרות ולהלל ולהודות". ומעתה, כשם שחיוב נשים בד' כוסות כולל את חיוב ההודאה בהלל, גם חיובן בנרות חנוכה צריך לכלול את חיובן באמירת הלל, ומהיכי תיתי לחלק.

ומצאתי ברשימות שיעורי הגרי"ד סולובייצ'יק על מסכת סוכה (על דף לח, א) שביאר את החילוק בין חיוב נשים בהלל בליל פסח לחיובן בהלל בחנוכה: "ויתכן ששאני הלל בפסח שהוא חלק מעיקר מצות ד' כוסות, וכשם שנשים חייבות בד' כוסות - שהן מעשה המצוה דפרסומי ניסא וחלק של מצות סיפור יציאת מצרים - חייבות נמי בהלל. מאידך בחנוכה, הדלקת הנרות לחוד וההלל לחוד. הדלקת הנרות היא מצות פרסומי ניסא, והואיל ואף הן היו באותו הנס חייבות במצות ההדלקה, אבל אמירת ההלל בחנוכה אינה מצות פרסומי ניסא אלא שבח והלל בלי פרסומי ניסא, ולפיכך פטורות, וצ"ע".

אך כאמור, כפי שהגרי"ד עצמו נשאר ב"צריך עיון", עדיין צריך מקור לחילוק זה כפי שהערנו לעיל על דברי הכלי חמדה, ומדוע הלל בחנוכה אינו ענין של פרסום הנס ואילו הלל בליל פסח הוא כן ענין של פרסום הנס.

- ו -

מהלך נוסף מדוע נשים אינן חייבות בהלל בחנוכה, מבוסס על ההבדל שיש בין חיוב הנשים בהדלקת הנרות, שרק חיוב זה הוא מעצם התקנה לזכר נס החנוכה שגם הנשים היו בו, לבין חיוב ההלל בחנוכה שאינו מחמת התקנה לזכור את נס החנוכה, אלא מחמת הדין הכללי של תקנת נביאים לומר הלל בכל יום שאירע בו נס.

וכך כתב בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סימן נד) בביאור הדברים: "לענ"ד, דהדלקת נר חנוכה היא עצמה ההודאה וההלל, כלומר שעל ידי זה יתן אל לבו להודות לה' על הניסים הגדולים שעשה לנו בנצחון המלחמות, וכמו שאומרים בנוסח "הנרות הללו וכו' על התשועות ועל המלחמות וכו' ואין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם בלבד כדי להודות ולהלל", ולא נזכר נס פך השמן, כי לא מצינו בשום מקום להודות לה' לדורי דורות עבור זה שעשה הקב"ה נס כדי שיוכלו כלל ישראל לקיים מצוה. ובמסכת סופרים שהובאה בהגהות מיימוני ובב"ח הגירסא שמברכין להדליק ומיד אומר הנרות הללו ואח"כ מברך שעשה ניסים ומדליק, והוא כדי שידע לכוין על נס הישועה ונצחון המלחמה. ואפילו לדידן שאין נוהגים כך, הוא משום שלא תקנו לאומרו אלא בשעת ההדלקה ממש ולא לפניו... וזהו מה שאומרים בנוסח על הניסים בתפילה ובברכת המזון, בסיום ההזכרה של הניסים והישועות "וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול", ואין אומרים להדליק נרות ולהודות, משום שכל עיקר ההדלקה היא להודות ולהלל ולפרסם נס הישועה וההצלה".

[**מתוך** דברים אלו קבע הגרש"ז: "גם חושבני שאם אחד סומך על מה שמדליקין עליו בביתו ואינו נותן אל לבו להודות ולהלל, אף שקיים מצות הדלקה, מכל מקום עיקר טעם ההדלקה הוא לראותן כדי להודות ולהלל וזה לא קיים, וגם המדליק נרות בזמנו ואינו נותן אל לבו להבין שההדלקה היא להודות ולהלל ואפילו אם יודע שאסור ליהנות, חסר לו העיקר, הואיל ועיקר התקנה היתה על הלל והודאה לה' על הניסים הגדולים שעשה לנו. ואין זה דומה לקריאת המגילה שיוצא גם אם אינו מבין, מפני שהתם הוא מספר את הנס, אבל אם מדליק ואינו יודע למה הוא מדליק חסר לו את העיקר ורק ידי חובת מעשה ההדלקה יצא מפני שלמעשה כבר הדליק"].

ומאחר ועיקר הדלקת הנרות נועדה לפרסם את נס החנוכה ולהודות לה' עליו, מבאר המנחת שלמה, שלכן נשים חייבות רק בנר חנוכה ופטורות מהלל: "מכיון שזהו עיקר התקנה, שפיר חייבות גם נשים בהדלקת נר חנוכה כאנשים, שגם הן צריכות להודות, וכמו שאמרו בגמרא שאף הן היו באותו הנס, כלומר נס ההצלה על ידי המלחמות... אבל אמירת ההלל בשמונת ימי החנוכה אינה על מה שקרה באותו הזמן, רק תיקנו נביאים שבכל מועד שאסור במלאכה... וזהו מה שאמרו בגמרא בשבת (כא, ב) לשנה אחרת קבעום ועשאום לימים טובים בהלל והודאה, כלומר שעשו את אותם הימים לפרק שבו חייבים לשמוח בה', אף שההלל עצמו אין בו שום זכר לאותם הניסים אשר חייבים להודות

ולהלל ע״י ההדלקה. וכיון שכן, כמו שנשים פטורות מהלל של סוכות ועצרת כך גם של חנוכה, מפני שזה רק זמן גרמא כלומר זמן זה עשאוהו ליום שחייבים לומר בו הלל [משא״כ אמירת ההלל בליל פסח כיון שזהו ממש הלל המצרי ומספרים הענין של יציאת מצרים וגם תקנוהו על סדר הכוסות לכן גם נשים חייבות בו]״.

דברים דומים מובאים בספר הערות במסכת סוכה שיצא לאור מתוך שיעורי הגרי״ש אלישיב (על דף לח, א) וז״ל: ״בפסחים (קיז, א) איתא דנביאים תיקנו להם לישראל את ההלל על כל גזירה וגזירה שהיתה וניצלו מהם. ופירש״י שם, כגון חנוכה. עוד מבואר בפסחים (שם) לגבי הלל דחנוכה שדוחה מעמדות, וכתב שם רש״י כדאיתא בתענית, דנביאים תקנו להם לישראל וכו׳. ולא הביא הגמרא דשבת דאיתא התם דתיקנו להודות ולהלל. חזינא מדברי רש״י דס״ל דתקנת הלל בחנוכה לא היתה תקנה שתקנו באופן מיוחד בחנוכה, אלא היא בתקנה הכללית של הנביאים וממילא חנוכה בכלל. ומה דאיתא בשבת דתיקנו להודות ולהלל היינו מה שאומרים על הניסים ומדליקים נרות חנוכה, אבל הלל לא תיקנו אז. ואם כן מה דאיתא בשבת דנשים בכלל הדינים דחנוכה דאף הן היו באותו הנס היינו בדברים שתקנו לחנוכה עצמה, אבל הלל דהוה תקנת נביאים קודם, ודאי דלא הוו נשים בכלל, דלא שייך לחנוכה ולתקנותיה עצמה, ושפיר מה דאיתא ברמב״ם דנשים אין חייבות בהלל בחנוכה״.

ולפי יסוד זה מבאר הגרי״ש הערה נוספת: ״הרמב״ם הביא דינא דמתני׳ דסוכה בהלכות חנוכה. וצ״ב מה שלא הביא המשנה כצורתה במקום השנוי דהיינו בהלכות סוכה. אך לפי הנ״ל מבואר נמי מה שכתב הרמב״ם דיני המשנה של הלל בהלכות חנוכה, דזה היה מעיקר תקנת הנביאים״.

גם בספר מועדים וזמנים (ח״ב סימן קמו) כתב כעין המבואר לעיל: ״נראה ברור, דנשים פטורות מהלל אפילו בחנוכה אף שהיו באותו הנס, דכשקבעו חכמים כמה דברים במיוחד לזכר הנס, כמו בחנוכה הדלקת הנרות או בפורים מקרא מגילה משלוח מנות ומתנות לאביונים, בכל אלו חייבו נשים כאנשים, ובפסח נמי כשתיקנו ד׳ כוסות חייבו בה נשים כאנשים. אבל הלל אינה תקנה מיוחדת לחנוכה כלל, רק חיוב הלל הוא חיוב כללי להודות ולהלל בזמן דכל נס ויום טוב שנעשה לכלל ישראל. וכיון שעיקר מצות הלל מיקרי מצות עשה שהזמן גרמא, נשים אינן בכלל החיוב. ואתי שפיר דבחנוכה נמי לא קבעו חכמים במיוחד חיוב הלל לזכר הנס, רק קבעו שזהו גם כן בכלל הזמנים שחייבין להודות ולהלל ובכלל מצות הלל בעלמא, וכיון שנשים פטורין ממצות הלל דעלמא הכי נמי פטורין כאן״.

הנה כי כן נתבאר חילוק יסודי בין חיוב הנשים בהלל בפסח, ובמצוות הפורים - הנובע מטעם שאף הן היו באותו הנס, ומטעם זה חייבות גם בהדלקת נר חנוכה. ובין חיובן בהלל בחנוכה - הנובע מהדין הכללי של תקנת הנביאים לומר הלל על נס, ונכלל בגדר מצות עשה שהזמן גרמא, שנשים פטורות מהן.

אולם יש להקשות על תירוץ זה, מדברי רש"י במסכת שבת על דברי הברייתא "ועשאום ימים טובים בהלל והודאה", וז"ל: "לא שאסורין במלאכה, שלא נקבעו אלא לקרות הלל ולומר על הניסים בהודאה". ומתבאר בזה כי לדעת רש"י תקנת הלל בחנוכה אינה רק משום תקנת הנביאים, כמו שכתב רש"י בפסחים, שתיקנו נביאים תקנה כללית להודות על כל צרה שלא תבוא וניצלו ממנה, שיש לומר הלל באותו יום בכל שנה, אלא זהו דין מיוחד שנתאספו חכמים אחרי נס חנוכה ותקנו שימי החנוכה יהיו באופן מיוחד ימים של הלל והודיה על הנס דחנוכה שאירע להם.

ומצאתי שכבר עמד בזה בספר שלמי תודה (חנוכה סימן יח) וז"ל: "אלא שיש לתמוה בעיקר יסוד זה דחיוב הלל של חנוכה הוא מתקנת הנביאים, דבגמרא בשבת שם (כא, ב) אמרינן, לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה. ופרש"י שלא נקבעו אלא לקרות הלל ולומר על הניסים בהודאה. ומבואר דדין אמירת הלל בחנוכה הוא מעיקר התקנה שתיקנו חכמים בדיני חנוכה, ולא משום תקנת נביאים שהיא תקנה קדומה דחייב לומר הלל, וזה סותר לכאורה למש"כ רש"י בפסחים ובתענית דחיוב הלל דחנוכה הוא משום תקנת הנביאים. ואין לומר דתקנת הנביאים היתה רק לאומרו פעם אחת בשעת הנס ולא בכל שנה ושנה, והא דחייבים לאומרו בכל שנה זהו משום תקנת חכמים המיוחדת שתיקנו בחנוכה. זה אינו, דהא גבי דחיה דמעמדות איירי בגמרא (ערכין י, ב) בהלל של חנוכה דשנים הבאות, ומכל מקום דחי מעמדות ופרש"י משום דחיוב נביאים הוא וכדאורייתא דמי, וצ"ע".

[ומכל מקום מדברי המנחת שלמה נראה שרצה ליישב קושי זה במה שכתב: "וזהו מה שאמרו בגמרא בשבת לשנה אחרת קבעום ועשאום לימים טובים בהלל והודאה, כלומר שעשו את אותם הימים לפרק שבו חייבים לשמוח בה', אף שההלל עצמו אין בו שום זכר לאותם הניסים אשר חייבים להודות ולהלל ע"י ההדלקה". אך דבריו צ"ע].

- ז -

עוד תירוץ מדוע נשים אינן חייבות בהלל בחנוכה מובא בשו"ת בית שערים (או"ח סימן שנט) וז"ל: "ונ"ל ע"פ מש"כ רמב"ן בהשגותיו לספר

המצוות (שורש א ד"ה והפליאה) דגוף המצוה שיאמרו הלל ושירה על כל צרה שלא תבוא לכשיגאלו הוא מהתורה הלכה למשה מסיני, או שהוא בכלל השמחה שנצטוינו בה וביום שמחתכם וכו', ורק הנוסח שיאמרו הלל ושירה דוקא בנוסח זה הוא דרבנן יעו"ש שהאריך. ועיין תוס' פסחים (קח, ב ד"ה היו) שהקשו אמאי אין נשים חייבות בסוכה הא אף הן היו באותו נס כי בסוכות הושבתי, ותירצו דדווקא במ"ע שהז"ג דרבנן תקנו לנשים משום שאף הן היו באותו נס כגון ד' כוסות, אבל במ"ע שהז"ג דאורייתא לא, עי"ש.

ולפי זה אתי שפיר דדוקא נר חנוכה שהוא מ"ע דרבנן נשים חייבות משום שאף הן היו באותו נס, אבל הלל שהוא מ"ע מהתורה רק שהנוסח הוא דרבנן כמ"ש הרמב"ן, שפיר נשים פטורות, דבמ"ע דאורייתא לא מהני מה שאף הן היו באותו נס. אבל הלל דליל הסדר מצד שהוא מ"ע מהתורה באמת נשים פטורות, אבל כיון שחייבות בד' כוסות שהוא מ"ע דרבנן ומסתמא לא תקנו ד' כוסות אלא כדי לומר עליהם הלל והגדה כמש"כ תוס' שם בסוכה והלל טפל לד' כוסות מדרבנן, שפיר נשים חייבות בהלל. משא"כ בחנוכה לא תיקנו רבנן הלל כלל רק הנוסח למי שמחויב מהתורה דהיינו אנשים, אבל לנשים שפטורות מהתורה לא תקנו חכמים כלל ומשום הכי פטורות".

אולם מהלך זה אינו עולה בקנה אחד עם שיטת הרמב"ם שחיוב הלל הוא מדרבנן, ולכן אינו מיישב את דברי הרמב"ם שפטר נשים מאמירת הלל בחנוכה, כפי שכבר העיר בשו"ת משנה הלכות (מהדו"ת או"ח סימן תקמב) וכתב: "איברא דלפי זה היה עולה לנו בדעת הרמב"ם ושאר פוסקים דהלל לא הוי אלא דרבנן, בחנוכה עכ"פ, א"כ גם נשים חייבות באמירת ההלל, ומדברי הרמב"ם לכאורה לא משמע כן עכ"ל. והיינו, מכיון שהרמב"ם חולק על שיטת הרמב"ן [שהביא הבית שערים], ולדעת הרמב"ם שורש ההלל הוא מדרבנן בלבד, ואם כן שוב היה מקום לחייב נשים משום שאף הן היו באותו הנס".

- ח -

בספר שלמי שמחה (חלק ג סימן טז) ביאר בהרחבה את שיטת הרמב"ם, לפנינו תמצית דבריו: בימי החנוכה אירעו שני ניסים - ההצלה מלחץ היוונים וגזירותיהם, ונס פך השמן. כפי שכתב הרמב"ם: "בבית שני כשמלכי יוון גזרו גזירות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו את הטהרות, וצר להם לישראל מאד מפניהם ולחצום לחץ גדול עד שריחם עליהם אלקי אבותינו והושיעם מידם והצילם וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיעו ישראל מידם. וכשגברו ישראל

על אויביהם ואבדום, בכ"ה בכסלו היה ונכנסו להיכל ולא מצאו אלא פך אחד ולא הי' בו להדליק אלא יום אחד בלבד והדליקו ממנו נרות המנורה שמונה ימים (הלכות חנוכה פרק ג הלכה א-ב).

ויש לברר על מה תיקנו לומר הלל בחנוכה, על נס ההצלה או על נס פך השמן. ובפשטות נראה מעצם התקנה לומר הלל שמונה ימים, שזהו על נס פך השמן, כי משום נס ההצלה היה די באמירת הלל יום אחד בלבד. וכן מפורש בדברי המאירי בסוגיית הגמרא בשבת (כא, ב) וז"ל: "ולשנה אחרת קבעום ימים טובים, ולא לבטול מלאכה אלא ליאסר בהספד ובתענית ולהודאה בתפילה ולגמור את ההלל, ואע"פ שבגאולת מצרים אין גומרים את ההלל אלא יום ראשון, ולא אמרו לגמור בח' ימים של חג אלא מפני שהקרבנות חלוקים לעצמם בכל יום, חנוכה שאני דכל יום ויום היה הנס מתרבה ומתחדש יותר, ולילה ראשון שלא היה שם נס השמן מברכין על הגאולה ועל הודאת מציאת הפך ושאר הלילות על נס השמן. וכן כתבו גם התוספות במסכת תענית (כח, ב ד"ה ויום) שהקשו מדוע בפסח אומרים הלל שלם רק ביום ראשון ואילו בחנוכה גומרים את ההלל בכל שמונת ימי חנוכה, ותירצו: "דחנוכה דינא הוא לגמור הלל, דכל הח' ימים היה הנס מתגדל והיה כל חד וחד יום טוב, וכן בסוכות כל יומא ויומא הוי יו"ט לעצמו, לפי שפרי החג מתמעטין והולכין, אבל פסח אינו משתנה לא מקרבנות ולא מיום טוב לכך אין גומרים בו ההלל אלא ביום הראשון".

אולם מאידך משמע מדברי הגמרא בפסחים (קיז, א) שנביאים תיקנו לישראל לומר הלל "על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבוא עליהן, ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן". ופרש"י: "על גאולתן, כגון חנוכה". ומשמע מלשון זה שההלל הוא על גאולתם, דהיינו ההצלה משלטון היוונים, ואין זה שייך כלל לנס פך השמן.

ומתוך כך מסיק השלמי שמחה ששני הדברים אמת, ותקנת הלל בחנוכה היא גם על נס ההצלה וגם על נס פך השמן.

אלא שהסתפק בשלמי שמחה, כאשר אמר ריב"ל שנשים חייבות בהדלקת נרות "שאף הנשים היו באותו הנס", האם הכוונה לנס ההצלה או לנס פך השמן, וכתב: "אף הן היו באותו הנס שגזרו היוונים על כל בתולות הנשואות להיבעל לטפסר תחלה. הרי דנשים היו בנס דהצלה, דגזירת השמדה נאמרה גם כן עליהן. וכן מבואר ברמב"ם (פ"ג ה"א דחנוכה) "ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם", והיתה עליהן גזירת העברה על הדת. אולם נראה דנס דפך השמן לא שייך כלל לנשים. וטעם הדבר כתבתי במקום אחר, דהא נשים פטורות ממ"ע דהבאת קרבנות ציבור,

דהוי מ״ע שהזמן גרמא דנשים פטורות, ועוד דהא קי״ל במנחות כ״א דנשים אינן שוקלות, וכיון שאינן שוקלות בודאי אינן חייבות בקרבנות ציבור... אם כן הא שמן למנורה היה בא מתרומת הלשכה, כמבואר ביומא (ג, ב) ויקחו אליך [שמן זית זך] משל ציבור, ועי׳ רמב״ן פרשת אמור, מצוה שיקחו בני ישראל משל ציבור, אם כן נשים שאינן שוקלות אין להן חלק במצות הדלקת המנורה. כיון דשמן בא מתרומת הלשכה והיא פטורה משקל... ואם נשים אינם בכלל החיוב של מצות הדלקת המנורה שוב לא שייך כלל לומר שאף הן היו באותו הנס דפך השמן... ועכצ״ל שדברי הגמרא שאף הן היו באותו הנס, הכוונה לנס דהצלה ולא לנס דפך השמן״.

ולפי זה הוציא השלמי שמחה את המסקנא, שיש הבדל בין חיוב אנשים בהלל הכולל בתוכו שתי הודאות, על נס ההצלה ועל נס פך השמן, לעומת חיוב נשים בהלל שהוא על נס ההצלה בלבד ולא על נס פך השמן. וממילא מבוארת שיטת הרמב״ם, דהגם שנשים אכן מחוייבות בהלל מטעם שאף הן היו בנס ההצלה, אולם יחד עם זאת נשים אינן יכולות להוציא אנשים בהלל, מאחר ונשים אומרות הלל רק על נס ההצלה ואילו אנשים מחוייבים בהלל גם על נס פך השמן, ע״כ תוכן דברי השלמי שמחה.

אך עדיין תמוה, ראשית כל, לפי הסבר השלמי שמחה שיש חיוב לנשים לקרוא את ההלל, א״כ מדוע אינן יכולות להוציא אנשים ידי חובה בדין קריאת ההלל, שהרי המצוה של שני החיובים היא ״קריאה״, ומה לי אם חיוב זה נובע מחמת הודאה אחת או שתי הודאות, סוף כל סוף יש חיוב קריאת הלל לשניהם [לאיש ולאשה] ומדוע שלא תוכל להוציאו ידי חובה.

ועוד יש לתמוה על דברי השלמי שמחה, כי מדברי הרמב״ם משמע שנשים אינן חייבות בהלל כלל וכלל, שאם לא כן מדוע לא הזכיר הרמב״ם במפורש את חיוב הנשים בהלל.

והתימה הגדולה ביותר היא, דלפי סברתו אשה אינה שייכת כלל לנס פך השמן ולכן אינה מחוייבת בהלל על נס זה, א״כ מדוע היא חייבת בהדלקת נר חנוכה, והדלקת נרות חנוכה ודאי וודאי תיקנום על נס פך השמן, וצ״ע.

- ט -

בספר ברכת מועדיך (סימן ח) מביא את מש״כ הגאון הרוגאצ׳ובר (צפנת פענח מהדו״ת עמ׳ ט) בענין הלל בכלל, והלל בחנוכה בפרט, וז״ל: ״לקמן בהלכות חנוכה אבאר שיש ב׳ גדרים בהלל [א] בגדר קריאת פרשה [ב] בגדר שירה. ועיין במגילה (כא, ב) דהיו מתרגמים את ההלל, וזהו בגדר קריאת

פרשה. ועיין בערכין (י, ב) גבי אין אומרים שירה אלא על נס שבחו"ל וכו', והך דפסחים (קיז, א) דגם יחיד אומר שירה, זה רק בגדר שבח ופרסומי ניסא וכו', ועיין במסכת סופרים (פרק ג) בשל חנוכה ושל ליל א' דפסח בנעימה, דשאר הלל הוי קריאה ודווקא בטעמים ובספר כתובים כדת על הקלף, אבל הני רק שירה, ואז הוי בעל פה ולא בטעמים רק בנעימה דדרך קריאה אסור בעל פה, וכן מבואר במכילתא ובירושלמי פסחים (סוף פ"ה). ונפקא מינה גם כן במש"כ התוספות סוכה (לח, א) דנשים חייבות בהלל של חנוכה אם זה בגדר תקנה לומר הלל על נס או בגדר שירה".

ומבואר בדברי הצפנת פענח שבכל הימים שגומרים בהם את ההלל, זהו גדר דין קריאה [ולפי זה חידש שצריך לקרוא את ההלל בטעמים ומתוך ספר כתוב כדין על קלף, ופלא שלא נזכר דין זה בפוסקים]. ובליל פסח וחנוכה, אמירת ההלל היא מדין שירה. הנפקא מינה היא לענין חיוב נשים בהלל בחנוכה: אם חיוב הלל הוא מדין קריאה, נשים פטורות, אך אם חיוב ההלל הוא מדין שירה, גם נשים חייבות. ולכן כשם שנשים חייבות בהלל בליל א' של פסח מדין שירה, גם בחנוכה, מאחר וחיוב ההלל הוא מדין שירה, גם נשים חייבות.

אך כפי שכבר העיר בספר ברכת מועדיך, דרך זו בביאור חיוב נשים בהלל בחנוכה, אינה מיישבת את הקושי בסתירת דברי הרמב"ם, דמדבריו בהלכות חנוכה שנשים אינן מוציאות אנשים בהלל בחנוכה, משמע שנשים אינן חייבות בהלל בחנוכה.

- י -

ובביאור שיטת הרמב"ם בגדר חיוב נשים בהלל בחנוכה, נראה לומר, שאמירת הלל היא דין על ציבור. כלומר, התקנה לומר הלל לזכר הנס מוטלת על ציבור, כדי להודות ולשורר על הנס בציבור.

ראיה לדבר, ממה שכתב הרמב"ם (הלכות חנוכה פרק ג הלכה יב) וז"ל: "מנהג קריאת ההלל בימי חכמים הראשונים כך היה, אחר שמברך הגדול שמקרא את ההלל מתחיל ואומר הללויה וכל העם עונים הללויה, וחוזר ואומר הללו עבדי ה', וכל העם עונים הללויה... וחוזר ואומר יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם וכל העם עונים הללויה, וכן על כל דבר, עד שנמצאו עונים בכל ההלל הללויה מאה ושלוש ועשרים פעמים, סימן נתן להם שנותיו של אהרן".

וכן כתב הרמב"ם (שם הלכה יד) וז"ל: "הקורא אומר אנא ה' הושיעה נא והם עונים אחריו אנא ה' הושיעה נא אע"פ שאינו ראש פרק. הוא אומר אנה ה' הצליחה נא והם עונים אנא ה' הצליחה נא, הוא אומר ברוך הבא וכל העם אומרים ברוך הבא". ומבואר בזה כי יסוד אמירת ההלל הוא דין על

ציבור, וכפי שנראה מכל צורת מעמד קריאת ההלל, שנעשה בהשתתפות המקריא וכל הציבור, ואין זה רק דין על היחיד.

[ועוד כתב הרמב"ם (שם הלכה ז) "ראשי חדשים קריאת ההלל מנהג ואינה מצוה ומנהג זה בציבור לפיכך קוראין בדילוג ואין מברכין עליו שאין מברכין על המנהג ויחיד לא יקרא כלל ואם התחיל ישלים ויקרא בדילוג כדרך שקוראין הציבור, וכן בשאר ימי הפסח קוראין בדילוג כראשי חדשים". ואף שהרמב"ם מירי בקריאת הלל ממנהג ולא מעיקר הדין, מכל מקום מתבאר בדעתו שאין דין הלל ביחיד].

ויש גם ראיה מעצם דבריו של הרמב"ם, שכתב בסיום ההלכה של אמירת ההלל על ידי הציבור "סימן נתן להם שנותיו של אהרן". ודבר פלא הוא, שהרי ספר היד החזקה של הרמב"ם הוא ספר הלכה, ואין דרכו של הרמב"ם להביא "סימנים" אם אין בהם לימוד הלכתי. ונראה מכאן שביקש הרמב"ם להוסיף ולחזק את ההלכה שאמירת ההלל הוא דין ציבורי על ידי הסימן מאהרן הכהן, שכל מהותו היתה מסירות לכלל ולציבור, וכפי שכתב המהר"ל (נצח ישראל פרק נג) שאהרן היה המאחד של כלל ישראל, וז"ל: "וכאשר הם מתאחדים ומתקשרים החלקים, עדיין בשביל זה אינם נקראים עם אחד, רק שדבר זה גורם שאינם מחולקים, שאם היו מחולקים אינם ראויים להיותם עם אחד. וכנגד זה היה אהרן, שהיה אוהב שלום ורודף שלום בין איש לחבירו, עד שהיו ישראל מקושרים מחוברים, בלתי מחולקים זה מזה".

וראיה לכך שאהרן הכהן הוא בגדר של "ציבור", שהרי הלכה פסוקה, שאין ברכת כהנים מהתורה אלא בשני כהנים המברכים את הקהל, ומאידך הרי נאמר: "וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם" (ויקרא ט, כב), והביא רש"י את דברי התורת כהנים: "ויברכם, ברכת כהנים", ותמוה כיצד בירך מהתורה ברכת כהנים ביחידות. ומוכח מכאן שהיה לאהרן דין של ציבור, והיינו שכל מעשיו היו ענין של ציבור, וכעין שנאמר גם על משה רבינו "משה כרבים דמי" (תענית ט, א).

עוד יש להוכיח שיש להלל דין מיוחד בציבור, מדבריו של החכמת שלמה (על גליון שו"ע או"ח סי' תרפג) שהסתפק "בדין אם אחד שהיה בתפיסה ונתנו לו רשות לעשות רק מצוה אחת, מה יעשה, אם ידליק הנרות או יתפלל שחרית בהלל והודאה. או אם היה בדרך בלילה, ואם יגיע לכפר שיהיה לו נרות לא יוכל בבוקר להגיע למקום שמתפללים, ואם ילך להעיר למקום שמתפללים בבוקר לא יהיה בכפר בלילה להדליק נרות, אם מקום התפילה עדיף ויבחר בזה שיתפלל בבוקר בהלל והודאה כי התפילה בהלל והודאה עדיף". והנה ברור מדבריו שעיקר דין הלל הוא בציבור [שהרי להתפלל

ביחידות יכול תמיד] ולכן הסתפק אם עדיף נר חנוכה ביחיד, או הלל בציבור. והרחבנו בענין זה בסימן יב, נר חנוכה או אמירת הלל - מה עדיף.

ומעתה יש לומר, מאחר ועיקר חיוב ההודאה בהלל מוטל על ציבור, נשים אינן חייבות בו, שהרי לנשים אין דיני וחיובי הצטרפות לציבור, ולכן כל דבר שיסודו בהצטרפות לציבור - וכפי שנראה מכל צורת אמירת ההלל שיסודה באמירת החזן עם הציבור בדרך של הוא קורא והם עונים - אין נשים חייבות בו.

ראיה לכך, מהכרעת הגרש"ז אויערבך (מובא בספר ועלהו לא יבול עמ' קעט) בשאלה: "אשה שלא קראה את ההלל בליל הסדר בבית הכנסת, האם תקרא את ההלל בברכה בביתה לפני שעושים קידוש, ומתחילים את הדבר בבית". והשיב הגרש"ז: "דווקא בציבור אומרים הלל בברכה בליל הסדר, וגם את זה לא נהגו בכל המקומות". ומבואר כי יסוד חיוב הלל הוא דין על ציבור, ואילו הלל בזמן עריכת הסדר שאשה חייבת בו, הוא הלל מגדר אחר, שהרי הלל זה נאמר בישיבה ובלא ברכה, בניגוד לכל אמירת ההלל, וכמו כן אמירתו מחולקת לשנים ["שלחן עורך" נמצא באמצע הלל] - ולכן ודאי שאין הלל זה דין ציבור, ושפיר גם אשה חייבת בו.

ומעתה מיושבת היטב שיטת הרמב"ם, כי דווקא בדיני הלל שביסודם הם חיובי הציבור, אין נשים חייבות. אך לעומת זאת, בהדלקת נר חנוכה שפיר מחוייבות מדין "אף הן היו באותו הנס", מכיון שהדלקת נרות הוא דין על כל יחיד ויחיד להודות על הנס, ובזה גם נשים חייבות מטעם שהיו באותו הנס.

ואף שהיה מקום להקשות על המבואר, מדוע הוצרכו התוספות במסכת סוכה (המובא בתחילת אות א) לנמק "דאשה פטורה מהלל דסוכות וכן דעצרת, וטעמא משום דמצוה שהזמן גרמא היא" - ולא אמרו בפשטות שפטור האשה נובע מחמת שנשים אינן חייבות בדיני הלל שביסודם חיובי ציבור.

אין זה קשה כלל, שהרי בסוגיית הגמרא בערכין (י, ב) מפורש שימים שגומרים בהם את ההלל הם ימי "מועד" ואסורים בעשיית מלאכה [ובכללם סוכות ועצרת] ומקשה הגמרא: "והא חנוכה דלא הכי ולא הכי", ומתרצת: "משום ניסא".

ומעתה יש לומר שרק כאשר חיוב ההלל הוא משום ה"זמן", דהיינו שמועד היום גורם לחיוב ההלל, יש לפטור את הנשים מחיוב ההלל בגלל שפטורות מקיום כל המצוות עשה שהזמן גרמא. וממילא בהלל של סוכות ועצרת שחיובו בא מחמת הזמן, פטורות הנשים בגלל שאינן מחוייבות במ"ע שהזמן גרמא. מה שאין כן כשחיוב ההלל אינו מחמת "זמן", אלא מחמת

דין אחר, כגון בחנוכה שאין החיוב משום היום אלא מחמת דין "פרסומי ניסא" - כאן נשים פטורות ממצות הלל כי ביסודו ההלל הוא חיוב ציבורי, ונשים אינן בכלל חיובי ציבור.

וכעין יסוד זה מצינו בביאור דברי הרמב"ן במסכת קידושין (לד, א) שכלל את ספירת העומר בכלל מ"ע שאין הזמן גרמא. והקשה הדברי יחזקאל (סימן מה אות ד) מדוע לא החשיב הרמב"ן את ספירת העומר כמ"ע שהזמן גרמא, והרי היא מצוה בזמן מסוים. וביאר הדברי יחזקאל: "דמ"ע שהזמן גרמא שייך רק היכא שהזמן מחייב, כגון סוכה שהזמן של סוכות מחייב סוכה, אבל גבי ספירת העומר, אין הזמן ההוא מחייב ספירה. אלא משום דכתיב וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר, ואם הבאת העומר היתה בזמן אחר, היה החיוב ספירה גם כן בזמן אחר. נמצא שהספירה בזמן ההוא היא רק מחמת הכרח העומר ולא מצד הזמן, ולא חשוב כמצות עשה שהזמן גרמא".

ומעתה, גם לענין חיוב נשים בהלל, יש לחלק בין חיוב הלל שבא מחמת הזמן, ובמקום ש"הזמן מחייב" - נשים פטורות בגלל שזו מ"ע שהזמן גרמא, לבין חיוב הלל שהינו מחמת דבר אחר, כגון הלל בחנוכה שחיובו אינו נובע מחמת הזמן אלא בגלל פרסומי ניסא. ולכן אין פטור לנשים משום זמן גרמא, ועל כרחך צריך לומר שפטורות מכיון שהלל הוא ענין של ציבור שנשים לא שייכות בו, וכמבואר לעיל.

ממוצא דברינו יתכן ונוכל להבין מדוע בחר הרמב"ם להביא את דיני אמירת הלל דווקא בהלכות חנוכה, ולא בהלכות תפילה או הלכות ברכות. כי בכל הימים בהם אומרים הלל, הגם שהלל הוא חיוב ציבורי מכל מקום יסוד חיובו הוא גם מחמת חיוב ה"זמן", לעומת זאת רק בחיוב הלל בחנוכה בולט הגדר שהלל הוא חיוב על ציבור, שכן בחנוכה החיוב הוא רק מחמת זה ולא מחמת המועד, וכמבואר לעיל.

ובספר אמת ליעקב על השו"ע (סי' תרפג) כתב הגר"י קמינצקי: "ממש"כ תוס' בר"ה (יח ב, ב ד"ה וירד) וז"ל: ממתני' דעל כסלו מפני חנוכה לא הו"ל לאקשויי דלעולם לא חשיב יו"ט ואפ"ה היו מדליקין נרות זכר לנס, עכ"ל. משמע דלזכר הנס תיקנו הנרות, אבל ההלל וההודאה הוא משום היו"ט. וניחא לפי זה אמאי הנשים פטורות מהלל בחנוכה ולא אמרינן שהיו באותו הנס יתחייבו כמו בנר חנוכה, וכן נמי אמאי לא הזכירו בעל הניסים נס פך השמן, והיינו דההודאה היא על הנצחון והמלחמה". ובהערה שם הקשה דזה סותר את משמעות דברי התוס' בסוכה (הובא בתחילת אות א) ונשאר בצ"ע.

מבואר, כי לדעת הגר"י קמינצקי, חיוב הלל בחנוכה הוא מחמת היו"ט - ה"זמן", וא"כ לפי דבריו נשארו דברי

התוספות בסוכה תמוהים. אולם לפי המבואר בדברינו, הכל מיושב היטב.

- יא -

והנה הגר"ע יוסף (שו"ת יחוה דעת חלק א סימן עח) מחלק בין חיוב נשים בנר חנוכה לחיובן בהלל בחנוכה בסברא אחרת, ולדעתו נשים פטורות לחלוטין מחיוב הלל בחנוכה, וז"ל: "ויש להסביר דעת הרמב"ם ולחלק בין אמירת ההלל של חנוכה שלא נתחייבו בו הנשים כלל, להדלקת נרות חנוכה שאף הנשים חייבות מטעם שאף הן היו באותו הנס. משום שעיקר מצות הדלקת נרות חנוכה הוא כדי לפרסם הנס לרבים לעוברים ושבים ולבני הבית שרואים את נרות החנוכה דולקים ועל ידי כך זוכרים את נסי הקב"ה ונפלאותיו, לפיכך גם הנשים שהיו באותו הנס חייבות לפרסם הנס. אבל אמירת הלל, אע"פ שגם ההלל נאמר לשם פרסומי ניסא אבל אין זה אלא בינו לבין קונו, ולכן לא חייבו חז"ל את הנשים בקריאתו בחנוכה, כדי להשוות מידותיהם בדין אמירת ההלל לנשים, שכשם שהם פטורות מאמירתו בחנוכה, דכל דתיקון רבנן כעין דאורייתא תיקון. ורק באופן יוצא מן הכלל חייבו חז"ל את הנשים בהלל של ליל פסח משום מצות ד' כוסות".

וכן הכריע בשו"ת יביע אומר (חלק ו סימן מה) בקצרה: "והעיקר כמו שהבינו כל האחרונים בדברי הרמב"ם שדעתו לפטור הנשים מהלל דחנוכה. ואפשר דהיינו טעמא דכל דתיקון רבנן כעין דאורייתא תיקון, ומכיון שבימים טובים שהם דאורייתא נשים פטורות מהלל, כגון עצרת וסוכות ושמיני עצרת, לכן פטרו אותן גם בחנוכה".

אך לפי המבואר לעיל מדברי הרמב"ם שאמירת הלל הוא דין על ציבור, דברי הגר"ע יוסף צריכים עיון, שכן גם הלל אינו חיוב רק בין האדם לקונו, אלא עיקר חיובו לאומרו ברבים.

טעות בקריאת התורה בראש חודש שבחנוכה
[סדרי עדיפויות בקריאת התורה ובקיום מצוות]

- א -

בראש חודש טבת שחל בימי החנוכה [ביום חול] מוציאים שני ספרי תורה וקוראים בספר הראשון שלשה קרואים בקריאה של ראש חודש, ובספר השני קוראים לרביעי את הקריאה של חנוכה (שו"ע או"ח סי' תרפד סע' ג - ומקור הדין בסוגיא במגילה יבואר להלן). ובמקרה של טעות, מפורש בשו"ע (שם) "אם טעה החזן וקרא ארבע בשל ראש חודש, אם לא הוציאו ספר שני, אין צריך לקרות יותר, אבל אם הוציאו ספר שני, משום פגמו צריך לקרות חמישי בשל חנוכה". ואילו בטעות הפוכה, כשהתחילו לקרוא בשל חנוכה, כתב הרמ"א: "ואם טעה

והתחיל לקרות בשל חנוכה, צריך להפסיק לקרות בשל ראש חודש, ואם צריך לברך על קריאת ראש חודש עיין לעיל (סימן קמ סע׳ ג)״.

וביאר המג״א (ס״ק ה) את פסק הרמ״א: ״צריך להפסיק, אע״ג דאין מעבירין על המצוות, הכא מעכבות, דדמי להקדים תפילין של ראש לשל יד״. ומקור הדברים במש״כ האבודרהם (הלכות בציעת שבת עמ׳ שיז ד״ה כתב) וז״ל: ״מעשה שאירע בראש חודש טבת שמוציאין שני ספרי תורה אחד של ראש חודש ואחד של חנוכה וטעה ש״ץ ופתח אותו של חנוכה ובירך הקורא עליו, והזכירוהו הציבור כי טעה ובראש חודש שהוא תדיר יש לו לקרות ראשונה, והפסיק וגלל ספר תורה עד שהגיע לפרשת ראש חודש. ויש שרצו לומר כי לא היו צריכים מתחילה להפסיק ולפתוח ספר תורה של ראש חודש אע״פ שהסדר כן, כיון שנזדמן לו לקרות בשל חנוכה תחילה ואין מעבירין על המצוות, כדאמרינן ביומא פרק אמר להם הממונה (לג, ב) עבורי דרעא אטוטפתא אסור. ויש סיוע לדעתנו שציוונו לגלול ולהפסיק, דקתני התם ״כל המצוות מעכבות, בעי רב ירמיה אפילו הקדים תפילה של ראש לתפילה של יד, אמר ליה אף אנא סבר כן״, ומדקתני מעכבות, משמע שאם הניחם כן לא יצא וצריך להניחם כסדר מצוותן, ע״כ דברי ה״ר גרשון״.

ומבואר בדברי האבודרהם שיסוד השאלה מה לעשות כאשר התחילו לקרוא את הקריאה של חנוכה לפני הקריאה של ראש חודש הוא: מצד אחד - יש להמשיך את הקריאה של חנוכה בגלל ההלכה שאין מעבירין על המצוות [עי׳ ברש״י (יומא לג, א) וז״ל: ״אין מעבירין - הפוגע במצוה לא יעבור ממנה, ונפקא לן במכילתא מושמרתם את המצות, קרי ביה את המצוות לא תמתין לה שתחמיץ ותיישן״]. אולם מצד שני, ברור שקריאת התורה של ראש חודש קודמת שהרי כלל ידוע הוא שתדיר קודם לשאינו תדיר. וכשם שבהנחת תפילין, אם הניח תפילין של ראש לפני תפילין של יד עליו להסיר גם את השל ראש וגם את השל יד, ולהניח שוב תפילין של יד ואחר כך של ראש מאחר ודין קדימת תפילין של יד מעכב, ולכן דין זה עדיף על הכלל שאין מעבירין על המצוות - כך גם הקדימה בקריאת ראש חודש על פני קריאת חנוכה מעכבת מדין ״תדיר קודם״, ואם התחיל לקרוא בטעות קריאה של חנוכה, מפסיק ומתחיל לקרוא מחדש את הקריאה של ראש חודש.

- ב -

והקשה הט״ז (ס״ק ד) על דברי האבודרהם והרמ״א: ״והוא תמוה הפלא ופלא. חדא, דהאי גמרא שהוא מביא לענין תפילין ליתא בשום דוכתא בתלמוד״. וגם בסוף דבריו חזר הט״ז וכתב: ״וכן כתב לי הרב מהר״ר

נפתלי כ"ץ ז"ל בתשובה, רק שהוא בא לפלפל בפירוש הגמרא שמביא האבודרהם. ואמרתי לו שאין זה כלל בגמרא, כמו שכתבתי למעלה, ונתחרט על זה, ואמר, אנא סמכתי עליו וסברתי שהוא בגמרא אבל באמת אינו כלל בגמרא".

אולם בהגהות יד אפרים על גליון השו"ע (שם) תמה על תמיהתם וכתב: "עיין בספרי שו"ת בית אפרים (או"ח סוף סימן יח) שנפלאתי על שני גדולי עולם, שבמחילת כבודם אישתמיט להו דהך מילתא הוא תלמוד ערוך בירושלמי מסכת מעשר שני (פרק ה הלכה ה) ורבינו גרשון בר שלמה דמייתי האבודרהם התם מוכיח, מדקאמר דהקדים תפילין של ראש לתפילין של יד מעכב הוידוי של מעשר שני, מוכח מזה דאף בדיעבד לא יצא". וכוונתו לדברי הירושלמי "אית תניי תני כל המצוות שבתורה מעכבת [את הוידוי, שאם עבר על אחת מכל המצוות שבתורה אינו יכול לומר "עשיתי ככל מצותיך"] ואית תניי תני כל המצוות שבפרשה מעכבות. רבי אחא בר פפא בעי קומי ר' זירא אפילו הקדים תפילה של ראש לתפילה של יד [למאן דאמר כל המצוות שבתורה מעכבות, אפילו הקדים תפילה של ראש לתפילה של יד דלא כתיבא בהדיא בתורה שצריך להקדים לתפילה של יד אלא מדרשא דקרא אתיא דכתיב ולטוטפות בין עיניך, כל זמן שבין עיניך יהיו שתים (עי' במנחות לו, א - ולהלן יבוארו דברי הגמרא) ואף זה בכלל כל המצוות האמורות בתורה]. אמר ליה אף אנא סבר כן [דלהאי מאן דאמר אף זה מעכב]". ומשמע מדברי הירושלמי שאסור להקדים תפילין של ראש לתפילין של יד, ואם כן ברור שהעושה כן צריך לתקן את מעשיו ולהסיר את התפילין של ראש, ואם כן מדוע אמר הט"ז שלא מצא בתלמוד דין זה - והרי מפורשים הדברים בירושלמי.

עוד הקשה הט"ז, "דאדרבה מבואר בבית יוסף (או"ח סימן כח) וז"ל: ולפי זה אם אירע שפגע בשל ראש תחילה צריך להעביר על אותה מצוה ויניח של יד תחילה, וכן כתבו הרא"ש (בשו"ת כלל ג סימן א) והרמב"ם (הלכות תפילין פרק ד הלכה ח), ודלא כנמוקי יוסף (הלכות תפילין דף ח, ב בדפי הרי"ף ד"ה אין מעבירין) שכתב שיניח של ראש תחילה ולא יעביר על המצוות, עכ"ל. משמע דלכולי עלמא אם הניח של ראש תחילה ואח"כ של יד דוודאי אינו צריך להסיר אותם ולחזור ולהניחם כסדרן, ואין שום דעה או סברא לעשות כן. וכן פסק בשו"ע (סימן כה סע' ו) אם פגע בשל ראש תחילה צריך להעביר על אותה מצוה ויניח של יד תחילה כו'. ולא אמר רבותא גדולה דאפילו כבר הניח של ראש תחילה ואח"כ של יד צריך להסירם. אלא פשיטא שזה אינו, אלא כיון שהם כבר על ראשו וידו, בדיעבד קיים עכ"פ

מצות תפילין". ומסיים הט"ז: "והכי נמי בקריאת חנוכה קודם ראש חודש בדיעבד יצא, ואע"ג דעבר על תדיר קודם" [ומביא שם הט"ז ראיות נוספות שההלכה של "תדיר קודם" אינה מעכבת בדיעבד].

ומסקנת הט"ז למעשה: "על כן נראה לענ"ד, דהאי פיסקא דרמ"א לאו דסמכא הוא, ומכיון דפתח בדיעבד בשל חנוכה אין מחזירין אותו לחזור ולקרות בשל ראש חודש תחילה. ותו, דאיכא פלוגתא אם צריך לחזור ולברך על מה שחוזר לקרות כנזכר (סימן קמ סע' ג) והיאך נאמר שיפסיק ויתחיל לקרות בשל ראש חודש ויכניס עצמו לספק ברכה. אלא העיקר דבדיעבד קורא הכהן בשל חנוכה, ואחר כך יקרא לאחרים בשל ראש חודש, כן נראה לי".

- ג -

המשנה ברורה בהלכות תפילין (או"ח סימן כה ס"ק כב) פסק כדברי הט"ז, וז"ל: "אם הניח של ראש תחילה או שמצא השל יד שנשמט ממקומו, אין להסיר השל ראש דמאי דהוה הוה, וימהר להניח של יד על מקומו, ויש חולקין, ועיין בביאור הלכה". ובביאור הלכה כתב: "עי' במשנה ברורה, כן פסק הט"ז לקמן (בסימן תרפד ס"ק ד) דלא כאבודרהם, והעתיקו הגרע"א בחידושיו, וכן פסק הפמ"ג, וכן מוכח לכאורה מדברי הגר"א (שם בסוף סי' תרפד בסוף ס"ג) שציין שם על דין הרמ"א משום דאין משגיחין בחנוכה ולא כתב טעם האבודרהם בעצמו [שהובא במג"א שם] - שמע מינה דבתפלין אם עבר והניח של ראש אין צריך לסלקו".

וביאור ההוכחה מדברי הגר"א, דהנה מקור ההלכה של קריאת התורה בראש חודש בחנוכה מובא בדברי הגמרא במסכת מגילה (כט, ב) "איתמר ראש חודש טבת שחל להיות בחול אמר רבי יצחק קרו תלתא בראש חודש וחד בחנוכה, ורב דימי דמן חיפא אמר קרו תלתא בחנוכה וחד בראש חודש. אמר רבי מני כוותיה דרבי יצחק נפחא מסתברא, דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. אמר רבי אבין כוותיה דרב דימי מסתברא, מי גרם לרביעי שיבוא ראש חודש, הלכך רביעי בראש חודש בעי מיקרי". ומסקנת הגמרא: "והלכתא אין משגיחין בחנוכה, וראש חודש עיקר". ופירש"י שם: "אין משגיחין בחנוכה, לעשות עיקר".

והנה הרמ"א פסק: "אם טעה והתחיל לקרות בשל חנוכה, צריך להפסיק לקרות בשל ראש חודש". ועל כך ציין הגר"א בביאורו: "מדאמרינן אין משגיחין בחנוכה". כלומר, לדעת הגר"א הטעם לפסק הרמ"א הוא, כי במסקנת הסוגיא במגילה מפורש שאין קריאת התורה של חנוכה עיקר, ולכן אם התחילו לקרוא בשל חנוכה שאינו עיקר, יש להפסיק את הקריאה ולהתחיל ולקרוא את הקריאה של ראש חודש.

ומדייק הביאור הלכה מכך שהגר"א ביאר טעם חדש בדברי הרמ"א ולא ציין שהמקור לפסק הרמ"א הוא דברי האבודרהם שלמד את דין טעות קריאת התורה מדין טעות בהנחת תפילין של ראש לפני תפילין של יד. ואמנם אין דעת הגר"א כאבודרהם, וסובר הגר"א כדעת הט"ז לענין תפילין, שאם הניח תחילה תפילין של ראש ואחר כך של יד, בדיעבד יצא ואינו צריך להסירם, ורק בקריאת התורה, אם התחיל לקרות בשל חנוכה עליו להפסיק מלקרות בשל חנוכה בגלל ההלכה ש"אין משגיחין בחנוכה".

אך בעיקר דברי הגר"א צריך ביאור, שהרי הנדון בסוגיא היה מהו הסדר הנכון של קריאת התורה בראש חודש בחנוכה - איזו קריאה יש להקדים, האם ראש חודש הוא העיקר, או חנוכה הוא העיקר. ובפשטות, הסוגיא דנה לגבי עיקר הקריאה לכתחילה. אך בנדון של דיעבד - גם אם נניח שסדר הקריאה לכתחילה הוא שראש חודש קודם, מי יימר לן שבדיעבד אם כבר התחילו לקרות בשל חנוכה נוכל להעביר על המצוות ולהפסיק את הקריאה בחנוכה כדי לקרוא בשל ראש חודש - דין זה לא נתפרש בסוגיא, ואם כן מניין שאב הגר"א שמקור הפסק של הרמ"א שאם התחילו לקרוא בשל חנוכה מפסיקים כדי לקרוא בשל ראש חודש הוא בדברי הגמרא ש"אין משגיחין בחנוכה".

ואולי דעת הגר"א כגירסת הב"ח בסוגיית הגמרא במגילה, שבמקום הגירסא שלפנינו "אין משגיחין בחנוכה וראש חודש עיקר", גרס הב"ח: "אין משגיחין בחנוכה כל עיקר". ולפי זה מובן מהלשון "כל עיקר" שאין כל חשיבות לקריאה של חנוכה בהשוואה לקריאת הראש חודש, ולכן גם אם כבר התחילו לקרות בשל חנוכה, מפסיקים בקריאה ואין משגיחים בה כל עיקר.

- ד -

דעת הפמ"ג בהלכות תפילין (או"ח סימן כה אשל אברהם ס"ק יא) כהט"ז, וכמו שכתב: "ואם הניח של ראש ובירך אין להסיר עוד דמה דהוה הוה". אולם בהלכות חנוכה כתב הפמ"ג (משבצות זהב ס"ק ד) את הדברים הבאים: "ועיין מג"א דדמי להקדים תפילה של ראש לשל יד. ולכאורה היינו בהניח שתיהן, הא הניח של ראש לבד צריך לחלוץ מיד ולהניח קודם של יד, שיהא בין עיניך שתים. ועיין אליה רבה (ס"ק ח) כל שהניח של ראש על הראש תו אינו צריך ליטלו משם, ומניח של יד, וכן משמע בסימן כ"ה", עכ"ל.

ונראה שכוונת הפמ"ג להעיר על הט"ז שפסק [בניגוד לרמ"א] שאם התחיל לקרוא בשל חנוכה אינו צריך להפסיק אלא מסיים בשל חנוכה ואחר כך קורא של ראש חודש. ומבואר בט"ז שזהו כמו בתפילין שאם הם על ראשו

וידו, אין זה מעכב בדיעבד מה שהניח את הראש תחלה - כך גם בקריאת התורה אם התחיל לקרוא בשל חנוכה אין זה מעכב ואינו צריך להפסיק ולהתחיל בראש חודש. ובפשטות משמע מהט"ז שלא רק אם כבר גמר לקרוא בשל חנוכה יצא בדיעבד ואינו צריך לשוב ולקרוא בשל חנוכה אחר קריאת ראש חודש, אלא אפילו אם רק התחיל לקרוא בשל חנוכה אינו צריך להפסיק.

ועל כך העיר הפמ"ג ש"לכאורה היינו הניח שתיהן, הא הניח של ראש לבד צריך לחלוץ מיד", כלומר, כשם שבתפילין יש הבדל אם הניח גם את של ראש ואת של יד - שאז אין זה מעכב בדיעבד, ואינו צריך להורידם ולהניחם מחדש כסדר הנכון, לבין אם הניח רק את של ראש שצריך לחלוץ מיד, ולהניח תחילה של יד ולאחר מכן של ראש. כמו כן לענין טעות בקריאת התורה יש להבדיל בין אם גמר לקרוא בשל החנוכה, שיצא ידי חובה בדיעבד וימשיך לקרוא בשל ראש חודש - לבין אם רק התחיל לקרוא בשל חנוכה שעליו להפסיק ולהתחיל מחדש לקרוא בשל ראש חודש ולאחר מכן בשל חנוכה, שזהו כמו הניח רק של ראש שצריך לחלוץ מיד.

והנה דברי הפמ"ג שאם הניח של ראש בלבד צריך לחלוץ מיד ולהניח קודם של יד אינם תואמים לדברי הט"ז שדייק מלשון השו"ע "אם פגע בשל ראש תחילה צריך להעביר אותה המצוה", שלא רק אם פגע, אלא גם אם הניח של ראש בלבד, גם כן אינו צריך להורידם.

אולם קושיא זו מתורצת, וכפי שציין הפמ"ג בעצמו במה שכתב בסוף דבריו: "ועיין אליה רבה (ס"ק ח) כל שהניח של ראש על הראש תו אינו צריך ליטלו משם ומניח של יד וכן משמע בסימן כה", וכוונתו לומר לנו שאין ללמוד "פגע" כדברינו, אלא אפילו אם הניח רק של ראש אינו צריך להסירם, ובכך סרה קושיית הפמ"ג על הט"ז.

- ה -

אמנם, המור וקציעה נקט למעשה כמו שרצה הפמ"ג לחלק, ובדבריו (סימן תרפד) הסכים עם עצם דברי הט"ז שאם עבר והקדים את המאוחר [דהיינו את ה"שאינו תדיר"] אין מחזירים אותו "דמה שעשוי עשוי ויצא דיעבד" - הן לגבי תפילין והן לגבי קריאת התורה. ברם לדעת המור וקציעה: "היכי דאפשר לתקוני עדיין, אע"ג דכבר פתח באינו תדיר, מאן לימא לן דלא בעי לאפסוקי ומיהדר דהוי כלכתחילה כל זמן דלא יצא ידי חובתו בקריאה" [והוא מבאר שגם לענין הברכה אין חשש, ויוכלו לברך על הקריאה שכעת יקרא].

ומבואר בדבריו שיש הבדל אם גמר לקרוא בשל חנוכה, שיצא ידי חובה, וממשיך לקרוא בשל ראש חודש

ואינו צריך לקרוא לאחר קריאת ראש חודש שוב בשל חנוכה - כי "מאי דהוה הוה" ויצא ידי חובה בקריאה הראשונה אף שהיתה שלא במקומה הראוי. ובין כשרק התחיל לקרוא בשל חנוכה ולא גמר, שאז "עדיין אפשר לתקוני" - ולכן צריך להפסיק את הקריאה ולקרוא מחדש באופן הראוי.

ומסיים המור וקציעה שיש אופן שגם הט"ז מודה: "ופשיטא דלית דין צריך בשש דפתיחת וגלילת הספר תורה בלבד מבלי קריאה לא מהני מידי לאקדומי שאינו תדיר, דהוי כפגע בשל ראש תחילה שצריך לעבור עליו ובזה נראה לי שגם הט"ז מודה". דהיינו, גם הט"ז מודה שאם רק פתחו את הספר תורה ומצאו שהוא של חנוכה ועדיין לא קראו בו - שלא אומרים "מאי דהוה הוה", אלא מעבירין עליו, ומקדימים לקרוא בשל ראש חודש.

אולם לדעת האליה רבה (סי' תרפד ס"ק ח - הובאו דבריו בפרי מגדים במשבצות זהב סק"ד, ובמהרש"ם בדעת תורה כאן) מתי נחשבת הקריאה ל"מאי דהוה הוה" שאין מחזירים אותו, זהו דווקא אם כבר קרא שלשה פסוקים, אז "הוי כדיעבד ויסיים ויברך ויקרא שלשה בראש חודש, מה שאין כן אם קרא רק פסוק אחד או שניים". וכן נקט הביאור הלכה (סי' תרפד ד"ה ואם טעה) וז"ל: "והנה באליה רבה מצדד שאם לא קרא עדיין ג' פסוקים בשל חנוכה יפסיק באמצע ויקרא בשל ראש חודש, וכן מצדד קצת בספר מור וקציעה. מכל מקום הרבה אחרונים [הבגדי ישע והשלחן שלמה ובספר פני יצחק סימן ט והדרך החיים והחיי אדם] ומכללם גם המג"א (בסימן קמ בסופו) הורו להלכה כדברי הט"ז, דכיון שהתחיל בשל חנוכה צריך לגמור הכהן בשל חנוכה ואחר כך יקראו השלשה בס"ת אחרת בראש חודש [ואף שבסימן זה פירש המג"א הטעם לדברי הרמ"א, מכל מקום להלכה בוודאי דעתו כמו שכתב שם]".

אך בסיום דבריו כתב הביאור הלכה: "והתחלה נקרא משהתחיל לברך הברכה דהיינו שאמר ברוך אתה ה', אבל אם לא התחילו לברך, אף שנזדמן לידם אותו שהוא מתוקן לחנוכה אין לו לחוש לזה לכו"ע ויגללוה ויקראו בספר תורה אחרת שהוציאו לשם ראש חודש". ויש להבין האם בדברים אלו כוונתו לחלוק על המבואר באליה רבה שקריאת שלוש פסוקים נחשבת לקריאה לענין שיצא בדיעבד - ורצונו לומר שכבר אחרי תחילת הברכה, דהיינו שאמר ברוך אתה ה', כבר נחשב שהתחילה הקריאה, ואינו צריך להפסיק. וגם עצם ההגדרה שבברכה כבר נחשב כאילו התחילה הקריאה צריכה עיון, שהרי לשון הרמ"א "טעה והתחיל לקרות בשל חנוכה" מורה על כך שהתחיל לקרוא בתורה ולא רק שהתחיל לברך, וצ"ע.

- ו -

כפי שהבאנו לעיל, דעת הט"ז שאם הניח תחילה תפילין של ראש ואחר כך של יד, אינו צריך להסיר התפילין ולהניחם כסדרם "אלא כיון שהם כבר על ראשו וידו, בדיעבד קיים עכ"פ מצות תפילין". וכתב הט"ז בטעם הדבר: "דהא הטעם בגמרא (מנחות לו, א) דכתיב והיו לטוטפות בין עיניך, כל זמן שבין עיניך יהיו שניים. וכיון שיש כאן בראשו ובידו שנים, די בכך, דהא אע"ג דבשעת התחלה לא עביד שפיר, מכל מקום בהוויתן עליו יש כאן בדין".

והנה לכשנעיין בדברי הגמרא במנחות, הדברים צריכים עיון רב.

וזה לשון הגמרא: "תנא כשהוא מניח מניח את של יד ואחר כך של ראש, וכשהוא חולץ חולץ של ראש ואחר כך של יד. בשלמא כשהוא מניח, מניח את של יד ואחר כך של ראש, דכתיב וקשרתם לאות על ידיך והדר והיו לטוטפות בין עיניך. אלא כשהוא חולץ, חולץ של ראש ואחר כך של יד מנלן, אמר רבה רב המנונא אסברא לי, אמר קרא והיו לטוטפות בין עיניך, כל זמן שבין עיניך יהיו שתים". ובתוספות (מנחות לו, א ד"ה וקשרתם) הקשו על פירושו של רש"י בגמרא ביומא - שם הובאו דברי ריש לקיש ש"אין מעבירין על המצוות" [הפוגע במצוה לא יעבור ממנה, רש"י], ועל דבריו הוסיף רבא: "שמע מינה מדריש לקיש, עבורי דרעא אטוטפתא אסור". ופירש רש"י: "שמע מינה, מדריש לקיש דאמר אין מעבירין על המצוות. עבורי דרעא אטוטפתא, לאחר תפילין שבזרוע בשביל תפילין של ראש אסור דהא בזרוע פגע תחילה". והקשו התוספות (במנחות וביומא) על רש"י מדוע תלה את ההלכה שאין להניח תפילין של יד לאחר תפילין של ראש משום דינו של ריש לקיש ש"אין מעבירין על המצוות", והרי מפורש בגמרא במנחות ש"כשהוא מניח מניח של יד ואחר כך של ראש דכתיב וקשרתם לאות על ידך והדר והיו לטוטפות בין עיניך".

ובאמת דברי רש"י ביומא צריכים עיון, ולכאורה צדקו התוספות בקושייתם שכל ההלכה שיש להניח תחילה תפילין של יד נלמדת מדברי הכתוב "וקשרתם לאות על ידך והדר והיו לטוטפות בין עיניך", ולא מההלכה שאין מעבירין על המצוות, וצריך להבין מה דעת רש"י.

ועוד קשה מדברי הגמרא במנחות על עיקר דינו של האבודרהם, וכפי שכבר הקשה בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סימן רל) וז"ל: "ואני בער ולא אדע, הרי בתפילין יליף הגמרא מנחות וקשרתם והדר לטוטפות בין עיניך דשל יד תחילה, ומשום הכי אף כשפגע בשל ראש תחילה צריך להעביר על המצוה - הרי דתפילין שאני... אם כן ממילא אין שום ראיה לענין חנוכה וראש חודש מתפילין דאין מעבירין נדחה מפני הא

דתדיר, כיון דבתפילין טעם אחר יש משום בין עיניך. וממילא ג"כ אין ראיה מהא דהירושלמי דמעשר שני המובא ביד אפרים ד"אפילו הקדים של ראש לשל יד מעכבת את הוידוי", דשם אין הטעם משום דתדיר, רק מדרשא דבין עיניך, וקשה מאד להבין סברת הרמ"א ואבודרהם שמדמין הא דחנוכה לתפילין כיון דבתפילין טעם אחר יש, לא כן בחנוכה".

וקושיה זו אכן קשה מאד, מהו הדמיון שדימה האבודרהם דין טעות בהנחת תפילין שמעכב הסדר לדין טעות קריאת התורה - והרי בתפילין הסיבה שמעכב הסדר הוא בגלל שלומדים זאת מגזירת הכתוב, אך מהיכי תיתי לומר שבקריאת התורה הסדר מעכב. ואם כן אין כל פתרון לשאלה היסודית שדן בה האבודרהם, האם עדיף להמשיך את הקריאה של חנוכה בגלל ההלכה שאין מעבירין על המצוות או שעדיף להקדים את קריאת התורה של ראש חודש בגלל שתדיר קודם - כי מתפילין אין להביא כל ראיה "דבתפילין טעם אחר יש משום בין עיניך".

- ז -

גם בספר ברכת מרדכי על מסכת שבת (קונטרס חנוכה סימן כ) הקשה הגאון רבי ברוך מרדכי אזרחי: "דברי האבודרהם צריכים עיון רב, מהי ההשוואה בין הנושאים. גם אי נימא דבתפילין ההקדמה מעכבת, הלא זה הוא משום שישנה ילפותא מיוחדת, כמפורש במנחות הנ"ל, ומה ענין זה להקדמת תדיר לשאינו תדיר. אטו מכאן הוא דבעי האבודרהם למילף דהקדמת תדיר לשאינו תדיר הוא לעיכובא. אטו דינא הכי הוא בכל תדיר ושאינו תדיר, ואיך ילפינן זאת".

ועוד הקשה: "עוד צ"ע, לו יהא, שהקדמת תפילין של יד מעכבת, אכתי, מה ירויח כשיחלוץ של ראש ושוב יניח על הסדר כדמפורש באבודרהם הנ"ל. הלא עיקר המכוון הוא, שיהיו בין עיניו שתים, אטו כשיחלוץ ויניח, יוקדם להיות בין עיניו שתים. מדוע לא נימא, דהנדרש הוא, שיניח את של יד ככל המוקדם וסגי בזה".

בכדי ליישב קושיות אלו, מביא הגרב"מ את דברי הגמרא במנחות שלאחר הלימוד להניח תחילה תפילין של יד ואחר כך של ראש מהכתוב "וקשרתם לאות על ידיך והדר והיו לטוטפות בין עיניך", מוסיפה הגמרא לימוד מהפסוק "והיו לטוטפות בין עיניך - כל זמן שבין עיניך יהיו שתים" - ש"כשהוא חולץ, חולץ של ראש ואחר כך של יד", והקשה הברכת מרדכי: "ויש לעיין אם לאחר הילפותא ד"והיו" וכו' דכל זמן שבין עיניך שתים, אכתי זקוקים לילפותא דוקשרתם והדר והיו. או דנימא, דלאחר דילפינן

כל זמן שבין עיניך שתים, שוב אין שום נפק"מ בילפותא הקודמת".

ומכח קושיה זו חידש הגרב"מ, ששני לימודים אלו חלוקים במהותם. הלימוד ש"כל זמן שבין עיניך יהיו שתים", אינו דין שנאמר במעשה ההנחה של התפילין. שהרי בכלל לימוד זה הוא גם לשעת החליצה, שחולצים קודם תפילין של ראש. אלא זהו לימוד על הווית התפילין, שלעולם יהיו התפילין של ראש מונחים על ראשו כשתפילין של יד מונחין על ידו. מה שאין כן הלימוד של "וקשרתם והדר והיו" הוא דין שנאמר בעצם ההנחה באיזה אופן תהיה, שקשירת תפילין של יד תהא קודמת להנחת השל ראש. ולפי זה נמצא, שגם לאחר הלימוד מ"והיו כל זמן שבין עיניך שתים", עדיין צריכים ללמוד מ"וקשרתם והדר והיו" שגם במעשה ההנחה יש להקדים של יד לשל ראש.

ומעתה מבוארים דברי האבודרהם שאם הקדים של ראש והניחם, אין די בזה שיזדרז להניח של יד, אלא צריך לחלוץ אותם מראשו ולהניח קודם של יד, שהרי אם לא יחלוץ לא יתקיים הדין שיש סדר במעשה ההנחה של התפילין שצריך להקדים של יד לשל ראש. ועל כן פסק האבודרהם שעליו לחזור ולהניח קודם של יד ואחר כך של ראש.

ולפי זה תירץ הברכת מרדכי את הקושיה השניה שהקשה על דברי האבודרהם, מה יועיל שיחלוץ מיד את התפילין של ראש יותר ממה שיזדרז להניח את השל יד בהקדם האפשרי. כי לפי המבואר, אדרבה, מחוייב הוא לחלוץ את התפילין של ראש כדי להניח כסדר ההנחה - קודם של יד ואחר כך של ראש, כדי לקיים את ציווי הכתוב "וקשרתם והדר והיו".

וכדי לתרץ את הקושיה הראשונה והעיקרית, בדברי האבודרהם - כיצד ניתן להשוות וללמוד מהלכות תפילין שנאמר בהם לימוד מיוחד שהסדר מעכב להלכות קריאת ראש חודש מקודם שאין בזה הלימוד המיוחד. מבאר הברכת מרדכי, שכל מקום שנקבע "סדר" להתנהלות מצוה או "סדר" מסוים לשרשרת מצוות, כגון "סדר המערכה", "סדר עבודת יום הכיפורים" - הסדר מעכב, כי מאחר שמפורש בתורה שצריך "סדר" הרי שדבר זה מעכב.

ולפי זה כתב: "ומעתה נראה דכך היא המידה בכל ענין הנקבע בסדר היום, בין דאורייתא בין דרבנן. ולפיכך גם בקריאת התורה של חנוכה וראש חודש, כיון שהוא סדר קבוע, שוב הוי זה סדר קבוע של קריאה, והסדר מעכב. ומובנת היטב עצם ההלכה כשטעה והתחיל בשל חנוכה, מפסיק וחוזר וקורא של ראש חודש ואחר כך של חנוכה. והקשה האבודרהם דהלוא בעלמא קיימא לן דאין מעבירין על המצוות, ועל זה תירץ דכיון דמעכבות

שאני. היינו שכך הוא דינה של קריאה זאת שיש לה סדר, והסדר מעכב, ושוב הוה ליה כאילו לא התחיל לקרות כלל. שהרי מה שקרא אינו כלום, משום שהסדר מעכב ויחזור ויקרא כסדר. והן הן הדברים בעצם ההשוואה של האבודרהם שהשווה דינא ד"והיו כל זמן שביו עיניך שתים", לדינא דתדיר ושאינו תדיר. דלכאורה זה פלא מהי ההשוואה, וכמו כן, אטו תדיר קודם הוא לעיכובא. ולהמבואר גם דינא דתדיר ואינו תדיר כשאינה תופעה מקרית אלא סיבה לקביעת סדר היום, נקבע הדבר כסדר, והסדר כשלעצמו הוא מעכב. והיא היא ההשוואה. שכשם שהסדר בתפילין של יד ושל ראש מעכב, כך היא המידה בכל סדר שבתורה. והיינו, שאליבא דהאבודרהם המעכב בתפילין הוא הסדר שבדבר - להקדים תפילין של יד לתפילין של ראש. והוא הדין בכל מקום שנאמר דין סדר, כמו בקריאת התורה שבחנוכה וראש חודש", ע"כ דברי בעל הברכת מרדכי.

- ח -

אך יש להקשות על יסוד זה - שבכל מקום שנקבע סדר, סדר זה מעכב - ממש"כ השו"ע בהלכות פסח (או"ח סימן תפח סע' ג) "מוציאין שני ספרים וקורין בראשון חמשה גברי בפרשת בא, מן משכו עד מארץ מצרים על צבאותם, ומפטיר קורא בשני פרשת פנחס ובחודש הראשון". וכתב החיי אדם (הלכות ספר תורה כלל לא סוף אות ל) וז"ל: "ונראה לי דאם טעה וברך על של חובת היום במוספין, יקרא תחילה המוספין ואחר כך פרשת היום (שהרי בסימן תרפד תמה בט"ז שם על רמ"א וכן כתב המג"א בסימן קמ) ובנידון דידן יש לומר שגם הרמ"א מודה, דמאן יימר דזה דומה לתפילין של יד ותפילין של ראש".

ולפי דרכו של הברכת מרדכי צ"ע מדוע לא השווה החיי אדם בין הנדונים, שהרי גם בענין פרשת היום והמוספים נקבע סדר קבוע לכל השנה, וגם בזה היה נדרש לומר שהסדר מעכב כפי שהסדר מעכב בתפילין של יד ושל ראש. שהרי אין זה משנה מאיזה טעם נקבע הסדר, אם מקרא ד"וקשרתם והדר והיו", או מ"סדר המערכה", או מדין תדיר ושאינו תדיר. ואם כן, כשנקבע הסדר שקריאת היום קודמת לקריאת המוספים מאיזה טעם שלא יהיה, יש כאן סדר המעכב. ומתבאר איפוא לפי החיי אדם שאין כלל קבוע בכל מקום שהסדר מעכב, ולכן תמה החיי אדם מנין לומר שאם התחיל במוסף עליו להפסיק שכן "מאן יימר דזה דומה לתפילין".

עוד יש להקשות על הברכת מרדכי מדברי הפרי מגדים בהלכות פסח (משבצות זהב סימן תפח ס"ק ג) שדן בענין הקדמת קריאת המוספין, וכתב: "עי' לבוש (סימן קמ סע' ג) אם הוציאו ב' ספרי תורה וטעו ובירך על המוספין,

שצריכין לגלול זו ולפתוח הראשונה", יע"ש. ודין זה נלמד ממה שכתב הב"י (שם) בשם האבודרהם פעם אחת התחיל בשל חנוכה, יע"ש. ועי' סימן תרפ"ד (סע' ג) והט"ז חולק שם גם אראש חודש וחנוכה. ועי' באליה רבה שם דאם קרא ג' פסוקים גומר בדיעבד, ולכתחילה פליגי. וזה בראש חודש דתדיר, משא"כ ביום טוב שניהם [שווין ולא שייך תדיר] דצריך לאקדומי ולגלול שניה. ואע"ג דקרבנות נזכר במשנה מגילה (ל, ב) ושניה הזכירו רבנן סבוראי, עי' בית יוסף (ד"ה מוציאין) מכל מקום מחנוכה וראש חודש אין ללמוד זה". ומבואר בדעת הפמ"ג, שאין לדמות את ההלכה של טעות בהקדמת קריאת המוסף בקריאה של יום טוב לטעות בהקדמת קריאת התורה בראש חודש שבחנוכה, כי בפסח אין ענין של "תדיר", כי גם פרשת היום וגם המוספין שניהם אינם תדיר, כי חיובם נובע מיום חג הפסח, משא"כ קריאת התורה בראש חודש שבחנוכה שיש כאן ענין של "תדיר". אך לדרכו של הברכת מרדכי , מדוע שלא נדמה את שני הנדונים, שהרי בוודאי שיש כאן סדר קבוע שחובת היום קודמת לחובת המוספים, וכשיש סדר הרי הוא מעכב, ואין זה נוגע כלל להלכה של "תדיר" - ודומה בדיוק לסדר המעכב, שהוא יסוד ההלכה של טעות בקריאה בראש חודש שבחנוכה.

- ט -

עוד יש להקשות על הברכת מרדכי מדין טעות בקריאת פרשת שקלים.

בשו"ע (או"ח סימן תרפה סע' א) נפסק: "ראש חודש אדר הסמוך לניסן שחל להיות בשבת קורין פרשת שקלים... ומוציאין ג' ספרים, באחת קורין פרשת השבוע ובשני של ראש חודש ובשלישי קורא מפטיר בפרשת שקלים". והביא המשנה ברורה (ס"ק ה) בשם השער אפרים: "אם אחר שגמר פרשת השבת טעה ולקח הספר תורה שהיתה מגוללת על פרשת שקלים ובירך לפניה והתחיל לקרות, יסיים בפרשת שקלים, ואחר כך להעולה בספר התורה השלישית למפטיר יקרא עמו בפרשת ראש חודש וכו'. וכן הוא הדין בשבת פרשת החודש כשחל ראש חודש ניסן בשבת והקדים לקרות בפרשת החודש".

ומעתה לדרכו של הגרב"מ, הרי יש סדר בקריאת ארבע פרשיות להקדים את קריאת פרשת ראש חודש לפרשת שקלים ופרשת החודש, וכשיש סדר הרי הוא לעיכובא, ומדוע גם כאן לא פסק הרמ"א שעליו להפסיק את קריאת פרשת שקלים ולעבור לקריאת ראש חודש. וכמו שדימה האבודרהם, והרמ"א בעקבותיו, את הטעות בהקדמת קריאת החנוכה לטעות הקדמת תפילין של ראש משום שהמכנה המשותף שבינהם הוא שה"סדר מעכב", כך גם

היה צריך להיות ביחס להקדמת קריאת פרשת שקלים.

- י -

בענין הטעות כשהקדימו לקרוא פרשת שקלים לפני פרשת ראש חודש דן הנודע ביהודה (מהדו"ת או"ח סימן יא) וז"ל: "מעשה אירע בשבת ראש חודש אדר בבהכ"נ של בחורים שטעה הקורא שהיה לו לקרות בסיימו הסדרה של השבוע בפרשת ראש חודש, ולקח הספר תורה שהיתה מגוללת לפרשת שקלים ופתח הספר בפרשת כי תשא, והעולה כבר בירך ברכת התורה והתחיל לקרות בפרשת כי תשא שהיא פרשת שקלים, ובאמצע הקריאה נזכר שטעה, ובאו אצלי לחדרי לשאול והוריתי שיסיים פרשת שקלים כיון שכבר התחיל ויקרא אחר כך עם המפטיר בשל ראש חודש דהיינו וביום השבת וכו' ובראשי חדשיכם".

בתחילת תשובתו רצה הנודע ביהודה לדמות נדון זה להלכה של טעות בקריאת התורה בראש חודש שבחנוכה: "הנה לכאורה זה דומה למה שהביא הרמ"א (בהג"ה בסימן תרפד בסוף הסימן) שאם טעה והתחיל לקרות בשל חנוכה צריך להפסיק לקרות בשל ראש חודש (אבודרהם), ואם כן גם כאן היה לו להפסיק ולקרות בשל ראש חודש שהוא תדיר. הנה הט"ז שם הכה מאה עוכלא על הך דאבודרהם, והעלה שאין להפסיק כיון שכבר התחיל לקרות בשל חנוכה, ושהסכים עמו הגאון מהו' נפתלי".

ולאחר שדן הנודע ביהודה בראיות הט"ז נגד הרמ"א, כתב: "ואמנם לדידי נראה דכל קושיות של הט"ז לא קשיא ולא מידי, שבאמת לאו משום מעלת התדיר שיש לראש חודש פסק האבודרהם שיפסיק משל חנוכה אפילו כבר התחיל, אלא מטעמא דאין קריאת חנוכה חשובה למאומה נגד קריאת ראש חודש, דאין משגיחין בחנוכה כל עיקר כדמסיק במסכת מגילה (כט, ב) והלכתא אין משגיחין בחנוכה וראש חודש עיקר וכו'. אבל בשל שקלים וראש חודש דפרשת שקלים קריאה חיובית ועיקרית היא, ואין לראש חודש שום מעלה נגדה רק מעלת התדיר, הא ודאי שאם כבר התחיל בשל שקלים, גם האבודרהם מודה שגומר פרשת שקלים ואח"כ קורא פרשת ראש חודש".

אמנם במש"כ הנודע ביהודה שטעמו של האבודרהם שצריך להפסיק את הקריאה בשל חנוכה הוא על פי דברי הגמרא במגילה ש"אין משגיחין בחנוכה", צ"ע, שהרי כפי שהבאנו לעיל [אות ב] מפורש בדברי האבודרהם שקריאת ראש חודש קודמת לקריאת חנוכה משום מעלת התדיר, וכלל לא הזכיר שקריאת חנוכה פחותה בחשיבותה משום שאין משגיחין בחנוכה. ומהלך זה הבאנו לעיל [אות ג] בדברי הגר"א במה שציין כן על דברי

הרמ"א, שזהו טעמו במה שפסק - ובכל מקרה, אלו הם שני טעמים שונים, וקשה להעמיס בדברי האבודרהם מה שלא מפורש בדבריו.

- יא -

כדי ליישב את הקושיה מהו הדמיון בין טעות בהקדמת תפילין של ראש לשל יד לבין טעות בהקדמת קריאת התורה של חנוכה לפני קריאת ראש חודש שהרי בתפילין הסיבה שהסדר מעכב היא בגלל שלמדים זאת מגזירת הכתוב - נראה שיש לפרש כוונה אחרת בדברי האבודרהם.

ובהקדם הדברים נשוב למה שהבאנו לעיל [אות ו] שהקשו התוספות על פירוש רש"י מדוע תלה את ההלכה שאין להניח תפילין של יד לאחר תפילין של ראש משום דינו של ריש לקיש ש"אין מעבירין על המצוות", והרי מפורש בגמרא במנחות ש"כשהוא מניח, מניח של יד ואחר כך של ראש דכתיב וקשרתם לאות על ידך והדר והיו לטוטפות בין עיניך".

ומכח קושיה זו נראה שאמנם רש"י אינו סובר כדעת התוספות, שההלכה להקדים הנחת תפילין של יד נובעת מגזירת הכתוב מיוחדת ללא טעם בדבר, אלא לדעת רש"י הסיבה להקדים הנחת תפילין של יד לשל ראש נלמדת מדרשת הפסוקים, והלימוד הוא שאכן קיימת סיבה במהותה של מצות תפילין שדורשת את הסדר המסויים בהנחה, של יד ולאחר מכן של ראש.

ונראה שסיבה לסדר זה מבוארת בדברי רבינו בחיי בספרו (כד הקמח, ענין תפילין) וז"ל: "וטעם הנחת תפילין של יד קודם לשל ראש, מפני שתפילין של יד נקראו אות, שנאמר (שמות יג, ט) "והיה לך לאות על ידך", ושל ראש נקראו זכרון, שנאמר (שם) "ולזכרון בין עיניך", ועל כל פנים האות קודם לזכרון שאם אין אות אין זכרון. ולכך אמרו כשהוא מניח מניח של יד תחילה ואחר כך של ראש וכשהוא חולץ, חולץ של ראש ואחר כך חולץ של יד, שכן כתוב וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך ודרשו חז"ל כל זמן שבין עיניך יהיו שתים". הנה כי כן, מפורש בדברים אלו שדרשת חז"ל "כל זמן שבין עיניך יהיו שתים", אינה גזירת הכתוב בעלמא, אלא מילתא בטעמא, להקדים "אות" ל"זכרון".

והדברים מבוארים בתוספת הטעמה על פי מה שהבאנו בספרנו רץ כצבי (ח"א סימן א) את דברי הגרי"ד סולובייצ'יק (ספר רשימת שיעורים על מסכת סוכה לט, א) שהבדיל בין ברכת "להניח" תפילין על הנחת תפילין של יד שהיא ברכה על מעשה ההנחה, לעומת ברכת "על מצות תפילין" על תפילין של ראש שהיא "שייכת לקדושת התפילין ולמשמעותן לגברא שלובש תפילין בראשו". ולפי זה מבואר היטב, שהסדר הוא בדווקא - לעשות בתחילה את

מעשה ההנחה, ולאחר מכן להכתיר את הגברא בקדושת התפילין, בבחינת מהקל אל הכבד.

וכעין דברים אלו כתב האדמו"ר מקלויזנבורג בשו"ת דברי יציב (או"ח סימן טז) בביאור דברי הגמרא במנחות (לד, ב) שקדושת תפילין של ראש חמורה מקדושת תפילין של יד, ואין מורידין מתפילין של ראש לתפילין של יד משום שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה. ופירש רש"י שהטעם מדוע קדושת תפילין של ראש חמורה יותר: "שרובו של ש-ד-י נעשה בשל ראש, שי"ן דל"ת, אבל בשל זרוע אין אלא יו"ד וכו', ועוד כתיב וראו כל עמי וגו' ותניא ר"א הגדול אומר אלו תפילין שבראש". וביאר הדברי יציב: "שעיקר מצות תפילין הוא השל ראש, שבזה מפרסמים שיש עליהם עול מלכות שמים, וכעין חותם המלך, וכבלא דעבדא [עי' שבת נח, א - כבלים שעבדי המלך נתונים בהם), והוי בגדר "ונקדשתי" שמקדש השם בפרהסיא, וכעין מצוה דרבים שעל ידי זה נתפרסם אלקותו יתברך וכו', ויתפרסמו הניסים הנסתרים בענין הרבים וכו' שיתפרסם הדבר לכל האומות וכו' וראו כל עמי הארץ וכו' והוא כענין פרסומי ניסא וכו', ומהאי טעמא גופה קדושתה חמורה על של יד, שרק לך לאות, וזה ה"ועוד" שברש"י הנ"ל". ולפי זה ביאר מדוע ברכת על מצות נאמרת על התפילין של ראש "שלזה נתקנה ברכת על מצות על של ראש, שהוא עיקר המצוה וכו' דשל ראש חמורה שנתוסף בה ענין הפרסום ברבים".

והוא מוסיף לבאר לפי זה את סדר הנחת התפילין, מדוע קודם מניחים של יד ואחר כך של ראש: "שהוא משום מעלין בקודש, ומשום הכי הקפידה התורה שכל זמן שבין עיניך יהיו שנים, כדי שיבוא בהנחה מקדושה קלה לקדושה חמורה". [גם בשפת אמת (פרשת דברים שנת תרנט) מבואר כעין זה - שתפילין של יד הם כנגד הלב, ותפילין של ראש נגד הראש והמוח "שהוא מדרגה שלמעלה, וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך דרשו (ברכות ו, א) על תפילין של ראש"].

ומעתה יש לבאר כי לשיטת רש"י קדימת תפילין של יד לשל ראש אינה רק בבחינת גזירת הכתוב, אלא הוראה כיצד יש לקיים את מצות תפילין באופן של התעלות בקדושה מהקל אל הכבד, בבחינת "מעלין בקודש" - שמניח תפילין של יד בתחילה וממשיך בעליה לקדושה חמורה, להיות מוכתר בקדושת התפילין כשיניח תפילין של ראש.

ונראה שגם האבודרהם סובר כדעת רש"י, שמהות סדר הנחת תפילין הוא מהקל אל הכבד ולכן פסק שאם הקדים והניח תפילין של ראש, עליו להסירם ולחזור ולהניח תפילין של

יד ואחר כך תפילין של ראש - ולא קשה [כפי שהקשה הברכת מרדכי] מדוע אין הדין שכל זמן שבין עיניך יהיו שתים יחייבו רק להזדרז ולהניח תפילין של יד, כי לפי המבואר לעיל אין די בכך, שכן עליו לקיים את הנחת התפילין בסדר של מעלין בקודש.

- יב -

ומאחר ומהות סדר הנחת התפילין היא להתעלות בקדושה מהקל אל הכבד, ולכן סדר זה הוא לעיכובא שאם הניח קודם של ראש עליו להסירו - נוכל לבאר את הדמיון וההשוואה בין ההלכה של טעות בהקדמת תפילין של ראש, לדיני טעות בהקדמת קריאת חנוכה לפני קריאת ראש חודש.

דהנה בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סימן קא) חילק את גדר הקריאה בתורה לשני סוגים, וז"ל: "וצריך לומר דיש שני עניני קריאה, חדא דחייבו חז"ל ללמד התורה ברבים - בשבת ובשני וחמישי ובמנחה בשבת, כמפורש בבבא קמא (פב, א) מצד למוד התורה. וכן ביו"ט יסוד החיוב הוא מצד מצות למוד התורה, כדאיתא בסוף מגילה מ"וידבר משה" מצותן שיהיו קורין כל אחד ואחד בזמנו, והוא רק למצות לימוד בעלמא, דלפרסם ולהודיע איך לקיים מצות החג אין שייך, מאחר שרוב הלכות החג צריך להכין קודם החג... ומצד מצות לימוד תקנו שילמדו סך מנין הקרואים בכל זמן כתקנתם וכל דיני קריאה. ונהגו לחובה לגמור מצד מצות לימוד כל התורה בשבתות של כל שנה ושנה. אולם יש עוד סוג של קריאה שתקנו לפרסם ולהודיע - כמו שקלים ופרה וחודש, כדאיתא ברש"י מגילה (כט, א) ואינם מצד מצות לימוד. וכן קריאת זכור כדי לזכור בפה והוא עצם קיום המצוה בזכירה, וכן קריאה דתענית שהוא לעורר לתשובה, וכן חנוכה ופורים שהיא לפרסומי ניסא, וכן קריאה דראש חודש שהוא לא בשביל מצות לימוד אלא כדי לפרסם שהוא ראש חודש, כדמצינו בסוכה (סוף נד, א) שעשו עוד דברים לפרסם שהוא ראש חודש". העולה מדברי האגרות משה, שגם קריאת התורה בחנוכה וגם הקריאה בראש חודש - עניינם אחד: פרסום. בחנוכה לפרסם את נס החנוכה, ובראש חודש לפרסם את ענין ראש חודש.

אולם לאחר העיון נראה כי מעלת פרסום הנס בקריאת ענין החנוכה גדולה יותר מענין פרסום ענין ראש חודש. שהרי פרסום הנס של ימי החנוכה גדול כל כך עד שאפילו עני המתפרנס מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן להדליק נרות חנוכה, כפי שנפסק בשו"ע (או"ח סימן תרעא סע' א). ויעו"ש בהגהות רעק"א שכתב בתוך דבריו: "דמשום פרסום הנס החמירו יותר חז"ל ממצות עשה". ואילו ענין הפרסום דראש חודש, הגם שבוודאי חשוב הוא, אך לא מצאנו

שנאמרו בו פרטי ההלכה שנאמרו בענין פרסום הנס דחנוכה.

ומעתה מבוארים היטב דברי האבודרהם שלמד מדין טעות בהנחת תפילין לדין טעות בסדר קריאת התורה. ולאור האמור לעיל שבסדר הנחת תפילין נאמרה הלכה שיש להתעלות בסדר הדברים מהקל אל הכבד - שפיר נוכל ללמוד מכלל זה לענין קריאת התורה, לסדר את הקריאה מהקל אל הכבד - קריאת ראש חודש ולאחריה קריאת חנוכה. ולכן אם טעו וקראו מקודם את הקריאה של חנוכה, כשם שבהנחת תפילין אם לא הניחו אותם כסדר הראוי - מקדושה קלה לקדושה חמורה, הסדר מעכב, יש ללמוד מכאן שגם בקריאת התורה, ענין הפרסום של ראש חודש צריך להיות ראשון ולאחריו, מהקל אל הכבד, לפרסם את נס החנוכה, שהוא פרסום יותר גדול. וכשטעה בסדר, הסדר מעכב וצריך לחזור ולקרוא מחדש כסדר הנכון והראוי.

- יג -

אמנם מהלך זה נאמר לשיטת האגרות משה, שקריאת התורה בראש חודש עניינה פרסום ראש החודש. אולם בשו"ת מחנה חיים (ח"ג או"ח סימן נא) ביאר באופן אחר את יסוד תקנת קריאת התורה בראש חודש, וז"ל: "קריאת התורה מה שאנו קורין למפטיר במועדים קרבן מוספי יום א' בראש חודש רביעי קרבן חודש וכדומה, שיהיה שילום פרים שפתינו, כמאמר חז"ל על פסוק קחה לי עגלה משולשת יעו"ש". כלומר, קריאה זו עניינה כעין תפילה.

ומכיון וקריאת ראש חודש אין עניינה פרסום ראש החודש אלא זהו כעין תפילה, כבר לא נוכל לתרץ שיש סיבה להקדים לקרוא את הקריאה של ראש חודש, כי רק אם גם ראש חודש וגם חנוכה עניינם פרסום שפיר יש להקדים מהענין ה"קל" לענין ה"כבד" של פרסום הנס דחנוכה. אך מאחר וקריאת ראש חודש היא ענין של תפילה עדיין לא מבואר מדוע יש בדווקא להקדימה לקריאה של חנוכה, וחוזרת השאלה למקומה, מדוע פסקו האבודרהם והרמ"א שאם טעה בקריאה, צריך להפסיק את קריאת החנוכה ולחזור ולקרוא בשל ראש חודש.

עוד יש להקשות על פי מה שכתב הגרי"ד סולובייצ'יק (שיעורים לזכר אבא מארי, ח"א עמ' קמט) שבחנוכה "קריאת התורה מצטרפת לקיום הלל והודאה, העומד במרכז עיצומו של יום, שלשם כך נתקן המועד, וכמבואר בסוף על הניסים - וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול". ובמשנה ברורה (או"ח סי' תכב ס"ק טז) הביא את פסיקת האחרונים שאם בא לבית הכנסת סמוך להלל, יקרא הלל תחילה עם הציבור ואחר כך יתפלל. ולפי זה יוצא

שלכאורה צריך להקדים את ענין ההלל - קריאת התורה של חנוכה [על פי הגרי"ד], לענין התפילה - קריאת התורה של ראש חודש [על פי המחנה חיים]. וגם אם לכתחילה יש מקום להקדים את קריאת התורה של ראש חודש כפי שנקבע בגמרא במגילה [כמובא לעיל אות ב] - אך לכל הפחות בדיעבד, מדוע פסקו האבודרהם והרמ"א שאם טעה והתחיל לקרוא בשל חנוכה מפסיק ולא סמכו על כך ששפיר יש להקדים הלל לתפילה.

ברם מסתבר יותר, שאכן הסדר הנכון הוא כפי שנקבע בסדר התפילה שאמירת ההלל היא לאחר התפילה, וההלכה שאם לא התפלל צריך להקדים ולומר הלל לפני התפילה היא רק בגלל שצריך לומר את ההלל בציבור, כפי שפסק הרמ"א (סי' תכב סע' ב) "ומכל מקום יזהר אדם לקרות בציבור כדי לברך עליו עם הציבור". [וכעין זה מצינו שגם קריאת המגילה היא ענין של הלל, כמאמר הגמרא (מגילה יד, א) "קרייתא זו הלילא" מי שלא התפלל ומצא שהציבור קורא את המגילה, מובא בכף החיים (סימן תרפז ס"ק יח) בשם שער הכוונות "דענין קריאת המגילה הוא כדי להמשיך ולגלות האור שנעשה בתפילת העמידה, משמע שצריך להתפלל ואחר כך לקרות המגילה, ואפילו אם אחר כך יצטרך לקרותה ביחיד". הרי לנו מקום נוסף, שיש בו הקפדה לאחר את ענין ההלל לאחר התפילה בדווקא].

ומעתה מבואר ומובן שסדר הקריאה בראש חודש בחנוכה הוא, כסדר שנקבע בתפילה - שמקום ההלל הוא לאחר התפילה. וסדר זה הוא גם מהות סדר הקריאה: תחילה קריאת ראש חודש עניינה תפילה, כמבואר בדברי המחנה חיים, ולאחריה קריאה דחנוכה, שעניינה הלל והודאה, כביאורו של הגרי"ד. ושפיר מבואר פסק האבודרהם והרמ"א, כי מאחר וסדר הקריאה הוא בדווקא, לכן אם טעה, עליו לחזור ולקרוא כפי הסדר הראוי.

וממוצא הדברים מבוארים דברי הנודע ביהודה והמשנה ברורה שאם טעה והקדים קריאת פרשת שקלים לפרשת ראש חודש, שמסיים פרשת שקלים [הובאו לעיל אות ט] - וקשה מדוע שונה דין זה מפסק הרמ"א בטעות בראש חודש שבחנוכה, שצריך לחזור ולקרוא. אך לפי המבואר שפיר מובן ההבדל, כי דווקא בקריאת התורה שבחנוכה הסדר מעכב מאחר ואין מעלת הקריאות שווה - בין לדרכו של האגרות משה, שבקריאה דחנוכה הפרסום יותר חשוב במעלתו מקריאת ראש חודש, ולכן הסדר מעכב, כדי שיהיה בבחינת מעלין בקודש. או לדרכו של המחנה חיים, שהסדר מעכב מכיון שיש לאחר את ענין ההלל לאחר ענין התפילה. אולם בקריאת התורה בשבת פרשת שקלים שחל בראש חודש אדר,

שתי קריאות התורה שוות לחלוטין בעניינם, וכפי שכתב האגרות משה בתוך דבריו [המובאים לעיל אות יא] "ויש עוד קריאה שתקנו לפרסם ולהודיע כמו שקלים ופרה וחודש כדאיתא ברש"י מגילה דף כ"ט". וגם מהות קריאת ראש חודש היא פרסום הראש חודש, כמבואר בדברי האגרות משה - ומאחר וחשיבות הקריאה של ראש חודש שווה במעלתה לקריאת פרשת שקלים, מסתבר שאם טעה בסדר הקריאה, אין זה מעכב, כי אין סיבה לעכב כמו שיש בקריאת ראש חודש שבחנוכה.

הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א
מח"ס גם אני אודך ועו"ס

מעט נרות ודאים או הרבה נרות ספקיים הי עדיפא

[א] הנה בעיקר דין זה שאם יש לו שמן בצמצום ולחבירו אין לו כלל, מוטב שידליק בכל לילה אחד, ויתן גם לחבירו, דהא מדינא אין צריך אלא אחד, העיר הגר"א גנחובסקי זצ"ל (הובא בקונטרס פירורים משלחן רבינו) דהרי איירי ביש לו שמן בצמצום לכל הח' ימים, (וכמבואר בלשון המ"ב) וזה ביחד ל"ו נרות, וכשנותן לחבירו ח' נרות עדיין נשאר לו כ"ח נרות, וא"כ יכול להדליק ו' ימים כמהדרין, ומהו דאמרינן שידליק בכל לילה רק אחד.

ויש לדחות דאיירי שבאו כמה אנשים שאין להם נרות עד שנשאר לו רק שמונה, אי נמי י"ל דחבירו מוכרח להדליק מפלג המנחה, ולכך צריך כמות גדולה של שמן, ומשום הכי נשארו לו רק ח'.

ויש שתירצו דאיירי שיש לו שמן בצמצום להדליק ל"ו נרות של חצי שעה, וכשנותן לחבירו ח' נרות שידלקו חצי שעה, נשאר לו כ"ח נרות של חצי שעה, ועתה יש לפניו שתי אפשרויות או שיקיים המהדרין מן המהדרין בששה ימים הראשונים, וידליקם לחצי שעה, ואח"כ ביום השביעי והשמיני לא ישאר לו למהדרין, וידליק רק נר אחד לחצי שעה, או שידליק שמונה נרות לחצי שעה, אחד לכל יום, והעשרים נרות הנשארים יחלק למהדרין של כל הח' ימים, ונמצא שיש לו מספיק נרות לקיים המהדרין בכל הח' ימים, אלא דמקיים המהדרין רק מספק, שהרי נר הדולק פחות מחצי שעה הוי ספיקא דדינא אם יצא יד"ח.

[ב] ובדעת המג"א יש לבאר שעדיף לעשות כאופן השני, ובכה"ג יקיים המהדרין בכל הח' ימים, וזהו מה שכתב המ"א שידליק בכל לילה אחד, שנר ודאי אין לו אלא אחד לכל יום.

איברא אינו כך, דמסתבר טפי לעשות כאפשרות הראשונה, שהרי עדיף שידליק כמה שיותר נרות באופן ודאי, אע"פ שהשאר ודאי יבטלו, משידליק כל הנרות באופן שספק יצא בהם.

ודוגמא לדבר, ביש לו בית עם עשר חדרים, ויש לו כסף לקנות או חמש מזוזות הכשרות ודאי, או עשר מזוזות הכשרות רק מספק, דעדיף לקנות החמש שודאי כשרות, אע"פ שבחמש פתחים ודאי יבטל מצות

מזוזה, ולא לקנות העשר מזוזות שכשרות רק מספק, דאע"פ שאינו מבטל באופן ודאי מצוות מזוזה, מ"מ גם אינו מקיים המצוה באופן ודאי.

אמנם כשודאי אינו יכול להשיג מזוזות, עדיף לקנות בית שיש בו עשר חדרים שהם ספק ד' על ד', ולא לקנות בית שיש בו רק חמש חדרים אבל הם ודאי ד' על ד'.

ויסוד הענין הוא שאדם אינו מצווה למנוע שלא יהא ביטול מצוה, אלא מצווה לקיים המצוה, ומשום הכי באופן הראשון יש לו לקנות החמש מזוזות, שודאי כשרות דבאלו ודאי מקיים מצוותו, ומה שעדיין חסר לו חמש מזוזות, נחשב כאונס, משא"כ אם יקנה עשר מזוזות ספקיים אינו בטוח שקיים המצוות המוטלות עליו.

אבל כשודאי אינו יכול להשיג מזוזות, אין כאן שום קיום מצוה, וא"כ הנידון הוא רק כמה מצוות יבטל, וא"כ עדיף עשר חדרים שהם רק ספק, שבכך אולי לא ביטל שום מצוה [אע"פ שיש צד שביטל עשר מצוות].

ויש להוכיח כיסוד הנ"ל מדברי המרדכי (הובא ברמ"א סי' י"ג סעיף ב'), שאם נפסלה הציצית בשבת, מותר ללכת עם הד' כנפות, אע"פ שמבטל מצות ציצית, והטעם, כיון שאינו מצווה לא לבטל המצוה, אלא לקיים המצוה, ובשבת שאינו יכול לקשור הציצית, נחשב אונס, ואין בזה ביטול מצוה.

והאבנ"ז (באו"ח סי' תמ"א) פוסק לפי זה שאדם אינו חייב לקיים מצוה כשהקיום הוא רק מספק ספיקא, שהרי גם אחרי שיקיים, פוסקים שלא קיים המצוה, ואע"פ שמכל מקום יהא ספק ספיקא שלא ביטל המצוה, מכל מקום אינו מחוייב לעשות שלא יהא ביטול, אלא שיהא קיום.

ולאור כל הנ"ל על כרחך צריך לדחוק דברי המג"א דאיירי שבאו כמה אנשים אי נמי שחבירו הוצרך להדליק מפלג המנחה (עכתו"ד).

טעה והדליק בליל א' דחנוכה ב' נרות

[א] כתב רבי שלמה קלוגר (בהגהות חכמת שלמה על השו"ע סי' תרע"א, שו"ת האלף לך שלמה סימן שפ"ב) וז"ל: "הנה אם הדליק בלילה ראשון שני נרות, אם יצא או לא. נראה לפענ"ד דיצא, דתוספת על הדבר אינו מזיק בכהאי גוונא. כמו שכתב הרמ"א (סי' רס"ג סעי' א') בהלכות שבת דיכול להוסיף נגד מנין המכוון, ובלבד שלא יפחות עי"ש, והוא הדין בזה".

ואולם בשו"ת משנת שכיר (סימן קצ"ט) וז"ל: "ולפי עניות דעתי יש לפקפק בזה, דבשלמא שם בהדלקת נרות שבת, דעיקר ההדלקה הוי משום שלום בית, ורק דיש כוונה

נוספת כנגד זכור ושמור, אז בהוסיף נרות שמתרבה הנאת שלום בית, לא יזיק לן מה שאינו בדיוק כנגד מנין המכוון. וכן במה שכתבו הרא״ש (ראש השנה פ״ד סימן ג׳) והמרדכי (שם סימן תש״כ) דיוסיף [עוד פסוקים בסדר המלכויות בתפילת מוסף של ראש השנה, בנוסף על עשרת הפסוקים שתיקנו חז״ל] והכל בכלל הברכה... אלמא דאין קפידה בהוספה. אבל הכא בנר חנוכה דניתקן כל יום כנגד הנס שנעשה בו, וצריך היכרא באיזה יום אנו עומדים, לכן נראה לי פשוט דלא יצא, וצריך לכבות שתיהן, ולהדליק מחדש נר אחד״.

כלומר, אין כל ראיה ממה שמותר להוסיף עוד נרות שבת מלבד שתי הנרות שמחוייבים, להוספת עוד נרות חנוכה יותר ממה שצריך להדליק. כי דווקא בנרות שבת, שטעם ההדלקה הוא משום ״שלום בית״ שיהיה אור בבית בליל שבת, כאשר מוסיף עוד נרות מלבד שתי הנרות שמדליק אחד כנגד זכור ואחד כנגד ושמור, מאחר ועל ידי ריבוי האור מתרבה הנאת שלום בית, אין גרעון במה שמנין הנרות אינו מכוון בדיוק כנגד זכור ושמור, שכן בארבע או חמש הנרות שמדליק נכללים שתי הנרות כנגד זכור ושמור, ומתקיים טעם ההדלקה משום ״שלום בית״. מה שאין כן בחנוכה, שמנין הנרות מכוון כל יום במספר מסויים בדווקא, נמצא שאם מדליק בלילה הראשון שני נרות, הוא מגרע, וגורם לחסרון בהדלקת הנר הראשון, כי עתה אינו ניכר לרואה שעכשיו הוא הלילה הראשון של חנוכה, ולכן אינו יוצא ידי חובה.

ומציין המשנת שכיר: ״אחר כך ראיתי בשו״ת חתם סופר (או״ח סימן ע״ה) שכתב גם כן כחילוקי הנ״ל, דדווקא בנרות [שבת], כל מה שמדליק עדיף טפי, וכן בקריאת התורה, כיון דאין בו ביטול מלאכה יכולים לקרוא הרבה גברי, וכן בתפילה כל מה שמשבחין בשבחו של מקום, מעלי טפי, על כן אין קפידא בהוספה. אבל בעלמא שפיר איכא קפידא״.

וכאמור, מסקנת המשנת שכיר היא שלא כדברי החכמת שלמה, ולדעתו יש לכבות את הנרות, ולהדליק מחדש את המנין המדוייק של הנרות שצריך להדליק באותו הלילה. והוא מסיים: ״ואפשר דאפילו בברכה, דכיון דצריך הכירא, ובשעת ההדלקה לא היה היכרא, על כן לא יצא כלל. אבל עוד לא החלטתי זאת אם צריך הדלקה בברכה, אבל בלא ברכה, פשיטא דידליק מחדש״. וע״ע בשו״ת משנת יוסף (חי״א סימן קי״ד).

[ב] וראה עוד אריכות גדולה ונפלאה בענין זה בספר רץ כצבי להגאון

רבי צבי רייזמן שליט"א (חנוכה סימן ה') מש"כ בזה.

ועיין גם בקונטרס 'מנינו של שמואל' לידידי הג"ר פרץ שמואל הלוי מאנטל שליט"א ששם ביאר בהרחבה האם אפשר להוסיף על מנין המכוון, או שמא יש בזה קלקול, ובתוך דבריו שם (עמודים כ"ג-כ"ד) עמד ג"כ על סוגיא דידן במוסיף על מנין נרות חנוכה.

כלי להחזקת שמן הנרות

נר שיש לו שתי פיות וכו'. הנה בסעיף זה דן השו"ע כלפי הכלי שמדליקים בו נרות חנוכה, ואשר על כן ראיתי לנכון להביא מה שדנו האחרונים בענין זה. וע"ע להלן בסימן תרע"ג סעיף ג' (אות תרנ"ז ואילך, ואות תרס"ו) לגבי נר של חרס ומנורה מהודרת, ועוד.

והנה בקונטרס 'סוד הדלקת נרות חנוכה' המיוחס לרבי יצחק סגי נהור בן הראב"ד (המובא בספר הזכרון לר' יצחק הוטנר זצ"ל ושם מובא מר' אברהם אזולאי, סבו של החיד"א שאליהו הנביא מסר סוד זה לרבינו יצחק), מבואר שצריך להדליק נר חנוכה בכלי דוקא, ובלאו הכי אין מברכין עליו. וכעין בבית המקדש דבעי כלי.

ובשו"ת אבני נזר (סימן ת"ק) כתב וז"ל: בספר חסד לאברהם (נהר נ"ח ממעין שני הנקרא עין הקורא) אחר שמנה ט"ו כלים הראויים לנר חנוכה, ובאחרונה מנה קליפת רימון קליפת אגוז קליפת האלון, כתב ואלו קליפות צריך לעשותם כלי כמו כף מאזנים, או שראוי למוד בהם פלפל וכיוצא. אבל קליפת בצלים וביצים, וכיוצא, אינם ראויים להדלקה. וכל הט"ו כלים הנזכרים שאין ראויים לעמוד מאליו בלא סמיכה, אינם ראויים לנר חנוכה, עד כאן לשונו.

והאבני נזר שם הוסיף לדון באריכות בחידוש זה האם צריך כלי לנרות חנוכה, או לא, ובתחילה כתב שדין זה תלוי במה שנסתפק בספר נתיבות עולם נתיב התורה אם נקרא נר רק השמן והפתילה והאור. או המקבל גם כן נקרא נר. וכתב שם שדבר זה עלה בגמרא בתיקו, עיין שם. ואם הכלי אינו בכלל הנר, אם כן מאי נפקא מינה במה משים השמן והפתילה:

ושוב הביא ראיה מיומא (דף כ"ד ע"ב) וכן מדברי הרמב"ם (פרק ט' מהלכות ביאת המקדש הלכה ז') שגם הכלי מכלל המצוה, מיהו בספר טעמי מצוות להרדב"ז ז"ל (מצוה שע"ו) בהא דהכלים הם של זהב. דאין עיקר המצוה בכלים עצמם, אלא במה שנעשה עליהם. ומזה הטעם לא היה מצוות עשה לעשות המנורה אלא להדליק נרות, עיין שם. משמע דסבירא ליה אין הכלי בכלל הנר. אך בגמרא יומא משמע להיפוך.

ופסק לפי זה שעל כן נראה לדינא דהכלי מכלל נר. ואותן המדבקים נרות של שעוה או חֵלב ואין משימין אותם בכלי, לא יצאו ידי חובתם לפי דברי ספר חסד לאברהם הנ"ל. וכן אותם שעושין נרות מתפוחי ארץ דלא חשיב כלי, כמו שכתב הרמב"ם (פרק ז' מהלכות כלים הלכה א') והר"ש (פרק י"ז דכלים משנה ט"ו) בעושה כלי מלפת ואתרוג ודלעת יבשה, טהורין, דלא נקרא כלי. והוא הדין תפוחי ארץ שהוא גם כן פרי, ואינו עומד זמן מרובה. לא יצאו ידי חובתן, לפי דברי ספר חסד לאברהם הנ"ל, וע"ע בהמשך דבריו מש"כ עוד בזה.

כלי שאינו יכול לעמוד בלי תמיכה לנר חנוכה

והנה בדברי החסד לאברהם הנ"ל מבואר שכל הט"ו כלים הנזכרים שאין ראויים לעמוד מאליו בלא סמיכה, אינם ראויים לנר חנוכה.

ולפי"ז יש לפקפק על מה שנהגו רבים להדליק בכוסיות זכוכית שעשויים באופן שאינם יכולים לעמוד בלא סמיכה,

ואולם בקובץ שערי הוראה (חלק ג') כתב מרן הגרש"א שטרן שליט"א וז"ל: ראיתי מעוררים שיש להקפיד שיהא דין כלי על הכלי שמחזיק את השמן לנר חנוכה, דהרי מבואר מבעל חסד לאברהם דהוא אחד מדיני החנוכה שתהא ההדלקה בכלי, ולדעתו על מה שמפקיע דין כלי אינו ראוי למצוה זו, ולכן יש לדעתו להימנע מלהשתמש בבתי קיבול לשמן שמכניסין בתוך החנוכיה, כיון שבדרך כלל תחתיתו אינו ישר, ואינו ראוי לעמוד בפני עצמו, וכיון שכן לית ליה תורת כלי.

ושני תשובות בדבר, חדא, דמבואר בהלכות נט"י (סימן קנ"ט ס"ה) דכל כלי אף אם אינו עשוי לעמוד רק על ידי סמיכה, נמי כלי מעליא הוא, אם כך הוא דרך שימושו, עיי"ש.

ומלבד זה נראה לענ"ד פשוט דאף אי בעינן בית קיבול לשמן, והוא חלק מהמצוה, מכל מקום לא בעינן שיהא לו תנאים של כלי לכל דיניו, והסכים לכך מרן בעל שבט הלוי זצ"ל (עכ"ל).

והגאון רבי נפתלי הירצקא רייזמאן שליט"א (בקובץ שערי הוראה חלק י') כתב שיש ללמד זכות, שהזכוכיות אמנם אינה כלי לעצמה, אבל היא עשויה כדי להכניסה למנורה, וע"כ אינה כלי לעצמה, אבל היא כלי ביחד עם המנורה. - וע"ע בספר כרם אליעזר (סימן ח') מש"כ בזה.

הנרות מזכוכים הנמצאים בתוך החנוכיה האם זה נחשב כמדליק בזכוכית או בכסף

עוד יש לדון בענין הכוסיות מזכוכית הנ"ל דאף אם דינם ככלי, מכל מקום סוף סוף נמצא שהוא מדליק בזכוכית, והרי יש יותר חשיבות להדליק בשל כסף, וכמבואר בחסד לאברהם הנ"ל.

ומצאתי שכבר נשאל בזה בעל השבט הלוי ע"י הגר"מ דויטש שליט"א ונדפסה תשובתו בספרו שבט הלוי (חלק ח' סימן קנ"ז) ובתחילה האריך לדון במחלוקת הפוסקים האם צריך כלי לנר חנוכה, וסיים: ואחרי כל הנ"ל אם נחליט לגמרי כהחסד לאברהם וכאבני נזר הנ"ל דהוא ממש דבר המעכב בנרות חנוכה, א"כ כיון שהשמן בזכוכית הזה על המנורה, וא"כ מתקיים עיקר המצוה בכלי זכוכית, לא בכסף וזהב של המנורה.

אבל אם העיקר שאין דין כלי מעכב, והעיקר שיהיו נרות דולקים, ואין הכלי בכלל המצוה, וצורת המנורה רק הכשר ונוי, מה שנראה שכך הוא סתימת הפוסקים, קרוב לומר שזכוכית הזה בטל לעיקר המנורה שהיא כסף או זהב, ושפיר דמי בגדר מעלות של זה אלי ואנוהו (עכ"ל).

ובשו"ת שבט הקהתי (ח"ג סימן ר"א) העלה להלכה שזה נחשב כמדליק בשל כסף, עיי"ש בהרחבה. – ויש לציין כי הצעתי את דברי בעל השבט הקהתי בזה לפני הגר"ח קניבסקי זצ"ל והשיב לי כי הם 'דברי טעם' (הובא בקונטרס גם אני אודך תשובות הגר"ח על חנוכה (אות כ"ב).

וראה גם במאמרו של הגאון רבי נפתלי הירצקא רייזמאן שליט"א (בקובץ שערי הוראה חלק י') שהאריך לדון בזה עפ"י סוגיית הגמרא בשבת (נ"ט ע"ב) דאיכא פלוגתא בברייתא גבי טבעת של אלמוג וחותמה של מתכת, טהורה, ור' נחמיה מטמא, דלרבנן אזלינן בתר המעמיד [הטבעת], ולא בתר עיקר השימוש [החותם], ולר' נחמיה אזלינן בתר עיקר שימוש, ולא בתר מעמיד, ובמשנה כלים (פרק י"ג מ"ו) פותחת של עץ והפין שלה של מתכת אפילו אחת טמאה, עיי"ש.

ובסוף דבריו סיים שהעולה מזה שבמנורה של חנוכה הלא המנורה ראויה לשמש בפני עצמה גם בלי הזכוכית, ולסדרי טהרה אזלינן בתר המנורה לרבנן דר"נ, וכן למשנה אחרונה המנורה היא העיקר והזכוכית טפל, ואם כן שפיר נחשב שהדליק במנורה של כסף, לרבנן דר' נחמיה דקיי"ל כוותייהו, וכמו שפסק הרמב"ם (פ"ד מהלכות כלים ה"ו), וצדקו דברי השבט הקהתי, וכן כמו שם שהפין בפני עצמו אינה נחשבת כלי שאינה ראויה בפני עצמה לשום שימוש, מ"מ כשהיא

קבועה בתוך הפותחת היא נחשבת לכלי ביחד עם הפותחת ואם הוא הדין נמי בנידון שלנו הכלי זכוכית כיון שנתנם והניחם על המנורה, שפיר נחשב לכלי ביחד עם המנורה, ושפיר הדליק במנורה של כסף.

ואולם בשו״ת מבית ישראל (ח״א סימן רי״א) הביא שיש הכותבים ליישב מנהג העולם לא להקפיד על כך, כי הכוסות בטלים לגוף המנורה, וכשם ששנינו במס׳ כלים (פי״ג מ״ו) עץ המשמש את המתכת מקבל טומאה, אע״ג דפשוטי כלי עץ אינם מקבלים טומאה, מ״מ כיון שמשמש את המתכת בטל אליו ונעשה כמוהו, א״כ הוא הדין בנד״ד שנחשב כמדליק בכלי כסף, עכ״ל. וצ״ע דנראה להוכיח ההיפך מהמשנה הנ״ל דכלים, דכיון שהעיקר כאן הוא השלהבת, והשמן הוא בשביל השלהבת, נמצא שהכוס משמש את השמן, והמנורה היא המשמשת את הכוס, ולפי דברי המשנה הנ״ל הכל נהפך כזכוכית, וזה פשוט.

והנה כיון שאי אפשר להדליק נר בלא כלי ופתילה, אף דהוא הכשר מצוה, מכל מקום כבר כתבתי בספרי רועה בשושנים (סימן קצ״ח המ״ח סק״ג) דאיכא פוסקים דס״ל שאם אי אפשר לקיים את המצוה בלא הכשר, אזי ההכשר עצמו הוא בגדר של המצוה, עיי״ש, ולפ״ז שוב הכוס היא העיקר, והמנורה היא טפל לכוס, איברא דכיון שגדולי הפוסקים הספרדים וכן הכף החיים כתב דאיכא חשיבות בכוסות של הדלקת נרות חנוכה, על כן נראה פשוט דכן קיבלו רבותינו בדברי חז״ל, ואם כן מסתברא דאם מניח כוסות זכוכית על מנורה של כסף, הוי כאילו הדליק רק בזכוכית, ואיבד את המעליותא של מנורת כסף.

והעולה לדינא דראוי להדליק נר חנוכה בכלי זהב, ואם אין לו, ידליק בכלי כסף. והמדליק נר חנוכה בכוסות זכוכית ע״ג מנורת הכסף, הפסיד את חשיבות ההדלקה במנורת כסף (עכתו״ד).

להדליק נרות חנוכה במנורת זהב כשאין כוסיות זכוכית והזהב יתקלקל

בספר חשוקי חמד (יומא ל״ט ע״א) דן מה הדין בבית כנסת שיש בו מנורת זהב לחנוכה, ויש בה כוסיות של זכוכית, שבהם מדליקים את הנרות. ונשברו הכוסיות, האם ידליקו במנורת הזהב עצמה, אף על פי שהזהב ישחיר בהעדר הכוסיות וינזק, או שמא יעדיפו להדליק במנורת פח, כדי לא להפסיד רכוש ביהכנ״ס.

ופשט שאלה זו עפ״י הא דאיתא במסכת מנחות (דף פ״ח ע״ב) שהתורה הצריכה לימוד מיוחד, שגם פי הנרות במנורת בית המקדש יעשו של

זהב טהור, אף על פי שהפתילה דולקת שם, שלא נאמר הואיל ופיות הנרות משחירים יעשו אותם משאר מתכות, כי התורה חסה על ממונם של ישראל. ולכאורה בהדלקת נר חנוכה שאינו בבית המקדש, ואין את הלימוד המיוחד, וגם מצותו מדרבנן, מסתבר שיש לחוש לממון הקדש וממון ישראל, שאם הזהב יתקלקל בשמונת ימי החנוכה, ידליקו במנורת פח. אולם אם הציבור מסכים, ולא איכפת להם על השחרת פי הנרות, ורוצים שידליקו דווקא במנורת הזהב, מותר להדליק בזהב, כיון שסוף סוף שהנרות שבהם שמים את הפתילות והשמן, הם חלק מעיקר המצוה.

האם צריך לטבול את הכוסיות שמדליקים בהם נרות חנוכה

הנה הג"ר נחמיה רוטנברג שליט"א (בעלון "מסביב לשולחן", גליון חנוכה תשס"ד) כתב לחקור לגבי כוסיות מזכוכית שקנאם כדי להשתמש בהם לשתיה, ואח"כ נמלך וקבע בדעתו לייחדם להדלקת נרות חנוכה, האם צריך להטבילם כיון שקנאם לשם שתיה, או לא.

והשיב לו הגר"ח קניבסקי זצ"ל אם לא יטבילנו, הרי אין ראוי להשתמש בו אוכלין, ויש אומרים שצריך שיהא השמן ראוי לאכילה.

וידידי הגאון רבי צבי כהן זצ"ל (מחבר ספר חנוכה הלכות ומנהגים, ועוד) כתב לי להעיר על תשובת הגרח"ק בזה"ל: ראה ספרי "טבילת כלים" (פרק ד' סעיף ג'), שאע"פ שיש חובה להטביל כלי גויים, אין הדברים אמורים אלא בכלים שמשתמשים בפועל לצרכי אכילה, לפיכך כתבתי בספרי "חנוכה" (פרק י' סעיף נ"ד), שאפשר להדליק בכלים שנקנו מגוי, אפילו נעשו לצרכי אכילה ולא הוטבלו עדיין. יתרה מכך כלי שלא עומד לאכילה, מותר להשתמש בו לאכילה באופן עראי.

והגר"י טשזנר שליט"א כתב לי בזה"ל: הנה לעצם שאלת כבודו, עיין בש"ך (יו"ד סי' ק"כ ס"ק י"ז) שהביא מספר איסור והיתר דין פ"ג (כצ"ל), שסכין שנתקן לצורך סעודה, ונמלך להשתמש בו צורך אחר, אין צריך טבילה, ע"ש. וא"כ ה"ה כאן אין הכוסות צריכים טבילה.

אכן דעת מרן הגר"ח זצ"ל, נראה שרצונו לומר, היות שהכוס לא טבול ואסור לשתות ממנו, ממילא השמן שבכוס אינו ראוי לאכילה, ולשיטות שצריך שמן הראוי לאכילה, אינו יוצא בהדלקתו.

ולא הבנתי הדברים: כי אף אם השמן אינו ראוי לאכילה בכוס זה, הרי יכול להוציאו ולהכניסו לכוס שתיה רגיל שכבר טבול ולאכול אותו משם.

[זאת אומרת, השמן ראוי לאכילה, ורק במקום הזה אינו ראוי, והיות שבידו להעבירו למקום אחר, הרי זה נחשב ראוי לאכילה, שכל שבידו אינו נחשב מחוסר מעשה].

ועוד, הנה כלי שאינו עומד להשתמשות אכילה, ולכן פטור מטבילה, דעת הפר"ח שמותר לאכול ממנו באופן עראי בלי לטבול אותו, כי אין שימוש עראי מחייבו בטבילה. אבל הפר"ת חולק ואוסר להשתמש בו אפילו באופן עראי בלי טבילה.

אכן בנד"ד שאינו מוסכם שצריך שמן הראוי לאכילה, י"ל שאפשר להקל להדליק בו בלי טבילה, כי יש שני צדדים להקל. א', שימוש עראי, וב', אולי העיקר כהדיעות שאין צריך שמן הראוי לאכילה.

ועוד אם הכוס פטור מטבילה, לכאורה לא מועיל לטובלם עד שמתחייבים. ונחלקו בכעין זה פוסקי זמנינו, במי שקנה כלים לתת מתנה, שאצלו עדיין אינן עומדים לאכילה, אלא למתנה, אם מועיל טבילה כעת. וכאן זה יותר גרוע משם, דשם הכלים עומדים אח"כ לאכילה, אבל כאן אין הכוסיות האלו עומדים לאכילה כלל, ולכאורה לכולי עלמא לא יועיל לטבלם (עכ"ל), וע"ע בשו"ת באר שרים (ח"ה סימן י"ג אות ב').

מסקנתו של הגר"ח קניבסקי זצ"ל בענין הנ"ל

והנה בשנת תשס"ה הדפסתי קונטרס גם אני אודך – תשובות הגר"ח קניבסקי זצ"ל על עניני חנוכה, וקיבצתי שם למעלה ממאה תשובות ממרן זצ"ל, בין ממה שהשיב לי, ובין ממה שהשיב לאחרים, והבאתי את הקונטרס אחר הדפסתו למרן זצ"ל.

והנה בין התשובות שם (שאלה נ"א) הבאתי גם תשובה הנ"ל של הגרח"ק זצ"ל כלפי טבילת כוסיות, ותשובה זו גרמה פולמוס גדול בבי מדרשא, וכמה מחברים אף העתיקו את התשובה מהקונטרס הנ"ל, כאשר יראה המעיין בקונטרס אסופות (עניני חנוכה), וכן בספר אור ישראל על חנוכה (מהדו"ק פ"ג ס"ח), ועוד.

וביום מן הימים קבילתי מכתב ממרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל (בלא שפניתי אליו בשאלה), וכתב לי שם בזה"ל: כתבתי לך בהלכות חנוכה שאין להדליק בכוסות שלא נטבלו, ואעפ"י שצידדתי כן, אין האמת כן, וכשרים להדלקה, ויש לתקנו (עכ"ל).

הגאון רבי אדיר כהן שליט"א
מח"ס ויען הכהן ועו"ס

הדלקת נרות חנוכה בשדה הקרב

בס"ד ערב חג האורים התשפ"ד לפ"ג.

לכבוד ידידנו היקר. תהלתו בלי מחקר. כש"ת הרה"ג רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** נר"ו

בענין הדלקת נרות חנוכה הבעל"ט, לחיילי ישראל הי"ו הנמצאים בימים אלה בשדה הקרב, ברצועת עזה. יש בדבר כמה פרטים.

חיילים רווקים הסמוכים על שלחן הוריהם

א. בתחילה יש לדון בחיילים רווקים הסמוכים על שלחן הוריהם, ובזה אם הם אשכנזים דבלאו הכי נוהגים שכל אחד מדליק בפני עצמו, אף אם היו עתה בבית הוריהם, כמבואר בהגהת מור"ם בשלחן ערוך (סי' תרע"א ס"ב), אם כן גם עתה יש להם להדליק. אבל אם הם ספרדים שנוהגים שרק בעה"ב מדליק כדעת מרן ז"ל בש"ע שם, יש לדון האם גם כשהם נמצאים באופן קבע בצבא ורק אחת לכמה שבועות הולכים לחופשה לבית הוריהם כמה ימים, אם גם בזה נחשבים לסמוכים על שלחן הוריהם. והנה בגמרא (שבת דף כ"ג ע"א), אמר רב ששת אכסנאי חייב בנר חנוכה. אמר רבי זירא, מריש כי הוינא בי רב, משתתפנא בפריטי בהדי אושפיזא, בתר דנסיבי איתתא (ופעמים שהייתי אכסנאי ללמוד תורה. רש"י) אמינא השתא ודאי לא צריכנא דקא מדליקי עלי בגו ביתאי. ע"כ. וזה לשון הטור (סימן תרע"ז): אכסנאי חייב להדליק בפני עצמו ואינו יוצא בשל בעל הבית, ומיהו בפרוטה שיתן לו וישתתף עמו סגי. ואם מדליקין עליו בביתו אין צריך יותר. ואם יש לו פתח פתוח לעצמו אינו יוצא במה שמדליקין בביתו ולא במה שישתתף עם בעל הבית אלא צריך להדליק בפתחו. ע"כ. וכ"פ מרן בש"ע (שם סעיף א'). אלא שכל זה באדם שאשתו מדליקה עליו, ויש לדון אם הוא הדין גם באדם שאינו נשוי שאביו מדליק עליו. ולכאורה נראה דהוא הדין, וכמו שאם דר בבית אביו הרי הוא נפטר בהדלקת אביו, וכדתנו רבנן (שבת דף כ"א ע"ב) מצות נר חנוכה נר איש וביתו. ופירש"י: ואיש וכל בני ביתו סגי להו בנר אחד. ע"כ. וממילא גם אם הלך הבן הסמוך על שלחן אביו להתאכסן במקום אחר הרי הוא נפטר בהדלקת אביו. וכן מפורש בספר התרומה במפתחות הספר (סימן רכ"ט) וז"ל: ואם הוא במקום אחר כגון תלמידים הבאים ללמוד חוץ מביתם או

אורח, אין צריך ליתן בנר אם יודע שאשתו או בניו או "אביו ואמו" מדליקין בשבילו במקומו, כדאמר רבי זירא מרישא הוינא משתתף בהדי אושפיזאי, כיון דנסיבנא לא צריכנא דקא מדלקו עלאי בגו ביתאי. ע"כ. [וגם מפתחות ספר התרומה הם מעשי ידי רבינו ברוך בעל התרומה, כמבואר בדבריו בסוף הספר. ועל כן האחרונים מביאים משם ראיות לדבריהם. וכמ"ש החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סי' א' ד"ה ואחשבה). וע"ע בספר יד מלאכי (כללי הסמ"ג אות מ"ז). ואכמ"ל]. וכן במחזור ויטרי ח"א (סימן רל"ח) העתיק לשון ספר התרומה בזה [ואף שרבינו שמחה בעל מחזור ויטרי היה תלמיד רש"י, וקדם לרבינו ברוך בעל התרומה שהיה תלמיד ר"י הזקן, מ"מ כבר נודע שמחזור ויטרי המצוי הוא כולל הוספות רבות מזולתו בזמן מאוחר יותר, עיין במבוא למחזור ויטרי הנד"מ (ירושלים תשס"ט) מה שהאריך בזה, ועכ"פ המחזור נערך בתקופת הראשונים כנראה על ידי בעל המנהיג או ראשון אחר, כמבואר במבוא שם, ואם כן הרי זה ראשון נוסף הסובר כבעל התרומה]. וכן בספר הפרנס (סימן קנ"ב) כתב וז"ל: ומי שהוא אורח ויודע שמדליקין עליו בביתו אשתו או "אביו ואמו" או בני ביתו, אז אין צריך לתת להם מעות להשתתף במקום שהוא. ע"כ. הרי לנו שלושה ראשונים כמלאכים שכתבו בפירוש שגם אם אביו מדליק עליו אין צריך להדליק במקום שנמצא. ואם כן לדידן הספרדים ועדות המזרח שבכל בית אין מדליקים אלא נרות חנוכה כמנין הימים על ידי בעל הבית בלבד, וכל הסמוכים על שולחנו יוצאים בזה ידי חובה ואין רשאים להדליק יותר, כמו שפסק מרן בש"ע (סי' תרע"א סעיף ב'), אם כן החיילים שיוצאים ידי חובת הוריהם אין רשאים להדליק.

ב. אלא שלפי זה יש להבין למה רבי זירא לא סמך על הדלקת הוריו קודם שנשא אשה. וכבר נרגש בזה מרן הראשון לציון הגאון רבינו עובדיה יוסף זצ"ל בשו"ת יחוה דעת חלק ו' (סימן מ"ג עמוד רל"ה) וכתב וז"ל: ולפי זה צריך לומר, שרבי זירא קודם שישא אשה לא היו הוריו מדליקים עליו בביתם. ועיין תוספות חולין מ"ו ע"א בד"ה ערוקאי. ודו"ק. ע"כ. ולכאורה נראה דר"ל דמבואר בתוס' שם דאבוה דרבי זירא מוכס הוה. וא"כ לא היה אביו כשר שמדליק נרות חנוכה. אלא שלא יתכן לפרש שזו כוונתו, שהרי תוספות הביאו ראיה לדבריהם מסנהדרין (כ"ה ע"ב) דכי הוה אתי ריש נהרא למתא, כי הוה חזי רבנן אמר להו לך עמי בא בחדריך. הרי שהיה אדם כשר ומשתדל עבור החכמים. ועוד, שאם זו כוונת מרן היחו"ד דאבוה דר"ז מוכס הוה, היה מביא זאת מהגמרא עצמה בסנהדרין ולא מהתוס' בחולין. וע"ע לש"ב הרה"ג רבי יוסף פרץ נר"ו בספר יוסף לקח – מועדים חלק ב'

(סימן ב׳, עמ׳ שכ״ב), שכתב לבאר דברי היחו״ד, שכיון שהיה גבאי של המלך היה עסוק ולא היה לו פנאי להדליק. ומלבד שדוחק גדול לומר כן שהרי מן הסתם בערב שב לביתו, ועוד שאשתו יכלה להדליק (וכמו שתמה כן ביוסף לקח שם), עוד בה שיקשה מה שהקשנו לעיל שהיה מביא כן מהגמרא עצמה ולא מהתוס׳. ושמא כוונת היחו״ד שמבואר בגמרא בחולין שם שרבה ורב יוסף ברחו מחמת נוגשי המלך ורבי זירא לא זז ממקומו כיון שאביו היה מוכס המלך. ואי חזינן בגמרא בשבת דקאמר ר״ז שזז ממקומו ש״מ דאחר מיתת אביו הוה. אלא שאין זה מוכרח, ויתכן ואף ויכל להשאר ממקומו העדיף לגלות למקום תורה. וכי כל הגולים למקום תורה הוא מחמת המציק. הא ודאי לא. ועוד, שמלשונו ביחו״ד שכתב ״לא היו הוריו מדליקים עליו בביתו״, משמע שהיו לו הורים בבית רק לא היו מדליקים. אולם הגר״ע יוסף עצמו הניף ידו שנית בספרו חזון עובדיה – חנוכה (עמוד קמ״ד), ושם שינה לשונו בזה, וכתב: ולפ״ז צ״ל שרבי זירא קודם שישא אשה, לא היו לו הורים המדליקים עליו בביתם. כמו שאמרו בירושלמי קידושין (פ״א הלכה ז׳ דף כ׳ ע״ב), רבי זירא הוה מצטער ואמר הלואי היה לי אבא ואמא דאוקרינון ואירש גן עדן. כד שמע אלין אולפנייא, אמר בריך רחמנא דלית לי אבא ולא אמא. ע״ש. עכ״ל. הרי שלרבי זירא לא היה אב ואם, וכשעברתו אמו מת אביו, וכשילדתו מתה אמו. והשתא ניחא איך בימי בחורותיו היה מדליק, כיון שלא היו לו הורים שידליקו עליו בביתו. וכן תירץ הגרי״ח סופר בספרו חוקי רצונך (סימן ז׳). ע״ש. וראיתי בספר יוסף לקח (שם) שכתב שאין מוכרח מהירושלמי שהיה יתום מלידה, שהרי אפשר שאמר זאת בגיל מבוגר כשלמדו הדברים בביהמ״ד. ע״ש. ומ״מ פשט דברי רבי זירא שלא היה לו אב ואם אב בקטנותו ולא זכה לכבדם בחייהם כלל. וכן הבין בפשיטות הרב יפה עינים (קידושין דף ל״א ע״ב). וכן משמע שסבר הרב פני משה (על הירושלמי שם). וכן הבין הרב סדר הדורות דלקמן בסמוך. ומה שכתב עוד בספר יוסף לקח שבירושלמי כתוב רבי זעירא, והרב סדר הדורות (ערך תנאים ואמוראים ערך רבי זעירא) כתב שרבי זירא בבלי הוא רבי זעירא בירושלמי, אך מסופק הוא אם תמיד הוא רבי זירא או שלעתים הוא רבי זירא ולעתים הוא זעירא ששמו זעירא הנזכר בבבלי. ורבי זעירא שבירושלמי שהיה מצטער ואמר הלואי והיה לו אבא ואמא אינו רבי זירא שהוזכר בבלי שהיה לו אב. ע״ש. ובאמת שאין זה מוכרח שרבי זעירא זה אינו רבי זירא, ואדרבה אחר שמצאנו כמה פעמים בבירור שרבי זירא שבבלי הוא רבי זעירא שבירושלמי (עיין בסדר הדורות שם ערך רבי זירא), אין לנו להוציאו לחינם מחזקתו (אא״כ כתוב

זעירא ללא "רבי"), ומה שמבואר שהיה לו אב בכמה מקומות אין הכרח שהיה עמו ביחד, ויתכן ונפטר עוד קודם שנולד או כשהיה רבי זירא קטן. ושפיר איכא לתרוצי כתירוץ החזו"ע ודעמיה (ורק מהמקור שהביא בסדר הדורות במו"ק דף כ' ע"ב מבואר שר"ז היה יחד עם אביו. אולם זה רק ללישנא קמא. ועוד שמהלשון והתניא נראה שהוא רבי זירא התנא, ועיין בתוס' במנחות דף מ' ע"ב שהוכיחו שהיה ר"ז גם בתנאים. ודו"ק). וע"ע למו"ר ועט"ר מרן ראש הישיבה הגאון הנאמ"ן בירחון אור תורה (כסלו תשמ"ה סימן כ"ד, וכסלו תשנ"א סימן ל"ו) שכתב לתרץ שרבי זירא לא סמך על הדלקת הוריו, כיון שהיו הוריו סמוכים על שלחן אחרים, וכמנהג הידוע בג'רבא שכל המשפחה היתה גרה ביחד בחצר גדולה, והיה אבי המשפחה מדליק ופוטרם, ודיין להפקיע את עצמם, ולא את רבי זירא שהיה בביהמ"ד דהוי נטפל דנטפל. ע"ש. אלא שגם בזה יש מן הדוחק, דהא מסתמא למנהג זה גם אחר שנשא רבי זירא אשה קיבל חדר בחצר אבותיו, ולא היה יוצא יד"ח ע"י אשתו אחר שגם היא לא היתה מדליקה בפ"ע. ושמא אשתו שאני דכגופו דמיא (וכן כתב לבאר בספר יומי דחנוכה ח"ג סי' מ"ה אות ב'). או דרבי זירא אחר חתונתו היה גר בבית נפרד (שהרי ודאי לא לעולם חוסן, ולא כל הבנים ובני הבנים גרים באותה חצר, שלא תכיל את כולם, ומידי פעם יש כאלו שיצאו להקים חצר חדשה. וכן ראיתי אחר זמן ששאלו כן למו"ר, והשיב שיתכן ואחר נישואיו גר בחצר דודו וכיוצא). וכמו שמדוקדק מלשון רבי זירא דקאמר "דקא מדלקי עלי בגו ביתאי" (וכמו שדייק זאת מו"ר באו"ת שם). וע"ע בחידושי מהרצ"א (שבת שם). ודו"ק. אם כי לקושטא דמילתא בג'רבא נהגו שאמנם רק אבי המשפחה היה מברך, אך גם שאר הבנים הנשואים היו מדליקים בפתח חדרם [הוא ביתם] הפרטי על סמך ברכת האב (כ"כ בספר למען ידעו דורותיכם פ"ב ס"ו. וע"ע בשו"ת מים טהורים מאדאר (חאו"ח סי' ל"ח). וכן שמעתי ממו"ר על אביו הגה"ק איש מצליח שהיה גר בתונס הבירה בדירה אחת עם אביו, ואביו היה מברך ומדליק, והוא היה מדליק בחדרו על סמך ברכת אביו). ומ"מ בהגלות נגלות דברי הירושלמי הנ"ל, אין צריך לכל זה, אחר דלקושטא דמילתא לא היו הוריו של רבי זירא בחיים, וממילא לא היה מי שיפטרנו בהדלקה רק כשנשא אשה. [וכן מו"ר בשיעורו השבועי (במוצ"ש וישלח התשפ"ד, והובא בגליון בית נאמן), תפס עיקר את תירוץ החזו"ע]. אלא שגם בתירוץ זה יש קצת מקום להעיר וכנ"ל. ועוד יש לומר דרבי זירא בימי בחורותיו לא היה סמוך על שלחן אביו, ובפרט שהיה הדרך בזמנם לילך כמה שנים לבית רבן (עיין בכתובות דף ס"ב ע"ב ודף ס"ג ע"א). ולכן לא יצא יד"ח בהדלקתם כי אם

אחר שנשא אשה שאשתו הדליקה בביתו. וכן תירץ מוה"ר הגאון רבי משה הלוי זצ"ל בשו"ת תפלה למשה ח"ב (סימן נ"א סוף אות ב'). ע"ש. וראיתי בעוד ספרי דבי רב שיצאו בדורנו שעמדו בקושיא זו על בעל התרומה ודעמיה. אך עכ"פ בודאי שיש תירוץ לקושיא, ופשוט שאין לדחות דברי רבותינו הראשונים מכח סוגיא ערוכה, וכל שכן סוגיא בדוכתה (עיין בדברי מז"ק מרן מוהרח"ך זצ"ל שהובאו בספר מגדולי ישראל ח"ד הנד"מ עמ' שי"ב אות צ"א. וע"ע במ"ש בשו"ת ויען הכהן ח"ב סי' ל' אות ב'). ולא באנו אלא לנסות לבאר מה שהיה משמע מהסוגיא היפך דברי קדשם. ועוד הארכתי טובא בס"ד בתשובת כתיבת יד (מחנוכה תשע"ח) בענין הדלקת נרות חנוכה לבחורי ישיבות ספרדים, שאינם צריכים להדליק כלל נרות חנוכה, והארכתי להשיב על כל טענותיהם של כמה מחכמי הזמן שהצריכום להדליק, וחלקם הגדילו לחייב אף לברך. ולא חששו לסב"ל. וכעת אכמ"ל. ועל כן פשוט וברור שחייל ספרדי רווק יוצא ידי חובת ההדלקה בבית הוריו. וכן פסק לגבי החיילים, בחזו"ע שם (עמ' קנ"ו) ובשו"ת יחו"ד ח"ז (סי' ק"ד אות ב'). ע"ש.

אם יש להדליק במקום שכל הישוב גוים

ג. אולם מצד אחר יש מקום לומר להדליק, על פי המבואר בבית יוסף (סימן תרע"ז), וז"ל: מצאתי כתוב בשם מהר"י אבוהב ז"ל בלשון הזה, כתוב בארחות חיים (הלכות חנוכה אות י"ג), שמי שהלך לכפר שאין בו ישראל, ולן שם בליל חנוכה, אע"פ שאין לו בית מיוחד, שמענו שה"ר משולם היה נוהג להדליק ולברך זכר לנס. עוד לשם (אות י"ח), מי שבא בספינה או שהוא בבית גוים, מדליק בברכות ומניחה על שולחנו. ולא דמי לאכסנאי דאמרינן דאי מדליקין עליה בגו ביתיה לא בעי לאשתתופי, דשאני התם שיש פרסום הנס בהדלקת אושפיזו, עכ"ל. וכן כתב המרדכי (סי' רס"ז). עכ"ל הב"י. והוסיף בדרכי משה (אות ג') על הדין הראשון, שכן כתב גם בכל בו (סי' מ"ד). וכן פסק בש"ע שם (סעיף ג') וז"ל: יש אומרים שאע"פ שמדליקין עליו בתוך ביתו, אם הוא במקום שאין בו ישראל מדליק בברכות. עכ"ל. אולם הגאון פרי חדש (שם) חלק על דברי מרן אלו, ע"פ המבואר לעיל (סי' תרע"ו ס"ג) שאין לברך ברכות הראיה אלא למי שאינו מדליק ואין מדליקים עליו בביתו. והרי בבית יוסף (סי' תרע"ז) לגבי מה שכתב תרומת הדשן דאכסנאי שהוא נשוי, אם ירצה להדליק ולברך משום הידור שפיר דמי, כתב דאין לסמוך על זה. והוסיף הפר"ח, וכן עיקר, שאיך יברך וציונו והרי הוא אינו מצווה, ואפילו אם אינו רוצה לצאת בהדלקת בני ביתו לא יברך. ע"ש. וכ"כ בביאור הגר"א, שהדברים הכתובים כאן חולקים על הכתוב לעיל

בסי׳ תרע״ו. אלא שקשה לומר שדברי מרן יסתרו זה את זה, באותו סימן (בבית יוסף), וכן מסימן זה לסימן הסמוך (גם בשלחן ערוך), וצריך לומר לדעת מרן, דשאני הכא שהוא במקום שכולו גוים, ואינו רואה נרות חנוכה כלל, ובזה אע״פ שמדליקים עליו בתוך ביתו, צריך לברך ולהדליק, וכמו שתקנו להדליק בבית הכנסת. וכיוצא בזה תירץ הרב מאמר מרדכי (סק״ד), וכתב בתחילה שמה שהביאו למרן ז״ל לחלק בזה, שראה למהרי״א והאו״ח שכתבו דין זה כמבואר בב״י, ולא מצאנו להם בההיא דלעיל (סי׳ תרע״ו) שיסברו כדברי המרדכי שאע״פ שמדליקין עליו בתוך ביתו מברך על הראיה. ושוב ראה שבאו״ח (אות ט׳) מבואר דס״ל כהמרדכי, והלכך צ״ל דמרן ז״ל הוא שמחלק בכך. ואפשר דמשום הכי כתב הדין בשם יש אומרים, לפי שאינו ברור לו להלכה לפי מה שפסק בסי׳ תרע״ו. ע״ש. והעתיק דבריו המשנ״ב בשער הציון (אות כ״א). אלא שעכ״פ דין שהביא מרן בשלחן ערוך בשתיקה בשם יש אומרים (ללא דעה נוספת בסתם לפני כן), מראה שכך דעתו (ואף כשכותב יש מי שאומר, יש הסוברים כן, ועכ״פ כך דעתו נוטה). ועל כרחך לחלק בדעת מרן כמו שכתב המאמ״ר בדעתו בתחילה. וכ״כ כיו״ב בשו״ת בית דוד (סי׳ תע״ג). ע״ש. ובספר חזון עובדיה – חנוכה (עמ׳ קנ״ט) הביא שכן דעת הרב שלחן גבוה (סק״ה) ועוד אחרונים, ושכן הדברים מסתייעים מדברי בעל המאורות (פ״ב דשבת עמ׳ ס״ט) ועוד. ואף שאין כ״כ ראיה מדברי ראשונים אלו (וכן מהראשונים שהובאו בב״י), אחר דאזלי לשיטתייהו שהרואה נ״ח אפילו מדליקין עליו בתוך ביתו מברך, ואילו מרן חולק על זה. מ״מ מרן ס״ל, שכיון שהוא במקום שכולו גוים ואינו רואה שום זכר לנס, צריך שיברך וידליק משום פרסומי ניסא, ואף שהמאירי חולק על עיקר דין זה, נראה העיקר כסברת מרן. ע״ש. ובהגהות איש מצליח על משנה ברורה (מהדורא שניה, בהערות שבסוף הספר, סי׳ תרע״ז) תמהו על כך, דאף אם נאמר שכן דעת מרן, מ״מ אית לן למיחש לסב״ל, שהרי כן דעת המאירי, והפר״ח דחה זאת לגמרי. ומהראשונים אין ראיה כמו שכתב החזו״ע בעצמו. ע״ש. וכנראה טעמו של החזו״ע, אחר שכן דעת מרן לחלק בזה בין ההיא דסי׳ תרע״ו להא דסי׳ תרע״ז, הכי נקטינן. והרי לא מצאנו בפירוש למי מהראשונים שחולק על זה מלבד המאירי, ואחר שאף ובמקום דאמרינן סב״ל העושה כדעת מרן אין מזניחים אותו כיון שקבלנו הוראות מרן, כמ״ש מרן החיד״א בשו״ת חיים שאל ח״ב (סי׳ טו״ב). והזכיר כלל זה הגר״ע יוסף בספריו כמה מקומות (וכגון ביבי״א ח״ט חאו״ח סי׳ צ״א עמ׳ קס״ו). כל שכן בנ״ד שרוב האחרונים הסכימו למרן. והקושיא שהקשה הפר״ח, קשה לומר דלא נרגש בה מרן,

כמבואר לעיל, אלא שבחלקו׳ת ישית למו. וה׳ן נוסף עוד, שהמחלוקת כאן במצוה ולא בברכה שבזה כל שהכרענו שיעשה המצוה לדעת הרדב״ז בתשובה (ח״א סי׳ רכ״ט), ודעת היבי״א ח״ה (חאו״ח סי׳ מ״ב) לסמוך על כך היכן שגם דעת מרן לברך (וע״ע בשו״ת ויען הכהן ח״א סי׳ ט״ו חיזוק גדול לכל זה ביתר שאת). וכיו״ב כתב בחזו״ע – חנוכה לעיל (עמ׳ ס״ו). ע״ש (והזכיר שם בעמ׳ ס״ה גם את נדון דידן). אלא שהחזו״ע גבי נדון דידן סיים: ומ״מ טוב שיכוין שלא לצאת יד״ח בהדלקת אשתו. ע״כ. וכוונתו לטובה, דבכה״ג יש לצרף גם דעת התה״ד שסובר שאפשר לכוין כך וידליק לעצמו בברכה אף אם נמצא בין היהודים, וכן פסק מור״ם. ואף שמרן חלק על זה, מ״מ בנ״ד שהוא בין הגוים, איכא ס״ס לברך, שמא חייב בנר חנוכה בכה״ג, ושמא יכול לכוין לא לצאת ולחייב עצמו. וגם בהגהות איש מצליח שם הסכימו בסוף דבריהם שאם מכוין כן י״ל על מה שיסמוך. ע״ש. וכן עיקר דבכה״ג יש לו סמיכה רבתי כמו שביארנו, דעת מרן שקבלנו הוראותיו, ורוב הפוסקים, וכלל הרדב״ז, וספק ספיקא. וסמוך לבו לא ייירא, והמברך יתברך. וכן דעת מו״ר הגאון הנאמ״ן. ואם כן לפי כל זה בנדון דידן שחיילי ישראל נמצאים בעיר עזה שכולה גוים, יש להם להדליק בכל אופן בברכה, אף אם מדליקים עליהם בביתם. ומכל מקום שאני הכא שחיילים יהודים רבים נמצאים עתה בעזה, ואם כן אותו מקום יש בו כעת יהודים רבים. אמנם כולם שם חיילים, ואף אחד לא נמצא שם בתור דירת קבע עם בני ביתו, ומכל מקום רבים מדליקים שם, הן מחמת שהן אשכנזים שנהגו שכל אחד מדליק בעצמו, ואף מי שנשוי דעת התה״ד ומור״ם שיכול לכוון לא לצאת יד״ח בהדלקת אשתו ולהדליק בברכה, וכן מדליקים שם בבתי כנסת הזמניים שהקימו שם. וממילא המקום מקום של יהודים, ושוב לא יוכלו החיילים הספרדים להדליק שם בברכה.

אם צריך "בית" להדלקה

ד. ואלו שמדליקים שם, דהיינו החיילים יוצאי אשכנז, וכן יוצאי עדות המזרח היכן שלא מדליקים עליהם בביתם (כגון שחזר בתשובה, כמו רבים מהנמצאים שם בתקופה זו, ועדיין לא חזרו בני ביתו), או שאינם סמוכים על שלחן הוריהם, צריכים להקפיד להדליק דוקא במקום מקורה, כגון איזה בית נטוש שמתגוררים בו לעת עתה, או באהל שהקימו, אך לא על פני השדה, אחר שמבואר מדברי כמה ראשונים דבעינן ״בית״, עיין בתוספות (סוכה דף מ״ו סע״א) ובתוס׳ הרא״ש (שם) ועוד. וכבר הרחיב הדיבור בזה גיסי הגרא״ב מאדאר נר״ו בקובץ דמות הכסא ח״ב (עמ׳ קצ״ח והלאה), ונדפס כעת גם בספרו שו״ת מי הים ח״א (סי׳ מ״ד), שכן עיקר, ולכן הנמצא במדבר ללא בית לא ידליק (ועכ״פ לא יברך על

הדלקתו), ובסוף דבריו הסכים עמו מו״ר ועט״ר הגאון הנאמ״ן. ע״ש. וכן הסכים מרן הגר״ע יוסף זצ״ל בספר חזון עובדיה – חנוכה (עמ׳ קנ״ו-קנ״ח). ע״ש. וכן הורה הגרש״ז אוירבך במלחמת יום הכפורים, בשנת התשל״ד, שהחיילים החונים על פני השדה, ואוכלים וישנים תחת כיפת השמים, בין אם בשטח פתוח לגמרי או בתעלות פתוחות או בשוחות שאינן מקורות מלמעלה, אינם חייבים בנר חנוכה במקום המצאם (אלא ידליקו בשוחות ללא ברכה), כפי שהובא בספר הליכות שלמה על המועדים חלק א׳ (פרק י״ג עמ׳ רנ״ט הערה 8). ע״ש. וכן הורה בזמנו הגאון רבי יוסף הכהן ככתוב בהערה שבספר מקראי קודש – חנוכה (עמ׳ מ׳), כיון שהשוחות אינם בגדר בית (והובא בחזו״ע שם). ועל כן אין להדליק שם נרות, ועכ״פ אם ירצו להדליק לחוש לסוברים דלא בעינן בית, לא יברכו על ההדלקה.

הדלקה במקום שיחדו לבית הכנסת

ה. אולם במקום שיחדו לבית הכנסת, יכולים להדליק אף אם אין המקום מקורה, דמלבד שיש הסוברים דלא בעינן בית, כמבואר במקורות הנ״ל, עוד בה, שנראה שלענין הדלקה בביהכ״נ שאינה נר איש ״וביתו״ אלא פרסום הנס, יתכן ולכ״ע לא בעינן בית, וכמו שכן המנהג פשוט להדליק ברחבת הכותל המערבי במעמד הרבנים הראשיים לדורותיהם ועוד רבנים, ואין פוצה פה ומצפצף, וכן כתבו בשו״ת אז נדברו ח״ו (סי׳ ע״ה עמ׳ קל״ז) ובשו״ת רבבות אפרים ח״ד (סי׳ ס״ג אות ס״ג), וכן הסכים בחזו״ע הנ״ל. רק בספר אשרי האיש ח״ג (פרק ט״ל סעיף ט׳) כתבו בשם הגרי״ש אלישיב שאין להדליק בכותל בברכה כיון דבעינן בית, אלא ידליקו במערה הסמוכה לכותל. אך בהערה שם הביאו שבמקום אחר מובא בשמו להדליק בברכה ברחבת הכותל. ע״ש. וכן נראה עיקר. וכן כתבתי בשו״ת ויען הכהן חלק ג׳ (קונטרס קרן אור סי׳ ל״ו) לגבי המנינים שנערכו בשטחים פתוחים בזמן הקורונה, ושכן כתב הה״כ בירחון אור תורה (טבת תשפ״א סי׳ מ״ב). והסכים על ידי מו״ר הגאון הנאמ״ן כמבואר שם. והכא נמי דכוותה, יש להם להדליק בברכה במקומות שיחדום לבתי כנסיות.

שיהיו ראויים לדלוק חצי שעה

ו. עוד רגע אדבר, במה שיש להזהר ולהזהיר שם, שכיון שעל פי רוב המקומות שהם נמצאים בהם הם פתוחים ופרוצים, גם אם הם בתוך אהלים או בתים נטושים, צריך להזהר שיהיו באופן שבשעת ההדלקה הנרות ראויים לדלוק חצי שעה, ולא יהיו רוחות מנשבות נגדם, שאם לא כן לא יוצאים בהדלקה זו יד״ח, וכמו שראינו בשלטי הגיבורים בשבת (כ״א ע״ב) שכתב בשם ריא״ז וז״ל: ונראה בעיני שאם הדליקה בפני הרוח וכבתה צריך עוד לחזור ולהדליקה במקום שאין

הרוח, שהרי הואיל ואינה יכולה לעמוד בפני הרוח הרי הוא כמי שלא נתן בה שמן כשיעור. עכ"ל. וכן הוא בפסקי ריא"ז בשבת (שם). וכן כתב רבינו פרחיה (שם). וכן כתב הב"ח (סימן תרע"ג) והמג"א (שם ס"ק י"ב) והט"ז (ס"ק י') והפר"ח (שם) והרב אליה רבה (ס"ק י"ד). ולכאורה ממה שהצריכו לחזור ולהדליקה נראה שלא יצא ידי חובה אף בדיעבד, וכן נראה ממה שהשוו דין זה שמדליק ברוח מצויה למי שלא נתן בה שמן כשיעור, ולענין נתן שמן פחות מכשיעור פסק מרן הש"ע (סימן תרע"ה סעיף ב') דכיון דהדלקה עושה מצוה צריך שיתן שמן בנר כדי שיעור הדלקה, אבל אם בירך והדליק ואחר כך הוסיף שמן עד כדי שיעור לא יצא יד"ח משום שבשעת ההדלקה צריך שיהא כשיעור. והיכן שהרוחות מנשבות מול הנרות, יש להקפיד ביתר שאת לשים אותם במתקן המיוחד העשוי מזכוכית. ובשעת ההדלקה יפתחו את הפתח שבמתקן וידליקו ושוב יסגרו, ואף שבשעת ההדלקה הפתח היה פתוח מכל מקום כל שסגרוהו מיד אחר כך שפיר דמי, כמ"ש בשו"ת הר צבי חאו"ח חלק ב' (סי' קי"ד), ובשו"ת אז נדברו חלק ו' (סי' י"ב), ובחזו"ע (עמ' ק"ט). והארכתי בזה בס"ד בשו"ת ויען הכהן חלק א' (סי' נ"ג), וכן העליתי שיוצאים כך יד"ח, ורק אם אפשר ראוי שיפתח את הפתח רק מלמטה באופן שהנרות מכוסים גם בשעת ההדלקה, אם הדבר אפשרי. ע"ש. כמו כן על החיילים הנמצאים שם להקפיד להדליק את הנרות באופן שלא יצטרכו לכבותם בתוך חצי שעה, ורק אם בשעת ההדלקה חשבו שידליקו חצי שעה, והיו ראויים לכך, ורק לפתע נתחדשה סיבה נאנסו מחמת המציק ונאלצו לכבותם, יצאו ידי חובה. וכן הזהיר על כך הגר"ע יוסף בשו"ת יחוה דעת חלק ז' (סי' ק"ג), שאם החייל עומד לכבות את נר החנוכה עם רדת החשיכה, מסיבה בטחונית וכיוצא בזה, אינו רשאי לברך. ע"ש.

באיזה שמן ידליקו

ז. כמו כן יש להזהיר את חיילי ישראל הנמצאים בשדה הקרב, ולא תמיד נמצא בידם שמן להדלקה, שלא יגזלו מהגוים הנמצאים שם, דגזל הגוי הוא, ואף אם וצאים בו יד"ח, מכל מקום אין לברך על הדלקה בשמן גזול מהגוי כמו שכתב הרב נהר שלום (סי' תרע"ג סק"א). ע"ש (וע"ע בספר זוהר הרקיע סי' כ"ז). ואדרבא גזל הגוי חמור יותר, וכמו שכתב הרב בן איש חי (שנה א' פרשת כי-תצא סעיף ז') מתרי טעמי, חדא דודאי לא ימחול, ועוד, דגורם שהשר של העכו"ם גונב וגוזל שפע קדוש הנשפע לישראל מלמעלה מדה כנגד מדה. ע"ש. אם כי לקושטא דמילתא יש אומרים שגזל הגוי אינו אלא מדרבנן (עיין בספר הליכות עולם ח"ב עמ' רי"ב, ע"ד הבא"ח שם). ומ"מ

האיסור עומד בעינו. ובפרט לעת כזאת שעם ישראל צריכים ישועות גדולות, אין נכון להגביר כחם הרוחני של שונאי ישראל. מיהו דברים שהוחרמו מהגוים, תוך כדי המלחמה, יכולים להשתמש בהם. ולכן אם ימצאו שם שמן אפשר להדליק בו. כמו כן יכולים לקחת שמן רובים, וכמו שכתב בשו"ת יחו"ד ח"ז (סי' ק"ד אות א'), שבזמנו (בהיותו רב ראשי לישראל) דיבר עם הרב הראשי לצה"ל וסגנו, והבטיחו שיקחו רשות מיוחדת מהשר והמפקדים שבסמכותם נתון הדבר. ע"ש. ומאז לא נשמע שהתנה המצב, ואפשר לסמוך על זה.

ח. והנה חיילי ישראל שמדליקים בעזה, רואים זאת גם שאר חיילי ישראל הנמצאים עתה בקרבות שם, וגם הגוים הנמצאים שם, המחבלים ושאר הערבים הגרים בעזה. ויש להם להשתדל להדליק את נרות החנוכה בפרסום רב (אם המצב הבטחוני מאפשר זאת), באופן שגם הגוים יראו זאת, שגם בזה יש מעלה גדולה לפרסם הנס גם אצלם, וכמו שמצינו בגמרא בשבת (כ"א ע"ב) איתא, עד שתכלה רגל מן השוק ועד כמה אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן עד דכליא רגלא דתרמודאי. ופירש"י: רגלא דתרמודאי. שם אומה מלקטי עצים דקים ומתעכבין בשוק עד שהולכים בני השוק לבתיהם משחשכה מבעירים בבתיהם אור וכשצריכין לעצים יוצאים וקונין מהן. עכ"ל. וכעין זה כתב הנמוק"י בשבת (שם). ולכאורה לפי זה נראה ששייך גם בגוים פרסומי ניסא. וכ"כ מו"ר הגאון הנאמ"ן בהערות איש מצליח שבסוף משנ"ב ח"ו (סי' תרע"ב) שגם בפרסום הנס בין הגוים סגי שיש בזה קידוש שם שמים, וראייתו מרש"י הנ"ל. ע"ש. וכן כתבו בספר פניני חנוכה בשם הגרי"ש אלישיב. וכן השיב הגר"ח קניבסקי (עיין בקונטרס גם אני אודך על חנוכה, מתשובותיו, ב"ב התשס"ה, סי' מ"ח, ובספר מועדי הגר"ח סי' תרי"ג, ובספרו טעמא דקרא אחרי פר' וישב). ואמנם יד הדוחה נטויה לומר דאין ראיה מהתם, דהא רש"י והנמוק"י סיימו שכשצריכים לעצים יוצאים וקונים מהם, וא"כ אפשר לומר שפרסום הנס הוא ליהודים שקונים מהם עצים (וכן כתב לדחות, בירחון יתד המאיר טבת התשס"ה סי' רנ"ו). ועוד שראיתי בספר אוצר הגאונים (שבת שם) שכתב (מתוך ספר שערי תשובה סי' רל"ג) וז"ל: ומהו תרמודאי בני אדם עניים העושים מלאכה בשדה או בפעולה שומרי פירות ומתאחרין לאחר כל בני אדם עד שחשכה, ויש עצים במקומנו להסקה ולהתחמם בהם ושמם תרמדאי, ומתאחרין אחר כל בני אדם. עכ"ל. ועוד כתב באוצר הגאונים שם (מתוך גאוניקה צד 343) וז"ל: תרמדאי יש עצים כן ושמם תרמדאי, ומביאין עניים מהן ומסיקין בהן ועולין מאליהן ואין להן דמים, וכשאיכרים ואריסין פונים ממלאכתם לערבית עניים שבהן כיון

ששוהין בשדה במלאכתן שיעור שעה או חצי שעה כל אחד מביא חבילה אחת על כתיפו מאותן תרמדי להתחמם בה וכו׳. עכ״ל. וכן בספר הערוך (ערך תרמ״ד) פירש וז״ל: דתרמודאי פירוש עניים שמלקטין עצים וזו היא פרנסתן והן שוהין מאד בשוק אם יבוא אדם לקנותן. פירש תרמודאי עצים שנקראים כך. עכ״ל. וכן הרי״ף בשבת (שם) פירש וז״ל: פי׳ עצים ידועים אצלם ונקראים תרמודא וכו׳. עכ״ל. וכן בספר הישר לרבינו תם (חידושים, סי׳ רי״ד) ובפסקי הרי״ד בשבת (שם) ובחידושי הריטב״א הנד״מ למס׳ שבת (שם) והמאירי בשבת (שם) והאו״ז ח״ב (סי׳ שכ״ב) פירשו דהם מוכרי עצים. ע״ש. וכן רבינו ירוחם (נ״ט ח״א דף ס״א ע״ג) פירש דהם מוכרי עצים הנקראים תרמודא. ע״ש. הרי רוב מנין ורוב בנין של רבותינו הגאונים והראשונים שפירשו דתרמודאי הם עצים הנקראים כך או עניים שמוכרים עצים, וכנ״ל. ולא שזה שם אומה. ושפיר איכא למימר דאיירי ביהודים. [ואף דמהגמרא בשבת (ל״א ע״א) מפני מה עיניהם של תרמודיין תרוטות וכו׳, וכן מהמשנה בנזיר (מ״ז ע״א) מעשה במרים התרמודית, נראה יותר שזה שם מקום, וע״ש בנזיר ברש״י ובתוס׳. וע״ע בגמ׳ ביבמות (ט״ז ע״א) שמקבלים גרים מן התרמודין. שמא הא והא איתיה, וכל מקום לפי עניינו, ובפרט דבשבת ונזיר נמי איכא לדחוקי ולפרושי כדהכא. ודו״ק]. אולם אף דאין ראיה מתרמודאי שגם בגוים שייך פרסום הנס, מ״מ נראה ששייך פרסום הנס בין הגוים, כיון שיש בזה קידוש שם שמים. וכן מצאתי בשו״ת התעוררות תשובה ח״ג (סי׳ תנ״ז אות א׳), שאף שכתב שאין כ״כ ראיה מתרמודאי, דאיכ״ל שיש פרסום הנס לקונים, ועוד שהרי״ף פי׳ שזה עצים ולא אומה. מ״מ נראה דשייך פרסום הנס בין הגוים שישאלו מאי הוא, ויודע להם על ידי זה המעשה ועיקר הנס. ומקרא מלא הוא (יחזקאל ל״ח כ״ג) והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים, וכמה מקראות מורים על זה דהקב״ה מדקדק על חילול שמו בין הגוים ועל קידוש שמו ביניהם. ע״ש. וכן בחי׳ מהרצ״ה לבעל בני ישששכר (הוב״ד בספר נטעי גבריאל – חנוכה הערה ל״ה) נוטה לומר שגם בין העכו״ם איכא פרסומי ניסא כשישאלו על הדלקת הנר ויתפרסם הנס. ע״ש. וכן פסק בספר בית פנחס לבעל ספר פתחא זוטא (הוב״ד בשו״ת מועדים וזמנים ח״ב סי׳ קמ״א בהערה), ושכן הסכימו כמה מגדולי החכמים. וכן נראה ממה שכתב בספר הנייר (הלכות חנוכה עמ׳ ל״ה) וז״ל: ואינו מדליק מבעוד יום דלא הוי בהכי פרסום נס וכו׳ אבל בביהכ״נ שאין שם כי אם ישראל ודאי בהכי איכא פרסום נס וכו׳. עכ״ל. ומשמע קצת שפרסום הנס שייך גם בגוים. וכן נראה קצת ממה שכתב בחי׳ ריבב״ן בשבת (כ״א ע״ב) וז״ל: מניחה

על שלחנו והגוים אינם מרגישים שיאמרו לאורה הוא צריך. עכ״ל (וכ״ן כוונת הר״ן בהלכות, דף ט׳ ע״ב מדפי הרי״ף). ועוד נלע״ד שכן נראה מסתימות הגמרא וכל הראשונים, שכתבו עד שתכלה רגל מן השוק, ולא אשתמיט לשום אחד למיכתב דכל זה דוקא במקום שיהודים מצויים באותו מקום. וכבר נודע מה שכתב הגאון בית מאיר (או״ח ס״ס תמ״ג) שנוח לו ללמוד מסתימות הראשונים מפירושן של האחרונים. וע״ע בספר יומי דחנוכה הנד״מ חלק א׳ (פ״ח הערה 139) וחלק ג׳ (עמ׳ תל״ב), שכתב שעדיין מלשון רש״י יש ראיה דפרסום הנס שייך בגוים, דאל״כ הו״ל לגמ׳ למימר ״עד דהדרי תרמודאי וכלתה רגל מן השוק״ וכיו״ב. ועוד שמסתבר שהתרמודיים שבים לביתם מעט אחר אחרוני הקונים. והסכים עמו מו״ר נר״ו. ע״ש. ואף שראיתי בשו״ת אגרות משה חאו״ח ח״ד (סי׳ ק״ה אות ז׳) ובשו״ת להורות נתן ח״ד (סי׳ ס״ג אות י׳) וח״י (סי׳ נ״ו אות ד׳) ובשו״ת מועדים וזמנים ח״ב (סי׳ קמ״א), שכתבו דלא מסתבר דפרסום הנס לגוים יחשב פרסום. ע״ש. והגדיל לומר הגר״י זילברשטיין בספר חשוקי חמד עמ״ס שבת (כ״א ע״ב) שאף במחללי שבת אין שייך פרסומי ניסא. ע״ש. הנה אחר שמצאנו לכמה מן האחרונים, הרב התעוררות תשובה ובחי׳ מהרצ״א והרב בית פנחס וגדולי החכמים שהזכיר שם, ומו״ר הגאון הנאמ״ן והגרי״ש אלישיב והגר״ח קניבסקי, שכתבו ששייך גם בגוים פרסומי ניסא, שיש בזה קידוש שם שמים, ומסתבר טעמייהו, ויש לזה סמוכות מדברי רש״י והנמוק״י (אף שיש לדחות) וס׳ הנייר ועוד, וכ״ן מסתימות הראשונים, נראה דהכי נקטינן. וכל שכן לגבי ישראל שאינם שומרים תו״מ, שבודאי ובודאי שייך בהם ענין זה, ואור התורה יחזירם למוטב (ובפרט לגבי חיילי ישראל המחרפים נפשם להצלת ישראל, ונמצאים בסכנה, שאין ספק שהאמונה בבורא עולם מפעפעת בקרבם, וכפי שרואים בעת מלחמה זו שרבים מהם מתחזקים ב״ה). ועוד הארכתי בזה בתשובה מכסלו התשס״ז (ונדפסה בספר גם אני אודך מתשובותינו חלק א׳ סי׳ י״ז). ועל כן יש להשתדל שיראו את הנרות למרחוק, וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עלינו, וכשם שעשה נסים עם אבותינו בימים ההם בזמן הזה, ונצחו החשמונאים במלחמותיהם, כן יהיה גם עתה בעה״ו, וגבר ישראל.

המורם מן האמור:

א. חיילים רווקים מבני עדות המזרח, אם הם סמוכים על שלחן הוריהם, אינם צריכים להדליק נרות חנוכה, ויוצאים ידי חובה בהדלקת הוריהם, וגם אם ירצו להדליק אין לברך על ההדלקה. אולם חיילים אשכנזים רשאים להדליק כל אחד בעצמו כפי מנהגם. ואף הנשואים, אצל האשכנזים יכולים לכוין

שלא לצאת בהדלקת נשותיהם ולהדליק בברכה.

ב. היכן שצריך להדליק נר חנוכה, היינו חיילים אשכנזים, או חיילים ספרדים שאין מדליקים עליהם בביתם, או שאינם סמוכים על שלחן הוריהם, צריכים להקפיד להדליק דוקא במקום מקורה, כגון איזה בית נטוש שמתגוררים בו לעת עתה, או באהל שהקימו, אך לא על פני השדה. ועל כל פנים אם מדליקים שלא בתוך בית אין לברך.

ג. במקום שיחדו לבית הכנסת יכולים להדליק אף שאין המקום מקורה.

ד. לא ידליקו עם ברכה אלא אם כן בכוונתם שהנרות ידלקו חצי שעה, אבל אם מחמת סיבות בטחוניות עליהם לכבותם בתוך חצי שעה, לא יברכו על ההדלקה. כמו כן יקפידו שהשמן לא יהיה גזול (אף מגוים) כדי שיוכלו לברך על ההדלקה. ויכולים להשתמש גם בשמן רובים להדלקה.

ושמעתי שהכינו בעזה גם "חנוכיה" גבוהה מאד, ואם היתה בחוץ, מסתמא היה בלי ברכה [ושוב שמעתי שהניחוה מעל גג של מבנה שהיו בו, ובכה"ג שפיר דמי אף לברך אחר שהוא "בית". ואף שה"חנוכיה" גבוהה מאד כמה וכמה מטרים, ומעל הגג, ואם כן היא מעל עשרים אמה, שפיר דמי, כיון שהם נמצאים שם על הגג ובשבילם היא פחות מעשרים אמה, וכפי ששמעתי גובהה הוא כתשעה מטרים, ועשרים אמה הוא כששים ס"מ יותר מזה], רק להראות לעמי הארץ כי שם ה' נקרא עלינו, והוא מאיר לנו בכל מקום בחשכת הגלות, אף בהיותם במעוז הצוררים בעיר עזה. ומלפנים היתה עיר גדולה לאלקים, וכמה פעמים נתיישבה באחינו בית ישראל (ובהם המשורר הנודע רבי ישראל נג'ארה ע"ה). ומרן מאור ישראל הגר"ע יוסף בספר חזון עובדיה – תרומות ומעשרות, אשר הוציא באחרית ימיו, בשלהי שנת התשע"ג, אחר שדן (עמ' ל"ח-מ') בענין העיר עזה אם היא כארץ ישראל, והביא דברי הפוסקים במשך דורות רבים שדנו בזה עקב היהודים שהיו שם, סיים דברי בהאי לישנא: והן עתה חזרה חנה לשחרוריתה, ונמסרה העיר עזה בידי אנשי חמס המרצחים שונאי ישראל מבני הישמעאלים. יהי רצון שהקב"ה יעקור אותם משורשם, וישמידם ויאבדם במהרה בימינו, וישיב בנים לגבולם. אמן. עכל"ק. וגדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם, וכבר עתה מתכוננים חיילי ישראל להדליק נרות החנוכה בתוככי עזה למאות, והשי"ת יחזירה בקרוב לישראל אחינו, ויראנו באור משיח צדקנו, ובמנורת בת מקדשנו ותפארתנו. וכמו שראינו במדרש תנחומא (פרשת תרומה אות ז'): וזאת התרומה וגו' זהב כנגד מלכות בבל וכו', כסף כנגד מלכות מדי וכו', נחושת כנגד

מלכות יון וכו', ועורות אלים מאדמים כנגד מלכות אדום וכו'. אמר הקב"ה אע"פ שאתם רואין ארבע מלכויות מתגאות ובאות עליכם, אני מצמיח לכם ישועה מתוך שעבוד. מה כתיב אחריו שמן למאור, זה מלך המשיח, שנאמר שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי. ע"כ. הרי שבזכות "שמן למאור" יבוא המשיח, בבחינת "ערכתי נר למשיחי". וכמו שרמזו רומזי הרמ"ז "משיח" ראשי תיבות מדליקים שמונת ימי חנוכה. אמן ואמן.

ברכת שהחיינו ביום השני כשהדליקו עליו ביום הראשון

בס"ד מוצש"ק פרשת וישב התשפ"ד, נר שלישי של חנוכה.

לכבוד ידידנו היקר מזכה הרבים. כטל וכרביבים. הרה"ג רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** ישמרהו הגומל טובות לחייבים.

נשאלתי מחיילים הנמצאים בצפון הארץ עקב המלחמה, ובהיות ונשותיהם הדליקו בביתם, לכן לא הדליקו, ועתה נשותיהם הלכו לבית הוריהם, וממילא לא מדליקות, רק יוצאים יד"ח בעה"ב במקום שמתארחים, ואם כן על החיילים להדליק בעצמם (דדיו להוציא עצמם, ולא את הנטפל לנטפל, עיין בסימן הקודם אות ב' בשם מו"ר באו"ת, וכ"כ בשו"ת יחו"ד ח"ז סוף סי' ק"ד לגבי חיילים), אם יברכו שהחיינו בהדלקתם.

דעת מרן וגדולי האחרונים

א. הנה בשלחן ערוך (סי' תרע"ו סעיף א') כתב וז"ל: ואם לא בירך זמן בליל ראשון, מברך בליל שני או כשיזכור. עכ"ל. ומשמע שאע"פ שהדליקו עליו בביתו, כיון שלא בירך הוא בעצמו, חוזר ומברך בליל שני. אלא שאין הדבר מוכרח, ויתכן והוא דוקא היכן שלא בירך ולא בירכו עליו, אבל אם הדליקו בביתו, כמו שהוציאוהו יד"ח בהדלקה הוציאוהו גם כן בברכות ונחשב כאילו בירך בעצמו. וכן נראה קצת ממה שכתב מרן שם (סעיף ג'): מי שלא הדליק ואינו עתיד להדליק באותו הלילה, וגם אין מדליקין עליו בתוך ביתו, כשרואה נר חנוכה מברך שעשה נסים, ובליל ראשון מברך גם שהחיינו, ואם אחר כך בליל שני או שלישי בא להדליק אינו חוזר ומברך שהחיינו. ע"כ. ומשמע שאם מדליקין עליו בתוך ביתו, סגי בהכי, ואין צריך לברך שהחיינו לאחר מכן. ובאמת שנחלקו בזה גדולי האחרונים, שהב"ח (שם) כתב, שאף מי שמדליקין עליו בתוך ביתו, אינו בא אלא לפטור אותו מהחיוב המוטל על ממונו להדליק נרות לפרסם הנס ברבים, אבל ההודאה על הנס וברכת שהחיינו הוא חיוב על גופו, ומזה לא נפטר כשמדליקין עליו אם לא שעמד שם בשעת הברכה וענה אמן. ושכן מבואר מהמרדכי בשם רש"י. וכן

משמע מלשון הרא"ש הסמ"ק והאגודה, וכן מסתמות הרי"ף והרמב"ם. ע"ש. ולעומתו הרב מגן אברהם (סק"ב) כתב, שנראה לו פשוט, דלהפוסקים כשאשתו מדלקת עליו אין צריך לברך על הראיה, א"כ הוא הדין דאין צריך לברך שהחיינו כשמדליק. ושכן משמע ממהרי"ל. ע"ש. אולם הרב פרי חדש (סעיף א') כתב, שמי שהדליקו עליו בביתו והוא בספינה או שעשה שליח להדליק לבני ביתו והוא אינו בבית, לכולי עלמא צריך לברך שהחיינו כשידליק. ע"ש. וכן הרב אליה רבה (סק"ה) השיג על דברי המג"א בזה. ע"ש. ומוה"ר הגאון רבי כלפון משה הכהן זצ"ל בשו"ת שואל ונשאל חלק א' (חאו"ח סימן י"ג) גם כתב דמסברא נראה שמברך וכמו שנראה מדברי מרן (בסעיף א'), ומהפר"ח מבואר דלא ס"ל כהמג"א, וגם מבואר מהפר"ח דהוא לכ"ע, ואף למרן ז"ל, וכן נראה עיקר בדעת מרן. ואף דקי"ל סב"ל ואפילו נגד מרן, וכיון שהמג"א והרב בית עובד ס"ל דאין לברך, הוי סב"ל, נראה שאין זה בתור ספק, וכל מעיין שנראה לו עיקר כדעת הפר"ח הו"ל לדידיה, אין כאן ספק ויכול להורות כדעתו וכהכרעתו. ועוד שכן יוצא מהמאירי, והחולקים לא ראו דבריו. ועוד דהו"ל ס"ס, דשמא כהפר"ח דכ"ע מודו בנ"ד, ואת"ל דהלכה כהמג"א דתליא בפלוגתא, שמא הלכה כהסוברים דמברך על הראיה גם דמדליקין בביתו. והגם דבס"ס ג"כ אמרו סב"ל, יש אומרים דבס"ס מברכים, וי"א דבברכת שהחיינו לא אמרינן סב"ל וכו'. ואף שכך דעתו נוטה, מ"מ סיים שהדבר צריך עיון עוד למעשה. ע"ש. וכן דנו בזה כמה מחו"ר ג'רבא וחששו לסב"ל, עיין בשו"ת מגיד תשובה ח"ו (חאו"ח סי' פ'), ובספר פרי יוסף ח"א (חאו"ח סי' ל'), ובשו"ת אם לבינה (חאו"ח סי' נ"ג). וע"ע בשו"ת מים טהורים מאדאר (חאו"ח סי' ט"ל) מה שכתב בזה, ולא נשלמה התשובה (ומר בריה הביא בהגהתו דברי הרב שואל ונשאל הנ"ל). אולם מרן הראשון לציון הגר"ע יוסף זצ"ל, אף שבספר קול סיני (עמ' 210) פסק דסב"ל, מכל מקום במשנתו האחרונה בספר חזון עובדיה – חנוכה (עמ' קל"ח-קל"ט) פסק שיברך שהחיינו. ע"ש. וראיתי להגר"א טופיק בשו"ת קול אליהו חלק ג' (חאו"ח סימן ט"ז), שתמה איך עזב החזו"ע דעת מרן ובפרט בספק ברכות להקל, וכתב: פליאה דעת ממני וכו'. ע"ש. והנה אף שבעיקר הדין המעיין בדברי האחרונים יראה דאיכא עיקולי ופשורי, וכמבואר לעיל, ואכן יש מקום לשאת ולתת בזה, מכל מקום עיקר תמיהתו על החזו"ע שכאילו עזב דעת מרן, במחכ"ת אינה תמיהה כלל, שהרי בחזו"ע סמך בכל כחו על דברי הפר"ח שדין זה הוא "לכולי עלמא". וגם הביא שבשו"ת שואל ונשאל הנ"ל שהיה אדוק טובא בדברי מרן פסק כן, והמעיין בשואל ונשאל שם יראה שהעלה כן

בדעת מרן מכמה טעמי תריצי וכמבואר לעיל. ואחר שהבין כן בדעת מרן, אי אפשר לתמוה עליו איך פסק דלא כמרן. ותרד פלאים. [וכבר בשו״ת יביע אומר חלק י׳ (חיו״ד סי׳ ט״ו) לגבי ענין אחר שתמה עליו הרב קול אליהו שעזב דעת מרן, כתב: הנה יודע כל באי שער עמי, כי מי נאמן לפסיקת מרן יותר ממני בכל ספרי, ושכל מגמתי להחזיר עטרה ליושנה שלא להורות נגד מרן. ע״כ. ודון מינה לנ״ד]. והעירותי מזה בירחון אור תורה (טבת התשפ״ג סוף סימן ל״ה). ע״ש.

הכרעת מו״ר בבית נאמן

ב. אלא שאחר שאין דעת מרן ברורה לפנינו, ויש בדבר מחלוקת גדולה, לכאורה יש מקום לחוש לסב״ל. ובפרט שגם בשואל ונשאל הנ״ל לא עצר כח להכריע כן למעשה. וראיתי למו״ר ועט״ר מרן ראש הישיבה הגאון הנאמ״ן, בשו״ת בית נאמן חלק ג׳ (חאו״ח סימן ק״א) שעמד וימודד אר׳ש בהאי מילתא, ודן בדברי האחרונים ודקדק ודן בדבריהם לכאן ולכאן, בטוב טעם ודעת, ואסיפא דמילתא הסיק (אות י״ד) דאחר שלא יצא הדבר מידי מחלוקת לכאורה יש לומר דסב״ל. והתשובה שם מימי בחורותיו. אולם בשעת הדפסת הספר, שינה קצת טעמו, והסיק בסוף התשובה, דלדינא אין לנו אלא כמסקנת הגר״ע יוסף במשנה אחרונה, שיש לברך שהחיינו, דלא מסתבר שאדם יוצא בברכת שהחיינו והוא לא ידעולא שמע ולא התכוין לצאת. אלא שכתב, שכיון שאין זה מוכרח כל כך, אם אפשר נכון שילבש בגד חדש ולברך שהחיינו בהדלקת הנרות ולכוין לפטור הבגד, או יביא פרי חדש. ע״ש. וכן נכון לנהוג, ואף שאין מצוי כ״כ פירות חדשים בימות החורף, מכל מקום יש ויש מפירות הדר. וכן יכול לקחת בגד חדש. ויש אפשרות נוספת שראיתי בספר דברי יהודה הנד״מ (סוף פרק י׳) משם ספר אור ההלכה (עמ׳ שכ״ז) שהמדליק ביום הראשון יכוין שאין בדעתו להוציא ידי חובה בברכת שהחיינו לשאר בני הבית שאינם נמצאים בהדלקה. ואין לחוש בכך לגורם ברכה שאינה צריכה, כיון שעושה כן להוציא עצמו מהמחלוקת. ע״ש.

היכן ששמע שהחיינו בביהכ״נ

ג. ואם כן בשאלה הניצבת בפתח השאלה, בחייל שהדליקו עליו בביתו, כשמדליק בעצמו למחרת יש מקום לומר שיברך שהחיינו, אך נכון שיברך שהחיינו על פרי חדש או בגד חדש ויפטור גם את ההדלקה. ומכל מקום אחד מהחיילים השואלים אמר שביום הראשון הדליקו עליו בביתו, וביום השני שהוא ליל שבת אשתו הלכה להוריה, והוא היה בבית הכנסת (של הבסיס) וראה שהדליקו נרות לפני שבת, ועתה במוצ״ש מתאפשר לו להדליק בעצמו. ובזה לכאורה לא יברך שהחיינו, אחר ששמע הברכות שבבית

הכנסת, ויש הסברים שבהדלקה זו יוצאים אלו שאין להם מקום להדליק בו, עיין בבית יוסף (סי' תרע"א), ואף שאין הדבר מוסכם (עיין בשו"ת הריב"ש סי' קי"א), מכל מקום לא יצא הדבר מידי מחלוקת. וע"ע בשו"ת יחוה דעת ח"ו (סי' מ"ג בהערה) ובחזו"ע (עמ' מ"א והלאה). ואף שלא כיוון בפירוש לצאת יד"ח, מכל מקום סתמא דמילתא כל שעומד שם ושומע הברכה, ואין לו היכן להדליק אחר כך, מסתמא דעתו לצאת יד"ח. ועוד עיין בש"ע הגר"ז (סי' תפ"ט סעיף י"ב) שכתב לגבי ספירת העומר שאם שמע מי שבפר לא יחזור לברך, כיון שמצוות אין צריכות כוונה אא"כ היה מחשב אני מתכוין שלא לצאת בה. ע"ש. ואף שקצת קשה לומר כדבריו, וכן המנהג פשוט שמברכים כל הקהל מיד אחר החזן על ספירת העומר (והראוני שבספר דברי נחמיה, בביאוריו על ש"ע הגר"ז, דחק דברי רבו הגר"ז דאיירי כששומע לפי תומו, ולא בקהל הנמצא שם, ואין זה הפשט הפשוט בדבריו, אחר דנראה דאיירי במקרה רגיל בקהל הנמצא בביהכ"נ. והסכים עמי מו"ר הגאון הנאמ"ן, אף שהעיקר שיכולים לברך אחר כך. ומה שכתב בספר מקור נאמן ח"ב (סי' תל"ז), הוא רק מהיות טוב. וע"ע בספר חזון עובדיה – יום טוב עמ' רל"א). מכל מקום שאני התם דבסתמא אין דעתם לצאת, אבל בזה שיודע שאין לו אחר כך היכן להדליק, וטרח להספיק להגיע להדלקה, דעתו בסתם לצאת יד"ח (וכן כשדיברתי עם חייל זה, הסכים שמן הסתם כך היתה דעתו, אף אם לא כיוון בפירוש). ואחר דבלא"ה אין ברור לברך ביום השני היכן שאשתו הדליקה עליו בביתו, כל שכן בזה ששמע ברכת שהחיינו בביהכ"נ ונראה שהתכוין לצאת בה יד"ח, שלא יברך בהדלקתו אח"כ ברכת שהחיינו.

מסקנא דדינא:

א. מי שהדליקה עליו אשתו בבית, כשמדליק בעצמו ביום השני, יש אומרים שלא יברך שהחיינו, ויש אומרים שיברך שהחיינו, ואף שכן נראה עיקר, נכון שיברך שהחיינו על פרי חדש או בגד חדש.

ב. היכן ששמע ההדלקה בבית הכנסת ומן הסתם התכוין לצאת בה ידי חובה (כיון שאין לו היכן להדליק), לא יברך אח"כ כשמדליק למחרת ברכת שהחיינו.

דרוש בערב חנוכה התשפ"ד לפני בני תורה

הנה עתה אנחנו בערב חנוכה, וחוץ מעיקר הדין של הדלקת נרות, יש עוד מנהגים הקשורים לחנוכה, חלקם ידועים יותר כמו אכילת סופגניות (שגם למנהג זה יש מקור קדום, מתשובת רבינו מימון אבי הרמב"ם בקובץ שריד

ופליט, והובא בחזון עובדיה עמ׳ י״ט), וחלקם ידועים פחות, אחד מהם מה שהביא הגאון בן איש חי (שנה ראשונה פרשת וישב הלכות חנוכה סעיף כ״ח): ומנהגנו להדליק שמן למאור לכבוד נשמת רבי מאיר בעל הנס זיע״א ביום ראש חודש טבת. עד כאן. והובא בכף החיים (סימן תר״ע ס״ק י״ג). ויש להבין טעם הדבר מה בין רבי מאיר בעל הנס לימי החנוכה ולר״ח טבת בפרט. ולכאורה בהשקפה ראשונה נראה משום ד״מאיר״ ״מאיר״ גזירה שוה, הוא רבי מאיר וזה חג האורות להדליק בו שמן למאור לכבודו. אך יש להעמיק קצת בביאור זה, על פי מאי דאיתא בגמרא (ע״ז דף י״ח ע״א), שגיסתו (אחות אשתו) של רבי מאיר נתפסה לישב במקום טומאה של עוברי עבירה. וכשראה שנשארה בקדושתה, עשה מעשה להצילה, ניגש אל השומר וביקש להוציאה, ואמר השומר שמפחד מהמלכות, אמר לו תיקח שק מלא זהובים וחצי תשחד בהם את המלכות וחצי תיקח לעצמך, וכששאלו מה יהיה כשיגמר הכסף, אמר לו תאמר ״אלהא דמאיר עננ״י ותינצל. השומר לא האמין לסגולה זו, ואמר לו רבי מאיר עכשיו תראה איך הסגולה מועילה. היו שם כלבים שאוכלים אנשים, זרק עליהם אבנים והתנפלו עליו לאוכלו, אמר ״אלהא דמאיר עננ״י ועזבוהו. הסכים השומר לעיסקא, ורצו להוציא את השומר להורג, אמר ״אלהא דמאיר עננ״י ונקרע החבל וניצל. והקשה מהרש״א היאך ייחד ר״מ שמו של הקב״ה על עצמו בחייו, והרי אמרו שאין הקב״ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם שנאמר אלקי אברהם ופחד יצחק וגו׳. ותירץ בזה״ל: וי״ל דלא אמר אלהא דמאיר וכו׳ רק לסימן בעלמא על שמו ולא נתכוין כל עיקר על שמו רק נתכוין אלהא דמאיר לארץ ולדרים עליה הוא יעננו. או שאמר אלהא דמאיר לנו במלכות יון הקודמת בנס הנרות של חנוכה כמו שייסד הפייט ומי יאיר לך מאיר וכו׳ הוא יעננו להציל אותנו בנס מידיהם. עכ״ל. ולפי תירוצו השני ניחא, שכמו שר״מ באומרו אלהא דמאיר עננ כיוון לאלהא דמאיר לנו בנס נרות חנוכה, כן אנו בימי החנוכה מדליקים נר לכבוד ר״מ בעל הנס שבזכותו אלהא דמאיר יעננו. [אלא שעדיין יש להבין למה דוקא בר״ח טבת. והגר״ח פלאג׳י במועד לכל חי (סימן כ״ח סעיף ז׳), ציין לילקוט ראובני (סדר בא, על הפסוק ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב). ובילקוט שם כתב, אלהא דמאיר עננ אלהא דמאיר עננ גימטריא שלו ממש תתקמ״ד, כמנין הכלבים הנדבקים תחת קליפת טב״ת. ע״ש. וע״ע מ״ש בזה בשו״ת רביד הזהב חלק ב׳ (חאו״ח סימן מ״ה), ובספרו באור פני מלך חיים על חנוכה (עמ׳ קכ״ט-ק״ל). ותרוה צמאונך].

ואם בכל השנה רגילים אנו לסמוך בעת צרה על זכותו של רבי מאיר בעל הנס וצועקים "אלהא דמאיר עננ", כל שכן בימי החנוכה, ובפרט בר"ח טבת, שזכותו של רבי מאיר גדולה ביתר שאת וביתר עוז, וכנ"ל. ובפרט בימים טרופים אלה, שאחינו החיילים היהודים נלחמים באויבינו ברצועת עזה, וגם כל העם היושב בערי הארץ בצפון ובדרום ואף במרכז מותקף בטילים, עלינו לעורר רחמי שמים ביתר שאת. כמובן אחר חזרה בתשובה והתחזקות בתורה ומצוות, כמו המכבים שנלחמו ביוונים שרצו להשכיח מעם ישראל את התורה. ובפרט בימי החנוכה שהוא חג רוחני, ולכן יש אומרים שלא תקנו בו ימי משתה כמו פורים (עיין בלבוש סי' תר"ע, ובספר מועדי ה' דק"ט ע"ג. ומה שהקשה על כך הט"ז סק"ג הלא גדול המחטיאו מן ההורגו, י"ל דמ"מ כיון שלא היה סכנה בגוף אלא ברוחניות לכן תקנו דברים רוחניים כהדלקת נרות, דבר כנגד דבר. וע"ע בחזו"ע עמ' ט"ו והלאה), צריכים להרבות ביתר שאת בלימוד התורה "כי נר מצוה ותורה אור", ולהרבות חיילים לתורה מתוך אהבה אחוה שלום וריעות, בבחינת "מי לה' אלי". ואז אכן אלהא דמאיר יעננו ברחמים וברצון.

והלא חג החנוכה מסוגל מאד לביאת המשיח, וכמו שראינו במדרש תנחומא (פרשת תרומה אות ז'): וזאת התרומה וגו' זהב כנגד מלכות בבל וכו', כסף כנגד מלכות מדי וכו', נחושת כנגד מלכות יון וכו', ועורות אלים מאדמים כנגד מלכות אדום וכו'. אמר הקב"ה אע"פ שאתם רואין ארבע מלכויות מתגאות ובאות עליכם, אני מצמיח לכם ישועה מתוך שעבוד. מה כתיב אחריו שמן למאור, זה מלך המשיח, שנאמר שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי. ע"כ. הרי שבזכות "שמן למאור" יבוא המשיח, בבחינת "ערכתי נר למשיחי". וכמו שרמזו רומזי הרמ"ז (מדרש תלפיות ענף חנוכה, ועוד) "משיח" ראשי תיבות מ'דליקים ש'מונת י'מי ח'נוכה. ועוד ראיתי בספר חנוכת הבית (למהר"ר שאול ב"ר דוד, שחי בתקופת מהרש"א) שכתב בהקדמת ספרו בזה"ל: שגדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון שיהיה בזכות הנרות של חנוכה ושבת, שנאמר אחפש את ירושלים בנרות, ר"ל בזכות הנרות חנוכה שהם מ"ד בגימטריא א"ל אח"ד, שהם המורים על האחדות ועל נרו של משיח נוטריקון מ'דליק ש'מונה י'מי ח'נוכה. זהו ערכתי נר למשיחי כדלקמן, ונאמר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד, כי נרות הם מ"ד מנין "לדוד". נמצא שמי שרגיל בנר חנוכה זוכה לראות נרו של משיח בן דוד, וכן הרגיל בנר שבת. עכ"ל. הרי שבזכות נר חנוכה ונר שבת,

ובאחדות, נזכה לגאולה השלמה. ואמנם עם כל הפילוגים שנעשו בעם ישראל בתקופה האחרונה, כשהחלה המלחמה חזרו כולם להיות מאוחדים, ובחלוף הזמן שוב החל קצת פירוד בין הפלגים השונים בעם ישראל. לכן צריך להשתדל לאהוב כל אחד ואחד מעם ישראל, ולקרב כולם לאור התורה, ובזכות אור החנוכה נזכה בקרוב לראות באורו של משיח. אמן ואמן.

הגאון רבי אברהם זנגר שליט"א
כולל ישיבת מיר ירושלים

נפק"מ מחודשות בחקירת האחרונים בגדר הדלקת מהדרין

אם הדלקת מהדרין היא הדלקת הידור או ההידור הוא שמתכוין שלא לצאת יד"ח בהדלקת בעה"ב

ידוע הנידון בגדר הדלקת מהדרין, האם הפי' דמתכוין שלא לצאת יד"ח בהדלקת בעה"ב ומדליק מצד חובת עצמו, [ולפ"ז אחר שהדליק בעה"ב יש עליו חיוב גמור להדליק ואי"ז רק בגדר הידור אצלו, וההידור הוא בעצם מה שמתכוין שלא לצאת יד"ח בהדלקת בעה"ב ומקיים המצוה בעצמו], או דודאי יוצא יד"ח בהדלקת בעה"ב כדין נר איש וביתו, אלא שתקנו חז"ל הדלקה נוספת לכל אחד מאנשי הבית בתורת הידור. והגרע"א בגליון השו"ע סי' תרע"ו ובשו"ת תנינא סי' י"ג נקט כצד הא' [ולדעתו אם גדר ההידור היה דמתכוין לצאת בהדלקת בעה"ב ומ"מ תקנו לו הדלקה נוספת בתורת הידור לא היה יכול לברך על הדלקה זו, דתלוי בפלוגתת האחרונים אם יש ברכה על הידור, וספק ברכות להקל], אולם בשו"ת הרמ"א סי' צ"ט משמע כצד הב', ובחידושי הגרי"ז על הרמב"ם הל' חנוכה האריך לבאר דההידור אינו במה שכל אחד מדליק את הנרות בעצמו ולא ע"י אחר, אלא ההידור הוא שיהיו נרות נפרדים לכאו"א מבני הבית, ומשמע דההידור אינו במעשה ההדלקה של הגברא אלא בחפצא של הבית שיהיו בו נרות נפרדים לכאו"א ע"ש היטב, ומשמע דס"ל כצד הב', [ומש"כ שם דאין יוצאין בנרו של בעה"ב, בפשוטו צ"ל דכוונתו דאין מסתפקין בנרו של בעה"ב שיהא בעד כולם אלא מדליקין הדלקה בפנ"ע כנגד כאו"א]. ולצד הב' יתכן דא"א להתכוין שלא לצאת מבעה"ב, וכן מצינו ד' הפר"ח סי' תרע"ז לענין איש ואשתו דאין האיש יכול להתכוין שלא לצאת יד"ח בהדלקת אשתו (הובא במשנ"ב סקט"ז), והביאור בזה דהוי חובת הבית ולא חובת גברא [דומיא דמזוזה דהמצוה שיהא מזוזה בפתח ומה"ט נקטו רבים דלא תליא בכוונה וא"א להתכוין שלא לצאת במזוזה ואכמ"ל]. ויש כמה ראיות מדברי הפוסקים והמשנ"ב לכאן ולכאן ואכ"מ. ונראה להציע כמה נפ"מ מחודשות בין הצדדים;

בן שהדליק לפני אביו האם הפסיד לו את עיקר המצוה

א] הוי עובדא שאיחר האב להגיע לביתו והדליק בנו וכשהגיע האב טען שבנו הפסיד לו את עיקר המצוה

ואינו מדליק עתה כי אם הדלקת הידור וחייב לשלם לו עשרה זהובים, וזה תלוי בהנ"ל, דלד' הגרע"א לא הפסיד לו כלום.

[אמנם גם לד' הגרי"ז יתכן דעצם מצות מהדרין הוא בדרגת המצוה של נר איש וביתו, ורק אינו חיוב גמור, וכבר האריכו בזה רבים דלא הוי כהידור מצוה גרידא אלא כמצוה עיקרית, וביארו בזה ד' הא"ר סוס"י תרע"ב דמברכים על נרות ההידור אף אם בעלמא אין ברכה על הידור מצוה, ועי' ל' השו"ע סי' תרע"א ס"ב שכתב בסתמא חובת מהדרין ולא הזכיר דאי"ז חיוב אלא הידור בעלמא, וביותר דקדק באו"ש פ"ד מחנוכה הי"ב מד' הרמב"ם דמוכר כסותו בשביל מהדרין.

עוד העיר הגראי"ש וולפא שליט"א דלכאו' גם לד' הגרי"ז פטור מלשלם י' זהובים, לפי שאף מי שיוצא יד"ח בהדלקת בעה"ב מדין נר איש וביתו מקיים המצוה ולא הפסיד המצוה בעצמה אלא רק מעלת מצוה בו יותר מבשלוחו, ולא מצאנו ע"ז תשלום עשרה זהובים. אולם ראיתי בספר פתח הדביר סי' רס"ג סק"ד שהביא דעת היעב"ץ דאם הבעל קדם והדליק נר שבת צריך לשלם לאשתו עשרה זהובים, והמחזיק ברכה שם סק"ג חולק לפי שהמצוה מוטלת עליו והבית והנר שלו ע"ש, וכתב פתח הדביר דמ"מ אם אחר הדליק בבית חבירו נר שבת בלא רשותו לכו"ע חייב לשלם עשרה זהובים, ולכאו' נר שבת דמי לנר חנוכה דהוי מדין נר איש וביתו].

הנוהג להדליק בשקיעה ומתארח אצל חמיו המדליק בצאת הכוכבים

והנה מצוי שחתן מתארח אצל חמיו בחנוכה והחתן נוהג להדליק בשקיעה וחמיו מדליק בצאת הכוכבים, ולכאו' לפ"ד הגרי"ז מפסיד חמיו את עיקר המצוה ומדליק רק הדלקת הידור וא"כ שמא עדיף לו להקדים ולהדליק לפני חתנו. אך זה אינו, דהחתן מדליק רק מדין אכסנאי ואין בזה דין נר איש וביתו ועל כן אינו פוטר את חמיו.

בעל שהגיע מאוחר לביתו ואשתו הדליקה בזמן האם יכול להדליק שוב בברכה

ב] דעת רוב פוסקי זמנינו דמי שעתיד להגיע מאוחר לביתו עדיף שיקיים המצוה בזמנו ע"י שליח או ע"י אחד מבני הבית מאשר שיקיים בעצמו בשעה מאוחרת (לאחר יותר מחצי שעה לאחר צה"כ). והנה מצוי שבחור מגיע לביתו בשעה מאוחרת ומדליק בברכה הדלקת מהדרין, אולם לפ"ד הגרע"א אם מדליק אז בברכה בע"כ שהתכוין שלא לצאת בהדלקת אביו והפסיד את ההדלקה בזמנו, ועל כן אם יודע מתחלה שעתיד לאחר יש להורות לו להתכוין לצאת יד"ח בהדלקת אביו בזמנו ולא להדליק אח"כ בעצמו בברכה [וראוי לו לשמוע מאחר ברכת שעשה נסים ושהחיינו כדי

לצאת יד"ח ברכת הרואה, אבל לברך בעצמו אינו יכול לפי שדין זה שנוי בפלוגתא וספק ברכות להקל כמבואר במשנ"ב סי' תרע"ו סק"ו].

וכן בעל שעתיד לחזור לביתו בשעה מאוחרת דעת רוב פוסקי זמנינו שאשתו לא תמתין עליו ותדליק בזמן והוא יצא בהדלקתה, ולפ"ד הגרע"א אינו יכול להדליק אח"כ שוב בברכה [וראוי לו לצאת מאחר יד"ח ברכת הרואה וכנ"ל]. אולם לפ"ד הגרי"ז מסתבר שיכול להדליק שוב בברכה מדין מהדרין.

והנה מדברי המחצה"ש ריש סי' תרע"ז ומשנ"ב סק"ב מוכח כד' הגרע"א לענין בעל שהגיע לביתו לאחר שאשתו הדליקה, דאם היתה דעתו לצאת יד"ח בהדלקת אשתו אינו יכול להדליק שוב בברכה ע"ש היטב.

אלא דאי"ז ראיה לעיקר הנידון, לפי שבעל ואשה שאני כמש"כ הא"ר סי' תרע"ז סק"ד דאין תקנת מהדרין לבעל לאחר הדלקת אשתו לפי שאשתו כגופו והובא במשנ"ב סי' תרע"א סק"ט ושעה"צ סי' תרע"ה סק"י, וכן משמע מדברי המחצה"ש ומשנ"ב שם ריש סי' תרע"ז דאם יודע שתדליק יש לו לסמוך על הדלקתה לכתחילה ולא להדליק בעצמו אח"כ, והטעם הוא כנ"ל דליכא תקנת מהדרין לאיש ואשתו.

אך במשנ"ב סי' תרע"ה סק"ט הביא דברי העולת שמואל דאף שאשה פטורה מהדלקת מהדרין מ"מ אם רוצה להדליק לאחר בעלה יכולה לברך דהוי כשאר מ"ע שהז"ג דלד' הרמ"א בסי' תקפ"ט מברכות אע"פ שפטורות מהמצוה, ולכאו' נראה דס"ל דיש תקנת מהדרין בבעל ואשה ולא אמרינן דאשתו כגופו, אלא דאשה פטורה מתקנת מהדרין ומ"מ יכולה לקיימו כדין מ"ע שהז"ג, אבל איש חייב בזה מדינא וא"כ ודאי יכול הבעל וראוי לו להדליק הדלקת מהדרין בברכה לאחר אשתו, וכן משמע בדברי העולת שמואל שם שביאר טעמו דעיקר הנס נתקיים באנשים ולכן יש להם דין מהדרין משא"כ בנשים ד'אף הן היו באותו הנס' וטפלות בחיובן לאנשים ועל כן אין להן דין מהדרין.

וכן הורה האג"מ (הובא בספר שמעתתא דמשה ח"ג בשם ספר מועדי ישורון פ"א הערה 4) דאשה לא תדליק לאחר בעלה אבל בעל ידליק לאחר אשתו, ולכאו' הביאור כנ"ל דודאי שייך הדלקת מהדרין בבעל ואשה, אלא דאשה פטורה מהדלקת מהדרין אבל איש חייב בהדלקת מהדרין.

[ולפ"ד האג"מ עולה דלא כהמשנ"ב הנ"ל בשם המג"א שכתב דאם לא ידע שהדליקה עליו אשתו וחזר לביתו ידליק בלא ברכה לפי שאם היה יודע שאשתו מדליקה היה מתכוין לצאת יד"ח בהדלקתה, דלהאמור עדיין יכול להדליק בברכה מדין מהדרין. אך זהו רק לפ"ד הגרי"ז, אבל לד' הגרע"א

דא״א להדליק בברכה אלא באופן שהתכוין שלא לצאת יד״ח בהדלקת אשתו, י״ל דהמשנ״ב איירי באופן שאינו יודע מתי יגיע לביתו ולכן חפץ לצאת יד״ח בהדלקת אשתו, אבל כשעתיד להגיע בזמן לביתו שפיר י״ל כד׳ האג״מ דיתכוין שלא לצאת יד״ח בהדלקתה וידליק בעצמו בברכה.

אך באמת לפ״ד הגרע״א אין הוראת האג״מ נכונה מטעם אחר, דהמשנ״ב סקט״ז כתב דראוי לחוש לדעת הפר״ח דאין האיש יכול להתכוין שלא לצאת יד״ח בהדלקת אשתו, ולפ״ז אין ראוי לבעל להדליק לאחר אשתו בברכה. וכן ראיתי שכתבו במשנ״ב הוצאת דרשו בשם הגריש״א זצ״ל דאם הבעל איחר מעט לביתו ומצא שאשתו הדליקה בלי ידיעתו יחזור וידליק בלא ברכה, וזה כד׳ המשנ״ב הנ״ל, ומשמע שנקט דאף אם ידע שעתיד להגיע בתוך זמן ההדלקה אינו יכול להדליק שוב בברכה, וזה דלא כד׳ האג״מ, וגם דלא כד׳ העולת שמואל הנ״ל].

והנה יש שכתבו לדון דלא כד׳ הא״ר מטעם אחר, דאשתו כגופו אמרינן אבל בעלה כגופה לא אמרינן, והאריך בזה בספר בית האוצר למהר״י ענגיל כלל ר״ז, אבל בפשוטו זה אינו, דהנה דין זה דליכא דין מהדרין באשה לפי שאשתו כגופו הוא חידוש גדול, ולא מצאנו כיו״ב בשאר מצוות דקיום מצוה של הבעל יועיל לאשתו משום דאשתו כגופו, וכבר תמה ע״ז הברכ״י סי׳ תרע״א סק״ב, אלא דבאמת נראה דמקורו של הא״ר הוא מהגמ׳ שבת כג. דרבי זירא סמך על הדלקת אשתו, וכן מבואר בשו״ת שער אפרים סי׳ מ״ב (הובא בא״ר סי׳ תרע״א סק״ג), ומזה מוכח דאין דין מהדרין בבעל ואשה, וביאר הא״ר דהוא משום דאשתו כגופו, וא״כ מוכח מזה דגם בעלה כגופה. [ועד״ז ראיתי בקונטרס בעניני חנוכה להגאון רבי רפאל רייכמן שליט״א שהעיר ע״ד הזרע אמת ח״א סי׳ צ״ז שכתב בד׳ התרוה״ד סי׳ ק״א דהא דאין דין מהדרין בבעל ואשה הוא רק שלא ידליקו שניהם בבית אחד, אבל אם אחד מהם אכסנאי יש דין מהדרין במקומו. ולהאמור זה אינו, דהא רבי זירא היה אכסנאי].

וכ״ז בד׳ הא״ר ודעימיה, אולם בדברי העולת שמואל מבואר דאין מקורו מעובדא דרבי זירא הנ״ל, [וכבר כתב בתרוה״ד סי׳ ק״א בשם אחד מהגדולים דאין ראיה מרבי זירא דלא היה לו דין מהדרין במקומו ע״ש], אלא מקורו מכח ל׳ הגמ׳ ׳אף הן היו באותו הנס׳ דמשמע דהן טפלות בחיובן לאנשים כמש״כ תוס׳ מגילה ד. ע״ש בכל דבריו, ולכן העלה מזה רק לענין אשה שאין לה תקנת מהדרין, אבל בעל שפיר יש לו תקנת מהדרין אף לאחר הדלקת אשתו.

[אמנם יש לציין דהא מיהת עולה מדברי המשנ״ב הנ״ל סי׳ תרע״ז סק״ב בשם המהרש״ל והמג״א כד׳ הגרע״א דאפשר לכוין שלא לצאת

בהדלקת אשתו, (והנה הגרע"א הביא סייעתא לדבריו מד' המג"א סק"ט לגבי אכסנאי דיכול להתכוין שלא לצאת יד"ח בהדלקת אשתו, ויש שדנו לדחות ראיה זו דיש לחלק בין אכסנאי לאיש בביתו, אבל מדברי המשנ"ב הנ"ל חזינן כן להדיא גם לגבי איש בביתו דיכול לכוין שלא לצאת בהדלקת אשתו)].

לאחר שהדליק האב נמצא עוד שמן בשביל הדלקת שאר בני הבית

ג] הוי עובדא בערב שבת שמיני דחנוכה סמוך לשקיעה נתברר שאין מספיק שמן בשביל כולם והחליטו שחלק מבני הבית לא ידליקו, ואחר שהדליק האב מצאו עוד שמן. והנה לפ"ד הגרע"א נראה דאינם יכולים לברך על ההדלקה כי התכוונו לצאת יד"ח בהדלקת האב. [אמנם להלן אות ט"ז כתבנו לצדד דגם לפ"ד הגרי"ז לא יברכו אלא ברכת להדליק ולא ברכת שעשה נסים].

האם מותר לבן לעשות מלאכה קודם הדלקתו לאחר שאביו הדליק

ד] נחלקו פוסקי זמנינו אם מותר לנשים לעשות מלאכה קודם ההדלקה, והטעם להתיר הוא דאפשר דהאיסור לעשות מלאכה חצי שעה קודם ההדלקה הוא רק על מי שמוטלת המצוה לעשות ההדלקה, אבל הנשים הואיל וסומכות על בעה"ב שידליק בזמנו ואין ההדלקה מוטלת עליהן בפועל י"ל דמותר להן לעשות מלאכה. ולהדעות דמותר יל"ע אם מותר גם לבניו לעשות מלאכה. ולכאו' תלוי בהנ"ל, דאם יוצאים יד"ח עיקר ההדלקה בשל בעה"ב מסתבר דאין איסור מלאכה קודם קיום דין מהדרין וממילא דינם כנשים. [וכן נפ"מ לכל הדעות לאחר שכבר הדליק אביו, דלאשה ודאי מותר לעשות מלאכה, ולענין הבנים שעדיין לא הדליקו הדלקת מהדרין נראה דתלוי בהנ"ל].

למכור כסותו להדלקת מהדרין

ה] אם התכוין להדליק בעצמו ואח"כ רואה שאין לו נרות, האם חייב למכור כסותו כדי לקנות נרות. לכאו' תלוי בהנ"ל, דאם אי"ז אלא הדלקת הידור מסתבר דדמי לנרות של מוסיף והולך דא"צ למכור כסותו עבורם כמבואר במשנ"ב סי' תרע"א סק"ג, אבל אם התכוין שלא לצאת יד"ח בהדלקת אביו בודאי חייב למכור כסותו לקיום המצוה.

אשה אלמנה שחזרה לביתה כדי להדליק וגילתה שבנה הגיע והדליק

ו] הוי עובדא באשה אלמנה שבנה היה בישיבה והיתה חוזרת בצה"כ מהעבודה ומדליקה, ופעם אחת בנה חזר מהישיבה בשקיעה בלי ידיעתה והדליק. ולכאו' נראה דלד' הגרי"ז יצאה יד"ח ואינה צריכה להדליק שוב, כי אשה אינה מדליקה הדלקת מהדרין,

אבל לד׳ הגרע״א י״ל דלא יצאה כלל בהדלקת בנה הואיל והיה דעתה להדליק בעצמה. [ועי׳ היטב מחצה״ש ריש סי׳ תרע״ז ומשנ״ב שם סק״ב דמשמע כד׳ הגרע״א בזה, אלא שלדבריהם עולה דתדליק בלא ברכה, והטעם לפי דהואיל ואם היתה יודעת שבנה מדליק היתה רוצה לצאת בהדלקתו י״ל דחשיב ככוונה לצאת בהדלקתו, ומשום ספק תדליק בלא ברכה].

שכן שביקש שמן להדלקה לאחר הדלקת האב האם יתן הבן את השמן המיועד עבורו

ז] הוי עובדא שהאב הדליק וקודם שהדליק בנו ביקש השכן שמן עבור ההדלקה של עצמו ולא היה שמן מיותר לתת לו, והנה אם היה מבקש קודם שהדליק האב מסתבר שראוי לתת לו השמן שהכינו עבור הדלקת הבן, והבן יצא בהדלקת האב, כדמצינו במשנ״ב סי׳ תרע״א סק״ו לענין נרות ההידור של מוסיף והולך דראוי לוותר על ההידור ולתת לחבירו כדי שיקיים את עיקר חיובו, אבל בעובדא הנ״ל הדין תלוי בניד״ד, דלפ״ד הגרע״א הואיל והבן התכוין שלא לצאת בהדלקת האב הרי הוא מחויב מדינא בהדלקה וקודם לשכן.

ומו״ר הגר״א גנחובסקי זצ״ל העלה עצה מחוכמת שהאב יכבה את שלו ויחזור וידליק בברכה בשבילו ובשביל בנו כאחד, [ואף דאסור לכבות את שלו בתוך זמן ההדלקה, הכא דחוזר ומדליק מסתבר דשרי]. וכ״ז רק לפ״ד הגרע״א שהבן לא יצא מקודם בהדלקת האב. [מובא בפנינים משולחן רבינו פרשת וישב תשע״ט].

אם כבתה זקוק לה בנרות ההידור בע״ש

ח] בשו״ת כת״ס סי׳ קל״ד דן לפ״ד הט״ז דבהדליק בע״ש וכבתה זקוק לה, האם זקוק גם לנרות ההידור, אולם כתב דהא ודאי אם כבו הנרות של אחד מבני הבית פשוט דמחויב להדליק אע״פ שנר הבעה״ב לא כבה, כי אי״ז נרות הידור כי אם נרות חובה הואיל ונתכוין שלא לצאת בשל בעה״ב, והוא כד׳ זקנו הגרע״א, אבל לפ״ד הגרי״ז אינו מוכרע.

בהא דהגרי״ז הדליק בפתח החצר ובניו הדליקו בחלון

ט] הגרי״ז נהג להדליק בפתח החצר ובניו הדליקו בחלון, כי נקט דלהדלקת מהדרין סגי בחלון, וזה לשיטתו, אך לפ״ד הגרע״א אין חילוק ביניהם.

ברכת הרואה על נר של הידור

י] דנו חכמי זמנינו אם מברכים ברכת הרואה על נר של הידור, ואם נימא דא״א לברך, יש לדון אם אפשר לברך על הדלקת מהדרין, ולכאו׳ תלוי בהנ״ל

האם הוי הדלקה מחוייבת או רק הדלקת הידור. [אך בספר פסקי שמועות הביא בשם פוסקי זמנינו דמברכים על נר של הידור, ובס' מנחת אריאל שבת כג. אות ל"ח הוכיח כן משעה"צ סי' תרע"ו סק"ה וכ"ה בגליון הגרע"א על השו"ע שם דפוס יוהנסבורג ע"ש היטב].

מצוה בו יותר מבשלוחו בהדלקת מהדרין

יא] עי' משנ"ב סי' תרע"א סקמ"ט דאחר שהדליק נר אחד יכול ליתן לאחר להדליק השאר, ולכאו' הפי' דבנר של הידור א"צ להחמיר בדין מצוה בו יותר מבשלוחו, [ובספר מאורות נתן סי' ל"ג הביא דוגמא לזה מדברי הפמ"ג סי' תל"ב א"א סק"ה לענין בדיקת חמץ דכל שקיים קצת מהמצוה ליכא עוד מצוה בו יותר מבשלוחו ויכול לכתחילה ליתן לאחר לסיים הבדיקה]. ולענין הדלקת מהדרין של שאר בני הבית אם יכולים לכתחילה למנות שליח להדליק עבורם י"ל דתלוי בהנ"ל, דלפ"ד הגרע"א דיוצאים בזה יד"ח עיקר המצוה בודאי יש בזה דין מצוה בו יותר מבשלוחו, אבל לפ"ד הגרי"ז י"ל דדמי לנר של הידור. [אך יש לדחות דאפשר דרק מי שקיים עיקר המצוה בעצמו יכול לקיים ההידור ע"י שלוחו, אבל אם עיקר המצוה לא נתקיימה על ידו י"ל דשייך דין מצוה בו יותר בשלוחו שיקיים עכ"פ נר ההידור בעצמו].

יכול לצאת בהדלקת בעה"ב שמדליק ח' נרות או להדליק בעצמו נר אחד, מה עדיף

יב] הוי עובדא בערב שבת שמיני דחנוכה נתברר סמוך לשקיעה שאין מספיק שמן לכולם אלא רק כדי הדלקת ח' נרות לבעה"ב ונר אחד לכל אחד מבני הבית, ויש לדון אם ידליקו שאר בני הבית נר אחד או לא.

והנה לד' הגרי"ז פשוט דידליקו כל אחד נר אחד (מלבד הבעה"ב), אבל לד' הגרע"א יל"ע אם עדיף לבני הבית לקיים מהדרין בנר אחד או לצאת במהדרין מן המהדרין של בעה"ב (וכבר האריכו בזה, ועי' חידושי הגרע"א שבת כא: בפי' ד' התוס' שם דמהדרין מן המהדרין עדיף ממהדרין, אבל יתכן דאינו מוכרח לד' הרמ"א ואכמ"ל. והנה במשנ"ב סי' תרע"א סק"י כתב להדיא דבכה"ג ידליקו בני הבית נר אחד וביאר בשעה"צ סקי"ב דבאופן זה יקרא עליהם שם מהדרין ולא מהדרין מן המהדרין, ובפשוטו משמע דס"ל כד' הגרע"א וס"ל דהדלקת מהדרין עדיפא, אך אפשר דס"ל כד' הגרי"ז וכוונתו רק לבאר דהדלקה זו היא הדלקת מהדרין גרידא, אבל ודאי יוצאים בהדלקת מהדרין מן המהדרין של בעה"ב).

ושמעתי מהג"ר נחום נבנצל שליט"א דאם נימא דלפ"ד הגרע"א עדיף לבני הבית לקיים מהדרין מן המהדרין יש לייעץ שבני הבית ידליקו

קודם בעה״ב נר אחד בברכה ואח״כ ידליק בעה״ב ויתכוונו כולם לצאת גם בהדלקתו ואז ירויחו הכל. [אולם לפ״ד הגרי״ז נמצא דבאופן זה יפסיד בעה״ב את קיום עיקר המצוה בעצמו כנ״ל אות א׳].

אם קטן מברך על הדלקת מהדרין

יג] בספר פניני חנוכה עמ׳ מ״ג כתב בשם הגריש״א זצ״ל שחידש דקטן לא יברך על הדלקת מהדרין של עצמו כיון שיוצא יד״ח ע״י האב ואין בזה דין חינוך כי בגדלותו לא יהא מחויב להדליק אם יצא יד״ח ע״י בעה״ב. ונראה כוונתו דנקט דקטן אין לו דעת שלא לצאת יד״ח בהדלקת בעה״ב, ואזיל כד׳ הגרע״א דאין מברכים על הדלקת מהדרין אא״כ מתכוון שלא לצאת יד״ח ע״י בעה״ב. וכ״ז חידוש. אולם לפ״ד הגרי״ז ודאי יש בזה חינוך על הדלקת מהדרין ושפיר מברך.

אם מועיל שיתוף לאכסנאי בנר של מהדרין

יד] יש לדון אם מהני שיתוף לאכסנאי בנר של מהדרין או בעי שיתוף בנר של חיוב. וספק זה הוא רק לפ״ד הגרי״ז, אבל לפ״ד הגרע״א פשיטא דמהני, כי נר של מהדרין הוא ג״כ נר של חיוב. [אולם יתכן דלכו״ע לא מהני שיתוף אלא בנר של בעה״ב דוקא, דבנר של אחר מבני הבית הוי כב׳ בעה״ב בבית אחד דלא ברירא דמהני שיתוף, עי׳ ביה״ל סי׳ תרע״ז ס״א].

קטן שהגדיל בחנוכה אם ידליק בשקיעה או בצאת הכוכבים

טו] קטן שהגדיל בחנוכה ומנהג אבותיו להדליק בשקיעה דנו רבים אם ידליק בלילה שהגדיל בשקיעה או בצה״כ, ורבים צידדו דימשיך להדליק בשקיעה, לפי שמעשה קטן שקיים מצוה בקטנותו פוטר אותו כשהגדיל כמו בספה״ע וכיו״ב, אולם בספר שלמי תודה סי׳ ה׳ סק״ב דן לתלות בהנ״ל, דלפ״ד הגרי״ז נמצא שקיים בקטנותו הדלקת הידור בלבד, וא״כ י״ל דכשהגדיל ונתחייב בהדלקה מדינא אינו יוצא יד״ח בהדלקת הידור שלו בקטנותו ע״ש, וכתב בשם מרן הגראי״ל שטיינמן זצ״ל דטוב יותר שידליק כשלושים וחמש דק׳ לאחר השקיעה.

שכח הבן לברך שעשה נסים ושהחיינו ונזכר לאחר שגמר להדליק

טז] כתב המשנ״ב סי׳ תרע״ו סק״ד בשם הגרע״א דמי ששכח לברך שעשה נסים ונזכר לאחר שגמר להדליק מברך, דלא גרע מברכת הרואה. והנה הוי עובדא שאחד הבנים הדליק לאחר האב ושכח לברך שעשה נסים ונזכר לאחר שגמר להדליק.

ולכאו׳ תלוי בהנ״ל, דלפ״ד הגרע״א פשוט דמברך כיון שנתכוין שלא לצאת יד״ח בהדלקת אביו, אבל לפ״ד הגרי״ז לא יברך, לפי שיצא יד״ח בברכות של אביו, ואף שלא כיוון לצאת

ואפי' אם לא שמע כלל ברכותיו של אביו מ"מ לדעת כמה ראשונים אין לו ברכת הרואה כמבואר במשנ"ב שם סק"ו לגבי מי שמדליקין עליו בביתו וכן ס"ל לשו"ע שם וכתב המשנ"ב דספק ברכות להקל, ומבואר בזה דכל שיצא יד"ח בהדלקה שבירכו עליה כל הברכות לא תקנו לו שוב ברכת הרואה, וגם בהדלקה למחר אינו מברך שהחיינו לשיטות אלו כמבואר במשנ"ב שם סק"ז בשם המג"א הואיל וכבר בירכו שהחיינו על הדלקה שיצא בה יד"ח.

ויש מקום לומר דגם לד' הגרי"ז יברך, ולא מדין תקנת ברכת הרואה אלא מדין ברכות המדליק כיון שמברך על הנרות שהדליק בעצמו, ואף שכבר גמר מעשה ההדלקה מ"מ י"ל דכל זמן שהן דולקות עדיין יכול לברך שעשה נסים ושהחיינו מחמת ההדלקה של עצמו, דלא בעינן עובר לעשייתן אלא בברכת להדליק שהוא ברכת המצוות. אבל מדברי הגרע"א שם (בגליון השו"ע סי' תרע"ו ובשו"ת תנינא סי' י"ג) מוכח לא כן, דאפי' על הנרות שהדליק בעצמו א"א לברך לאחר ההדלקה אלא מדין ברכות הרואה אבל מדין ברכות המדליק א"א לברך אלא בשעת מעשה ההדלקה ואכמ"ל.

אבל יש לדון מטעם אחר שיוכל לברך, דהא באמת צ"ע בעיקר הדלקת מהדרין איך יכול לברך שעשה נסים ושהחיינו בשעת ההדלקה כיון שכבר יצא בברכת אביו, ומאי שנא ממש"כ האחרונים דבהדלקה למחר אינו יכול לברך שהחיינו כשיצא אתמול בהדלקת אביו. ואולי י"ל דכל שדעתו להדליק מהדרין יכול להתחלק מאביו בהני ברכות ולברכם בעצמו על הדלקתו, וכ"ז נכלל בתקנ"ח של הדלקת מהדרין בברכה, ואם כנים הדברים נמצא דבכה"ג יש לו ג"כ ברכת הרואה.

ואם כנים דברינו עולה דבאופן הנ"ל אות ג' דהיה בדעתו מתחלה לצאת יד"ח בהדלקת האב ולא להדליק בפנ"ע, ואח"כ נמצא עוד שמן ומדליק בפנ"ע הדלקת מהדרין, לא יוכל לברך ברכת שעשה נסים ושהחיינו אלא רק ברכת להדליק, לפי שכבר יצא יד"ח ברכות שעשה נסים ושהחיינו ע"י האב, וצ"ע בכ"ז.

האם מותר להדליק נר של מהדרין מנר של בעה"ב

יז] האיסור להדליק מנר לנר מעיקר הדין הוא רק ממצוה להידור כמש"כ הרמ"א סי' תרע"ד ס"א, ובפשוטו ממצוה למצוה אפשר להדליק, וא"כ לענין להדליק מנר בעה"ב לנר שלו תלוי בהנ"ל אם הוי ממצוה להידור או ממצוה למצוה, וכן מבואר בדברי הגרע"א ע"ש.

כיבה במזיד נר של מהדרין

יח] בשעה"צ סי' תרע"ג סקל"ב כתב בשם הפמ"ג דאף דקיי"ל כבתה אין זקוק לה מ"מ אם כיבה הנר במזיד

חייב לחזור ולהדליקו. ויש שפירשו שהוא משום קנס (עי׳ ספר שלמי תודה סי׳ ט״ז סק״ג). ולפ״ז מסתבר דאם כיבה במזיד הנרות של ההידור לא שייך קנס בזה. אולם אם כיבה נרות המהדרין י״ל דתלוי בהנ״ל אם הוו נרות של הידור או נרות של עיקר חיובו.

אם אפשר לברך להוציא אשה בברכות הדלקה כשמדלקת לאחר בעלה

יט] יל״ע אם אפשר לברך ברכות ההדלקה מדין יצא מוציא כדי להוציא אחד שמדליק הדלקת מהדרין. והנה לפ״ד הגרע״א בודאי יכול להוציאו בברכות כי הוא מחויב עתה להדליק, אבל לפ״ד הגרי״ז י״ל דהואיל ואינו מחויב בהדלקה זו דמי לברכת הנהנין דיצא אינו מוציא לפי שאינו מחויב לאכול. אך באמת מסתבר דמוציא לכו״ע, דלא גרע מכרפס בליל הסדר דהוי מצוה בעלמא ולא חיוב גמור ופסק השו״ע סי׳ תפ״ד דיצא מוציא, וכן בהלל דר״ח יצא מוציא אע״פ שאינו אלא מנהג כדמשמע במג״א וביה״ל סי׳ תכ״ב ס״ב, וכן בברכת הגפן על כוס של ברהמ״ז הכריע הביה״ל סי׳ ק״צ ס״ד דיצא מוציא אע״פ שאינו אלא מצוה מן המבחר, ואכמ״ל.

אולם אכתי יש לדון אם יצא מוציא לגבי אשה המדלקת אחר בעלה, והוא לפי המבואר במשנ״ב סי׳ תרע״ה סק״ט בשם העולת שמואל דאשה פטורה מהדלקת מהדרין לפי שהיא טפלה לבעלה אבל אם רוצה להדליק יכולה לברך כדין מ״ע שהזמן גרמא ע״ש, והנה אין דין יצא מוציא לגבי אשה המברכת על מ״ע שהז״ג כמבואר ברמ״א סי׳ תקפ״ט ס״ו לענין הברכה על תקיעת שופר, וא״כ מסתבר דה״ה בזה.

אולם כ״ז לפ״ד הגרי״ז, אבל לפ״ד הגרע״א דמכוונת שלא לצאת יד״ח בהדלקת בעלה הרי היא מחויבת מדינא בהדלקה, ואז פשיטא דיצא מוציא כדין המברך לאשה המדלקת לבדה בביתה כמבואר במשנ״ב שם. וכבר הוכיחו רבים מדברי העולת שמואל הללו כד׳ הגרי״ז, ממש״כ דמברכת מדין מ״ע שהז״ג, ולפ״ד הגרע״א מברכת מדינא לפי שלא יצאה בהדלקת בעלה, ועי׳ שלמי תודה סי׳ י״ב סק״ב.

אם נר של מהדרין צריך שיעור

כ] מבואר בשו״ע סי׳ תרע״ה ס״ב דבשעת ההדלקה צריך שיהא בנר שמן כשיעור שידלק עד שתכלה רגל מן השוק, ואם אין בה כשיעור לא יצא יד״ח. [וכתב המשנ״ב דיכבה ויחזור וידליק בלא ברכה, והיינו משום דהוי ספיקא דדינא אם מעכב]. ויל״ע אם נר הידור של מוסיף והולך ג״כ צריך שיעור או דאינו מעכב, דהואיל ואינו אלא בגדר הדלקת הידור, גם בפחות מכשיעור יש הידור.

והנה ידועה דעת האבי עזרי פ"ד מחנוכה הל"א שנקט דאם יש לו בליל שלישי ב' נרות ידליק ב' [ובמכתבים ומאמרים ח"ו הורה כן להלכה וחולק בזה ע"ד המשנ"ב סי' תרע"א סק"ה שכתב בשם הח"א והכת"ס דאין הידור להדליק יותר מנר אחד אא"כ מדליק כמנין היום], ומו"ר הגר"א גנחובסקי זצ"ל הוכיח שלא כדבריו ממש"כ המג"א סי' תרע"א סק"א (הובא במשנ"ב סק"ו) דמי שאין לו שמן הרבה ידליק אחד כשיעור ושאר השמן יחלק בשווה לשאר הנרות וידלקו פחות מכשיעור. ולפ"ד האבי עזרי ודאי עדיף פחות נרות שידלקו כשיעור מאשר יותר נרות שידלקו פחות מכשיעור, דהוי רק ספק קיום מצוה, עכת"ד.

אכן אם נימא דבנרות ההידור אין השיעור מעכב לק"מ. ושו"ר כן בספר מנחת אשר חנוכה סי' ו' ע"ש בהרחבה. [אך מדברי הפמ"ג סי' תרע"ב סק"ו שציין למג"א הנ"ל משמע דגם בנר ההידור מעכב השיעור ע"ש, וכ"ה להדיא בח"א כלל קנ"ד סכ"ה].

אם אפשר להדליק בשמן של ערלה

ויש עוד נפ"מ בזה לענין הדלקה בשמן של ערלה האסור בהנאה, דבפמ"ג סי' תרע"ג א"א סק"א צידד דאף דמצוות לאו להנות ניתנו הואיל ובעי שיעור י"ל דכתותי מכתת שיעוריה, וכ"ה בשערי תשובה בשם השער אפרים (אולם בשב יעקב יו"ד סי' נ' וישועות יעקב וערוה"ש סי' תרע"ג חלקו דלא שייך בזה דין כתותי מכתת שיעוריה ואכ"מ). אכן לענין נר של הידור אם א"צ שיעור לא שייך לפסול מטעם זה.

ואם כנים הדברים יל"ע איך הדין בהדלקת מהדרין של בני הבית, והנה לפ"ד הגרע"א פשוט דמעכב כבעה"ב, אבל לפ"ד הגרי"ז י"ל דאינו מעכב. אך מסתבר דבזה ודאי מעכב, כי ההידור בזה הוא דכל אחד מבני הבית מדליק בפנ"ע ולא רק בעה"ב, וא"כ מסתבר דשיעור זמן ההדלקה הוא כמו בעה"ב.

הגאון רבי רן יוסף חיים מסעוד אביחצירא שליט"א
מח"ס מריח ניחוח ועו"ס

פיוט מעוז צור ישועתי

מ'עוז צור ישועתי לך נאה לשבח, תכון
בית תפלתי ושם תודה נזבח, לעת
תכין מטבח מצר המנבח, אז אגמור
בשיר מזמור חנכת המזבח.

ר'עות שבעה נפשי ביגון כחי כלה, חיי
מררו בקושי בשעבוד מלכות
עגלה, ובידו הגדולה הוציא את הסגלה,
חיל פרעה וכל זרעו ירדו כאבן במצולה.

ד'ביר קדשו הביאני וגם שם לא
שקטתי, ובא נוגש והגלני, כי
זרים עבדתי, ויין רעל מסכתי כמעט
שעברתי, קץ בבל, זרבבל, לקץ שבעים
נושעתי.

כ'רות קומת ברוש בקש אגגי בן
המדתא, ונהיתה לו לפח
ולמוקש וגאותו נשבתה, ראש ימיני
נשאת, ואויב שמו מחית, רוב בניו
וקניניו על העץ תלית.

י'ונים נקבצו עליו אזי בימי חשמנים,
ופרצו חומות מגדלי וטמאו כל
השמנים, ומנותר קנקנים נעשה נס
לשושנים, בני בינה ימי שמונה קבעו
שיר ורננים.

ח'שוף ז'רוע ק'דשך וקרב קץ הישועה,
נקם נקמת עבדיך מאומה
הרשעה, כי ארכה לנו השעה, ואין קץ
לימי הרעה, דחה אדמון בצל צלמון
הקם לנו רועים שבעה.

הנה המחבר כאן עשה סימן לשמו
בר"ת הבתים מרדכ"י. ובבית
האחרון בג' מילים ראשונות עשה סימן
חז"ק. אלא דלפי קיצור השל"ה נראה
דחרוזה האחרונה שיש בה סימן חז"ק
איננה מהמחבר מרדכ"י אלא בדורות
מאוחרים יותר תיקנו חרוזה זו. ועיין
להלן.

בספר קיצור השל"ה (לכמוהר"ר יחיאל
מיכל עפשטיין אשכנזי זצ"ל)
כתב בהלכות חנוכה וז"ל- מצאתי כתוב
ומאחר שהשיר של מעוז צור אינו קאי
רק על שלש מלכיות בבל מדי יון, אבל
מלכות רביעי בגלות אדום וישמעאל לא
נזכר בו כלום, על כן התקינו חרוזות
המדברים על גאולה מגלות הזה, שיאמר
אחר השיר מעוז בניגון מעוז צור.

חרוזה זו סימן חז"ק:

ח'שוף ז'רוע ק'דשי וקרב קץ הישועה,
ונקם נקמת נפשי מיד מלכות
הרשעה, כי ארכה לנו השעה ואין קץ
לזאת הרעה, דחה אדמון בצל צלמון
והקם לנו רועים שבעה.

בספר ברכת אברהם להרה"ג אברהם מרדכי אלברט שליט"א (אשדוד תש"ע) כתב וז"ל: (בשינוי מעט) מעוז צור ישועתי חיברו מרדכ"י (וזמנו באם הוא ב"ר יצחק ז"ל, בסוף האלף החמישי), ויתכן שגם הוא חיבר את הבית האחרון חז"ק- והושמט מפחד מלכות אדום, עכ"ל.

והנה יש שינוי בין חרוזה המובאת בקיצור השל"ה לבין החרוזה הידועה בסידורים. דבסידורים כתוב ח'שוף ז'רוע ק'דשך, ובקיצור השל"ה כתוב ח'שוף ז'רוע ק'דשי. בסידורים כתוב נקם נקמת עבדך מאומה הרשעה, ובקיצור השל"ה כתוב ונקם נקמת נפשי מיד מלכות הרשעה. בסידורים כתוב ואין קץ לימי הרעה, ובקיצור השל"ה כתוב ואין קץ לזאת הרעה. בסידורים כתוב הקם לנו רועים שבעה, ובקיצור השל"ה כתוב והקם לנו רועים שבעה. וצ"ע מה היא החרוזה המקורית האם מה שמופיע בסידורים או בקיצור השל"ה ואם החרוזה המקורית היא כמובא בקיצור השל"ה צ"ע מה הטעם שנשתנתה והטעם. ואכמ"ל.

עוד הביא בקיצור השל"ה הנ"ל ג' חרוזות נוספות שמוזכר בהם מפלת אדום וישמעאל וז"ל:

מהגאון מהר"ר משה איסרלש זצל"ה

מ'עולם היית ישעי כבודי ומרים ראשי, ישמע נא קול ש'ועי מלכי אלהי קדושי, ה'עביר חטאתי ופשעי גם בגלות השלישי, חזק ישראל הכניע ישמעאל ומאדום תפדה נפשי.

הנה עשה כאן הגאון הרמ"א זצ"ל רמז לשמו במילים מ'עולם ש'ועי ה'עביר, ר"ת מש"ה.

חרוזה מהרב מוה"ר ירמיה אב"ד דמדינת וויצבורג

י'הי ר'צון מ'לפניך י'חיד ה'וד ו'הדר, גאל שארית צאנך מאדום ישמעאל וקדר, רחום בקודש נאדר, רוח תשים לעדר, נחלתך הושיע אל נקמות הופיע, בעמלק מדור דור.

הנה כאן עשה מחבר החרוזה סימן לשמו בשש מילים הראשונות ירמיה"ו, י'הי ר'צון מ'לפניך י'חיד ה'וד ו'הדר.

חרוזה מן הרב מהר"ר שמואל [הלוי] ז"ל בעל נחלת שבעה

ש'מך יברך לעולם, מ'תוך קהל אמונים, ו'כסאך יהי שלם, א'ם תנקם בזדונים, ל'נפשות נענים. ה'סכת ממעונים, ל'הושיע עמך, ו'להציל שרידך, י'דידך, כאז בימי חשמנים: ח'י ז'קוף ק'רן ישועה, וקרב קץ הגאולה, ומלכות זדון הרשעה יהי מעיר מפלה בנפול בני עולה, ולעמך תעשה הצלה, בצדקת איתנים גאל בנים, ותבנה העיר על תלה.

הנה המחבר הנ"ל עשה סימן לשמו שמוא"ל הלו"י חז"ק ב- ש'מך

מ׳תוך ו׳כסאך א׳ם ל׳נפשות, ה׳סכת ל׳הושיע ו׳להציל י׳דידך. ח׳י ז׳קוף ק׳רן.

הקדמה כללית על מחבר הפיוט "מעוז צור"

בספר "הדר יעקב" ח"ב להרה"ג יעקב חיים סופר שליט"א (סימן א׳ עמ׳ יח) כתב וז"ל- הפייט הקדמון רבינו מרדכי ז"ל זכה שאת פיוטו הקדוש לחג חנוכה "מעוז צור" שרים ומזמרים בהתלהבות קודש, הערגה וכיסופין, רבבות אלפי בית ישראל זה מאות בשנים, וראיתי עדות נאמנה על חד מתקיפי קמאי רבינו ישראל בעל תרומת הדשן ז"ל שהיה מנהגו לשורר פיוט "מעוז צור" בימי החנוכה, וככתוב בספר לקט יושר (דף ל"ו ודף קנ"ב) עיין שם, ושמעתי מחכם אחד ז"ל משם הגאון בעל ישמח משה ז"ל שפיוט שנתפשט בכל בית ישראל- הרי זו עדות נאמנה שנתחבר ברוח הקודש, ואתה דע לך.

ובהקדמת ספר "ביאור שיר בר יוחאי" הביא שפיוט שמחברו היתה לו "נשמה כללית" נתקבלו ונתפשטו פיוטיו בכל בית ישראל, וציין לספר מקדש מלך על זהר הקדוש ח"ג (די"ח ע"א ד"ה דאנא) א"ה ריחמ"א לא מצאתי שם כתוב כלום ועיין), ושכן שמע מחסידי קמאי משם אדמו"ר הרב שר שלום מבעלז ז"ל עיי"ש.

א"ה ריחמ"א, ומצאתי בס"ד בספר מגילת בית חשמונאי (יו"ל בשנת התשס"ט, ע"י רב החפץ בעילום שמו), ומובא שם (עמ׳ 281) וז"ל: פיוט עתיק זה (מעוז צור ישועתי) נכתב לפני כשמונה מאות שנה בעקבות הפרעות שהיו באותה תקופה בגרמניה. ענינו המלכויות השונות ששיעבדו את ישראל והצרו להן, וכיצד בסופו של דבר באו על עונשן. הבית הראשון הוא בקשה על בנין בית המקדש; השני על גלות מצרים; השלישי על גלות בבל; הרביעי על צרת המן האגגי; החמישי על גלות צרת מלכות יון וסיפור נס חנוכה; והבית השישי הוא בקשה להנצל ממלכות אדום הרשעה ולהיגאל גאולה שלמה. שם המחבר "מרדכי" חתום בראשי החרוזים, עכ"ל. (ושם) בהערות הערה 2 כתב וז"ל: יש מזהים אותו עם מחבר הפיוט "מבית צבי ארמונה", אך י"א שהמחבר הוא ר׳ מרדכי בן יצחק מחבר הפיוט "מה יפית" המופיע בזמירות ליל שבת, שכנראה חי בתקופת הרשב"א והרא"ש (ישראל דוידזון, אוצר השירה והפיוט פרק ג׳). ע"כ.

בספר ברכת אברהם להרה"ג אברהם מרדכי אלברט שליט"א (אשדוד תש"ע) הובא שכתוב בספר לקט יושר שה"תרומתת הדשן" אמר "מעוז צור ישועתי" בליל שבת על השולחן, ואם כן הוא מקור ראשון בזמן להזכרת זמר זה, עכ"ל.

ביאור הפיוט מעוז צור ישועתי

בספר "הדר יעקב" ח"ב סימן א' להרה"ג יעקב חיים סופר שליט"א ירושלים - (סימן א' הוא חידושים וביאורים בענייני חנוכה) כתב ביאור נפלא על חלק מהפיוט הנ"ל, וכמו כן בספר "אוסרי לגפן"[א] להרה"צ יהודה שיינפלד שליט"א (על חנוכה ופורים) כתב פירוש ונידון מעט על פיוט זה, וכן בספר ברכת אברהם להרה"ג אברהם מרדכי אלברט שליט"א (אשדוד תש"ע), ואביא בס"ד מדבריהם, (עם מעט תוספות ממני, ועוד ספרים).

ביאור לשון הפייט "יונים נקבצו עלי"

א. יונים נקבצו עלי- א"ה ריחמ"א, מה שיש לשאול כאן מהו לשון "יונים נקבצו עלי", ועפ"י פשוטו מובן שהוא לשון קיבוץ היונים על עם ישראל להצר להם, אבל מה שיש לשאול עדיין היאך יש לגוים כוח זה של קיבוץ דהרי קיבוץ ענינו אחדות והגוים הם מעלמא דפירודא וא"כ היאך היה להם כח להקבץ על עם ישראל.

ונ"ל בס"ד שפירוש בזה, דע"י שלא אחדות בעם ישראל דהרי היו מתייונים בעם וא"כ אין כאן אחדות ותמימות דעים א"כ ניתן אותו כוח של אחדות וקיבוץ עלינו ליונים.

ביאור לשון הפייט "אזי בימי חשמנים"

ב. אזי בימי חשמנים- א"ה ריחמ"א, אזי בימי חשמנים, החשמנים אלו החשמונאים, ומה שנקבצו היונים על עם ישראל היה בימי חשמנים היינו החשמונאים, והנה לפי מה שכתבנו לעיל שהיה יכולת לגוים של קיבוץ ואחדות עלינו היה מטעם שלא היה אחדות ותמימות דעים בעם ישראל, יש לפרש כאן שיש מעין תביעה על החשמונאים, שלקחו את המלוכה מבית יהודה, וזה מורה שלא היה אחדות בתחילה ועל כן יכלו היונים להקבץ עלינו.

ביאור לשון הפייט "ופרצו חומות מגדלי"

ג. ופרצו חומות מגדלי- א"ה ריחמ"א נ"ל בס"ד לפרש מהו, "ופרצו חומות מגדלי", (ההסבר בפשוטו כמו שכתב הרמב"ם עיין להלן שנכנסו להיכל ופרצו בו פרצות), עפ"י מה שכתב הרמב"ם בהלכות חנוכה (פ"ג ה"א) וז"ל- "בבית שני כשמלכו יון גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצות. ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו הטהרות וכו' עכ"ל. ועפ"י זה יש לומר שמה שאמר הפייט "ופרצו חומות מגדלי", קאי על

א. א"ה ריחמ"א, לעת עתה לא הבאנו מספר "אוסרי לגפן", וב"ה נביא בלנ"ד במהדורא הבאה.

הנשים שהם נקראות חומה כמו שכתוב בגמ׳ ביבמות (ס״ב ע״ב) וז״ל הגמ׳- אמר רבי תנחום א״ר חנילאי כל אדם שאין לו אשה שרוי בלא שמחה וכו׳ במערבא אמרי בלא תורה בלא חומה וכו׳ בלא חומה דכתיב ״נקבה תסובב גבר״ (ירמיה לא). והיינו שפשטו ידיהם בממונם ובבנותיהם, וכמו שמובא במדרש מעשה חנוכה (נדפס באוצר טוב ח״א, ובית מדרש ח״ה) וז״ל – כיון שראו יוונים שאין ישראל מרגישין בגזירותיהם עמדו וגזרו עליהם גזירה מרה ועכורה, שלא תכנס כלה בלילה הראשון מחופתה אלא אצל ההגמון שבמקום ההוא. כיון ששמעו ישראל כך רפו ידיהם ותשש כוחם ונמנעו מלארס, והיו בנות ישראל בוגרות ומזקינות כשהן בתולות, ונתקיים עליהם: ״בתולותיה נוגות והיא מר לה״ (איכה א), והיו היוונים מתעללים בבתולות ישראל, ונהגו בדבר הזה שלוש שנים ושמונה חודשים, עד שבא מעשה של בת ממתיהו כהן גדול שנשאת לבן חשמונאי ואליעזר שמו. וכו׳ עכ״ל המדרש.

ועפ״י זה יבואר לשון הפייט ״ופרצו חומות מגדלי״, שהאשה נקראת חומה של בעלה, והיוונים פרצו את הקדושה ורצו לטמא את בנות ישראל ונמנעו מלארס כדי שלא תהיה גזירה זו על בנות ישראל, ועל כן לא היה לבחורים שאינם נשואים עם מי להתחתן ולכן לא היה להם חומה וזה הכוונה שנפרצו החומות. ע״כ.

ועוד מובא במדרש מעשה חנוכה (נדפס באוצר טוב ח״א ובית המדרש ח״ה) וז״ל- וכיון שראו היונים שעמדו בגזירה זו (שלא לחקוק על קרן השור או השה שאין לנו חלק באלהי ישראל), עמדו וגזרו כל מי שאשתו הולכת לטבילה ידקר בחרב, וכל הרואה אותה הרי היא לו לאשה ובניה לעבדים. כיון שראו ישראל כך מנעו עצמם מלשמש, וכיון ששמעו היוונים כך, אמרו: הואיל ואין ישראל משמשין מטותיהם אנו נזקקין להן. כיון שראו ישראל כך, חזרו על נשיהן בלא טבילה בעל כורחן. אמרו: רבש״ע בעל כורחינו שלא בטובתינו, שאין האשה רוצה לישב תחת בעלה בלא עונתה. אמר להם הקב״ה: הואיל ועשיתם בלא כוונה אני אטהר אתכם, ופתח לכל אחד ואחד מהן מעיין בתוך ביתו, והיו נשיהם טובלות בתוך בתיהם ונתקיים עליהם מקרא זה: ״ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה״, ונתקיים עליהם עוד מקרא זה:״אם רחץ ה׳ את צואת בנות ציון״. ע״כ.

ועפ״י זה מבואר גם כן מהו ״ופרצו חומות מגדלי״, שלא היו נותנים היוונים לבנות ישראל לטבול לטהרתם, וע״י כך לא היה לבעליהם חומה שיגן בעדם, שנשותיהם הם חומות להם להגן עליהם. ע״כ.

עוד יש לפרש מהו שכתב הפייט "ופרצו חומות מגדלי", עפ"י המובא בגמ' מסכת פסחים (פז ע"א) וז"ל הגמ'- "אני חומה ושדי כמגדלות" (שיר השירים ח) אמר רבי יוחנן אני חומה זו תורה ושדי כמגדלות אלו תלמידי חכמים ורבא אמר אני חומה זו כנסת ישראל ושדי כמגדלות אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. עכ"ל הגמ'. וכן הוא בגמ' בבא בתרא (ז' ע"ב וח' ע"א). וברש"י (בב"ב ח' ע"א) כתב (בד"ה אלו תלמידי חכמים) וז"ל- אלמא אין צריכין חומה. ע"כ. ועוד כתב רש"י (בד"ה כנסת ישראל) וז"ל- כולם שוין לענין חומה וגודרים עצמן מלהטמע בעובדי כוכבים. ע"כ.

ועפ"י זה נראה לבאר בס"ד שמה שאמר הפייט "ופרצו חומות מגדלי", חומה זו תורה, שגזרו היוונים עליהם שלא ילמדו תורה, שהתורה היא החומה של עם ישראל להגן עליהם מפני התגברות היצר, וכמו שכתב הרמב"ם בהלכות חנוכה (פ"ג ה"א) וז"ל- "בבית שני כשמלכו יון גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצות וכו', עכ"ל. ו"מגדלי", הם התלמידי חכמים כמו שמובא לעיל ושדי כמגדלות אלו תלמידי חכמים", שלא נתנו היוונים לת"ח ללמד תורה ודעת את העם. ועוד שהרגו את תלמידי החכמים כמובא בספר יוסיפון (פרק יח) וז"ל- ואנטיוכוס עודנו בירושלים, וימנע את העם מלשמר את מצוות התורה ואת משמרת אלוהינו, ויחיה את רשעי עמינו ואת הפריצים, ויהרוג רבים מעדת החסידים.

ועוד יש לפרש "ופרצו חומות מגדלי", כפי שאמר רבא שחומה זו כנסת ישראל שפרצו את הקדושה בעם ישראל שלא להיות נטמעים בין הגוים והיוונים גרמו להם להיות נטמעים בניהם (ועיין רש"י בבב"ב ח' ע"א המובא לעיל). ו"מגדלי" הוא שהיוונים לא נתנו להם להתפלל וללמוד בבתי כנסיות ובתי מדרשות (א"ה ריחמ"א ואם כי לא מצאתי שגזרה זו מפורשת בגמ' או מדרשים שראיתי סמכתי על מה שכתב הרמב"ם בהלכות חנוכה (פ"ג ה"א) וז"ל- "בבית שני כשמלכו יון גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצות וכו', עכ"ל. והכוונה ברורה שמנעו אותם היוונים מלימוד תורה ומצות גם במקום המיוחד לזה, ועל כן כתבתי שגם על זה היה גזירה שלא יתפללו בבתי כנסיות ובתי מדרשות).

ביאור הסמיכות בזמר "ופרצו חומות מגדלי - וטמאו כל השמנים"

בספר "ברכת אברהם" עניני חנוכה להרב אברהם מרדכי אלברט שליט"א (אשדוד תש"ע) כתב בביאורו על מעוז צור ישועתי, באות ו', וז"ל: בספר קהלות יעקב (חלק ה' סימן י"ט) הביא מהרי"י קנייבסקי ז"ל תירוץ על קושיית האחרונים ז"ל, למאן דאמר

דסובר בפסחים (דף טז ע"א, ויז ע"א) דמשקה בי מדבחיא דכן- טהור, (פירשו ר"ח ורש"י כל המשקין של קודש נקראים על שם המזבח, כגון דם לזריקה, וכו' ושמן למנחות), למה לא הדליקו בשמן, הרי לא קיבל טומאה כלל. והביא בשם ספר "שערי דעה", דכיון שנכנסו היוונים למקדש, אזי מדין "באו פריצים ויחללוה" בטלה קדושת המקדש (ראה ע"ז נב ע"ב), ומאז הרי זה כמו משקין שיצאו לחוץ למקדש, ולכן יכלו היוונים מלטמא השמנים עכ"ל הקהלות יעקב.

ובספר בשבילי המנהג (ח"ב עמ' קכ"ה), הביא מפי השמועה שהוסיף מהרי"י הקהלות יעקב ז"ל, דעם זה יובן ביאור הפיוט "ופרצו חומות מגדלי", - כלומר שבאו הפריצים ויחללוה, ועל ידי זה "וטמאו כל השמנים", כי כבר פקע קדושת המקדש עכ"ד בשם הקהלות יעקב ז"ל. ע"כ מספר "ברכת אברהם".

היאך טמאו הגויים את השמנים - "וטמאו כל השמנים"

ד."וטמאו כל השמנים", כתב הפייט "וטמאו כל השמנים". ומצאתי בס"ד בקובץ נזר התורה (כסלו טבת ה'תשס"ה) שכתבו (בעמ' רל"ג) בשם הגאון רבי משה יוסף האפפמאן זצ"ל (תלמיד ה"כתב סופר" זי"ע, דיין דק"ק פאפא) שכתב וז"ל- (על הגמ' שבת כא' ע"ב) שמעתי קושיה בשם הגאון רבי יוסף שאול נטנזון זצ"ל (בשו"ת שואל ומשיב מהדורא א' ח"ג סימן מ"ב) שהקשה על הגמ' דאמר כשנכנסו עו"ג להיכל טמאו כל השמנים, וקשה מסוגיא דר"ח סגן הכהנים דאמרינן (שם, דף יז) לוי תנא משקין בי מדבחיא דהיינו דם ומים שמן ויין כולן הראויין למזבח אינו מקבל טומאה וכו', וקשה היאך אמרינן הכא דעו"ג טימאו כל השמנים. ובספר שו"מ אין לפני ולא ראיתי ולא שמעתי תירוצו.

ולענ"ד נראה פשוט דאיתא בגמ' הכא תניא כוותיה דלוי וכו' והאמר ריב"ל משקין בי מדבחיא לא אמרו דכן אלא במקומן דהיינו בעזרה כמו שפי' רש"י לקמן (ואיתא בגמ' יומא), ולפ"ז אי אמרינן דדוקא אם הביא שמן למנחות לעזרה או יין לניסוך בעזרה אינו מקבל טומאה אך כל השמנים שחוץ לעזרה מקבלין מקבלין טומאה ושפיר אמרינן הכא דעו"ג טמאו כל השמנים ופשוט לענ"ד. ע"כ.

ובהערה 2 בקובץ "נזר התורה" הנ"ל כתבו וז"ל- המור וקציעה בסימן תר"ע, הבית יצחק או"ח סימן קי והשואל ומשיב שם תירצו באופן שונה מתירוצו של רבינו, דחיללו את קדושת העזרה וממילא נטמא השמן הנמצא שם, וז"ל השו"מ "מה ששאלת בהך ענינא דחנוכה דטמאו כל השמנים והקשית למ"ד משקי בית טבחיא דכן (טהורים) א"כ היאך נטמאו השמנים הא הוה בעזרה והוה משקה בית מדבחיא

לפע"ד ל"ק דהרי אמרו בע"ז (דף מב) דבאו בה פריצים וחללוה דמכיון שבאו פריצים נתחלל מקדושתו", ובמהדורא רביעאה סי' ר' הביא כן משו"ת תשובה מאהבה והאריך לדון בזה עיי"ש.

וביאור דברי רבנו נראה שלמד שלא נתחללה קדושת העזרה אלא הוציאו את כל השמנים מחוץ לעזרה ולכן נטמאו, והנס היה שמצאו פך שמן בעזרה בחותמו של כהן גדול שאף אם הוצא לחוץ לא קיבל טומאה כיון שהיה חתום, ועיין בהמשך דברי השואל ומשיב שכתב עוד טעמים מדוע היה צורך בחותמו של כהן גדול.

ובשו"ת דברי יציב (חלק או"ח סימן רפ"א) תירץ באופן נוסף, דכיון דלא היה מזבח אין שייך משקי בי מדבחיא דכן, דהוא רק בראויין למזבח, וכנראה דגם בי מטבחיא ג"כ לא שייך. ואף שנבנה אח"כ, הוי כנטמאו בחוץ והכניסן בפנים דאמרינן שם בפסחים דטמאין. ומבואר במגילת תענית פ"ט, דבנו המזבח מחדש, דנפגם ונהרס מקודם. ע"כ.

הרי לנו ג' תירוצים היאך טמאו היונים את השמן א' רק שמנים שחוץ לעזרה מקבלין טומאה והוציאו העו"ג את השמנים מחוץ לעזרה ולכן קיבלו טומאה. ב' דבאו פריצים וחללו את העזרה מקדושתה ולכן נטמאו השמנים אף בתוך העזרה. ג' המזבח נפגם ונהרס וע"כ כל עוד יש מזבח אז השמנים ראויים למזבח ואינם מקבלים טומאה אבל אם אין מזבח אז השמנים מקבלים טומאה, ואף לפי תירוץ זה השמנים מקבלים טומאה בתוך העזרה, דכשנהרס המזבח נחשבים השמנים כיצאו לחוץ. ע"כ.

ביאור לשון הפייט "ומנותר קנקנים"

בספר הנ"ל "הדר יעקב" (ח"ב) כתב וז"ל- והוא ז"ל כה פייט: "ומנותר הקנקנים (א"ה גרס כאן הקנקנים עם ה' ולא קנקנים) נעשה נס לשושנים, בני בינה ימי שמונה, קבעו שיר ורננים", ובס"ד אבאר קצת עומק דברות קדשו לענ"ד.

ו. ומנותר הקנקנים וכו'- תחילה וראש אביא מה שמצאתי בזה דבר נחמד מהגאון המובהק רבי יהודה אסאד ז"ל בספרו שו"ת יהודה יעלה או"ח (סימן ר') ואלו דבריו ז"ל: "על דברי הט"ז (סימן תר"ע) תירץ קושית הבית יוסף ז"ל למה תקנו שמונה ימים, דגם ביום הראשון נעשה נס שנשתייר קצת ועל ידי זה היה הנס אח"כ ע"ש, ולענ"ד נראה לי על כוונה זו יסדו בשיר "מעוז צור ישועתי" "ומנותר קנקנים" דייקא נעשה נס כו' לכן "בני בינה" שהבינו למפרע שנעשה בלילה הראשון גם כן נס, "ימי שמונה" דייקא "קבעו שיר ורננים".

גם יש לומר לפי מה שכתב הט"ז שם לתרץ מאי טעמא דבפורים תקנו נמי משתה ושמחה, ותירץ דעיקר פרסום

הנס בנרות היה וזה מורה הודיה לא על שמחה בעולם הזה, לכן תקנו רק להלל ולהודות כו׳ ע״ש.

וזה שאמרו אף ד״יונים נקבצו עלי אזי כו׳ ופרצו״ כו׳, מכל מקום בפרסום היה רק כי ״מנותר קנקנים נעשה נס״ כו׳ בפרסום, לכן ״בני בינה ימי שמונה קבעו שיר ורננים״ דייקא להודות ולהלל ולא למשתה ושמחה.

וגם לתירוץ הרב הלבוש ז״ל שהיוונים לא בקשו נפשות כלל רק להכניעם ולהעביר דת, וזהו שאמר ״יוונים נקבצו עלי״ כו׳ אבל לא בקשו נפשות רק ״פרצו חומות מגדלי״ ביקשו הכנעה, ו״טימאו כל השמנים״ להעביר הדת, ועיקר הנס היה רק ״ומנותר״ כו׳ לכן ״קבעו שיר ורננים״ דייקא, עד כאן מדברי הגאון יהודה יעלה ז״ל ודפח״ח זיע״א. [גם עיין לו בספרו דברי מהרי״א על התורה פרשת וישב].

א״ה ריחמ״א ופירוש מה שאמר הפייט ״ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים״, כיון באומרו ״ומנותר קנקנים״ היינו מאותם קנקנים שטימאו היוונים נותר קנקן אחד שהיה חתום בחותמו של כהן גדול, וע״ז ״קבעו שיר ורננים״. ע״כ.

ועוד עלה ברעיוני פירוש מה שאמר הפייט ״ומנותר קנקנים״ עפ״י מה שתירצו מדוע חנוכה שמונה ימים ולא שבעה ימים והרי הנס היה רק שבעה ולא שמונה, ותירצו שכאשר מילאו מן הפך של השמן למנורה ראו שנשאר הפך שמצאו חתום בחותמו של כהן גדול מלא כשהיה וע״כ כבר ביום הראשון היה נס, ועל זה קבעו ימי חנוכה שמונה ימים דכבר ראו דביום הראשון היה נס ועל זה אמר הפייט ״ומנותר קנקנים״ והיינו מה שנותר בקנקן היינו בפך של השמן שמצאו וע״ז ראוי שיהיה ״קביעת שיר ורננים״. ע״כ.

״מנותר קנקנים נעשה נס לשושנים״ מהו ״קנקנים״ בלשון רבים והרי היה רק פך אחד.

בספר ברכת אברהם (להרה״ג אברהם מרדכי אלברט שליט״א אשדוד תש״ע) כתב, וז״ל: הנה מרן השפת אמת ז״ל בליקוטיו כתב, וז״ל: ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים, משמע כפירוש הבית יוסף דבכל לילה היה נותר מעט (בקני המנורה) ונעשה בכל לילה נס, דאם לא כן היה נס רק בפך ולא שייך לשון רבים. ואפשר שהפירוש הוא שזה הפך נותר מהרבה קנקנים שהיו, ודוחק עכ״ל. וגם גיסו בספר שפתי צדיק, לחנוכה כתב לפרש בזה״ל, דהנה קשה קושית הבית יוסף (הרי ביום הראשון לא היה נס, כי היה שמן ללילה אחד), ותירץ הט״ז שאם היה נכלה השמן בלילה הראשונה לא היה אפשרות הנס. ועם זה מובן מאמר ״ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים״, שעל ידי שהוצרכו שישאר נותר, על כן

היה צורך נס גם בלילה הראשון עיי"ש עוד.

אולם האמת יורה דרכו שלשון "ומנותר קנקנים" פירושו שהיה הפך אחד מהרבה קנקנים שכן נטמאו בהיכל. והגם שהשפת אמת ז"ל הרגיש שאפשר לפרש כן וכתב שזה דוחק, מסתברא שאם היה רואה את הנכתב בספרים שהיה כך אופן הזמנת השמן להדלקת המנורה, היה כן מפרש כך.

שבקונטרס האחרון לספר מחזיק ברכה להחיד"א ז"ל (באור"ח סימן תר"ע) כתב וז"ל: בענין פך הנמצא בחותמו של כהן גדול, ראיתי לאחד חכ"ם בספר "כף ונקי" כתב יד (ובשם הגדולים פירש החידא את שמו, החכם וכו' כליפה מלכה ז"ל מק"ק אגאדיר) שיש לתמוה מה ראה לזה הכהן הגדול, ועוד אמאי לא הצניע כלי יותר גדול. ותירץ שהיה מנהגם להניח השמן בצלוחיות קטנות, בכל צלוחית שיעור הדלקת לילה אחת, וכולן חתומות בחותם הכהן הגדול, ולוקחים צלוחית בכל לילה להדלקה. וכשבאו היוונים טימאו כולם, ונעלם פך זה מהם בהשגחה אלקית. והוסיף הכף ונקי ששוב מצא בספר "תבנית היכל" (ס"ג פ"ג) כדבריו שכך היו נוהגים, ושיבחו החיד"א.

וראה בדברינו (בסימן י"ח אות ו-ה), שפירשנו בדרך רמז, שקנקנים רבים – ירמוז ל"ויותר יעקב לבדו" לפכים, לנסך מהם שמן ויין או מים על המזבח, ובזכות זה הובטח לו שייעשה נס לבניו בפך שמן, כדאיתא במדרש שהביאו מהרש"ל ובני דורו ז"ל, ע"כ מספר ברכת אברהם.

וידידי היקר הרה"ג **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א (מח"ס "גם אני אודך", בני ברק) שאל על לשון הפייט "ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים", וז"ל: ויש לשאול מה הוא קנקנים לשון רבים והרי מצאו פך אחד של שמן.

וי"ל לפי פירוש אחד של הב"י שבעצם חילקו את הפך לשמונה חלקים וכל חלק דלק יום שלם, לפי זה יובן מהו לשון "קנקנים" דהיינו שחילקו את הפך לשמונה קנקנים וכל אחד דלק יום שלם, עכ"ל.

"ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים", היאך הדליקו בשמן שאינו שמן זית, והוא שמן נס.

בקובץ "תנובות שדה" (גליון 93, כסלו-טבת תשע"א) הובא בדבר העורך (הרב יוסף מאיר שטרוך שליט"א) וז"ל[ב]: בתאריך כ"ה כסלו,

ב. א"ה ריחמ"א, ותודה רבה לידידי היקר הרב חנינא כהן שליט"א (מהמכון למצוות התלויות בארץ, בית עוזיאל), שביקש את רשות המכון להכניס את מאמרם לגליון זה, ונתנו רשות בעין יפה להדפיסו, ישר כח.

מתחילים שמונת ימי "חנוכה" – שמונה ימים אלו נקבעו לימי חג, לזכר "נס פך השמן". הרקע לנס זה, הינו בימי בית שני, כשמלכות יון שלטה בארץ ישראל, וגזרה גזירות על ישראל, לבטל את המצוות הדת. בין יתר מעלליהם, נכנסו להיכל בית המקדש וחיללהו וטימאוהו, ובכלל זה נטמא גם שמן הזית שהיה מיועד להדלקת המנורה (ואסור להדליק בשמן טמא[ג]). את המנורה לא היה ניתן להדליק בכל סוג שמן, אלא רק בשמן זית זך כתית למאור. החשמונאים, נלחמו כנגד היוונים, ובדרך נס גברו עליהם, למרות היותם מעטים מול רבים וחלשים מול חזקים. לאחר מכן נכנסו הכהנים להיכל, ולא מצאו שמן זית טהור אלא פך אחד שהיה סגור וחתום בחותמו של כהן גדול (וע"י כך היה לאות שלא טימאוהו היוונים), אלא שבאותו פך לא היתה כמות מספקת להדלקת המנורה, אלא כדי יום אחד בלבד, בה בשעה שבשביל לכתוש את הזיתים ולהפיק מהם שמן חדש, נדרשו שמונה ימים (שבעה ימים לטהרתם ויום נוסף לכתישת הזיתים ולהפקת השמן. ויש אומרים, שהיה שמן זית מהלך ארבעה ימים, ונדרשו אפוא שמונה ימים כדי ללכת לשם ולהביאו לבית המקדש). ונעשה נס, והדליקו הנרות מאותו פך קטן, שהספיק בדרך הטבע ליום אחד, ובפועל דלק באורח נס למשך שמונה ימים. עד שכתשו זיתים חדשים והפיקו שמן חדש. ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו הימים האלו ימי שמחה והלל ומדליקים בהן נרות בכל לילה ולילה משמונת הלילות להראות ולגלות הנס.

נמצא, ששמן הזית נתרבה באופן לא טבעי והספיק להדלקת שמונה ימים.

אלא שנשאלת השאלה: מאחר שכאמור, הדין הוא שאת המנורה ניתן להדליק רק בשמן זית, כלומר שמן שהופק מזיתים. איך הדליקו בשמן שנתרבה בדרך נס, והלא נמצא שזהו שמן שנוצר מן "האויר" ולא מזיתים – ואם כן, אין זה שמן זית. ואת המנורה צריכים להדליק משמן זית בלבד?

וידוע ליישב על שאלה זו שהנהגה ניסית של ריבוי לא טבעי, לא מתחילה יש מאין, אלא צריכה להתחיל ממשהו קיים, שמתרבה בדרך נס – וכפי שנראה מיד, את המקור לדבר זה. ונמצא, שריבוי השמן בדרך נס לא היה נולד מכלום, אלא רק מכח השמן

ג. א"ה ריחמ"א, לא דק העורך, דטומאה הותרה בציבור, וכאן מטעם אחר הקפידו להדליק בשמן טהור וכמו שהאריכו רבותינו בספרים. אבל כוונתו בפשטות שאסור להדליק את המנורה בשמן טמא.

הקיים. ולכן, מאחר שהבסיס הקיים היה שמן זית, ורק מכוחו נוצר ריבוי השמן הניסי, נחשב הכל לשמן זית.

ויש לפרש לפי זה, שאחרי שמזגו את השמן למנורה, נשאר מעט שמן בקנקן, שמכוחו התרבה השמן והספיק להדלקת היום שלמחרת וכו'. ולפי זה מדיוק מה שנוהגים לומר בפזמון "מעוז צור": "ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים", והיינו שמהשמן שנותר בקנקנים, מכוחו, נעשה נס לשושנים – שהיה יכול להתרבות בדרך נס הלאה והלאה.

יסוד זה, שריבוי בדרך נס, צריך שיהא לו "בסיס" טבעי, שיחול עליו הנס שיתרבה, אבל אין הנהגה ניסית של יצירת יש מאין, מבואר בדברי הרמב"ן (שמות פרק כ"ה פסוק כ"ד), והטעם, משום שבריאת יש מאין היתה בבראית העולם בלבד, ומני אז אין יותר הנהגה של בריאת יש מאין, אבל עדיין יש הנהגה ניסית שחלה על דבר קיים, שמתרבה בדרך נס.

וראה שם שמביא מקור לעניין זה ממעשה אלישע ואשת הנביא עובדיה (המובא במלכים ב' פרק ד'), שלאחר שנתאלמנה, נותרה עם הרבה חובות והנושים איימו לקחת את שני ילדיה לעבדים. לרגל מצבה הקשה היא באה ומבקשת עזרה מאלישע הנביא. והוא אומר לה: "ויאמר אליה אלישע מה אעשה לך הגידי לי מה יש לך בבית ותאמר אין לשפחתך כל בבית כי אם אסוך (כד) שמן". הוא מצווה עליה לשאול הרבה כלים ריקים משכנותיה, ושלאחר מיכן תיצוק שמן מהכד שלה ותמלא את הכלים הריקים, ונעשה נס ולא נגמר השמן בכד שלה עד שמילאה את כל הכלים הריקים. וקשה, מדוע שאלה אלישע אם יש לה משהו בבית, ולא בירך אותה שיתרבה לה השמן יש מאין. ומבואר מזה, שכדי שייחול הנס של ריבוי השמן, צריך היה שיהא בסיס של שמן קיים, שעליו תחול הברכה ויתרבה בדרך נס.

כיוצא בזה, מביא הרמב"ן ממעשה באליהו הנביא (מלכים א פרק יז) שהגיע לביתה של אשה אלמנה מקוששת עצים, ובקש ממנה מים ולחם. והשיבה לו שבקושי יש לה כדי לקיים את עצמה ואת בנה, ואם תתן לו, יגוועו הם ברעב. כשמוע כן אליהו, הוא אומר לה שתקח כד קמח וכד שמן ותוכל להוציא מהם עוד ועוד כדי לאפות לחם. "כי כה אמר ה' אלהי ישראל כד בקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר עד יום תת ה' גשם על פני האדמה", "ותלך ותעשה כדבר אליהו ותאכל היא והוא וביתה ימים", כד הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא חסר כדבר ה' אשר דבר ביד אליהו". ע"כ מקובץ "תנובות השדה".

"ומנותר קנקנים" - סגולת השמן למחלת השושנה

בספר "גם אני אודך" ח"א להרה"ג **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א כתב וז"ל: ידוע הסגולה בשם מרן הבעש"ט זי"ע ובשם הגה"ק מקאצק זצ"ל דמנותר השמן שנשאר מנרות חנוכה הוי סגולה לרפואה למחלת השושנה [למשוח על השושנה בזה השמן] וסימנך ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים ע"כ.

וכפי שלומדים בזה רוב העולם דהכוונה על מה שנשאר בהכוסיות שהדליקו בהן את המנורה. ולפ"ז צריך להתנות קודם הדלקת נר חנוכה דאין מקצה השמן אלא לשיעור הדלקה [עיין משנה ברורה סי' תרע"ב ס"ק ז'] ועפי"ז יהא מותר לו להשתמש בזה השמן למשוח למי שיש לו שושנה.

אך יש להוסיף דלפי מה שכתב בספר שיח שרפי קודש (ח"א אות שס"ט) דהכוונה למה שנשאר "בהקנקן" דייקא [וזהו ומנותר "קנקנים" ודו"ק] ולא מה שנשאר בהכוסיות. ע"כ.

אז לפי"ז א"צ להתנות כלום לפי שמה שנשאר בהקנקן שהכינו בו השמן לנרות חנוכה אינו נאסר [וכדכתב בביאור הלכה (סי' תרע"ז סעיף ד') בשם ספר בארת המים. ובכף החיים שם (ס"ק כ"ח) הביא זאת מעוד פוסקים. ע"ש ואין חולק בזה]. ע"כ מספר "גם אני אודך".

והראני ידידי היקר הרה"ג שרון שמעון סרוסי שליט"א גליון "קול צופייך" השעור השבועי מיסודו של הרה"צ המקובל הרב מרדכי אליהו זצוק"ל (מס' 563 פרשת וישב תשע"א), וז"ל: מעשה פלא עם מותר השמן של נרות החנוכה של הרב ז"ל, פעם הגיעו אל בית הרב זצ"ל הורים לילדה משותקת לגמרי. היא נפלה מגובה רב ונפגעה בעמוד השדרה. כל ניסיונות הרופאים להחזיר אותה לתנועה כשלו, והיא הייתה משותקת ברוב גופה. מי שקיבל אותם הייתה הרבנית תחי', שהזדעזעה מהסיפור. הרבנית הלכה אל הרב וביקשה ממנו שיעשה כל מה שאפשר על מנת להציל את הילדה משיתוק למשך כל חייה. אמר לה הרב: נשאר לנו מעט משמן נרות של חנוכה. תני להם מהשמן שנותר מהדלקת נרות חנוכה, שימרחו אותו במקום שבו נפגעה. ההורים עשו כדברי הרב והילדה נרפאה לגמרי.

במקרה אחר בא הרב יחזקאל דאום ז"ל אל הרב משום שהייתה לו "שושנת יריחו", פצע גדול ברגל שקשה מאוד לרפא אותו. הרב הציע לו לשים ברגלו מעט משיירי השמן של נרות חנוכה. הרב דאום, שהיה ת"ח גדול, שאל האם מותר להשתמש בשמן זה, הלא הוא הוקצה למצוותו? אמר לו הרב ז"ל: "שאלת חכם חצי תשובה. אנחנו במפורש לא מקצים את שיירי השמן למצווה, רק מה שנדלק בנרות". הוא

נתן לו את השמן למרוח ואמר לו שזה רמוז בשיר "מעוז צור": "ומנותר קנקנים – נעשה נס לשושנים", עכ"ל.

היאך לא טימאו היוונים את הפך שמצאו

הגמ' בשבת (כא ע"ב) כתבה וז"ל: מאי חנוכה דתנו רבנן בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו אלא להדליק יום אחד נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה, עכ"ל הגמ'.

ופרש"י וז"ל: בד"ה, מאי חנוכה. על איזה נס קבעוה: ובד"ה, בחותמו. בהצנע וחתום בטבעתו והכיר שלא נגעו בו: ובד"ה ה"ג ועשאום ימים טובים בהלל והודאה. לא שאסורין במלאכה שלא נקבעו אלא לקרות הלל ולומר על הנסים בהודאה, עכ"ל רש"י.

הרי לנו מפרש"י שמה שלא טמאו היונים את הפך של השמן מטעם שהיה בהצנע וחתום בטבעתו והכיר שלא נגעו בו. והתוס' (שם) כתבו וז"ל בד"ה שהיה מונח בחותמו של כ"ג. אם כבר גזרו על הנכרים להיות כזבים (דה כ"י דף לד.) צ"ל שהיה מונח בחותם בקרקע שלא הסיטו הכלי, עכ"ל.

וכוונתם היא להקשות היאך לא טימאו את השמן והרי גזרו על הגוים להיות כזבים שמטמאים בהיסט ותירץ שהיה מונח בחותם בקרקע שלא הסיטו את הכלי, ע"כ.

ביאור לשון הפייט "נעשה נס לשושנים"

ז. "נעשה נס לשושנים"- בס"ד נראה לי לפרש דהנה התואר "שושנים" נופל במיוחד ובמסויים על העושים תשובה, וכדרשתם ז"ל במדרש תהילים הובא בילקוט שמעוני תהילים (רמז תרע"א, ורמז תשמ"ז): "למנצח על שושנים לבני קרח משכיל שיר", כל העושה תשובה מעבירה שבידו, הקב"ה מוסיף וקורא לו שם חביב, בוא וראה בבני קרח עד שלא עשו תשובה לא נקראו ששונים וידידים, משעשו תשובה נקראו שושנים וידידים, שנאמר שושנים לבני קרח" ע"ש.

ובספר שאילתות דרב אחאי גאון הנדפס מכתב יד (ח"ב שאילתא לחנוכה דף קפ"ח) כתוב: "והיו ישראל [בזמן החשמונאים] באימה ופחד גדול, וחזרו כולם בתשובה שלימה לפני הקב"ה, והיו רודפים אחר גמילות חסדים, והיו עוסקין בתורה יומם ולילה" ע"ש. [וקיימא לן שהעוסק בתורה וגמילות חסד מוחלים לו על כל עוונותיו כאומרם בברכות (ה ע"ב) עיי"ש].

ומבואר שעם ישראל בזמן החשמונאים חזרו כולם בתשובה שלימה, ולכן בדין הוא שיקרא שמם שושנים, וכמו שלימדונו רבותינו ז״ל דהשב בתשובה נקרא שושנים וכנ״ל ודוק היטב.

עבודה זרה (יח ע״א): ״אמר רבי מאיר אי לא איתעביד בה איסורא- מיתעביד ניסא, אי עבדה איסורא לא איתעביד לה ניסא״, הרי לנו יסוד גדול דלמאן דעביד איסורא לא איתרחיש ניסא, ובספר אור החיים הקדוש דברים (כ׳ ח׳) כתוב ״צריך להעשות לו נס להנצל מחרב אויב, וכל שבידו מבחינת הרע- אינו ראוי לנס״, והגאון מהרצ״א מדינוב ז״ל בספרו אגרא דכלה (פרשת תצוה דכ״ד ע״ד) כתב: ״אבל אמרנו, וכן ראיתי בדברי הקדמונים, שאין נס נעשה בדבר טמא, כי הטומאה היא מצד הסט״א״ ע״ש, ועיין בזה בשו״ת הרשב״א ח״ד (סימן רצ״ו), ושו״ת ריב״ש (סימן קע״א), ובספר על הגאולה ועל התמורה (סימן יא ואילך), וכו׳. הרי לנו יסוד גדול נס אינו נעשה לבעלי עבירה, והיינו דאמר הפייט נעשה ״נס לשושנים״, אחר שאז כל ישראל חזרו בתשובה שלימה ונקראים ״שושנים״, אכן בדין הוא שיעשה להם ״נס״, שהרי אין בידם עון, ולמאן דלא עביד איסורא איתעביד ניסא, והיינו ״נעשה נס לשושנים״ ודוק.

עוד יש לומר ד״שושנים״ היינו בני חשמונאי הכהנים, והוא על פי מה שמצאתי לרבינו אברהם סבע ז״ל ממגורשי ספרד ופורטוגל בספרו המופלא עה״ת ״צרור המור״ ויקרא (י׳ ה׳ דף כח) שכתב: ״בני אהרן הכהנים הצדיקים הדומים לשושנים״ ע״ש, ומבואר דהכהנים בני אהרן נקראים בשם ״שושנים״, ומינה לנדון דידן ודוק.

א״ה ריחמ״א, עוד נראה לי בס״ד לפרש את מילת ״שושנים״ עפ״י הגמ׳ פסחים (קיז ע״א) והאמר רב גידל אמר רב כל ת״ח היושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר תכוינה שנאמר ״שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר״ (שיר השירים ה) אל תקרי שושנים אלא ששונים אל תקרי מור עובר אלא מר עבר ע״כ.

והרי לנו שמילת שושנים רומזת לאלו השונים תורה ועפ״י זה י״ל מה שאמר הפייט ״נעשה נס לשושנים״, היינו שנעשה נס בזכות אותם ששונים, ע״כ.

עוד י״ל פירוש למה שאמר הפייט ״נעשה נס לשושנים״ עפ״י מה שכתב בהקדמת הזוה״ק בראשית וז״ל- רבי חזקיה פתח כתיב ״כשושנה בין החוחים״ (שיר השירים ב) מאן שושנה דא כנסת ישראל מה שושנה דאיהו בין החוחים אית בה סומק וחוור. אוף כנסת ישראל אית בה דין ורחמי. מה שושנה אית בה תליסר עלין אוף כנסת ישראל אית בה תליסר מכילן דרחמי דסחרין לה מכל סטרהא. וכו׳ עכ״ל הזוה״ק עיי״ש.

הרי לנו מדברי הזוה"ק שכנסת ישראל נמשלה לשושנה, וזאת כוונת הפייט באומרו "ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים", והיינו שנעשה נס לעם ישראל בכללות שנצחו את המלחמה על היונים ועוד ובעיקר שמצאו פך של שמן וע"י כך יכלו להדליק הכהנים את המנורה בבית המקדש, ע"כ.

וראיתי בס"ד שהפיוט "ומנותר הקנקנים נעשה נס לשושנים", עולה בגימטרייא "למנצח על ששנים לבני קרח משכיל שיר", צרף לכך שבני חשמונאי כשהיו מתפללים היו מזכירים זכות שמואל הנביא הלוי שהיה מבני קרח, עיין בספר מגלה עמוקות (פרשת ואתחנן אופן ס"ו), ובספר בני יששכר (מאמרי חודש כסלו) ע"ש, ובחיבורי חוקי רצונך ח"א (סימן ה' דף מ"ז) הוספתי את אשר מצאתי בס"ד במגילת אנטיוכוס שפך השמן שמצאו היה חתום בחותם כהן גדול מזמן שמואל הנביא מבני לוי ע"ש.

והכהנים נקראים "חסידים" כמפורסם, וככתוב תומיך ואוריך לאיש חסידך, וכתיב ו"חסידיך" יברכוכה דא "כהניא" וכדרשתם בספר הזוה"ק ח"ג (דקמ"ה ע"ב ואילך) עש"ב, והנה ראיתי בס"ד כי קרא "שומר נפשות חסידיו מיד רשעים יצילם" (תהילים צז י) עולה בגימטרייא בדקדוק נמרץ "ומנותר הקנקנים נעשה נס לשושנים", וכן קרא "לא תתן חסידך לראות שחת" (תהילים טז י), עולה כנ"ל ממש, והוא פלא.

כמו כן תראה כי הפסוק הנ"ל "שומר נפשות חסידיו" הנ"ל, עולה בגימטריא "זו מלכות בית חשמונאי הכהנים" ודו"ק.

ביאור לשון הפייט "בני בינה ימי שמונה"

ח. בני בינה ימי שמונה- ברור בעיני דכאן הפייט רומז לבחינה דמידת בינה, וכאומרם בספר תיקוני זוהר (דף ס"א ע"ב) "בינה דאיהי תמינאה", ועיין מה שגילה בזה המלאך הדובר במרן ז"ל בספר מגיד מישרים (פר' ויצא, ופר' וישב, ופר' צו), ולתלמידו בספר הפרדס (שכ"ז פי"א), ע"ש. וכו' ע"כ.

וראה זה פלא שמצאתי בס"ד במדרש רבותינו ז"ל אותיות דרבי עקיבא הנדפס בספר אוצר המדרשים : "אל"ף, מלמד שחמשת אלפים שערי חכמה נפתחו לו למשה בסיני, כנגד חמשה חומשי תורה, ושמונת אלפים שערי בינה כנגד שמונה נביאים, ואחד עשר אלפים שערי שערי דעה, כנגד אחד עשר כתובים" ודוק היטב.

ונודע ד"ימי שמונה" יש רמז לשמונה ימי ה"מילה", דהחשמונאים תיקנו עניין קדושת הברית שנפרץ אז למאוד בימי היונים והמתיוונים, וכו', ולכן בני חשמונאי גזרו על הבא על הגויה חייב משום נשג"ז כאומרם במסכת עבודה זרה (לו ע"ב) וכו' ע"כ.

וראיתי בס"ד כי דברי הפייט ז"ך "מנותר קנקנים נעשה נס

לשושנים", עולה בגימטרייא מה שאמר אליהו הנביא הכהן מלאך הברית "ויאמר קנא קנאתי לה' אלהי צבאות כי עזבו בריתך" (מלכים א' ט' י' וי"ד), ובריתך היינו קדושת הברית עיין רד"ק ז"ל שם, ובספר הזוה"ק ח"א (דף ס"ו ע"ב ודף צ"ג ע"ב), ודוק והרחב.(א"ה ריחמ"א ויש להוסיף ומובן ממילא דאליהו הנביא היה כהן, והיוצא מזה דכהנים קנאים על קדושת הברית, ועל כן החשמונאים קנאו על הברית דווקא).

א"ה ריחמ"א נ"ל עוד בס"ד לפרש את מה שאמר הפייט "בני בינה ימי שמונה קבעו שיר ורננים", ועפ"י זה יבואר מי הם בני בינה, עפ"י הגמרא במסכת יומא (כו ע"א) וז"ל (הגמ') אמר רבא לא משכחת צורבא מרבנן דמורי (פרש"י ד"ה דמורי- שמורה הוראות בישראל, ע"כ), אלא דאתי משבט לוי או משבט יששכר לוי דכתיב "יורו משפטיך ליעקב" (דברים לג) יששכר דכתיב "ומבני יששכר יודעי בינה לעיתים לדעת מה יעשה ישראל" (דברי הימים א' יב) עכ"ל הגמ'.

הרי לנו שבני יששכר היו מורי ההוראות בישראל ונקראו יודעי בינה, ולפי זה יש לומר שכיון הפייט ש"בני בינה" הם יששכר ש"קבעו" לעשות את ימי החנוכה "ימי שמונה", ב"שיר ורננים". ע"כ.

ביאור לשון הפייט "בני בינה" – מהגר"ח קניבסקי זצ"ל

הרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א כתב בספרו "גם אני אודך" על חנוכה (שאלות ששאל את הגאון האדיר רבי חיים קניבסקי זצ"ל (בני ברק) ושם באותיות עד – עה מובא ביאור על לשון הפייט "בני בינה ימי שמונה", וז"ל:

שאלה: אומרים בפזמון: "בני בינה ימי שמונה קבעו שיר ורננים", מהו "בני בינה"?

תשובה: כך נקראין הסנהדרין, ככתוב בדברי הימים (א' י"ב, ל"ג) "ומבני ישכר יודעי בינה לעתים לדעת וגו' ראשיהם מאתים" וגו', וקאי על סנהדראות, עיין רש"י (בראשית מ"ט, ט"ו).

שאלה: אולי י"ל לפי מה שתירץ הסבא מקעלם זצ"ל את הקושיא הידועה של הב"י למה תיקנו נר חנוכה שמונה ימים, על פי דברי הרמב"ן הידועים (סוף פ' בא) ש"מן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים), ולכן כל שעברו ז' ימים הושרש גבן שגם טבע הוא נס, ומדליקין ביום ח' לזכר נס של שמן דכל השנה. ולפי"ז "בינה" היינו מבין דבר מתוך דבר - דבר נס נסתר מהנס הגלוי, לכן קבעו שמונה ימים ולא שבעה. ומובן גם מה שאומרים "וכל שמונת ימי חנוכה הנרות הללו קודש הם", וכי הוה אמינא לחלק בין הימים? אלא כיון שנר אחד

לזכר נס דטבע וז' ימים לזכר נס דמנורה, לכן מודגש שכל שמונת הימים קודש הם.

תשובה: על דרך זה יכולת לתרץ גם על פי מה שיש אומרים שנר אחד לזכר הנצחון, א"כ יש הבדל בין הימים, ע"כ מספר "גם אני אודך".

ביאור נוסף בלשון הפייט "בני בינה ימי שמונה קבעו שיר ורננים", מה הבינה בקביעת שמונה ימים, ימי חנוכה

הרה"ג מרדכי פלדרביום שליט"א ("מכון מרדכי", בני ברק), אמר לי, דאינו מובן מהו הלשון "בני בינה ימי שמונה קבעו שיר ורננים", מה הבינה בלקבוע שמונה ימים ימי חנוכה, והלא הנס של חנוכה לא היה אלא רק שבעה ימים וכקושיית בבית יוסף (או"ח סימן תרע), וא"כ מה הבינה שקבעו שמונה ימים והלא היה צריך להיותרק שבעה ימים כי יום הראשון אינו נס. ותירץ על פי דברי הרמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"ז הלכה י', וז"ל הרמב"ם: ואסור לאדם שיעשה בית תבנית היכל. אכסדרא תבנית אולם. חצר כנגד העזרה. שולחן בצורת שולחן. ומנורה בצורת מנורה. אבל עושה הוא מנורה של חמשה קנים או של שמונה קנים או מנורה שאינה של מתכת אע"פ שיש לה שבעה קנים, עכ"ל.

עוד כתב הרמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"א הלכה י"ח וז"ל: המנורה וכליה והשולחן וכליו ומזבח הקטורת וכל כלי שרת אין עושין אותן אלא מן המתכת בלבד. ואם עשאום של עץ או עצם או אבן או של זכוכית פסולין, עכ"ל.

והנה לפי דברי הרמב"ם מובן מה הוא "בני בינה ימי שמונה קבעו שיר ורננים", דלפי דברי הרמב"ם אם עשה את המנורה מכל כלי מתכת היא כשרה, ואם היו קובעים חכמים את ימי החנוכה לשבעה ימים והיה אדם עושה מנורה בעלת שבעה קנים, היה עובר לאו "לא יעשה כמתכונתו", על כן קבעו חכמים את ימי החנוכה לשמונה ימים, כדי שלא יעבור אדם על איסור של "לא תעשה כמתכונתו", ועפ"י זה מובן מה הוא הלשון "בני בינה ימי שמונה קבעו שיר ורננים", דהבינה כאן היא כדי שלא יעברו על לאו ד"לא תעשה כמתכונתו", וע"כ קבעו ימי חנוכה לשמונה ימים, עכ"ל. ודפח"ח.

ביאור לשון הפייט "קבעו שיר ורננים"

י. קבעו שיר ורננים- נראה לי בס"ד "דשיר ורננים" דפייט הפייט ז"ל, הם דברות חז"ל דלעיל "לשנה אחרת קבעום בהלל והודאה". דהיינו לומר על הניסים בהודאה כדפירש רש"י ז"ל וכנ"ל.

שיר היינו "הלל" כאומרם בערכין (י ע"ב): "כתיב השיר יהיה לכם כליל התקדש חג, לילה המקודש לחג

טעון שירה, ושאין מקודש לחג אין טעון שירה", ופירש רש"י ז"ל: "שיר –הלל" ודוק.

ורננים היינו "הודאה"- כנוסח שקבעו חז"ל בברכה אחרונה דהלל: כולם "ברינה יודו" וכו', הרי ש"רינה" דהיא רננה יחד עם "הודאה" אזלא, ובני חדא ביקתא אינון, וככתוב במזמור התודה על הנסים והנפלאות בספר תהילים (ק"ז כ"ב): "יודו לה' חסידיו ונפלאותיו לבני אדם, ויזבחו זבחי תודה, ויספרו מעשיו ברינה", וכמו שנתבאר ד"רננים" היינו הודאה על הנס ודוק.

וכעת בא לידי ספר "טעמא דקרא" (מהדורא ט'), וראיתי שם בביאורים לחנוכה (ד"ל ע"ב) שכתב: "בני בינה ימי שמונה קבעו שיר ורננים", נראה דשיר היינו הלל כמו שכתוב השיר יהיה לכם כליל התקדש חג דנדרש על הלל (פסחים צ"ה ע"ב), ורננים היינו תפילת על הנסים כמו שכתוב רננו צדיקים בה', וכאן אומרים מסרת רשעים ביד צדיקים" עכ"ל. ודפח"ח. ע"כ מספר "הדר יעקב".

ובספר ברכת אברהם (להרה"ג אברהם מרדכי אלברט שליט"א אשדוד תש"ע) כתב באות ח', וז"ל: בס' טעמא דקרא (עמ' ל) פירש כפל הלשון "קבעו שיר ורננים", מהו שיר ומהו רננים (ואני מוסיף לשאול למה רננים לשון רבים, ובהררי קודש על ספר מקראי קודש במילואים לחנוכה הקשה הרי קבעו הלל והודאה ולא שיר ורננים). ופירש מהר"ח שליט"א ששיר הוא הלל, כמו שנאמר (ישעיה ל כט) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג, שדרשוהו חז"ל במס' פסחים (צה ע"ב) על קריאת הלל. ו"רננים" הוא על תפלת "על הניסים", כמו שנאמר (תהלים לג א) "רננו צדיקים בה' ", וכאן ב"על הניסים" אומרים "מסרת רשעים ביד צדיקים" עכ"ד.

ומעתה ש"שיר" הכוונה לקריאת הלל, אפשר לבאר לשון "אז אגמור בשיר מזמור", כי הרי חנוכה הם ימים שבהם גומרים את ההלל, שאומרים הלל שלם. ולשון רבים שב"רננים", אפשר לפרש על "על הניסים", ועל הרנה של אמירת "הנרות הללו" (שמקורו במסכת סופרים) בשעת הדלקת הנרות, וגם שאר הרננות שאומרים אחר הדלקת הנרות, ואכן יש נוהגים לומר גם כל המזמור "רננו צדיקים בה' ". ובמזמור זה כתוב "נפשנו חכתה לה' עזרנו ומגננו הוא", ובספר כוונות להאר"י ז"ל ומובא בספרים הקדושים כתוב שנוסח הברכה הוא להדליק נר חנוכה, והוא שם נח"ל היוצא מר"ת "נפשנו חכתה לה' ". (ובאמת יש שלש תיבות אלו אותיות חנוכה). וביוצר לשבת חנוכה (המתחיל אודך כי אנפת), כתוב סמוך לסופו "תממו הלל לגמור שמונה, תוכן נרות להעלות ברננה, תמיד בכל שנה ושנה".

מי שהדליק נרות חנוכה ביום השלישי ואח"כ הגיע משיח אם צריך לעשות כב"ש

ב"ה
להגה"צ ריחמ"א שליט"א

לכבוד חנוכה תכתבו לי תשובה יפה בזה בבקשה. אם יבוא משיח באמצע ימי החנוכה כיצד ינהגו, האם יעברו באמצע ימי החנוכה להדליק בסדר של פוחת והולך כדברי בית שמאי? והאם יתחילו משמונה? הנה בספר גם אני אודך תשובות הגרמ"ש דיין שליט"א חלק ה' סימן כ"א כתב לי פעם תשובה בזה ומצפים גם לתשובתכם.

בברכת כהנים באהבה כעתירת
גמליאל הכהן רבינוביץ
מח"ס "גם אני אודך"
ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים

תשובתי אליו:

בס"ד
לכבוד ידידי היקר הרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א שלום וברכה וכט"ס!
אחדשה"ט כנאה וכיאה באהבה רבה!
שמחתי מאוד לקבלת את שאלתו היפה.

בספרי על חנוכה הנקרא "זדים ביד עוסקי תורתך" דנתי בענין האם מותר להדליק נרות כדעת בית שמאי אע"פ שהלכה כדעת בית הלל שמדליקים באופן של מעלין בקודש. והבאתי את הגמ' שבת (כא ע"ב) אמרו שלדעת בית שמאי מדליקין בדרך פוחת והולך כנגד פרי החג, וכתב הריטב"א: אף שהלכה בכל מקום כבית הלל, כיון שלא נחלקו בעיקר המצוה אלא בהידורה, הרוצה לנהוג כבית שמאי רשאי. וכיון לדבריו הביאור הלכה (תרעא ס"ב ד"ה וי"א), וביאר על פי זה מדוע הביא הרי"ף המעשה בשני זקנים, והיא כדי ללמד שאף שהלכה כבית הלל, מכל מקום מותר לנהוג כבית שמאי. אך סיים שאין לסמוך על כן להלכה, כיון שלא נמצא כן בשום פוסק. [מלבד הריטב"א]. ע"כ מספרי ועיי"ש אריכות דברים שיש לי בזה מפי כמה וכמה תלמידי חכמים האם מותר להלכה למעשה להדליק נרות חנוכה כדעת בית שמאי.

בכל אופן מכאן נלמד תשובה לשאלתו הנפלאה אדם שהדליק נרות חנוכה כדעת בית הלל והגיע ביום השלישי משיח צדקנו האם צריך להדליק נרות חנוכה כדעת בית שמאי כי מפורסם וידוע הוא שלעתיד לבוא תהיה הלכה כדעת בית שמאי, ועיין במה שהאריכו לכם בתשובות גם אני אודך ח"א מהרה"ג חן פדלון שליט"א בסימן כ"א וכן עיין עוד במה שכתב בתשובות גם אני אודך ח"ה של הרה"ג משה שמואל דיין שליט"א בסימן כ"א, האם יפסקו לעתיד לבוא כדעת בית שמאי.

בכל אופן אף אם נאמר שכן תהיה ההלכה בביאת משיח צדקנו כדעת בית שמאי, לגבי נרות החנוכה נוכל להמשיך לנהוג כדעת בית הלל או כדעת בית שמאי מטעם כי גם בעת הגלות מצד הדין יכול אדם להדליק נרות החנוכה כדעת בית שמאי אף על פי שהלכה כדעת בית הלל. ועל כן אין צריך לשוב ולהדליק שוב נרות אחרים אחר שהדליק ג׳ נרות ביום ג׳ של חנוכה ו׳ נרות כדעת בית שמאי, אלא יצא ידי חובה בכל מקרה, כי בעת הגאולה נוכל להדליק גם כדעת בית הלל.

וכן אמר מעצמו מורי ורבי הרה״ג אברהם הלוי ליפשיץ שליט״א אב״ד דק״ק כפר גדעון עמק יזרעאל כששאלתי אתו שאלה זו במוצאי שבת קודש פרשת וישב תש״פ, שמכיון שיכולים להדליק כעת בעת הגלות כדעת בית שמאי אז ממילא גם בעת הגאולה נוכל להדליק כדעת בית הלל אף אם תהיה הלכה כדעת בית שמאי.

למסקנא: אם הדליק כדעת בית הלל או כדעת בית שמאי בזמן הגאולה אין צריך שוב להדליק כדעת בית שמאי, ובכל מקרה היינו מה שיעשה יצא ידי חובה.

ולתועלת הענין אני מצרף כאן מה שכתב אחי היקר הרה״ג דן בנימין אביחצירא שליט״א מח״ס בגבורות וישע ימינו עיה״ק צפת ת״ו, על שאלה זו להרה״ג מרדכי ציון שליט״א, וז״ל: ישר כח על השאלה המיוחדת, נהנתי ממנה, התעסקתי בה מאוד, ובס״ד החכמתי עוד בזכותה.

וזוהי שאלתו – אדם שהדליק שלושה נרות חנוכה ביום שלישי כדעת בית הלל ואחר כך הגיע המשיח ואז הלכה כדעת ב״ש דמוסיף והולך האם צריך לחזור ולהדליק ששה נרות? האם צריך לברך שוב?

בגמ׳ שבת (כא,ב)תנו רבנן מצות חנוכה נר איש וביתו והמהדרין נר לכל אחד ואחד והמהדרין מן המהדרין בית שמאי אומרים יום ראשון מדליק שמנה מכאן ואילך פוחת והולך ובית הלל אומרים יום ראשון מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף והולך.

ועוד (שם) אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן שני זקנים היו בצידן אחד עשה כבית שמאי ואחד עשה כדברי בית הלל זה נותן טעם לדבריו כנגד פרי החג וזה נותן טעם לדבריו דמעלין בקדש ואין מורידין. ע״כ. והרי״ף העתיק מימרא זו דרבב״ח.

וידועה השאלה המפורסמת, מאחר שהלכה כבית הלל מדוע הוצרך להביא מימרא זו דרבה בב״ח בשם ר׳ יוחנן.

ותירץ בזה הגר"א (בביאורו תרע"א,ב) שישנם שני טעמים לבית הלל מדוע 'מוסיף והולך', א. כנגד הימים היוצאין. ב. מעלין בקודש. ומימרא זו באה לומר שהטעם העיקרי הוא – מעלין בקודש, ונוצר מזה נפק"מ לענין הלכה בין תוס' לרמב"ם במחלוקתם הידועה האם המהדרין מן המהדרין קאי על המהדרין או קאי על נר איש וביתו. ועיין בדברי הגר"א.

בביאור הלכה (שם) כתב על דברי הגר"א - ולולי דברי קדשו היה אפשר לומר עוד דדעת הרי"ף דזה לא נכנס בכלל מה דקי"ל בעלמא דהלכה כב"ה בדינא אחרי דאינם מחולקים בענין הלכה אלא בענין הידור בעלמא ולזה הביא מה שאמר ר' יוחנן על שני זקנים ומשמע לכאורה דהיו בימיו שכבר נפסק בעלמא דהלכה כב"ה ואפ"ה זקן אחד עשה כב"ש. אך סיים דבריו - אכן מדלא הוזכר ד"ז בשום פוסק אין לצרף ד"ז להלכה כלל ולא כתבתי רק לעורר לב המעיינים.

בדף על הדף (שבת כא,ב) כתב שיש בזה לכא' נפק"מ דאם יצטרף איזה סיבה להקל אולי נוכל לסמוך גם על שיטת ב"ש. (ובפרט שציין שבחידושי הריטב"א עמ"ס שבת הנדפסים מחדש (במהדורת מוסד הרב קוק) נמצא ככל דברי הביאור הלכה.)

בדרך צחות תירצו השאלה דלעיל (שם) דאי' בספרים דלעתיד לבא יהיה הלכה כבית שמאי, ולפי זה י"ל דכיון דאי' בשם הרה"ק רבי פנחס מקאריץ דבכל חנוכה בשעת הדלקת הנרות נתגלה האור הגנוז והוא אורו של מלך המשיח [ראה בני יששכר כסליו טבת מאמר ב אות טז, פרי צדיק לחנוכה אות ו], לכן לא קשיא מה שעשה אותו זקן כדברי בית שמאי במצות נר חנוכה.

ולפי כל האמור, משמע דעכ"פ לאיזה צד ניתן לעשות מלכתחילה כב"ש בזה ובפרט שכשיבוא משיח צדקנו, ואזי מצטרפת סיבה מכרעת לכך.

אך מצד שני, התחלנו כבר כדעת דברי בית הלל ואי אפשר לזנוח ממה שהתחלנו כבר וללכת לעשות כדברי ב"ש.

ואולי, מה שנעשה לעתיד לבוא בעז"ה כב"ש הוא רק בדבר שכעת נמצא לפנינו (בלי שהתחלנו לעשותו) ויש בו מח' ב"ש וב"ה ונשנה לעשות כב"ש בזה, אבל בדברים שכבר התחלנו כדעת ב"ה נראה לומר שגם נסיימם כך, ובפעם הבאה שיבוא הדבר לפנינו נעבור לדברי ב"ש.

וא"כ גם אם אנו נמצאים לפני הדלקת הנרות ממש ויכולים לשנות כדעת ב"ש לא נשנה כי כבר התחלנו את הימים הללו כדעת ב"ה.

ולגבי הברכה בודאי שלא יצטרך האדם לחזור ולברכה שהרי יצא י"ח בשעה שהדליק והדלקה עושה מצוה.

וכששאלתי שאלה זו את מו"ר הרה"ג אביחי קשת שליט"א אמר – שכשיבוא משיח הוא יכריע בשאלה זו כמו שיש לו להכריע בהרבה תחומים.

ומחכים אנו למשיח צדקנו שיבוא במהרה בימינו ותהיה שאלה זו בשבילו לנפק"מ כבר בחנוכה הקרוב אכי"ר.

עכ"ל של אחי היקר הרה"ג דן בנימין אביחצירא שליט"א.

בברכת התורה ולומדיה
רן יוסף חיים מסעוד אביחצירא ס"ט
מח"ס מריח ניחוח
עפולה

חנוכיה מכסף טהור או מגילה בכתב מיוחד מה עדיף

לכבוד מרן הגריחמ"א שליט"א

אדם שיש לו אפשרות או להדר בחנוכיה יפה מכסף טהור או מגילה בכתב מיוחד ביופי, מה עדיף ?

בברכת כהנים באהבה כעתירת
גמליאל הכהן רבינוביץ
מח"ס "גם אני אודך"
ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים

תשובתי אליו:

לכבוד ידידי היקר הרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א שלום וברכה וכט"ס!
אחדשה"ט כנאה וכיאה באהבה רבה!
שמחתי לקבל את שאלתו הנפלאה

הנה בשאלה זו יש להסתפק אם יש לו כבר מגילה לקרוא בה רק שרוצה לקנות מגילה עם כתב יפה ומיוחד או שאין לו מגילה ורוצה לקנות או מגילה בכתב נאה ומיוחד או חנוכיה מכסף נראה שאם הוא בעל קורא במגילה ואין לו מגילה ורוצה לזכות את הרבים בודאי שיקנה מגילה כי במגילה הוא עושה זיכוי הרבים שהרבה ישמעו קריאת המגילה במגילה מהודרת בכתב נאה, אך אם יש לו כבר מגילה רק שרוצה להדר ולקנות מגילה יותר משובחת בכתב נאה והשיקול הוא או מגילה בכתב נאה או חנוכיה מכסף טהור לכאורה יש מעלה בחנוכיה שתהיה מכסף טהור, כך כתב בחסד לאברהם לרבי אברהם אזולאי זיע"א מעין שני עין הקורא נהר נ"ח, בסוד הדלקת נר חנוכה, וז"ל:

בסוד הדלקת נרות חנוכה

דע כי בנרות צריך תנאים, הא' באיזה כלי ראוי לנר חנוכה, דע שט"ו מיני כלים ראוים להדלקה וכל הקודם קודם מהם משובח משום זה אלי ואנוהו, הא' כלי זהב, ב' כלי כסף, ג' נחושת קלל דומה לזהב, ד' נחושת אדום, ה' של ברזל, ו' בדיל, ז' עופרת, ח' כלי אבנים, ט' כלי זכוכית, י' כלי עצים, י"א כלי

חרס מצופה באבר, י"ב כלי חרס בלתי מצופה וצריך שיהיה חדש, י"ג קליפות רימון, י"ד קליפות אגוז הנדיי[ד], ט"ו קליפות האלון, ואלו הקליפות צריך לעשותם כלי כמו לעשותם כף מאזנים או למוד בהם פלפלין וכיוצא, אבל קליפות בצלים וביצים[ה] וכיוצא אינם ראוים להדלקה. וכל הט"ו כלים הנזכרים שאינם יכולים לעמוד מאליו בלא סמיכה אינם ראויים לנר חנוכה.

ודע ששיעור השמן שנמצא טהור חתום בחותמו של כהן ומונח כל השמן, היה בו שע"ח דרה"ם, והיו נותנים בכל לילה בכל נר ונר משקל ז' דרהמ"ש חסר רביע שזה שיעור מספיק לשעה וחצי שהוא שמינית הלילה, ונעשה בו נס שהיו מדליק והולך כל הלילה. ושיעור זמן הדלקת נר חנוכה אמרו רבותינו ז"ל שהוא חצי שעה, ולזה יספיק לכל נר משקל ב' דרה"מש ורביע, והענין שחצי לוג שהוא ג' ביצים, וכל ביצה י"ח דרה"ם ויעלו נ"ד דרה"ם לכל נר ונר, וזה השיעור היה דולק כל נר כל הלילה, וכשתצרף ז' פעמים נ"ד לז' נרות יעלו שיעור שע"ח, וחלקו אותו השמן לח' לילות והיו נותנים בכל לילה לכל נר משקל ז' דרהמ"ש חסר רביע כנזכר, וזמש"ל מסכ"י. עכ"ל.

וראה בספר חסד לאברהם מהדורת הרב אברהם ר. שבתאי (בני ברק תשנ"ז) שכתב בהגהות על החסד לאברהם בסוף הספר מעין שני "עין הקורא" נהר נ"ח בסוד הדלקת החנוכה אות א', וז"ל: הרב מדרש תלפיות ענף חנוכה אות ח' דף קל"ה[ו] להקדמה זו.

והרואה שם במדרש לא מנה סוגי הכלים הח' והט', ועוד שמנה את כלי הזכוכית בסוג הז', והחסד לאברהם מנאו לסוג הח' החסר לבעל מדרש תלפיות, והסוג הט' הוא כלי אבן וכנזכר בחסד לאברהם שבהקדמה זו[ז].

ד. א"ה ריחמ"א: איני יודע מה הוא קליפת אגוז הנדיי. אבל צ"ע האם מותר להדליק נרות חנוכה בקליפת אגוז קוקוס ולכאורה הוא יכול לשמש ממש ככלי טוב ויפה וגם הוא עץ חזק ולא ימאס ויתכן שמותר להדליק בקליפת אגוז קוקס. וצ"ע.

ה. בחסד לאברהם עם ביאור יפה מראה מהדורת רבי יוסף כהן שליט"א (ירושלים תשע"ב) כתב בהערה 386, וז"ל: בכף החיים (או"ח סימן תרע"ג ס"ק ס) הביא דהרב אדמת קודש (ח"ב או"ח סי' ז) נטתה דעתו להתיר להדליק בקליפי ביצים ולא דמי לכלי חרס. אך כיון שרבינו כאן פסק לאסור ביטל דעתו עיי"ש.

ו. א"ה ריחמ"א: ובהוצאת יריד ירושלים תשנ"ז הוא בכרך ב' עמ' תרפ"ד.

ז. א"ה ריחמ"א: לא זכיתי להבין מה רוצה כאן לכאורה המדרש תלפיות והחסד לאברהם הם אותו מנין ואותם כלים.

וראה בכף החיים סי׳ תרע״ג סעיף ג׳ ס״ק ס׳ שהביא החסד לאברהם להלכה, אולם שם מנה את הסוג הט׳ לכלי העץ, ובחסד לאברהם כתב כלי האבן, וראה שם עוד בס״ק ס״א שהסתפק הרב אדמת הקודש שנסתפק בקליפי עצים, ופשט מדברי החסד לאברהם לאסור, וראה שם עוד בס״ק ס״ב מה שכתב בשם הרב אורחות יושר, והרב יפה ללב. ויובן לך. הביאו החסיד רבינו חיים פאלאג׳י זצוק״ל בספרו מועד לכל חי בסימן כ״ז אות טו, ובאות ז׳ שם. עכ״ל.

ולתועלת הענין נביא כאן את דברי המועד לכל חי בסימן כ״ז אות ט״ו, וז״ל:

ואשרי מי שזוכה לעשות נרות חנוכה מכסף, ומה גם אם ישא בחיקו תיבה של כסף לאבק אשר ישאף (כוונתו לטבק), ולכלי מתיקה, וקאו״י (קפה) וכיוצא, ומכל שכן דלדבר מצוה צריך שישתדל לעשות הנרות חנוכה מכסף, והוא מוציא בדבר הקיים דל״ו תוסיף עליו ולא תגרע ממנו, וכו׳, ובספר חסד לאברהם מנה חמישה עשר כלים הראויים לנר חנוכה והראשון כלי זהב והשני כלי כסף וכו׳, יעו״ש וחמדת ימים כתב דחסיד אחד עשה חנוך בשל כסף ליל שני כדי לומר שהחיינו יעו״ש, ואליה רבה, ואשל אברהם פקפק בזה. עכ״ל.

הרי לנו מכל הנ״ל כמה חשיבות יש לעשות חנוכיה מזהב או מכסף טהור, ועל כן נראה שבאופן שיש לו מגילה כבר יכול הוא להשקיע את כספו השנה בשביל לקנות חנוכיה מכסף טהור ולשנה אחרת בלי נדר יקנה מגילה מהודרת בכתב מיוחד ויפה.

בברכת התורה ולומדיה
רן יוסף חיים מסעוד אביחצירא ס״ט
מח״ס מריח ניחוח
עפולה

אשה שהולכת לטבול בחנוכה האם ימתין לה הבעל להדלקה נ״ח

לכבוד הגאון האדיר והאמיתי רבי ריחמ״א שליט״א

אשה שהולכת לטבול בחנוכה, האם הבעל ידליק בזמן מיד, או שיחכה לאשתו שתחזור מהטבילה ?

בברכת כהנים באהבה כעתירת
גמליאל הכהן רבינוביץ
מח״ס ״גם אני אודך״

תשובתי אליו:

לכבוד ידידי היקר הרה״ג גמליאל הכהן רבינוביץ שליט״א שלום וברכה וכט״ס!
אחדשה״ט כנאה וכיאה
תודה רבה על השאלה הנפלאה.

בספר מקראי קודש הלכות חנוכה להרה״ג משה הררי שליט״א כתב בפרק ט׳ סעיף ד׳ וז״ל: כיון

שהבעל מוציא את אשתו בהדלקתו, הרי שאם האשה אינה בבית בעת ההדלקה כגון שהלכה לטבילת מצוה, ידליק הבעל מיד בתחילת זמן ההדלקה, ולא ימתין להּ. ואם האשה מקפדת בדבר, ורוצה שהבעל יחכה לה על מנת שתהיה גם היא נוכחת בעת ההדלקהט, לא ידליק לבדו אלא ימתין לה עד שובה, ואז ידליק. עכ"ל.

ובהערה י"ב כתב, וז"ל: כך הורה לי הגר"מ אליהו זצ"ל. ובתשובה הוסיף לשאלתי הוסיף עוד הגר"מ אליהו שבנידון דידן לא אומרים שהבעל ידליק לפני שאשתו תחזור לביתה, מחשש שמא ירדם טרם ידליק הנרות. עכת"ד.

ונראה לענ"ד שיש להקל בהדלקת נרות חנוכה לצורך שלום בית, שכן מצינו שאמר רבא במס' שבת (כג ע"ב): פשיטא לי, נר ביתו ונר חנוכה – נר ביתו עדיף, משום שלום בית. ע"כ. ופרש"י: "נר ביתו – בשבת". והטעם לכך הוא שכאשר אין שלום אין ברכה, כמ"ש במשנה בתרא דעוקצין, שהשלום הוא כלי המחזיק את הברכה. וכל מטרת הדלקת נרות חנוכה היא לפרסם את הנס, שהיתה ברכה מצויה בפך השמן. ואם אין שלום לא יהיה כלי להחזיק את אותה הברכה שהיתה באותו דור, ואשר היא נמשכת בכל אותה שנה בזמן הזה. עכ"ל.

לסיכום: נראה שהבעל ימתין לאשתו שהלכה לטבול טבילת מצוה ואז ידליקו ביחד את נרות החנוכה, ונראה שאפילו זה יכול להרבות אהבה אחוה ביניהם שמראה בעל שאיכפת לו מאשתו.

בברכת התורה ולומדיה
רן יוסף חיים מסעוד אביחצירא ס"ט
מח"ס מרי"ח ניחוח
עפולה
מח"ס מריח ניחוח
עפולה

ח. וכתב שם בהערה יב שכן הורה לו הגאון רבי מרדכי אליהו זצ"ל. ועיין שם בהערה י"א מה שכתב לגבי אם הבעל אינו בבית שגם האשה תדליק בזמן ולא יקפידו אחד על השני אך אם מקפיד הבעל תחכה האשה שידליק בעלה.

ט. א"ה ריחמ"א: נראה שהטעם שרוצה האשה להיות נוכחת בעת ההדלקה הוא עפ"י מה שכתב במדרש תלפיות אות ח' ערך חנוכה, וז"ל: נחמ"ד למראה ר"ת נ'ר ח'נוכה מ'ד', והעולם שמח בראותם נר חנוכה שזוכרים הנסים שנעשו לאבותינו. עכ"ל. (מספר יורה חטאים). הרי לנו שיש שמחה לאדם בראותו נר חנוכה וא"כ גם האשה הרי היא מחוייבת בהדלקת נר חנוכה ועת ההדלקה של נר חנוכה יש בו שמחה מיוחדת ועל כן רוצה גם היא להיות בעת ההדלקה.

נר חנוכה שנדלק בהיסח הדעת מה יעשה

להגריחמ"א שליט"א

רציתי לשאול ב"ה

אדם שאמר לשם יחוד לפני הדלקת נר חנוכה, והחזיק בידו נר דלוק להדליק בזה הנר חנוכה, ובאמצע שאומר לשם יחוד, נדלק בטעות הנר חנוכה, מהנר הדלוק בידו, מה יעשה כעת ?

בברכת כהנים באהבה כעתירת
גמליאל הכהן רבינוביץ
מח"ס "גם אני אודך"
ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים.

תשובתי אליו:

לכבוד ידידי היקר הרה"ג **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א שלום וברכה וכט"ס!
אחדשה"ט !

שמחתי מאוד לקבל את שאלתו הנפלאה !

נראה לעניות דעתי שלא יצא ידי חובה בהדלקה זו ויותר מזה יוכל לכבות את הנר כי הוא רוצה להדליק נר חנוכה כמו תקנת חכמים שקודם הוא מברך על הדלקה ועל כן נראה שבאופן כזה אינו יוצא ידי חובת ההדלקה ויכבה את הנר ויברך וידליק שוב. ואם למשל קרא דבר כזה בנרות שבת יתכן שאין צריך לכבות את הנרות שבת כי סוף כל סוף הכוונה היא בשביל שלום בית שיהיה אור ויוצאת ידי חובה האשה בזה. אבל יתכן שהוא הדין בשבת שרוצה האשה להדליק נרות כפי מה שתקנו עם ברכה לפני כן.

בשורות טובות וכל טוב
רן יוסף חיים מסעוד אביחצירא
מח"ס מריח ניחוח
עפולה

הגאון רבי דוד דרעי שליט"א
מח"ס שמחת מיכאל על הש"ס

ברכות ההדלקה

נר חנוכה שכבה באמצע ההדלקה

יש להסתפק ביום ח' של חנוכה שהדליק את הנר השמיני, וכשבא להושיט את ידו להדליק את הנר השביעי, כבה הנר השמיני. האם מותר להדליקו קודם הנר השביעי, משום האי דינא של אין מעבירין על המצוות, ואע"פ שקיי"ל דכבתה אין זקוק לה בכ"ז פסק הביה"ל [סי' תרע"ג ד"ה אם כבתה] דכל זמן שלא נסתיימה ההדלקה פסקינן שזקוק לה וצריך להדליק.

ויש לבאר את דעות הראשונים האם חל דין אין מעבירין על המצוות במצוה אחת שמתעכב מלעשותה, דהנה שיטת התוס' במגילה [ו: בד"ה מסתבר] בשם הי"מ, וכן דעת התוס' ביומא (לג.) ד"ה אין, דהאיסור של אין מעבירין הוא רק כשיש לפניו ב' מצות וכדין דישון המזבח הקודם להטבת ה' הנרות שהכהן היה נפגש בהליכתו תחילה בדישון המזבח וכדאיתא ביומא (שם), וכן הקדמת עטיפת הטלית לתפילין, אולם במצוה אחת והנידון אם להזדרז או להתעכב בקיומה בכה"ג לא חל הדין של אין מעבירין. וכך מבואר בדעת הרמב"ם בפיה"מ באבות [פ"ב משנה א'] דתנן הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאי אתה יודע מתן שכרן של מצוות, "ומטעם זה אמרו שאין מעבירין על המצוות וכו'", ומבואר לן שטעם האיסור דאין מעבירין הוא כדין ב' מצוות שמזלזל בקלה כדי לקיים את החמורה.

ויש להקשות על שי' התוס' בשם הי"מ וכן על דעת הרמב"ם דמצינו סוגיות ערוכות שגם במצוה אחת חל דין של אין מעבירין א'. בסוגיא במגילה (ו:) כשיש שנה מעוברת ומסופקים האם לקרוא את המגילה באדר א' או אדר ב', ואמרינן התם לחד מ"ד שקוראים באדר א' משום דין של אין מעבירין, והתם איירי על מצוה אחת. ב'. וכן בדין הבאת חיטין לקורבן העומר וכדתנן במנחות (סד:) שצריך להביא מהחיטים הנמצאים בירושלים ורק אם לא ביכרו מביא את החיטים מחוץ לירושלים, ואמרינן התם שהוא משום דינא של אין מעבירין. ג'. ועוד שעיקר המקור של דין אין מעבירין הוא מקרא של "ושמרתם את המצות" וכמבואר במכילתא המובא ברש"י ביומא (לג.) [בד"ה אין מעבירין] שלא ימתין ויחמיץ את המצוה והיינו רק במצוה אחת, וצ"ע.

ואשר על כן יש לבאר בדעת התוס׳ וכן שי׳ הרמב״ם, דהוי ב׳ גדרים בדינא של אין מעבירין על המצוות א׳. כשיש לפניו ב׳ מצות שלא יניח האחת ויקיים את המצוה השניה, ולפי״ז ביאור המילה מעבירין כפשוטה שאין ״מדלגים״ ממצוה אחת לחברתה. וכדין דישון המזבח והטבת ה׳ נרות וכמבואר ביומא (שם). ב׳. וגדר שני הוא דאין מעבירין היינו אין ״מעכבין״ את המצוה ואיירי במצוה אחת, וכדפרש״י ביומא (לג.) [בד״ה אין מעבירין] שהוא מדין ושמרתם את המצות שלא ימתין ויחמיץ את המצוה.

ומצינו נפק״מ בגדר דין האם דין אין מעבירין עדיף אפי׳ שאם יתעכב לקיים את המצוה כדי לקיימה יותר בהידור, דהנה הרדב״ז בשו״ת [ח״ד שאלה י״ג] והובאו דבריו להלכה במשנ״ב סי׳ צ׳ ס״ק כ״ח, לגבי מי שהיה חבוש בבית האסורים, ונתנו לו רשות לצאת יום אחת לחופשי, ויש באפשרותו להתפלל מיד או להמתין כדי להתפלל ביום שיש בו יותר תפילות או מצוות כיום הכיפורים ופורים, ופסק (שם) שחייב לקיים את המצוה הראשונה שבאה לידו דהא קיי״ל שאין מעבירין על המצוות.

והקשה על דבריו בשו״ת החכם צבי [סי׳ ק״ו] מפסקו של התרה״ד [בסי׳ ל״ד] מדין קידוש לבנה שחל באמצע השבוע האם צריך להמתין עד מוצש״ק כדי להדר ולברך במוצש״ק בבגדים נאים וכו׳ [וכ״פ הרמ״א בסי׳ תכ״ו ס״ב, ודוקא אם לא הוי ימים גשומים וכן אם מוצש״ק חל קודם י׳ בחודש ועיין בתרוה״ד וברמ״א (שם)]. ותירץ החכ״צ (שם) שלגבי מצוה אחת וכדין קידוש לבנה שממתין כדי לקיימה בהידור אין בזה משום אין מעבירין, משום שאותה מצוה יקיימה יותר מאוחר בהידור, אבל בב׳ מצוות וכדין חבוש בבית האסורים דאיירי על ב׳ תפילות נפרדות הוי כב׳ מצוות שמניח האחת כדי לקיים את השניה יחול דין של אין מעבירין, ועיי״ש.

ועוד נפק״מ מצינו כעין נידון זה שנחלקו גדולי הפוסקים המג״א והשבו״י האם דין זריזין עדיף מלקיים את המצוה יותר מאוחר ובהידור, דהנה הרמ״א [בסי׳ כ״ה] פסק שאם תפילין מזומנים בידו ואין לו ציצית אין צריך להמתין על הציצית, אלא מניח תפילין וכשתגיע לידו טלית מתעטף, והביא המג״א [(שם) בס״ק ב׳], שהמקור הוא מדין יבום ביבמות (לט.) דאע״פ שהמצוה על הגדול לייבם, מ״מ אם הגדול נמצא במדה״י אין ממתינים עד שיחזור דכל שיהוי מצוה לא משהינן אע״פ שיקיים את המצוה יותר מן המובחר, ומאידך השבו״י [ח״א סי׳ ל״ד] פליג שחייב להמתין למצוה מן המובחר, ואדרבא בזה מתקיים הדין של ההידור שמזרז א״ע לקיימה יותר בהידור [וכן נפק״מ לדינא לגבי ברית מילה האם לקיימה מיד בבוקר מדין

זריזין, או עדיף בצהרים וביותר הידור של ברוב עם הדרת מלך, ואכמ"ל].

ובביאור שורש מחלוקתם יש לבאר דהנה מצינו ב' טעמים בהאי דינא של זריזין [וכעין הגדר של אין מעבירין במצוה אחת וכמשנ"ל], דלשיטת המאירי ביומא (כח:) ד"ה כל היום, וכך ביאר בהוריות (יא.) ד"ה לעולם, שהוא נראה מזלזל ומתרשל במצוות, ומאידך המס"י [בריש שער הזריזות] הביא שהטעם הוא מצד שמא תטרף השעה ויתבטל מקיום המצוה ונפק"מ באופן שממתינין לקיימה לאחר זמן יותר בהידור, דמצד זלזול ליכא שהרי מה שמתעכב הוא כדי לקיים את המצוה בהידור וכ"פ השבו"י (שם), ומאידך המג"א (שם) סבר שדין זריזין הוא מצד שמא תטרף השעה ויתבטל מן המצוה, ולכן יקיים את המצוה מיד ולא ימתין לקיימה לאחד זמן בהידור. [וע"ע במש"כ לעיל בסי' ג'].

ולדינא יש להוכיח מדברי המשנ"ב בהל' בציעת הפת [בסי' רע"ד ס"ק ה'] שהביא את דעות הפוסקים כיצד לבצע את הפת, ונקט (שם) שצריך לקרב אליו יותר את הפת שעליה רוצה לבצוע ומדין אין מעבירין ועיי"ש, עכ"פ מוכח להדיא שהגדרת דין אין מעבירין הוא מצד זלזול במצוה, דמצד שמא יחמיצנה ליכא שהרי הוא אוחז בב' החלות כאחד, ולפמש"נ עולה לן לדינא שגדר החסרון של אין מעבירין הוא משום שמתרשל ומזלזל. ונפק"מ שאם מתעכב מלקיים את המצוה בהידור אין בזה זלזול וכמשנ"ל.

והעולה לן בדעת הראשונים והפוסקים שיש ג' גדרים א'. בדין אין מעבירין בב' מצוות שלא ידלג על מצוה אחת לגבי חברתה. ב'. במצוה אחת שלא ימתין ויתעכב מלקיימה וכעין דין זריזין ובזה יש ב' צדדים או מצד שמא יחמיצנה או משום זלזול וכמשנ"ל כמה נפק"מ בזה. ג'. ולגבי נר חנוכה יש להוכיח דכל נר ונר הוי כב' מצוות לגבי דין של אין מעבירין [וע"ע בשו"ת הגרע"א תנינא סי' י"ג בחיוב ברכה על הידור בנר חנוכה ואכמ"ל]. וכמבואר מדברי המשנ"ב בסי' תרע"ו ס"ק י"א שפסק שגם בנר חנוכה חל דין אין מעבירין, ולכן ירחיק את גופו בשעת ההדלקה לצד שבו הוא מדליק כדי שיפגע בתחילה בנר שהוא מדליק, וכך מבואר להדיא בדעת הט"ז בסימן תרע"ו ס"ק ו' ועיי"ש, ולפי"ז בנדו"ד לא יניח את הנר השביעי וישוב להדליק את הנר השמיני. ודו"ק.

בדין ברכת שהחיינו בנר חנוכה

יש לדון א. באופן שהדליק ובירך שהחיינו בביתו, האם צריך לברך שוב אם אח"כ מדליק בבית הכנסת ב. הדליק בביהכ"נ ובירך שהחיינו האם יחזור ויברך בביתו שהחיינו ג. אם נמצא במקום שאפי' לראות נרות חנוכה אינו יכול האם יברך שהחיינו.

הנה נחלקו גדולי הפוסקים בדין אם הדליק בביהכ״נ ובירך שהחיינו האם יחזור ויברך בביתו שהחיינו, דעת הזרע אמת (ומובא בשע״ת סי׳ תרע״א ס״ק י״א) וכ״פ המשנ״ב (שם ס״ק מ״ה), שלא יחזור ויברך שהחיינו בביתו, אא״כ מוציא את בני ביתו. ומאידך האגר״מ (אור״ח סי׳ ק״צ) פליג ופסק שצריך לברך בביתו שהחיינו, ולפו״ר נידון זה תלוי האם ברכת שהחיינו של הדלקת נ״ח הוא חיוב על היום וכדין שהחיינו שברגלים, ונפ״מ לדינא שגם באופן שאינו רואה נ״ח כלל יברך שהחיינו, ואפי׳ בשוק וכדאיתא בעירובין (מ:) וכך נקט המאירי בשבת (כג.) וכך סברו המשנ״ב והזרע אמת, ולפי״ז כיון שיצא י״ח שהחיינו בהדלקת הנרות שבביהכ״נ א״צ לברך בביתו, ומאידך האגר״מ סבר כשיטות הפוסקים דחובת ברכת שהחיינו אינו חיוב על היום אלא על עצם ההדלקה, ולכן יברך שוב בביתו, ועיי״ש שהאריכו בראיות, ואכ״מ.

וצ״ב בדעת הזרע אמת (שם) דנקט שאם הדליק בביהכ״נ ובירך שהחיינו א״צ לחזור ולברך שהחיינו בביתו, ומאידך באופן ההפוך שאם הדליק בביתו ובירך שהחיינו פסק שחייב לברך שהחיינו בביהכ״נ (ודלא כפסקו של הבא״ח פרשת וישב שנה א׳ הלכה י״א, ועיי״ש). וצ״ב כיון שסבר דברכת שהחיינו הרי הוא חיוב על היום וכמשנ״ל וכבר יצא י״ח, א״כ מה הסיבה שאם בירך שהחיינו בביתו שיחזור ויברך בביהכ״נ, וצ״ע.

והנראה לבאר ובהקדם דבר יש להציע את דברי הרמב״ם בהל׳ חנוכה פ״ג ה״ה, דבכל יום ויום משמונת הימים גומרים את ההלל ומברכין לפניו וכו׳, אע״פ שקריאת ההלל מצוה מדברי סופרים, מברך עליה אקב״ו כדין שמברך על המגילה ועל העירוב וכו׳, וצ״ב מה הסיבה שהרמב״ם הוצרך להביא ממרחק לחמו ולהוכיח שמברכים על מצוה דרבנן ממגילה ומעירוב, שהרי הרמב״ם דן על הל׳ חנוכה, והיה צריך להוכיח מהא שחכמים תיקנו ברכה של אקב״ו להדליק נרות חנוכה, וצ״ע.

ועוד קשה דהנה השו״ע (סי׳ תרע״א סעיף ז׳) פסק, ומדליקין ומברכין בביהכ״נ משום פרסום הנס, והביא הבאר הגולה (אות פ׳) דכמו שמברכין על ההלל דר״ח אע״פ שאינו אלא מנהג, ומקור זה מובא בריב״ש (סי׳ קי״א), והקשה בשו״ת חכם צבי (סי פ״ח) על דעת השו״ע דפסק בהל׳ ר״ח (בסי׳ תכ״ב ס״ב) בדין הלל שאין מברכין על מנהג, וצ״ע. [ועיי״ש בביאור הגר״א שכוונת השו״ע כשם שמברכים על ההלל בליל הסדר, ועיי״ש].

והנה יש לבאר עפמש״כ המור וקציעה (אור״ח סימן תרע״ב) דשונה ברכת נרות חנוכה משאר ברכות המצוות, דברכות נ״ח הם חלק מעצם

גוף מצות פרסום הנס, דאם הדליק ללא ברכה לא עשה כלום דמצינו בגמ' שהרואה אומר לצורכו הוא מדליק, שבזמנם לא היה תאורה וכו', והדלקת הנרות היו גם לצרכם ולא לצורך המצוה, וע"י הברכה הוי היכר דההדלקה לצורך מצוה, וחשיב ש"הברכה עושה מצוה", משא"כ בשאר ברכת המצוות, שאינם שייכים לגוף המצוה ואינם מעכבים את המצוה.

ובזה כתב ליישב את קושיית האחרונים (וע"ע במג"א סי' תרע"א ס"ק ב'), דנחלקו הראשונים האם רשאי להדליק בברכה לאחר זמן שכלתה רגל מן השוק דשיטת הרמב"ם שאינו רשאי, וא"כ הוי ספיקא דדינא והוי סב"ל, ולפמש"נ א"ש דברכת נ"ח אינה תקנה כשאר ברכת המצוות דרבנן, אלא חלק מגוף פרסום הנס שלא יאמרו לצורכו הוא מדליק [ויש להקשות על גדר זה, דלפי"ז אם הדליק נר אחד ולא בירך יצטרך לברך אח"כ על שאר נרות בברכה וקיי"ל שלא יברך, וכ"פ הגרע"א (תנינא סי' י"ג), ובשע"ת (ס"ק ג') וצ"ע. [ובעיקר הקושיה יש ליישב, דשאני נידון זה שלדעת הרמב"ם אין מצוה "כלל", ובכה"ג לא שייך את הכלל של סב"ל].

ולפי"ז א"ש שיטת הרמב"ם שהביא ראיה דמברכים על ההלל ממגילה ועירוב ולא מהדלקת נרות חנוכה, דיתכן שאה"נ גם מנרות חנוכה יש להוכיח שמברך אקב"ו להדליק וכו', אמנם יש מכנה משותף בגדר הברכות שבהלל ובעירוב ובמגילה, דהוי ברכת המצוות מדרבנן שאינם מעכבים את מעשה המצוה, משא"כ בנ"ח דהוי גדר שונה שעצם הברכות הם חלק וגוף מפרסום הנס כדי שלא יאמרו שלצרכו הוא מדליק. וכן בזה יש לפרש את שיטת השו"ע [סי' תרע"א ס"ז] שהזכרתי לעיל שמברכים על הדלקת נרות בביהכ"נ, ואע"פ שבהלל שיטתו שאין מברכים על המנהג, ולפמש"נ א"ש דברכת נ"ח אינו כשאר ברכת המצוות שאינם שייכות לגוף המצוה ואינם מעכבות את המצוה, אלא חלק מעצם פרסום הנס דבהא פסק השו"ע שצריך לברך על המנהג. [אולם אכתי תיקשי מהא על מה שהביא הבאר הגולה ראיה לשו"ע מדין ברכה של ההלל של ר"ח, ואכתי צ"ב].

ובזה יש לבאר את הברייתא במסכת סופרים (פ"כ ה"ו) ומובא בהגהות מיימוניות (פ"ג מהל' חנוכה ס"ק א') דפסקו שלאחר ברכת להדליק נר אומר הנרות הללו, ואח"כ שעשה ניסים ושהחיינו. וצ"ב דאמאי לא אמרינן שאמירת "הנרות הללו" הוי הפסק בין ההדלקה לברכת שהחיינו ושעשה ניסים, ולפמש"נ דחיוב הברכה הוי חלק מגוף מעשה המצוה, לכן בהא רשאי להוסיף הנרות הללו ואדרבה יש בהם יותר היכר דאכן מדליק לצורך המצוה ולא לצרכו.

והנה אמרינן בשבת (כג.) דהרואה מברך שניים שעשה ניסים

ושהחיינו, ופרש״י שהרואה אין עליו לברך להדליק דהא ״לא אדליק איהו״ עכת״ד. וצ״ב מה הסל״ד שהרואה יברך להדליק דהא סו״ס לא הדליק אלא ראה בלבד ומה טרח רש״י לפרש, וצ״ע. ולפמש״נ א״ש כיון דגדר ברכות נ״ח הרי הם חלק מגוף ועצם פרסום הנס, א״כ היה סל״ד דע״י ברכת שעשה ניסים או שהחיינו בלבד אכתי יש צד דלמא לצרכו הוא רואה ונצריכו לברך ג״כ להדליק קמ״ל שא״צ לברך להדליק.

אדאתינן להכי יש לבאר את פסקו של הזרע אמת שהזכרנו לעיל דלעולם שהחיינו היא חובת היום ויוצא י״ח מהברכה שמברך בבהיכ״נ, ומה שפסק דאם בירך בביתו שהחיינו שיברך בבהיכ״נ, י״ל דגדר הברכה בביהכ״נ אינו רק חובת פרסום הנס שיהיה גילוי דעת כדי שלא יאמרו לצרכו הוא מדליק וכדאסבר לן המור וקציעה לעיל, אלא חיוב בפנ״ע לפרסם את המצוה מדין במקהלות ברכו ה׳, וע״ע שכן מבואר בשו״ת מן השמים (שאלה כ״ה) שהשווה ודימה את דין קידוש בביכה״נ בליל שבת לאחר מעריב, להלכות חנוכה [וכ״כ באו״ז תשנ״ב אות ט׳] וע״ע במש״כ בסי׳ ל״א בהרחבה.

והעולה לן א. הדליק בבהיכ״נ ובירך שהחיינו א״צ לחזור ולברך בביתו אא״כ כוונתו להוציא ב״ב. [זרע אמת, משנ״ב תרע״א ס״ק מ״ה] ומאידך לאגר״מ (שם) צריך לברך ב. בירך ברכת שהחיינו בבית לדעת הזרע אמת וכן מייתיה משמיה דהחזו״א שיחזור ויברך שהחיינו בביהכ״נ, שגדר חיוב ההדלקה בביהכ״נ הוא חיוב חדש של פרסום הנס משום מקהלות ברכו את ה׳ ולא רק לאפוקי שלא יאמרו לצרכו הוא מדליק וכמשנ״ל ולדעת הבא״ח (שם) לא יברך. ג. נמצא במקום שאפי׳ לראות נרות חנוכה אינו יכול יברך שהחיינו אפי׳ בשוק דהוי חובת היום [מאירי בשבת (כג.) וכ״פ השעה״ת סי׳ תרע״ו ס״ק ג׳].

הגאון רבי אליעזר הכהן רבינוביץ שליט"א
מח"ס חינוך הבנים כהלכתו ושא"ס

מה נשתנה הדלקת נרות חנוכה בחצר שיש לו שני פתחים שאין מברכים על ההדלקה השניה משחיטת בן פקועה שמברכים עליה

ברכה על הדלקת נרות חנוכה מפני החשד

במסכת שבת (כ"ג ע"א) אמר רב הונא חצר שיש לה שני פתחים צריכה שתי נרות, אמר רבא לא אמרן אלא משתי רוחות, אבל מרוח אחת לא צריך, מאי טעמא, אילימא משום חשדא, חשדא דמאן, אילימא חשדא דעלמא, אפילו ברוח אחת נמי ליבעי, אי חשדא דבני מתא, אפילו משתי רוחות נמי לא ליבעי, לעולם משום חשדא דבני מתא, וזימנין דחלפי בהאי ולא חלפי בהאי, ואמרי כי היכי דבהאי פיתחא לא אדליק, בהך פיתחא נמי לא אדליק. - וכן פסקו להלכה הרמב"ם (חנוכה פ"ד ה"י), והשו"ע בסימן תרע"א (סעיף ח').

וכתב הר"ן (י' ע"א בדפי הרי"ף): ומסתברא דכיון שאינו מדליק אלא משום חשדא לא מברך אלא אחד פתחא. וכן פסק הרמ"א להלכה בסימן תרע"א (ס"ח).

האם מברכים על שחיטת בן פקועה

ואולם הרשב"א בתשובה (ח"א סימן תקכ"ה) כתב: שאלת עוד הא דאמר רבא (פסחים ו' ע"א) עיסת ארנונא חייבת בחלה משום דלית לה קלא, אם חייב לברך על הפרשתה, דנראה שאינו חיוב כיון שאינו אלא משום הרואין ולא מן הדין דהא כתיב (במדבר ט"ו כ') עריסותיכם, וכן הדומין לזה כבן פקועה שהפריס על גבי קרקע.

תשובה: כל שהצריכו חכמים להפריש או לשחוט מאיזה טעם שאמרו, מצוה של דבריהם הוא, ועל מצוה של דבריהם מברכין (עכ"ל).

האם יש בזה מחלוקת בין הראשונים

ולכאורה נראה שהרשב"א והר"ן חולקים בדין זה, וכן נקטו הפרי חדש (או"ח סימן תרע"ה סק"א, וסימן תרע"ז סק"א, וביו"ד סימן י"ג סק"ה) והפרי תואר (יו"ד סימן י"ט סק"א) שיש לנו מחלוקת הראשונים בענין זה, ולפי סברת הרשב"א צריך לברך גם בנ"ח בפתח השני, כיון שהיא מצוה דרבנן ולא איכפת לן שהטעם הוא רק משום חשדא.

אלא שנחלקו לגבי הכרעת ההלכה, דלדעת הפר"ח הלכה כהרשב"א וצריך לברך, ולדעת הפר"ת העיקר כדברי הר"ן שלעולם אין צריך לברך, מפני שבכל מקום שתקנת חז"ל היתה לצורך אדם, או שלא יחשדוהו שהוא רשע, או שלא יסתכן אין מברכים, ומטעם זה אין מברכים על מים אחרונים וכמש"כ הרמב"ם בהלכות ברכות (פי"א ה"ד) וז"ל: ולמה אין מברכין על נטילת ידים באחרונה, מפני שלא חייבו בדבר זה אלא מפני הסכנה ודברים שהם משום סכנה אין מברכין עליהם, הא למה זה דומה למי שסינן את המים ואחר כך שתה בלילה מפני סכנת עלוקה שאינו מברך וצונו לסנן את המים, וכן כל כיוצא בזה (עכ"ל).א

כ"ב חילוקים בין הדלקת נ"ח בשני פתחים לשחיטת בן פקועה

ואולם בדברי האחרונים מצאנו בזה כמה וכמה דרכים ליישב שאין בזה סתירה בין דברי הרשב"א לדברי הר"ן, ויש בזה נפק"מ לדינא באיזה אופן מברכים על מראית עין ובאיזה אופן אין מברכים.

(א) נ"ח דרבנן ושחיטה דאורייתא

השמלה חדשה ביו"ד סימן י"ג (תבואת שור סק"ט) כתב דאין כאן מחלוקת בין הרשב"א והר"ן, דהרשב"א מצריך לברך רק בדבר שיש בו משום מראית עין דאורייתא וכגון לענין שחיטה או לענין חיוב חלה, ומה שאין כן לענין נרות חנוכה דכל חיובו רק מדרבנן ולכן היכא דהחיוב הוא רק משום מראית עין הוי כעין גזירה לגזירה, ובכה"ג אין מברכים.

ואולם בשו"ת שבט סופר (סימן ג') העיר על זה דהא בחלת ארנונא משמע מהרשב"א דאפילו בחלת חו"ל נמי מברך, ועוד דחלה אפילו בא"י בימי עזרא נמי לא הוי רק דרבנן, כמש"כ ביו"ד שכ"ב (סעיף ב') דביאת כולכם בעינן (עכ"ד).

ולענ"ד עדיין יש לקיים את דברי התבו"ש דשאני הפרשת חלה שעיקרה דאורייתא, ומשו"ה לא פלוג

א. ועיין בשו"ת מכתם לדוד (סימן כ"ג), ובברכי יוסף (או"ח סימן תרע"א סק"י, יו"ד סימן י"ג סק"ה ובמחב"ר שם), ובשו"ת רב פעלים (יו"ד ח"א סל"ז, וח"ד ס"מ) שהאריכו לדון בזה טובא במחלוקת הפר"ח והפר"ת אם יש להכריע כהרשב"א או כהר"ן והעלו בזה הרבה צדדים לכאן ולכאן.

אכן על עיקר טענת הפר"ת דדמי למים אחרונים כבר השיג עליו המכתם לדוד שם דלא דמי כלל דהתם מעיקרא לא תקנו ברכה על מצוה כזו, משא"כ הכא שאין כל המצוה לצורך האדם רק שבאופן מסויים צריך לקיימה מפני חשד, בכה"ג שפיר י"ל שצריך לברך ברכת המצוה כיון שסו"ס הוא מחוייב במצוה זו.

חז"ל ותקנו ברכה גם על מראית עין שלה, משא"כ נ"ח שעיקרו דרבנן, ושו"מ שכן תירץ בשו"ת שרגא המאיר (ח"ו סימן צ'), וכ"ה בספר יומין דחנוכה (עמוד קס"ד).

והלום ראיתי בשו"ת שאילת יעקב (סימן ל"ו סק"ו) שכתב מדנפשיה לחלק בין דאורייתא לדרבנן, ונתפלא עפי"ז על דברי הפר"ח שלא חילק בזה, וכתב דהפר"ח ס"ל כשיטת הבה"ג דפרסומי ניסא חמור כדאורייתא עיי"ש.

(ב) מי תיקן לחוש לחשד

עוד כתב השמלה חדשה לחלק דהרשב"א מיירי דוקא בתקנת בית דין הגדול שבא"י שגזירתם היתה קיימת על כל ישראל, וכגון בן פקועה דמפורש דין זה במשנה (חולין ע"ד ע"א), וכן עיסת ארנונא שחיובה מבואר בברייתא (פסחים ו' ע"א), ומה שאין כן לענין חצר שיש לו ב' פתחים דמקור הדין הוא מדברי רב הונא שם בשבת ויליף כן מסברא.

והנה בתבואת שור שם הוסיף וכתב בזה"ל: ואילו היה טעמו לחיובא מדינא היו מברכין עלה אבל השתא דאינו אלא סברא בעלמא, מחמת חשדא דזימנין דמחלפי בהאי וכו', ואינו מוכרח כ"כ לעשותו מצוה, אע"ג דודאי צריך לנהוג כמותו, לא עדיף ממנהג נביאים דאמרינן בסוכה (מ"ד ע"א) שאין מברכים עלה (עכ"ל).

והרי לנו שאין הדבר תלוי רק מהיכן נובע שורש החשד, דכל שהחשד הוא חשש ברור אף אם אמורא חידשו מ"מ זה נכלל בתקנת ב"ד הגדול,[ב] משא"כ הכא דאין החשד ברור רק שיש סברא דזמנין דחלפי בהאי ולא חלפי בהאי, אזי אע"ג שבודאי צריך לנהוג כן מ"מ לא עדיף ממנהג, ועיקר יסוד זה דכאן בחנוכה אין החשד ברור כתבו עוד אחרונים וכפי שיובא להלן (אות ט', ט"ז, י"ח), ובשו"ת שאילת יעקב (סימן ל"ו סק"ו) הוסיף תבלין לדברי התבו"ש דלכן אמר רב הונא 'צריכה' שתי נרות, שהוא לשון לכתחילה, ולא אמר 'חייבת' שהוא לשון המעכב.

(ג) חילוק בין חשד למראית עין

הכריתי ופליתי (פליתי סק"ד) כתב דיש לחלק בין חשדא למראית העין דרק על חשדא אין מברכים, משא"כ על מראית עין מברכים.

ב. ויש לציין דמכאן יש ראיה למה שהביא בספר חידושים וביאורים להגר"ח גריינמן שליט"א בשם החזו"א זצ"ל לבאר מה שמצינו בהרבה מקומות בש"ס דאמרינן מהו דתימא נגזור וכו' קמ"ל, וצ"ב דסו"ס הרי לא מצינו גזירה כזו בשום מקום, אבל לפי הנ"ל ניחא כי כל חשש שהוא ברור הוי בכל הגזירות שתקנו לנו חז"ל כדי לעשות משמרת לתורה, וכדברי המשנה באבות (פ"א מ"א) ועשו סייג לתורה.

ולא נתפרש בדבריו מהו חשדא ומהו מראית עין, וכבר העיר בזה הברכי יוסף ביו"ד (סימן י"ג סק"ה), וכן בשו"ת רב פעלים (ח"ד סימן מ') כתב שחילוק זה דחוק.

אכן במחזיק ברכה שם (סק"ד) הביא בשם חכ"א לבאר כונת הכו"פ דבעשיית איסור אמרו מראית העין, ובמניעת מעשה אמרו חשד, וכפי הנראה ר"ל דהכי נמי בנרות חנוכה הוא רק מניעת מעשה שיאמרו שפלוני אינו מדליק נ"ח ובכה"ג לא תקנו ברכה, משא"כ בשחיטה שיאמרו שאוכל נבילה בכה"ג הוי איסור מראית עין ובזה מברכים.[ג]

ואולם החיד"א בעצמו דחה חילוק זה, והביא ראיה מדתנן ס"פ ר"א דמילה (שבת קל"ז ע"א) ואם היה בעל בשר מתקנו מפני מראית העין, והרי שם הוא רק מניעת מעשה.

עוד כתב המחזיק ברכה שם להשיג על חילוק הנ"ל בזה"ל: ותו לא זכר דהרשב"א בתשובה זו עצמה אמרה גם בחלה שמפריש מעיסת ארנונא, והתם לפום תלמודין פ"ק דפסחים (ו' ע"א) הוי משום חשדא, וכדמוכח מתשובת הרשב"א סימן ש"ם, וכתב הרשב"א שיברך (עכ"ל).

והנה בש"ס לא נזכר להדיא דהוי חשד ויתכן דבאמת הוי מראית עין, והיינו מפני שיש בזה חשש איסור שאוכל טבל, ולכן מברכים, אך בתשובת הרשב"א (סימן ש"מ) נזכר בזה בנוסח השואל לשון חשד כלפי עיסה ויתכן דלא דק בזה. - וע"ע להלן (ס"ק ז') מש"כ בשם הבית שערים בזה, ועיין גם להלן אות ט"ז מש"כ עוד לחלק בזה בין חשד למראית עין.

(ד) בנ"ח כבר בירך בראשון ולכן אין חוזר ומברך

עוד כתב הכריתי דהתם בנ"ח שאני שהוא מברך על פתח אחד וממילא א"צ לחזור ולברך על השני, דכיון דהוא משום חשדא הני ב' פתחים

ג. ויש להביא סימוכין לחילוק זה, דהנה ידוע קושיית האחרונים על מה שהביאו כאן בגמרא סמך דחיישינן לחשדא ממצות פאה, והרי זהו כלל גדול בכל הש"ס דחיישינן לחשדא [וראה להלן הערה ד'], ובהגהות רבי יהודה בכרך זצ"ל שם בסוף הש"ס כתב ליישב דשאני היכא שמביא את עצמו לידי חשד ע"י איזה מעשה שעושה דבכה"ג פשוט שצריך להמנע מלעשות המעשה ההוא המביאו לידי חשד, להיכא שהחשד בא ממילא ולא ע"י איזה מעשה שלו אלא אף בשוא"ת, וכגון הכא כשאינו מדליק גם בפתח השני, דאז צריך לעשות מעשה ופעולה בקו"ע כדי שלא יהא נחשד, וע"ז פריך מנ"ל דיתחייב גם בזה לעשות שוב המעשה מצוה של הדלקת נ"ח רק מפני החשד, וזה באמת לא אשכחן כי אם גבי פאה וכדמייתי הגמ'. [וע"ע בענין זה בספר באר צבי (קריזר, סימן י"ג)]. – והרי לנו כי גם לשיטתו החשד כאן בסוגיא הוא על מניעת מעשה ואינו כשאר חשדות שבש"ס.

שייכי בהדדי וכחד נחשב ומברך על האחד ופוטר את השני, אבל לגבי שחיטת בן פקועה גם הר"ן מודה דלא פטרינן ליה לגמרי מלברך.

וכ"כ גם כן בשו"ת מכתם לדוד (או"ח סימן כ"ג), דכל טעמו של הר"ן הוא דכיון דמדליק בשתיהן זא"ז וכבר בירך על הראשונה דין הוא שלא יחזור ויברך אותה ברכה עצמה שנית כשבא להדליק בשניה, הואיל ולא בא להדליק אלא מפני החשד, אבל היכא דלא עביד אלא חדא מצוה אע"ג דלא מיחייב בה אלא משום חשדא וכיוצא, כיון דסו"ס מצוה קעביד דחייבוהו רבנן שפיר מברך לכו"ע.

והברכי יוסף ביו"ד סימן י"ג (סק"ה) כתב ג"כ דלפום ריהטא נראה דיש לחלק בין דין בן פקועה שכתב הרשב"א דטעון ברכה בשחיטתו לדין שני פתחים, ואפשר דגם הרשב"א מודה בדין שני פתחים דלא מברך, דשאני התם דעיקר מצות חנוכה המוטל עליו כבר קיים בפתח הראשון, וכל מה שמדליק בפתח השני הוא רק תוספת על החיוב מפני החשד, ולכן סגי במברך על העיקר, וזה פוטר את הפתח השני אפילו הפסיק ביניהם, משא"כ בבן פקועה ששוחטו לבדו וזהו כל חיובו לכן מברך, ושוב הביא שכעי"ז חילק הכו"פ.

וכן הסכים הרב פעלים (יו"ד ח"א סימן ל"ד, ח"ד סימן מ') וכתב שחילוק זה הוא אמיתי יותר מכל החילוקים הנ"ל.

וראה להלן (אות כ"ב) ששם הבאנו סימוכין לחילוק זה מדברי הארחות חיים והכלבו.

(ה) חילוק בין אם הברכה 'על' או 'ל'

בשו"ת כתב סופר (או"ח סימן כ"א) כתב ליישב עפ"י מש"כ הדרכי משה והט"ז בהלכות ציצית (סימן ח') דכל ברכה שהיא ב'על' אין בה חשש ברכה לבטלה כ"כ דלא קאי על מעשה זה שעושה עכשיו אלא על כללות המצוה עיין שם, ומשו"ה ס"ל להרשב"א דהשוחט בן פקועה מברך הגם שאינו רק משום מראית עין, כיון שנוסח הברכה 'על השחיטה' ממילא לא קאי על מעשה זה עצמו וכיון שמשום מצות שחיטה שוחט ב"פ יש מקום לברך ברכה זו על כללות המצוה, משא"כ בנרות חנוכה שנוסח הברכה היא 'להדליק' ממילא לא שייך לברך באופן דליכא ממש חיוב.

והנה בשו"ת שבט סופר (סימן ג') הקשה השואל על חילוקו של הכת"ס דהרי הרשב"א באותו תשובה מיירי גם בעיסת ארנונא, והתם הרי מברך 'להפריש' ואפ"ה כתב הרשב"א דצריך לברך.

והשבט סופר השיב לו דאה"נ עיקר כונת אביו זצ"ל היתה לחלק דאפילו מברך על בן פקועה מ"מ בהדלקת נר אינו מברך, משום דכל היכא דטופס הברכה הוא בעל בוודאי יכול לברך, ואה"נ דלפי"ז בעיסת

ארנונא אין לו לברך. והדבר ידוע כי כמה פעמים אמר כי מרוב הטרדות אין לו פנאי לחפש בספרים ולעיין הכל בפנים, והפר"ח לא הביא מתשובת הרשב"א רק הא דבן פקועה וע"ז יצא לדון ולחלק (עכ"ד).

(ו) חילוק בין ברכה על מצוה של רשות למצות חיובית

והנה הכתב סופר שם כתב לדון בדיעות הראשונים בהא דקיי"ל דכל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן מה הדין דיעבד אם יכול לברך אחר עשייתן, וכבר נחלקו בזה הראשונים, והנה בירושלמי (ברכות פ"ט ה"ג) מפורש להדיא דכלפי שחיטה אפשר לברך גם אחר השחיטה, ותירץ הכתב סופר עפ"י חילוקו הנ"ל דשאני שחיטה שמברכים על השחיטה והוי כברכה כללית וממילא אפשר לברכה גם אחר השחיטה.

ובתחילת דבריו שם כתב שיש לחלק עוד בין ברכת השחיטה לשארי ברכת המצות, עפ"י מש"כ הט"ז ביו"ד (סימן א' ס"ק י"ז) דברכת השחיטה שאני מכל ברכת המצוות, דברכת השחיטה יוכל אחר לברך על מעשה שחיטה של חבירו, דאין ברכת השחיטה על מעשה המצוה שעושה, דליכא מצוה לשחוט ולאכול ומברכינן על שקדשנו באיסור זה, וכולם יכולים לברך בכל שעה על זה, אלא שאין לברך שבח זה אלא בשעת מעשה השחיטה, עיין שם.

ולענ"ד גם בדרך זה יתיישב הסתירה בין דברי הרשב"א לדברי הר"ן, דעד כאן לא הצריך הרשב"א ברכה רק במצות שחיטה שבלא"ה הוא מצוה קיומית וע"כ שהברכה היא על עצם המצוה, משא"כ בנ"ח שהיא מצוה חיובית, ממילא לא שייך לברך רק בחיוב ממש. - וכמדומני שגם הכת"ס בעצמו נתכוין לזה אלא שלא סיים את דבריו.

והנה לחילוק זה יש לדון כלפי מצות הפרשת חלה, למאי מדמינן לה, ועיין מש"כ בזה להלן בסימן ב' (אות ג').

(ז) בבן פקועה אין השחיטה מפני מראית עין רק שמא יכשלו לאכול בלא שחיטה

בשו"ת בית שערים (או"ח סימן ש"ס) כתב ליישב עפ"י המבואר ברש"י בחולין (ע"ה ע"א ד"ה הפריס) דבן פקועה טעון שחיטה מדרבנן דאתי לאחלופי לאכול בהמה בלא שחיטה וכן פירשו הרא"ש והר"ן שם [ועיין גם בחידושי הרשב"א שם], ולפי"ז הרי הוא ככל גזירת חכמים שגזרו הא אטו הא, וכגון עציץ שאינו נקוב אטו נקוב וכדומה, ומשו"ה שפיר צריך לברך כמו בכל מצוה דרבנן, ואין זה שייך כלל לסוגיא של מראית עין, אבל בחצר של שני פתחים אין חשש שיטעו העולם שא"צ להדליק נ"ח אלא החשש שיחשדוהו מדבהאי פתחא לא אדליק

בהאי פתחא נמי לא אדליק ולא קיים מצות נ"ח, וא"כ אינו מדליק אלא לאפוקי נפשיה מחשדא, ובזה כתב הר"ן דא"צ לברך. וסיים שאולי לזה נתכוין הפלתי הנ"ל (סק"ג) שחילק בין חשד למראית עין.

ולע"ד יש לפקפק טובא בדבריו, דבאמת בכל המקומות שאסרו חז"ל מפני מראית העין יש בזה שני טעמים:

[א]. מכח הפסוק (במדבר ל"ב כ"ב) והייתם נקיים מה' ומישראל, וכנזכר בדברי המשנה בשקלים (פ"ג מ"ב), וכן נזכר פסוק זה בדברי הגמרא ביומא (ל"ח ע"א) ובפסחים (י"ג ע"א), ובכתובות (כ"ב ע"ב) הביאו בזה פסוק מדברי קבלה (משלי ד' כ"ד) הסר ממך עקשות פה ולזות שפתיים הסר ממך. ובירושלמי בשקלים (פ"ג ה"ב) איתא: רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן בתורה ובנביאים ובכתובים מצאנו שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שהוא צריך לצאת ידי המקום, בתורה מנין דכתיב (במדבר ל"ב כ"ב) והייתם נקיים מה' ומישראל, בנביאים מנין דכתיב (יהושע כ"ב כ"ב) אל אלהים ה' וגו' וישראל הוא ידע, בכתובים מניין דכתיב (משלי ג' ד') ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם, גמליאל זוגא שאל לרבי יוסי בר רבי בון איזהו המחוור שבכולם, אמר ליה והייתם נקיים מה' ומישראל.[ד]

[ב]. בדברי רש"י במסכת כריתות (כ"א ע"ב) לגבי דם אדם שכנסו בכלי שאסור, כתב הטעם דמיחלף בדם בהמה והרואה אומר מותר לאכול דם, וכן מבואר בעוד מקומות שמזה הטעם אסרו מראית עין.

וא"כ מה שכתבו הראשונים דאתי לאחלופי לאכול בהמה בלא שחיטה, הוא הטעם למה שאסרו בעוד מקומות מראית עין, וא"כ דא ודא אחת היא, ומיהו אכתי י"ל עפ"י דרכו דבמקומות שחשש המראית עין הוא שמא ילמדו ממנו, החמירו יותר וצריך לברך, משא"כ כשכל החשש הוא רק משום והייתם נקיים, אבל לפי"ז אינו מובן מדוע בשחיטה יש יותר חשד שיבואו לטעות, ואטו איסור נבילה אינו ידוע לכל, ולאידך גיסא מדוע בחנוכה לא חששו שמא ילמדו ממנו, ותול"מ.

(ח) בנ"ח א"צ הדלקה ממש בפתח השני וסגי בסילוק החשד באיזה אופן שהוא

עוד תירץ הבית שערים דלגבי נ"ח שאני דאף שצריך להדליק בשני פתחים

ד. ובסוגיא דידן בשבת (כ"ג ע"א) הביאו בזה מקור חדש ממצות פאה אליבא דר"ש יעו"ש, וכבר עמד בזה החכם צבי (סימן צ"א), ועיין גם בשו"ת שאילת יעקב (סימן ל"ו סק"ז) מש"כ בזה, ובספר שואל כענין (אות של"ג עמוד קס"ו) ציין רשימה גדולה של אחרונים שעמדו על קושיא זו עיי"ש.

מ״מ הא דקי״ל בסימן תרע״ה (ס״ג) שאם הדליקה חרש שוטה וקטן לא עשה כלום, יתכן שזהו רק בפתח אחד אבל בפתח שני שאינו אלא משום חשדא אין הדלקה ולא הנחה עושה מצוה רק שיהיה דלוק ועומד כדי שלא יחשדוהו, וא״כ גם חש״ו מדליק דשוב ליכא חשדא, ואפילו אם נאמר דגם בהאי איכא חשדא לרואה אותן מדליקין, וכן הדליק בפנים והוציא לחוץ איכא חשדא דהרואה אומר לצרכו הדליקה, מ״מ היינו דוקא לרואה אותן בשעה שמדליקין אבל עכ״פ אם היתה דלוקה ועומדת שם מבעו״י ודאי א״צ לכבות ולחזור ולהדליק, וממילא יוצא שאין כאן ממש חיוב הדלקה רק לסלק מעליו החשד, וא״כ איך יברך להדליק נ״ח, וזהו כונת הר״ן כיון דהוא רק מפני חשד ויוכל לצאת מידי חשדא בלי הדלקה לכן אינו מברך, אבל בשחיטת בן פקועה שא״א לצאת מידי חשדא בלי מעשה השחיטה וחיוב גברא עליו לשחוט שפיר מברך אף שהוא רק מפני חשדא. [וראה עוד בשו״ת ויצבור יוסף (שווארץ סימן ד׳) מה שדן בזה בדברי הבית שערים].[ה]

וכעי״ז תירץ גם בשו״ת חתן סופר (סימן ע״א) דהגם ששניהם תקנו משום חשדא מ״מ לא ראי זה כראי זה, דבבן פקועה חייבו שחיטה נוסף ממה שנשחט במעי האם, משא״כ בחנוכה דלא חייבו חז״ל להדליק על פתח שני אלא אם מניח שם נר דלוק מבע״י שלא לשם חנוכה נמי מהני להוציא מידי חשדא, וא״כ לא חייבו חכמים להדליק שם נר חנוכה אלא להראות שהדליק נר חנוכה בכלל. וחזר וכתב כן בקצרה בספרו חתן סופר (שער הגדילים והכלאים אות כ׳ סק״א, בחילוקו הראשון).

(ט) החשד בנרות חנוכה אינו חשד גמור רק מפני הטועים

עוד תירץ הבית שערים שם בהקדם דברי החכם צבי (סימן צ״א) דהחשד בנרות חנוכה הוא מפני הטועים שסוברים דמדינא צריך להדליק בכל הפתחים משום פרסומי ניסא, וכיון שרואים שלא הדליק בפתח זה יאמרו כשם שלא קיים מצוה מן המובחר להדליק בכל הפתחים כך מסתמא לא הדליק כלל, והוסיף דלכן הוצרכו כאן בגמ׳ להביא ראיה דחיישינן לחשדא כיון דהחשד בא ע״י טעות שחושבין שהוא מצוה להדליק בשני פתחים ע״ש [ויישב בזה גם את קושיית הב״י מ״ש מבית הכנסת שאין בו חשד כשיש שני פתחים, וכמו שהבאתי בשמו להלן בסימן ד׳ אות ז׳], ולפי״ז יש חילוק גדול בין שחיטה לנ״ח דודאי אם מחויב במצוה משום חשד שאינו בטעות צריך

ה. וראה להלן בסימן ה׳ (סעיפים כ״ו-כ״ט) מש״כ בזה להלכה האם מועיל סילוק החשד בהדלקה שלא כהלכתה.

לברך שהוא מצוה והייתם נקיים מד' ומישראל כדאמרינן בשקלים (פ"ג מ"ב), אבל כאן בחצר שיש לו שני פתחים שאין כאן חשד אלא מן הטועים לכן א"צ לברך כיון שהחשד גופא הוא בטעות.

(י) בנ"ח החשד הוא רק שאינו מקיים מצוה מן המובחר

עוד תירץ הבית שערים כעין הנ"ל באו"א דבאמת אינו טעות העולם שמצוה להדליק בשני פתחים, רק הוא באמת מצוה לעשות פרסומי ניסא בשני פתחים, אלא שאינו מצוה חיובית, אלא בחד פתח, ולכן חושדים אותו דגם באידך פתחא לא אדליק ולא עביד פרסומי ניסא והדליק רק בפנים וקיים עיקר מצות נ"ח לזכר הנס, אבל שלא קיים כלל מצות נ"ח לא חשדי ליה כלל, וזהו דיוק לשון הגמרא ד'בהך פתחא נמי לא אדליק', והיינו שהדליק בתוך הבית ולא שלא הדליק כלל.

ולפי"ז א"ש דבשחיטה כיון דהחשד הוא שאוכל נבילה גמורה בלא שחיטה וא"כ הוא דבר שצריך ברכה אם הוא כמו שחושדין אותו לכן אם שוחט מפני החשד ג"כ צריך לברך, אבל כאן שהחשד הוא על דבר שאם הוא כמו שחושדין אותו שלא עשה פרסומי ניסא ג"כ א"צ ברכה כגון אם הדליק בפנים ואח"כ הדליק בחוץ משום פרסומי ניסא א"צ לברך על הדלקה בחוץ אם דולק גם בפנים, דודאי עיקר ברכת נ"ח ניתקן על גוף הדלקה אפילו מניחו על שולחנו ולא על פרסומי ניסא שהוא בפתח ביתו מבחוץ, לכן גם אם עושה משום חשד זה נמי א"צ לברך.[1]

(יא) בנ"ח החשד הוא על שני אנשים יחד ואין החשד מתייחס לאדם אחד

עוד תירץ הבית שערים בהקדם דברי רש"י שם בשבת דפירש חצר שיש לו שני פתחים היינו כששני בני אדם דרים שם, ולפי"ז נראה דכל החשד הוא רק כשהוא של שני בנ"א דאז שניהם צריכין להדליק, כיון שאין אחד סמוך על שלחנו של השני, ואפילו אם מדינא סגי באחד מ"מ משום מהדרין צריך נר לכל אחד, ועיין ברמ"א סימן תרע"א (סעיף ב') שכל אחד צריך ליתן נרותיו במקום מיוחד כדי שיהיה היכר כמה נרות מדליקין ומשו"ה שפיר יש מקום לחשדא אם ידליקו ב' נרות בפתח אחד שיאמרו אם איתא ששניהם הדליקו נ"ח הלא כל אחד צריך מקום מיוחד, ואמאי לא הדליק אחד בפתח זה כדי שיהיה פרסומי ניסא בשני רוחות אלא ודאי אחד לא הדליק כלל ולא קיים מצות נ"ח, או אפילו צריכים ב' נרות רק משום מהדרין נמי יאמרו מדאינם מן המהדרין שא"כ היה לאחד להדליק

1. ואגב יש להעיר שמדברי הבית שערים מוכח דפשיטא ליה דגם כשמדליקים בחוץ מ"מ אם הדליק בפנים קיים עיקר מצות הדלקת נ"ח, ואכמ"ל.

בפתח זו כנ״ל, גם עיקר מצות נ״ח לא קיימו אפילו אחד מהם, וכ״ז בשתי רוחות, אבל מרוח אחד אם רואין שני נרות בפתח אחד ל״ש חשד זה, וכן כשהוא באמת של אדם אחד מסתברא לשיטת רש״י שאין חשד כלל דמה סברא היא זו כיון דלא אדליק בהאי פתחא בהך פתחא נמי לא אדליק הא בהאי לא אדליק משום דלא צריך.

ועכ״פ לפ״ז י״ל דגם הר״ן ס״ל כשיטת רש״י, וא״כ אם הדליקו שניהם בפתח אחד ולא בשני לא יהיה החשד רק על אחד מהם שלא הדליק ואין ידוע איזה הוא, וגם בפתח השני א״צ להדליק רק אחד דשוב ליכא חשדא לכן א״צ לברך כיון שאין החשד מיוחד עליו אולי על השני, וגם איזה מהם שמדליק הוא רק ספק חיוב, ואין מברכין על ספק דדבריהם כדאמרינן בשבת (כ״ג ע״א), ואפילו תאמר שהחיוב מוטל על שניהם שידליקו ביחד מ״מ אינו עושה רק פלגא דמצוה לכן אין מברכין, אבל בשחיטה דהחשד מיוחד עליו ומצוה דיליה לשחוט אף שהוא רק משום חשד מ״מ שפיר צריך לברך.

ויש לציין דמדברי הבית שערים משמע דאלו המהדרין המדילקים נר לכל אחד סגי במה שכל אחד מהם מניח נרו באחד מן הפתחים, ועיין להלן סימן ה׳ (סעיף ל״ב) מש״כ בזה.

עוד יש להעיר דהבית שערים נקט בדעת רש״י דבאדם אחד לעולם א״צ להדליק בשני הפתחים מפני החשד, ואולם שאר כל האחרונים הבינו דרש״י נקט שני בני אדם רק כלפי שני בתים, וגם בזה נחלקו בכוונת רש״י, וכמשי״ת להלן בסימן ה׳ (סעיפים ט׳-י״א), אבל בשתי פתחים משתי רוחות ודאי חייב להדליק אפילו בשל אדם אחד.

(יב) נ״ח שאני שהדר בין הנכרים א״צ להדליק בשניהם

עוד כתב הבית שערים לחלק עפ״י הא דאיתא בשבת (קמ״ו ע״א) כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית עין אפילו בחדרי חדרים אסור, ודעת כמה ראשונים דהנ״מ באיסור תורה אבל באיסור דרבנן לא החמירו בחדרי חדרים (עיין שו״ע או״ח סימן ש״א סעיף מ״ה), ולפ״ז בחצר של שני פתחים אם דר בין העכו״ם באמת א״צ רק נר אחד דמשום חשדא דבני מתא ליכא כיון דעכו״ם הם, ואי משום אורחים הלא כאן מסקינן דלא חיישינן לחשדא דעלמא ובני ביתו הלא רואים דאדליק בחד פתחא (ועיקר ענין זה נתבאר להלן בסימן ה׳ סעיף כ״א).

ולפ״ז א״ש דשם בשחיטה הוא איסור תורה ואפילו בחד״ח אסור בלי שחיטה וא״כ הוי חובת גברא לשחוט בכל גווני, ושפיר מברך כמו על כל מצות דרבנן, ומאי נ״מ מאיזה טעם תקנו חכמים אם משום מ״ע או מטעם אחר, אבל בנ״ח דרבנן אם הטעם משום

חשד ומ"ע א"כ במקום דליכא חשדא ומ"ע א"צ להדליק כנ"ל דאינו בחדרי חדרים, וא"כ אין המצוה חובת גברא בכל מקום ובכל זמן רק משום חשד ובכל פעם שעושה אינו רק לאפוקי נפשיה מחשד דהשתא וע"ז כתב הר"ן שפיר שאין מברכין.

והנה עיקר החילוק בין שחיטה דאורייתא לנ"ח דרבנן כבר הובא לעיל (סק"א) בשם השמלה חדשה, אלא שהבית שערים הוסיף דיש בזה נפק"מ לדינא באופן דליכא חשד, וזה דומה קצת למש"כ לעיל (סק"ח) בשמו דבנ"ח סגי במסלק את החשד באיזה אופן שהוא.

(יג) לא שייך לברך 'להדליק' כיון שההדלקה היא מפני חשד

עוד כתב הבית שערים דבמדליק נרות בפתח השני לא שייך לברך להדליק נר חנוכה, שמצות נ"ח הוא לזכר הנס ופרסומי ניסא, ונר זה מדליק כדי לקיים מצות והייתם נקיים, ועל מצוה זו שכולל כל מ"ע ול"ת שבתורה לא תקנו חכמים ברכה, ועכ"פ לא שייך נוסח ברכת להדליק נ"ח.

אבל גבי שחיטה אין זו מצוה חיובית רק אם רוצה לאכול מצוה לשחוט כדי לסלק איסור אבמה"ח ואינו זבוח וחכמים אסרו לאכול גם בן פקועה בלי שחיטה משום חשד, א"כ ל"ש לומר שציוו חכמים לשחוט משום חשד דהא אינו מחויב לשחוט כלל אלא שאסרו לאכול בלא שחיטה ואם רוצה לאכול מצוה עליו לשחוט כדי לסלק מעצמו איסור והייתם נקיים, ומ"ל אם שוחט כדי לסלק איסור אמ"ה ואינו זבוח, או שוחט כדי לסלק מעליו איסור והייתם נקיים, סוף סוף אם רוצה לאכול צריך לשחוט, ואין שחיטה בלשון הקודש אלא הכרתת הסימנים וכמ"ש הרמב"ן בנימוקי חומש פרשת ראה (דברים י"ב כ"א), ולכן שפיר מברך על השחיטה אף שהוא משום חשד. - ויש לציין שתירוץ זה דומה למש"כ לעיל (סק"ו) בשם הכתב סופר עיי"ש.

(יד) בשחיטת בן פקועה מתירה לאכילה לאחרים

בספר מחנה חיים הנ"ל (בחילוקו בשני) תירץ כעין זה דלא שייך לברך להדליק נר חנוכה כיון שאין ההדלקה בשביל חנוכה רק שלא יחשדו אותו, משא"כ בשחיטה שאינו רק מפני החשד רק גם להכשיר את הבשר באכילה שלא ימנעו אחרים מלאכול את הבשר, וכפי הנראה כוונתו דיש בני אדם שאינם יודעים שהוא בן פקועה וכשיראו שלא שחטו אותה ימנעו מאכילה.

וראה בספר מרפסין איגרי (עמוד קכ"ח) ובספר דף על הדף (שבת כ"ג ע"א) שהביאו ליישב כעין זה בשם הגאון רבי יחיאל מיכל פיינשטין זצ"ל שאם תיקנו חז"ל חיוב מעשי של מצוה מפני החשד, כמו בחצר שיש לה

שני פתחים שציוו להדליק בשניהם, אכן לא מברכין עליה, מה שאין כן בעובר שהפריס על גבי קרקע לא תיקנו חז״ל חיוב מעשי לשחטו, אלא רק אסור אכילתו אם לא ישחט אותו מפני מראית העין, כלומר אם לא רוצה לאכלו לא חייב גם לשחטו, לפיכך כשבא לשחטו ולהתירו, אין זה שונה מכל שחיטה מתרת אחרת, ולכן יברך.

(טו) השוחט בלי ברכה יש שסוברים ששחיטתו פסולה

עוד תירץ המחנה חיים (בחילוקו השלישי) שבבן פקועה אם ישחוט בלא ברכה יחשבו אותו לריק ופוחז ולא יסמכו ששחיטתו מותרת באכילה, והרי לשיטת בעל הלכות א״י השוחט בלא ברכה שחיטתו פסולה, ואף דלא קיי״ל כוותיה (עיין יו״ד סימן י״ט סעיף א׳), מ״מ יחשדו אותו שהוא קל דעת ולא יאכלו משחיטתו.

(טז) בנ״ח החשד הוא רק מאנשים שאינם מהוגנים

עוד תירץ המחנה חיים הנ״ל (בחילוקו הרביעי) שלא שייך לברך על חשד של אנשים שאינם מהוגנים שדוחקים עצמו לחשוד בכשרים דמהי״ת לחוש שלא הדליק בפתח השני, וממילא לא שייך לברך וציונו על מצוה הבאה מחמת זדון לב ורשע, משא״כ בבן פקועה מאין יעלה בדעת הרואה לדונו בכף זכות שבהמה זו היא בן פקועה, והרי זה מילתא דלא שכיחי.

ולענ״ד יש להוסיף תבלין וחיזוק לדברים האלו עפ״י מש״כ לעיל (אות ג׳) בשם הכריתי ופליתי שיש לחלק בין חשד למראית עין דשחיטת בן פקועה הוא מצד מראית עין ומשו״ה מברכים, משא״כ נ״ח שהוא מצד חשד ולכן אין מברכים, אך לא נתפרש בדבריו מהו הסברא לחלק בכך.

ואולם מצאתי בשדי חמד (כללים מערכת הח׳ אות ל״ג) שכתב בשם הטהרת הקודש שהחילוק בין חשד למראית עין, הוא דמראית עין נאמר כלפי מי שעושה פעולה הנראית לעין כל כעשיית איסור, ומשא״כ חשד היינו אפילו באופן שהוא ספק השקול ואין נטייה ממעשהו יותר לאיסור ומ״מ אסרו חז״ל להביא עצמו לידי חשד (עכ״ד). וחילוק זה מתיישב מאד למעיין בסוגיות הש״ס, וכגון בברכות (ג׳ ע״א) איתא שאין נכנסים לחורבה מפני החשד ושם הוא באמת חשש רחוק, ולאידך גיסא בע״ז (י״ב ע״א) איתא ישב לו קוץ בפני עבודת כוכבים, לא ישחה ויטלנה, מפני שנראה כמשתחוה לעבודת כוכבים, ואם אינו נראה מותר. נתפזרו לו מעותיו בפני עבודת כוכבים לא ישחה ויטלם, מפני שנראה כמשתחוה לעבודת כוכבים, ואם אינו נראה מותר. מעיין המושך לפני עבודת כוכבים לא ישחה וישתה, מפני שנראה כמשתחוה לעבודת כוכבים, ואם אינו נראה מותר, וכאן האיסור מפני מראית עין דנראה

כמשתחוה דמאין ידע הרואה שהוא שוחה עבור מעותיו.

ושמעתי מהגר"א וייס שליט"א להביא סמך לחילוק זה מדברי המלאכת שלמה בשקלים (פ"ג מ"ב) שכתב דמקרא דוהייתם נקיים למדנו רק שצריך אדם להסיר מעליו חשד שהוא ברור וניכר לכל, וכגון התם בבני גד ובני ראובן שחשדו אותם במוציאי דיבה על הארץ, אבל מי שאין בו חשד ניכר אלא על דרך רחוק זה ילפינן מהפסוק השני של ומצא חן ושכל טוב, דמציאות חן בא לאפוקי גם חשש רחוק של חשד. [וע"ע באורה ושמחה על הרמב"ם הלכות חנוכה (פ"ד ס"ק ס"ח)].

ומעתה י"ל דלכן רק במראית עין מברכים שזהו חיוב גמור של והייתם נקיים, אבל בהסרת חשד גרידא אין מברכים.

(יז) יש חילוק בין אכילת איסור לשאר מצות

בשו"ת שאילת יעקב (שם) כתב דשחיטת בן פקועה שאני דבמילי דאכילה החמירו חז"ל טובא, וכמש"כ התוס' בכמה מקומות דרק על זה נאמר הכלל של אין הקב"ה מביא תקלה ע"י הצדיקים, וגם יש בו איסור בכל כזית, משא"כ בשאר ביטול מצוה בשב ואל תעשה דלא חמיר כ"כ, ולשיטתו ניחא גם בהפרשת חלה מעיסת ארנונא דהרי גם שם הוא דבר אכילה.

(יח) בנ"ח הוא חשד קלוש דהרי יש זמן גדול להדלקה

בשו"ת שבט סופר (סימן ג') כתב שיש לחלק ולומר דהרשב"א מודה לדברי הר"ן דאינו מברך בשני פתחים, כיון דכל החשד כאן הוא חשש קלוש, דהרי נקטינן לעיקר דדווקא לכתחילה המצוה להדליק משקיעת החמה אבל אם שכח או הזיד ולא הדליק יכול להדליק כל הלילה ואפילו בברכה כמש"כ הפוסקים בסימן תרע"ב, וא"כ י"ל דווקא היכא דהחשד הוא שלא עשה המצוה כלל אז יברך משא"כ בשני פתחים אף על גב דכל החשש הוא בשביל בני המתא מ"מ לא שכיח שיעברו עוברין ושבין כל הלילה לפני פתחיה של החצר הזה, ומי שעבר בתחילת הלילה יעבור ג"כ כל הלילה, ואף אם רואים שאין מדליק בזמנו יאמינו שלא רוצה לבטל מצות הדלקה לגמרי רק ששכח או שמתרשל להדליק כעיקר מצותו משקיעת החמה, ואפילו משום חשש זה חייבו חכמים להדליק בשני פתחים משום דמכל מקום עיקר מצותו להדליק מתחילת השקיעה בשעה שלא תכלה רגל מן השוק ואז הוי עיקר פרסומי ניסא אבל מ"מ אין מברך עליו משום חשדא זו.

ויש לציין דיסוד חילוק זה כבר הובא לעיל (סק"ב) בשם התבואת שור דכאן בנ"ח אין סברא ברורה לחשד יעו"ש. – אבל עיקר דין זה תלוי במחלוקת הראשונים האם דיעבד אפשר

להדליק אחר שתכלה רגל מן השוק, וכמבואר שם בסימן תער״ב.

(יט) בן פקועה שאני שצריך עכ״פ נחירה

עוד כתב השבט סופר שבבן פקועה יש טעם מיוחד לברך עפ״י מש״כ הפרשת דרכים (דרוש א׳) דאף על גב דבן פקועה אינו טעון שחיטה רק מפני מ״ע, מ״מ אינו יכול לחתוך חתיכת בשר ממנו ולאכול דלא גרע ממפרכסת דאסור לאכול ממנה קודם שתצא נפשה, לרש״י משום אסמכתא דרבנן דלא תאכלו על דם, ולרמב״ם הוא דאורייתא, וא״כ בן פקועה קודם שתצא נפשה אסורה לאכול ממנה או מדאורייתא או מדרבנן אלא שמצד הדין בנחירה נמי מותר, אבל חכמים אמרו שצריך ג״כ בבן פקועה שתהיה מתה ע״י שחיטה דווקא כמו בשאר בהמה, וכיון שעכ״פ כאשר הוא עכשיו לא הותר לאכול, וחכמים אמרו שהיתר אכילה ע״י שחיטה אם כן מעשה השחיטה לאו משום חשדא לחוד דהא גם משום איסור אחר צריך להמיתה, וחכמים אמרו שיהיה זאת דווקא על ידי שחיטה ומש״ה שפיר מברך, משא״כ בהדלקת נ״ח שכל עיקר הדלקה אין לו תכלית אחר רק חשדא אז אינו מברך, וה״ה לפי״ז בעיסת ארנונא, וכ״כ בהגהותיו שם משמואל על שו״ת חתן סופר (סימן ע״א).

(כ) נ״ח שאני דכשמדליקים בפנים ליכא חשד

לענ״ד יש ליישב דלעולם צריך לברך על מצוה דרבנן אף כשטעם תקנתה מפני חשד ומראית עין, ונ״ח שאני דהרי כתבו הראשונים דבמקומות שמדליקים בפנים א״צ להדליק בשתי הפתחים דלא שייך חשד, וכפי שיתבאר להלן בסימן ה׳ (סעיפים נ״ד-נ״ה), ולפי״ז נמצא דמצד עצם מצות נ״ח ליכא חשד דמהי״ת לחשוב היכן הדליק ורק מפני שתקנו חז״ל להדליק על פתח הבית מבחוץ וממילא רואים מי שאינו מדליק לכן נוצר כאן חשש חשד, [ובפרט לסוברים שכל עיקר תקנת חז״ל להדליק מבחוץ הוא רק לכתחילה כדי להרבות בפרסומי ניסא, ואין זה לעיכובא, ואכמ״ל], וכיון שאין החשד ברור בכל גווני לא תקנו בזה חז״ל מצוה ממש אלא שחייבו את האדם לדאוג שלא יבוא לידי חשד, [והרי זה דומה לנטילת ידים שאם היו כמה בנ״א מסובים יחד ויצא אחד מהם להטיל מים, כשחוזר צריך ליטול ידיו בפני כולם שלא יחשדו אותו שממשיך באכילתו בלא נטילה, וכמבואר באו״ח סימן ק״ע (ס״א)], ולא דמי לשחיטת בן פקועה ועיסת ארנונא ושאר מצות הדומים להם דהתם חייבו חז״ל לקיים מצוה מסויימת מפני החשד וזה שייך לעולם כי שם החשד נובע מצד עצם מהות המצוה, ודו״ק.

(כא) נ"ח שאני שלא שייך מצות נ"ח שני פעמים וממילא אין זה בגדר מצוה

אכן לקושטא דמילתא נראה לענ"ד שעיקר החילוק הוא בעצם מהות המצוה, דשאני נרות חנוכה שכבר קיים את המצוה ולא שייך לקיים ב' פעמים מצות נ"ח בלילה אחד, וא"כ אין זה כקיום מצוה רק כעשייה מפני חשד גרידא, משא"כ שחיטה שיש מצוה על כל בעל חי בפני עצמו, ולכן אף שבעל חי זה חיובו מדרבנן ומשום מראית עין סו"ס הוי מצוה דרבנן, ושו"מ שכבר הקדימוני בחילוק זה בשו"ת שרגא המאיר (ח"ו סימן פ"ט וסימן צ') ובספר שלמי תודה (סימן כ"ד סק"ג) שאף הם כתבו כעין חילוק זה עיי"ש.

והלום ראיתי בספר יומין דחנוכה לגאב"ד ערלוי שליט"א (עמוד קס"ג) שהביא מספר חק לישראל להגאון רבי חנניא קזיס זצ"ל שהיה בן דורו של הפר"ח, ובהגהותיו על הפר"ח (יו"ד סימן י"ג) כבר השיג עליו במה שעשה מחלוקת בן הר"ן להרשב"א כי יש חילוק בין הענינים, וז"ל: ליתא דמההיא לא איריא דשאני התם שעיקר המצוה אינה אלא מדרבנן [וחילוק זה כבר הובא לעיל אות א' בשם התבו"ש], ועוד מצות חנוכה היא חובת גברא ובהדלקה ראשונה שהדליק ובירך עליה כבר פקע חובת גברא דידיה, אלא דאצריכו להדליק גם על פתח השני משום חשדא, אבל לגבי בן פקועה חלה עלויה מצות שחיטה מדרבנן דגזרו לשחטו, ולפיכך שייך שפיר טעם הרשב"א שלא נתקיימה מצותו, ובהא יודה גם הר"ן ז"ל דכיון דמצוה דרבנן היא צריך לברך דלא נפיק מידי מצוה זו (עכ"ל), והן הן הדברים שכתבנו.

(כב) בנ"ח הכל מצוה אחת גדולה שידליק בשתי המקומות

עוד נלענ"ד לומר כעין הנ"ל באו"א קצת, דאף אם נאמר שזהו בגדר חיוב מצוה ממש להדליק גם בפתח השני, מ"מ כיון דלא מצינו מעולם שיש על אדם חיוב להדליק נרות חנוכה בשני מקומות, ע"כ צ"ל דהגדרת חיובו הוא שיש עליו מצוה אחת להדליק בשתי מקומות, ואינו יוצא יד"ח לגמרי עד שידליק בשתיהן, וממילא לפי"ז פשוט מדוע אינו יכול לברך שתי פעמים דלעולם אין מברכים שתי ברכות על מצוה אחת, והרי זה דומה למי שבודק את ביתו מחמץ שאף שצריך לבדוק כמה בתים וכמה חדרים אינו מברך רק פעם אחת, ואין הטעם לפי שכל החדרים נפטרים בברכה אחת, דומיא דמלביש כמה בגדים של ציצית בברכה אחת (עיין או"ח סימן ח' סעיף י"ב) או שוחט כמה בהמות (עיין יו"ד סימן י"ט סעיפים ה'-ז'), רק שלא שייך כלל לחזור ולברך דהכל מצוה אחת, ויש לדמות זה לתקיעת שופר בר"ה דאעפ"י שתוקעים מיושב וחוזרים ותוקעים מעומד מ"מ אין מברכים פעם שנית, אפילו מי שהפסיק בינתיים, והטעם לזה

מבואר בראשונים שהכל נחשב כמצוה אחת, ועיין גם בשו״ע הרב בסימן תקצ״ב (ס״ז).

ושוב התבוננתי שכפי הנראה לחילוק זה נתכוין הכלבו (סימן מ״ד) דז״ל: אמנם אין צריך אלא ברכה אחת כיון דקיימא לן דחובת גברא הוא, אמרינן דשתיהן מצוה אחת שאין החיוב אלא מפני החשד (עכ״ל), וכ״ה בארחות חיים (חנוכה סימן י״ג), והיינו דכיון שהוא חובת גברא לא שייך טפי מחיוב אחד, וע״כ שהכל כמצוה אחת שיש בה שתי עשיות, ודו׳ק.

והנה הכלבו והארחות חיים הוסיפו וכתבו עוד בזה״ל: ואפילו נימא דשתי מצות הן כיון שעושה שתיהן בבית אחד די לו בברכה אחת, דומיא דתפילין של יד ושל ראש שאין מעכבין זו את זו, דדי להן בברכה אחת (עכ״ל).

וטעם זה הוא כעין החילוק שחילקו האחרונים הנ״ל (סק״ד) דכיון שמברך על הראשון ממילא כבר נפטר השני, שהכל מין מצוה אחת, ואפשר לקיים כמה מצות בברכה אחת.

תמצית הדברים

והנה אם באנו לסכם את כל אלו החילוקים של רבותינו האחרונים בין שחיטת בן פקועה להדלקת נרות חנוכה בפתח השני, וכדרך שהורו לנו חז״ל (פסחים ג׳ ע״ב) שלעולם ישנה לתלמידו דרך קצרה, נראה שיש לחלקם לג׳ חלקים.

החלק הראשון הוא כללים באיזה אופנים מברכים על מראית עין, ובאיזה אופנים אין מברכים, ומצאנו בזה כמה דרכים ודיעות בדברי האחרונים, ואלו הם:

(א) כשהחשד על מצוה או איסור דאורייתא מברכים, אבל כשהחשד על מצוה או איסור דרבנן אין מברכים, ויש לדון לדיעה זו במילי דרבנן שעיקרם דאורייתא, - וכמשנ״ת כל זה באות א׳.

(ב) אם חשש החשד נזכר כבר במשנה או בברייתא ונמצא שהוא מתקנת ב״ד הגדול שבא״י מזמן התנאים מברכים, אבל אם הוא חומרת האמוראים אין מברכים, - וכמשנ״ת באות ב׳.

(ג) אם ברכת המצוה ב׳על׳ מברכים, ואם היא ב׳ל׳ אין מברכים, - וכמשנ״ת באות ה׳.

(ד) אם היא מצוה חיובית אין מברכים, ואם היא מצוה רצונית כשחיטה וציצית מברכים, - וכמשנ״ת באות ו׳, ועיין גם באות י״ג.

(ה) אם היא מצוה התלויה בחפץ וכדומה מברכים, אבל אם היא מצוה שעל הגברא הרי לא שייך שיתחייב שתי פעמים, וע״כ שהפעולה השנייה אינה בגדר מצוה רק עשייה גרידא מפני החשד, אי נמי שהכל נחשב כמצוה אחת שהרי לא שייך שתי חיובים

ובזה אין מברכים. - וכמשנ"ת באות כ"א וכ"ב, ועיין גם באות כ'.

(ו) אם החשד הוא במילי דאכילה מברכים ואם הוא בשאר מצות אין מברכים. - וכמשנ"ת באות י"ז.

(ז) אם החשד הוא בעשיית איסור מברכים, ואם הוא רק בביטול מ"ע אין מברכים. - וכמשנ"ת באות ג'.

(ח) באופן שהמעשה מצד עצמו נראה כאיסור ממש הרי זה בגדר מראית עין ומברכים משא"כ באופן שהוא רק חשד בעלמא והיינו שהוא ספק השקול כלפי הרואים בכה"ג אין מברכים. – וכמשנ"ת באות ט"ז.

והחלק השני הוא אותם שסוברים שלעולם מברכים על כל מצוה דרבנן שחיובה מפני החשד, ונרות חנוכה שאני שיש בה סיבה מיוחדת שא"צ לברך בהדלקת הפתח השני, וגם בזה יש כמה דרכים וביאורים, ואלו הם:

(א) כיון שכבר בירך בהדלקה הראשונה, ומועלת ברכתו גם להדלקה השניה, - וכמשנ"ת באות ד'.

(ב) שאין חיוב להדליק וסגי במסלק את החשד וכגון ע"י הדלקת חש"ו, אי נמי באופן שהיתה דלוקה מבעו"י, ועוד שלפעמים ליכא כלל חשד וכגון כשדר בין הנכרים, אי נמי כשמדליקים בפנים - וכמשנ"ת כל זה באות ח', י"ב, כ'.

(ג) שכאן אין סברא ברורה שיחשדו בו והוא חשש רחוק, ועוד שחשד זה הוא רק מאנשים שאינם מהוגנים שאינם רוצים לדונו לכף זכות שהדליק בצד השני, – וכמשנ"ת באות ב' ובאות ט' ובאות ט"ז ובאות י"ח.

(ד) שכאן אין החשד שלא הדליק כלל רק שלא עשה פרסומי ניסא, - וכמשנ"ת באות י'.

(ה) שכאן החשד נופל על שני בנ"א יחד ואין ברור במי חושדין, - וכמשנ"ת באות י"א.

והחלק השלישי הוא אותם סוברים שלעולם אין צריך לברך על מצוה דרבנן שחיובה רק מפני החשד, אבל שחיטת בן פקועה שאני ויש בה טעם מיוחד לברך עליה, וגם בזה יש כמה דרכים:

(א) דכאן אין חיוב השחיטה מפני חשד, רק גזירה שמא יאכלו בהמות אחרת בלא שחיטה. - וכמשנ"ת באות ז'.

(ב) גם לולי חיוב שחיטה צריך עכ"פ נחירה שיש בה איסור אבר מן החי, - וכמשנ"ת באות י"ט.

(ג) שע"י השחיטה אינו מועיל רק שלא יחשדו בו רק גם מתיר את הבשר באכילה למי שאינו יודע שהוא בן פקועה, - וכמשנ"ת באות י"ד.

(ד) שאם ישחוט בלא ברכה לא יסמכו על שחיטתו. - וכמשנ"ת באות ט"ו.

האם מברכים על מצוה דרבנן שחיובה מפני מראית עין

מקור הענין ודיעות הראשונים

א. הנה מצינו כמה וכמה מצות שתקנו חז״ל לקיימם גם באופן שאינו מחוייב רק מפני חשד ומראית עין, ויש להתבונן האם באופן זה שמקיים מצוה דרבנן מפני מראית עין צריך לברכת על קיום המצוה כיון שסו״ס הוא מחוייב בה ושייך לברך וציונו מכח לא תסור, או שמא כיון שכל החיוב הוא רק מפני מראית עין אין מברכים.

וכבר הזכרנו בסימן הקודם את דברי הרשב״א בתשובה (ח״א סימן תקכ״ה) שכתב כלפי שחיטת בן פקועה והפרשת חלה מעיסת ארנונא בזה״ל: כל שהצריכו חכמים להפריש או לשחוט מאיזה טעם שאמרו, מצוה של דבריהם הוא ועל מצוה של דבריהם מברכין (עכ״ל).

ואולם מאידך גיסא מצינו להר״ן בשבת (י׳ ע״א בדפי הרי״ף) שכתב לגבי חצר שיש לה שני פתחים שצריכה שתי נרות, מפני החשד, וז״ל: ומסתברא דכיון שאינו מדליק אלא משום חשדא לא מברך אלא אחד פתחא. וכן פסק הרמ״א להלכה בסימן תרע״א (ס״ח).

ושם נתבאר האם הרשב״א והר״ן חולקים בזה, או שמא מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, וגם הבאנו שם כ״ב דרכים מדברי רבותינו האחרונים לחלק בין דברי הרשב״א כלפי שחיטת בן פקועה לבין דברי הר״ן כלפי נר חנוכה, ועפ״י דבריהם יש לדון כלפי שאר כל המצות שיש בהם באופנים מסויימים חיובים מכח מראית עין האם מברכים או לא, וכמו שיתבאר.

והנה בסימן זה העתקתי את כל המצות שחיובם מפני מראית העין ומה שדנו הפוסקים בכל אחת מהן כלפי ברכה, אכן מלבד האחרונים שדנו להדיא בכל מצוה, הרי זה תלוי גם בדיעות והחילוקים שנתבארו בסימן הקודם, וק״ל.

להלכה האם מברכים בשחיטת בן פקועה

ב. כבר הבאנו לעיל דברי הרשב״א בתשובה שמברכים על שחיטה הזו, וכן הסכימו רוב הפוסקים להלכה, ואף הפר״ח (יו״ד סימן י״ג סק״ה) שסובר שהר״ן חולק ע״ז מ״מ להלכה הסכים שצריך לברך, ובפרט לפי כל החילוקים הנ״ל בדברי האחרונים שגם הר״ן מודה לזה, א״כ בודאי צריך לברך.

אכן השמ״ח ביו״ד (שם סעיף ג׳) אף שדעתו להלכה כדברי הרשב״א מ״מ כתב דמטעם אחר אין כדאי לברך דיש לחוש שמא לא כלו לו חדשיו, ובכה״ג א״צ כלל שחיטה אפילו מדרבנן ולכן יברך על שחיטה אחרת ויכוין לפטור גם את זו, וכן הסכימו עוד אחרונים, ה״ה: הפמ״ג (שפ״ד סק״ד)

והחכמת אדם (כלל ד' ס"ב) והזבחי צדק (סקי"ד). והפמ"ג הוסיף דראוי לעשות כן גם כדי לחוש לשיטת הר"ן הנ"ל.

ומ"מ משמע מדבריהם דהני מילי לכתחילה היכא דאפשר, אבל בדאי אפשר יש לברך על שחיטה זו לחוד.

ואולם דעת הפר"ת (סימן י"ט סק"א) דהר"ן חולק בזה על הרשב"א והעיקר כדבריו וממילא אין לברך.

ובשו"ת בשמים ראש (סימן רפ"ג) כתב וז"ל: על דבר הבן פקועה אם יש לו לברך על שחיטתו, תשובה לא מיבעיא לר"ת ז"ל דפסק כרבי עננו בר ששון (בשבת ס"ד ע"ב) דדבר שאסור משום מראית העין עושין בצנעה תוך ביתו, ודאי שאין מברכין אף כי שחיט לה אבראי, ואפילו אי תימא כרב, או דלאו כולהו בחדא מחתא מחתינהו, ואף רבי עננו מודה כאן אין נראה לי לברך, דהא חזינן מילי טובא דלא תקינו רבנן לברוכי, ומהדרינן באמת אפירוקי טובא, אבל לדעתי אין לברך אלא על אותן שקבעו לנו עליה ברכה, וכל דלא ידעינא במידי דרבנן אי שוויה מצוה גמורה לברך עליו לא נברך, ולא עדיף מבדיקות הריאה וניקור החלב דצריכין לחטט אחריו ואעפ"כ אין מברכין (עכ"ל), והובא בחידושי רעק"א שם (סק"ד) ובפת"ש (סק"ג).

וכתב שם הכה"ח (סק"כ) דכיון דקיי"ל ספק ברכות להקל ממילא לא יברך רק בליבו או בלתי שם ומלכות. [וע"ע להלן (אות ז') מש"כ בזה בשם הרב פעלים].

להלכה האם מברכים בעיסת ארנונא

ג. והנה בדברי הרשב"א הנ"ל בתשובה מבואר שכשם שצריך לברך על שחיטת בן פקועה, אף שחיוב השחיטה הוא רק מפני מראית עין, ה"נ צריך לברך כשמפריש חלה מעיסת ארנונא אף שגם שם חיובו רק משום מראית עין וכמבואר בפסחים (ו' ע"א).

והנה דין זה לא נזכר להדיא בדברי השו"ע ונו"כ בהלכות חלה, אכן הב"ח בסימן שכ"ט (אות ד') כתב לדון כלפי עיסה עבה העומדת לבשלה, ורוצה לאפות חלק קטן ממנה, דקיי"ל שהיא חייבת בחלה משום גזירה שמא ימלך ויאפה את כולה, האם מברכים על הפרשה זו, והביא שם כמה ראיות דאעפ"י שהחיוב הוא רק משום גזירה מ"מ מברכים על זה, ובין הדברים הביא ראיה גם מתשובה זו של הרשב"א שמברכים על עיסת ארנונא אעפ"י שחיובה רק משום גזירה, וראה בט"ז שם (סק"ה) וכן בש"ך (סק"ו) שהסכימו בזה לשיטת הב"ח, ומשמעות דבריהם הוא דמיפשט פשיטא להו דהלכה בזה כדברי הרשב"א שמברכים על הפרשת חלה מעיסת ארנונא.

אכן אם נבוא לדון בזה עפ"י החילוקים והכללים שנתבארו בזה לעיל בסימן א' באיזה אופן מברכים ובאיזה

אופן אין מברכים, יוצא שיש כמה סברות לומר דעיסת ארנונא גרע משחיטת בן פקועה מכח כמה וכמה טעמים:

(א) אליבא דהסוברים (שם אות א׳) שזה תלוי אם הוא חשש מראית עין לדאורייתא או לדרבנן, הרי חלה בזה״ז דרבנן, וכבר העיר בזה השבט סופר (סימן ג׳), אכן כבר כתבנו שם די״ל דכיון דעיקרו דאורייתא הוי כדאורייתא לענין זה.

(ב) אליבא דהסוברים (שם אות ה׳) שהחילוק הוא בנוסח הברכה, וא״כ כיון שבהפרשת חלה מברכים ׳להפריש חלה׳, ולא ׳על הפרשת חלה׳, ממילא אין לברך כשאין חיוב מעיקר הדין, וגם בזה כבר העיר השבט סופר הנ״ל.

(ג) אליבא דהסוברים (שם אות ו׳) שיש חילוק בין ברכה על מצוה של רשות לברכה על מצוה חיובית – יש לדון כלפי מצות הפרשת חלה, למאי מדמינן לה, ולכאורה זה תלוי במה שנחלקו הט״ז והמג״א, דלדעת הט״ז ביו״ד (סימן א׳ סקי״ז) יש חיוב בהפרשת תרו״מ גם כשאינו רוצה לאכול, וא״כ היא כמצוה חיובית, ולדעת המג״א באו״ח סימן ח׳ (סק״ב) אין חיוב הפרשת חלה רק כשרוצה לתקן מאכלו, ודו׳ק

(ד) לדעת הסוברים (שם אות ט״ו) שבבן פקועה שאני שא״א להורות שישחוט בלא ברכה דאז לא יסמכו על שחיטתו, מסתברא דבהפרשת חלה לא שייך סברא זו וממילא א״צ לברך.

(ה) לדעת הסוברים (שם אות י״ט) דבן פקועה שאני שגם מה״ת צריך עכ״פ נחירה, הכא בהפרשת חלה לא שייך סברא זו ואין לברך.

אבל לשאר כל הכללים והחילוקים שנאמרו בזה יוצא שהפרשת חלה מעיסת ארנונא דומה לשחיטת בן פקועה וצריך לברך.

אכן לדעת אותם הפוסקים שחששו אפילו בבן פקועה שלא לברך, א״כ פשוט דה״ה כאן כלפי עיסת ארנונא.

הפרשת חלה מעיסת הכלבים

ד. כתב השולחן ערוך ביורה דעה הלכות חלה (סימן ש״ל ס״ט) עיסת הכלבים, בזמן שהרועים אוכלים ממנה, חייבת. ואם לאו, פטורה. ודוקא שניכר בה שהיא לכלבים, כגון שאינה ערוכה ועשויה כצורת לחם, הא לאו הכי חייבת. והטעם לזה מבואר שם בפוסקים דכיון שאינה ניכרת שהיא עיסת כלבים יש בזה חיוב הפרשה מפני מראית עין.

ויש לברר האם במפריש מעיסה זו מברך על ההפרשה או לא, וכבר דן בזה בשו״ת פרי תבואה (סימן ס״ו) והעלה דכיון שחיובו רק מפני מראית עין לא יברך, והובא בפת״ש שם (סק״ב).

עוד כתב הפרי תבואה דלפי"ז ה"ה לענין פת מקמח שהתליע במילבין, דמן הדין פטורה מחלה כיון שאינה ראויה לאכילת ישראל, אך יש לחייבו מדרבנן משום מראית עין דומיא דעיסת כלבים אף שאין הרועים אוכלים ממנה אם יש לו תואר לחם חייב בחלה משום מראית עין, אך לא יברך וכנ"ל.

וסיים שהרוצה להחמיר להפריש גם בברכה יעשה כאשר קבלתי מרבותי בכל כה"ג שיאמר דרך תפילה פסוקים של ויברך דוד בא"י אלקי ישראל כו' לך ה' הממלכה, דאית ביה שם ומלכות ולסיים אח"כ ברוך אשר צונו להפריש חלה דבכה"ג ליכא חשש ברכה לבטלה, וע"ע בדבריו אם יש תקנה לומר בריך רחמנא וגו', והובא כ"ז בדברי הפת"ש בסימן שכ"ח (סק"א).

והנה הפת"ש שם העיר עליו: עיין מ"ש לעיל סימן י"ג ס"ב לענין בן פקועה אם מברכין על שחיטתו.

ובשו"ת עמודי אש (סימן ב' אות ח') תמה ג"כ על דברי הפרי תבואה דאישתמיטיה דברי הרשב"א שכתב להדיא שמברכים על עיסת ארנונא, ואף דלדעת הפר"ח הר"ן חולק בזה על הרשב"א, הרי הבני חייא (יו"ד הגה"ט סימן כ') כתב להשוות ביניהם, וא"כ להלכה צריך לברך בכה"ג (עכ"ד).

ומיהו להלכה יש מקום להכרעת הפרי תבואה והיינו למחמירים בזה אף בעיסת ארנונא שלא לברך מכח ספק ברכות להקל.

הפרשת חלה שניה בחו"ל

ה. בספר הכלבו (סימן פ"ט) כתב לגבי אותם המקומות בחו"ל שמפרישים בהם שתי חלות, וז"ל: וכתב ה"ר אשר ז"ל אחר התרומה בלי הפסק דיבור יטול חלת כהן כדי שתועיל הברכה לשתיהן, ואם כן יזהר כשיפריש יהיה בה מתנה הגונה, והפרשה זו אינה רק שלא תשתכח תורת חלה ואין מברכין עליה שכבר נפטרה העיסה בהפרשה ראשונה, וכן פסק הרמ"א בסימן שכ"ח (סעיף א') שבמקומות שמפרישים שתי חלות אין מברכים על השניה.

ובספר ברכי יוסף להחיד"א (יו"ד סימן י"ג סק"ה) כתב לדמות דין זה לנ"ח שאין מברכים בפתח השני.

וראה בספר דרך אמונה (פ"ה צה"ל ס"ק קס"ט) שכתב דמסתימת הפוסקים משמע דגם כשלא בירך על ההפרשה הראשונה, מ"מ אינו מברך כעת.

והנה המעיין בדברי הכלבו יראה שעיקר סברתו היא כיון שכבר נפטר בהפרשה ראשונה, וההפרשה השניה היא כדי שלא תשתכח תורת חלה, וזהו כסברתו הנ"ל (בסימן א' אות כ"ב) לגבי נ"ח שכבר קיים את המצוה ולא שייך לחייבו שוב דלא משכח"ל אדם שמחוייב ב' פעמים בנ"ח, וכל העשייה השניה היא פעולה לשם חשד.

להלכה האם מברכים בחצר שיש לו שתי פתחים

ו. לגבי חצר שיש לו שני פתחים שצריך להדליק בפתח השני מפני החשד, כבר הכריע הרמ״א בסימן תרע״א (סעיף ח׳) שלא לברך, וכן מבואר להדיא בכמה ראשונים ה״ה הר״ן והמאירי והכלבו והארחות חיים, ואף שהפר״ח צידד בזה דלדעת הרשב״א צריך לברך, והובא גם בספר שבת של מי ע״מ שבת שם, מ״מ ברור דלהלכה נקטינן כהכרעת הרמ״א וכן הסכימו שאר כל הפוסקים.

ואולם באופנים מסויימים יש לדון שאולי נשתנה הדין וצריך לברך גם על הדלקה שהיא רק מפני חשד ומראית עין, והארכנו בזה להלן בסימן ג׳ יעו״ש.

מילה של מראית העין אם מברכים עליה

ז. כתב בשו״ת חתם סופר (יו״ד סימן רמ״ח) וז״ל: אך אי ידעינן שנימול כראוי וחזר ונמשכה ערלתו לאיזה סיבה שיהיה, אינו צריך תיקון אלא מדרבנן, ואז הדין כן, אם חזרה הערלה וחופה כל שיעור העטרה לגמרי, באופן שאין ניכר בהסתכלות כ״ש שהוא נימול, אזי צריכין לחזור ולתקנו באזמל כדינו, אמנם בלא ברכה, כיון דאינו אלא משום מראית העין, אין לברך על דרבנן כזה (עכ״ל).

וכ״ה בספר פחד יצחק (מערכת הקו״ף בד״ה קטן המסורבל בבשר) בשם מהר״ר גא״ל ז״ל, דאין מברכין על המילה של תינוק שכבר נימול כראוי, ורק אחר כמה חדשים נכסית כל העטרה ואינו נראה מהול, דצריך למולו משום מראית העין, דמאחר שהמילה נעשית כמצותה מעיקרא, אין מברכין על המילה שיעשו עתה כדי שיהיה נראה מהול בעת קושיו, וכן משמע מדברי היעב״ץ ז״ל בספרו מגדל עוז (דיני מילה נחל השמיני אות ט״ו ואות י״ח).

ואולם לכאורה זה תלוי במחלוקת הרשב״א והר״ן הנ״ל, וכבר נתקשה בזה בשו״ת רב פעלים (ח״א יו״ד סימן ל״ז, ח״ב סימן מ׳) על החת״ס הנ״ל האיך סתם בפשיטות שאין מברכים על מראית עין.

והנה הרב פעלים שם האריך בדברי האחרונים הנ״ל שחילקו בין נר חנוכה לבן פקועה, וכתב: דלכאורה דין מילה דומה לדין בן פקועה שפסקו כולהו רבנן ז״ל לברך, וכל החילוקים שחילקו בהך דחנוכה, הן חילוק הרב שמלה חדשה (הובא בסימן הקודם אות א׳-ב׳), הן חילוק הרב כריתי ופליתי (הובא שם אות ג׳), הן חילוק הרב חיד״א ומכתם לדוד (הובא שם אות ד׳), כולהו לא שייכי הכא בנידון המילה כי דין זה הוא דומה בדומה לדין בן פקועה הנזכר, והרב פר״ת יחיד הוא בדבר, והעיקר כמ״ש כל אחרונים הנזכרים וכל כהא שהוא יחיד נגד כל הנך גדולים ורבים ומה גם נגד מאורן של ישראל

הרשב"א ז"ל לא שייך לומר ספק ברכות להקל ודו"ק היטב (עכ"ל).

ואולם בהמשך דבריו הביא דעת כמה פוסקים דס"ל גם בבן פקועה גופיה שלא לברך וכנ"ל (אות ב'), וסיים: ונ"ל יותר נכון להרהר הברכה בלבו קודם המילה וכמ"ש הט"ז וכמה אחרונים בדין שיש בו ספק ברכות שנכון לברך בהרהור, וכ"ש הכא בנ"ד דלדעת כמה פוסקים נראה שאין לברך, ומיהו ודאי אם מזדמן אצלו מילה אחרת בחול כתקונה הא ודאי דעדיף טפי שימול אותו התינוק קודם זה וכאשר יברך על מילתו יכוין לפטור גם את מילתו של זה ואז ימול אותו אחריו.

והנה מש"כ בתחילה דנידון דידן דמיא טפי לבן פקועה, יל"ע בו דלסברא הראשונה של השמ"ח שהוא מראית עין אטו דאורייתא א"ש, וגם לחילוקו השני של השמ"ח יתכן שדין זה של מילה למראית עין הוא כבר תקנה קדומה של חז"ל, ואינו חומרת האמוראים, אבל חילוק הכו"פ בין חשד למראית עין, ועפ"י מה שביארו החכם שהובא בחיד"א הרי גם כאן הוא רק ביטול עשה ולא איסור וכפי שהעיר הברכי יוסף בעצמו וכנ"ל (בסימן א' אות ד'), וכן החילוק של המכתם לדוד והברכי יוסף הרי כאן כבר בירכו מעיקרא על המילה, וא"כ הוי כנ"ח שהרי הכל מצוה אחת, ולא שייך לומר שיש כאן חפצא חדשה של מצוה וכמו בן פקועה, וע"כ צ"ל דס"ל להרב פעלים דלפי שיטתם כל שהיה היסח הדעת באמצע חוזר ומברך (ועיין מש"כ בזה להלן בסימן ג' אות ג'), וכאן בנוסח השאלה מבואר בדבריו שמילה השניה היא אחר כמה חדשים, וא"כ שפיר כתב דלשיטתם חוזר ומברך.

ח. והנה הרב פעלים דן רק עפ"י הארבעה דרכים הראשונים שהבאנו שם בסימן א', ובשו"ת שרגא המאיר (ח"ו ספ"ט) כתב עפ"י דרכו הנ"ל (בסימן א' אות כ"א) דנ"ח שאני שאני שלא שייך שיתחייב בו שתי פעמים, ולפי"ז ה"נ במילה אין לברך, וכן יוצא גם לפי מש"כ שם (אות כ"ב) עוד כעי"ז עיי"ש.

אבל עדיין יש להוסיף לדון לשאר הדיעות והחילוקים שהבאנו שם, ונכתוב כאן את תמצית הדברים בקיצור.

לחילוק החמישי שם כיון שהברכה היא 'על המילה' ולא 'למול' ממילא צריך לברך. ויל"ע מה הדין כלפי הברכה של להכניסו בבריתו של אברהם אבינו.

לחילוק השישי שם [וכן לחילוק הי"ג] כיון שהיא מצוה חיובית אין לברך.

לחילוק השביעי שם לכאורה דומה לנ"ח שהחשש הוא שיחשדו בו ולא שילמדו ממנו וממילא א"צ לברך.

לכל החילוקים שנזכרו שם מאות ח׳ עד אות י״ב וכן באות ט״ז וי״ח וכ׳, יוצא כי בנר חנוכה יש טעם מיוחד שלא לברך, ולפי״ז כלפי מילה צריך לברך.

ולאותם החילוקים שנזכרו שם באותיות י״ד, ט״ו, י״ז, י״ט, בשחיטה יש טעם מיוחד לברך, ולפי״ז במילה אין לברך.

ט. והנה הרמב״ם בהלכות מילה (פ״ב ה״ה) כתב בזה״ל: קטן שבשרו רך ומדולדל ביותר או שהיה בעל בשר עד שיראה כאילו אינו מהול, רואין אותו בעת שיתקשה אם נראה שהוא מהול אינו צריך כלום, וצריך לתקן את הבשר מכאן ומכאן מפני מראית העין, ואם בעת שיתקשה לא נראה מהול חוזרין וקוצצין את הבשר המדולדל מכאן ומכאן עד שתראה העטרה גלויה בעת קישוי, ודבר זה מדברי סופרים אבל מן התורה אף על פי שהוא נראה כערל הואיל ומל אינו צריך למול פעם שנייה.

ולמדנו מדבריו שיש אופנים שסגי במה שמתקנים את הבשר מכאן ומכאן מפני מראית העין ויש אופנים שצריך לחזור ולקצוץ את הבשר שמכאן ומכאן, וכבר העיר בזה התרומת הדשן (סימן רס״ד), ועיין גם בשו״ע יו״ד סימן רס״ד (סעיף ו׳). [וע״ע בספר ברית אפרים על עניני ברי״מ (הכט, סימן כ״ז) מש״כ בזה בגדרי דיני מראית עין במילה].

ובספר צפנת פענח על הרמב״ם שם כתב שיש בזה נפק״מ גם כלפי הברכה, דברישא כיון שהוא רק מפני מראית עין אין מברכים, משא״כ בסיפא שדינו כערל דרבנן ממילא מברכים על המילה.

ציצית במראית עין

י. בשו״ע או״ח הלכות ציצית (סימן י״ד סעיף ג׳) השואל מחברו ציצית שאינה מצוייצת פטור מלהטיל בה ציצית כל שלושים יום דכתיב כסותך ולא של אחרים, אבל אחר שלושים יום חייב מדרבנן מפני שנראית כשלו ע״ש.

ויש לדון האם צריך לברך על טלית זו, או שמא כיון שכל חיוב הציצית הוא רק מפני מראית עין ממילא אינו צריך לברך, והנה בספר לב אריה ע״מ חולין (ק״י ע״ב) כתב להדיא שמברכים, וכ״ה במשנ״ב שם (סק״י), ולא נחתו לבאר מדוע מברכים על דבר שחיובו רק מפני מראית עין.

אכן בארצות החיים שם כתב ג״כ שיש לברך, אלא שהוא בנה יסודו על דברי הרשב״א הנ״ל לגבי בן פקועה.

ובספר חתן סופר (שער הגדילים והכלאים סימן א׳ דף ל״ח ע״א) כתב דמדברי הראשונים משמע דלאחר ל׳ יום צריך לברך, אבל יש להעיר לכאורה כיון שאינו אלא מפני מראית העין אמאי יברך, ולכאורה זה תלוי במחלוקת הרשב״א והר״ן הנ״ל,

ושוב כתב לחלק בזה ארבעה חילוקים בין שחיטת בן פקועה לנ"ח בפתח השני, ונעתיקם כאן בקצרה:

(א) בנ"ח ההדלקה בפתח השני היא רק לסלק החשד, ולא שייך לברך להדליק [הובא לעיל בסימן א' אות ח'].

(ב) לא שייך לברך להדליק נר חנוכה שאינו בשביל חנוכה רק מפני החשד, משא"כ בשחיטה שמתירו לאכילה לאחרים [הובא שם באות י"ד].

(ג) אם ישחוט בלא ברכה יפסלו את שחיטתו [הובא שם באות ט"ו].

(ד) בנ"ח החשד הוא מפני אנשים מהוגנים, משא"כ בשחיטה מהי"ת שהוא בן פקועה דלא שכיח כלל. [הובא שם באות ט"ז].

והנה לפי השלשה חילוקים הראשונים יוצא שטלית דומה לנרות חנוכה שכל הטלת הציצית היא מפני חשד ואין זה מצוה, וגם לא שייך לומר להתעטף שכל המטרה היא שלא יחשדו אותו, וגם לא שייך הסברא שלא יסמכו עליו, אבל לפי הטעם הרביעי צריך לברך דדמיא לבן פקועה שיש כאן חשד אמיתי שאינו נובע מרוע לב, דמהי"ת לחשוב שטלית זו שאולה בידו כבר יותר משלשים יום (עכתו"ד).

ובשו"ת רב פעלים (שם ושם) העיר ג"כ בנידון זה דלכאורה זה תלוי בפלוגתא הנ"ל, והביא דברי החתן סופר הנ"ל ולא ניחא ליה בחילוקיו, ומסקנתו דלהלכה יש לחוש לספק ברכות [והיינו לחוש לסוברים דבבן פקועה אין לברך, וכן לדברי האחרונים הנ"ל כלפי מילה], ולא יברך בפה מלא אך יברך בהרהור, או אם אפשר לו לשמוע ברכה של הציצית מאדם אחר דמברך על טליתו ויתכוין שומע ומשמיע זה עדיף טפי מאוד (עכ"ל).

ובשו"ת שאילת יעקב (סימן ל"ו סק"ז) דן ג"כ בענין זה וכתב דמסתימת הדברים משמע שצריך לברך, והנה אם נחלק בין דאורייתא לדרבנן (וכנ"ל בסימן א' אות א') א"ש דכאן בציצית הוא מראית עין לדאורייתא, אבל אם נחלק בין תקנת ב"ד הגדול שבירושלים לחומרת האמוראים (וכנ"ל שם אות ב') הרי גם הלכה זו היא מימרא דרב יהודה במנחות (מ"ד ע"א), וממילא א"צ לברך, אך לפי מה שסיים התבו"ש שכשאמורא מחייב מדינא הרי זה נכלל בכלל תקנת אנשי כנה"ג (וכפי שהובא שם) הרי כאן נקטו בגמרא לשון חיוב וגם יש חשש ברור של חשד דמהי"ת לדונו לכף זכות שטלית זו שאולה בידו, וממילא צריך לברך (עכ"ד).[א]

יא. והנה באמת גם בנידון זה יש לדון עפ"י כל החילוקים והכללים

א. והוסיף עוד דלפי"ז י"ל דגם קודם ל' יום צריך להטיל בה ציצית דומיא דנ"ח דסו"ס שייך חשד שמא אינה שאולה בידו, אף שלפעמים דרכם של בנ"א לשאול בגד לזמן מה, אבל בזה

שנתבארו שם בסימן א׳, ונכתוב כאן בקיצור.

לחילוק הראשון כבר כתב השאילת יעקב דה״נ מצות ציצית דאורייתא וצריך לברך, ומיהו יש לדון דא״כ בטלית של שאר המינים מלבד צמר ופשתים לסוברים שהוא דרבנן לא יוכל לברך אם שאלה ליותר מל׳ יום, ואולי זה נחשב כעיקרו מן התורה ולא דמי לנ״ח שכל כולו דרבנן, ועיין בסימן הקודם (אות א׳) מש״כ בזה לגבי הפרשת חלה בזה״ז, וצ״ע.

ולחילוק השני מי תיקן לחוש לחשד ג״כ צידד השאילת יעקב שצריך לברך.

ולחילוק השלישי כיון שהחשד הוא רק בביטול מ״ע א״צ לברך, אך אולי זה נחשב כביטול מ״ע בידיים וגרע מאינו מדליק נ״ח, ועיין.

ולחילוק הרביעי הרי עדיין לא בירך על מצוה זו וצריך לברך על בגד זה.

ולחילוק החמישי בטלית גדול שמברך ׳להתעטף׳ אינו מברך כשהחיוב מפני החשד, אכן על טלית קטן למנהג הרמ״א באו״ח סימן ח׳ (סעיף ו׳) שמברכים ׳על מצות ציצית׳ צריך לברך. – ואולי באופן זה יברך גם על טלית גדול ׳על מצות ציצית׳, ועיין.

ובאמת דבדרכי משה שם בהלכות ציצית כבר נזכר סברא זו להדיא דכשמברכים על מצות ציצית אין כ״כ חשש ברכה לבטלה אף אם אינו מחוייב, ומכאן בנה הכת״ס את חילוקו וכנ״ל.

ולחילוק השישי שם לכאורה בציצית הוי כמצוה קיומית שהרי אינו מחוייב ללבוש בגד זה, וא״כ יוכל לברך דומיא דשחיטה, ולא דמי לנ״ח שהיא מצוה חיובית.

לחילוק השביעי יש לדון אם כאן החשד שילמדו ממנו, או שיאמרו שהוא מבטל המצוה, ולכאורה מצות ציצית היא מצוה מפורסמת שהרי היא נוהגת תמיד וגם מזכירים אותה פעמיים בכל יום באמירת ק״ש שחרית וערבית, וא״כ לא שייך שילמדו ממנו, וממילא א״צ לברך.

ולאותם החילוקים שנזכרו שם באותיות י״ד, ט״ו, י״ז, י״ט, בשחיטה יש טעם מיוחד לברך, ולפי״ז בציצית אין לברך.

ולחילוק הכ״א והכ״ב יוצא שכאן צריך לברך דזהו מצוה בפנ״ע על חפצא זה של הבגד שצריך להטיל בו ציצית מפני מ״ע, ואין זה הוספה גרידא על מצוה אחרת, ודו״ק.

ליכא חיוב, ולאחר ל׳ יום הוי חיוב גמור, ונפק״מ שעד ל׳ יום אינו יכול לברך (עכ״ד), אבל דעת שאר הפוסקים דתוך ל׳ יום פטור לגמרי.

ותמצית הדברים הוא דלפי רוב החילוקים יוצא שמצות ציצית דומה בזה לשחיטת בן פקועה, אבל לכאורה אין שום סברא לומר שהיא עדיפה מבן פקועה, וגם אם אין צריך לברך בבן פקועה מ"מ כאן יש לברך, וא"כ יוצא דמדברי כל האחרונים הנ"ל שסתמו שיש לברך בטלית זו, יוצא דה"ה בבן פקועה ג"כ יש לברך. ולפי הכרעת הכה"ח שלא לברך בבן פקועה א"כ ה"ה כאן, וכן מבואר באמת בדברי הרב פעלים הנ"ל.

יב. ויש לציין שמצינו עוד שני אופנים של חיוב מצות ציצית מפני מראית עין, ואלו הם:

(א) בדברי השו"ע בסימן י' (ס"ח) וז"ל: קאפ"ה שהיא פתוחה, בענין שיש לה ד' כנפות, אם יקבעו בה אשטרינג"ה לעשותה כסתומה כדי לפוטרה מציצית, אינו מועיל תיקון זה אם לא תהיה קבועה מחצי ארכה ולמטה לכל הפחות, וגם שתהיה קבועה למטה מהחגור, למען יהיה הרוב הסתום רוב הנראה לעינים, דאל"כ יאסר משום מראית העין.

(ב) בדברי המשנה ברורה בסימן י"ז (סק"ו) כלפי טומטום ואנדרוגינוס שחייבים בציצית וז"ל: דספק תורה לחומרא כן כתב ב"י, ומשמע מזה דדבר שחיובו רק מדרבנן כגון טלית שאולה אחר ל' יום וכנ"ל בסימן י"ד או בגד שחיובו רק מטעם ספק כגון בגד שחציו פתוח וחציו סתום וכנ"ל בסימן י' ס"ז רשאין לילך בו בלא ציצית, ועיין בפמ"ג שכתב עוד כעין זה, ואולי דיש להחמיר בכל זה מפני מראית העין וכדאיתא שם בס"ח (עכ"ל).

וגם בשני אופנים אלו יש לדון האם מברכים על הציצית כיון שאינו מחויב מצד עיקר הדין רק מפני מראית עין.

מזוזה במראית עין

יג. ודע דכעין נידון זה כלפי טלית שאולה שחייבת אחר ל' יום, יש לדון גם כלפי חיוב מזוזה במי ששוכר בית בחו"ל לאחר ל' יום שהוא חייב במזוזה, וכדאיתא במנחות (מ"ב ע"א), ומיהו הראשונים נחלקו בזה האם חיוב שוכר הוא מה"ת, ומ"מ עד ל' יום פטור שאינה דירת קבע, או שמא שוכר פטור מדאורייתא, ורק מדרבנן חייב לאחר ל' יום מפני שנראית כשלו, ולמעשה סתימת כל הפוסקים שם שיש לברך, ונחלקו רק בקובע תוך ל' אם יכול לברך, אבל לאחר ל' ודאי רשאי לברך, ומזה ראיה לדברי הלב אריה ושאר אחרונים הנ"ל דגם כלפי ציצית יש לברך, ומיהו לדינא י"ל דהתם שאני שיש לצרף את הסוברים שחיוב שוכר הוא מה"ת.

והלום ראיתי בשו"ת עמודי אש (קונטרס מעון הברכות סימן ב' אות ח') וציין לדבריו השד"ח (כרך ו' עמוד 310) שחקר בענין זה אם

מברכים על מצוה שחיוב מפני מר״ע, והביא ראיה שמברכים מדין שוכר בית בחו״ל שחייב במזוזה אחר ל׳ יום מפני שנראית כשלו.

והיות כי ענין זה של מזוזה דומה עד מאד לטלית שאולה דאידי ואידי חדא טעמא הוא, ולכן לא ראיתי לנכון לחשב עוד הפעם את כל החילוקים הנ״ל כי ברובם הם שוים לדין טלית.

המקיים מצות סוכה מפני מראית העין

יד. כתב הרמ״א בהלכות סוכה סימן תר״מ (סעיף ד׳) לא יוכל אדם לומר מצטער אני אלא בדבר שדרך בני אדם להצטער בו, וכתבו שם הפוסקים דאם הוא דבר שכל אניני הדעת מצטערים בו וגם הוא מכללם הרי זה בגדר מצטער.

אכן דעת המג״א שם (סק״ט) שאין מועיל זה רק באדם שידוע לכל שהוא מאניני הדעת, וכמה אחרונים פקפקו בזה, וכמש״כ המשנ״ב שם (שעה״צ סקמ״ג).

והנה בבכורי יעקב שם (סקט״ז) ביאר טעם המג״א שאם אין ידוע לכל שהוא איסטניס אינו יכול לפטור עצמו ממצות סוכה מפני מראית העין, שהרי הרואים אותו אינם יודעים שהוא מצטער ויחשבו אותו שהוא מבטל מצות סוכה.

ויש לדון באופן זה לשיטת המג״א האם כשאדם זה יושב בסוכה מברך לישב בסוכה, או שמא כיון שאינו מחוייב מדינא וכל ישיבתו שם הוא רק מפני מראית העין ממילא אינו רשאי לברך.

וכבר נשאל בזה בשו״ת שרגא המאיר (ח״ה סימן קט״ז) והשיב שהוא מחוייב לברך.

ובתשובה אחרת שם (ח״ו סימן פ״ט) הביא מה שהקשו לו על זה דמה שנא מהדלקת נר חנוכה בפתח השני דכיון שהוא רק מפני חשד אין מברכים, וכתב לקיים את הוראתו הראשונה, עפ״י כמה וכמה מן החילוקים הנ״ל בין נר חנוכה לשחיטת בן פקועה, ואלו הם:

[א]. דבסוכה הוא מראית עין ולא חשדא ומשו״ה מברך (וכנ״ל סימן א׳ אות ג׳) – ויש להעיר שזה תלוי בגדר החילוק בין חשד למראית עין, והגאון שליט״א שם בעצמו כתב שאינו מבין מהו החילוק ביניהם. – והנה אם החילוק הוא בין ביטול עשה לעשיית איסור הרי כאן הוא רק ביטול עשה, וממילא א״צ לברך, אך אולי מ״מ גרע מנ״ח דכאן בלבישת הבגד מבטל את העשה בקו״ע, ועיין.

ואם נחלק אם הוא חשד גמור או לא, מסתברא דכאן שייך מראית עין דמהי״ת לדון שהוא מצטער, וממילא צריך לברך.

[ב]. רק בנ"ח אינו מברך שכבר בירך על הדלקה הראשונה (וכמשנ"ת שם אות ד'), ומשא"כ כאן שעדיין לא בירך על ישיבה זו.

[ג]. לדעת התבו"ש שהחילוק הוא בין דאורייתא לדרבנן (וכמשנ"ת שם אות א') הרי גם כאן החשד שהוא מבטל מצות סוכה דאורייתא.

[ד]. שאני נ"ח שאין שייך חיוב יותר מפעם אחת, משא"כ שחיטה שכל בהמה הוא חיוב בפנ"ע (וכמשנ"ת שם אות כ"א), וא"כ ה"נ כל פעם שיושב בסוכה יש חיוב ברכה בפנ"ע, ושוב לא איכפת לן אם חיובו מה"ת או מדרבנן משום מראית עין (עכתו"ד).

עני שעשה גורן מלקט שכחה ופאה האם מברך על הפרשת תרו"מ

טו. איתא בגמרא במסכת ברכות (מ' ע"ב) ובסוטה (מ"ג ע"ב) ואמר רבי יצחק אמר ר' יוחנן משום ר' אליעזר בן יעקב: לקט שכחה ופאה שעשאן בגורן הוקבעו למעשר. אמר עולא לא אמרן אלא בשדה, אבל בעיר קלא אית ליה למלתא, ופירש"י הוקבעו למעשר. מדרבנן דמאן דחזי סבור שגדל בשדהו, וכן פסק הרמב"ם בהלכות תרומות (פ"ב ה"ט).

ויש לברר האם העני צריך לברך על הפרשת תרו"מ אלו כיון שחיובן רק מדרבנן ומשום מראית עין, וכבר העיר בזה בספר שלמי תודה (סימן כ"ד סק"ג), וכתב שם דיתכן דהכא לכו"ע צריך לברך דשאני מנ"ח שכבר בירך על ההדלקה הראשונה, וזהו כדרכו של המכתם לדוד וסייעתו הנ"ל (סימן א' אות ד'), עוד כתב דלדעת התבו"ש שחילק שזה תלוי במקור תקנה לחוש לחשד, הרי כאן לא נזכר דין זה לא במשנה ולא בברייתא וא"כ אין צריך לברך. (עכ"ד)

ולענ"ד נראה כי דין זה דומה ממש להפרשת חלה מעיסת ארנונא דאידי ואידי הוא חיוב דרבנן לנהוג בדין טבל ולהפריש תרו"מ או חלה משום מראית העין, וממילא זה תלוי בכל החילוקים שנתבארו לעיל (אות ג') כלפי עיסת ארנונא יעו"ש.

ומה שכתב דלדעת התבו"ש כיון שלא נזכר במשנה או בברייתא הרי זה דומה לנ"ח ולא לשחיטת בן פקועה, אינו ברור כלל דהרי מימרא זו היא בשם רבי אליעזר בן יעקב שהיה מן התנאים, ומה בכך שלא נזכר להדיא במשנה או בברייתא, ואינו דומה לנ"ח שהוא חידוש של רב חסדא, ועוד דהרי מבואר בתבו"ש דכשהסברא פשוטה לחוש לחשד לעולם הוי כתקנת חז"ל, וא"כ לכאורה ה"ה כאן דהוי חשד גמור, ואפשר עוד שזה דומה מסברא לעיסת ארנונא שחייב בחלה משום מראית עין, ודו"ק.

ברכת עירוב חצירות

טז. כתב הרמב"ם בהלכות עירובין (פ"א הי"ט) וז"ל: המשתתפין במבוי צריכים לערב בחצירות כדי שלא לשכח התינוקות תורת עירוב, שהרי אין התינוקות מכירין מה נעשה במבוי, ומקורו מדברי הגמרא בעירובין (מ"ו ע"ב, ע"א ע"א), וכ"ה בשו"ע או"ח סימן שפ"ז.

ויל"ע מה הדין באופן שכבר נשתתפו במבוי ובירכו על השיתוף וכפי המבואר בסימן שצ"ה שמברכים על עשיית העירוב, ושוב מערבים בחצירות מפני תקנת חז"ל כדי שלא תשתכח תורת עירוב, האם מברכים שוב על העירוב או לא.

וראיתי בשו"ת מכתם לדוד הנ"ל שהביא ראיות דהלכה כהרשב"א שיש לברך על שחיטת בו פקועה ודלא כהפר"ת, ובתוך הדברים כתב בזה"ל: ותדע דהכי אשכחן דתקינו רבנן דהמשתתפין במבוי צריכין ג"כ לערב בחצרות אף על גב דמדינא א"צ אלא כדי שלא תשתכח תורת עירוב מהתנוקות, ונראה בהדיא מהש"ס ומהפוסקים דברוכי נמי מברכין, ודלא כמ"ש הרב פרי תואר דלא אשכחן בכוליה ש"ס וכו', דמאי דקמן כה"ג דדמי למפני הרואים, מעתה מוכרח לחלק כדאמרן דע"כ ל"ק הר"ן דלא מברך אלא בההוא דעביד והדר עביד ולית ליה למהדר ולברוכי אותה ברכה עצמה, הא לאו הכי בעי ברוכי (עכ"ל).

אכן בשאר כל האחרונים ומפרשי השו"ע לא מצאתי כעת מי שיעמוד על פרט זה, ובעיקר סברת המכתם לדוד לדמות תקנת חז"ל של כדי שלא תשתכח לתקנה של מראית עין, יש לציין דלכאורה נידון זה דומה טפי לנידון של הפרשה חלה שניה בחו"ל וכנ"ל (אות ה'), והרי שם מבואר בכלבו שאין לחזור ולברך, וא"כ צ"ע מ"ש כאן.

ובאמת דלפו"ר דברי המכתם לדוד אינם ברורים גם לשיטתו דהרי סו"ס כאן כבר בירכו על השיתוף וא"כ אין זה דומה לבן פקועה רק לנ"ח בחוזר ומדליק מפני החשד, ודוחק לומר דכונתו דוקא באופן שנעשה הדבר ע"י שני בני אדם, שאחד עשה את העירוב ואחד עשה את השיתוף, דא"כ סו"ס האיך הוכיח מסתימת הפוסקים שיש לברך, והרי לאו בכל גווני צריך לברך.

ומיהו אפשר דהכא בעירובי חצירות עדיף טפי מכל האופנים הנ"ל, דבנר חנוכה ובהפרשת חלה הרי הוא עושה וחוזר ועושה פעולה אחת שתי פעמים, משא"כ הכא שאף שעשה שיתוף סו"ס לא עירב וכעת הוא מערב מפני תקנת חז"ל, וא"כ זהו מצוה מחודשת ודמיא טפי לשחיטת בן פקועה והפרשת חלה מעיסת ארנונא, ועדיין צ"ע.

החוזקה נדה בשכנותיה ויודעת בעצמה שהיא טהורה האם מברכת על הטבילה

יז. בשו"ת רב פעלים (יו"ד ח"א סימן ל"ז) נשאל באשה שהוחזקה נדה בשכנותיה, שראוה לובשת בגדים המיוחדים לנדתה, דקיי"ל שאינה נאמנת אם תאמר טהורה אני אפילו אם תתן אמתלה, וכמבואר ביו"ד סימן קפ"ה (סעיף ב'), ויש לדון בענין ברכה של הטבילה, מאחר שיודעת בעצמה בודאי שהיא טהורה ואינה צריכה טבילה, אם תברך על הטבילה או לאו.

ומסקנתו בזה"ל: לדעת הרשב"א ז"ל וכל אותם רבים וגדולים דנמשכו אחריו דס"ל דיברך, הנה גם בנ"ד תברך על הטבילה מכ"ש, וגם לאותם גדולים דס"ל כל שהוא משום מראית העין לא יברך, נראה דיודו הכא שתברך, יען דהתם גם רבנן ידעי דאין בזה חיוב ורק תקנו משום מראית העין, אמטו להכי אמרינן לא קבעו זה למצוה גמורה כדי שיהיה עליה ברכה, אך בנ"ד כאשר הטילו חכמים עליה חיוב של טבילה, לא האמינו שהיא טהורה, והטילו עליה טבילה מפני מראית העין, אלא הם דנו אותה לנדה גמורה שאמרו אין נאמנים דבריה, משום דמעשה לא עבדה והנה היא טמאה וצריכה טבילה, נמצא הטילו עליה חכמים מצוה גמורה מאחר דדנו אותה לנדה גמורה, וכל היכא דהטילו עליה מצוה גמורה ודאי צריכה ברכה, כיון דחכמים עצמם דנו אותה לנדה גמורה, והא ודאי לא דמי למה שהטילו חיוב משום מראית העין, דהם יודעים שאין זה צריך שחיטה כלל, ואין זה הילד צריך מילה כלל, דכ"ע ידעי שזה נימול באמת, וזה החצר קיים בו מצות הדלקה באמת, וזה השה הוא נשחט באמת אגב אמו, ורק משום מראית העין או משום חשד הטילו עליו חיוב, הרי הם יודעים שאין זה עושה מצוה גמורה, שכבר קיים ולכן לא חשיבה מצוה זו שהוא עושה אותה משום מראית העין או חשד לברך עליה כשאר מצות גמורות, וזה ברור ופשוט, ולכן נ"ל בנידון השאלה שתברך על הטבילה לכ"ע, וכ"ש לדעת הרשב"א וסיעתו, וזה ברור (עכ"ל), וחזר וכפל את דבריו בחלק ד' (סו"ס מ') יעו"ש.[ב]

מדוע מברכים בקריאת התורה בכל עלייה מפני החשד של נכנסים ויוצאים

יח. בשו"ת אמרי יושר (חלק ג' סימן מ"ו) כתב להקשות על שיטת הר"ן הנ"ל דעל חשד אין לברך, מהא דאיתא במסכת מגילה (כ"א ע"ב) תנא הפותח

ב. וראה עוד בענין זה בספר פתחי תשובות על שו"ע יו"ד (קפ"ה ס"ג, עמוד נ"ח) מה שהביא דיעות שאר הפוסקים בזה.

מברך לפניה והחותם מברך לאחריה, והאידנא דכלהו מברכי לפניה ולאחריה, היינו טעמא דתקינו רבנן גזירה משום הנכנסין והיוצאים, וחזינן להדיא דמברכים ברכה על דבר שהוא רק משום מראית העין.

ותירץ דשאני התם דמעיקר הדין על כל אחד יש לו לברך לפניו ולאחריו, רק שאפשר להם לצאת בברכתו של הראשון בתחילתו, ובברכתו של האחרון בברכה אחרונה, וא״כ כשאינו רוצה לצאת שפיר יכול לברך, אבל לתקן ברכה חדשה לגמרי משום מראית העין יש לומר דלא תקנו.

ובספר מעדני אשר (עניני חנוכה) כתב ליישב דשאני הכא בנר חנוכה דהחשד הוא על עצם המצוה דאינו מדליק נר חנוכה, לכן אמרינן דמפני חשד מקיים המצוה עוד הפעם, אבל אינו מברך, וכן בכל מקום דהחשד הוא על עצם קיום המצוה צריך לקיים המצוה, אבל אין מברכים כיון דאין החיוב מעיקרא דדינא, משא״כ בקריאת התורה, הרי כל החשד הוא על הברכה דעולה לתורה ואינו מברך, לכן אף דלא הויא אלא משום חשד צריך לברך.

ויש לציין שהמאירי שם במגילה כתב בזה שלשה פירושים מהו הכוונה מפני הנכנסים והיוצאים, וז״ל: תקנו לברך כל אחד בתחילת קריאתו ובסופה בתחילתה גזרה משום הנכנסין שמא יחשבו עליו שהוא ראשון ואם יראו שאינו מברך לפניה יאמרו עליו שאין ברכה בתורה לפניה ובסופה משום היוצאים שמא יחשבו עליו שהוא אחרון ואם יראו שאינו מברך לאחרי׳ יאמרו שאין ברכה בתורה לאחריה - וי״מ לשיטה זו גזירה משום הנכנסים בין ראשון לשני ויראו את השני שאינו מברך לפניה ויחשבו שאף הראשון לא בירך לפניה ויאמרו כך דרכה של תורה שאין ברכה לפניה וכן היוצאין בין שני לשלישי ויראו השני שלא חתם יאמרו שאף האחרון אינו חותם ויאמרו אין ברכה לאחריה - וי״מ משום הנכנסין שיכנסו בין ראשון לשני לשמוע קריאת התורה ונמצאת שמיעתם שלא בברכה לפניה ומשום היוצאין שיצאו קודם שיקרא האחרון ואין שומעין ברכה לאחריה ועל סמך פירוש זה נהגו בצרפת לברך בקול בינוני להשמיע לכל את הברכות (עכ״ל), ולפי פירושו השלישי יוצא דמה שאמרו מפני הנכנסים ומפני היוצאים אין הכוונה כלל לחשד, וק״ל.

המדליק נרות חנוכה בשני פתחים מפני החשד האם מברך שני פעמים

מקור הענין

א. כבר נתבאר בסימנים הקודמים דאע"ג דקיי"ל דחצר שיש לה שני פתחים צריכה שתי נרות, מ"מ אין מברכים על ההדלקה השניה כיון שהיא רק מפני החשד, ומקור דין זה הוא מדברי הר"ן (שבת י' ע"א בדפי הרי"ף), וכ"ה בר"י מלוניל (שבת כ"ג ע"א) ובמאירי (שם), ובספר הכלבו (סימן מ"ד), ובארחות חיים (חנוכה סימן י"ג), וכן פסק הרמ"א להלכה בסימן תרע"א (ס"ח).

אכן בטעמא דמילתא שאין מברכים מצינו הרבה דיעות בדברי האחרונים, וכמשנ"ת בהרחבה לעיל בסימן א', ויש בזה נפק"מ האם לעולם אין מברכים, או שמא משכח"ל לפעמים שצריך לברך על ההדלקה השניה, וכפי שיתבאר.

מי שלא בירך על ההדלקה בפתח הראשון האם מברך בפתח השני

ב. והנה בשו"ת מכתם לדוד (או"ח סימן כ"ג) נשאל באיש אחד שהוצרך יום אחד מימי חנוכה לצאת למקום רחוק קצת וחשש שלא יוכל לבא אל ביתו בעונת הדלקה, ולכן ציוה לבני ביתו שידליקו עליו וכן עשו והדליקו בפתח אחד, ולא הספיקו להדליק בפתח שני עד שהגיע האיש לביתו והואיל והשעה עמדה לו חשקה נפשו שלא לאבד מצותו ולהדליק הוא בעצמו בפתח שני, האם צריך לברך על הדלקה זו, ודעתו להלכה שהוא רשאי לברך כיון שהוא לא בירך כלל על נ"ח, וטעמו בזה מפני שנקט כדברי האחרונים הנ"ל (סימן א' אות ד') שעיקר הטעם שאין מברכים על ההדלקה השניה היא מפני שכבר נפטר בברכה שבירך על ההדלקה הראשונה, וממילא בנידון זה שהוא לא בירך על הדלקה הראשונה רשאי לברך על ההדלקה השניה אף שכבר נפטר מעיקר חיוב הדלקת נ"ח, כיון שסו"ס הוא מחוייב בהדלקה זו מדרבנן מפני מראית העין,[א] והובא בברכי יוסף בסימן תרע"א

א. והוסיף המכתם לדוד לבאר שלכן האריך הרמ"א בלשונו וכתב: 'ואם מדליק בב' פתחים אינו מברך רק באחד מהם ובשני מדליק בלא ברכה', ומשמע דדוקא במדליק הוא עצמו בשניהם אינו מברך על השני, ואולם ראה בשו"ת ויצבור יוסף (סימן ד') שדייק איפכא מלשון הרמ"א שלכן האריך וכתב 'ובשני ידליק בלא ברכה' להורות שלעולם אין מברכים בשני. [עוד כתב דכונת הרמ"א לדייק שאין מברכין כלל בהדלקה השניה אף לא ברכה על מצות סילוק החשד].

ובשו"ת שיח יצחק (סימן של"ד) כתב: לשון הטהור דרמ"א 'ואם מדליק בשני פתחים אינו מברך, רק באחד מהם, ובשני מדליק בלא ברכה'. צ"ב כפילות הלשון ובשני מדליק בלא ברכה. ואפשר רצה הרמ"א ז"ל בזה, דלכתחילה יכוון עצמו בברכה בצד אחד גם על הדלקה בצד שני,

(סקי״א) ובשע״ת שם (סק״י), וכן בשו״ת רב פעלים (יו״ד ח״א סימן ל״ד, ח״ד סימן מ׳).

וראיתי לכמה וכמה מלקטים ומחברים שהעתיקו דין זה להלכה למעשה, ונמשכו בזה אחר דברי האחרונים הנ״ל.

ואולם לענ״ד נראה יותר שאף באופן כזה אין לברך על ההדלקה השניה, דהרי לפי שאר כל החילוקים הנ״ל גם באופן זה אין לברך, ואף שמדברי הכלבו והארחות חיים יש סמך גדול לדרך זה שבאמת ההדלקה השניה חייבת בברכה אלא שהיא נפטרת בברכה הראשונה, וכמש״כ בסימן א׳ (אות כ״ב), מ״מ נראה שלא סגי בזה כדי לעשות מעשה ולברך, דאולי לא כתבו רק לרווחא דמילתא, וגם אין להניח דברי הר״ן המפורשים דכיון שהדלקה זו היא מפני החשד לכן אין לברך, וכן סתם הרמ״א, ולפי״ז משמע דלעולם אין חיוב ברכה על מצוה זו.

ולפי״ז יתכן מאד דגם הרב פעלים שהעתיק לדינא את דברי המכתם לדוד, היינו בתחילת דבריו שנמשך אחר הפוסקים כהרשב״א דבבן פקועה יש לברך, וס״ל עיקר כחילוק הרביעי שהבאנו בסימן א׳, אבל למסקנתו דאפילו בבן פקועה אין לברך, א״כ כ״ש כאן.

ומיהו שוב התבוננתי דלכאורה בכל גווני יכול לברך, שהרי המהדרין נוהגין שכל אחד ואחד מדליק לעצמו בברכה, וא״כ אף שהדליקו בביתו סו״ס הוא לא הדליק עדיין ורשאי לברך.

אכן לפי״ז יש לתמוה על המכתם לדוד למה נתחבט כ״כ בשאלה זו, ויתכן דאיהו אזיל לפי מנהג הספרדים הנוהגים כהכרעת השו״ע בסימן תרע״א (ס״ב) שבמהדרין מן המהדרין רק הבעה״ב בעצמו מוסיף והולך, ולפי״ז לדידן שאנו נוהגים כהרמ״א שם שכל אחד מדליק ומברך לעצמו ה״נ יוכל לברך.

ומיהו אין זה ברור די״ל דמהדרין שאני דמעיקרא אינם מתכוונים לצאת בהדלקת בעה״ב ולכן כל אחד מברך לעצמו, משא״כ הכא שנתכוין לצאת בהדלקתם א״כ כבר נפטר לגמרי, וענין זה יתבאר להלן בעזהשי״ת בסימן כ״ד (אות ג׳).

עוד יש לציין כי זה תלוי האם בהדלקה בפתח השני אפשר לצאת יד״ח מהדרין, ועיין מש״כ בזה להלן בסימן ה׳ (סעיף ל״ב), דלסוברים דההדלקה זו אינה מועלת כלפי מהדרין ממילא אין מועיל טענה הנ״ל, אבל לקושטא דמילתא נראה דשפיר יוצאים בזה ידי חובת מהדרין, וכפי שהוכחנו שם (סקמ״ה) מדברי הרבה אחרונים.

כבסימן תל״ב (ס״ב), גבי בודק חמץ במקומות הרבה על סמך ברכה אחת, אם אין הפסק בינתיים, עיין פר״ח שם, ואמנם גם אם לא כיון על הדלקה שניה עכ״ז מדליק בלא ברכה (עכ״ל).

והלום ראיתי בשו"ת משנת יוסף (ח"ז סימן קל"ז) מה שדן בזה בדברי המכתם לדוד, וכתב דאם כשראה בעה"ב שקרוב הוא להגיע לביתו להדלקת נ"ח, נתכוין שאינו רוצה לצאת ידי חובתו מהשליח, ודאי מברך על השני, ויוצא בו יד"ח בתורת עיקר נ"ח, ושוב אין לו שני פתחים שיהא חייב להדליק בעוד פתח.

עוד זאת ראיתי בספר חובת הדר (פ"א סקנ"א) שהביא הוראה הנ"ל בשם השע"ת, ותמה על זה דכיון שסו"ס כבר יצא יד"ח דשלוחו של אדם כמותו האיך יוכל לחזור ולברך, וכתב דע"כ כוונתו מדין מהדרין, אי נמי מדין ברכת הרואה.

והנה מוכח מדבריו שלא עיין בפנים בדברי המכתם לדוד דס"ל מדינא שאפשר לברך גם על נרות של חשד, ומ"מ לדינא דבריו נכונים, אך מש"כ עוד דאולי כוונתו מדין ברכת הרואה, אין זה ברור דבכה"ג יוכל לברך גם את הברכה להדליק נ"ח, ומדברי השע"ת וסייעתו משמע להדיא שמברך הכל, ועיין בחובת הדר שם (סקמ"ח).

אם הסיח דעתו בין שתי ההדלקות האם חוזר ומברך

ג. ויש לעיין לשיטת המכתם לדוד מה הדין באופן שהוא עצמו בירך כשהדליק בפתח הראשון אבל הסיח דעתו לפני הדלקתו בפתח השני, מי אמרינן דס"ל דבאמת צריך לברך מפני החשד אלא דכל שכבר בירך על הראשון שוב אינו מברך על השני, וא"כ באופן זה שהיה היסח הדעת הרי לא חל הברכה על ההדלקה השניה, או שמא לעולם אין מברכים שתי פעמים על הדלקת נ"ח, ורק במי שלא בירך ס"ל שהוא יכול לברך.

ולפו"ר נראה יותר דלשיטתו באמת צריך לחזור ולברך כשהיה היסח הדעת, דאל"ה קשה מאד לחלק בין אם הוא עצמו בירך על ההדלקה הראשונה או שבני ביתו בירכו, דממנ"פ את עיקר המצוה כבר קיים ומה בכך שלא בירך, וע"כ דלשיטתו גם בהדלקה של חשד צריך לברך, אכן מסתימת הפוסקים לא משמע כן, וצ"ע.

ויתכן דכונת המכתם לדוד דבאופן שאדם אחד הדליק בשני הפתחים בזה אמרינן שההדלקה השניה היא המשך להדלקה הראשונה ואין כאן חיוב חדש ולכן א"צ לחזור ולברך, ומשא"כ בנידון דידיה שבני הבית הדליקו באחד ובעה"ב מדליק בשני, אמרינן שכל אחד קיים חיוב אחד ושניהם מברכים, ועדיין צ"ע.

אכן שוב התבוננתי די"ל דדוקא אם הוא עצמו לא הדליק בפתח השני אז הוא רשאי לברך משא"כ בהדליק והסיח דעתו, והיינו אם ננקוט דאדם זה שיש לו ב' חצירות אין לו שתי מצות של הדלקת נ"ח רק היא מצוה אחת גדולה שצריך להדליק בשתי מקומות,

וא״כ כל שהתחיל להדליק בברכה הרי כבר התחיל את המצוה והמפסיק באמצע מצוה אחת אפילו הסיח דעתו אינו חוזר ומברך, וכמבואר באו״ח סימן תל״ב (סעיף א׳) ובסימן תקצ״ב (ס״ג).

ורק כשהוא לא התחיל כלל בקיום המצוה אף שהוא מקיים כעת רק חלק מן המצוה בזה ס״ל להמכתם לדוד שצריך לברך. ועיין היטב בדברי השו״ע הרב בסימן רי״ג (ס״ז) ובסימן רס״ג (קונ״א סק״ה) ובסימן תל״ב (קונ״א סק״ב), ודו״ק.

ולמעשה כבר נתבאר לעיל דאפילו בנידון המכתם לדוד גופיה אין לברך, וא״כ כ״ש כאן, ושו״מ שכן הורה הפמ״ג בספרו ראש יוסף ע״מ שבת (כ״ג ע״א) וז״ל: והנה בברכה יכוין בפתח אחד להוציא גם הפתח השני, ואם הוא יותר מכ״ב אמה המבואר באו״ח קנ״ז דהוה הפסק, וביו״ד לענין שחיטה וכיסוי ברחוק בית מטבחיים כ״ב אמה יעו״ש אין בכך כלום, דמשום חשדא א״צ לברך וכמש״כ הר״ן ז״ל כאן, הביאו הרב בהג׳ה בשו״ע תרע״א (עכ״ל).

והנה כבר הבאתי שם בסימן א׳ (אות כ״ב) מש״כ הכלבו והארחות חיים בזה״ל: ואפילו נימא דשתי מצות הן כיון שעושה שתיהן בבית אחד די לו בברכה אחת, דומיא דתפילין של יד ושל ראש שאין מעכבין זו את זו דדי להן בברכה אחת (עכ״ל).

ומדבריהם יש סעד גדול לחילוק זה של האחרונים דכיון שמברך על הראשון ממילא כבר נפטר השני, שהכל מין מצוה אחת, ואפשר לקיים כמה מצות בברכה אחת.

אכן ממה שדימו לזה לתפילין של יד ושל ראש והרי התם בהפסיק ביניהם לכו״ע צריך לחזור ולברך, וא״כ יתכן דה״ה כאן, ומיהו אפשר דהעיקר כחילוק הראשון שכתבו הכלבו והארחות חיים (והובא שם בסימן א׳), ולפי״ז לעולם א״צ לחזור ולברך.

האם שיחה הוי הפסק

ד. ודע דכל מה שנתבאר באות הקודם כלפי היסח הדעת בין הדלקה להדלקה שייך גם בדיבור לחוד שגם זה הוי הפסק לענין זה, ונפק״מ דלסוברים שיש חיוב ברכה על ההדלקה השניה אלא שהיא נפטרת בברכת הראשונה, כל שדיבר באמצע שלא מענין ההדלקה הוי הפסק.

ושורש ענין זה הוא עפ״י המבואר בטור וב״י ושו״ע ביו״ד סימן י״ט (סעיף ה׳) שהראשונים נחלקו בשוחט שסח בין שחיטה לשחיטה האם הוא צריך לחזור ולברך על השחיטה השניה או לא, ומחלוקת זו היא גם במי שדיבר בין לבישת בגד של ציצית ללבישת בגד אחר, וכמבואר באו״ח סימן ח׳ (סי״ב) ובמג״א ובביאור הגר״א ובמשנ״ב שם, אך כל זה דוקא בשחיטה וציצית שאינו מחוייב לקיים גם את

המצוה השניה שאם רוצה אינו שוחט ואינו לובש עוד בגד של ד׳ כנפות, משא"כ בשתי מצות של חובה וכגון תפילין של יד ותפילין של ראש הכל מודים שאם סח ביניהם הוי הפסק וחוזר ומברך, כאשר יראה המעיין בשרשי הדברים במקומות הנ"ל, וממילא ה"ה הכא אם ננקוט שיש כאן שתי מצות והרי הוא מחוייב גם בהדלקה השניה ממילא הוי הפסק וצריך לחזור ולברך לדיעה זו, ודו׳ק.

כשיש שינוי מקום בין שתי החצירות

ה. והנה מדקדוק לשון הראשונים הנ"ל שכתבו: ׳כיון שעושה שתיהן בבית אחד די לו בברכה אחת׳, משמע דמה שאפשר לקיים שתי מצוות בברכה אחת הני מילי כשמקיים שתיהן בבית אחד, ויש מכאן ראיה גדולה למש"כ השו"ע בהלכות ציצית (סימן ח׳ סקי"ב) שהלובש טלית קטן בביתו ואח"כ הולך לבית הכנסת ולובש שם טלית גדול צריך לחזור ולברך, משום דההליכה הוי הפסק, ומסקנת המג"א (סקי"ז) והשו"ע הרב שם (סעיף כ"ב, ובקונ"א סק"ה) דהטעם לזה הוא מפני שינוי מקום, וה"נ דכוותה אילו ההדלקה השניה בחצר אחרת היה צריך לחזור ולברך מדין שינוי מקום.

וזהו שלא כדעת הביאור הגר"א שם (סקכ"ה) שמסקנתו דגם שינוי מקום אינו מחייב ברכה אחרת לגבי ברכת המצוות עיי"ש, ועיין גם בחיי אדם (כלל י"ב ס"ה, ובנשמת אדם סק"א).

אכן באמת דברי הראשונים הנ"ל צ"ב דלעולם הוי שינוי מקום דהרי כל דין חשד נאמר באלו שמדליקים בפתח הבית מבחוץ כעיקר תקנת חז"ל, וכיון שיש לו שני פתחים הרי שינה מקומו במה שחוזר ונכנס לבית ויצא מהפתח השני, וע"כ צ"ל לשיטתם דמיירי בחצר אחת גדולה המקפת את הבית מכל רוחותיו והוא מדליק בשתי פתחי החצר או בשתי פתחי הבתים לחצר וכיון ששתי ההדלקות הם באותה החצר ואינו משנה מקומו ליכנס לבית הוי ליה כמקום אחד ממש.

ומיהו עדיין יש בזה חידוש גדול בדברי הכלבו והארחות חיים, דהנה לגבי בדיקת חמץ כתב המשנ"ב בסימן תל"ב (סק"ז), וז"ל: ועיין בח"א שכתב דאם בודק ביתו וחנותו והחנות הוא בחצר אחרת צריך לחזור ולברך, אמנם מצאתי בחק יוסף ובמאמר מרדכי שדעתם דכולהו חדא מצוה היא שמחויב לילך ולבדוק כל המקומות שיש בהם חמץ ואין שייך לומר דהליכה הוי הפסק בזה (עכ"ל).

ולכאורה לשיטת החק יוסף והמאמר מרדכי ה"ה כלפי נ"ח באופן שצריך לילך להדליק בפתח השני לא שייך לומר שיש כאן שינו מקום דאדרבה זהו מצותו לילך שם ולהדליק,

אכן מדברי הראשונים הנ״ל משמע שלא חילקו בזה, ועיין.

אכסנאי שיש לו פתח לעצמו האם מברך שם

ו. והנה מבואר בטור ובשו״ע בסימן תרע״ז (סעיף א׳) דאכסנאי שאין מדליקין עליו בביתו, צריך לתת פרוטה לבעל הבית להשתתף עמו בשמן של נר חנוכה, ואם יש לו פתח פתוח לעצמו, צריך להדליק בפתחו, ובכנסת הגדולה שם כתב דלפי דברי הר״ן הנ״ל ה״נ לא יברך בהדלקתו על פתחו כיון שהוא רק מפני מראית עין, וכ״כ הט״ז שם (סק״א) בשם המהרש״ל, וכ״כ הפר״ח שם מדעת עצמו דלדעת הר״ן אין לברך, [אך סיים שעיקר דברי הר״ן אינם מוכרחים, ואזיל לטעמיה וכנ״ל], ואולם המג״א (סק״ד) הביא את דברי הכנה״ג וכתב דיש לחלק.

ובשו״ת מכתם לדוד הנ״ל ביאר את כונת המג״א עפ״י שיטתו דדוקא כשבירך על הראשון אינו חוזר ומברך על השני, משא״כ הכא כיון שיוצא את עיקר ההדלקה ע״י בעל הבית, ומ״מ חייבו אותו חז״ל מפני החשד הרי הוא מחוייב לברך. [והוסיף לדייק כן מדברי הר״ן גופא שעל דין זה של אכנסאי המדליק בפתחו לא כתב שלא יברך עיי״ש].

ויש לציין כי הפמ״ג שם (א״א סק״ד) ביאר ג״כ כעין זה את דברי המג״א וז״ל: וי״ל היינו בחצר ב׳ פתחים כיון דמדליק בא׳ ומברך א״צ לברך בב׳ משא״כ כאן, וגם מתכוין שאין יוצא בברכת בע״ה ליכא ברכה לבטלה. – ויש להעיר דלכאורה זה סותר מה שכתב הפמ״ג בעצמו בספרו ראש יוסף שאף אם הפסיק בין שתי ההדלקות אינו צריך לחזור ולברך, וא״כ מ״ש כאן, ואולי ס״ל להפמ״ג דהכא שאני שעליו אין רובץ חיוב של הדלקה בפתח בעה״ב שעיקר החיוב הוא על בעה״ב, והוא צריך רק להשתתף, וא״כ אם יש לו פתח בפנ״ע נמצא שאדם זה כל חיובו בנ״ח הוא מפני החשד, משא״כ במי שעשה היסח הדעת, אי נמי אפילו בנידון המכתם לדוד הנ״ל שבאמת הוא מחוייב בביתו אלא שכבר נפטר מחיובו בכה״ג א״צ לחזור ולברך, ודו״ק.

אכן במחצית השקל שם העלה דכוונת המג״א באופן שאינו יוצא בהדלקת בעה״ב וגם לא בהדלקת אנשי ביתו, וכן העלה להלכה בהגהות הגר״ב פרנקיל ז״ל, וגם הפמ״ג בהמשך דבריו הזכיר ענין זה.

ובמאמר מרדכי (שם סק״ג) כתב וז״ל: לענ״ד נראה דמסתמיות דברי הפוסקים לא משמע הכי אלא משמע דמדליק כדינו בברכה דאל״כ הו״ל לפרש ולא לסתום, ולא דמיא להההיא דלעיל סימן תרע״א, וכמ״ש כבר לעיל סימן תרע״ה, דשאני הכא דעכ״פ חייבוהו חכמים להדליק מאיזה טעם שיהיה הרי חייב להדליק ומקיים מצות חכמים ושייך שפיר לומר וציונו,

משא"כ התם שעושה מצוה אחת ב' פעמים ויש לו לפטור עצמו בברכה אחת וזה ברור לענ"ד (עכ"ל).

והנה המשנ"ב שם (סק"ח) הביא הכרעת הגרב"פ דבאופן שאינו משתתף בפרוטה עם בעה"ב ודאי רשאי לברך, אבל באופן שיוצא בהדלקת הבעה"ב הביא דיש אומרים שלא יברך, ובשעה"צ שם (סקט"ז) הביא מה שנחלקו בזה המג"א והפר"ח אך לא הכריע להדיא, ולפמשנ"ת לעיל נראה דגם באופן כזה אם כל הדלקתו היא אך ורק מפני החשד אין לו לברך, דעכ"פ מידי ספיקא לא נפקא.

ושו"ר שכן הורו בשו"ת שאילת יעקב (סימן ל"ו סק"ו) ובשו"ת שרגא המאיר (ח"ו סימן צ') שגם באכסנאי אין לברך כיון שסו"ס ההדלקה היא מפני החשד ודלא כשיטת הכריתי וסייעתו.

שכח לברך בהדלקה ראשונה ונזכר קודם ההדלקה השניה האם יכול לברך

ז. עוד יש לברר מה הדין במי שיש לו שני פתחים בחצר שמדליק בשתיהם, והדליק בפתח הראשון ושכח לברך עליו אם יכול לברך כשמדליק בפתח השני, והנה לסוברים לעיל (אות ב') דכל שלא בירך על הראשון רשאי לברך על השני פשיטא דגם כאן יכול לברך, דלדבריהם אין לברך פעמיים אבל פעם אחת רשאי לברך גם על ההדלקה שהיא מפני חשד.

אכן גם לסוברים שההדלקה שמפני החשד אינה טעונה ברכה כיון שאינה מצוה גמורה, עדיין יש להסתפק בנידו"ד דאולי נחשב עדיין כעסוק במצוה זו, וממילא יהא רשאי לברך, דאע"ג דכל המצוות מברך עליהם עובר לעשייתן, מכל מקום בדיעבד כל זמן שלא סיים את המצוה רשאי לברך, וא"כ אפשר דהכא הוי כלא סיים עדיין את המצוה.

וכבר דנו הפוסקים בכעין זה במי ששכח לברך ונזכר קודם שהדליק את נרות ההידור דאפשר שהוא רשאי לברך כיון שעדיין לא סיים את המצוה, וראה בענין זה בשו"ת רעק"א (תנינא סימן י"ג) ובשו"ת כתס סופר (או"ח סימן ל"ה) ובמשנ"ב סימן תרע"ו (סק"ד).

וראה בשו"ת שבט סופר (סימן ג') שכבר נשאל בזה, ודעת השואל היתה דאפילו לסוברים שאפשר לברך כל זמן של הדליק את נרות ההידור, התם שאני דההידור נמשך אחר עיקר המצוה, אבל הכא גרע שכבר גמר את כל המצוה, וההדלקה זו היא רק מפני חשד, ואולם השבט סופר העלה להיפך דהכא עדיף טפי דהתם בהידור הרי אינו מחוייב כלל להמשיך ולהדליק משא"כ הכא שהוא עדיין מחוייב וא"כ הרי לא גמר את המצוה ורשאי לברך.

והוסיף עוד לצרף את שיטת הפליתי הנ"ל דבאופן שלא בירך על

עיקר ההדלקה רשאי לברך על ההדלקה השניה דבאמת היא טעונה ברכה אלא שאינו חוזר ומברך שני פעמים, וסיים דבצירוף אלו השני טעמים ודאי רשאי לברך.

וראיתי בשו"ת שרגא המאיר (ח"ו סימן צ') שכתב לפקפק ולחלוק בזה על הוראת בעל השבט סופר, והעלה להלכה שאין לו לברך ועיקר טעמו בזה משום דס"ל שאין הלכה כשיטת המכתם לדוד הנ"ל ולעולם אין מברכים על ההדלקה שהיא מפני החשד, אבל לא נחית כלל לדון בסברת השבט הסופר דהכא שאני דיתכן מאד שהברכה יכולה עדיין לחול על ההדלקה הראשונה שהרי לא גמר עדיין מלקיים את המצוה, וכל זמן שהוא עדיין עסוק הוי בגדר עובר לעשייתן.

ולענ"ד סברא זו היא סברא אלימתא, וגם יש להוסיף לזה כמה סניפים, א' דעת הסוברים שבכל המצות אם לא בירך עובר לעשייתן יכול לברך אח"כ, ב' דאולי נ"ח הוי כמצוה נמשכת ורשאי לברך כל זמן שהנרות דולקים, וכבר נזכרו שני סניפים אלו בתשובת רעק"א הנ"ל כלפי מי שנזכר לברך טרם שמדליק נרות ההידור, וכמו כן יש לצרף דעת מקצת אחרונים שיש לברך גם על ההדלקה שהיא מפני החשד, ומכח כל אלו הטענות נלענ"ד שהמברך באופן כזה לא הפסיד, וצ"ע למעשה.

ובשו"ת משנה הלכות (חלק ט"ו סימן ר"ג סקי"א) העיר בשאלה זו, וז"ל: אם הדליק ולא בירך בראשונה אבד ברכתו אם שעדיין דולקין הנרות הראשונים ותלוי במחלוקת אי מי שטעה ולא בירך בשעת הדלקה אם יש בידו לברך כל זמן שהנרות דולקין בזמן השיעור, ואין הז"ג להאריך (עכ"ל).

האם יכול לפטור בברכתו על ההדלקה הראשונה את ההדלקה השניה

ח. והנה לפמשנ"ת עד כאן יוצא דאף אם נאמר שצריך לברך על ההדלקה השניה, מ"מ הני מילי כגון שהפסיק ביניהם וכדומה, אבל בלא"ה פשוט שיכול לפטור את כל ההדלקות בברכה אחת, והרי זה דומה לשוחט כמה בהמות בזה אחר זה, שאם היתה דעתו בשעת ברכה על כולם יכול לפטרם בברכה אחת כל זמן שלא הפסיק, וכמבואר ביו"ד סימן י"ט (סעיפים ה'-ז'), וה"ה בלובש כמה בגדים החייבים בציצית, וכמבואר באו"ח סימן ח' (סעיף י"ב), וכן מבואר גם בהלכות מילה (סימן רס"ה סעיף ה') שיכול לכוין בברכה אחת על מילת שני תינוקות.[ב] וכן מבואר להדיא בדברי הראש יוסף הנ"ל (אות ג') לגבי נידון דידן.

ואולם בשו"ת בית שערים (או"ח סימן ש"ס) העלה להלכה דאם נימא

ב. ברכה אחת על כמה מצות

שצריך לברך גם על ההדלקה השניה לא שייך כלל לפטור שניהם בברכה אחת, וכתב ליישב בזה קושיית השואל שם למה צריך הר"ן לטעמא שהוא מפני חשד דלכן אין מברכין על פתח שני, תיפוק ליה דיוצא בברכה אחת על שניהם, וכדקי"ל באו"ח סימן תל"ב דבברכה אחת יכול לבדוק כמה בתים עיי"ש,[ג] וכתב בזה שלשה ביאורים מדוע לא סגי כאן בברכה אחת.

[א]. עפ"י הא דאיתא בשבת (ק"ד ע"ב) כתב אות אחת בטבריה ואחת בציפורי חייב, כתיבה הוא אלא שמחוסר קריבה ואינו כמחוסר מעשה, אבל כתב ב' אותיות על שני כותלי בית ועל שני דפי פקנס ואין נהגין זע"ז פטור לפי שא"י לקרבן אלא ע"י קציצה הוי מחוסר מעשה ע"ש. ולפי"ז יש להקשות איך בודק בברכה אחת כמה בתים הא אינם לפניו ובשלמא בשאר דברים מהני אם בירך על שלפניו לפטור גם מה שאינו לפניו וכגון לגבי פירות (עיין או"ח סימן ר"ו) וכן לגבי שחיטה (עיין יו"ד סימן י"ט) כיון דאין מחוסר אלא קריבה אבל בתים א"א להביא לפניו כלל ואפילו אפשר מחוסר קציצה אמאי יכול להוציא בברכתו מה שאינו לפניו.

וצ"ל דדוקא באכילה ושחיטה שאוכל ושוחט במקומו מיקרי מונחים לפניו רק אם הביאו אצלו, אבל בדיקת חמץ גם הבית שבירך עליו אינו בודק כשעומד במקומו רק הולך ממקום

ומיהו יש לציין שכלל זה אינו מוסכם אליבא דכו"ע, ויש מן הראשונים שדנו בזה ודעתם שעל כל מצוה ומצוה צריך ברכה בפנ"ע, והיות שאין כאן מקומו, אציין רק כמה מראי מקומות בענין זה, ה"ה אור זרוע בהלכות כיסוי הדם (סימן שפ"ז), והמרדכי במסכת חולין (פ"ו סימן תרנ"ב), ובספר העיטור (הלכות שחיטה דף מ"ו ע"ג), ועיין גם בדברי הט"ז ביו"ד סימן רע"ט (סק"ב), ובהגהות הרש"ש ביומא (ע' ע"א).

אכן להלכה נקטינן שמברכים ברכה אחת על מצות הרבה כל זמן שלא הפסיק ודעתו על כולם, וכמבואר להדיא בכמה וכמה מקומות בשו"ע וכמו שציינתי בפנים.

וכן משמע להדיא בתוספתא דברכות (פ"ו ה"כ) דאיתא שם: יחיד שהיה עושה עשר מצות מברך על כל אחת ואחת, היה עושה מצוה אחת כל היום אין מברך אלא אחת, היה מפסיק ועושה מפסיק ועושה מברך על כל אחת ואחת. - וכבר הובא ראיה זו בדברי הגר"א בסימן ח' (סקכ"ב) לגבי ציצית.

ואולם לדעת הראשונים הנ"ל צריך לפרש כונת התוספתא ביחיד שמקיים מצוה אחת ממש כל היום וכגון שהוא לבוש בציצית או עטור בתפילין, ובזה א"צ לברך רק פעם אחת כל זמן שלא הפסיק, אבל כשעושה מצוה אחת כמה פעמים וכגון שלובש כמה בגדי ציצית י"ל שזה נכלל ברישא דברייתא שהעושה עשר מצות שמברך על כל אחת ואחת דהרי לא קתני עשר מיני מצות, וק"ל.

ג. ובפשוטו צ"ל דאה"נ וכוונת הר"ן כשהפסיק ביניהם וכדומה.

למקום לבדוק, לכן מקרי כל הבתים מונחים לפניו אם הבתים מוכנים שיוכל לילך שמה ולבדוק.

ולפ"ז יוצא דבנ"ח כיון שעומד במקומו ומדליק לא מקרי לפניו אלא מה שהוא לפניו במקום שעומד אבל פתח שברוח אחרת אינו לפניו והוא מחוסר מעשה קציצה לא רק קריבה ולכן אינו נפטר בברכתו.

ועוד דכיון דמרוח אחת א"צ להדליק בשניהם א"כ כשמקרב אותם אין כאן לא מצוה ולא ברכה, ורק ריחוק מקום גורם מצוה וברכה א"כ א"א שריחוק מקום יגרום שיפטר בברכה אחת, ואדרבה ריחוק מקום גורם שאינו נפטר בברכה אחת, וקירוב מקום גורם שיפטר בברכה אחת שבזה הוי כמונחים לפניו.

[כ]. עפ"י מ"ש המג"א בסימן ר"ו (סוסק"ז) שאם שתה שכר והביאו לו דגים אף על גב שהוא ברכה אחת צריך לברך כיון שהוא מין אחר, וה"נ הנרות של שני פתחים הם שני מינים, האחד הוא לזכר הנס, והשני לקיים מצות והייתם נקיים, ולכן אף שברכתם שווה אין אחד פוטר חבירו כיון שהם שני מינים.

[ג]. עפ"י מש"כ בתשובה אחרת (עיין בית שערים סימן קל"ט) ליישב קושית מג"א סימן ח' (סקט"ז) על תשובת הר"ח שהובא בתרומת הדשן (סימן מ"ה) דהלובש כמה בגדים של ציצית אפילו פשט בגד הראשון קודם שלבש השני א"צ לחזור ולברך, [ועיין בענין זה ברמ"א בסימן ח' (סעיף י"ג)], דהרי קיי"ל (שם סעיף י"ד) שאם פשט טליתו אפילו היה דעתו לחזור ולהתעטף בו מיד צריך לברך כשיחזור ויתעטף בו, אך אפשר לחלק עפ"י דברי הר"ן בנדרים דף ל' (ד"ה ואשה נמי וכו') ע"ש, וה"נ כאן דבאופן הראשון היה אפשר ללבוש השני קודם שפשט הראשון, ולבישה זו שעושה אח"כ היה יכול לעשות גם קודם שפשט הא', ואפילו בשעה שלבש הראשון היה יכול ללבוש זה תחת זה, ושפיר קאי הברכה על לבישה זו לכן א"צ לחזור ולברך, אבל בלובש אותו טלית עצמו שנית אחר שפשטו לא היה יכול ללבוש לבישה זו השניה עד אחר לבישה הראשונה ופשיטתה לכן לא קאי הברכה ע"ז וצריך לחזור ולברך, וה"נ אני אומר הרי אינו יכול לקיים להדליק בפתח שני מפני החשד עד שידליק תחילה בפתח אחד משום עיקר חיובא, דאותו שמדליק ראשון הוא משום עיקר חיובא ולא משום והייתם נקיים, לכן אין אחד פוטר חבירו (עכתו"ד)

ויש להביא קצת סמך לסברתו השלישית ממש"כ המטה אפרים בסימן תרכ"ה (אלף למטה סקכ"ב) שאם בירך לישב בסוכה בערב סוכות מבעו"י לא יצא יד"ח, וכן מבואר בגליון מהרש"א ביו"ד הלכות שחיטה (סימן י"ט על הש"ך סק"ו) שהמברך על

איזה מצוה לפני תחילת זמן החיוב, וכגון שמברך על אכילת מצה בער"פ קודם שקיעת החמה, אי נמי במצוה שזמנה ביום ומברך עליה לפני עלות השחר שאינו יוצא ידי חובתו, דכל שא"א עדיין לקיים המצוה, לא שייך ג"כ לברך על זה.

אך הבית שערים הוסיף לחדש דאפילו כשכבר הגיע זמן המצוה, כל שבפועל אינו יכול עדיין לקיימה אי אפשר לפטרה בברכה המצוה.[ד]

האם שייך להדליק קודם משום חשד ואח"כ את עיקר החיוב

ט. בשו"ת משנה הלכות (חלק ט"ו סימן ר"ג סקי"א) כתב בזה"ל: לפי מאי דקיי"ל מי שיש לו ב' פתחים מדליק על שניהם משום חשדא, אי יש קפידא בדבר שידליק קודם במקום החיוב ויברך ואח"כ ידליק בצד השני בלא ברכה, או יכול להדליק קודם בפתח הראשון בלא ברכה ואח"כ ידליק בצד השני בברכה.

הנה פשוט דהמדליק צריך לברך עובר לעשייתן וכשמדליק על פתח הראשון שהוא הדלקת חובה מברך קודם ההדלקה, ואח"כ מדליק על צד השני בלא ברכה משום חשדא, והרי הצד השני אינו מצוה להדליק ואין כאן ברכה ואיך יברך עליה (עכ"ל).

והנה לפום ריהטא נראה ברור שאין שייך כלל להדליק תחילה משום חשד והרי לעולם הדלקה הראשונה היא עיקר המצוה, דהרי מצד הפתחים בעצמם אין חילוק, דהרי שתי הפתחים כשרים להדלקה, וא"כ ע"כ כשמדליק במקום הראשון זהו עיקר המצוה.

ומיהו יש לדון שאולי שייך שיכוין בהדלקה הראשונה שלא לצאת ידי חובתו בהדלקה זו, רק בהדלקה השניה, ובכה"ג יברך רק בהדלקה השניה, דרק שם יוצא יד"ח.

אכן באמת נראה שזה תלוי במחלוקת האחרונים האם בפתח השני צריך הדלקה כדין, או שמא סגי בהדלקת חש"ו אי נמי בהיתה דלוקה ועומדת

ד. ושמעתי מהגרנ"צ ראטטענבערג שליט"א שבדרך זה יש לבאר שיטת הרי"ף וסייעתו שסוברים שצריך לברך בפה"ג בליל פסח על כל אחד מהד' כוסות, כיון שכל אחד מהם הוא מצוה בפנ"ע, ולכאורה אינו מובן דמה בכך שהם ארבעה מצות סו"ס הרי המקיים כמה מצות בזה אחר זה ג"כ יכול לפטור את כולם בברכה אחת, אבל לפי הנ"ל י"ל דס"ל דמה שאפשר לברך ברכה אחת על כמה וכמה מצות הוא רק כשכבר נתחייב בכל המצות ויכול לקיימם תיכף, וכגון ששוחט כמה בהמות או לובש כמה וכמה בגדים של ד' כנפות שהוא יכול לקיים כולם בסדר שהוא רוצה, ואין בהם עיכוב מצד עצמם, משא"כ הכא בד' כוסות דקיי"ל שתאן בבת אחת לא יצא, ואינו יכול לקיים כוס ב' לפני כוס א', וכן כוס ג' לפני ב', וממילא לא שייך לברך ברכה אחת על כולם, ודו"ק.

מבעוד יום, וכמו שיתבאר להלן בסימן ה׳ (סעיפים כ״ה-כ״ט), דלסוברים דבעינן הדלקה כשירה א״כ י״ל דכשמכוין שלא לצאת אינו יוצא יד״ח גם משום חשד דאין זה הדלקה כשירה, אך יש לחלק דשאני הכא שהוא רק חסרון מחשבה בעלמא, וכלפי מחשבה לא שייך כלל ענין חשד, וא״כ אפשר דלא איכפת לן בכך, ומיהו לפי מש״כ שם בסימן ה׳ (סקל״ג וסקמ״א) לצדד דחז״ל תקנו מצות הדלקת נרות חנוכה כדי לסלק החשד, ולא סגי בסילוק החשד גרידא, וטעמם היה כדי להרבות בפרסומי ניסא, א״כ י״ל דאדרבה צריך כונה לצאת, ועיין.

והלום ראיתי בשו״ת משנת יוסף (ח״ז סימן ק״ל סק״א) וז״ל: אם יש קפידא באיזה פתח יברך, דהיינו אם ידליק הפתח א׳ בברכה, ואח״כ ידליק בשני בלי ברכה, או שיכול להדליק בפתח א׳ בלי ברכה, והשני בברכה. - לדידי פשיטא שיברך בפתח הראשון שמדליק, שהרי צריך לברך עובר לעשייתן, ואם הדליק בראשון בלי ברכה, איך יברך אח״כ בשני, הרי כבר יצא י״ח בראשון, והשני אינו אלא מפני החשד.

ואולי ספיקו הוא, דפתח א׳ שפונה לרה״ר גדול שיש בו הרבה פרסומי ניסא, והפתח הב׳ לסמיטא קטנה שאין בה עוברים ושבים, וליכא פרסו״נ. ולפי הסדר בבית שלו המשפחה יושבת ע״י הפתח הב׳, אם יברך שם בנוכחותם, ואח״כ ילך לפתח הא׳ ומדליק שם מול רה״ר, או דילמא ידליק תחילה בברכה בפתח בא׳ מול רה״ר ששם עיקר פרסו״נ, ואח״כ ידליק למשפחה בלי ברכה, - אבל לעולם מברך בפתח הראשון שמדליק (עכ״ל), ועיי״ש מש״כ עוד בזה.

מי שמחוייב בכל מצות הדלקת נרות חנוכה רק מפני החשד

י. ודע שמצינו אופנים מסויימים שבהם משכח״ל אדם שיש לו רק פתח אחד, ואפ״ה אינו מחוייב בעיקר מצות הדלקת נרות חנוכה, ומכל מקום הוא צריך להדליק מפני החשד, ויש לדון האם בכה״ג צריך לברך או לא.

והנה האופן הראשון הוא כלפי אונן, דכתב המשנ״ב בסימן תר״ע (סקי״ב): אונן פטור מנר חנוכה. וכתב בא״ר דאשתו תדליק. ואם הוא מותר לענות אמן יש דיעות בפוסקים עיין ביו״ד סימן שמ״א. ונראה דאם אין אשתו עמו והוא יחידי בבית ידליק הנרות לפרסומי ניסא ובלא ברכה, ומקורו מדברי הפרמ״ג (משב״ז סק״ה).

ולכאורה הוראת הפמ״ג צריכה עיון טובא דהא כשם שהאונן פטור מכל המצוות, כן פטור הוא מלפרסם הנס לרבים, וכבר עמדו בזה האחרונים. [ועיין גם בפרדס יוסף החדש שם (אות ש״ג-ש״ז) מש״כ בזה].

אכן בשו"ת גנזי יוסף (סימן מ"ו אות ד'), וכן בשו"ת ויצבור יוסף (סימן ד'), הובא בשם המהרי"ל דיסקין זצ"ל שהטעם שאונן צריך להדליק על פתח ביתו הוא משום חשדא, שאין הכל יודעים שהוא אונן, ומ"מ הוא פטור מברכה דמצוה אחרת היא והיינו שחיוב דחשדא הוא משום והייתם נקיים, ואיך יברך אקב"ו "להדליק נ"ח" כשהוא עתה פטור ממצוה זו (עכ"ד), וכן הוא במקראי קודש (חנוכה סימן כ"ה, אות ב'). וע"ע בענין זה בשו"ת משנת יוסף (חלק ט' סימנים קע"א-קע"ב).

והאופן השני הוא עפ"י מש"כ בספר תיקון משה (הלכות חנוכה אות י"ט) לבאר את דברי המג"א בסימן תרע"ט (סק"א) שכתב דאשה שהדליקה נר של שבת וקבלה שבת במחשבתה לא תדליק בעצמה רק תאמר לאחר להדליק, והקשה הפמ"ג (א"א שם) הרי כל מידי דאיהו לא מצי עביד לא מצי ג"כ לעשות שליח,[ה] אכן הטעם הוא דבאמת

ה. ויש לציין שכמה וכמה אחרונים ה"ה: בשו"ת מהר"ם שיק (אבעה"ז סימן קכ"ט), ובשו"ת ריב"א (סימן ד') ובשו"ת יד יצחק (ח"א סו"ס רמ"ו) כתבו ליישב דכלל זה הוא רק באופן שאין לו שום אפשרות לעשותו, משא"כ הכא שיכול לעשותו אלא שהאיסור מונעו, אין זה נחשב כמילתא דאיהו לא מצי עביד, דבאמת מצי עביד אלא דאריא רביע עליה, ובשו"ת ויצבור יוסף (סימן ד') הביא כן בשם בעל השואל ומשיב זצ"ל.

וראיתי במקראי קודש (סימן י"ב) להגרצ"פ פראנק זצ"ל שגם הוא תירץ ע"ז דהיינו דווקא בדבר שאינו יכול כלל לעשותו, משא"כ בדבר שרק אסור לו לעשותו, אלא שהוסיף עוד פרט דבאופן זה דאריא רביע עליה מחמת האיסור הרי בדיעבד אי עבד יצא, וכגון הכא בעבר והדליק יצא כדקיי"ל בשבת (קל"ז ע"א) דאם מל תינוק שעבר זמנו קיים המצווה, ממילא יכול לעשות שליח.

ולכאורה דבריו תלויים במה שחקר הגר"י ענגיל זצ"ל בספרו לקח טוב (סימן ד') אם דבר שמותר רק בדיעבד מיקרי ראוי, וביאר שם שהירושלמי מסתפק בזה (פסחים פ"ז ה"ה), והוכיח שם הרבה ראיות מהש"ס לב' הצדדים, דה"נ בעינן שיהא ראוי ויכול לעשותו, שרק אז יכול לעשות שליח.

עוד י"ל מדוע דיעבד יצא והרי הוא כבר שבת אצלו וזה תלוי אם בשבת שייך הדלקה, או שמא מעיקרא לא תקנו חז"ל כלל מצות הדלקת נר חנוכה ביום השבת, וא"כ אין זה זמן של הדלקה.

וראה בשו"ת מהר"ש ענגיל (ח"ב סימן ג' אות י' וי"א) שכבר דן בזה כלפי חולה שיש בו סכנה ומדליקים בשבילו נר ושכח להדליק נר חנוכה מערב שבת האם יכול לברך נמי על נר חנוכה, וכתב דבודאי לא שייך לצאת בזה מצות הדלקת נ"ח, מחמת ב' טעמים, א' כיון דבהדלקה אין ניכר דלצורך חנוכה הוא מדליק, דאדרבה ניכר דהוא לצורך דבר אחר, דהרי לצורך חנוכה אסור להדליק בשבת, א"כ אינו יוצא ולכך אינו מברך. ב' כיון דעיקר זמן הדלקה בערב שבת, א"כ בשבת לאו זמנה, ולכן ברור שא"א לצאת ידי חובתו ולברך על זה.

א"א לחייבה בהדלקה שהרי אינה יכולה לקיים כבר מצוה זו, אבל מ"מ כיון שיש חשד מפני שלא הדליקה, הרי היא חייבת לומר לאחר שידליק וזה מועיל כלפי החשד, ולפי"ז אין לברך באמת על הדלקה זו כיון שכל ההדלקה הוא מפני החשד (עכ"ד), והובא כ"ז בשו"ת ויצבור יוסף (סימן ו').

והנה הא דפשיטא להו לכל האחרונים הנ"ל דכיון שחיובו הוא מפני החשד ממילא א"צ לברך, הדבר ברור שלמדו כן מדין ההדלקה בשתי פתחים שאין מברכים בפתח השני.

ואולם לפי מה שזכינו בס"ד לברר היטב סוגיא זו, יש לחלק טובא בין שני נידונים אלו, ולא מיבעיא לדעת המכתם לדוד הנ"ל (אות ב') הרי לעולם

וכן העלה גם בשו"ת בית אב"י (ח"ג סימן ס"ז) דכיון דעיקר התקנה היתה בע"ש להדליק מוקדם, נמצא שבשבת ליכא כלל מצוות ההדלקה, עיי"ש, ועיין גם בשו"ת קנין תורה (ח"ג סימן צ"ח סק"ב), ובשו"ת עמק התשובה (ח"ו סימן ע"ר), ובשו"ת באר שרים (ח"ב סימן נ'). וע"ע בפרדס יוסף החדש על חנוכה סימן תרע"ט (אות תתפ"ח-תתפ"ט) מש"כ בזה.

ומיהו י"ל דהכא שאני דאף שקיבל עליו שבת ונאסר במלאכה עדיין לא נעשה אצלו כשבת לכל מילי, ויש עליו עדיין כל דיני יום השישי, אלא שמלבד זה הוא אסור במלאכה מפני קדושת השבת שקיבל עליו, ועיין היטב בענין זה בדברי הרמ"א ביו"ד סימן קצ"ז (סעיף א') ובש"ך ובביאור הגר"א שם, ואכמ"ל. [ולענין הדלקת נר אחד לשבת ולחנוכה, ראה להלן סימן ל"ב אות ט' בהג'ה].

אכן בעיקר דברי האחרונים הנ"ל יש להעיר מהא דאמרינן בפרק השואל (ב"מ ק"ב ע"א) דכיון דאמר רב יהודה אמר רב דאסור לזכות בביצים כל זמן שהאם רובצת אליהם, לכן אפילו בנפלו בחצירו לא זכה בהם ע"י חצירו, כיון דאיהו לא מצי זכי, וכן הוא ברמב"ם (הלכות שחיטה פי"ג הי"ח).

והרי לנו לכאורה שאף שרק אסור לו לזכות, אמנם אם יקחם הרי יזכה בהם באיסור, ואפ"ה לא מיקרי שיכול לקנותם, ומה"ט חצירו אינו קונה לו, וצ"ע.

והנה בקידושין (כ"ג ע"ב) אמרינן דלרשב"א אע"ג דעבד אינו יכול לקבל גט, מ"מ יכול לעשות שליח לכך, ומקשינן ע"ז מהא דהוכיח רב הונא בריה דרב יהושע דכהני שליחי דרחמנא דבלא"ה לא מצו לעשות שליחות דידן, כיון דאנן לא מצינו למיעבד, ומתרצינן דהתם הישראלים אינם בתורת עבודה כלל, משא"כ עבד שיכול לקבל גט לחבירו מאדון אחר, ולכאורה עפי"ז מצינו לתרץ גם כאן דכיון שהוא בתורת שליחות לנר חנוכה בימות החול, אז גם כשקיבל שבת יכול לעשות שליח, שהרי הוא בתורת שליחות לנר חנוכה.

אמנם נראה דלא קיי"ל כהאי תירוצא [דהא לא קיי"ל התם כרשב"א] וכדמוכח גם מהא דפרק השואל הנ"ל דאע"ג שאחר שישלח האם יכול לזכות, מ"מ כיון שעכשיו אינו יכול לא קניה ליה חצירו.

צריך לברך על קיום מצוה מפני החשד, ושתי פתחים שאני שכבר בירכו על הראשון, וזה פוטר את השני, ולפי"ז בנידו"ד ודאי צריך לברך שהרי בלא"ה יוצא שלא בירכו כלל על מצוה זו.[1]

וגם לפמש"כ לעיל בסימן א' (אות כ"א ואות כ"ב) טעם אחר מדוע אין מברכים על ההדלקה שבפתח השני מפני שלא שייך שיתחייב אדם אחד ב' פעמים במצות נ"ח, א"כ הנ"מ כשחז"ל באו להוסיף עוד חיוב מפני החשד מלבד עיקר החיוב, אבל מי שכל חיובו רק מפני החשד וזהו כל מצותה למה לא יוכל לברך, ועיין.

אכן לפי שאר כל החילוקים הנ"ל בסימן א' אין לברך באופן שכל המצוה באה רק לסלק החשד, וק"ל.

עוד יש להעיר בנידון של בעל התיקון משה דכיון דס"ל דאשה זו כבר אינה יכולה לקיים עיקר מצות הדלקת נ"ח וגם לא למנות שליח, א"כ אף אם היא מחוייבת מפני החשד סו"ס האיך תקיים מצוה זו כיון שאינה יכולה למנות שליח, וע"כ צ"ל דס"ל דלסלק החשד מועיל הדלקה גרידא, וא"צ הדלקה כתיקונה, ועיין מש"כ בזה להלן בסימן ה' (סעיפים כ"ה-כ"ט), ודו"ק.

ובספר הלכות חג בחג (פ"י הערה 36) העיר שלשיטת המהריל"ד כל חיוב ההדלקה באונן הוא רק במקום שמדליקים בחוץ, דהרי כשמדליקים בפנים ליכא כלל חשד (עיין להלן סימן ה' סעיף נ"ה), ומסתימת הפוסקים לא משמע כן.

הדלקת נר חנוכה באופן שהרואה אומר לצרכו הדליקה

יא. ודע דמלבד הדלקה בשתי הפתחים, מצינו עוד ענין של חשד בהדלקת נרות חנוכה, לגבי מי שהדליק נרות חנוכה בפנים והוציאם לחוץ, אי נמי שהדליק בחוץ אבל החזיק את הנרות בידיו ולא היו מונחים בשעת ההדלקה, דבשתי האופנים האלו מבואר בגמרא (שבת כ"ב ע"ב) שאין מועלת הדלקתו, ולפי הס"ד שם בגמרא הטעם הוא דהדלקה עושה מצוה והדלקה במקומו בעינן. ושוב דחו בגמרא די"ל דהטעם הוא משום שהרואה אומר לצרכו הדליקה.

והנה השו"ע בסימן תרע"ה (סעיף א') העתיק הטעם שהרואה אומר לצרכו הדליקה, וכבר עמדו בזה האחרונים מדוע לא הביא השלחן ערוך את הטעם של הדלקה במקומו בעינן, דהרי אנן קיי"ל הדלקה עושה מצוה.

ו. ושו"ר בהערות הרר"י קודש שם שכבר נתעורר לזה קצת, וכתב שכוונת המהריל"ד היתה לדמותו להר"ן שהמדליק בפתח השני משום חשדא לא יברך, אלא שיש לחלק דשם כבר בירכו בפתח הא', משא"כ באונן שלא בירך כלל, ולזה אמר המהריל"ד הטעם דהוי מצוה אחרת (עכ"ד).

והפר"ח שם (סק"א) כתב ליישב בזה"ל: ואפשר דכיון דלא נ"מ מידי לענין דינא דבכל גוונא לא עשה ולא כלום לא דקדקו בדבר וכתבו טעם דהרואה אומר וכו', ואעפ"י שלפי מ"ש הר"ן גבי חצר שיש לו ב' פתחים משתי רוחות דכיון דמשום חשד מדליק לא מברך אלא אחד פתחא, ולפי זה איכא בינייהו דלטעמא דהרואה אומר כיון שאינו חוזר ומדליק אלא משום חשש הרואים לא יברך, ולאידך טעמא דהדלקה במקומה בעינן צריך לחזור ולברך, י"ל שאין דינו מוכרח ופליגי עליה הרי"ף והרא"ש דכיון שמצוה להדליק יהיה מטעם שיהיה שייך שפיר למימר וצונו, ומיהו לדעת הר"ן קשיא (עכ"ל).

ולמדנו מדבריו דפשיטא ליה דלדעת הר"ן באופן שכל הפסול הוא מפני הרואה אינו חוזר ומברך כשמדליק פעם שנית.

אכן בחידושי רעק"א ע"מ שבת (כ"א ע"ה) כבר השיג עליו בזה"ל: ואינו מהדומה, דזהו משורש מצות הדלקה לעשות בענין שיהיה היכרא דהוא משום מצוה ולא יטעו הרואים במקום שיש לתלות דלצרכו וליכא היכר לא קיים כלל המצוה, ושאני בחצר שיש לו ב' בתים מב' רוחות דהתם הדלקה ברוח אחד כדינו, אלא דהרואים יחשדוהו שפושע ואינו מקיים מצות הדלקה, בזה הוי רק חשדא ואינו מברך, אבל בהרואה אומר דלצרכו אדליק אין הכוונה דיחשדוהו דמבטל מצות חנוכה אלא דהחסרון בעצמות המצוה, דכך הוא המצוה שיהיה בענין דמעשיו מוכיחים עלה דעושה משום מצוה וזה הפרסום (עכ"ל), וחזר וכתב כעין זה בהגהותיו על הפר"ח.

וכן העיר גם המאמר מרדכי שם (סק"ה) וז"ל: שיש לחלק בין הני להההיא דחצר שיש לו ב' פתחים שכתב הר"ן דאינו מברך אלא אחד פתחא דהתם שאני שהוא מקיים מצות נר חנוכה כתקנתה בחד פתחא אלא שהצריכו חז"ל להדליק גם בשני משום חשש הרואים, ולכן כתב הר"ן ז"ל שיש לו ליזהר שלא לברך כי אם באחד מהם ולפטור בברכה זו מה שמדליק בפתח השני, משא"כ בכל הני דאמרינן דלא עשה כלום וחייב להדליק שנית נהי שהטעם משום חשדא מ"מ כך היא תקנת חז"ל שחייב ואי לא חזר להדליק הרי לא קיים המצוה כתקנתה ולא יצא ידי חובתו וא"כ פשיטא דבעי ברוכי דבמה נפטרה הדלקה זו מן הברכה זהו הנראה לי פשוט ומוסכם למשמעות דברי הפוסקים - ומיהו למעשה צ"ע (עכ"ל).

וראה בחכמת שלמה בסו"ס תרע"א שגם הוא כתב בתחילת דבריו דלכאורה איכא נפק"מ בין שני הטעמים הנ"ל בגמרא כלפי דיעבד כשהדליק באופן הנ"ל, ומכבה וחוזר ומדליקה דלפי הטעם שהדלקה במקומו בעינן הרי לא יצא כלל יד"ח וחוזר ומדליק בברכה.

אבל לפי הטעם שהרואה אומר לצרכו הדליקה א"כ הרי זהו רק מדין חשד, וא"כ זה תלוי בפלוגתא אם צריך לברך על הדלקה של חשד, ושוב חזר בו החכמת שלמה דלא דמי כלל דגם להר"ן שאין מברכים על החשד היינו כשכבר קיים עיקר מצת נ"ח בפתח אחד, ובפתח השני מדליק רק מפני החשד, משא"כ הכא שקבעו חז"ל שא"א לקיים מצות הדלקה באופן זה שהרואה אומר לצרכו הדליקה, וממילא לכו"ע חוזר להדליק בברכה.

באופן שחוזר ומברך איזה ברכה מברך

יב. ודע דלסוברים שצריך לחזור ולברך על ההדלקה בפתח השני אעפ"י שהוא מדליק שם רק מפני החשד נסתפקתי איזה ברכה צריך לברך.

והנה ברכת להדליק נר חנוכה ודאי צריך לברך לשיטתם שהרי זהו ברכת המצוה, אך כלפי ברכת שעשה ניסים ושהחיינו ביום הראשון יש לדון האם חוזר ומברך או לא, והנה לסוברים שעיקר חיוב ברכות אלו הוא על עצם היום לכאורה פשוט שאין חוזר ומברך, והספק הוא לסוברים שברכות אלו האם כברכת המצוה ונתקנו דוקא על ההדלקה, א"כ בכה"ג שיש עליו חיוב של שתי הדלקות אטו יברך שתי פעמים, וצ"ע.

וכעין זה נסתפקתי כלפי ברכות המילה באופן שחוזרים ומלים מפני מראית העין, ואליבא דהסוברים (עיין לעיל סימן ב' אות ז'-ח') שחוזר ומברך, האם חוזר לברך רק את ברכת על המילה, או שמא מברך פעם שנית גם את הברכה השניה שציונו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו, ועיין.

מדוע לגבי נרות חנוכה יש חשד בשני פתחים, ולגבי בית הכנסת שיש לה שני פתחים אין חשד

מקור הענין וקושיית הב"י

במסכת שבת (כ"ג ע"א) אמר רב הונא חצר שיש לה שני פתחים צריכה שתי נרות. אמר רבא לא אמרן אלא משתי רוחות, אבל מרוח אחת לא צריך. מאי טעמא, אילימא משום חשדא, חשדא דמאן, אילימא חשדא דעלמא, אפילו ברוח אחת נמי ליבעי, אי חשדא דבני מתא, אפילו משתי רוחות נמי לא ליבעי, לעולם משום חשדא דבני מתא, וזימנין דמחלפי בהאי ולא חלפי בהאי, ואמרי כי היכי דבהאי פיתחא לא אדליק, בהך פיתחא נמי לא אדליק. - וכן פסקו להלכה הרמב"ם (חנוכה פ"ד ה"י) והשו"ע בסימן תרע"א (סעיף ח').

והקשה הבית יוסף (בסימן תרע"א) מהא דאיתא בגמרא ברכות (ח' ע"ב, ס"א ע"א) שאסור לעבור אחורי בית הכנסת בשעה שהציבור מתפללים, מפני שחושדים אותו שאינו מתפלל, והני מילי כשיש לבית הכנסת רק פתח אחד אבל אם יש לבית הכנסת שני פתחים מותר, דליכא חשדא שיאמרו שהוא נכנס בפתח השני, - וכן פסק הרמב"ם בהלכות תפילה (פ"ו ה"א) וז"ל: אסור לו לאדם לעבור אחורי בית הכנסת בשעה שהציבור מתפללין אלא אם כן היה נושא משאוי, או שהיה לבית הכנסת שני פתחים בשני רוחות שהרואה אומר שמא ילך ויכנס מפתח האחר, וכן אם היה בעיר שני בתי כנסיות יאמר הרואה שמא ילך לבית הכנסת הרגיל בו (עכ"ל). וכן הוא בשו"ע או"ח סימן צ' (סעיף ח').

ואם כן מה נשתנה הדלקת נרות חנוכה מתפילה, דבחנוכה אמרינן שיחשדו אותו דכיון דלא הדליק כאן לא הדליק גם בפתח השני, ולגבי בית הכנסת אמרינן דליכא חשד מפני שיתלו שנכנס בפתח השני.

כ"ג תירוצים

והנה רבותינו האחרונים הן מפרשי הש"ס, והן נושאי כלי השו"ע הרבו לדון בקושיא זו, ויש על זה הרבה תירוצים באחרונים, ונסדרם כאן בקצרה.

תפילה חמורה בעיני בנ"א

[א]. הבית יוסף תירץ כי תפילה שאני דמי שאינו מתפלל הרי הוא פורק עול מלכות שמים מעליו, ולכן כשיש פתח אחר לבית הכנסת אין חושדין אותו דזהו חשד רחוק לחשוד שאינו מתפלל כלל, משא"כ לגבי נר חנוכה.

הפסד ממון שאני

[ב]. עוד תירץ הבית יוסף כי הדלקת נר חנוכה שאני שיש בה הפסד ממון ולכן חושדין אותו יותר, משא"כ לגבי

תפילה דליכא הפסד ממון לכן ליכא חשד כשיש שני פתחים.א

ויש לציין שכן תירץ גם בחידושי מהרי"ט על הש"ס (שבת כ"ג ע"א), וכבר העיר עליו החיד"א בספרו יוסף אומץ (סימן ל"ב) שכבר הקדימו בזה הב"י.

ואולם המגן אברהם (ס"ק י"ב) הקשה על זה דאטו לגבי בית הכנסת ליכא הפסד ממון והרי בזמן שהוא בבית הכנסת הוא מתבטל מלישא וליתן בשווקים, ותירץ האליה רבה (סקט"ז) דמ"מ הוי רק ספק אם יש לו בזה הפסד ממון ומשו"ה ליכא כ"כ חשד, משא"כ בנרות חנוכה דהוי ודאי הפסד ממון ומשו"ה יש יותר חשד.

ובשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סימן ק"ג) כתב ליישב דשאני הפסד ממון הנמצא כבר בידו, ממניעת ריוח, ובהליכתו לביהכ"נ אין זה ממש הפסד ממון רק מניעת ריוח, וכ"ה בדע"ת למהרש"ם שם. [והלום ראיתי בבטאון פנינים (גליון מ') שהביא שכן תירצו עוד כמה אחרונים, ה"ה בספר יד אהרן, ובספר ככבא דשביט לבעל הנהר שלום ע"מ שבת שם, וכן בספר סוכת דוד על הרמב"ם (דף ט' ע"א), ובספר אמר ידיד ע"מ שבת].

ובהגהות ר"ב פרנקיל תירץ עוד על קושיית המג"א, וז"ל: י"ל כשאסיק הרואה אדעתיה שיש להולך חסרון כיס, בלא"ה אין לו מקום חשש על העובר, דבמקום פסידא פטור מלילך לבית הכנסת (עכ"ל), ועיין בענין זה במשנ"ב בסימן צ' (סקכ"ט).

בבית הכנסת הכל יודעים שיש שתי פתחים

[ג]. הלבוש (תרע"א ס"ח) כתב בזה"ל: חצר שיש לה שני פתחים משתי

א. והנה בפר"ח שם הביא סמך לזה דהיכא דאיכא חסרון כיס חיישינן טפי לחשדא, מהא דאיתא (פסחים י"ג ע"א, ב"מ ל"ח ע"ב) שגבאי צדקה פורטים לאחרים ואין פורטים לעצמם, אך מהמשך הגמרא שם שהסמיכו לענין זה ההיא דפאה לא משמע כן (עכ"ד).

וכבר העיר עליו החיד"א בספרו ברכי יוסף (שם אות ח') וביתר אריכות בספרו יוסף אומץ (סימן ל"ב) דאדרבה הרי גם בפאה שייך הענין של חסרון כיס, וכתב להגיה בלשון הפר"ח עיי"ש. [וכן מצינו לעוד אחרונים שדנו בזה בכונת הפר"ח, ראה ביד אהרן (שם), ובפסר שלחן לחם הפנים (עמוד י"ג), ובספר תועפת ראם (פרשת קדושים), ובספר אמר יצחק וכן בספר אמר ידיד ע"מ שבת, וצויין כל זה בגליון פנינים הנ"ל].

אכן בספר שבת של מי (שם) כתב וז"ל: דהא מייתינן ההיא דפאה דחיישינן לחשד, והתם בפיאה ליכא חסרון כיס דמדאורייתא הפיאה אין לה שיעור ואפילו שבולת אחת סגי והכא מיירינן מדאורייתא, דתניא מפני מה אמרה תורה להניח הפאה בסוף שדהו וכן נראה מהרב פרי חדש סימן תרע"א לכשנדקדק בדבריו היטב ובהכי לא צריכינן למימר דטעות סופר איכא כמו שכתב הרב הגדול בעל ברכי יוסף בספרו הנחמד עיין שם (עכ"ל).

רוחות, צריך להדליק בשתיהן מפני החשד, שאין הכל יודעים שיש שני פתחים לבית זה, ואף על גב דגבי בית הכנסת אמרינן סימן צ׳ סעיף ח׳ שכשיש לה שני פתחים ליכא למיחש לחשד, שאני בית הכנסת שהכל יודעין שיש לה ב׳ פתחים משא״כ כאן (עכ״ל, ובמשך דבריו הביא את שני התירוצים הנ״ל של הב״י), וכ״ה בעולת שבת שם (סק״ג).

ואולם כבר תמהו עליו האחרונים, - ה״ה: המלבושי יו״ט (סק״ד), והא״ר (סקט״ו), והמאמר מרדכי (סקי״ד), וכן בשו״ת שער אפרים (סימן ע״ח בהגהת בן המחבר), - שזהו נגד מסקנת הש״ס דכל החשד הוא רק מפני אנשי עיר הזאת שהם יודעים שיש לו שני פתחים, ולכן ברוח אחת ליכא חשדא, ורק בשני רוחות חשדינן דכשם שלא הדליק כאן כך לא הדליק שם. [וע״ע להלן אות ז׳].

ובספר אמר ידיד (ע״מ שבת שם) כתב ליישב כוונת הלבוש דס״ל דגם בבני מתא היודעים שיש לו שני פתחים אין הם זכורים כן תמיד, ולכן ברוח אחת כשרואים שדולק רק בפתח אחד נזכרים ששניהם של אדם אחד, אבל בשתי רוחות כיון שאין רואים כלל שדולק אינו עולה תיכף על ליבם להזכר שיש בבית זה שני פתחים, שהרי אינם רגילים לילך שם ולהשתמש באלו הפתחים, וממילא שייך חשד, ומשא״כ בבית הכנסת שהם משכימים ומעריבים תמיד וממילא אינם שוכחים לרגע שיש כאן שני פתחים. [וע״ע בגליון פנינים הנ״ל (אות ג׳) שציין לעוד הרבה אחרונים שדנו בזה בדברי הלבוש].

תפילה זמנה מרובה

[ד]. הב״ח תירץ כי תפילה שאני שזמנה מרובה ומשו״ה ליכא חשדא שיאמרו שיכנס אח״כ בפתח השני, משא״כ נר חנוכה שזמנה קבוע משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק ולכן יש יותר חשד.

ואולם המאמר מרדכי (סקי״ד) כתב לדחות תירוץ זה מכח שתי טענות, א׳ דעיקר החשד בתפילה הוא בשעה שהציבור מתפללים, וא״כ לא שייך לומר שזמנה מרובה, שהרי אם שוהה זמן מה ואינו נכנס כבר יגמרו הציבור תפילתם.

ב׳ דהרי בביהכ״נ אין הקולא שיאמרו שיכנס אח״כ להתפלל, רק הקולא הוא שיאמרו שתיכף יכנס מהצד השני, ולימוד זכות זה שייך גם בנ״ח אף שזמנה קבוע דסו״ס יאמרו שהדליק בפתח השני, והדק״ל. – וכפי הנראה כוונת הב״ח דלכן בתפילה הקילו כיון שגם לולי הלימוד זכות שיכנס בפתח השני, יש עוד סברא שזמנה מרובה ודו״ק.

אילו הדליק בפתח השני היה מתפרסם

[ה]. עוד תירץ הב״ח כי נרות חנוכה שאני שיש בה פרסום והעובר

בפתח זה אומר אילו היה מדליק בפתח השני היה מתפרסם ונודע לכל, וכיון שאינו יודע מסתמא לא הדליק כלל, משא"כ בבית הכנסת אין הדבר מתפרסם כשנכנס בפתח השני ומשו"ה ליכא חשד.

וגם על זה השיג המאמר מרדכי (שם) דמלבד שעיקר החילוק אינו נראה דאטו הקול יוצא מכל מי שהדליק נ"ח, אך הרי באמת מיירי כאן במדליק בפתח השני וא"כ ממנ"פ מדוע צריך להדליק בפתח זה, והרי הדבר מתפרסם, ואם אין זה מתפרסם סו"ס ליכא חשד שיאמרו שמסתמא הדליק שם דומיא דביהכ"נ.

ויש לציין שגם הפרי חדש כתב לדחות את שני תירוצי הב"ח.

נ"ח מצותו בפתח

[ו]. בהגהות המהרל"ח תירץ כי נרות חנוכה שאני שמצותם בפתח ולכן כל מי שרואה שלא הדליק בפתח זה חושדו שמא לא הדליק כלל, משא"כ בבית הכנסת דליכא מצוה שיכנס בפתח בית הכנסת רק שיהיה בבית הכנסת ולכן גם אם רואים אותו עובר ואינו נכנס אין חשד שיאמרו שנכנס.

ובשו"ת אגרות משה (אבהע"ז ח"א סל"ו) הוסיף בזה ביאור דבנר חנוכה כיון שהמצוה בפתח אז תיכף כשרואים שלא הדליק עולה בליבם החשד, ושוב אינו מסתלק מליבם אף שנזכרים שיש לו שני פתחים, ודוגמא לדבר הא דאסור לדיין לשמוע דברי בעל דין אחד, מפני שנקבעים דבריו בליבו עיי"ש.

בנ"ח יש צד לחשוד שהיה לו להעדיף להדליק כאן

[ז]. עוד תירץ המהרל"ח כי החשד בנרות חנוכה הוא שבני העיר יחשדו אותו שכשם שלא הדליק בפתח זה מפני אנשי עיר אחרת שאין יודעים שלבית זה יש שני פתחים, כך מסתמא לא הדליק כלל גם בפתח השני, משא"כ בבית הכנסת שכל הנמצאים יודעים שיש לה שני פתחים ממילא ליכא חשד. וראה באליהו זוטא (סק"י) וכן בא"ר (סקט"ו) שכתב שלתירוץ זה נתכוין הלבוש הנ"ל (אות ג').

וכעי"ז כתב בשו"ת חכם צבי (סימן צ"א) דהחשד בנרות חנוכה הוא מפני הטועים שסוברים דמדינא צריך להדליק בכל הפתחים משום פרסומי ניסא, וכיון שרואים שלא הדליק בפתח זה יאמרו כשם שלא קיים מצוה מן המובחר להדליק בכל הפתחים כך מסתמא לא הדליק כלל, משא"כ בבית הכנסת דודאי סגי במה שנכנס באחד מהצדדים. [וע"ע להלן אות י"ז].

וכעי"ז כתב גם החמד משה (סק"י) דבית הכנסת שאני שהוא חיוב על הגברא וממילא יאמרו שבוודאי נכנס בפתח השני, דמסתמא רגיל ליכנס שם תמיד, משא"כ בנ"ח דתקנו חז"ל להדליק בפתח הבית והחצר משום

פרסומי ניסא לעוברים ושבים ממילא יש חשד שיאמרו למה פרסם הנס בפתח האחר לעוברים שמה ולא לנו שגם אנחנו עוברים כאן, אלא ע"כ שלא הדליק כלל לכן הצריכוהו לפרסם הנס לאלו ולאלו.

ובשו"ת אגרות משה (שם) הוסיף בזה עוד בסברת החכם צבי דלפעמים צד זה שלא הדליק יש בו יותר עוברים ושבים ואז ודאי יש יותר הידור להדליק כאן, וכיון שלא הדליק שם יחשדוהו שלא הדליק כלל. [וראה להלן סימן ה' (סעיף ח'), ודו"ק].

בבית הכנסת הוא רק מפי בזיון

[ח]. המגן אברהם (ס"ק י"ב) תירץ כי באמת העובר סמוך לבית הכנסת אין חשד שאינו נכנס לבית הכנסת להתפלל ולא חששו לזה כלל, רק הטעם הוא דהוי בזיון שעובר סמוך לפתח ואינו נכנס דאם אינו יכול להכנס יתרחק לפחות מן הפתח ויתבייש בזה שאינו יכול להכנס, משא"כ כשיש לה שני פתחים ליכא כלל בזיון דהרי אפשר שיכנס בפתח השני.

ועיין בפמ"ג בסימן צ' (א"א סקי"ד) מה שהעיר בזה, וגם החמד משה כתב לפקפק בתירוץ זה, וכן העירו עליו גם בספר ככבא דשביט ובסוכת דוד על הרמב"ן, ועיין גם בחכמת שלמה למהרש"ק.

בביהכ"נ יש טעם למה לא נכנס בפתח זה

[ט]. הטורי זהב (ס"ק ט') תירץ כי בית הכנסת שאני שיש סברא למה נכנס דוקא בפתח השני וכגון שמקומו בבית הכנסת סמוך לפתח ההוא, או כדי שלא לעבור נגד המתפללים ולכן ליכא חשדא (ט"ז סק"ט).

כל הנעשה לרבים אין בו חשד

[י]. עוד כתב הט"ז שבבית הכנסת יש רבים שאינם נכנסים בפתח זה, וכל הנעשה לרבים אין בו חשדא. ועיין בפמ"ג ובלבושי שרד ובחכמת שלמה מה שפירשו בכוונתו.

תפילה דאורייתא ואין חושדים אותו

[יא]. בהגהות חכמת שלמה למהר"ש קלוגר תירץ כי תפילה שאני שהוא מדאורייתא לדעת הרמב"ם ומשו"ה אין בזה כ"כ חשד שהוא עובר אדאורייתא, משא"כ נר חנוכה שהוא מדרבנן לכן יש יותר סברא שיחשדו אותו.

וכן תירץ בספר טירת כסף (סוף דרוש א' לפרשת וישב), ואולם בספר ערך השלחן (שם סק"ח) העיר עליו דהרי שם בגמרא הביאו סמך לחשד זה מדין הנחת פאה, והרי מצות פאה הוא מן התורה, וכן העיר עליו גם בספר שלחן לחם הפנים, ושוב כתב ליישב עפ"י מש"כ החיד"א ביוסף אומץ (סימן ל"ב)

כי ברייתא זו מיירי בשיעור שישים שתקנו חז"ל ובזה מיירי החשד שאינו נותן שיעור חז"ל, וע"ע בדבריו מה שהעיר בעיקר התירוץ שהרי אין זה ברור אליבא דכו"ע שחיוב תפילה הוא מה"ת, ואכמ"ל.

תפילה שאני שיש בה שכר פסיעות

[יב]. בספר יהושע (פסקים סימן א') כתב ליישב כי תפילה שאני שיש בה שכר פסיעות ולכן יתלו לומר שמאריך את דרכו להכנס בפתח שני משום שכר פסיעות משא"כ בנרות חנוכה דלא שייך סברא זו, והובא בהגהות הכת"ס שם בשו"ע.

וכן תירץ המהרש"ק בחכמת שלמה, [והוסיף דלפי"ז ה"ה בנרות חנוכה באופן שבצד השני יש יותר עוברים ושבים וא"כ יש הידור להדליק שם, נמי ליכא חשדא שיתלו לומר דמשו"ה לא הדליק כאן רק שם, ועיין מש"כ בזה להלן בסימן ה' (סעיף ח')], וכ"ה במגן גיבורים (סימן צ'), ובספר עושה שלום (ערך חשדא, דף ל"ז ע"ד).

ושו"ר בספר דרשות המראנ"ח הנקרא הנותן אמרי שפר (בסו"פ וישב) שאף הוא עמד על קושיא זו, ותירץ דנרות חנוכה שאני שאין טעם למה ידליק דוקא בפתח השני, ואדרבא משום הידור ראוי להדליק בשניהם ולכן יחשדו אותו שלא הדליק כלל, משא"כ בבית הכנסת דיש לתלות שרוצה ליכנס בפתח השני משום שכר פסיעות (עכ"ד), והרי ששילב בזה שני תירוצים יחד.

חנוכה שאני שהיא באה מזמן לזמן

[יג]. הפרי חדש תירץ כי נרות חנוכה שאני דכיון שהיא באה מזמן לזמן ממילא יחשדו אותו ששכח לקיימה, משא"כ בתפילה שהיא מצוה תדירית.

תפילה בציבור דרבנן ולא גזרו

[יד]. תפילה בבית הכנסת הוא רק מדרבנן ולכן לא חששו כ"כ לחשדא, משא"כ נרות חנוכה דהוי פרסומי ניסא לכן החמירו בו כדאורייתא וחששו יותר לחשדא. (הגהות רבי עזריאל, וזהו להיפך מתירוץ המהרש"ק הנ"ל באות י"א).

ויש להעיר דעיקר יסוד זה דנ"ח החמירו בו כדאורייתא משום דהוי פרסומי ניסא, מבואר גם בשו"ת שאילת יעקב (סימן ל"ו סק"ו) כלפי ענין אחר עיי"ש.[ב]

ב. המסתפק אם הדליק נרות חנוכה

ויש בזה נפק"מ לדינא למי שמסופק אם הדליק נרות חנוכה אם חייב להדליק, דלענין קריאת המגילה כתב המשנ"ב (סימן תרצ"ב ס"ק ט"ז) וז"ל: כתב הפמ"ג ספק אם לא קרא את המגילה

החשד שמסתמך על ברכת הראייה

[טו]. בשו"ת שבות יעקב (ח"ג סימן מ"ח) כתב ליישב דכיון דקיי"ל דהרואה נרות חנוכה צריך לברך שעשה ניסים, לכן יחשדוהו שלא הדליק כלל ומסתמך על ברכת הראייה ואינו מקיים את עיקר המצוה, משא"כ בתפילה דליכא כ"כ חשד שאינו מתפלל כלל.

בנ"ח החשד הוא רק כשיש שני בנ"א

[טז]. בחידושי החת"ס בשבת (כ"ג ע"א) כתב: טעם החשד בנ"ח הוא משום דרוב ישראל המה מהמהדרים שמדליקים נר לכל אחד ואחד ומידי דלא שכיחא שלא יהיה בבית כי אם איש אחד, וכיון שיש כאן ב' מדליקים בבית ויש לו ב' פתחים טוב היה לו להדליק בכל פתח נר אחד, ומדלא אדליק בהאי שמע מיניה דעכ"פ אינינו מהמהדרים וחס על ממונו איכא למיחשדא שמא באידך נמי לא אדליק, וסיים: כן מצאתי כמדומה לי בחידושי מהרי"ט.

ויש לציין כי המהרי"ט שם סיים דכל זה שייך לסוברים כי גם המהדרין מן המהדרין מדליקים נרות לכל אחד מבני הבית, אבל לסוברים כי רק בעל הבית מוסיף והולך, אי אפשר לתרץ כן, וכתב דעל כרחך צ"ל לשיטתם כי החשד כאן הוא מפני שיש בזה חסרון כיס וכנ"ל (אות ב').

אפשר דלא אמרינן בזה ספיקא דרבנן לקולא משום דהוא דברי קבלה (עכ"ל).

ולכאורה זה שייך רק במגילה שהוא מדברי קבלה, דהיינו נביאים וכתובים, משא"כ נר חנוכה שהיא רק מצווה דרבנן, אמנם לשון הרמב"ם (הלכות חנוכה פ"ג ה"ג) הוא דהדלקת הנרות בהן מצוה מדברי סופרים כקריאת המגילה, אלמא דמשוו להו אהדדי (והובא במשנ"ב סימן תר"ע סק"א), ולענין מגילה כתב בהלכות מגילה (פ"א ה"א) דקריאת המגילה בזמנה מצוות עשה מדברי סופרים, והדברים ידועים שהיא תקנת הנביאים (עכ"ל), וצ"ע אם הדלקת נרות חנוכה מיקרי מצווה מדברי קבלה [דהיינו מתקנת הנביאים], ושמא להרמב"ם אין נפק"מ ביניהם.

והנה באמת דעת ההלכות גדולות דמצוות נר חנוכה הוא דאורייתא, והיינו מדאמרינן בגמ' (שבת כ"ג.) דצונו בלא תסור ושאל אביך ויגדך, וכבר נחלק עליו הרמב"ם ז"ל בספר המצוות בשורש הראשון, עיי"ש.

אכן בשו"ת חת"ס (יו"ד סימן רל"ג) כתב דקביעת יום מועד ביום עשיית נס הוא דאורייתא, ורק הקביעה מה לעשות בהם דהיינו נרות חנוכה הוא דרבנן (ועיין בפסקי תשובות סימן תר"ע ס"ק 16), ולפי"ז אפשר דחמיר טפי, ועוד אפשר דמשום פרסומי ניסא חמור יותר משאר דרבנן, כדאשכחן לשאר דברים. [ושו"ר מה שהביא בזה אריכות דברים בפרדס יוסף החדש סימן תער"ב אות תקמ"ח יעו"ש].

והנה עיקר תירוץ זה כתב מדנפשיה גם בשו"ת גנזי יוסף (סימן קכ"ג).

וכעי"ז כתב בשו"ת בית שערים (או"ח סימן ש"ס) אך הוא כתב כן בהקדם דברי רש"י שם בשבת דפירש חצר שיש לו שני פתחים היינו כששני בני אדם דרים שם, ולפי"ז נראה דכל החשד הוא רק כשהוא של שני בנ"א דאז שניהם צריכין להדליק, כיון שאין אחד סמוך על שלחנו של השני, ואפילו אם מדינא סגי באחד מ"מ משום מהדרין צריך נר לכ"א, ועיין ברמ"א סימן תרע"א (סעיף ב') שכל אחד צריך ליתן נרותיו במקום מיוחד כדי שיהיה היכר כמה נרות מדליקין ומשו"ה שפיר יש מקום לחשדא אם ידליקו ב' נרות בפתח אחד שיאמרו אם איתא ששניהם הדליקו נ"ח הלא כ"א צריך מקום מיוחד, ואמאי לא הדליק אחד בפתח זה כדי שיהיה פרסומי ניסא בשני רוחות, אלא ודאי אחד לא הדליק כלל ולא קיים מצות נ"ח, או אפילו צריכין ב' נרות רק משום מהדרין נמי יאמרו מדאינם מן המהדרין שא"כ היה לאחד להדליק בפתח זו כנ"ל גם עיקר מצות נ"ח לא קיימו אפילו אחד מהם וכ"ז בשתי רוחות. אבל מרוח אחד אם רואין שני נרות בפתח אחד ל"ש חשד זה, וכן כשהוא באמת של אדם אחד מסתברא לשיטת רש"י שאין חשד כלל דמה סברא היא זו כיון דלא אדליק בהאי פתחא בהך פתחא נמי לא אדליק הא בהאי לא אדליק משום דלא צריך,[ג] ועכ"פ לפי"ז ניחא בפשיטות דבבית הכנסת לא שייך כלל חשד בב' פתחים, דכל החשד הוא רק משום שיש כאן שני בנ"א.

בנ"ח גם לולי החשד מצוה להדליק בשתי פתחים

[יז]. עוד כתב לתרץ בשו"ת בית שערים (שם) כי גם לולי החשד מצוה להדליק בשני פתחים משום פרסומי ניסא, אלא שאינו מצוה חיובית, אלא בחד פתח דהחיוב הוא מצד עיקר המצוה זכר לנס וצריך לעשות משום מצוה שיהיה גם פרסומי ניסא, או אולי גם פרסומי ניסא בחד פתח הוא חיוב אבל כיון דאיכא פרסום, תוספות הפרסום בפתח שני הוא רק למצוה המובחר, ועל ידי כן חשדי ליה דגם באידך פתחא לא אדליק ולא עביד פרסומי ניסא והדליק רק בפנים וקיים עיקר מצות נ"ח לזכר הנס, אבל שלא קיים כלל מצות נ"ח לא חשדי ליה כלל, וזהו דיוק לשון הגמרא ד'בהך פתחא נמי לא אדליק', והיינו שהדליק בתוך

ג. ובעיקר ענין זה עיין להלן סימן ה' (סעיפים ט'-י"א).

הבית ולא שלא הדליק כלל, ולפי״ז א״ש דשם בביהכ״נ אף דלא עייל בהאי פתחא ולא קיים מצוה מן המובחר מ״מ לא חשדי ליה שלא קיים המצוה כלל. [והוסיף דזהו כעין דרכו של החכ״צ הנ״ל באות ז׳, אלא דהח״צ כתב שהטועים סוברים שצריך להדליק בשתי פתחים ולשיטתו אין זה טעות].

בביהכ"נ יש אומדנא דמוכח שברצונו להכנס

[יח]. בספר ככבא דשביט תירץ דבבית הכנסת יש אומדנא דמוכח שברצונו להכנס, שאל״כ למה עובר שם בדרך הסמוך לביהכ״נ, ומשו״ה כשיש שתי פתחים יאמרו שנכנס בפתח השני, אבל גבי נר חנוכה הרי אין שום רגליים לדבר שקיים מצות נר חנוכה ומשו״ה יש חשד.

בביהכ"נ לעולם שתי הפתחים ברוח אחת

[יט]. בקונטרס ירח האיתנים עה״ת (פרשת וילך דף ק׳ ע״א, נדפס בסוף שו״ת איתן האזרחי) תירץ עפ״י המבואר בשו״ע או״ח סימן ק״נ שאין פותחים פתח לבית הכנסת אלא כנגד הצד שמתפללים לאותה העיר, וכגון אם מתפללים למערב יפתחהו למזרח, וא״כ נמצא דבביה״כ שיש שתי פתחים היינו ששתי הפתחים הם באותו הרוח, וא״כ באמת אין שום חילוק בין נ״ח לביהכ״נ, דהרי גם בנ״ח כשיש שתי פתחים ברוח אחת ליכא חשדא (עכ״ד).

ולענ"ד תירוץ זה ליתא דכ״ז שייך רק אם נכנס באמת בפתח השני, אבל מסתימת דברי הגמרא והשו״ע משמע דמיירי אפילו כשאינו נכנס כלל לבית הנכסת, דמ״מ בכה״ג ליכא חשד, והוי כאינו עובר כלל אצל פתח ביהכ״נ.

עוד יש להעיר דלשיטתו יוצא חידוש גדול דבאופן שאין שתי הפתחים של הביהכ״נ ברוח אחת שייך חשד, ודוחק לומר דלא פלוג בזה חז״ל, ועיין.

בחנוכה יש גם חשד של אנשי עיר אחרת

[כ]. לענ״ד י״ל דשאני נ״ח שיש חשד גם מצד אנשי עיר אחרת שאינם יודעים כלל שיש לבית זה עוד פתח וממילא יחשדו שלא הדליק כלל, ואע״ג דמסקינן בגמרא דלא חיישינן לחשד דעלמא דא״כ אפילו מרוח אחת נמי שייך חשד זה שיסברו שהבית חלוק מתוכו, מ״מ י״ל דחשד זה מצטרף לסניף כשהפתחים משתי רוחות דאז כלפי אינשי דעלמא שייך חשד חזק שהרי אין לו פתח אחר, וגם כלפי אנשי עירו שייך קצת חשד דשמא כשם שלא הדליק כאן כך לא הדליק שם, ואפשר

גם דאף אם לא שכיח כלל אנשי עיר אחרת בלילה (עיין מג"א תרע"א סקי"ב), מ"מ בקרב אנשי העיר גופא יש מקצת בנ"א שאינם יודעים את תבנית הבית, ובצירוף שני החששות יחדיו חייבו חז"ל להדליק, משא"כ בביהכ"נ שכל העומד בתוכו אף אם אינו מאנשי העיר רואה תיכף שיש שם שני פתחים, וממילא שייך רק חשד זוטא דאולי כשם שלא נכנס מכאן כך לא יכנס משם, ומשום זה לחוד לא החמירו.

והנה לפי"ז ארווח לן לבאר מה שדנו האחרונים מדוע לא מצינו בחז"ל לגבי הדר בעלייה המדליק בחלון שצריך להדליק בשתי חלונות (ועיין בענין זה להלן בפרק ה' סעיף נ"ג), ולפי משנ"ת ניחא מאד דכלפי חלון הכל יודעים שבכל בית יש כמה וכמה חלונות, וממילא לא שייך כלל ענין חשד, ולא דמי לפתח הבית שעפ"י רוב יש לכל בית פתח אחד, וא"כ כשיש שתי פתחים משתי רוחות שייך חשד מפני שלא ידעו שיש עוד פתח בצד השני, וק"ל.

שאני ביהכ"נ שרואים אותו תמיד בפנים

[כא]. עוד נלענ"ד לחלק שבית הכנסת שאני שהיא מצוה תמידית ב' או ג' פעמים ביום וכיון שרואים אותו מתפלל תמיד בבית הכנסת, [דהרי מיירי כשיש רק בית הכנסת אחד דאל"ה ודאי ליכא חשד דיאמרו שהולך לשם וכמבואר שם בסוגיא], וממילא כשיום אחד עובר ואינו נכנס לא יחשדו אותו, שיאמרו שנכנס בפתח השני, דמהי"ת לחשוד בו שאינו מתפלל דוקא ביום זה, וגדולה מזו מצינו בסוגיא שם בברכות שאם יש לו תפילין בראשו מותר לו לעבור אעפ"י שיש רק פתח אחד, וביאר הרמב"ם שהטעם הוא שהתפילין מוכיחין עליו שהוא רודף אחר מצות ואינו ממבטלי תפלה, וא"כ כ"ש במי שקבוע כל יום להתפלל ורואים אותו בפנים. -

משא"כ הכא שהעוברים ושבים בכל לילות החנוכה בפתח זה יאמרו שאינו מקיים כלל מצות נרות חנוכה שהרי לא הוחזק ביניהם שהוא מקיים מצוה זו.

בנ"ח החשד שהוא מבטל כל המצוה משא"כ בתפילה

[כב]. עוד נראה ליישב בפשיטות דבנ"ח חששו יותר לחשד, כיון ששם החשד הוא שאינו מקיים כלל מצות נ"ח, ונמצא שהוא מבטל מצוה רבנן מכל וכל, משא"כ בבית הכנסת אף אם אינו נכנס כלל לבית הכנסת, אין החש שהוא מבטל לגמרי מצות תפילה, דאדרבה הסברא נותנת שהוא מתפלל בביתו, או שיתפלל אח"כ בבית הכנסת, וכל החשד הוא רק שאינו מתפלל עם הציבור, וא"כ החשד הוא רק על הוספה למצות תפילה, שחייבו חז"ל להתפלל בציבור, וא"כ י"ל דכלפי זה לא החמירו כ"כ.

ושו"ר בגליון פנינים הנ"ל שהביא בשם ספר נוה שלום (או"ח סימן צ' סק"ט, נדפס בליוורנו שנת תקס"ד) שכבר כתב שני תירוצים אלו, א' שהחשד בתפילה אינו שמבטל לגמרי מצות תפילה, ב' דשאני תפילה שהוא באקראי עיי"ש, וברוך שכוונתי.

בנ"ח החמירו מפני שעי"ז מתרבה הפרסומי ניסא

[כג]. עוד נלענ"ד לומר כי שאני נ"ח דניחא להו לחז"ל שידליק בשני הפתחים, דסו"ס יש בזה מעלה של פרסומי ניסא, וכל מה שמרבים לפרסם את הנס הרי זה משובח, ולכן מפני סברת החשד אף שאינו חשד ברור החמירו חז"ל שידליק בשניהם, משא"כ בעובר אחורי בית הכנסת שאין לנו שום ריוח ומעלה במה שיכנס דוקא בפתח זה, אי נמי שיתפלל דוקא כאן, ולכן לא אסרו באופן שאין החשד ברור.[ד]

ד. ודאתאן להכי יתכן שיצא בזה חומרא דהנה באמת יש לחקור בעיקר חיוב ההדלקה מפני החשד האם צריך הדלקה ככל פרטיה ודקדוקיה, או שמא סגי בהדלקה כל שהוא רק כדי לסלק את החשד, ולכאורה יש לדמות זה לשחיטת בן פקועה שהוא גם כן מפני מראית עין, ונחלקו בה הראשונים האם בעינן שחיטה כשירה, או שמא סגי במה שאינו נוחר או עוקר אבל אם הגרים וכדומה כשירה, וכמבואר בטור וב"י ביו"ד סימן י"ג, אכן דעת רוב הראשונים שם דבעינן שחיטה כשירה, וכן פסק השו"ע שם (סעיף ב') עיי"ש, וגדולה מזו מצאתי בדברי הפרי תואר שם (סימן י"ט סק"א) שכתב דלגבי נ"ח הכל מודים דבעי למיעבד ככל חוקות ומשפטי חנוכה בשמן זית ושיעור וכו' (עכ"ל).

אכן בחידושי המהרא"ל צינץ שם ביו"ד (הלכות שחיטה דף ל' ע"ב סק"ה) כתב בפשיטות דאם הדליקו בפתח השני או שהדליקו חרש שוטה וקטן, שוב לא שייך חשדא דסו"ס הנר דולק שם (עכ"ד).

ולענ"ד יש לדון דאף שעיקר תקנת חז"ל היתה מפני החשד מ"מ חייבוהו בכל אופן משום לא פלוג אף בדליכא חשד, וא"כ בעינן הדלקה כהלכתה, ובפרט לפמשנ"ת דיתכן שמפני הסברא של חשד תקנו חז"ל שידליק גם בצד הזה דעי"ז איכא ריבוי של פרסומי ניסא, וא"כ לעולם צריך הדלקה כשירה, ואע"ג דמבואר בפוסקים דבמקומות שמדליקים בפנים ליכא חשד אינו מחוייב להדליק בשניהם היינו משום דהתם מעיקרא ליכא ענין חשד, אבל בדאיכא י"ל דלא פטרוהו בסילוק החשד גרידא רק חייבוהו מכח זה בהדלקת נרות חנוכה כדין משום פרסומי ניסא, ודו"ק.

וראה להלן בסימן ה' (סעיפים כ"ו-ל') מש"כ לדון עוד על פי יסוד זה דלא מהני סילוק החשד ע"י תחבולות שונות וכגון להניח שם נרות כבויים, או עדים שיכריזו ויאמרו שפלוני הדליק בצד השני, וכן כל כיו"ב, דבכל זה היה מקום לדון אילו היתה תקנת חז"ל לסלק את החשד אבל כיון שתקנו משום החשד מצות נ"ח י"ל דבדוקא תקנו כן, ובפרט אם נאמר שיש בזה גם רצון להרבות בפרסומי ניסא וממילא א"א להתחכם ולסלק את החשד ע"י פעולות אחרות.

חשד כלפי חיוב קימה בפני הרב

והנה במסכת קידושין (ל"ג ע"ב) איתא אין תלמיד חכם רשאי לעמוד מפני רבו אלא שחרית וערבית, וכתבו שם התוס' וז"ל: נראה לפרש דדין זה אינו נוהג אלא באותם הדרין בבית הרב דמסתמא עמדו שחרית וערבית, אבל תלמידים אחרים חייבין לעמוד אפילו מאה פעמים ביום, שמא יראה אחר ויחשדם, ואפילו אותם שדרין בבית הרב נמי אם באו פנים חדשות צריכין לעמוד.

וראה בפר"ח (סו"ס תרע"א) שכתב להקשות מסוגיא זו על תירוצו השני של הב"י הנ"ל שחילק דלכן רק בנ"ח חששו לחשד ולא בתפילה, משום דבנ"ח יש חסרון כיס, והרי כאן בקימה מפני רבו דליכא חסרון כיס ולא חיישינן לחשד.

והוסיף דגם לתירוץ ראשון של הב"י דבתפילה אין חושדים אותו לפורק עול מלכות שמים, גם כן קשה קצת הרי מורא רבך כמורא שמים, וא"כ מדוע כאן שייך חשד.

ולכן תירץ באופן שלישי דשאני חנוכה שהיא מצוה הבאה מזמן לזמן ולכן חיישינן לחשד ששכח לקיים מצוה זו (עכ"ד).

ולכאורה דברי הפר"ח תמוהים דבאמת גם בבית הכנסת חיישינן לחשד כשיש פתח אחד, אע"ג דזהו פריקת עול, וגם ליכא חסרון כיס, אלא דכשיש שני פתחים ואפשר לתלות שנכנס לשני בזה לא חיישינן לחשד מכח הסברות הנ"ל, ומשא"כ בת"ח היושבים לפני רבם דבודאי שייך חשד שהרי אין להם במה לתלות. [ושו"ר בגליון פנינים הנ"ל שכבר הביא טענה זו על הפר"ח בשם ספר אמר ידיד ע"מ שבת (נ"ג ע"א)].

וע"כ צ"ל דס"ל להפר"ח דגם התם בתלמידים הוי כעין שני פתחים שכל הרואה יכול לתלות דמסתמא כבר קם לפני רבו ביום זה, אלא דאכתי איכא חשדא שיאמר כשם שלא קם עכשיו כך לא קם אז וא"כ זה דומה לחשד של נ"ח, ועדיין צ"ע.

והשלחן גבוה כאן בסימן תרע"א (ס"ק כ"ב) הזכיר ג"כ קושיא זו על תירוץ הב"י דמ"ש מהחשד של קימה בפני הרב, וציין למש"כ בזה ביו"ד

וכן יש בזה נפק"מ לענין אם דין נרות החשד כדין נרות חנוכה לכל דיניהם, וכמשנ"ת שם בסימן ה' (סעיפים מ"א-מ"ט).

סימן רמ״ב (סקמ״ז) ושם הביא קושיא זו בשם ספר בית דוד (סימן תס״ח) וכתב ליישב דהתם שאני דכדי שלא לחשדו צריכים הרואים לתלות ב׳ דברים, א׳ שהתלמידים היו כאן לפני כן, ב׳ שאז קמו בפני הרב, ומשו״ה חיישינן לחשד אפילו בדליכא הפסד ממון, משא״כ בנ״ח שיש רק ספק אחד שמא הדליק ושמא לא הדליק, וכן בביהכ״נ שמא יכנס בפתח השני ושמא לא יכנס, וכל כה״ג לא חיישינן לחשד רק כשיש הפסד ממון.

והוסיף עוד ליישב בזה מה שהקשה היד אהרן כאן קושיא אחרת ממש״כ התוס׳ בבכורות (כ״ט ע״א ד״ה תרי) וז״ל: ועוד דבזה לא יחשדוהו לעולם שיתיר את האיסור כדי להינצל מטורח של פעם שניה (עכ״ל).

וא״כ מדוע כלפי קימה בפני הרב שהוא ג״כ רק ענין של טורח כן שייך חשד, ולהנ״ל ניחא דבבכור איכא רק ספק אחד (עכ״ד). ולכאורה גם בלא״ה י״ל בפשיטות דהתם בבכור שאני שאינו חשוד מחמת טרחא להכשיל את חבירו באכילת קדשים בחוץ, משא״כ הכא שהוא רק ביטול מצוה.

מה עדיף יותר להדלקת נ"ח מנורה יקרה או מנורה יפה

צדדי הספק

א. כתב בספר חסד לאברהם (מעין שני הנקרא עין הקורא נהר נ"ח) וז"ל: דע שט"ו מיני כלים ראויים להדלקה, וכל הקודם קודם מהם משובח משום זה אלי ואנוהו, הא' כלי זהב, ב' כלי כסף, ג' נחושת קלל דומה לזהב, ד' נחושת אדום, ה' של ברזל, ו' בדיל, ז' עופרת, ח' כלי אבנים, ט' כלי זכוכית, י' כלי עצים, י"א כלי חרס מצופה באבר, י"ב כלי חרס בלתי מצופה וצריך שיהיה חדש, י"ג קליפות רימון, י"ד קליפות אגוז הנדיי, ט"ו קליפות האלון, ואלו הקליפות צריך לעשותם כלי כמו לעשותם כף מאזנים או למוד בהם פלפלין וכיוצא, אבל קליפות בצלים וביצים וכיוצא אינם ראוים להדלקה (עכ"ל).

והבאר היטב (סימן תרע"ג ס"ק י"ג) כתב וז"ל: ובסדר היום האריך שכל אחד יטריח לעשות לו מנורה יפה, ומי שידו משגת יעשה של כסף (עכ"ל).

וכ"ה במשנ"ב (שם ס"ק כ"ח) וז"ל: כתבו הספרים שטוב שכל אחד יטריח לעשות לו מנורה יפה לפי כוחו, וכן הנרות יעשה יפה.[א]

ויש לחקור במי שיש לו שתי מיני כלים להדליק בהם נרות חנוכה, ואחד מן הכלים יקר יותר מן הכלי השני, אבל הכלי הזול מרהיב ביפיו ונוצץ יותר מן השני, איזה מהן עדיף להדליק בו נר חנוכה.

ושורש שאלה זו תלויה במה שיש לחקור בכל הדין הכללי של הידור מצוה, כלפי שני חפצי מצוה שאחד מהן משובח בגופו והשני משובח במראהו, איזה מהן מהודר יותר.

שני שעירי יוה"כ המשובחים בגופם או במראם איזה עדיף

ב. והנה במסכת ביומא (ס"ב ע"א) שנינו במשנה שני שעירי יום הכיפורים מצותן שיהו שניהן שוין במראה ובקומה ובדמים, והיינו שהשעיר לשם והשעיר לעזאזל צריכים להיות שוים ודומים באלו השלשה דברים, שהם מראה וקומה ודמים.

א. ואגב יש להעיר כי שורש דין הידור בזה תלוי האם הכלי הוא חלק מעיקר חפץ המצוה דלפי"ז ודאי שייך בו הידור, אבל אפילו בלא"ה יתכן ששייך בו הידור, וכבר דנו בזה האחרונים אם שייך הידור מצוה בחפצים המשמשים את חפצי המצוה, א"נ בחפצי הכשר מצוה, ולגבי נידו"ד בסיבת ההידור שיש בזה, ראה בשו"ת אז נדברו (חי"ג סימן מ"ט-נ'), ובתשובות והנהגות (ח"ג סימן רי"ח), ובספר מאי חנוכה (עמוד כ"ה הערה 1).

ובירושלמי שם (פ״ו ה״א) איתא משובח בגופו ומשובח במראהו איזה מהן קודם, ומסקנת הירושלמי דמשובח בגופו עדיף, ופירשו שם הפני משה והקרבן העדה דכוונת הירושלמי באופן שיש לנו שני שעירים שאחד מהן משובח בגופו והיינו שהוא שמן, והשני אינו שמן כ״כ אבל הוא משובח במראהו יותר מחבירו, איזה מהן עדיף ליקח לקרבן.

ולפי דבריהם אין איבעיא זו דווקא בשני שעירי יו״כ דהתם אדרבה הרי צריך שיהיו שני השעירים שוין [ואף שאין זה מעכב בדיעבד מ״מ לא שייך האיבעיא שם דהרי על כרחו יקח את שני השעירים ויפיל בהם גורל], רק הוא איבעיא כללית בקרבנות כשצריך להביא איזה קרבן ויש לנו אפשרות בשני בהמות שאחד משובח בגופו והשני משובח במראיו איזה מהן עדיף.

ולפי״ז יש לנו ללמוד מכאן יסוד חדש בהלכות הידור מצוה דאם יש לנו שני חפצי מצוה, שאחד מהן משובח מחמת איזה מעלה שבגופו, והשני משובח מחמת מראהו, אזי המשובח בגופו עדיף יותר.

ג. אכן בספר משאת המלך עה״ת בפרשת אחרי הביא את דברי הירושלמי הנ״ל והעיר ע״ז בזה״ל: ולכאורה זו בעיא בעלמא בקרבנות בהידור איזה מהן קודם ומפני מה בעי לה הכא אמתניתין דב׳ שעירין דלא שייך להכא כלל, אמנם למבואר מובן היטב כיון דעיקר הדין שוים היינו שיהיו שוים במעלתן, לכן בעי איזו מעלה עדיפא, וכגון אם לפנינו ב׳ שעירים ששוים בגופן, וב׳ שעירים ששוים במראה איזה זוג קודם, והוא לפי שעיקר הדין שויותם הוא שיהיו שוים במעלתן וכמו שנתבאר. [ועיין ביותר אריכות מש״כ בזה בחידושי על סדר הרמב״ם סימן שמ״ה] (עכ״ל).

והיינו שהוא חולק בזה על המפרשים הנ״ל וס״ל דלא מיירי הירושלמי מדין הידור מצוה גרידא, רק מיירי בשני השעירים שמצותן להיות שוה בג׳ דברים שהם מראה קומה ודמים, וע״ז נסתפקו בירושלמי באופן שאין לנו את כל הג׳ מעלות בזוג אחד של שעירים איזה מהן עדיף, ולמסקנא יש להעדיף את אותו הזוג שהם שוים בדמים שזהו שבח שבגופם.[ב]

ומיהו באמת נראה דאין כאן מחלוקת לדינא לגבי נידון דידן, דגם לדברי המשאת המלך יש ללמוד מכאן

ב. ויש להסתפק לפי דרכו של המשאת המלך מה הדין כשזוג אחד שוין במראה וזוג השני שוין בקומה איזה מהן עדיף, ובאמת צ״ב לפי״ד מדוע לא דן הירושלמי בשאלה זו ג״כ, ומזה ראיה קצת דלא כפירושו בדברי ירושלמי רק שהוא ענין בפנ״ע, וכן משמע מפשטות לשון הירושלמי דלא נקט משובח בדמים ומשובח במראה רק שינה הלשון ונקט מושבח בגופו וע״כ שהוא ענין אחר.

לכל הידור מצוה, דכיון דאשכחן לגבי שעירי יוה"כ דיש יותר קפידא שיהיו שוין בגופן יותר ממה שיהיו שוין במראיהן, ע"כ דשבח שבגופו יש לו יותר חשיבות ולכן בזה נקבע יותר אם הוא שוה לשעיר השני או לא, וא"כ ה"ה בשאר הידור מצוה יש להקדים את המשובח בגופו, ודו"ק.[ג] [וראה עוד להלן סימן ז' אות ד'].

שני מיני פת שאחד משובח בטעמו ואחד במראהו איזה קודם לברכה

ד. וראה בשו"ת תורה לשמה (סימן ק"ב) לבעל הבן איש חי שנשאל בזה לענין שני מיני פת שהאחד טעמו משובח והשני מראהו משובח מה עדיף לברך עליו, וז"ל: שאלה מי שיש לו בשבת שני מיני פת, המין הא' יש לו טעם חשוב מאד שעשוי מחיטים שמנים וטובים אך מראהו לא טוב כ"כ כי הוא מושחר, ומין השני מראהו טוב מאד שהוא נקי ולבן הרבה אך טעמו אינו חשוב, כי מלבד שהחיטים היו כחושים, עוד גם העיסה שלו נתחמצה הרבה ויש בו טעם חמוץ, ונסתפקנו מאיזה מין ראוי להניח על השולחן בסעודת שבת לברך עליו המוציא. - תשובה אותו המין שיש לו טעם חשוב ומשובח הוא עדיף טפי ומוקדם, ואע"פ שמראהו אינו טוב כ"כ, והכי איתא בירושלמי דיומא בריש פרק ששי בענין שני השעירים אחד משובח בגופו ואחד משובח במראיו מי קודם פירוש אחד הוא שמן ואין מראהו טוב ואחד מראהו טוב ואינו שמן כ"כ - ופשיט ליה דמשובח בגופו הוא קודם על משובח במראיו ע"ש, וא"כ ה"ה הכא גבי פת לסעודת שבת משובח בגופו קדים וצריך לבצוע על אותו שטעמו טוב (עכ"ל).

אכן מש"כ כן לגבי שבת לכאורה הוא לאו דווקא דהרי גם בחול צריך להקדים את המושבח יותר, עיין או"ח סימן קס"ח (סעיפים א'-ה'), וצ"ע.

קלף נאה או קלף חזק איזה מהן עדיף

ה. בספר קסת הסופר על הלכות סת"ם (סימן י"ט לשכת הסופר סק"ה) דן לגבי סופר ששכח לכתוב כמה תיבות באיזה פסוק וכתבם למעלה מן אותה השורה [והיינו שכתבם באותיות קטנות בריוח שבין שורה לשורה, ומותר לעשות כן, וזה נקרא תליית תיבה], ושוב נמלך הסופר ורוצה למחוק שם כמה שורות ולחזור ולכתוב באופן מצומצם, שעי"ז לא יצטרך לכתוב תיבות למעלה מן השורה, והשאלה היא אם מותר לעשות כן דהרי עי"ז יהיה נאה יותר, והביא שבספר אניה דיונה

ג. וכן לאידך גיסא אף לסוברים שכוונת הירושלמי לשאר הידור מצוה, מ"מ יש ללמוד כלפי שני שעירים דזוג השוין בגופם עדיפי מזוג השוין במראם, וע"ע בספרי משנת הדעת על הרמב"ם הלכות טומאת צרעת (פרק י"א ס"ק קפ"ב).

(סוף ח״ב הנקרא שערי אמת) פסק לאסור מפני שאם ימחוק יוחלש שם הקלף, וה״ז דומה לדברי הירושלמי הנ״ל דמשובח בגופו עדיף כמראה, וה״נ כאן כשהוא מניח את הקלף כמו שהוא הרי הוא חזק יותר ומשובח בגופו, וזה עדיף מלמחוק ולתקן אף שאז יהא משובח במראה.

ואולם בעל קסת הסופר חלק עליו והוכיח מדברי הפוסקים דמותר לגרוד ולמחוק כדי לתקן וכתב לדחות את הראיה מדברי הירושלמי הנ״ל, וז״ל: ובאמת אין זה ענין כלל להך דשני שעירים דהתם משובח בגופו היינו שהוא שמן ובעל בשר, וזה ג״כ שבח הנראה וגם דרכן של אדם לבחור כזה, אבל הקלף כל שהוא יותר נאה יש לבחור בו, וכן דרכם של בני אדם המתהדרים שבוחרים במלבושים נאים אעפ״י שאינם חזקים כמו הבלתי נאים (עכ״ל).

מנורה יפה ומנורה נאה איזה מהן עדיף

ו. וכעת נחזור לדידן במי שיש לו שתי מיני כלים להדליק בהם נרות חנוכה, ואחד מן הכלים יקר יותר מן הכלי השני, אבל הכלי זול מרהיב ביפיו ונוצץ יותר מן השני, איזה מהן עדיף להדליק בו נר חנוכה, ולפי מה שנתבאר יוצא שהמשובח בגופו עדיף על המשובח במראהו.

וראיתי בספר חשוקי חמד (שבת כ״ג ע״א) שכבר חקר בשאלה זו ממש, מה דינו של אדם שיכול לקנות חנוכית כסף פשוטה, או של נחושת המרהיבה ביפיה על ידי חיטובים מעשה ידי אומן, מה עדיף, היקר יותר, או היפה יותר.

והביא שם את דברי הפוסקים בשם החסד לאברהם שמנה ט״ו מיני כלים ראוים לנר חנוכה וכל הקודם משובח, ומסתימת הדברים משמע שכסף עדיף מנחושת אפילו אם הנחושת יפה יותר.

ושוב העיר על זה מהא דאיתא במסכת בבא בתרא (ד׳ ע״א) שמי שלא ראה בנין הורדוס, לא ראה בנין נאה מימיו, ומבואר שם בגמרא שבתחילה עלה על דעתו לצפות את בית המקדש בזהב, ואמרו לו חכמים שעדיף לצפותו בשיש כחול משום שדומה לגלי הים שהם נעים ונדים, והעין משתעשעת בראייתם יעו״ש, הרי שהיפה עדיף מהיקר, ואם כן יש לכאורה לנהוג כך גם בענינינו להעדיף את הנחושת היפה מהכסף היקר.

וכתב לדחות ראיה זו עפ״י מש״כ שם התורת חיים שעל ידי השיש הכחול כשהקב״ה יסתכל בבית המקדש יזכר בזכות אבות שנמשלו לגלי הים, כמבואר בסנהדרין (צ״ד ע״ב) ׳צהלי קולך בת גלים בתו של אברהם יצחק ויעקב, שעשו מצוות כגלי הים׳, וא״כ שאני התם שיש בזה סיבה מיוחדת.

ובסוף דבריו הביא שם את דברי הירושלמי הנ"ל דמשובח בגופו עדיף משובח במראהו, וא"כ ה"נ יש להעדיף את מנורת הכסף שהיא יקרה יותר.

ובספר סוכת חיים כתב להסתפק אם יש מנורה מכסף, ואינו נראה ככסף [וכגון שאינה מצוחצחת וכדומה], האם עדיף להדליק בה, או במנורה המצופה כסף שנראה יותר מהודר.

וכתב לפשוט ספק זה מן הירושלמי הנ"ל שמשובח בגופו עדיף ממשובח במראיו, ושוב כתב לדחות דאינו דומה לכאן, דהרי לא מיירי התם בנוגע דין ואנוהו, אלא לגבי קרבנות לידע מי עדיף להקטיר, וע"ז אמרינן דעדיף להקריב בהמה ששמן, אבל כאן י"ל דהכל תלוי במראה, ושוב הביא את הראיה מדברי הגמרא הנ"ל כלפי בנין הורדוס, וכתב לדחותה עפ"י דברי התורת חיים הנ"ל.

מנורה העשויה ממין אחד וציפו אותה במין אחר

ז. והנה בעיקר דברי החסד לאברהם הנ"ל שמנה ט"ו מיני כלים לפי חשיבותם לעשות בהם מנורה להדלקת נרות חנוכה, ראיתי בספר מריח ניחוח (גליון 19) שנסתפק אם ציפה חנוכיה מזהב בכסף או נחושת וכדומה, האם ירדה ממעלתה להיות כהציפוי או לא, עוד נסתפק אם ציפה חנוכיה מכסף או מנחושת וכדומה בזהב האם יש לזה מעלה של חנוכיה מזהב.

וצידד לומר כי ע"י הציפוי לא עלתה המנורה במעלתה וגם לא ירדה, והביא ראייה לזה מדברי החסד לאברהם גופא דהרי כתב במיני הכלים הראויים להדליק לחנוכה במעלה ה-יא' כלי חרס מצופה מאבר, והנה אבר הוא בדיל והבדיל הוא השישי במעלתו במיני הכלים הראויים להדליק נר חנוכה ולכאורה יש לשאול מה הטעם שהחסד לאברהם אינו מחשיב כלי זה החרס המצופה באבר למעלה ו' והרי הוא מצופה באבר שהוא הבדיל, אלא מוכרח לומר שאזלינן בתר הכלי מה הוא דאם הוא כסף או נחושת וציפה אותו זהב הוא נשאר במעלת הכסף או הנחושת ואינו עולה במעלה יותר מזה. וכן אם הוא של זהב וציפה אותו בכסף או בנחושת הרי הוא נשאר במעלתו להיות כזהב ואינו יורד במעלה.

אך יש לדחות שאולי החרס הוא כלי גרוע בפני עצמו ואין זה מוסיף במה שמצפה אותו באבר, שיהיה בזה משובח יותר, משא"כ כלי כסף או נחושת שציפה אותו בזהב מכיון שכלים אלו מצד עצמם משובחים עולים הם במעלה במה שמצפה אותם בזהב להיות כמעלת כלי הזהב, אכן כלי זהב שהוא משובח מצד עצמו ואין הוא צריך שום ציפוי א"כ אין זה גורע אם מצפה אותו בכסף או בנחושת להשוות אותו

כהציפוי כי מעולה הוא מצד עצמו וצ״ע (עכ״ד), ועיי״ש מה שהביא עוד בזה.

ובספר סוכת חיים (שם) כתב גם כן שיש להסתפק לדעת הר״י בן הראב״ד דס״ל דעדיף להדליק בזהב יותר משל כסף, האם עדיף להדליק במנורה שמצופה מזהב יותר ממנורה של כסף ממש.

ואפילו את״ל דכסף ממש עדיף מציפוי כסף, מ״מ כאן יש להסתפק דעדיף להדליק בציפוי זהב יותר משל כסף, כיון דמראה של זהב עדיף משל כסף, וצ״ע.

ח. אכן לפמשנ״ת הרי כלל גדול בידינו כי לעולם משובח בגופו עדיף ממשובח במראהו, ומשו״ה ברור שמנורה שכולה עשויה מאבר עדיפה ממנורת חרס המצופה באבר, דאף שבמראהו הם שוים סו״ס הרי זה משובח בגופו ויקר יותר מזה.

ולפי״ז מנורה שכולה כסף עדיפא לכאורה ממנורה של עץ המצופה בזהב, באופן שדמי הציפוי לחוד זולים ממנורה של כסף, דאף שכלפי המראה זה עדיף שהרי הוא נראה זהב, מ״מ אזלינן לפי שבח שבגופו.

ומיהו לאחר העיון יש לדון בכ״ז דהרי נחלקו הפוסקים אם שייך ענין הידור מצוה באופן שאין ההידור ניכר כלפי חוץ, ועיין בענין זה בדברי התוס׳ במנחות (ל״ב ע״ב בד״ה הא) ובמסכת מידות (פ״ד מ״א) ובהגהות בית שאול שם, ובדברי הרמ״א באו״ח בסימן ל״ב (סעיף ד׳) ובביאור הגר״א שם (סקי״ב), וכן בדברי הרמ״א בסימן קמ״ז (סעיף א׳) ובאחרונים שם, ועיין גם בשפת אמת ע״מ ר״ה (כ״ז ע״א), ובשו״ת אבנ״ז (סימן תל״ב סק״ג), ועיין גם להלן סימן כ״ו (אות ו׳), ואכמ״ל -

ומעתה לסוברים שכל דין הידור הוא רק בדבר הנראה לעין א״כ לכאורה ליכא עדיפות למנורה שכולה זהב יותר ממנורה של עץ המצופה בזהב באופן שכלפי חוץ שניהם נראים שוים זה לזה דכיון שאין עדיפות בעצם ההדלקה בשל זהב, וכל הענין הוא רק משום הידור מצוה וממילא כל שאינו נראה לעין לא משגחינן ביה.

ואין זה סותר לדברי הירושלמי דמשובח בגופו עדיף ממשובח במראהו דהתם מיירי באופן שגם השיבוח שבגופו ניכר לכל אלא שאין זה מעלה שלנוי ומראה רק של שבח גופו, ומשא״כ שבח שבגוף שאינו ניכר כלל י״ל דאין זה בגדר הידור מצוה לסוברים כן. - וכבר נרמזה עיקר סברא זו בדברי הלשכת הסופר הנ״ל (אות ה׳) עיי״ש.

ט. וראיתי בספר סוכת חיים שהביא ששאל את הגרש״י שלזינגר שליט״א כלפי מנורה שאינו באמת מכלי כסף רק דנראה ככסף ע״י ציפוי בכסף, האם יש הידור בזה כמו כלי כסף ממש

או לא. והשיבו: כאן אין דין של היופי בשביל ששילמו הרבה כסף אלא עצם היופי, א"כ כיון שדומה ממש לכסף מקיים בזה ההידור (עכ"ל).

ובספר אור ישראל (דרדק, פ"ג ס"ג עמוד ל"ח הערה 137) כתב בשם הגר"ש דבליצקי שליט"א בשו"ת שומע ומוסיף (כת"י שאלה כ'), דמנורה של ציפוי כסף עדיפה ממנורה העשויה מציפוי נחושת, דלגבי ההידור העיקר המראה קובע. – ולא נתפרש מה הדין ציפוי כסף לעומת מנורה שכולה נחושת.

ולפמש"ת נראה כי שאלה זו תלויה במה שנחלקו האחרונים אם שייך הידור מצוה בדבר שאינו ניכר לעין, ולסוברים שענין הידור מצוה הוא רק בדבר הנראה לעין, א"כ דבריהם נכונים לכאורה שהכל תלוי בציפוי, שהרי רק הוא ניכר לעין.

אבל לסוברים ששיך להדר גם בדבר שאינו ניכר כלל, א"כ מסתברא שאין הולכים רק אחר הציפוי, ומ"מ יש לומר דאף לדבריהם הני מילי שמנורה שכולה כסף עדיפה ממנורת עץ המצופה זהב, אבל מנורת עץ המצופה זהב יתכן שהיא עדיפה ממנורה שכולה כסף, דאולי גם הם מודים דמה שניכר לעין קובע יותר בדין הידור, אלא שהם סוברים ששייך להדר גם במה שאינו נראה לעין, ועיין.

מי שהבטיח ליתן ס"ת כס"ת פלוני האם הכוונה לשווי או לנוי

י. כתב בשו"ת הרשב"א (ח"ג סימן קכ"ח) וז"ל: עוד אמרתם שהוא אמר ויהיו אותן ספרים הנזכרים, כספר תורה אחד שהקדיש ראובן. ונסתפקתם, אם דמיון זה הוא במשקל העטרה ובנויי הספר, או בשוויי הדמים.

תשובה: דמיונות באו בהרבה עניינים, לעתים באים בשווי המינין, כמו אשר יעשה כמוה להריח בה, ויש בדמיון הצורה, בגובה, ברוחב ובאורך, כמו לא יעשה בית כנגד בית, והיכל כנגד היכל; ויש בצורת חלקיו, כמו שלא יעשה מנורה כנגד מנורה, אבל עושה אותה בת ששה קנים, או בת שמונה, והכל לפי ענינו. -

וכאן יראה, שהוא רצה לעשות בנוי והדור בעניניהם, כאותו ספר, בכתיבה נאה ונויין ותפוחים וקשוטי הסופרים כאותו ספר, ולזה יראה שנתכוון, שיאמר עליו ויזכרו אותו לטובה, שהוא עשה שנים, כאחד שעשה פלוני (עכ"ל), והובאה תשובה זו בדברי הב"י ביו"ד סו"ס רנ"ט.

ולכאורה יש להבין מ"ש מהירושלמי הנ"ל דמבואר דשני שעירים השוים בדמים עדיפי משני שעירים

השוים במראה, וחזינן דאדרבה עיקר הדמיון נקבע לפי הערך ולא לפי היופי החיצוני – ואפשר דס"ל להרשב"א דשאני הכא דאזלינן בתר אומדנא של הנותן וס"ל דמסתמא הוא מתכוין ליופי מפני שבני אדם נותנים בו עיניהם וישבחו אותו על כך, אבל יתכן מאד כי הרשב"א לא בא להקל בזה דסגי בשוה ביופי בלבד, רק אדרבה בא להחמיר דלא סגי במה שס"ת זה יהא כערכו של הס"ת הראשון רק צריך שיהא גם מהודר ביפיו שגם על זה נתכוין הנותן, ועיין.

הידור בהלכה או הידור של נוי

יא. והנה מענין לענין יש להזכיר כאן מה שדנו האחרונים מה עדיף טפי הידור מצוה הנלמד מזה קלי ואנוהו, או שמא הידור בעצם כשרות המצוה, וכגון שיהא כשר לכל הדיעות וכדומה, ויתכן לומר שגם זה נכלל בהנ"ל, דכל הידור שהוא בעצם כשרות החפץ וכדומה, אף שאינו כלל חשש פסול רק הידור בעלמא, מ"מ הוי בגדר משובח בגופו, וא"כ זה עדיף ממשובח במראהו, ודו"ק.

הדלקת נר חנוכה בבית שאינו נשאר ללון שם באותו הלילה

שורש השאלה

א. יש לברר האם ניתן לקיים מצות הדלקת נר חנוכה בבית ההורים וכדומה, או שמא צריך להדליק דוקא בבית שנשארים לדור שם כל הלילה. - ושאלה זו נוגעת לרבים הנוסעים בימי חנוכה בשעות של אחה"צ לבית הוריהם לצורך מסיבת נר חנוכה, והם נמצאים שם בתחילת הלילה כשחל חיוב הדלקת נר חנוכה, אך הם עתידים לחזור לבתיהם בהמשך הלילה, וכן יש מקומות שהאדמורי"ם מדליקים בבית הכנסת תיכף אחר תפילת ערבית והבאים מחוץ לעיר לפעמים מתעכבים שם בבית הוריהם או קרוביהם וברצונם להדליק שם נר חנוכה כדי שלא יצטרכו להזדרז לחזור לבתיהם, וגם כדי שיהא מותר להם לאכול שם סעודת קבע.

הוראת הט"ז וכל הפוסקים שאין להדליק במקום שמתארח לאיזה סעודה

ב. והנה דין זה מבואר לכאורה להדיא בדברי הט"ז[א] שכתב כך: מי שיש לו דירה בעיר והולך פעם אחת חוץ לביתו וסועד אצל חבירו, פשיטא שלא יניח ביתו וידליק בבית שהוא אוכל שם פעם אחד אצל חבירו, אלא צריך לילך לביתו ולהדליק שם, ואם אחזו תאות האכילה ואינו רוצה לזוז משם עכשיו יצוה לבני ביתו שידלקו עליו בביתו, דאותו בית שהוא סועד שם אין דינו אלא כאכסנאי שמדליקין עליו בבית והוא אינו מדליק במקום שהוא ואפילו למה שכתבתי בסמוך דאכסנאי רשאי להדליק גם במקום שהוא שם היינו שעכשיו תהיה גם שכיבתו שם משא"כ בזה שיאכל כאן שעה או שתים וישוב למקומו אין שום סברא לומר שידליק שם ולא בביתו דזה הוה כאלו עומד בשעת הדלקה על רחוב העיר דאין שייך לו שם הדלקה, הגם שראיתי קצת בני אדם בשעה שאוכלים בסעודה אצל אדם אחר שולחים אחר נרותיהם ודולקים שם - וטעות הוא בידם ואינם מבינים דבר זה, וכן מבואר במגן אברהם,[ב] וכן הוא במשנה ברורה.[ג]

א. סימן תרע"ז (סק"ב).

ב. ראה מג"א שם (סק"ז), וז"ל: במקום שאוכל - היינו בקביעות אבל מי שאוכל בבית חבירו באקראי צריך להדליק בביתו (שארית יוסף סימן ע"ג).

ג. שם (סקי"ב).

ג. ועפי"ז מורים רובם ככולם של גדולי ההוראה זמנינו שאין אפשרות להדליק נר חנוכה רק בבית שהוא נמצא שם בקביעות, אבל אם בא לאיזה סעודה אצל הוריו אף ששוהה שם כמה שעות אינו יכול להדליק שם נרות חנוכה.

שיטת הב"ח

ד. אכן מדברי הב"ח[ד] משמע קצת שהחיוב להדליק באופן זה בביתו הוא רק מצד חשד שלא יחשדוהו שאינו מדליק כיון שיראו שאינו מדליק בביתו, ולפי זה יוצא לכאורה שבזמנינו שאין חוששים לחשד שפיר יכול להדליק בבית חבירו, ויש שהורו על פי זה שאפשר לצרף שיטת הב"ח לסניף,[ה] אי נמי שיש לסמוך עליו בתורת לימוד זכות,[ו] אכן יש שדחו שאין שום ראיה מדברי הב"ח לנידון שלנו.[ז]

דיעות המקילות

ה. ודע כי יש מחכמי זמנינו שצידדו קצת להקל בנידון הנ"ל, ולדעתם יתכן כי הט"ז מיירי דוקא באופן שהוא לבדו סועד אצל חבירו, ואשתו ובניו נשארו בביתו, אבל כשכל משפחתו יחד נמצאים בבית אחר הרי זה קביעותו לאותו הזמן ורשאי להדליק שם,[ח] ויש מחלקים כי הט"ז מיירי כשביתו באותו העיר, אבל אם הוא בעיר אחרת הרי הוא כאילו דר שם כעת,[ט] ויש מי שסובר כי בזמנינו אין זה תלוי בין אותה העיר לעיר אחרת, רק כל שיכול לחזור לביתו בזמן ההדלקה הרי הוא מחוייב לחזור, וכל שאין בידו לחזור נעשה

ד. שם (אות ג') וז"ל: מיהו דוקא כשאוכל בקביעות במקום אחד אבל מי שסועד בסעודה אצל חבירו בהא ודאי איכא חשדא מבני ביתו כשלא הדליק בביתו במקום שרגיל להדליק ולכן צריך לילך תחלה לביתו ולהדליק ולחזור לסעודתו

ה. כן משמע מדברי השבט הלוי (ח"ג סימן פ"ג ד"ה ולענין).

ו. כן שמעתי מהגרי"מ שטרן, וכן העלה בספרו שו"ת אמרי יעקב (ח"א סימן ע"ד), ומסקנתו שם דלכתחילה ישתדל להיות בביתו אבל בדיעבד אם יחזור בשעה מאוחרת עדיף שידליק במקום שהוא נמצא ויסמוך על הלימוד זכות הנ"ל.

ז. ראה בקונטרס שאילת משה - דיני אכסנאי בחנוכה.

ח. כן העלה בשו"ת קנין תורה (ח"ה סימן ע"ב). וכן העלה באריכות גדולה ועוד צדדים שונים בזה הגאון רבי יצחק שלמה פייגנבוים שליט"א בחבורו נר איש וביתו.

ט. כן צידד בספר מאי חנוכה, וכן הביא בספר נר איש וביתו בשם הגר"מ גרינפלד.

שם כביתו לאותו הזמן,' ויש שרצו להקל באופן שהוא מתעכב זמן רב ואוכל שם ב' סעודות דאולי הט"ז מיירי רק בסעודה אחת ובזמן מועט.'[יא]

היוצא לדינא

ו. ולענין הלכה נראה שאין לו לאדם להכניס את עצמו בספק קיום מצות נרות חנוכה, וצריך לעשות כל טצדקי ואף להוציא ממון כדי להיות בביתו בזמן הדלקת נרות חנוכה, ואם נחוץ לו לצאת לדרך יכול להדליק תיכף בתחילת הזמן, והיינו משקיעת החמה ואילך, ואם הוא נמצא אז בעיר אחרת ישתדל מאוד לחזור לביתו לפני הזמן שכלה רגל מן השוק בזמנינו כדי להדליק בביתו.'[יב]

בחור החוזר לביתו לזמן ההדלקה

ז. ויש עוד נפק"מ בנידון זה כלפי בחור הלן כל השנה בפנימיה שבישיבה ולפעמים זה בעיר אחרת, וחוזר לשהות בבית הוריו בזמן הדלקת נ"ח האם הוא יכול להדליק שם, ולפי המבואר יש מחמירים שלא יעשה כן אלא אם כן הוא נשאר ללון שם כל הלילה, אבל יש מקילים דהכא עדיף טפי שבאמת זהו ביתו קבוע [אף שרוב השנה הוא לן בישיבה] ולכן הוא רשאי להדליק שם אף שחוזר ללון בישיבה.'[יג]

כשנשאר ללון שם כל ימי החנוכה

ח. כתב הפרי חדש[יד] נשאלתי על בן שיש לו בית מיוחדת, והלך הוא וכל בני ביתו לסעוד אצל אביו כל שמונת ימי חנוכה, היכן ידליק, והשבתי, שדבר ברור הוא שכיון שסועד וישן אצל אביו כל ח' ימי חנוכה, אף שביום אוכל אכילת עראי בביתו, שאינו מדליק אלא בבית שאוכל וישן שם בלילה, והביאוהו הפוסקים להלכה.'[טו]

י. ראה בקונטרס הנ"ל מה שהביא בזה בשם הגר"נ קופשיץ.

יא. ראה בהגהות אור החמה להגר"ז קרויזר זצ"ל (סימן תרע"ז).

יב. ואף בדיעבד אם נהג כהמקילים הנ"ל ראוי ונכון לחזור ולהדליק נר אחד של חנוכה בלי ברכה בבואו לביתו. [ואולם הגרמ"ש קליין אמר לי כי יתכן שבדיעבד יוצא יד"ח במה שהדליק שם].

יג. וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א.

יד. סימן תרע"ז.

טו. ראה בה"ל שם.

המתארח לכמה ימי חנוכה

ט. והנה מפשטות דברי הפר"ח יש מקום לדייק שדוקא בהולך לשם לכל ימי החנוכה אז נעשה שם כביתו, ויש לברר מה הדין בהולך לשם לכמה לילות רצופים.[יז]

המתארח ליום אחד

י. אכן למעשה הסכימו פוסקי זמנינו[יח] שאפילו המתארח ליום אחד אצל חבירו אם נשאר ללון שם כל הלילה הרי זה נעשה ביתו לאותו הלילה ומדליק שם נרות חנוכה, וכן המנהג למעשה, וענין זה נפוץ ביותר בהדלקת נרות חנוכה של שבת חנוכה שרבים מתארחים אצל אחרים ומדליקים שם נרותיהם.

מקום הדלקה במוצאי שבת

יא. נחלקו הפוסקים במי שמתארח אצל חבירו בשבת חנוכה ובמוצאי שבת הוא חוזר לביתו, היכן ידליק הנרות במוצאי שבת, יש שסוברים שכיון שדעתו לחזור לביתו אזי ימתין בהדלקת נרות חנוכה וידליקם רק כשיבוא לביתו,[יט] אכן יש שסוברים שכיון ששהה שם כל השבת שעברה ועדיין לא נסתלק משם הרי הוא נחשב כקבוע שם[כ] [ועדיף מדוגמא הנ"ל שבא להתארח אצל אביו דהרי הכא הוא דר שם למעלה ממעל"ע].

יב. ולמעשה מקובל להורות שאם הוא חוזר לביתו תיכף במוצ"ש אזי עדיף להדליק בביתו, אבל אם הוא מתעכב עד שעה מאוחרת אזי עדיף שלא

טז. וראה בספר שבות יצחק (ח"ה פ"ו סק"ג) ובספר פניני חנוכה (עמוד ק"א-ק"ח) דעת הגרי"ש אלישיב להחמיר כהפר"ח שלא די ביום אחד [אך הוא מיירי כלפי המדליקים בחוץ יעו"ש טעמו ונמוקו], ומ"מ הורה שאם עקר מביתו למשך ארבעה ימים רצופים שיכול להדליק שם.

יז. כ"ה דעת החזו"א (שלמי תודה חנוכה סימן כ"ג סק"ב), והגרשז"א (נליכות שלמה חנוכה פי"ד סי"ח ודה"ל אות ל"ד) ובעל השבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"י עמוד י"א), והגר"נ קרליץ (חוט שני חנוכה עמוד ש"י), וכן העלה אא"ז הגר"ל רבינוביץ זצ"ל בשו"ת מעדני מלכים (ח"ג סימן כ"א), [אך כתב שם שאם הוא מדליק בחוץ אזי יש הידור שימנה שליח להדליק גם בביתו בלי ברכה אם אינו נוסע משם על כל ימי החנוכה].

יח. כ"ה דעת החזו"א (שלמי תודה שם).

יט. כ"ה דעת הגריש"א (פניני חנוכה עמוד קי"א) [ולשיטתו הנ"ל היינו כשהיה קבוע שם ד' ימים], והגרשז"א (הליכות שלמה שם סי"ט).

לאחר זמן ההדלקה כ"כ וידליק במקום שהתארח,[כ] ובפרט שאם הוא מתעכב שם יש יותר צד לומר שהוא עדיין שייך לשם,[כא] ובאופן זה עדיף שלא ילך משם מיד לאחר שהדליק, ומה טוב שישאר לאכול שם סעודת מלוה מלכה.

האם כל בני הבית חייבים להיות בבית בשעת הדלקת נרות חנוכה

שורש השאלה

יג. יש לברר בכל אברך שמדליק נרות חנוכה בביתו האם הוא חייב להקפיד שב"ב ובנותיו יעמדו אצלו בשעת הדלקת נרות חנוכה, או שמא אין זה מעכב, ונפק"מ למשל כשהן רוצות לנסוע מוקדם לביתן הוריהן, או שהבת הלכה לאיזה מסיבת חנוכה ומתעכבת שם, וכדומה. - ולמעשה יש לברר בזה שני דברים: א'. האם כל בני הבית חייבים לשמוע הברכות, ב'. האם לדידן שמדליקים בתוך הבית יש חיוב להדליק כשבני הבית רואים את ההדלקה משום פרסומי ניסא, או שמא בעל הבית יכול להדליק בפני עצמו אף שאין אחד מבני ביתו לראות את הנרות.

חיוב שמיעת הברכות

יד. וראשית כל נבאר כלפי שמיעת הברכות, דהנה מבואר בגמרא[כב] ובשו"ע[כג] שהרואה נרות חנוכה צריך לברך שעשה ניסים ובליל ראשון גם שהחיינו, ולדעת רוב הראשונים דין זה נאמר רק למי שאינו מקיים כלל מצות הדלקת נר חנוכה. - ולפי זה בני ביתו שיוצאים יד"ח בהדלקת בני בית אין עליהם חיוב של אמירת הברכות.

כ. כ"ה דעת בעל השבט הלוי (קובץ מבית לוי שם), וכעי"ז הכריע הגר"נ קרליץ אלא שלדעתו אם אינו חוזר מיד לא יחזור לביתו רק עד שיכלו העוברים והשבים מהרחוב שליד ביתו דאל"כ יתכן שהוא מתחייב שוב בהדלקת נ"ח.

כא. ודעת הגרשז"א הנ"ל שיש לו להתעכב שם חצי שעה דאל"כ נפקע ממנו רשות הבית הזה באמצע, והגריש"א היקל ולדעתו שעת ההדלקה קובעת.

כב. במסכת שבת (כ"ג ע"א) סוכה (מ"ו ע"א).

כג. ראה בשו"ע סימן תרע"ו ס"ג.

טו. ואולם דעת המרדכי[כד] שכל אחד מחוייב לשמוע או לברך ברכת שעשה ניסים בכל לילה ולילה וברכת שהחיינו בלילה הראשון, וכתבו הפוסקים[כה] שלמעשה ספק ברכות להקל, ולכן המקיים מצות הדלקת נ"ח אף שלא שמע הברכות לא יברך בפנ"ע, אך לכתחילה נכון לצאת ידי חובת הברכות.

טז. ולפי זה בעל הבית המדליק בביתו יכוין להוציא את בני הבית בברכות אלו והם יתכוונו לצאת ידי חובתם, ואף לא יענו ב"ה וב"ש כפי שנוהגים בכל ברכה שיוצאים ידי חובה, [משא"כ בברכת להדליק אינו צריך לכוין להוציא כי הוא מדליק בשבילם].

יז. ומטעם זה ראוי להקפיד שכל בני הבית שאינן מדליקות בפני עצמן יהיו בבית בעת הדלקת בעל הבית כדי שיצאו יד"ח ברכות אלו, ואם יש בן גדול בבית אזי הוא יכול להמתין בהדלקתו ולכוין להוציאן, ואם האשה נסעה לבית הוריה הרי היא יכולה לשמוע שם ברכה זו מאביה ותכוין לצאת ממנו יד"ח הברכה, וחובת ההדלקה היא יוצאת מבעלה שמדליק בביתה.[כו]

פרסומי ניסא

יח. והנה דעת כמה פוסקים[כז] שהמדליק נרות חנוכה בתוך ביתו, אינו יכול להדליק רק בשעה שבני ביתו ניעורים ורואים את הדלקתו, דבאופן זה הפרסומי ניסא הוא לבני הבית, אבל אם הוא מדליק בפני עצמו לא יברך על ההדלקה, ויש חולקים בזה.[כח]

כד. ועוד מקצת ראשונים וכמובא בשעה"צ סימן תרע"ו (סק"ט).

כה. ראה משנ"ב שם (סק"ו).

כו. ואם היא מתכוונת לצאת יד"ח כל המצוה מאביה יש בזה קלקול גדול שאולי היא מסלקת עמה ואין בדעתה לצאת משל בעלה, ונמצא שהיא קרחת מכאן ומכאן שאביה אינה יכול להוציאה שם, ובדיעבד אמרינן שבודאי ניחא לה בשל בעלה, וגם אין זה ברור שמועל כונה הפוכה, אבל לכתחילה יש ללמדה שרק את הברכות תכוין לצאת שם.

כז. עיין במג"א בסימן תער"ב (סק"ו) שהעלה דאם כל בני הבית ישנים ידליק בלא ברכה, וכן פסקו הדרך החיים (הלכות חנוכה), והחיי אדם (כלל קנ"ד סי"ט), וכ"ה במשנ"ב (סקי"א).

כח. ראה בשער הציון שם (ס"ק י"ז) וז"ל: ובספר חמד משה האריך בזה ודעתו דאם שכח או נאנס ולא הדליק עד שישנו כולם יקיץ ב' או ג' מהם וידליק, ואם אי אפשר להקיצם, מכל מקום ידליק ויברך, דלפי דברי המגן אברהם אם יהיה אדם במקום שאין איש אף מאנשי הבית שם ידליק בלא ברכה, ולא ראינו זה בפוסקים, ואדרבה השלטי גבורים כתב בשם ריא"ז דאף אם

המדליק בשעת מאוחרת בלילה

יט. ודע כי לדעת הרבה פוסקים[כט] אף למחמירים שבתוך הבית צריך שיהא פרסומי ניסא, מכל מקום כל דין זה נאמר רק במי שאיחר להדליק, שאז כל ההיתר להדליק הוא מפני שאנו סומכים על ההיכר לבני הבית, משא"כ כשמדליק לפני שתכלה רגל מן השוק יכול להדליק אפילו ביחידי, דלא חילקו חז"ל במצוה זו בין הדר בין רבים לדר יחידי, ולפי זה יתכן כי בזמנינו יש לסמוך לענין זה על הזמן של תכלה רגל מן השוק באותו הרחוב שהוא דר בה, ורק כשמדליק מזמן מאוחר יותר צריך להקפיד שיהא פרסומי ניסא לבני הבית.

כמה בני אדם נחשב כפרסומי ניסא

כ. נחלקו האחרונים כמה אנשים צריך לענין זה של פרסומי ניסא, יש שסוברים שצריך שלשה בני אדם,[ל] ועל כל פנים שני בני אדם,[לא] וכפי הנראה טעמם שצריך שיהא באופן של ברוב עם הדרת מלך, וכלפי זה הגדר הוא שלשה בני אדם,[לב] אלא שיש לדון האם המדליק עצמו מצטרף לענין זה,[לג] ויש מי שכתב שאפילו אדם אחד מלבד המדליק מועיל לפרסומי ניסא.[לד]

הוא בין הנכרים לבדו צריך להדליק, ומשמע מדכתב כן בפשיטות, שידליק בברכה, אלא ודאי דאם יכול לפרסם ההדלקה בפני רבים יותר עדיף, אבל אי ליכא אנשים, בשביל זה לא יבטל המצוה, כן נראה לי וכן נוהגין העולם, עד כאן לשונו, וספק ברכות להקל, ומכל מקום מי שרוצה לנהוג כוותיה אין מוחין בידו (עכ"ל).

כט. ראה בענין זה בחמד משה שם ובחידושי מהרצ"א (מאמר א' אות קפ"ד) ובספר נטע"ג (פ"ג אות ל"ג).

ל. כ"כ בחמד משה שם בסימן תער"ב (סק"ג) שאם לא הדליק עד שישנו כולם יקיץ שנים או שלשה מהם וידליק, והעתיקו השעה"צ (סקי"ז).

לא. כ"כ בבן איש חי (פרשת וישב חנוכה אות ז') ויברך כל זמן שבני הבית ניעורים אבל אם ישנים ידליק בלא ברכה, מיהו די בשנים נעורים (עכ"ל).

לב. וכפי שמצינו בכמה מקומות שצריך רבים משום מטרת פרסום, ועיין במנחות (ס"ב ע"א) דאמרינן דבעינן שלשה כהנים משום ברב עם הדרת מלך, וכ"ה להלכה בחיי אדם (כלל ס"ח סי"א) שהגדר של ברב עם הוא שלשה, וע"ע בספר בירור הלכה (זילבר יו"ד סימן רצ"א ס"א).

לג. כנלענ"ד לפרש לשון החמד משה שכפי הנראה נסתפק בזה.

לד. כן מבואר בערוך השלחן שם (סעיף ז') וז"ל: אמנם אם רק יש איש אחד או אשה אחת או

האם קטנים וקטנות מועילים לפרסומי ניסא

כא. ונראה דגם קטנים שמבינים ענין הנס מועילים לענין זה של פרסומי ניסא.[לה]

כשבני הבית יבואו אחר כך

כב. ויש לדון באופן שבעת ההדלקה הוא מדליק יחידי אבל אחר כך יבואו בני הבית ויראו הנרות שהדליק האם זה מועיל.[לו]

תינוק ותינוקת קצת בעלי דעת יברך שהרי להם יש היכר ואפילו הדליקו כבר בעצמם מ"מ סוף סוף יש להם היכר.

לה. כן מבואר בערוך השלחן הנ"ל. [ובקובץ נזר התורה (כסלו תשע"ב עמוד רנ"ד) ששם נסתפק בזה הגאון רבי משה הלברשטאם זצ"ל אם כשיש קטנים שהגיעו לחינוך בביתו שאין ישנים אם יוצא בזה מה שמפרסם הנס לגבייהו ויכול כבר לברך, או שצריך פרסום הנס דוקא לגדולים].

ויש להביא סמך דהרי דנו הפוסקים כלפי קריאת המגילה האם קטן מצטרף לעשרה כיון שענין העשרה הוא רק לפרסומי מילתא, וכל ספיקם הוא רק דאולי בעינן עשרה הראויים לומר בפניהם כל דבר שבקדושה, ומוכח דעכ"פ מצד פרסומי ניסא אין גריעותא מצד הקטנים.

לו. וכעין זה דנו הפוסקים כלפי נרות בית הכנסת כשאין מנין בשעת ההדלקה.

הגאון רבי ראובן וובשת שליט"א
מח"ס ויען ראובן ועו"ס

הטעם שבחנוכה או בראש חודש אין אומרים בשיר של יום השיר שהיו הלוים

בס"ד ניסן תשע"ו

לכבוד האברך היקר ר' מרדכי אייליאו הי"ו, מעי"ת חדרה, שלום וברכה וכט"ס.

שאלה: מה הטעם שבימים שיש בהם מזמור מיוחד לאותם ימים כגון, בר"ח ובחנוכה ובחוה"מ וכד'. כשאומרים שיר של יום אין אומרים את התיבות "השיר שהיו הלויים אומרים על הדוכן".

תשובה: כתב הגרי"ח (בא"ח ש"ר כי תשא, י"ז) קודם מזמורי הימים יאמר "היום יום אחד בשבת", אם הוא ראשון בשבת, וכן הדין ביום שני, יאמר "היום יום שני בשבת", והוא הדין ליום שלישי ושאר ימים. ורק ביום ששי יוסיף אות ה"א ויאמר "היום יום השישי" בה"א יתרה. וכן ביום ראשון ידקדק לומר "יום אחד בשבת קודש". ויכוון במניין זה בכל יום לקיים מצוות "זכור את יום השבת" (שמות כ, ח) דאמרו רבותינו ז"ל בספרי (נמצא במכילתא שם) שהוא מצוות עשה מן התורה למנות בו ימי השבוע, לומר "אחד בשבת", "שני בשבת" וכו'. וכן כתב הרמב"ן ז"ל (שמות שם) והעניין הוא, להורות דימי החול תלויים ונקשרים בשבת, שמשם נמשכה להם הארתם, וכמו שכתב רבינו האריז"ל בשער הכוונות (דף ס' ע"א וע"ג). ע"כ.

וכתב עוד הבא"ח בהל' חנוכה (ש"ר וישב, כ"ו) בכל שמונת ימי חנוכה יאמרו "בית יעקב" ומזמור היום, ואחר "מזמור שיר חנוכת הבית", וקודם מזמור היום יאמר "היום יום פלוני בשבת [קודש]", ולא יסיים לומר "השיר שהיו הלויים אומרים על הדוכן", כדרכו בשאר ימים. ופה עירנו בגדאד יע"א היה מנהגם שלא לומר בחנוכה "בית יעקב" ולא מזמור של היום, אלא אומרים מזמור חנוכה דווקא, ומזה שנים תהילות לא-ל, עשיתי המנהג לומר "בית יעקב" ומזמור היום גם כן, כנזכר לעיל, ונתיישב זה המנהג בעזרת השי"ת.

ובהליכות עולם ח"א (כי תשא, ז') כתב, יש נוהגים שבימים שיש בהם מזמור מיוחד לאותם ימים, כגון בר"ח (שנוהגים לומר מזמור ברכי נפשי) ובחנוכה (שנוהגים לומר מזמור שיר חנוכת הבית), ובפורים (שנוהגים לומר למנצח על איילת השחר) וכיו"ב,

לומר גם "שיר של יום" וגם המזמור המיוחד לאותו היום, ואומרים "שיר של יום" קודם המזמור המיוחד לאותו היום, שתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. (אלא שקודם "שיר של יום" אין אומרים את התיבות השיר שהיו הלויים אומרים על הדוכן" [שהרי זה אינו השיר שאמרו הלויים אלא את המזמור המיוחד לאותו היום]).

בסיכום: יש נוהגים שבימים שיש בהם מזמור מיוחד לאותם ימים, כגון בר"ח (שנוהגים לומר מזמור ברכי נפשי) ובחנוכה (שנוהגים לומר מזמור שיר חנוכת הבית), ובפורים (שנוהגים לומר למנצח על איילת השחר) וכיו"ב, לומר גם "שיר של יום" וגם המזמור המיוחד לאותו היום, ואומרים "שיר של יום" קודם המזמור המיוחד לאותו היום, שתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. (אלא שקודם "שיר של יום" אין אומרים את התיבות השיר שהיו הלויים אומרים על הדוכן" [שהרי זה אינו השיר שאמרו הלויים אלא את המזמור המיוחד לאותו היום]).

בברכה רבה
ראובן וובשת

הגאון רבי שמחה בונים לונדינסקי שליט"א
מח"ס סוכת חיים

אמאי לא תיקנו חנוכה ט' ימים משום ספיקא דיומא

דעת העתים

כתב באבודרהם (סדר הדלקת נר חנוכה, ד"ה והטעם) בשם בעל העתים וז"ל, למה אין עושים תשעה ימים, תשיעי ספק שמיני. מפני שחג הסוכות מן התורה והחמירו רז"ל על ספיקו לפי שאין אנו קובעין עתה ע"פ הראי', אבל חנוכה שהוא מדבריהם הם אמרו לעשות שמונה ימי חנוכה, והם אמרו חשבון המולדות, עכ"ל.

ויש לדייק אמאי פירט מפני שחג הסוכות מן התורה, אמאי לא כתב דשאר ימים טובים הם מן התורה. ואולי י"ל דנמשך אחר סברת הר"י מלוניל שכתב הטעם דתיקנו ח' ימים וז"ל, לשנה אחרת קבעום שמונה ימים טובים, כל השמונה ימים דלא נעשה נס כזה לישראל, שאלו פרעה לא גזר על המצות, ויון הרשעה גזרה, לפיכך האריכו אלו הימים [טפי מחג הפסח] כשיעור חג שהוא שמונה ימים, להזכיר בהם הנס וכו', כשיעור יו"ט הארוך מכל המועדות, עכ"ל. הרי דחנוכה הותקנה כחג הסוכות, לכן תמה אמאי אינו דומה לגמרי לחג הסוכות, לעשות גם תשיעי ספק שמיני.

דעת הרא"ם

כתב הרא"ם (על הסמ"ג) וז"ל, ויש לתמוה למה לא נהגו בזמן הזה להדליק ט' ימים מספק כמו ביו"ט, שהרי במגילה אע"ג דמדרבנן היא היו מצריכין לקרותה י"ד וט"ו מספק אי לאו משום דדילמא י"ד נקבע בזמנו, ואיכא בט"ו משום ולא יעבור כמש"כ המרדכי במגילה וכו', עכ"ל. הרי דהרא"ם לא ס"ל כתי' בעל העתים, דהרי הביא ממגילה דשייך להחמיר בתרי יומי.

ובקהלת יעקב (תוספות דרבנן אות ס' סי' רכ"א) אחר שכתב דספיקא דיומא לא עבדינן אלא במידי דאורייתא, כמפורש בהדיא מנחות (דף ס"ח ע"ב) לענין חדש בחוץ לארץ, כתב בזה"ל, וזה טעם ושורש דברי הרא"ש ז"ל שכתב בפשיטות דמאי דלא עבדינן ט' ימי חנוכה מספק היינו משום דחנוכה דרבנן, ונוראות הפלאתי על הרב עץ חיים שכתב על דברי הרא"ם וז"ל, וליתא דמגילה נמי הוי מדרבנן, ואפ"ה נתן טעם המרדכי ז"ל דמאי לא עבדינן תרי יומא משום דכתיב ולא יעבור, דמשמע הא לאו הכי הוה עבדינן תרי יומא. והוא פלא, דאדרבה הי' לו

לדחות דברי המרדכי ז״ל מגמ׳ מנחות הנ״ל, ועל דברי המרדכי י״ל דהיינו טעמא דלא אתי עלה מטעמא דמגילה הוי דרבנן, משום דמגילה דברי קבלה הוא, עכ״ל.

וכפי הנראה לא ראה הקהלת יעקב דברי הרא״ם בפנים, רק נמשך אחר העץ חיים, דמחליף ומייחס דברי העתים המובא באבודרהם להרא״ם, ולא הרגיש דאדרבה הרא״ם הוא דמדמה חנוכה למגילה, ונשאר בתימה למה אין אנו עושים ט׳ ימים מספיקא בחנוכה.

תי׳ הפרי חדש

בפרי חדש (סי׳ תר״ע) תי׳ וז״ל, דכיון דהוי מידי דרבנן לא אטריחום רבנן. אי נמי, רצו לרמוז ג״כ בביטול מצות המילה. אי נמי הכי עדיף טפי, שידעו בכיוון כמה הי׳ הנס, לא פחות ולא יותר, עכ״ל. והנה תי׳ הראשון הוא היפך דברי הרא״ם שכתב דבמגילה אי לאו טעמא דולא יעבוד היו צריכין לקרותה י״ד וט״ו מספק, אף שהיא מדרבנן. וכן הוא היפך מדעת המרדכי (ריש מגילה) שכתב דבמגילה אי לאו טעמא דולא יעבור היו מצריכין לקרותה י״ד וט״ו מספק אף שהיא מדרבנן.

וגם תי׳ הב׳ שרצו לרמוז ביטול מצות המילה צ״ב, דהא תינח לעקור התקנה שהיא ח׳ ימים ולא ט׳, אכן לספיקא דיומא למה לא עבדינן ט׳ כמו בשאר יו״ט. ובתוס׳ הרא״ם כתב וז״ל, וי״ל שאם היו עושים ט׳ ימים לא הי׳ נרמז ביטול המילה שהיו אומרים שהתקנה היא לנס הפך שהדליק ח׳ ימים, והתשיעי הוא משום ספיקא דיומא, אכן כשרואים שאינם עושים כי אם ח׳ ימים דוקא, הוא נרמז ביטול מצות מילה שהיא לח׳ ימים דוקא, עכ״ל. אך יל״ע עוד, דהלא גם אם יעשו תשיעי מחמת ספק שמיני ולא ידליקו אלא שמונה נרות, אכתי יהי׳ רמז על ביטול מצות מילה, וגם ידעו בכיוון דשמונה ימים הי׳ הנס. וי״ל דאה״נ למהדרין מן המהדרין דמדליקים ביום השמיני שמונה נרות, גם אם ביום התשיעי לא ידליק יותר לא יבינו רמזים הנ״ל, מ״מ לאותם המדליקים רק נר אחד בכל יום לא יורגש דיום תשיעי עושים מחמת ספק שמיני.

וגם התי׳ הג׳ של הפרי חדש דחוק הרבה, דוכי אינם יודעים הנס כשעושים ט׳ משום ספיקא דיומא.

דעת המור ואהלות

בשו״ת מור ואהלות (אוהל מנורה הטהורה סי׳ ה׳) תי׳ עפימש״כ האבודרהם שחנוכה נקרא כך משום שחנוכ״ה בראשי תיבות ח׳ נרות והלכה כבית הלל (וכן הובא בפמ״ג), וא״כ ראינו שבכל יום מימי חנוכה צריך להיות ניכר שהלכה כבית הלל ולא כבית שמאי, ואילו היו תשעה ימים בחנוכה, הרי ביום החמישי לא הי׳ ניכר שההלכה כבית הלל, שכן לדברי הכל

היו מדליקים ביום החמישי חמש נרות בדיוק.[א]

דעת הגר"ז סופר זצ"ל

הגר"ז סופר זצ"ל (בס' מהר"ז סופר) אחר שהביא קושית הב"י למה קבעו ח' ימים כיון שהנס לא הי' רק ז' ימים, וקושית האבודרהם והפר"ח למה לא עשו ט' ימים מספיקא דיומא, ומה דתירצו קצת מן האחרונים דהנס הי' רק ז' ימים ועושים ח' ימים מפני ספיקא דיומא, תמה עליהם בתי' זה, דהא ביום ראשון מצאו הפך שמן ולא הי' נס, וכל ספיקא דיומא לקמי' שדינן לי', דהיינו שמוסיפין יום אחד כמו בימים טובים (מס' ר"ה דף כ' ע"ב), ולא להקדים יום אחד. ושוב כתב לפרש דהנה ביו"ט של פסח שחודש אדר תמיד חסר [לדידן דבקיאין בקביעא דירחא], וא"כ הספק דילמא אילו היו מקדשין ע"פ הראי' היו מעבירין אדר להיות מלא, וא"כ ט"ז שלנו הוא ט"ו, ולכן מוסיפין יום אחרון של פסח. אבל בחשון כשהוא מלא אזי הספק דילמא אם היו מקדשין יהי' חסר, וא"כ צריך להקדים יום אחד דהיינו יום כ"ה, שמא כ"ה באמת כ"ו הוא. וזה נכון אם חודש חשון מלא בהחלט. אולם לפי סדר הקביעות, דחשון וכסלו פעמים שניהם חסרים ולפעמים שניהם מלאים או שהם כסדרם, וא"כ אם חשון חסר אזי צריכין אנו להתחיל חנוכה בכ"ו [שהוא ספק כ"ה], ומחמת ספיקא דיומא צריך לעשות חוץ מכ"ו, עוד שבעה ימים דכ"ז ספק כ"ו וכן להלן כמובן.

וא"כ איך אפ"ל שבאמת עושין ספיקא דיומא, דאילו הי' כן אזי הי' צריכים ימי חנוכה להשתנות לפי קביעות השנה, דהיינו כשחשון חסר להתחיל מיום כ"ו בכסלו ולהוסיף באחרונה יום אחד, ובזמן שחשון מלא, להתחיל מיום כ"ה בכסלו וההוספה תהי' יום כ"ה שלנו. וזה אינו דבאמת נוהגין תמיד להתחיל שמונת הימים מיום כ"ה שלנו, ומבואר שבאמת לא חיישינן לספיקא דיומא.

ושוב כתב לתרץ אמאי אין עושין ט' ימים מספיקא דיומא וז"ל, ולדעתי זה באמת הטעם דאין אנו חוששין לספיקא דיומא דבאמת אנחנו בקיאין בקביעא דירחא, אלא מחמת שלחו מתם וכו' כדאיתא בביצה (דף ד' ע"ב), אולם זה יהי' דבר המתמי' ושנוי, שפעם נתחיל חנוכה בכ"ה ואם נעשה הנס באמת ח' ימים אזי מספיקא צריכין לעשות ט' ימים, ואז נתחיל חנוכה בכ"ד בכסלו, אם חשון מלא, ואם חשון חסר אזי צריך להתחיל חנוכה בכ"ו בכסלו ולהוסיף יום אחד באחרונה, עכ"ל.

א. ובס' בית עין יישב בזה קושית הב"י, דאילו הי' רק שבעה ימים בחנוכה, הרי ביום הרביעי לדברי הכל הי' צריך להדליק ארבעה נרות בדיוק, וא"כ ביום זה לא הי' ניכר שהלכה כבית הלל.

תי׳ חדש

וי״ל ביאור אחר בהקדם קושית הב״י המפורסמת (סי׳ תר״ע) אמאי קבעו שמונת ימי חנוכה, הא השמן שמצאו הי׳ מספיק ליום אחד, וא״כ ביום הראשון לא הי׳ נס כי אם בז׳ ימים האחרונים. ותי׳ הב״י דגם ביום הראשון הי׳ נס, שנשאר הפך מלא אחר שהריקו השמן מתוכו לתוך המנורה. ותמה הפרי חדש (סי׳ תר״ע) וז״ל, וגם זה אינו, דהא ליכא שום נס בלילה האחרונה, דלמה הי׳ נשאר הפך מלא כבתחילה, כיון שלא היו צריכין לו עוד, עכ״ל.

והגר״ש קלוגר זצ״ל (בחכמת שלמה תי׳ באופ״א, דתיכף כשהתחילו להריק מעט מן הפך אל המנורה חזר ונתמלא מיד, וכן הי׳ כל פעם ופעם מכל מה שהוריקו מעט חזר ונתמלא, וא״כ כעת לא ידענו אם מה שהדליקו ביום א׳ הי׳ זה ממה שנשאר בדרך הטבע, ומן הבא בדרך נס השאירו לשאר הימים, או להיפך שמה שהי׳ בדרך נס מזה הדליקו בליל הראשון, ומה דהוה בדרך הטבע השאירו על יום ב׳, וכן הי׳ בכל יום הספק, וא״כ א״א לומר ביום א׳ ספק דרבנן להקל ומדרך הטבע הודלק, דא״כ ביום ח׳ נאמר להיפך דספק דאז הודלק משמן של דרך הטבע, וביום א׳ הוי כדרך נס, א״כ כיון דתרתי דסתרי אהדדי, קיי״ל דלא אמרינן ספק דרבנן להקל בכה״ג, ולכן מדליק בשניהם.

ולפי״ז י״ל שלא תיקנו יום התשיעי משום ספיקא דיומא, דכיון שמצינו בתקנות שנתקנו באופן ספק שהן יותר קלות משאר תקנות דרבנן, ה״ה הכא לענין תקנת יום התשיעי, כיון דיום השמיני לא בא אלא משום ספק, לכן הקילו בו שלא לעשות גם יום תשיעי.

אמאי לא הדליקו בשמן טמא הא טומאה הותרה בציבור

קושית הפנ״י

איתא בגמ׳ שבת (דף כ״א ע״ב) שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהי׳ מונח בחותמו של כהן גדול, ולא הי׳ בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שומנה ימים וכו׳, ע״ע. הק׳ הפנ״י וז״ל, ולכאו׳ יש לתמוה כל טורח הנס זה למה, דהא קיי״ל (פסחים דף ע״ז ע״א) טומאה הותרה בציבור, והיו יכולין להדליק בשמן טמא וכו׳. תו קשיא לי דמכיון שטמאו כל השמנים ולא נשאר אלא פך אחד, מהיכן הי׳ להם השמן למנחות בכל אותן הימים. ומתוך כך הי׳ נראה לי ליישב חדא מגו חדא, דודאי במנחות היו יכולין לעשות משמן טמא מה״ט גופא, דקיי״ל טומאה הותרה בציבור, משא״כ לענין שמן

למנורה אפשר דלא שייך לומר טומאה הותרה בציבור, כיון דלאו עבודת מזבח היא, וקיי"ל נמי הדלקה לאו עבודה היא, א"כ לא הוי אלא כמכשירי מצוה שאינו דוחה את הטומאה. אלא דא"א לומר כן, משום דבתו"כ (פר' אמור פי"ג) דריש להדיא להעלות נר תמיד אפי' בשבת אפי' בטומאה וכו', עכ"ל. והרא"ם על הסמ"ג כתב וז"ל, ואע"ג דהדלקת הנרות דוחה את הטומאה כדנפקא לן מלהעלות נר תמיד, ה"מ בהדלקה דכתיב בה להעלות נר תמיד ולמדו מכאן שההדלקה דוחה את השבת ואת הטומאה, אבל שמן שהוא ממכשירי ההדלקה לא וכו', עכ"ל.

ישוב הפנ"י

הפנ"י תי' וז"ל, לכך נראה דעיקר הנס לא נעשה אלא להודיע להם חיבת המקום עליהם וכו', והואיל ואיתרחיש להו ניסא בעיקר הענין שנגאלו גאולה שלימה מיד שונאיהם, שהיו אומרים לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל (ירושלמי חגיגה פ"ב ה"ב) וגזרו כמה שמדיות, ועכשיו שנגאלו ונעשה להם נס גדול ששלטו, לכך נעשה להם ג"כ נס זה בענין הנרות שהוא עדות לישראל שהשכינה שורה בהם וכו', עכ"ל. וכן תי' בשו"ת חכם צבי (סי' פ"ז).

ישוב החת"ס הערוך לנר והפרי חדש

החת"ס (דף כ"א ע"ב) הפרי חדש (סי' עת"ר) והערוך לנר (ר"ה דף כ"ד ע"ב) תי' דהנס שנעשה בפך השמן הי' לעיכובא, ואילו לא הי' להם שמן טהור לא היו יכולים להדליק המנורה כלל, והוא דודאי לא השגיחו כלל על מה שהיו טמאי מתים ונגעו בשמן וטמאו את המנורה, דגבי טומאת מת אמרינן דטומאה הותרה בציבור, אלא דמה שחששו זה רק לשמן שנטמאו מהיוונים שחששו לה מטומאת זב, דטומאת זב היא טומאה חמורה דהוי טומאה היוצאת מגופו, ואינה מותרת בציבור, וכדאמרינן בגמ' (פסחים דף ס"ז ע"א) דפסח דוחה את הטומאה היינו כשרוב הציבור טמאי מתים, אבל אם הם זבים אינם נדחים.

תמיהת העמק שאלה על תי' זה

בהעמק שאלה (פ' וישלח אות י"ז) תמה דעד כאן לא אמרינן דאין טומאת זב נדחה בציבור היינו בזב עצמו, כיון דחמירא מטומאת מת, ורק בטומאת מת מצינו דטומאה הותרה בציבור, אבל הכא הרי לא הי' השמן אלא מגע זב, דהיינו שהזבים נגעו בשמן, וטומאת מגע זב הרי קיל טומאתו מטמא מת, שהרי אינו טמא אלא עד הערב, וודאי שידחה בציבור.

ישוב לקושית העמק שאלה

ויש ליישב, דכמו שבטומאת זב עצמו לא אמרינן דהותרה בציבור, כך טומאת מגע זב לא אמרינן דהותרה בציבור, דעד כאן לא אמרינן דמגע זב טומאתו קלה רק לגבי שאר דיני טומאה, אבל לגבי מה שהותרה בציבור כיון דהלימוד דמיני׳ ילפינן דטומאה הותרה בציבור הוא מטומאת מת, הרי שכל טומאה התלוי׳ בטומאת זב ובא מחמתו כיון דחמירא מטומאת מת ממילא אינו נדחה. ועי׳ גם במקראי קודש (סי׳ ו׳) מש״כ בזה.

ישוב החשק שלמה

בחשק שלמה תי׳ ע״פ דעת הרמב״ם (פ״ג הל׳ תמידין ומוספין ה״י) דגם בבוקר הי׳ מדליק את המנורה, אך דוקא כשמצאם כבויים היו מדליקין אותה בבוקר, אבל אם היתה דולקת ומצאו הנרות דולקים אין צריך לכבותם ולחזור ולהדליקם, וא״כ הדלקה זו בבוקר לא הוי קבוע זמן, דהא אם לא כבה לא צריך לחזור ולהדליקה, ושוב הדלקה זו של בוקר אינה דוחה טומאה, דכל מה שאמרינן דהדלקת המנורה דוחה טומאה הוא משום שהיא קבוע זמן, דבזה תלוי הדין דדחיית טומאה, והדלקה זו אין זמנה קבוע דלא בכל יום מדליקין בבוקר, לכן שפיר לא דוחה טומאה, ולהכי הוצרכו לפך שמן כדי להדליק את המנורה בבוקר לדעת הרמב״ם, ע״ש.

תמיה על ישוב זה

ויל״ע בזה, דהרי הגר״ח סאלאווייציק זצ״ל ביאר בדעת הרמב״ם דעיקר מצוה היא שהמנורה תהא דולקת, ואין מעשה הדלקה עצם המצוה, אלא המצוה היא שנרות יהיו דלוקים, והדלקה הוא רק הכשר מצוה. וכ״כ החזו״א דאין מעשה הדלקה מצוה כלל, וגם אם הדליקה קוף כשר. ולפי״ז הדין תמיד שיהא קבוע לה זמן, תלוי במנורה הדולקת ולא במעשה הדלקה, ומצוה זו הרי באמת יש לה קביעות, דהרי צריך שתהא דולקת תמיד כל היום.

ישוב האוריין תליתאי

בס׳ אוריין תליתאי כתב ליישב דאף היכא דאמרינן טומאה הותרה בציבור, מ״מ לא פקע מהם דין שריפת קדשים טמאים, וכל הקרבה הבאה בטומאה, מלבד שיש בה דין הקטרה, יש בה ג״כ דין מצות שריפת קדשים טמאים, וא״כ אחר שאמרינן דמצוה שריפת קדשים לא נפקעת, אז א״א להקריב קדשים טמאים בלילה מצד הדין דאין שורפין קדשים בלילה, ולפי״ז במנורה א״א הי׳ להדליק בשמן טמא אף שטומאה הותרה בציבור, משום דהדלקת המנורה היא בלילה.

תמיה על ישוב זה

ויל״ע במש״כ, דהרי כתב הצל״ח (שבת דף כ״ג ע״ב) דאם מדליקין

התרומה ביום לא איכפת לן מה שדולקת בלילה, א"כ הלא הדלקת המנורה היתה מבעוד יום, כמבואר בפסחים (דף נ"ט), ואח"כ שהיתה דולקת בלילה לא איכפת לן. ועי' בס' שלמי שמחה (ח"ב סי' כ"א אות ב') שהאריך עוד לתמוה עליו.

ישוב הגליוני הש"ס

בגליוני הש"ס תי' דעד כאן לא אמרינן דטומאה הותרה בציבור היינו כשהבית עומד בבנינו והכהנים בעבודתם ולויים בשירם וזמרם, אבל היכא דבעבודה זו מחנכין את הבית ואת הכלים, לא אמרינן בי' דטומאה הותרה בציבור. וכאן כיון שהי' שעת חינוך שהרי בית חשמונאי עשו אז מנורה חדשה וכלים חדשים והיו צריכים לחינוכה, לכן לא היו יכולים להדליק בשמן טמא, וע"כ היו צריכים לנס דחנוכה.[ב]

וכ"כ בחידושי הרי"ם (עה"ת) וז"ל, וי"ל שבזמן שבית המקדש הי' קיים, ובתוך מרוצת העבודה מותר לקחת שמן בטומאה כי הותרה, אבל לחנך לכתחילה את העבודה בשמן טמא לא הותר, והרי הוצרכו לחנך מחדש את העבודה בחנוכה, ולכן הי' צריכים לשמן טהור, וממילא גם לנס חנוכה, עכ"ל. וכן תי' בגור ארי' יהודה. ועי' בשלמי שמחה (ח"ג סי' י"ח) שהאריך בזה.

ראי' לדבריו

ויש להביא ראי' לדבריהם, מהא דאיתא בהרא"ש (עה"ת ויקרא י' ב') ובדעת זקנים, שהק' לדברי ר"ע דס"ל דנדב ואביהוא מתו במשכן, א"כ נטמא המשכן מטומאת מת, וצריך הזאה שלישי ושביעי, ולא מצינו שפסקו מעבודתם כלל, ע"ש. ויל"ע מאי קשיא לי', הרי קיי"ל דטומאה הותרה בציבור ולכן לא פסקו מעבודתם, אלא ע"כ דפשיטא לי' להני ראשונים דכיון דהיו עסוקים באותה שעה בחנוכת הבית לא אמרינן בי' טומאה הותרה בציבור.

תמיה ע"ז

האמרי אמת (הו"ד בנר למאה סי' כ"ב) הוכיח דלא כזה, דאף לגבי חינוך אמרינן דטומאה הותרה בציבור, דאיתא בגמ' תענית (דף י"ז ע"ב) כהנים אסורים לשתות יין לעולם מ"ט מהרה יבנה המקדש, ובעינן כהן הראוי

ב. ויש שרצו לדמות זה לדברי הר"ן (בחידושיו לר"ה דף י"ג ע"א) בהא דעומר שהקריבו ישראל כשנכנסו לארץ מהיכן הקריבוהו, שהק' דהא יכולים להביא מעבר הירדן, ותי' דזה רק בדיעבד, ובפעם הראשון לא רצו לעשות דיעבד. וא"כ ה"ה טומאה הותרה הוי רק בדיעבד, ולא רצו לעשות דיעבד בחינוך. אך צ"ב לפרש כן, כי זה יתרץ על היום הראשון שבאו לעבודתם בפעם הראשונה, למה היו צריכים לנס, הא בזה כבר אפשר להסתמך על טומאה הותרה בציבור, אע"כ דכוונתם דבזמן חינוך לא אמרינן טומאה הותרה בציבור, ולא משום שזה הי' בפעם הראשונה.

לעבודה וליכא. והק׳ התוס׳ (ד״ה בעינן) וז״ל, וא״ת והלא בלא יין נמי אסורין בעבודה דטמאי מתים נינהו, וצריכין הזאה ג׳ וז׳, ואמאי אסרי להו יין. וי״ל דמ״מ מותרין בעבודת ציבור דטומאה הותרה בציבור, עכ״ל. ומבואר דאפי׳ כשיבנה ביהמ״ק ויצטרכו לשוב ולחנכו, אעפ״כ אמרינן בי׳ דטומאה הותרה בציבור.

ואפשר ליישב דבבנין דלעתיד לבא לא יהא שום חיוב לעשות חינוך, דעד כאן לא אמרינן דאין מחנכין בטומאה, היינו רק שא״א להשרות את ההשראת השכינה ע״י חינוך בטומאה, אבל בבנין דלעתיד לבא כיון שירד משוכלל מן השמים, אין בה דיני חינוך מצד השראת השכינה, ולכן אפשר לחנכו אפי׳ בטומאה.

ישוב ע״פ הירושלמי

בירושלמי (פ״ז פסחים ה״ז) מסתפק על דם הפסח שנטמא קודם שהגיע לאויר הכלי, אי ציץ מרצה עליו או לא, ע״ש. והיינו טעמא משום דאין הציץ מרצה אלא על הקדשים, וכיון דאכתי לא נתקדש בכלי שרת, אין הציץ מרצה עליו [עי׳ חזו״א (מנחות סי׳ כ״א סק״ג)]. הרי חזינן דאע״ג דקרבן פסח שהוא קרבן הקבוע לו זמן ודוחה טומאה, אעפ״כ בכה״ג שחסר לו קדושת כלי שרת אין הציץ מרצה עליו, א״כ יש לדוק דה״ה בשמן המנורה שטעון קידוש כלי אי יועיל לו ריצוי ציץ, ולכן שפיר הוצרכו לנס.

ישוב הגר״ד מייזלש זצ״ל

הגר״ד מייזלש זצ״ל (קובץ דרושים, חוברת ששית סי׳ נ״ה) תי׳ כיון דכתיב אצל מנורה ״המנורה טהורה״, מוכח דלא הוי הותרה רק דחוי, דאם היא הותרה למה כתיב המנורה הטהורה, אלא ודאי דיש דין לכתחילה שיהי׳ טהור.

אמאי קבעו הנס דוקא לשמונה ימים

דעת הר״י מלוניל

איתא בגמ׳ (דף כ״א ע״ב) בכ״ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון דלא למיספד בהון ודלא להתענות בהון, שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהי׳ מונח בחותמו של כה״ג, ולא הי׳ בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים, לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה, ע״כ. וכתב הר״י מלוניל וז״ל, ולא נעשה נס כזה לישראל, שאילו פרעה לא גזר על המצות ויון הרשעה גזרה, לפיכך האריכו אלו הימים כשיעור החג שהיא שמונה ימים להזכיר בהם הנס. ואפי׳ לא

הי׳ נעשה בהם בשמן כמו״כ היו שמחים ומזכירין מעשה ניסים כשיעור יו״ט הארוך מכל המועדות, אך לא היו מדליקין נרות כלל אלא מהללים ומרוממים כשאר מועדות, וכשבא ונכפל להם נס בשמן הוסיפו להדליק הנרות להזכיר כפילת הנס, עכ״ל. וכ״כ בנמוק״י.

דעת האליהו זוטא

באליהו זוטא (סי׳ תר״ע סק״א) הביא המדרש חנוכה, דהיונים רצו לבטל גם חג הסוכות מלבד הגזירה על שבת חודש ומילה, וע״ש דאיתא בזה״ל, אמר הקב״ה אתם חשבתם לעקור שמונת ימי סוכות, הנני נותן להם שמונת ימי חנוכה, ע״כ. וגם בערוך השלחן (סי׳ תר״ע סעיף ה׳) כתב וז״ל, ועוד טעם לזה מבואר בס׳ חשמונאי, לפי שע״י הגזירת בטלו אז מלהקריב בחג הסוכות העבר ובשמיני עצרת, ולכן לזכרון זה עשו שמונה ימים חנוכה, וממילא כשהראו להם מן השמים הנס של הדלקה, הראום שהסכימו על ידם לעשות שמונה ימים, עכ״ל.

וכן הוא בפיוט לשבת חנוכה ״פולגו לשבעה חלוצים, וקבעו שמונה מליצים נגד שקודת נצים ותקופץ שנת קצים״, ע״כ. הרי שהמליצים היינו החשמונאים, קבעו שמונת ימי חנוכה נגד שמונה קצים, היינו שמונת ימי החג בתקופת השנה. וכמו״כ איתא שם לעיל ״חרחר ריב וחלק עקור מתן חלק חג ומנורה דולק״, ע״כ. ור״ל שהיונים רצו לעקור חג הסוכות ושמיני עצרת, וריבוי הנרות בשמחת בית השואבה.

דעת הירושלמי

הר״י מלוניל הביא הירושלמי וז״ל, ובירושלמי מפרש לפי שהיו רחוקין מהלך ארבעה ימים ממקום שעושין בו השמן, ובפחות משמונה ימים לא היו יכולין להגיע לירושלים ולהביא שמן שיספיק להם, ובאלו שמונה ימים שנעשה להם הנס שלחו שם והביאו להם שמן הרבה מזיתים שנתלשו אחר שנשברה ונפלה גיאות היונים, עכ״ל. וכ״כ הר״ן (דף ט׳ ע״ב בדפי הרי״ף) אשכול (ח״ב סי׳ ו׳) אבודרהם (סדר הדלקת נר חנוכה ד״ה והטעם) וארחות חיים (הל׳ חנוכה אות א׳).

ויל״ע בזה, דהרי א״א לשמונה ימים בלא שבת, ואיך הי׳ מותר לילך בשבת. ולא מיבעיא אם חל שבת בארבעה ימים האחרונים, שאסור לטלטל השמן ברה״ר, דהוי רק מכשירין דומיא דמכשירי מילה, אלא אפי׳ אם חל שבת בד׳ הימים הראשונים מ״מ אסור ללכת יותר מתחום שבת, שהוא אלפיים אמה, וי״ב מיל להרבה פוסקים הוי מדאורייתא. ובס׳ אור תורה (להגאון מאוסטרובצה פ׳ מקץ) עשה חשבון דשנה שנצחום היונים הי׳ כ״ה בכסלו בשבת, א״כ ק׳ דהוצרכו לנס עשרה ימים להדליק מאותו פך, מפני שהוצרכו

ח׳ ימים בין הליכה וחזרה לבד מב׳ שבתות.

ובשו״ת שבט סופר (או״ח סי׳ נ״ב) מיישב התמיהות וז״ל, די״ל דבתוך תחילת ארבעה ימים הראשונים הי׳ שבת, או שלא הליכה דרך רה״ר, או פחות פחות מד׳ אמות. וגם עוד י״ל דבאמת לא הולך אחד בשבת כל היום רק עד שנים עשר מיל, משם הלך אחר מקומות אחרות וכל אחד הלך עד תחומו, ובלאו הכי אין תמי׳, דהר״ן יהיב טעמא לרוב ראשונים דסברי אין תחומין כלל לדידן אף יותר מי״ב מיל, כאשר הביאו ראי׳ מכמה מקומות מש״ס וכו׳, עכ״ל.

ובשו״ת אבני צדק (סי׳ ק״י) תי׳ וז״ל, וכוונת הר״ן פשוט על דרך זה, למשל ביום אחד גברה מלכות בית חשמונאי ובדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן, ומיד שלחו שליח להביא להם שמן טהור, ומזה הפך היו דולקים ביום אחד לעת ערב, נמצא ששלחו שליח יום אחד קודם הדלקה ונעשה הנס והדליקו שמונה ימים, וצא וחשוב התשעה ימים אשר הי׳ צריכים להתעכב נמצא כלה ביום שני בשבוע השני, ועד יום שני הי׳ להם שמן מזה הפך, וביום שני לעת ערב התחילו להדליק משמן החדש, והר״ן לא חשב רק ימי הליכה, וקל להבין ונכון הוא, עכ״ל.

ובס׳ מנוחת משה (סי׳ מ״ה) הביא בשם בעל האמרי אמת, דאה״נ שזמן ההליכה והחזרה היא תשעה ימים, כיון שהי׳ שבת בינתיים, ולכן לא תיקנו ימי חנוכה אלא שמונה ימים, כיון שביום ראשון לא הי׳ נס כלל, שהרי הי׳ להם די שמן להדלקת לילה אחת, נמצא לפי״ז שהנס לא הי׳ אלא שמונה ימים, ולכן לא תיקנו ימי חנוכה אלא ח׳ ימים.

דעת האשכול

האשכול הביא טעם אחר אמאי צריכים ח׳ ימים וז״ל, ואחרים כתב שהבקיאין בעשיית השמן היו טמאי מתים, והצריכו ז׳ ימים לטהרתם, עכ״ל. ועי׳ גם בב״י (סי׳ תר״ע) שכתב וז״ל, והטעם שהוצרכו להדליק שמונה ימים מאותו פך, מפני שכל ישראל היו בחזקת טמאי מתים, וא״א להתקין שמן טהור עד שיעברו עליהם שבעה ימים מיום טומאתם, ויום אחד לכתישת הזיתים ותיקונם להוציא שמן טהור, עכ״ל.

ולפי מה שהבאנו לעיל דכ״ה בכסלו הי׳ בשבת, הרי חל גם יום השמיני בשבת, וא״כ ק׳ דהוצרכו לנס לא פחות מתשעה ימים, דהיו צריכים להמתין שיעברו ז׳ ימים מיום טומאתם, ויום אחד לכתישת הזיתים להוציא מהן שמן טהור, והלא עשיית השמן שהוא ממכשירי מצוה אינו דוחה את השבת. ועי׳ בס׳ מאורות נתן (חנוכה סי׳ ב׳).

ובס׳ מנחת ברוך (סי׳ ק״ט) העיר ע״ז דאם היו כולן טמאי מתים אז, מי טיהר לכל ישראל, הלה המזה מי חטאת

צריך להיות טהור, א"כ אם הי' איש טהור שהי' מזה הי' יכול לעשות השמן.

דעת האור זרוע

האור זרוע (ח"ב סי' שכ"א) כתב וז"ל,

ולמה היא נוהגת להדליק שמונה, אלא שסתרו המזבח ובנאוהו, וכל שבעת הימים היו מתקנים בכלי שרת, ופי' דמיד היו מתקנין שמן אחר, אלא שהיו טרודין להכין ולטהר כלי שרת, ולעשות המזבח, ולא יכלו ליקח שמן אחר, ולכך נעשה נס בפך שמן, ונתקיים שמונה ימים, ולפיכך נקרא חנוכה על שם חנוכת המזבח שנסתר ובנאוהו, עכ"ל.

הגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א
מח"ס בית מתתיהו ועו"ס

נרות חנוכה או קביעות מזוזה מה קודם

אורך ימים ושנות חיים למע"כ ידידי הרה"ג מפורסם לשו"ת מזכה הרבים רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א, בעל גם אני אודך, ומח"ס פרדס יוסף החדש על המועדים, שלום רב,

א. הדלקת נ"ח או קביעת מזוזה

מה ששאלת במי ששלח לבדיקה את מזוזות ביתו בימי החנוכה, וקיבלם קודם הדלקת נרות חנוכה, מאי יקדים, להדליק נרות חנוכה או יקבע מזוזה, וזהו נפק"מ גם לחתן שהגיע לביתו החדש בחנוכה, למש"כ בשו"ת אור לציון ח"ד פמ"ז ס"ו שידליק בביתו החדש קודם החופה עי"ש, א"כ יל"ד מאי יקדים קביעת מזוזה או הדלקת נ"ח. ואמנם בספרי מועדי הגר"ח ח"א תשו' תרס"ו השיב מרן הגר"ח קניבסקי דחתן ביום חופתו מדליק נ"ח בבית ההורים עי"ש. וכ"כ בשו"ת ברית הלוי ח"א סי' צ' עי"ש, ומש"כ בזה בס' הליכות שלמה חנוכה פי"ד סעי' י"ד ובתשובות והנהגות ח"ג סי' רט"ו אות י' ובשו"ת חקי חיים ח"ד סי' קל"ו ובשו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קנ"ח ובס' חוט שני חנוכה ובשו"ת משנת יוסף חי"א סי' קכ"ג או"ג ובשו"ת מקדש ישראל נישואין סי' קס"ג ובס' הנישואין כהלכתם פט"ו הערה 130 ובשו"ת מנחת דוד ח"ד סי' ס"ד או"ג ובשו"ת שערי יושר ח"ד סו"ס פ"ח ובס' בית חתנים פט"ו ס"ד ובס' לקט שאלות המצויות להגרי"א דינר ח"ד עמ' ס"א ובס' החופה והנישואין ס"ט סעי' י"ד ובספר גם אני אודך תשבות הג"ר יקותיאל ליברמן, סימן ק"ח, ובס' מועדי ה' חנוכה פ"א סעי' י"ח ובקונ' שמן המור עמ' ל' ובס' מנחת איש חג ומועד פכ"ה סעי' י"ז ובשו"ת מקדש ישראל חנוכה הנדמ"ח סי' פ"ז. וכן השיב הגרח"ק בס' ישמח לב נישואין ח"א סי' נ"ז שחתן מדליק בבית ההורים עי"ש. אולם משכח"ל ג"כ במי שעובר דירה בימי החנוכה אם יקדים להדליק נ"ח או יקבע מזוזה בביתו, או שנפלה המזוזה קודם נ"ח מאי יקדים, ונחזי אנן בזה.

תדיר ואינו תדיר תדיר קודם

בזבחים פ"ט ע"א תנן כל התדיר מחבירו קודם את חבירו, התמידין קודמין למוספין וכו' שנאמר מלבד עולת הבוקר אשר לעולת התמיד תעשו את אלה עי"ש. ולפו"ר י"ל דמצות מזוזה שנוהגת בכל השנה ובכל עת הוי תדיר מהדלקת נ"ח, ושפיר י"ל שיקדים מזוזה מהדלקת נ"ח מהך דינא

דתדיר ואינו תדיר תדיר קודם. ובבית מתתיהו ח"א סי' ט"ז אות ג' כתבנו להוכיח דדין תדיר קודם ל"ה כסדר קדימה גרידא אלא הוי מעלה בעצם המצוה, ודמיא למקודש מחבירו קודם לחבירו דהוי מעלה בעצם המצוה, ושכ"כ בס' ברכת אברהם להגר"א ארלנגר יבמות ה' ע"ב עי"ש, ובברכת אברהם שבת כ"ג ע"ב בחקירה זו. ואולם בשלחן גבוה סי' תרע"ט דתדיר קודם הוי הידור מצוה מפני הכבוד, וא"כ י"ל דעדיף מצות מזוזה דתדיר טפי מנ"ח, וכן כתב בספר גם אני אודך תשובות בעל האבני ישפה זצ"ל, סי' קכ"ד ענף ה', להקדים מזוזה דתדיר מנרות חנוכה, יעו"ש. ומה שכתב על זה בספר גם אני אודך תשובות הגרמ"ש דיין, חלק ד' סימן כ"ד, אות ג', יעו"ש. וכן מסיק בשו"ת תשובות ישראל לידידי הג"ר ישראל טויב ח"ד סו"ס ע"ה במכתבו אלי דמזוזה קודם לנ"ח שהיא תדירה טפי מחנוכה עי"ש. וכ"כ בס' שערי ימי החנוכה להגר"י טשזנר עמ' רכ"ז עי"ש.

ואולם ראיתי בשו"ת אגרות תורה סו"ס צ"ג בנידון זה בנ"ח או מזוזה מאי קדים, והביא די"ל אף אם נימא דמזוזה תדירא היינו דוקא קיומה, אבל קביעתה אינה תדירא, ואולי אין בזה בכדי להחשיבה לתדיר עי"ש. ואולם בשו"ת רעק"א ח"א ס"ט כתב לענין סוכה או מזוזה, י"ל דסוכה קודם אף דמזוזה תדיר עי"ש. ולהלן נדון בזה, הרי שנקט דמזוזה תדיר לסוכה, הרי דכיון שקיום מצות מזוזה תדירה אף שקביעתה לה' תדירא, אזלינן בתר קיום מצות מזוזה שהיא בכל עת, ולא אזלינן בתר קביעת מזוזה שהיא אינה תדירא. ואולי ה"ז תליא בנוסח הברכה שמברכין לקבוע מזוזה וכמש"כ הרמב"ם פ"ה ממזוזה ה"ז עי"ש. ואולם בירושלמי סוף ברכות ה"ג, דמברך על המזוזה עי"ש. הרי דמצות מזוזה זהו במה שבביתו יש מזוזה ולא בקביעת המזוזה, ועמש"כ נפק"מ בזה בבית מתתיהו ח"א ס"ו אות כ' עי"ש. וא"כ עפ"ז י"ל נפק"מ אם מזוזה הוי תדיר כיון שזמנה בכל עת, או"ד קביעת המזוזה אינה תדירא, וצ"ע. ושו"ר בשו"ת תשובות ישראל ח"ד סי' ע"ה, דכתב על דברינו די"ל שמזוזה תדיר טפי מנ"ח. ואנא מסתפקנא דנהי דמצות מזוזה תדירא, מ"מ קביעת מזוזה אינו תדיר כלל, ופעם ביובל מברך על קביעת מזוזה, ומשא"כ נ"ח שנוהג בכל שנה, וכאן הנידון אם לקבוע או להדליק, וברכת נ"ח יותר תדירה מברכת על קביעת מזוזה, וכתב נפק"מ היכא שצריך לקבוע מזוזה ללא ברכה וכגון שמסרה לבדיקה י"ל שמזוזה קודמת שהיא תדירה טפי מנ"ח, עי"ש.

תדיר ואינו תדיר בתרי סוגי מצוות

ולכאו' י"ל בזה עפמש"כ בשו"ת משנה שכיר ס"א או"ד לבאר דברי התוס' יומא ל"ג ע"א, בהך כללא דתדיר ואינו תדיר תדיר קודם, הוי רק בתרוויהו

שוו, אבל בתרי סוגי מצוות ל״ש תדיר קודם, ולהכי בקריה״ת ומוסף ל״ש לדון מדין תדיר קודם דזה תורה וזה תפילה עי״ש. וכ״כ בס׳ מועדים וזמנים ח״ח ליקוטי הערות לח״ב סי׳ קט״ז בביאור דברי התוס׳ ביומא דל״ש תדיר קודם בשני מצוות שהם שני ענינים נפרדים, וכתב עפ״ז המו״ז לתרץ המנהג שנוטלים לולב לפני התפילה, וכן מבו׳ במג״א סי׳ תרנ״ב סק״ג עי״ש. והא תדיר ואינו תדיר תדיר קודם, לפי שהם שני סוגי מצוות שונים לגמרי יעו״ש.

והנה מהא אין מוכח, די״ל כיון שאין רוצה להתפלל עתה אלא בעוד זמן ל״ש תדיר קודם, ורק היכא שרוצה לקיים שני המצוות כעת י״ל דתדיר קודם. וכ״כ לתרץ בס׳ עולת כהן לולב להג״ר חנוך כהן סי׳ כ״א או״ב, דמה״ט יטול לולב קודם התפילה עי״ש. וכן הביא לתרץ כן בס׳ שלמי תודה להגרב״צ פלמן זצ״ל סוכות סי׳ מ״א, ושכן הסכים להך חילוקא מרן הגר״נ קרליץ זצוק״ל יעו״ש. וכ״כ לתרץ גם בתשובות והנהגות ח״ה סי׳ רט״ז עי״ש. ואולם בתשובות והנהגות ח״ג סי׳ קצ״ט הניף ידו שנית כמש״כ במו״ז, דבתרי סוגי מצוות ל״ש תדיר עי״ש. ושו״מ בס׳ שבילי דוד או״ח סי׳ תרנ״ב סק״ד דיברך על נטילת לולב קודם התפילה, דלכאו׳ תדיר ואינו תדיר תדיר קודם, וכתב דאה״נ רק בביתו יטול הלולב קודם שעדיין אינו מתפלל, ואילו כשהגיע לביהכנ״ס לא יטול הלולב דתדיר קודם עי״ש, ובשו״ת מלחמת ארי ס״ז. ומש״כ בשו״ת גנזי יוסף סי׳ קל״ז ובס׳ קצות השלחן סי׳ כ״ה בדי השלחן ס״ק ס״ט ובס׳ מקראי קודש סוכות ח״ב ס״כ ובשו״ת משנה הלכות חט״ו סי׳ קט״ו ובשו״ת אז נדברו ח״ד סי׳ מ״ח ובשו״ת משנת יוסף ח״י סו״ס מ״ח ובשו״ת רבבות אפרים ח״א סי׳ תכ״ה וח״ב סי׳ ר׳ ובס׳ הליכות שלמה סוכות פי״א הערה 73 ובס׳ ברכת מרדכי או״ח ח״ב סו״ס ל״ב ובס׳ בסערת אש עמ׳ שס״ז בשם בעל אבי עזרי זצ״ל, ובס׳ מנהגי מהר״ץ הלוי מועדים עמ׳ שנ״ב עי״ש, ובס׳ שלמי מועד פל״ו עמ׳ קמ״ט ובס׳ תמידים כסדרם סי׳ נ״ה.

ושאלתי להגר״ח קניבסקי לנוהגים ליטול הלולב קודם התפילה, ולכאו׳ צ״ע הא תפילה הוי תדיר מנטילת לולב, והשיב ע״ז רק אם אין זמן אח״כ. ולכאו׳ כוונתו כתירוץ השלמי תודה הנ״ל דל״ש תדיר בתפילה רק אם חייב להתפלל כעת ואין זמן אח״כ, ולא כשרוצה להתפלל לאח״ז וכנ״ל, וא״כ אין מוכח כיסוד המו״ז דבתרי סוגי מצוות לא אמרי׳ תדיר קודם.

אולם מסתימת הפוסקים דאף בתרי סוגי מצוות אמרי׳ הך כללא דתדיר ואינו תדיר, תדיר קודם. ובטור או״ח סי׳ כ״ה להקדים ציצית לתפילין, דציצית תדיר מתפילין עי״ש, וצ״ע. ובשו״ת בנין ציון סי׳ קנ״ו ובשו״ת מהרש״ם ח״ב סי׳ ע״ו כתבו לפרש דברי

התוס׳ ביומא הנ"ל באופ"א עי"ש. ובשו"ת מחזה אברהם או"ח סי׳ מ"ד, ויעו"ש בס׳ תדיר קודם עמ׳ קל"ה עי"ש. ועי׳ בט"ז סי׳ תרפ"א סק"א בדין הבדלה או נ"ח, די"ל דהבדלה קודם לנ"ח מדין תדיר קודם עי"ש, ובס׳ מטה משה סי׳ תתקצ"ב יעו"ש. ומש"כ ע"ז בחמד משה סי׳ תרפ"א שם, ובישועות יעקב סי׳ תרפ"א ובשו"ת גור אריה יהודא או"ח סי׳ ל"ח, ומש"כ בס׳ תדיר קודם עמ׳ ש"ו, וגם במשנ"ב ר"ס תרע"ב ובביה"ל שם בהגיע זמן ערבית יתפלל קודם הדלקת נ"ח משום תדיר קודם, ומקורו מהפרמ"ג שם, הרי אף בתרי סוגי מצוות כנ"ח ותפילה אמרי׳ תדיר קודם, ועי׳ בס׳ תמידים כסדרם סי׳ נ"ח. ועיין עוד בספר פרדס יוסף החדש על חנוכה, עמוד תע"ד, להגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א, לענין נר חנוכה ואשר יצר, מאי קדים, עיין שם.

ב. מצוה דאורייתא קודמת למצוה דרבנן

אמנם י"ל עוד דאף אם נימא דמזוזה ל"ה תדיר מנ"ח, מ"מ י"ל דמזוזה קדים שהיא מה"ת, וכמש"כ בפני יהושע ברכות נ"א ע"א, ובכל דוכתא משמע בפשיטות דלעולם יש להקדים דאורייתא לדרבנן, ואין משגיחין במידי דתדיר עי"ש. וכ"כ בפרי חדש או"ח סי׳ ס"ו, דכל שחיובו מה"ת קודם שאין חיובו אלא מדברי סופרים, ואף אם הוא תדיר ממנו עי"ש. ובצל"ח ברכות נ"א ע"ב שם כתב דיש להקדים דבר שהוא מה"ת מדין כל המקודש מחבירו קודם את חבירו, ודבר שחיובו מה"ת מקודש יותר עי"ש. וכ"כ בס׳ גזע ישי סי׳ כ"ו עי"ש, וכן מבו׳ במור וקציעה סי׳ תפ"ט דמצוה דאורייתא קודמת למצוה דרבנן, ומה"ט י"ל דיש להקדים ספיה"ע שעיקרה מה"ת לתפילת ערבית עי"ש. ובשו"ת נודע ביהודה מהדו"ק או"ח סי׳ מ"א עי"ש. ואמנם בשו"ת דברי מלכיאל ח"א סי׳ ט"ו כתב דמצוה דאורייתא קודמת למצוה דרבנן, היכא דבלא"ה שניהם שוים, אבל אם המצוה דרבנן הוי תדיר היא קודמת אף למצוה דאורייתא עי"ש. והכא בנ"ח ומזוזה דמזוזה דאורייתא, ונ"ח ל"ה תדיר טפי ממזוזה, יקדים מזוזה שהיא מה"ת. ושאלתי למרן הגר"ח קניבסקי כשבידו להדליק נ"ח, או לקבוע מזוזה מאי יקדים, והשיב ע"ז מזוזה דאורייתא, הרי דס"ל שבדיני קדימה עדיף מצוה מה"ת, אולם בשו"ת שאגת אריה ס"ב סי׳ כ"ב נקט שאין דין קדימה במצוה דאורייתא על מצוה דרבנן עי"ש. ומה שהאריכו בזה בס׳ תדיר קודם לידידי הג"ר יצחק אדלר עמ׳ קכ"ו ובס׳ תמידים כסדרם עמ׳ כ"ו עי"ש, ובספר גם אני אודך תשובות הגרמ"ש דיין, חלק ד׳ סימן כ"ד, אות א׳, עי"ש. ועיקר הדבר מבו׳ גם בשו"ת תורת חסד סי׳ מ"ט סק"ד שדאורייתא קודם לדרבנן עי"ש, ומש"כ בשו"ת הרי יהודה ח"א או"ח ס"ב אות ה׳, ובס׳

מבצרי יהודה לידידי הגר״י בצרי זבחים פ״ט ע״א. ועיקר ד״ז מבו׳ בס׳ דרך שיחה ח״א עמ׳ קפ״ז במעקה או נ״ח, דמעקה דאורייתא קדים עי״ש, ובספר דרך מצוותיך עמ׳ קמ״ה לענין נ״ח ושילוח הקן, דשילוח הקן מה״ת עי״ש, ומש״כ בס׳ ברכת אברהם שבת כ״ג ע״ב ובס׳ מאור למלך ברכות סי׳ ס״ה עי״ש.

אולם יל״ד בזה עפמש״כ בתשו׳ חת״ס יו״ד סי׳ רל״ג די״ל דנ״ח הוי מדאורייתא לעשות איזה זכר לנס עי״ש, ובחת״ס או״ח סי׳ ר״ח ועמ״ס שבת כ״ג, ומש״כ בזה בבית מתתיהו ח״ג ס״ד סוף אות א׳ יעו״ש, ומש״כ בס׳ שמונה מי יודע עמ׳ ל״ו. וא״כ י״ל דכשעושה איזה זכר לנס ע״י הדלקת נ״ח די״ל שהוי מה״ת, שפיר יל״ד מאי יקדים מזוזה או נ״ח ששניהם מה״ת לדברי החת״ס, אולם בשו״ת ברכת ראובן שלמה ח״א סו״ס פ״ד כתב בנידון דידן בהדלקת נ״ח או מזוזה צריך לקבוע המזוזה תחילה שהיא מדאורייתא עי״ש. ולהנ״ל יל״ד ע״ז מדברי החת״ס, דנ״ח מה״ת לעשות איזה זכר לנס, א״כ שניהן שווים. וכן צירף בשו״ת תשובות ישראל ח״ד סו״ס ע״ה להקדים מזוזה לנ״ח שהיא מה״ת עי״ש. וכ״כ הג״ר נפתלי גראס בעל שארית אברהם במכתבו אלי, והובא דבריו בקובץ מה טובו אהליך יעקב [בעריכת הגר״ג רבינוביץ שליט״א] חלק ז׳, יעויין שם.

ג. נ״ח אם הוי חובת הגוף

והנה בירושלמי מגילה פ״ד הי״ב, תפילין ומזוזה הי קדים, שמואל אמר מזוזה קודמת, ור״ה אמר תפילין קודמין, מ״ט דשמואל שכן היא נוהגת בשבתות וימים טובים, מ״ט דר׳ הונא שכן היא נוהגת במפרשי ימים והולכי מדברות יעו״ש. ובראש״ש הל׳ תפילין סי׳ ל׳, ומסתברא דהילכתא כר׳ הונא דמצוה דגופה עדיף יעו״ש. וכ״פ הרמ״א יו״ד סי׳ רפ״ה ס״ב, אם אין ידו משגת לקנות תפילין ומזוזה, יקנה תפילין ולא מזוזה, דמצוה שהיא חובת הגוף עדיפא. וביאר בהגהת רעק״א שם בטעמא דתפילין עדיף שהיא חובת הגוף, דתפילין הוי חוב המוטל על גופו ואין לו אופן ליפטר ממנה, אבל מזוזה אין החיוב עליו לבנות בית ולקבוע מזוזה, ורק אם יש לו בית צריך לעשות בו מזוזה, כדאמרי׳ מזוזה חובת הדר, ומש״ה תפילין קודמין יעו״ש. הרי שס״ל לרעק״א הא דמצוה דגופיה עדיף משום שא״א ליפטר ממנה, ואילו מזוזה יכול ליפטר ממנה, ולכאו׳ עפ״ז י״ל לענין קדימה בנ״ח או מזוזה, ע״פ מה שהוכיח מרן בס׳ טעמא דקרא בחי׳ לחנוכה עמ׳ ל״ח מהרמב״ם פי״א מברכות ה״ג, דנ״ח הוי חובת גברא כמקרא מגילה והדלקת נר שבת, שחייב להשתדל ולרדוף עד שיעשה אותן כתפילין סוכה ולולב ושופר, ול״ה כמזוזה ומעקה דהוי מצוות שאינם חובה, וא״כ שנ״ח הוי חובת גברא הוי

כמצוה דגופה דעדיפי ממזוזה דהוי חובת בית, ול"ה חובת הגוף שהרי יכול ליפטר ממנה. ואף דכתב הרמב"ם פ"ד מחנוכה מצוותה שיהא כל בית ובית מדליק נ"ח, ונראה שהוי חובת בית, כתב מרן במועדי הגר"ח ח"א תשו' תקצ"א דס"ל לרמב"ם דנ"ח הוי חובת גברא לקנות בית ולהניח בבית עי"ש. וכ"כ בדעת הרמב"ם בשו"ת חקי חיים ח"ג סי' ק"ה ובשו"ת משנת יוסף ח"ח סי' צ"ח עי"ש. וע"ע בשו"ת ברית הלוי ח"א סי' צ"ט, ומה שהארכנו בזה בבית מתתיהו ח"א ס"ב אות כ"א ובח"ב סי' י"ב אות ו' עי"ש. וא"כ י"ל דנ"ח הוי חובת גברא לקנות בית, ולהניח בבית הוי מצוה דגופא דעדיפא ממזוזה שיכול ליפטר ממנה וכמש"כ הרעק"א. וכ"כ בשו"ת ברכת ראובן שלמה ח"א סי' פ"ד יעו"ש, ובקובץ היכל שמואל עמ' קנ"ג עי"ש.

אולם בהגהת בית הלל יו"ד סי' רפ"ה שם, פליג בדברי הרעק"א ומפרש דמצוה דגופה עדיף היינו מצוה שנעשית על גופו כתפילין, ואילו מזוזה נעשית בביתו עי"ש. ועפ"ז ליכא עדיפות לנ"ח על מזוזה דבתרוויהו אין המצוה נעשית על גופו כתפילין, ואף בנ"ח הוי חובת גברא, מ"מ אין המצוה נעשית על גופו אלא בביתו, ול"ח כמצוה דגופה דעדיפי, וא"כ נפיק אם נ"ח הוי מצוה דגופה דעדיף ממזוזה תליא במח' הרעק"א והבית הלוי, וכ"כ לתלות בשו"ת אגרות תורה סי' צ"ג, וכן הגר"נ גראס בקובץ מה טובו אהליך יעקב חלק ז', יעויין שם, ומה שכתב בספר גם אני אודך תשובות הגרמ"ש דיין, חלק ד' סימן כ"ד אות ז' יעו"ש. וע"ע מה שהאריך בס' תדיר קודם עמ' שכ"ו בדברי הירושלמי הנ"ל, ובעמ' של"ח בהך מח' דהרעק"א והבית הלל עי"ש, ובס' מועדי יהושע ח"ד סי' רצ"ג, ובשו"ת מראות ישרים ח"ג עי"ש.

והנה התוס' סוכה מ"ו ע"א הקשו מ"ט תיקנו ברכת הרואה בנ"ח ולא בסוכה ולולב, משום שיש כמה בני אדם שאין להם בתים ואין בידם לקיים המצוה, וטעם ראשון ניחא דלא תיקשי ממזוזה, הרי דמשווי התוס' נ"ח למזוזה, והוכיח בשו"ת באר אברהם סי' ט"ז דס"ל להתוס' דנ"ח הוי חובת בית כמזוזה עי"ש. וכ"כ מרן בטעמא דקרא הנ"ל שם להוכיח מהתוס', וא"כ עפ"ז ליכא נפק"מ בדין קדימה בין נ"ח למזוזה דתרוויהו הוי חובת בית, ואף נ"ח ל"ה מצוה בגופה דעדיפי דהוי חובת בית, אולם ראיתי בס' עליות משה ח"א ס"ה או"ד דכתב בדברי התוס' לחלק בין נ"ח למזוזה, דמזוזה ביסודה מצות חפצא, היינו דין על הבית שתהא מזוזה קבועה בו, ומש"ה חייב הגברא לקבוע מזוזה, אבל פשיטא דביסודה היא דין על הבית, ואם אין לו בית אין מקום כלל למצוה, ומשא"כ נ"ח אף דהיא נר איש וביתו, מ"מ ביסודה היא מצות גברא דמחייב להדליק ולהודות לה' יעו"ש. ומש"כ בזה בבית מתתיהו

ח"ב סי' י"ב אות ו' עי"ש. וע"ע בשו"ת שארית אברהם ח"ב סי' ל' ובשו"ת תשובות ישראל ח"ד סו"ס ע"ה ובשו"ת שערי יושר ח"א סי' ל"א ובשו"ת מראות ישרים ח"ג סי' ט"ו.

ובמועדי הגר"ח ח"ב תשו' תרס"ו השיב מרן במי שאין לו בית וישן ברחוב אם חייב בהדלקת נ"ח או שפטור, והשיב חייב לקנות עי"ש. הרי שס"ל שנ"ח הוי חובת גברא ומש"ה חייב לקנות בית, דנ"ח ל"ה חובת בית כמזוזה שודאי אין חייב לקנות בית להתחייב במזוזה, וע"כ שנ"ח הוי חובת גברא. ועמש"כ בזה בס' ירושלים במועדיה חנוכה עמ' ל"ט ובשו"ת אורחותיך למדני ח"ו סי' קט"ו, ויעו"ש במועדי הגר"ח ח"ב תשו' תקס"ז דנשאל ממש"כ התוס' בסוכה מ"ו הנ"ל דתיקנו ברכת הרואה נ"ח לאנשים שאין להם בתים, ומשמע שפטורים לקנות בית לנ"ח, והשיב דמירי שאנוסים לגמרי, ויעו"ש מה שציינתי ע"ז, ומש"כ בס' סוכת חיים הנדמ"ח בהל' חנוכה עמ' תר"ט.

ד. מזוזה עובר בכל רגע

וראיתי בתשו' ברכת ראובן שלמה להגאון הנסתר רבי ראובן שלמה שלזינגר זצוק"ל ח"א סי' פ"ד, שכתב בתו"ד בשאלה זו אם יקדים נ"ח או מזוזה, דפשיטא שצריך לקבוע מזוזה תחילה, דאם ידליק נ"ח תחילה הרי דר בבית שאין בו מזוזה, כיון דמוכרח ליכנס לבית להדליק נ"ח ועי"ז חל עליו מ"ע לקבוע מזוזה, יעו"ש. ולכאו' כוונתו דיש להקדים מזוזה דלא יתבטל ממצות מזוזה שמקיים בכל רגע, ובמג"א או"ח סי' י"ט דאיכא איסור לדור בבית שאין בו מזוזה עי"ש. וכ"כ בנידון זה בשו"ת אגרות תורה סי' צ"ג בנ"ח או מזוזה דיקדים מזוזה, שעובר בכל רגע שלא קבע מזוזה עי"ש. וכ"כ לי הגר"א נבנצאל כשבידו לקבוע מזוזה או להדליק נ"ח מאי יקדים, והשיב ע"ז יקדים מזוזה דעובר בכל רגע, וכ"כ הגר"נ גראס בעל שארית אברהם, והובא דבריו בקובץ מה טובו אהליך יעקב [בעריכת הגר"ג רבינוביץ שליט"א] חלק ז', עיין שם.

אולם נראה שיש לדון בזה עפמש"כ האשל אברהם מבוטשאטש או"ח סי' י"ג, כמו דמצינו במשהה חמץ ע"מ לבער דאין עובר, ה"ה בשאר מצוות כמשהה מזוזה או ציצית אין עובר כשבדעתו לקיים המצוה עי"ש, ומש"כ בזה בבית מתתיהו ח"א ס"ה אות ל"ב יעו"ש. וא"כ י"ל הכא שרוצה לקבוע מזוזה בביתו, ורק רוצה להדליק נ"ח בזמנו ואח"כ יקבע מזוזה, ודאי שאין עובר כשאין מזוזה בביתו בשעת הדלקת נ"ח, כשבדעתו לקבוע מיד אחר הדלקת נ"ח. וכיו"ב השיב מרן הגר"ח קניבסקי במועדי הגר"ח ח"א תשו' רי"ט, לענין מילה שלא בזמנה, אם לא מל מחמת סיבה ובדעתו למול מיד כשיכול אין עובר, ויעו"ש מה שציינתי

בזה. וא"כ ה"ה י"ל שאין עובר במה שאין מזוזה בביתו בשעת הדלקת נ"ח, כשבדעתו לקבוע מיד אחר ההדלקה. ועיין עוד בספר גם אני אודך תשובות הגרמ"ש דיין, חלק ב' סימן כ"ד אות ט', מה שכתב לדון שאין מבטל מצות מזוזה בכל רגע אלא רק פעם אחת עי"ש. ולפי מה שכתבתי אין צריך לזה, דבדעתו לקבוע אין עובר וכמו שנתבאר.

ולכאו' י"ל בזה עוד ע"פ המבו' בברכות כ"ח ע"א ת"ר היה לפניו שתי תפילות, אחת של מנחה ואחת של מוסף, מתפלל של מנחה ואח"כ מתפלל של מוסף שזו תדירה וזו אינה תדירה, ר' יהודה אומר מתפלל של מוסף ואח"כ מתפלל של מנחה, שזו מצוה עוברת וזו מצוה שאינה עוברת עי"ש. הרי שס"ל לר' יהודה דמצוה עוברת קודמת לתדירה, וא"כ י"ל דבמזוזה כשאין מניחה בביתו מבטל מ"ע בכל רגע שאין בביתו מזוזה והוי כמצוה עוברת, ולהכי י"ל שיקבע מזוזה קודם דלא יתבטל ממצות מזוזה ברגעים אלו. ועי' בשו"ת שאגת אריה סי' י"ט ובשו"ת דברי מלכיאל ח"א סי' י"ד ובס' תדיר קודם ס"י עמ' קפ"ט. אולם למש"נ י"ל דבדעתו לקיים מצות מזוזה ל"ח שמבטל מצוה, ושפיר ל"ח כמצוה עוברת, וצ"ע. וע"ע בדברי הגאון רבי יהודה עדס בקובץ צהר חט"ז עמ' תצ"א עי"ש.

ה. נ"ח עדיף משום פרסו"נ

והנה בשבת כ"ג ע"ב, בעי רבא נר חנוכה וקידוש היום מהו, קידוש היום עדיף דתדיר, או"ד נ"ח עדיף משום פרסומא ניסא. בתר דאבעיא הדר פשטה נ"ח עדיף משום פרסו"נ, הרי דפרסו"נ עדיף מדין תדיר קודם, וא"כ לכאו' ה"ה בקדימת נ"ח או מזוזה יהא עדיף נ"ח שהיא משום פרסו"נ. אולם התוס' שם כתבו, הא דפרסו"נ עדיף זהו רק כשאין יכול לקיים שניהם, ואם יכול לקיים שניהם מקדים המצוה התדירה אף במצוה של פרסו"נ עי"ש. וא"כ הכא שיכול לקיים שניהם נ"ח ומזוזה, ורק מסתפק מה להקדים, יהא עדיף נ"ח שהיא משום פרסו"נ אף על מזוזה שהיא תדירה טפי. וע"ע בס' תדיר קודם עמ' קס"א. ואמנם ברמ"א או"ח סי' תרצ"ג ס"ד כתב דמילה קודמת למקרא מגילה עי"ש. ולכאו' מגילה הוי גם משום פרסו"נ, ואיירי בדין קדימה מי קדים, ול"ה כשאין יכול לקיים שניהם, ויהא עדיף מגילה משום פרסו"נ, וצ"ע. ועמש"כ בס' תמידים כסדרם סי' י"ד ענף ג'.

ובספר פרדס יוסף החדש על חנוכה, להגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א, עמוד רל"ד אות תע"ד, שאל למרן הגר"ח קניבסקי דנפל המזוזה בביתו קודם הדלקת נרות חנוכה, מאי יקדים, מזוזה או הדלקת נרות חנוכה, והשיב מרן עיין או"ח סי' תרפ"ז ס"ב יעו"ש. ולכאורא כוונת מרן

למבואר בשו״ע שם דמבטלים ת״ת למקרא מגילה וכדו׳ לשאר מצוות של תורה, שכולם נדחים מפני מקרא מגילה, והמשנ״ב ס״ק י״א הביא דמקרא מגילה קדים משום פרסו״נ עי״ש. וא״כ לענין נ״ח ומזוזה י״ל דקדים נ״ח משום פרסו״נ. וכ״כ לנידון זה בקובץ היכל שמואל עמ׳ קנ״ב יעו״ש. וכ״כ לפרש בכוונת תשו׳ הגרח״ק הנ״ל, הרה״ג רבי אליעזר רבינוביץ בקובץ המאור ניסן אייר תשע״ט עמ׳ ע״ח יעו״ש, ומה שכתב בספר גם אני אודך תשובות הגרמ״ש דיין, חלק ד׳ סימן כ״ד, אות ד׳, יעו״ש.

ומו״ר בתשו׳ משנת יוסף ח״ו סי׳ קכ״ז אות ג׳, במעשה שהיה שנפלה המזוזה לפני הדלקת נ״ח, אם יקבע מזוזה קודם או ידליק קודם, כתב דאם בעה״ב מדליק תמיד בדלת זו ובזמן המדויק תוך חצי שעה מהשקיעה או מצה״כ, י״ל שיקבע קודם המזוזה בכדי שיקיים דינא דגמ׳ מזוזה בימין ונ״ח בשמאל ובעה״ב באמצע ויהא מסובב במצוות. וגם דיש לפניו ב׳ מצוות לעשות התדיר קודם, ומזוזה תדירה וגם מצוי יותר מנ״ח והיא מ״ע דאורייתא, וחנוכה מדרבנן. ואין לומר דנ״ח קודם שהוא חיוב גדול משום פרסו״נ, ולכן אם יש לו כסף לקנות דבר אחד, נ״ח קודם לקידוש והבדלה כמבו׳ בשו״ע או״ח סי׳ תרע״ח, דלגבי מזוזה, מזוזה קודמת לנ״ח. אם יש לו כסף רק לאחד מהן, שמזוזה מה״ת, ונוהגת כל השנה, ועוד דהמזוזה הוא רוצה לקבוע לפני נ״ח כדי שידליק מול המזוזה, א״כ לצורך נ״ח צריך לקובעה, לכן אם יקבע המזוזה בזמן מועט יקבענה מהר ומיד ידליק נ״ח, אבל אם ע״י קביעת המזוזה ישתהה יותר מחצי שעה ויעבור עיקר זמן הדלקת נ״ח ידליק נ״ח קודם, דנ״ח שיהא דווקא מול המזוזה אינו לעיכובא וכמבו׳ במשנ״ב סי׳ תרע״א ס״ק ל״ו ול״ג, שאם הניח נ״ח בימין הדלת יצא, יעו״ש. וכ״כ לצרף מה״ט שיקבע מזוזה קודם נ״ח, שיהא מסובב במצוות הגר״נ גראס בעל שארית אברהם, והובא דבריו בקובץ מה טובו אהליך יעקב חלק ז׳ עיין שם.

וכתב לי הגרמ״ר שעיו בעל מחקרי ארץ, נראה דמזוזה קודמת דתדיר ומקודש, שהרי מזוזה היא תשמישי קדושה ונ״ח הוא תשמישי מצוה, ועוד דכי עייל לביתיה פגע במזוזה ברישא והוי כעובר על המצוות, שהרי דרשו חז״ל מזוזה מימין דרך ביאתך כמבו׳ ביומא י״א ע״ב, וכיון שכן המזוזה היא החיוב הראשון שבא אליו, משא״כ נ״ח משמאל כדי שתהא נ״ח משמאל ומזוזה מימין, דמשמע דבשעה שמדליק נ״ח כבר המזוזה מימין, ועוד שמצות מזוזה מדאורייתא. והגאון רבי שמאי גרוס בעל שבט הקהתי כתב לי דקודם ידליק נ״ח, ולפני שמזמר הזמירות יקבע המזוזה.

מנורת חנוכה מכסף טהור או מגילה בכתב מיוחד ביופי

אורך ימים ושנות חיים למע"כ ידידי הרה"ג מפורסם לשו"ת מזכה הרבים רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א, בעל גם אני אודך, ומח"ס פרדס יוסף החדש על המועדים, שלום רב,

מה ששאלת במי שיש לו שתי אפשרויות, או לקנות מנורת חנוכה העשויה מכסף טהור להדלקת נר חנוכה, או לקנות מגילה מהודרת הכתובה בכתב שהוא מיוחד ביופיו, מה עדיף.

א. בשבת קל"ג ע"ב דתניא זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצוות, עשה לפניו סוכה נאה ולולב נאה ושופר נאה ציצית נאה ס"ת נאה, וכתוב בו לשמו בדיו נאה בקולמוס נאה וכו', עי"ש. ומדאמרי' ס"ת נאה לכאו' ה"ה מגילה נאה וכס"ת נאה. ואילו במנורה לנ"ח, אין הכלי מעכב לנ"ח, דעיקר ההדלקה זהו בשמן או בנרות, והכלי ל"ה אלא הכשר להדלקת נ"ח, וא"כ יהא עדיף מגילה מהודרת בכתב וכס"ת נאה. וכעין זה ראיתי בספר פרדס יוסף החדש על פורים עמוד קצ"א, בשם הגרש"א שטרן, דעדיף לקנות מגילה מהודרת, כי החנוכיה אינה גוף החפצא של המצוה, אלא מכשירי מצוה, כי המצוה הדלקת האש, אבל במגילה שהיא גוף החפץ של המצוה, בודאי יש להדר אותה בכל האפשר, עיין שם.

אולם הרמב"ם השמיט להך ברייתא בשבת קל"ג, התנאה לפניו במצוות עשה סוכה נאה ולולב נאה וכו'. ורק ברמב"ם פ"ז מס"ת ה"ד, כתב וכיצד כותבין ס"ת, כותבין כתיבה מתוקנת נאה ביותר עי"ש. הרי שרק לענין ס"ת הזכיר דבעי שיהא בכתיבה נאה. ובבית מתתיהו ח"ג סי' ל"ז אות ד', כתבנו לתרץ השמטת הרמב"ם לדין ואנוהו במצוות, ורק בס"ת הזכיר עפמש"כ בתשו' הר צבי ח"א או"ח סו"ס ס"ג, הא דאמרי' בס"ת נאה זהו משום המ"ע דכתיבת ס"ת דהמ"ע בגוף הכתיבה, ולא משום המצוה דקריה"ת. וכתב ההר צבי שם, דלענין קריה"ת אין נפק"מ אם קורא בס"ת נאה אם לאו, דהמצוה זהו בקריאה, ואין הידור בקריאה במה שהכתב מהודר, והא דאמרי' בס"ת נאה זהו משום המ"ע דכתיבת ס"ת, שהוי בגוף הכתיבה, וא"כ זהו שס"ל לרמב"ם שהשמיט דין הידור מצוה במצוות, והזכיר רק בס"ת, דס"ל דשאני ס"ת נאה שהמצוה בגוף הכתיבה, ועמש"כ עוד בהשמטת הרמב"ם לדין הידור מצוה בס' משנת יעב"ץ להגר"ב זולטי זצ"ל או"ח סי' ס"ז ובס' מנחת אשר שמות סי' כ"ו עי"ש.

ועפ"ז י"ל לענין מגילה נאה למש"כ בשו"ת חסד לאברהם מה"ק ס"ח שבמקרא מגילה המצוה זהו השמיעה גרידא, יעו"ש. א"כ נפיק

שהמגילה ל״ה אלא הכשר למצות מקרא מגילה שעיקרה זהו השמיעה, א״כ המגילה עצמה ל״ה אלא הכשר לשמיעת המגילה, וגם למש״כ בשו״ת בית שלמה או״ח סי׳ י״ז שהמצוה במגילה זהו הקריאה, מ״מ הוי כקריה״ת שכתב ההר צבי הנ״ל דליכא נפק״מ אם קורא בס״ת נאה אם לאו דהמצוה בקריאה, וא״כ ה״ה בקריאת המגילה אין נפק״מ אם קורא במגילה נאה דהמצוה הקריאה. וכ״כ בס׳ תורת המצוה ח״א פ״ב ס״ו עמ׳ קי״ב, דלענין קריאת המגילה אם המצוה בקריאה, ומה איכפ״ל שאין הכתב נאה יעו״ש. וא״כ לכאו׳ נפיק דאין נפק״מ בין הידור במנורת נ״ח שהוי הכשר להדלקת נ״ח, לבין הידור במגילה נאה דג״ז הוי כהכשר מצוה דעיקרה הקריאה או השמיעה. ואולם בשו״ת בירורי חיים ח״ח סי׳ כ״ח כתב לדון בשאלה זו, בהידור במנורה לנ״ח די״ל דא״צ כלי, ואילו מגילה בעי כתיבה נאה וכס״ת נאה עי״ש. ובספר גם אני אודך תשובות הגרח״ש סגל, חלק א׳ סימן צ״ב יעו״ש. ולהנ״ל הא דבעי ס״ת נאה היינו משום מ״ע דכתיבת ס״ת דהמצוה בגוף הכתיבה, ואילו לענין מגילה נאה אם המצוה בשמיעה או בקריאה המגילה ל״ה אלא כהכשר מצוה, והוי כהידור לכלי דמנורת חנוכה שהוי הכשר מצוה, וא״כ תרוויהו שווים. ועי׳ בס׳ יקח מצוות עניני הידור מצוה פי״ד ס״ה, דעדיף הידור במנורת נ״ח מהידור לקופסא לאתרוג עי״ש.

והנה המשנ״ב סי׳ תרע״ג ס״ק כ״ח כתב דכתבו הספרים שטוב שכל אחד יטריח עצמו לעשות לו מנורה יפה לפי כחו, וכן הנרות יעשה יפה עי״ש. ולכאו׳ מוכח מהמשנ״ב דאף בהכשר מצוה איכא לדינא דואנוהו להדר במצוה נאה, דהא המנורה ל״ה אלא הכשר לשמן ולנרות. אולם י״ל ע״פ מה שהוכיח בתשו׳ אבני נזר או״ח סי׳ ת״ק מהחסד לאברהם, דבעי כלי לנ״ח ומעכב במצוה, ועפ״ז נפיק שהכלי כחלק מהמצוה דנ״ח, ול״ה כהכשר מצוה. אולם בשו״ת אז נדברו ח״ג סי׳ מ״ט כתב לדחות ההוכחה מהחסד לאברהם שבעי כלי לנ״ח, ומש״כ בזה בשו״ת קנין תורה ח״ו סי׳ מ״ז ובס׳ ענפי משה חנוכה סי׳ י״ח ובס׳ סוכת חיים בהל׳ חנוכה הנדמ״ח עמ׳ ק״כ ובס׳ מאורות נתן חנוכה סי׳ מ״ז ובשו״ת שבט הלוי ח״ח סי׳ קנ״ז שאין הכלי מעכב, ובכלל המצוה וצורת המנורה הוי רק הכשר ונוי, ומש״כ להוכיח בזה בשו״ת מאורות ישרים ח״ג סי׳ י״ד ובשו״ת ארץ טובה סי׳ כ״ח אות ו׳ ובס׳ יקח מצוות עניני הידור מצוה סי׳ ל׳ ענף ה׳ ובשו״ת אבני ישפה ח״א סי׳ קכ״ט ובתשובות והנהגות ח״ג סי׳ רי״ח, ועי׳ בשדי חמד מערכת חנוכה אות ז׳, ובשו״ת דברי דוד ח״א סי׳ מ״ד. ועי׳ בקובץ בנתיבות ההלכה כ״ו עמ׳ 95

בשם הגר"ב זילבר זצ"ל דאף שא"צ כלי לנ"ח, יש הידור בכלי נאה.

אולם מדאמרי' בשבת קל"ג שם, כתבו בקולמוס נאה, והרי הקולמוס ודאי הוי כהכשר מצוה לכתיבה, וע"כ מוכח דאף בהכשר מצוה איכא לדין הידור מצוה, ועמש"כ ע"ז בבית מתתיהו ח"ג סי' ל"ז אות ד'. ואמנם בשו"ת דבר אברהם ח"ב סי' כ"ה או"ג פשיט"ל בתו"ד דל"ש באיזמל של מילה דין איזמל נאה שהוי הכשר מצוה, ותמה מ"ש מקולמוס נאה. ועמש"כ בשו"ת אז נדברו חי"ג סי' נ' ובשו"ת מראות ישרים ח"ג סי' י"ד עי"ש.

וכמו"כ ממש"כ רש"י שבת קל"ג שם דדין ואנוהו במצוות שופר נאה, ולכאו' אם המצוה בשמיעת שופר ולא בתקיעה מ"ט בעי שופר נאה, וע"כ שגם בהכי איכא לדין הידור מצוה, ודלא כמש"כ בס' תורת המצוה הנ"ל דבקריאת מגילה ליכא הידור מצוה אם המצוה בשמיעה, וממש"כ רש"י הידור מצוה בשופר ה"ה בקריאת המגילה. ועמש"כ בבית מתתיהו ח"ג סי' י"ג אות ג' בדין הידור מצוה בשופר עי"ש, ובמועדי הגר"ח ח"ב תשו' תס"ד מה שציינתי בזה עי"ש, ומה שכתבתי על זה בספר גם אני אודך תשובות הגרמ"ש דיין, חלק ו' עיין שם.

ב. והלום ראיתי בתשו' מראות ישרים ח"ג סי' י"ד, בתשובה לבעל גם אני אודך, מאי עדיף מגילה מהודרת או מנורה לנרות חנוכה, וכתב עפי"ד הירושלמי פ"ד ממגילה הי"ד, תפילין ומזוזה מאי קדים, והרמ"א יו"ד סי' רפ"ה ס"א כתב דתפילין קודמין דמצוה שהיא חובת הגוף עדיפא עי"ש. וא"כ י"ל שמגילה קודם לנ"ח, שהרי ודאי מגילה הוי חובת הגוף שהיא מוטלת עליו ואין לו אופן שיפטר ממנה, ומשא"כ נ"ח מוכח מכ"ד שמצות נ"ח מוטלת על האדם אא"כ יש לו בית, א"כ נפיק דמצות נ"ח הוי כמצות מזוזה דלא שייכת ללא בית, וא"כ כמו דנקטינן בתפילין ומזוזה, דתפילין קודמין משום דתפילין הוי חובת הגוף שאין יכול ליפטר ממנה, ומשא"כ במזוזה יכול לפטור עצמו שאין חייב לבנות בית ולקבוע מזוזה, וה"נ י"ל לענין מגילה ונ"ח דמגילה קודמת שהיא חובת הגוף ואין יכול ליפטר ממנה, ומשא"כ נ"ח תליא אם יש לו בית, ואם אין לו בית פטור מלהדליק, וממילא נמי הידור דמגילה קודם להידור דכלי דנ"ח יעו"ש. ואולם יש לדון בדבריו ממה שהוכיח מרן הגר"ח קניבסקי בס' טעמא דקרא בחי' לחנוכה עמ' ל"ח, מהרמב"ם פי"א מברכות ה"ג, דנ"ח הוי חובת גברא כמקרא מגילה והדלקת נר שבת, וחייב להשתדל עד שיעשה אותם כתפילין שופר לולב וסוכה, ול"ה כמזוזה ומעקה דהוי מצוות שאינן חובה דתליא בבית. וא"כ מוכח מהרמב"ם שנ"ח הוי חובת גברא כמגילה. ועי' מה שהארכנו בחקירה זו בבית מתתיהו ח"ב

ס״ב אות כ״א ובח״ב סי׳ י״ב אות ו׳. ואכן במועדי הגר״ח ח״ב תשו׳ תרס״ו השיב מרן במי שאין לו בית וישן ברחוב, חייב לקנות בית ולהדליק נ״ח עי״ש. וא״כ עפ״ז ליכא נפק״מ בין נ״ח למגילה, דתרוויהו הוי חובת גברא. וע״ע בס׳ יקח מצוות עניני הידור מצוה סי׳ ל׳ ענף ה׳.

ואמנם למש״כ בהגהת בית הלל יו״ד סי׳ רפ״ה שם, הא דמצוה דגופה עדיפי היינו מצוה שנעשית על גופו כתפילין, ואילו מזוזה נעשית בביתו עי״ש. וא״כ י״ל דמגילה עדיף מנ״ח, ואף אם נימא דנ״ח הוי חובת גברא מ״מ הוי כמזוזה שהמצוה נעשית בביתו, ואילו מגילה המצוה בגופו ע״י שמיעה או קריאה ועדיף מנ״ח. וע״ע בס׳ יקח מצוות עניני הידור מצוה סי׳ ל׳ ענף ה׳ מש״כ בזה.

וראיתי בקובץ אליבא דהלכתא צ״ט עמ׳ נ״ד, דכתב ידידי הג״ר אליקום דבורקס בהך חקירת בעל גם אני אודך, אם יהדר בחנוכיה מכסף טהור, או במגילה בכתב נאה ביותר, והביא די״ל דהכלי לנ״ח אי״צ חפצא דמצוה, ואילו מגילה זהו חפץ שעל ידו יוצאין בו יד״ח, וכס״ת שיוצאין בו יד״ח קריה״ת, ועדיף להדר במגילה. וכתב ע״ז הגר״א דבורקס עפמש״כ בס׳ שלמי שמחה להגר״ש אלברג זצ״ל ח״א סי׳ נ״ב דהפרסו״נ בנ״ח הוי תנאי בקיום המצוה, ומה״ט אם הניח נ״ח למעלה מכ׳ אמה לא יצא יד״ח כמבו׳ בשבת כ״ב ע״ב, וכמו שפרש״י דלא שלטא ביה עיניה למעלה מכ׳ וליכא פרסו״נ עי״ש. הרי שפרסו״נ מעכב הדלקת נ״ח, ואילו בקריאת המגילה י״ל שמקיים המצוה ללא פרסו״נ, ולכתחילה צריך קריאה של פירסום הנס, אבל פרסו״נ אין מעכב הקריאה, וא״כ י״ל שעדיף לקנות חנוכיה מהודרת שהוי משום פרסו״נ, והפרסו״נ בחנוכה כחלק מהמצוה, ואילו הפרסו״נ במגילה ל״ה כחלק מהמצוה אלא דבר נוסף למצוה, וכיון דכל מצות החנוכה זהו פרסו״נ עדיף שיקנה חנוכיה מהודרת עי״ש. והו״ד גם בקונ׳ נתיבי המנהגים חנוכה עמ׳ מ״ג מ״ד, ע״ש. והנה כהוכחת השלמי שמחה הנ״ל, שבנ״ח הפרסו״נ מעכב הוכחנו בבית מתתיהו ח״א ס״א אות ל״ב, מנ״ח שהניחה למעלה מעשרים אמה פסולה, דלכאו׳ צ״ע דנהי שאחרים אין רואים מ״מ הוא המדליק עצמו כשעומד ומדליק רואה הנ״ח, ומ״ט אין יוצא, וע״כ שנ״ח עיקרה לפרסו״נ לאחרים וזהו עיקר המצוה. וכ״כ בשו״ת באר שרים ח״ג סי׳ ע״ב עי״ש, ובס׳ שערי אושר להג״ר אשר זוננפלד חנוכה סי׳ ל׳ יעו״ש, ובס׳ משנת יוסף סוגיות או״ח ח״ב סי׳ ל״א, ובס׳ סוכת דוד להגר״ד מן זצ״ל סי׳ ל״ח, ועי׳ בס׳ נתיבי הפרשה עמ׳ ע״ד, ומש״כ בשו״ת משנת יוסף ח״י סי׳ קכ״ו במכתבו אלי ע״ז עי״ש. וכן מסיק ידידי הגרמ״ש דיין בספר גם אני אודך חלק ו׳, שעדיף להדר במנורת נ״ח ממגילה,

עי"ש. ועי' בשו"ת מראות ישרים ח"ג דמסיק דאף דמגילה מהודרת קודמת למנורה מהודרת, מ"מ אם יוצא יד"ח קריאת המגילה מהש"ץ בהכי עדיף מנורה מהודרת, שבקריאת המגילה יכול לצאת מהש"ץ, ומשא"כ לענין מנורה כל אחד צריך שיהא לו מנורה בביתו, ול"ש לצאת ע"י מנורה שבבית חבירו עי"ש.

ובספר גם אני אודך תשובות בעל משנת יוסף, עמוד רס"ג, כתב נמי דבקריאת המגילה יכול לצאת מהש"ץ. ע"ש

ובספרך פרדס יוסף החדש על פורים עמוד קצ"א, הביא מהגר"א נבנצאל, בחקירה זו במי שיש לו מעות להידור או לחנוכיה מכסף טהור, או למגילה מהודרת, דכתבי הקודש ראויים לנו מצד עצמם ולא רק משום המצוה, ורק פרשיות תפילין אמרו תוס' דלא בעינן ואנוהו משום שאין העין שולטת בהם, אבל כתבי הקודש דאפשר ללמוד בעי הידור עיין שם. וכעי"ז כתב בס' יקח מצוות לידידי הגר"י ארצי עניני הידור מצוה סי' ל' ענף ה' בהך חקירת בעל גם אני אודך, דיקדים ההידור לצורך קניית מגילה, דהרי במגילה כ"ז ע"ב ואלו הן תשמישי מצוה סוכה לולב שופר ציצית, ואלו הן תשמישי קדושה דלוסקמי ספרים תפילין ורצועותיהן, ופשיטא דמגילה הוי חפצא של קדושה וכמבו' במגילה ז' ע"א דאסתר ברוח הקודש נאמרה, ומשא"כ הכלי של נ"ח אף אם נימא דהוא לעיכובא מ"מ אינו אלא תשמיש מצוה, ולא עדיף מלולב ושופר וציצית שהן נזרקין, ומש"ה מעלת מגילה גדולה ממעלת הכלי של נ"ח עי"ש. וכ"כ בשו"ת מראות ישרים ח"ג סי' י"ד בתשובה לכת"ר. עי"ש. וכן כתב בספר גם אני אודך תשובות הגר"ח פדלון, ח"א סימן כ"ב, עיין שם, ובספר גם אני אודך תשובות הגר"ב דדון, ח"א סימן רע"ב עי"ש. וכן כתב בספר גם אני אודך תשובות בעל אבני ישפה זצ"ל, סימן קכ"ח ענף ד', שהחנוכיה הוי רק מחזיק המצוה, ויתכן שאינו אפי' תשמישי מצוה, ומשא"כ מגילה הוי תשמיש קדושה וצריך גניזה היא קודמת לנ"ח עי"ש.

ובקובץ בית אהרן וישראל קמ"ז עמ' קמ"ה כתבו לכת"ר לדון בזה להקדים ההידור במנורת חנוכה מההידור במגילה מדינא דתדיר ואינו תדיר תדיר קודם שהרי חנוכה זהו שמונה ימים, ואילו פורים הוי יום אחד וקריאת המגילה נקראת רק שני פעמים, א"כ חנוכה תדיר טפי ממגילה עי"ש, ובספר גם אני אודך תשובות הגר"ח פדלון, חלק א' סימן כ"ב, בסברא זו עי"ש. אולם יש לדון בזה עפמש"כ בפני יהושע ברכות נ"א ע"א, דבכל דוכתא משמע שיש להקדים דאורייתא לדרבנן עי"ש. וכ"כ בס' מור וקציעה סי' תפ"ט עי"ש. וא"כ י"ל עפמש"כ הפרמ"ג סי' תר"צ מ"ז סק"י דקריאת מגילה מדברי קבלה כשל תורה הוי עי"ש. וא"כ י"ל

דעדיף הידור בקריאת מגילה שהיא כשל תורה, מנ"ח שהוי מדרבנן. ואמנם יש לפלפל בזה עפמש"כ בשו"ת חת"ס או"ח סי' ר"ח, שגם נ"ח הוי מדאורייתא לעשות איזה זכר לנס עי"ש. ומש"כ ע"ז בבית מתתיהו ח"ג ס"ד אות א' ד"ה אכן ע"ז. וע"ע מש"כ בקובץ בית אהרן וישראל קמ"ז עמ' קמ"ה, וקמ"א עמ' קנ"ח בהך חקירה בעדיפות הידור בנ"ח או במגילה עי"ש, ובס' יקח מצוות הידור מצוה סי' ל' ענף ה' עי"ש.

ובס' יקח מצוות עניני הידור מצוה סי' ל' ענף ה' כתב בחקירה זו בהידור מצוה בנ"ח, או במגילה שיש לדון אימתי עומד בשנה, שאם עומד קודם חנוכה ואכתי זמן פורים לא הגיע, לכאו' קיי"ל אין מעבירין על המצוות ומצוה הבאה לידך אל תחמיצנה, וא"כ צריך לקנות מנורה מהודרת טפי ממגילה מהודרת, ואם עומד בין חנוכה לפורים והמצוה הבאה לידו היא מצות פורים, א"כ הו"ל לקנות מגילה מהודרת טפי ממנורה, וכמבו' בשו"ת הרדב"ז ח"ד סי' י"ג במי שהיה חבוש בבית האסורים המצוה הראשונה הבאה לידו יש לו לקיימה עי"ש [ומה שהארכנו ע"ז בבית מתתיהו ח"ג סי' כ"ד עי"ש]. וכתב היקח מצוות, דע"כ הוי כשעומד לאחר ימי הפורים, ילהס"ת אם עדיף מנורה מהודרת או מגילה מהודרת עי"ש. וכתב לי הגר"א שלזינגר מח"ס מצוות נר איש וביתו, בשאלה זו מאי עדיף הידור במנורת חנוכה או במגילה נאה, שאם עומד לפני חנוכה יהדר במנורה יפה, ואם נמצא לפני פורים יקנה לו מגילה נאה, עכ"ל. ולהנ"ל י"ל נפק"מ כשעומד לאחר ימי הפורים.

בברכה מרובה
מתתיהו גבאי

הגאון רבי משה חליוה שליט"א
מח"ס ענפי משה ועו"ס

שו"ת שונות בהלכות חנוכה

כבוד הרב משה חליוה שליט"א,
אחדשה"ט וכט"ס באהבת עולם,

א.

הדלקת נרות בבית האבל

הנה יש להסתפק אם יש להדליק נרות חנוכה בבית האבל בחדר בו מתפללים [וזאת אומרת בכהאי גוונא שמתפללים בחדר בתוך ביתו ומנחמים גם שם או שהקצו בית אחר לנחם בו מחמת אי מקום] חוץ ממה שמדליק בפתח ביתו או בחלון הצופה לרשות הרבים, דדמי לבית הכנסת שמדליקין שם, והרי הא דמדליקים בתוך בית כנסת הוא משום האורחים שלא הדליקו ומשום פרסומי ניסא כמבואר בבית יוסף סי' תרעא ובריב"ש סי' קיא, ונפק"מ לברכה.

ב.

המדליק בשמן מאוס

הנה הפרי חדש יו"ד סי' פד סק"ג כתב דבכל מקום שיש פסול מיאוס אזלינן בתר דידיה ולא בתר רובא, ודלא כהכנסת הגדולה שם דאזלינן בתר רוב העולם. ויש להסתפק מה הדין בהדליק נר חנוכה משמן מאוס ולמדליק אין זה מאוס אם הכא בנר חנוכה תלוי דין זה גם במדליק שהוא בעל הבית או כיוון שגם בני ביתו שייכים במצוה שהרי בנר חנוכה אמרינן נר איש וביתו נצטרך להתחשב גם בדעתם.

ג.

אונן בהדלקת נרות חנוכה

שו"ע או"ח סימן תר"ע, ז"ל לשון המשנה ברורה שם ס"ק יב: "אונן פטור מנר חנוכה". והנה הגאון מליסא זיע"א (הל' חנוכה סי' קעט) כתב דאונן שמתו מוטל לפניו ידליק נר חנוכה על ידי אחר והוא יברך, והעונה יענה אמן. וצ"ע הרי אונן פטור מהמצות והאיך יעשה שליח להדליק ולברך.

ד.

בדין כפיה בהדלקת נר חנוכה

סימן תרעא סעיף א: "צריך להזהר מאד בהדלקת נרות חנוכה". יל"ע באם אינו רוצה להדליק נר חנוכה האם כופין אותו עד שתצא נפשו (כתובות פו, א). ולכאורה דין זה תלוי במחלוקת התוס' ורש"י. דמרש"י בכתובות צא, ב (ד"ה

מצוה) משמע דעל מצוה דרבנן אין כופין. (ועיין מנ"ח מצ' י אות כג דאף על שאר מצוות דרבנן אין כופין אליבא דרש"י וכ"כ הריטב"א קידושין יג, ב) ומאידך התוס' כתובות (פו, א ד"ה פריעת) כתבו דאף על דרבנן כופין וכ"כ הרשב"א בתשובותיו ח"ד סי' רמד. עוד יש לדון דאם צריך בי"ד לכפות כמבואר בקצוה"ח חו"מ סי' ג' והדלקת נרות חנוכה היא בצאת הכוכבים א"כ אין בי"ד בלילה ולא יכפו, וצ"ע.

ה.

הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת

סימן תרעא סעיף ז: "ומדליקין ומברכין בבית הכנסת משום פרסומי ניסא". כתב מרן השו"ע או"ח סי' תרעא סעי' ז: "ומדליקין ומברכין (בבית הכנסת) משום פרסומי ניסא" ובשערי תשובה (ס"ק יב) כתב בשם המור וקציעה דבעינן עדה בשעת מעשה יעו"ש. והמגן אברהם (סי' תרעא סק"י) כתב דבערב שבת, אם מחכים למנין עד סמוך לחשיכה ועדיין אנשים לא באו, ידליק מיד וסמכינן שאנשים יבואו אחר כך יעו"ש. וכ"כ בבאור הלכה כאן דהמדליק בברכה יש לו על מי לסמוך, יעו"ש. והעיר הגר"ח קרלנשטיין זצ"ל (קובץ מראי מקומות פסחים ז, א) דלכאורה מי יימר שיבואו אנשים, ושמא לא יבואו עשרה ויתברר למפרע שהברכה היתה לבטלה, אלא דבהכרח צ"ל דתולים ברגילות האנשים שבאין לביהכנ"ס ולכן מורים לו לברך, יעו"ש. ובזה היה מקום ליישב שאלת החת"ס (יו"ד סי' רנג) בענין ברכה על גירות של גר קטן, דהאיך יברך הרי בכתובות יא, א איתא דאם הגדיל יכולין למחות ולמפרע יתברר שהברכה לבטלה. ובע"כ י"ל דהרגילות היא שגר שנתגייר ונכנס תחת כנפי השכינה לא ממהר לצאת ממנה. וראה מש"כ בשו"ת שערי צדק אה"ע סי' טז שהקשה דבקידושין על תנאי האיך יברך ברכת אירוסין וחתנים דשמא לא יתקיים התנאי ויתבטלו הקידושין ואין לומר שלא יברך דכלה בלא ברכה אסורה. וכתב ליישב דבהכרח צ"ל דסמכינן על הרוב שלא יתבטלו הקידושין. אולם העיר בזה הגר"נ געשטעטנר זצ"ל בשו"ת להורות נתן ח"ד סי' קד מדברי הט"ז או"ח סי' ח' דלענין ברכה לבטלה לא סמכינן אחזקה, ונשאר בצע"ג. וממילא הדרא קושיא לדוכתא האיך מברכין על נרות חנוכה בשעה שלא נמצאים עשרה בבית הכנסת ותולים ברגילות האנשים לבוא, הרי לענין ברכה לבטלה לא סמכינן על החזקה, וצ"ע.

וכעת אסיים אחוז בציפיה עצומה לשמוע חוות דעתו הגדולה.

השואף להגדיל תורה ולהאדירה
רועי תמיר

תשובה

כבוד הרה"ג החו"ב כש"ת מוה"ר רועי תמיר שליט"א בעמח"ס מאיר נתיבים ושא"ס, שלו' וברכה וכט"ס,

מכתבו קבלתי ע"י כבוד ידידנו הרה"ג מוה"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ושא"ס

והנני להשיבו את אשר נלפע"ד לפום ריהטאי ומע"כ נ"י את אשר יבחר יקרב.

א.

בענין הדלקת נ"ח בבית האבל רח"ל בחדר דמתפללין בו דאפשר דמי לבי כנישתא. לכאו' ל"ד כיון דאינו באופן קבוע רק ארעי וא"צ להדליק בו נ"ח. ושו"מ בספר נטעי גבריאל (הלכות חנוכה פרק מ' ס"ק י') דבהיכא דאין מתפללין אלא באקראי כגון בית הנישואין או בית האבל רח"ל אין מדליקין בו וע"ש בטעמו ונימוקו, ודוק בזה, וע"ע בנטע"ג (פרק נ"ד, ס"ק ד ובהערות דשם) מ"ש ממנהגים דק"ק וורמשיא (עמוד רמ"ב) משום החוו"י, וצריך עיון בזה.

ב.

לכאו' כולהו נגררין אבתרי' דבעה"ב (עי' מ"ב תרע"א ח') [וכעי"ז עי' שו"ע הל' בציעת הפת סי' קס"ח ס"ה ובמ"ב שם ודוק בזה ואכמ"ל], ואיכא לאוסופי בהא דבס' אסיפת שמועות למרן הגרי"ג אדלשטיין שליט"א (חנוכה, סימן א') הוכיח באורך דהא דמהני הדלקת בעה"ב על בני הבית לאו מדין שליחות הוא, רק דאין חיוב עכאו"א להדליק ובהדלקת חד מינייהו יוצאין ע"ש בדבריו. ולפי"ז יש לדון באכסנאי (עי' שו"ע הל' חנוכה תרע"ז א') דמשתתף בפריטי דלכאו' אם השמן מאוס על המשתתף י"ל דלא נפיק יד"ח בהדלקתו דבעה"ב דהא נשתתף בדבר דלא ניח"ל ביה, וצ"ע לדינא.

ג.

הנה המ"ב דציין מע"כ נ"י כ' מהא"ר דאשתו תדליק, ואי שרי לענות אמן אברכה כ' דאיכא דעות בשו"ע יו"ד (סי' שמ"א) והוסיף שם "ונראה דאם אין אשתו עמו והוא יחידי בבית ידליק הנרות לפרסומי ניסא ובלא ברכה [פמ"ג]", עכ"ל. וחזינן מהא דאף דאונן פטור מן המצוות מ"מ לא מיפטר ממצות פרסומי ניסא וכבר עמדו באחרונים בביאור האי ענינא ועיין מש"כ בזה מו"ר הגאון הגדול ציס"ע רבי יוסף ליברמן זצ"ל בשו"ת משנת יוסף חלק תשיעי (סימן קע"א) ותרוה נחת. ועי' בספר פרדס יוסף החדש על

חנוכה לידידנו הרה״ג רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט״א (עמוד קס״ו) ובס׳ כרם אליעזר לאחיו הרה״ג רבי אליעזר שליט״א (הנדפס שם בסוה״ס, עמוד תרי״ד) דהביאו משמיה דהמהרי״ל דיסקין זלה״ה דקאמר דאונן רח״ל מדליק משום חשד דלאו כו״ע ידעי דאונן הוא, ולזה ידליק ולא יברך לפי דהא דמדליק הוא מדינא דחשד דהוא לצד והייתם נקיים ואיך יברך אקב״ו להדליק נ״ח אחר דמיפטר מהא, ע״ש. וע״ע בספר דרך שיחה למו״ר מרן הגר״ח קניבסקי זצ״ל (עמודים קפ״ו וקפ״ז) מאי דנו״נ בהאי ענינא, ולפי״ז יש לדון בשאלתו דמע״כ נ״י.

ד.

עי׳ בפתיחה כוללת להפמ״ג ז״ל (החלק הראשון, ס״ק כ״ה) דכ׳ בשלהי דבריו וז״ל ועיין כתובות דף פ״ו ע״א בתוס׳ ד״ה פריעת בעל חוב דבמצוה דרבנן בשב ואל תעשה כופין ומשמע שם במחלוקת שנויה דלרש״י במצוה דרבנן בשב ואל תעשה כזו נר חנוכה ומקרא מגילה לא כפינן בכתובות שם דף צ״א ע״ב ד״ה מצוה יע״ש והיינו כל זמן שיש בידו לקיים. ומשמע כל שכן אחר שעבר בדרבנן בשב ואל תעשה דאין לוקה מכות מרדות בשב ואל תעשה מדרבנן עכ״ל, ודוק היטב.

ה.

עיין בשו״ת מהרש״ג להגאון האדיר רבי שמעון גרינפעלד זלה״ה הגאב״ד דסעמיהאלי (חלק ב׳ סי׳ קע״ב בסיום התשו׳) דכ׳ וז״ל ״ומה שכתב [=השואל שם לאקשויי ע״ד המג״א ז״ל] שמא לא יבואו עשרה כמו בצדקה שכ׳ הרשב״א שמא ירצה לקבל גם זה ל״ק דא״כ בכל ברכה לא יברך שמא לא יהיה יכול לאכול או בתק״ש שמא לא יהיה יכול לתקוע ועכ״ח דכל דעבידי דאתי לא חיישי׳ לזה ועוד דעל רבים לא חיישי׳ שמא לא יבואו כמו דאומרים בתענית ציבור ענינו בתפלת שחרית ולא חיישי׳ שמא לא יהיו יכולים להתענות דרק על יחיד חיישי׳ ולא על רבים״, עכ״ל. ודפח״ח וא״ש היטב בעזה״י. (אם כי היה מקום לדון דתענית ציבור דיינינן על מאי דעתה כולהו מתענין ואין לחוש לאחר זמן. משא״כ דחנוכה דעדיין לא באו עשרה אינשי. ומ״מ נראה דס״ל בפשיטות דבהיכא דהנידון הוא גבי רבים לא חיישינן והכא הא דרכו דהציבור לבוא לביהכנ״ס וליכא למיחש).

ע"ד המנהג הנפסד דמשחק בקלפים בימי החנוכה

שלמא רבא ונהורא מעליא למע"כ ידידנו הרה"ג מוה"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ושא"ס, שלו' וברכה וכט"ס,

במאי דכתב בספרו פרדס יוסף החדש על חנוכה (עמוד קנ"ז) איזה תוכחות מוסר לענין המשחקים בקלפים בימי החנוכה, הנני מוסיף לו בזה דבקובץ שיחות על המועדים שזכינו להו"ל משיחותיו דמו"ר מרן הגה"צ רבי יעקב אדלשטיין זצוק"ל הגאב"ד דרמת השרון (עמוד ט"ו) הבאנו דשמענו ממו"ר זצוק"ל בזה"ל פעם בליל שבת אמר הרב מפוניבז' בישיבה שמה שהצעירים משחקים בקלפים בחנוכה המקור לזה לאחר שעיין עיון עמוק בדבר חשב שהסיבה היא כיון שדבר שיש בו חיזוק לשקידה היצר הרע מכניס בו חשק לדברים אחרים וזהו המקור ל"מנהג" זה, וימי החנוכה הם ימים מסוגלים לכן זה לעומת זה מכניס בהם היצר הרע דברים של בטלה ושיסיחו דעת מהלימוד עכ"ד, וע"ש. וע"ע בספר רשומים בשמך מהגה"צ רבי יצחק שלמה אונגר זלה"ה דבכ"מ כתבו מזה ע"ש.

בברכה נאמנה
הק' משה חליוה

הגאון רבי מאיר סבג שליט"א
מח"ס מעלפת ספירים

הערות והארות על הספר פרדס יוסף "חנוכה"

לכבוד ידי"נ הרה"ג מעוז ומגדול כהן שדעתו יפה ירא ה' מרבים ספריו מריחים כשושנים כהר"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א מחה"ס גם אני אודך.

רצונו הטוב אעשה להוסיף ולהאיר מעט מזעיר על ספרו הנפלא פרדס יוסף חנוכה אשר ראינו בו אור יקרות כל הרואה אומר ברקאי, וזה מה שעלו ברעיוני מידי מדפדף אחת הנה ואחת הנה בספרו הנפלא.

א) בעמ' רנ"ה אות תקי"ד – ע"ע בשו"ת חזון נחום (ח"ב סי' א בהערה לסי' קפ), ובס' זכר שלמה (עמ' תסב), ובשו"ת חתן סופר (סי' עא), ובכרתי ופלתי (יו"ד סי' יג), ובתשובת הגאון מטשעבין הנדפסת בקובץ ישורון (תשרי תשע"ד עמ' קיט).

ב) עמ' קצ"ד – מייתי לדברי החסד לאברהם להגה"ק מהר"א אזולאי (נהר נח מעין שני). וע"ע בשערי תשובה (סי' תרע"ג אות יג). ובתשובת הגאון מטשעבין בקובץ ישורון הנ"ל.

ג) עמ' שע"ב אות תשל"ה – אודות נוסח הברכה "נר חנוכה" או "של חנוכה". עי' להגאון ר' יוסף הקשר בס' אדני פז (סי' תרע"ו) שג"כ כתב דצ"ל "של חנוכה", ושכ"ה בראב"ש, וכך מנהג העולם, ע"ש. וכ"כ הפרי מגדים שם. אולם ראיתי להגאון ראב"ד ורבה דמצרים מוהר"ר רפאל אהרן בן שמעון ז"ל בס' נהר מצרים (דיני חנוכה אות ה) שכתב פשט המנהג כדעת מרן ז"ל (בעל הש"ע) לברך "להדליק נר חנוכה", וכן נמי גירסת רבינו האריז"ל, ועל אף שגירסת הרי"ף "של חנוכה" וכ"ג הרמב"ם, כתב מהריק"ש שלא נהגו בהכי, ע"ש. ובערוך השלחן (שם) כ' שיש נהגו כך ויש נהגו כך ואדהכי ואדהכי אין קפידא דנהרא נהרא ופשטיה, אלא שאנו נוהגים עכ"פ לומר "נר חנוכה" ומשמיטים "של", ע"ש. והלום ראיתי להגאון היעב"ץ בסידורו לוח ארש (סי' תנח) שכ' שבאמת כן הוא נוסח בעלי התלמוד "נר חנוכה", והמשנה אינו אלא טועה, ע"ש. וכן נקט היפה ללב (ח"ב שם אות ב), וכ"כ הכף החיים (סי' תרעו אות ב) שכן המנהג לברך "נר חנוכה", ושכ"ה בשער הכוונות (דף קח ע"ד), ע"ש. וכ"כ הבן

איש חי (פ' וישב אות ב). וע"ע בס' חזו"ע (חנוכה) ולמר בריה בס' תורת המועדים מ"ש בזה, וכן עיקר.

ד) בעמ' שע"ב אות תשל"ד – הוקשה לכת"ר למה מברכים להדליק "נר" חנוכה ולא "נרות", ע"כ. ולדידי פשוט וברור דיען שחובת הדין היא רק נר אחד ורק להידור מצוה אנו מוסיפים יום ביומו שפיר נקט' בלשון יחיד שכן חובת ההלכה. זאת ועוד י"ל הרי ביום א' מדליק נר א' והאיך יאמר "נרות" וכן בשאר הימים מי שאין לו אלא נר אחד היאך יברך להדליק "נרות" בעוד שבמציאות מדליק נר אחד, ופשוט.

ה) עמ' ת"מ אות תתס"ד – בנדון מי שקיבל שבת ונזכר שעדיין לא הדליק נרות חנוכה, כיצד ינהג. עי' עוד למהר"ם שיק בחידושיו ע"ס המצוות מצוה קמד, ובט"ז (סי' ת"ר), ובמה שדחאו לנכון בשו"ת שואל ומשיב (תנינא ח"ב סי' כד). וע"ע להגר"ש קלוגר בשו"ת שנות חיים (סי' נ), ובשו"ת יד יצחק (ח"א סי' רמו), ובחזו"ע (חנוכה עמ' קעח), ולהרב חקר הלכה (די"ח סע"ב). ואכמ"ל.

ו) עמ' שפ"א אות תשנ"ו – אף שאיני ראוי מ"מ לא אמנע מלחו"ד הקצרה דנראה פשוט כמו שהבין בבינתו הגדולה מרן הגרח"ק זצ"ל דכוונת המשנה ברורה שהדליק "הכל" היינו נרות החיוב ולא על השמש שאינו מן החיוב, ולא שייך כאן היכר שהוא אינו מן המנין, והנלע"ד כתבתי.

ז) עמ' שפ"ג אות תשנ"ז – מייתי משמיה דהגר"ח קניבסקי זצ"ל ועוד שכ' שמהלשון "הנרות" משמע שהוא של כלל ישראל (כנראה מדאמרי' בלילה הראשון הנרות אע"ג שבפועל מדליקים רק נר אחד), ונראה שזה מדויק בכל הנוסח הזה כמו שאנו אומרים "אנו מדליקין" "אבותינו" "לנו" בלשון רבים, ופשוט. מיהו לבני ספרד שהמנהג שבעל הבית מדליק עבור בני הבית שפיר אומרים בלשון רבים.

ח) עמ' תס"ה אות תתקט"ו – אודות מה קודם בסדר העדיפיות אם עשיית מעקה או נר חנוכה, הנה אגב תשובתו של הגרח"ק זצ"ל דודאי דמעקה עדיף שהוי עשה מן התורה, נזכרתי במה שהקשה מרן החבי"ב בכנסת הגדולה (חו"מ דף שצד ע"א) מדוע הטור השמיט הלכות מעקה, לעומת מרן הש"ע והרמב"ם, והניח בשאלה. ע"ש. וכן הק' מדנפשיה ה"ר אברהם לוי בירחון אור תורה (טבת תשנ"ה), ע"ש. וידידנו הרה"ג אברהם חיים אשכנזי שליט"א בס' אשכנה באחרית ים (סי' ל"ה) כ' לתרץ עפמ"ש בס' תורה תמימה (דברים כ"ח, ח אות ע"ה ד"ה ודע) שעיקר מצות עשיית מעקה הוא רק בבתים שבארץ ישראל, שגגותיהם ישרות וכו' ע"ש. משא"כ רבינו הטור שאיוה למושב לו בחוץ

לארץ שהיו גגותיהם משופעות לא ראה לנכון צורך בכתיבת הל׳ מעקה, ע״ש. וי״ל ע״ד. ולדברי התורה תמימה אכן יש לשאלת כת״ר מקום לחלק בין בני אר״י לחו״ל. ואכמ״ל.

ט) עמ׳ ע״ג אות ס׳ – לענ״ד נראה בהדיא כמ״ש הגאון בעל האור שמח, דהא בתוספתא (סוף פ״ז דתרומות) איתא סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו, ואם לאו הרי אנו הורגים את כולכם, יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל, אבל אם יחדוהו להם כגון שיחדו לבת שבע בן בכרי ינתנוהו להם ואל יהרגו כולם, ע״ש. והכי איתא בירושלמי ספ״ח דתרומות. ועי׳ ברמב״ם (פ״ה מהל׳ יסודי התורה ה״ה). ומה שהקשה הכלי חמדה דהרי אסתר הכניסה עצמה לסכנה לגינת הביתן שלא כדת והיה דינה למיתה וכו׳ לענ״ד זה אינו, ותא חזי דברות הגאון בנימין זאב (סי׳ תג) וזת״ד: אסתר הצדקת לא עשתה שום איסור לחייבה למסור עצמה, ואפילו נדנוד עבירה ח״ו לא היה בה, אלא אדרבה מצוה גדולה עשתה בישראל שהצילה כ״כ נפשות מישראל, וראיה לכך מהא דאסתר הייתה משבע נביאות שנתנבאו לישראל כדאמרי׳ בפ״ק דמגילה (טו.) ״ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות״, ״בגדי מלכות״ מיבעי ליה, אלא אמר ר׳ אלעזר אמר ר״ח מלמד שלבשתה רוח הקודש, ע״ש. ומדשרתה עליה רוח הקודש על אף דנבעלה אח״כ ברצון כדאיתא התם, כאשר אבדתי אבדתי דעד השתא באונס השתא ברצון ואשת ישראל שנבעלת לגוי ברצון אסורה לבעלה וכו׳ והאיך א״כ שרתה עליה רוה״ק, אלא ע״כ דמצוה גדולה עשתה ולאו איסורא ולו אפי׳ נדנוד עבירה, עכ״ד. (ואגב, מהאי דנבעלה לאחשורוש לא כ״כ קשה דכבר תירץ התוס׳ במגילה וכ״ה בהזוהר הק׳ שעשתה שידה והיא שמשה עמו, אי נמי שהכניסה מוך באותו מקום). הראת לדעת שאין אסתר מסרה נפשה באיסור אלא בהיתר. עוד י״ל שכבר אין כאן ספק סכנה דקשה לומר שאחשורוש שוב יהרוג את המלכה, וכבר חזינן שנצטער על שהרג את ושתי. ויש להרחיב הרבה בזה, וקיצרתי.

ט) עמ׳ ש״א אות תקצ״ד – נראה לענ״ד כמ״ש מרן הגרח״ק זצ״ל, והיינו משום דהאידנא דיש לנו חשמל א״כ מטעמא דשלום בית ליכא, ולא אכפת לן אם הנרות ידלקו זמן רב או לא ואפי׳ יהא רוצה להמשיך הסעודה לא אכפת לן אם לא ידלקו.

י) עמ׳ ש״ז אות תר״ט – מייתי משמיה דהגר״ד א׳ ברייזמן שליט״א דשרי ליטול גפרור מחבירו בלא רשותו דקי״ל ניח״ל לאיניש דליעביד מצוה בממוניה, ע״כ. הן אמת דכת״ר בתשובות גם אני

אודך מהרה"ג כפיר מבורך דדון שליט"א סי' י"א נענה מהרה"מ שאסור, וכבר השבתי ע"ד בשו"ת מעלפת ספירים ח"א חחו"מ סי' כ"ב, ושם הראנו בעליל בס"ד שבהפסד מועט ניחא ליה לאיניש, ע"ש. [א"ה. וע"ע בספרי מעלפת ספירים ח"ב בקו' ממלאים בתרשיש במילואים לשם].

בברכות התורה והצלחה רבה בשאר ספריו

מנאי זעירא מאיר סבג ס"ט.

הגאון רבי אלחנן פרינץ שליט"א
מח"ס אבני דרך

זמן הדלקת נרות חנוכה כשחל ליל טבילה

אשה שחל זמן טבילה בחנוכה, האם עדיף שהבעל ידליק את הנרות מיד בזמן (עם צאת הכוכבים), או שימתין לרעייתו עד שתחזור מטבילתה.

בפתח דברי אשיב כי בדרך כלל יש לעשות השתדלות ומאמצים ששני בני הזוג יהיו בהדלקת נרות חנוכה בביתם בזמן (היינו בשעה שצריך להדליק, שקיעה או צאת הכוכבים). ובדרך כלל בשאלה מעין זו, ניתן למצוא פיתרון פשוט שהאשה תלך למקווה אחר שהדליקו נרות חנוכה בזמן ושהתה עוד כמחצית השעה. שכן בארץ ישראל מצוי שהמקוואות פתוחות למשך זמן של יותר משעה (ובמקומות רבים אף כמה שעות). וכן ראיתי דכתב בקובץ בית ההוראה (אהבת שלום ח"א עמוד 689 בשם הגרי"ש אלישיב, דתעשה הכנות לפני ההדלקה, ורק אחר ההדלקה תלך לטבול).

ואין למימר שתלך קודם לטבול ורק לאחר מכן ידליקו נרות, שהרי מעיקר הדין זמן הדלקת נרות הוא בזמן מוגדר. וידועה שיטת הרמב"ם דאחר מחצית השעה מהזמן, כבר לא יברכו. ואף שרבים מקלים בדין "תכלה רגל בשוק", שבימינו ניתן להדליק אף שעתיים אחר צאת הכוכבים, ברור דהיכא שאפשר להדליק בזמן, שידליקו בזמן.

אולם במציאות בה לא ניתן גם להדליק בזמן וגם ללכת לבית הטבילה, כגון: שבאותו לילה האמא מחתנת את אחד מילדיה, אזי יש לשקול היטב בכל משפחה ומשפחה בנסיבות. כי יש משפחות, שהאשה מצפה ומחכה מאוד לרגע המשפחתי של ההדלקה המשותפת (ואז, אם מיירי שמדליקים בפרק הזמן של שעה אחר השקיעה, סגי), ויש משפחות שהאשה מוחלת בקלות שהבעל ידליק לבד, ואז נראה שהבעל ידליק בזמן.

ואציין שלכתחילה ראוי שגם האשה תשתתף בהדלקת נרות עם המשפחה כשזה מתאפשר, שהרי מעיקר הדין גם אשה חייבת בהדלקה כמבואר בגמרא בשבת (כג): "אשה ודאי מדליקה, דר"ר יהושע בן לוי נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס" וכן נפסק בשולחן ערוך (תרעה, ג). והוסיף המשנה ברורה (תרעב, סק"י) שראוי להדליק כאשר בני הבית מקובצים יחד. אלא שכל זה טוב ויפה כאשר הם נמצאים יחד בזמן.

וכן הובא בשם הגר"מ אליהו זצ"ל (בספר מקראי קודש הררי, חנוכה ט, ד): "כיון שהבעל מוציא את אשתו בהדלקתו הרי אם האשה אינה בבית בעת ההדלקה (כגון שהלכה לטבילת מצוה) ידליק הבעל מיד בתחילת זמן ההדלקה, ולא ימתין לה. ואם האשה מקפדת בדבר, ורוצה שבעלה יחכה לה על מנת שתהיה גם היא נוכחת בעת ההדלקה, לא ידליק לבדו אלא ימתין עד שובה, ואז ידליק".

ועיין בקובץ מבית לוי (י עמוד ג) דהביא בעל שבט הלוי דאם אשתו חוזרת הביתה לאחר זמן ההדלקה ורצונה שימתין לה עד תחזור לביתה, יש להמתין לה. וכ"כ גם האור לציון (נר-ציון ו, יא. הובא גם בגליון יורו משפטיך 18 חנוכה). ועיין בספר נר חנוכה (ב הערה ח) שסיפר הגר"ח קנייבסקי כי הגרי"ח זוננפלד הקפיד להדליק בשקיעה כדעת הגר"א, וכאשתו לאר היתה בבית היה ממתין לה בערך שעה עד שחזרה. וביאר הגרי"ח זוננפלד שכיון שנר שבת עדיף על נר חנוכה משום שלום בית (שו"ע תרעח), א"כ כ"ש שיש לאחר ההדלקה משום שלום בית. וע"ע בעניין כבוד אשתו דעדיף בשו"ת משנת יוסף (יד, שמא).

וע"ע בקובץ מה טובו אהליך יעקב (ו עמוד כה אות סא) שכתב בשם הגר"ש דבליצקי: "אשה שחל ליל טבילתה בחנוכה לנוהגים להדליק בשקיעה יש לבעל להדליק את הנרות בשעה שאשתו נמצאת בבית, לכן או שידליק לאחר שתחזור מהטבילה או שתלך למקוה לאחר שבעלה ידליק את הנרות אף שתפסיד על ידי זה לעשות חפיפה ביום" (וע"ע שם עמוד קטו בתשובת הגר"א נבנצל).

אגב, ישנו טעם חשוב להצריך שהאשה תהיה בבית בזמן הדלקת הנרות, כיון שאם היא לא תהיה בבית אזי כשתחזור ותראה את הנרות היא תיכנס לספק האם עליה לברך את ברכת הרואה, ועיין בדברי המשנה ברורה (תרעו, סק"ו) שנקט למעשה שלא לברך רק משום שספק ברכות להקל, וא"כ לכתחילה בודאי אין להכנס לספק ברכות (וכל זה מלבד המפורסם בשם החפץ חיים והגרי"ח זוננפלד ועוד שיש להמתין עבור האשה ולא להדליק בלעדיה משום שלום בית).

מקום הדלקת נרות בפנימיה חלקית

בישיבתנו מתקיימת פנימיה יומיים בשבוע. בנר ראשון של חנוכה התלמידים יישארו ללון בישיבה. היכן עדיף שידליקו את נרות החנוכה: האם בכניסה לבניין הפנימיה או בתוך חדר אוכל (מטעמי בטיחות, איננו מרשים לתלמידים להדליק בחדרי השינה).

ראשית לגבי בחורים ספרדיים, הם אינם צריכים להדליק נרות בישיבה שכן הם יוצאים בהדלקת הנרות של אביהם[א] (עיין הליכות שלמה יד, יב. שו"ת יחוה-דעת ו, מג. חזון-עובדיה חנוכה עמוד קמד ואילך. שו"ת אדרת-תפארת ו, סח. שו"ת יצחק ירנן ה, מח. שו"ת מחקרי ארץ ב, פח ועוד).

לגבי מיקום ההדלקה של בחורים האשכנזים, בשו"ת הרשב"א[ב] (א, תקמב) כתב דידליק במקום שאוכל ולא במקום שישן, וע"ע בט"ז (תרעז, סק"ז) דהעיקר הוא מקום האכילה. וכן מוכח בספר לקט יושר (הלכות חנוכה) דלתרומת הדשן מקום סעודה קבוע, עדיף על מקום שינה. וכבר כתב הרמ"א (תרעז, א): "וי"א דבזמן הזה שמדליקים בפנים ממש, ידליק במקום שאוכל, וכן נהגו". וכתב המשנה ברורה (סקי"ב): "במקום שאוכל דמקום אכילתו עיקר. ודוקא לענין אכסנאי הנ"ל שאין ביתו אצלו או לענין בן הסמוך על שולחן אביו".

נראה כי העיקר הוא להדליק במקום שיש יותר פרסומי ניסא, ואם בחדר כל אחד מדליק לעצמו, ואילו בחדר אוכל תהיה הדלקה בה יתאספו כל התלמידים וידליקו ביחד (ואח"כ יזמרו ויהללו), הרי זה פרסומי ניסא גדול. ואי נימא דבשניהם יתאספו, נראה דידליקו בחדר האוכל כפי שמשמע מהרמ"א, וכן דעת החזו"א שעדיף שידליקו במקום האכילה, וכן דעת הגר"ח קנייבסקי (הובא בספר פרדס יוסף החדש, חנוכה עמוד שצז. דרך-שיחה פרשת מקץ. קובץ שערי הוראה ג עמוד קמה אות ו). וכן הורה גם הגר"א קוטלר (הובא בשו"ת תשובות והנהגות ב, שמב אות יא), וכ"פ בשו"ת שבט הלוי (ג, פג). וע"ע בספר חובת הדר (סקנ"ט) ובשו"ת להורות נתן (יב, מז).

א. אולם אם הם רוצים להדליק נרות חנוכה, ידליקו לפני הזמן שבו אביהם מדליק, וכן יתכוונו שלא לצאת בהדלקת אביהם, וכן יקנו בעצמם את השמן והפתילות. והכי איתא בשו"ת ברכת יהודה (ה, סו), וכן איתא גם בספר אורחות חנוכה (ב, ד), בספר עטרת שלמה (עב אות ג), בספר יבא ידידי (או"ח עג), בשו"ת שמן ומגן (ג או"ח כט), בספר יומי דחנוכה (ג, מה), בקובץ נר לציון (על חנוכה עמוד לט). וע"ע בספר מעשה איש (ח"ד עמוד קלא) שהובא בשם החזו"א שבחורים הלומדים בישיבה חייבים להדליק מדינא אף אם הולכים אחר הכרעת השו"ע. אך בשו"ת אדרת תפארת (ב, לב. ו, סח אות ג) לא הסכים שידליקו בכל אופן עם ברכה הבחורים הספרדים, עיי"ש.

ב. ראיתי מקום להזכיר את היחס לגדולתו של הרשב"א, דכתב הבית יוסף (יורה-דעה רי ד"ה 'ומ"ש רבינו'): מעין המתגבר עמוד העולם אשר באורו נראה אור. וכן כתב עוד הבית יוסף (יורה-דעה קיב): נהירין להו שבילי דרקיע.

וכן פסק בספר מצות נר איש וביתו (ה, יא. עמוד שיב): "בחורים השוהים בישיבה או במוסדות אחרים, יניחו נרותיהם בחדר האוכל בו הם אוכלים ושם ידליקו בברכה. מיהו ראוי להחמיר ולהדליק גם בחדר שינה (בפנימיה) בלא ברכה מפני החשד". אולם לענ"ד, כיוון שבחדרים חיישינן לשריפה אין צריך כלל להדליק שם לכתחילה, דהרי מצד דין חשד, כתב המשנה ברורה (תרעז, סקי"א): "וי"א דבזה"ז וכו' - ועיין באחרונים שכתבו דגם הדעה ראשונה מודה בזה"ז דכיון שמדליקין בפנים ליכא חשדא מעוברים ושבים אלא מבני הבית והם יודעים שמדליק במקום שאוכל או משתתף עם בעה"ב שם". ועיין בדברי שו"ת משנת יוסף (ד, מז. ז, קכח) דסובר שחדר אוכל עדיף מחדר שינה. וע"ע בשו"ת מנחת יצחק (ז, מח) ובספר תורת המועדים (חנוכה ב, ה ובהערות שם).

אך בשו"ת מהרש"ל (פה) כתב דהעיקר הוא מקום השינה ולא האכילה. וכ"כ בספר יוסף אומץ (תתרעא) בשם מהרש"ל. ואכן, מנצינו דדעה זו דיש לילך דווקא אחר מקום השינה (גם) לבחורי ישיבה נפסקה באגרו"מ.

בשו"ת אגרות משה (אורח-חיים ד, ע אות ג. יורה-דעה ג, יד אות ה) כתב שבחורי ישיבה הנמצאים בישיבה גם ללינה שיש מקום מיוחד ללינה (חדר אחד לכמה בחורים), ומקום האכילה הוא אחד לכל בני הישיבה, צריכים להדליק נר חנוכה בחדר השינה שהוא מיוחד לאלו שניתן להם חדר זה, וגם איכא קצת בעלות להו, ולא בחדר האוכל שהוא לכולם, ואין שם מקום מיוחד כלל. וציין שמחשש סכנת דליקה מחוייבין אלו שלנין ומדליקין שם להטיל גורל ביניהם מי ישמור היום ומי ישמור למחר. וכן הובאו דבריו גם בשו"ת רבבות אפרים (ג, תס אות כט). וע"ע בשו"ת פרי השדה (ב, ע), בשו"ת אז נדברו (ג, נג. ה, לח. ו, נו. ז, ט. יא, כז) ובספר כל בו חנוכה (עמודים קד-קה).

בספר מועדים וזמנים (ו, פח) כתב שידליקו בחדר בו הם ישנים, אך כתב דהיכא שיש חשש שריפה אם ידליקו בחדרם, ידליקו בחדר אוכל (וע"ע בדבריו בשו"ת תשובות והנהגות א, שצב). וע"ע בספר נטעי גבריאל (חנוכה ד, ב).

בהליכות שלמה (מועדים יד, ה) כתב כי "בחורים הגרים בישיבה, עיקר מקום הדלקתם הוא בחלון החדר שישנים בו או בפתח בנין הפנימיה", וביאר בדבר הלכה (אות טז) דזה משום "שאין חדר האוכל שבישיבה נחשב כמקום אכילה בבית ממש, שהריהו דומה קצת למסעדה שבאים לשם לסעוד בלבד ואינה מקום דיורין". אך בהערה כתב: "אין רשות בשום פנים להדליק נרות בחדרים מחוץ לחדר האוכל של

הישיבה (תקנה בישיבה משום חשש שריפה)".[ג]

וע"ע בספר שבות יצחק (חנוכה עמוד קיב) דדעת הגרי"ש אלישיב דחדר אוכל של הישיבה הוא מקום כללי ואין בו פרטיות שם, ולכן רק מקום שינה המיוחד לו לשינה והנחת חפציו הוא עיקר קביעות דירתו, אפי' אם ישנים כמה בחורים באותו, ולכן ידליק הנרות בחדר בו הוא ישן (וע"ע בשו"ת מבשן אשיב א, מד).

אולם לענ"ד במציאות של פנימיה המתקיימת יומיים בשבוע, ואין לבחורים רשות לעשות בחדריהם ככל העולה על רוחם, כגון: אסור להם לתלות תמונות (או כל דבר על הקיר), וחייבים הם להכניס את כל חפציהם לארון (כיוון שמתארחים גם אנשים מבחוץ בחדרי הפנימיה), במקרה כזה פשיטא לי שעדיף שידליקו בחדר האוכל ברוב עם.

העולה לדינא: בישיבה בה קיימת פנימיה יומיים בשבוע, ידליקו התלמידים את הנרות בחדר האוכל. אך הסומכים להקל בכניסה לפנימיה יש להם על מה לסמוך.[ד]

הדלקת נרות חנוכה בבית האבל

נשאלתי, האם בבית האבל שמתפללים שם ערבית מדליקים נרות מדין בית הכנסת.[ה]

מצינו מספר טעמים להדלקה בבית הכנסת, לפי הכל בו (מד) זה (1) בשביל להוציא את מי שאינו בקי וזריז במצווה. וזה פחות שייך לגבי הדלקה בבית האבל. טעם נוסף זהו (2) משום אורחים (שבלי-הלקט קפה. ועיין בבית יוסף תרעא), אולם זה אינו שייך בבית האבלים, שכן גם האבלים היוצאים בהדלקת בעל הבית יכולים להשתתף מדין אכסנאי, ואין זה

ג. ומה שכתב בשו"ת מחקרי ארץ (ב, פח) שהגרשז"א אמר כי יש להדליק בחדר אוכל לבחורי ישיבה (וכן הובאו דבריו גם בספר פרדס יוסף החדש על חנוכה עמוד שצה) בניגוד למובא בשמו בספר הליכות שלמה ששם כתב שהולכים לפי השינה. אמר הגר"מ שעיו לגר"ג רבינוביץ כי הוא זוכר כן להדיא בישיבה כשהיה בפנימיה שזה היה דעתו של מרן הגרשז"א ואין כאן סתירה, שאם הבחורים בפנימיה ואוכלים וישנים שם צריך להדליק בחדר אוכל. אולם אם הבחורים לא בפנימיה, אז צריכים להדליק היכן שהם ישנים.

ד. והעיר הגר"א נבנצל (בכת"י): למה לא נגיד דעיקר דירתם זה בית המדרש?

ה. וודאי דבבית האבל מדליקים נרות חנוכה, אלא שאלתנו נסובה סביב דין בית כנסת, ויש כמה נפק"מ בין הדלקה זו (של דין ביכנ"ס) להדלקה רגילה, וביניהם: המיקום של החנוכיה, העיתוי ועוד.

כאורחים שהיה מצוי בעבר. כמו כן, חששו של שו"ת הריב"ש (קיא) דכיוון שאין יכולים להקפיד (3) לעשות את המצווה כתיקונה על פתח הבית מבחוץ, לפיכך נותר לפרסם בבית הכנסת כראוי, אינה שייכת בימינו. כמו כן, בבית אין שייך הטעם של (4) זכר למקדש (עיין בכל בו מד. ובמנהיג הלכות חנוכה עמוד תקלא). הטעם היחידי שיש לדון לגביו הוא (5) דבבית הכנסת קיים פרסומי ניסא וברוב עם (ספר המכתם פסחים קא. מאירי שבת כג, ב. שו"ת הריב"ש קיא. שו"ע תרעא, ז), וכן הוא לעיתים בבית האבל. וע"ע לגבי הדלקה בבית הכנסת בשו"ת יביע אומר (ז אורח-חיים נג. חזון-עובדיה חנוכה עמוד מא ואילך), במנחת אשר (מועדים ב, יד) ובדברינו בשו"ת אבני דרך (יז, קכח).

מדברי המנהיג (הל' חנוכה סוף אות קמח) עולה דמנהג ההדלקה בבית הכנסת, הינו דווקא בבית הכנסת ולא במקום אחר, וזו לשונו: "ויראה לי דאין חיובא בבית הכנסת להדליק נר חנוכה... אלא נהגו כך על שם שהנס בא במקדש בית עולמים ועושים כמו כן במקדש מעט בגולה לפרסם הנס שכולם מתקבצים שם" (ובוודאי בית האבל, אינו מיקרי מקדש מעט. ולפי טעם זה מובן הדיון במיקום ההנחה בבית כנסת).

בספר תורת המועדים (תרעא, סקכ"ט אות ו) הביא מהגרח"ק כי במקום שמתפללים קבוע, אף שאינו בית כנסת, יש להדליק שם את נרות חנוכה בברכה. אך ציין שם כי הגרי"ש אלישיב זצ"ל הורה דמדליקים דווקא במקום שנועד לבית כנסת (ולשיטתו גם בבית כנסת היה ראוי למעט, אשרי-האיש ח"ג עמוד רנ). ולפי"ז לדעת שניהם עולה כי אין להדליק בבית האבל מדין בית כנסת. ובקושטא, ראיתי דציינו בשם הגר"י זילברשטיין: כי הגרח"ק סיפר לו שבשנת האבל על אמו, עשו מנין בבית אביו, בשבת בשחרית ובמוצאי שבת קודש, והורה לו הקה"י שלא להדליק שם נר חנוכה קודם תפילת ערבית במוצאי שבת קודש (עיין חשוקי חמד, חנוכה עמוד רב).

וחזיתי דכתב בשו"ת פרי חיים (נז) דכל מקום שיש בו מנין קבוע לתפילה, צריכים להדליק בו נרות חנוכה, אף שאין לו דין בית כנסת. ולענ"ד גדר קבע, הוי מקום המתפללים בו שלושים יום ברצף (כפי שמצינו לגבי מזוזה, דעד שלושים יום, אין נחשב כדירת קבע). ולפי"ז א"צ להדליק בבית האבל מדין בית כנסת, כיוון שאין מתפללים שם שלושים יום ברצף. ובקושטא, הכי כתב במפורש בחוות יאיר (הגהות על מנהגי וורמייזא עמוד רמב) וזו לשונו: "אין חיבור עשרה בני בית המתפללים בבית האבל מחייב להדליק שם כמו בבית הכנסת דשם מקום מיוחד לציבור נהגו משום פרסומי ניסא, לא במקום אחר".

והוסיף כי בפרי מגדים (רסח משבצות-זהב סק״ח) הגדיר בית כנסת קבוע, היכא דיש בו ספר תורה. וביאר בשו״ת משיב נבונים (ט אורח-חיים לב עמוד רס) דאין כוונתו שיהא שם ספר תורה באופן קבוע, אלא דמתי שצריכים יכולים להביא לשם ספר תורה לקרוא (ע״פ שיירי כנסת הגדולה, הגהות ב״י רסח אות ט).

וחזיתי דבקונטרס לך נאה לשבח (סי׳ כד) העלה דבכדי להדליק נרות בברכה (כדין בית כנסת) לא סגי אפילו שיהיה זה מקום שמתפללים בו בקביעות, אלא צריך שיהיה למקום קדושת בית כנסת (בעקבות דברי המנהיג שציינו). ובנידו״ד אין קדושה למקום ואף לו את הגדר המוסכם לכל, מקום תפילה קבוע. וכן הובא באחרונים רבים דאין להדליק נרות (חנוכה) בבית האבל מדין בית כנסת, ועיין בזה בספר סוכת דוד (ח״ב עמוד שנא) בשם הגרח״ק, בנטעי גבריאל (חנוכה מ, סק״י) וע״ע בשו״ת מעין אומר (ח״ג עמוד שז).

וכתב בספר הורני חוקיך (במדור נשיח בחוקיך סי׳ י) לגבי הדלקת נרות חנוכה באוהל אבלים, בהדלקה שם בין מנחה לערבית כדין בית הכנסת, והעלה שם דאף שאין להדליק שם, אין למחות בידם כיון שיש פרסום הנס בפני עשרה, עיי״ש.

בספר בני יעקב על או״ח, סיכם בזה הרה״ג בן ציון יעקב ואזנר:

מעתה באנו לדין, ציבור המתאסף בימי חנוכה בבית חתנים, או בבית אבל, או באולם חתונה וכדו׳, כל שיש ביניהם עשרה, שעדיין לא ראו (ושמעו הברכות) דנרות ביהכ״נ, חייבים להדליק בברכה, אלא שבבית אבל וחתן, יכולים לצאת חלק מצוה זו, ע״י הדלקת הבעה״ב, זולת באולם החתונה, דאין לחתן וכלה או המחותנים שום בעלות וחיוב פרטי שם יותר מאחרים, וכמו שביארנו בתשו׳ בפ״ע, מוטב שידליק אחד מהציבור. ומ״מ מודינא, דבסתם אסיפות ומסיבות, וכ״ש בשוקי בראי, אין להדליק בברכה, וכמו שכבר כתבו המנחת יצחק (ו, סו) ושאר מחברי זמנינו, ולאו מטעמם, אלא משום שסתם ציבור המתאספים, כבר התפללו מעריב, ושמעו הברכות דנרות ביהכ״נ, או לכה״פ ראו אותם, דלדעת המג״א הנ״ל יצאו יד״ח, ומאחר שאנו חוששין לדעתם להצריך עשרה בהדלקה זו שב וא״ת עדיף, ולא יכניס עצמו בספק ברכה לבטלה, אבל כל ציבור המתאסף קודם מעריב, כגון לחופה וכיו״ב, כל שיש עשרה ודאי שעדיין לא שמעו ולא ראו הדלקה זו דרבים, הדרינן לעיקר תקנתא זו, ופשטות דברי הפוס׳, להדליק נר בברכה, ותו לא מידי.

וכתב לי הרה״ג שמואל יוסף שטיצברג:

״אף שי״א שתקנת ההדלקה בביהכנ״ס הוא כדי להוציא אורחים וכדו׳, וכדרך שתיקנו לעשות קידוש בליל שבת בביהכנ״ס. מ״מ דעת הרבה

ראשונים שזה דומיא דהדלקת הנרות בבית המקדש. וזה שייך רק בבית הכנסת קבוע, אבל לא בבית האבל שהוא מקום עראי. וגם לטעם שהוא כמו קידוש בליל שבת, גם בזה כמדומה שהיו נוהגים כן רק בבית הכנסת". וע"ע בגליון אליבא דהלכתא (ק עמוד פד).

ולא אכחד לציין כי חזיתי דבשו"ת מחקרי ארץ (ב, עז) העלה שידליק בבית האבל כדין בית כנסת (אך מספק ציין דיעשה כן בלא ברכה, אלא א"כ הוא אשכנזי, דיכול ליתן לאחד מבניו שידליק בברכה), וטעמו הוא דעיקרי הטעם להדליק בבית הכנסת הוא משום אורחים ופרוסמי ניבא, וזה שייך בבית האבל, "שהרי פעמים רבות באים לנחם אבלים גם מחוץ לעיר ויתכן שיש כאן אורח שלא יכול להספיק לחזור לביתו עד שתכלה רגל מן השוק... גם משום פרסומי ניסא שייך, שהרי יש כאן עשרה שהתקבצו להתפלל, וכל בי עשרה מקרי פרהסיא ואיכא פרסום הנס. וא"כ מה לי בית הכנסת קבוע או בית כנסת עראי, כיון דמקום זה מיוחד לתפילה בשבוע זה... א"כ מן הראוי להדליק גם בחדר שמתפללים".

ותימה שבספר פרדס יוסף החדש (חנוכה עמוד רמד) כתב לגבי בית אבל שמתפללים בו כל שבעה, אם דינו כבית כנסת, והביא רק את הדעה של המחקרי ארץ בזה.

העולה לדינא: בית האבל שמתפללים בו (בימי השבעה), אין מדליקין בו נרות חנוכה מצד דין בית כנסת. אך האבל ידליק חנוכיה כפי מנהגו (בפתח הבית/בחלון וכו') וטוב וראוי שידליק בסמוך לתפילה (ובכך ירוויח כפליים ויהיה גם פרסומי ניסא).

הדלקת נרות חנוכה לנשים בפתח עזרת נשים בקבר רשב"י

בקבר רשב"י ישנה כניסה מיוחדת לנשים הרוצות להשתטח על הקבר. נשאלנו ע"י אשה יר"ש המגיע באופן תדיר להתפלל שם. האם ניתן שאחת הנשים תדליק שם נרות חנוכה כדין נרות בבית הכנסת (או דכל הדין של נרות בית כנסת שייך רק באיש). ואולי י"ל דקדושת עזרת נשים פחותה מקדושת בית כנסת, וממילא אין להתיר.

ואעיר כי מצינו פוסקים רבים הסוברים שיש להדליק בבית הכנסת דווקא בפני עשרה ויותר כדי שיהא פרסום לנס דהרי במקהלות ברכו אלוקים (ואף שיש שהקלו בבית הכנסת כשאין עשרה ובהם המגן אברהם תרעא, סק"י. וע"ע בביאור הלכה תרעא ד"ה 'ויש נוהגין'). ורבים העלו דאף נשים מצטרפות בזה לעשרה והכי איתא בשו"ת רב פעלים (ב אורח-חיים סב), בילקוט יוסף (מועדים עמוד 203 סעיף יז) ועוד. וכן עולה מדברי הגר"צ פרנק במקראי קודש (פורים לה) ובחזו"א על

ברכת הרב את ריבנו וכן העלה בספר רץ כצבי (ו, ו עמוד קד). וכן כתב בשו״ת קול מנחם (אורח-חיים ב, תמא).

וכתב לי בשאלתנו בנו של שבט הלוי, הרה״ג בן ציון יעקב ואזנר: ״המדליק נר חנוכה באהל המת או קרוב לקברו, עובר על לועג לרש (ברכות יח) ועשרות מקומות בש״ס ובשו״ע. וכן מסכן עצמו וכמו שכתבנו בתשו׳ אחרי אונס מירון ושאר אונסים שאירעו למקיימי מצות על גבי הקברים או בסמוך להם״. ובעל המועדים כהלכתם כתב לי: ״זה לא שאלה על מירון, אלא על כל עזרת נשים בבית כנסת. ולמעשה, לא נהגו בדבר זה, כי הדלקת נרות בבית כנסת היא תקנה מיוחדת לבית כנסת ולא להתאספות של ציבור בשאר המקומות, ולכן אי אפשר להמציא ולחדש תקנות ומנהגים בימינו. אבל כן אפשר ורצוי להתאסף ולהודות ולהלל ביחד בהלל והודאה, וימים אלו מיועדים לכך וזו מטרתם״.

וכ״כ לי גם הרה״ג שמואל יוסף שטיצברג: ״לגבי הדלקת ע״י נשים בחצר מערת רשב״י, בוודאי שאין ראוי לעשות כן, הן משום ׳כל כבודה׳, והן מחמת שזה יכול לעורר עוד דבירם נוספים שירצו להנהיג ע״י נשים, ואין כן הדרך המסורה לנו. ואף שנשים מצטרפים לעשרה לענין זה, מ״מ מעולם לא שמענו שנשים הדליקו בציבור״. והוסיף בעל שו״ת ויען דוד: ״ענין הדלקה בביהכנ״ס לא שייך על הקברים, ועכ״פ לא בעזרת נשים״. וכ״כ לי גם בעל שו״ת תשובות ישראל ״פשוט דלא תיקנו בעזרת נשים להדליק נ״ח אף לא בשעת התפילה ואפי׳ בעזרת נשים דקבר הרשב״י שלא רואים כלום מה שנעשה אצל הגברים, מ״מ לא תיקנו כלל להדליק ולברך אלא אך ורק בשעת מעריב אצל הגברים בלבד״.

וכן דעת הדברי בניהו דאין להם להדליק, וזו לשונו: ״לענ״ד נראה דיינו מה שפסק מרן שמדליקים ומברכים בבית הכנסת אע״פ שהוא מנהג ועל מנהג פסק שאין לברך בראש חודש. ורק הטעם משום פרסומי ניסא וכל זה בבית כנסת אבל נשים אף שמצטרפות לענין הדלקה בעשרה. מ״מ אם רק נשים נמצאות אין להם להדליק בברכה בעזרת נשים״. וכתב לי בעל שו״ת חיי הלוי: ״נראה פשוט דעכ״פ אין להדליק בברכה, דהבו דלא להוסיף, וע״ע מש״כ בזה בחיי הלוי (י, צה אות כח-כט)״.

והוסיף לי בעל שו״ת ברית הלוי: ״פשוט הוא דאין הדלקה בעזרת נשים כשאין מנין גברים, כיון דצריך מנין הראוי לתפילה בעשרה ונשים לא מצטרפות לעשרה למנין הגם דחייבות בתפילה, ואין זה ענין כלל אי יש בעזרת נשים קדושה כבית הכנסת מדאורייתא או לאו והאריכו בזה גדולי האחרונים הלא הם בספרתם, ורק כשאיכא חובת הדלקה בבית הכנסת כגון שהתפללו שם ובשעת ההדלקה

הלכו מקצת האנשים כך שאין עתה עשרה, בזה הוא דמהני שנשים יצטרפו לעשרה כיון דיסודו פרסומי ניסא, וסו"ס מתפרסם הנס דגם הם היו באותו הנס. ומכל שכן שאין לחדש חדשות בזה כיון דדברים אלו הם יש בהם ריח של פירצה הנובעת מכח רפורמה ושויון כו' שפשתה בעוה"ר ומכלה כל חלקה טובה ולכן אף אלו המקילים להדליק באסיפות עם [ומדמים זה להדלקת נרות בית הכנסת אף שמשמעות הראשונים הוא רק בבית הכנסת שהוא בית מקדש מעט ודומה למקדש וכמ"ש בספר המנהיג (הל' חנוכה)] בעזרת נשים שיש שם נשים לא ידליקו אף כשלא הדליקו בבית הכנסת".

וכן הורה שלא ידליקו שם גם בעל שו"ת מחקרי ארץ, ואלו דבריו: נראה שהיות ויסוד ההדלקה בבית הכנסת הוא מכח מנהג וכמו שכתב מרן בבית יוסף (סי' תרעא ותרעה), וא"כ יש לומר דרק היכא דנהוג דהיינו רק גברים כשמתפללים בבית הכנסת אבל נשים לא ידליקו בבית הכנסת היות ואין מנהג לנשים להדליק בבית הכנסת אפילו במקום שמתפללות בקביעות עשרה נשים כמו בעזרת נשים שבכותל המערבי, או בציון הרשב"י ע"ה וכל כיוצא בזה אין לחדש מנהגים שנשים ידליקו בבית הכנסת. ואע"פ שהם מצטרפות לעשרה לענין הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת, וכמו שנזכר בשו"ת מחקרי ארץ (ג, קיג. ט או"ח כג אות ז), ובספר שערי קידוש ה' (שער רביעי אותיות ז, ט). והיינו טעמא שכל מה שצריך עשרה בהדלקה שבבית הכנסת אינו משום צירוף אלא משום פרסום, ושפיר מתפרסם גם אצל נשים. מ"מ כשהן לבדן בפני עצמן אין להם להדליק לפי שאין לחדש מנהגים. ואין הטעם משום שקדושת עזרת נשים פחותה מבית הכנסת, שהרי אם יש לך מנין גברים שמתפללים בעזרת נשים צריכים להדליק שם כדין בית הכנסת. אלא היינו טעמא דכיון שלא נהגו להדליק במנין של נשים אין לחדש להם להדליק אפילו כשהם עשרה בפני עצמן.

קטן בהדלקת נר חנוכה בבית כנסת

במה שאירע בבית הכנסת שבו קטן הדליק נרות חנוכה, ושאלו האם הוי כדין.

כיוון דדשו בזה רבים אביא את הדברים (והשיטות) בקיצור. כתב הרי"ף (שבת י, א מדפי הרי"ף): "האי נר חנוכה דאדלקה חרש שוטה וקטן לא עשה ולא כלום... הני לאו בני מיעבד מצוה נינהו". וכ"פ הרמב"ם (חנוכה ד, ט): "נר חנוכה שהדליקו חרש שוטה וקטן או גוי, לא עשה כלום, עד

שידליקנו מי שהוא חייב בהדלקה".[1] וכן הורה השולחן ערוך (תרעה, ג): "אם הדליקה חרש שוטה וקטן לא עשה כלום ואע"פ שהניחה גדול ויש מי שאומר[2] בקטן שהגיע לחינוך מותר". וכתב ע"כ המשנה ברורה (סקי"ג): "הנה לפי מה שסתם המחבר בסימן תרפ"ט ס"ב משמע דלמעשה אין לסמוך שיהיה הקטן יכול להוציא בהדלקתו לגדולים". ולפי הדברים הנ"ל נראה דדין ההדלקה בבית הכנסת, תלויה אם היא להוציא ידי חובה.

אינני כופל את טעמי ההדלקה בבית הכנסת (והמקורות לכך) שכבר כתבנו מספר פעמים על כך (עיין באבני דרך ז, קיג. יז, קכח. וכן בכרך זה בסימן קמח). ולכאורה הדין תליא בטעמים השונים. היינו, אם הדלקה שם היא בשביל להוציא את האורחים, הרי אם קיימים אורחים בביכ"נ הקטן איננו יכול להדליק (ואם אין אורחים, לכאורה יש להתיר לקטן להדליק). ואם ההדלקה היא זכר למקדש, אין ראוי שידליק דהרי לא הדליקו של קטנים. אך אם הוא בשביל פרסומי ניסא, והעיקר שידלקו הנרות, לכאורה היה מקום למימר דאף קטן יכול להדליק, אלא א"כ נימא דשם עיקר הפרסום (ולא בהדלקה בבית) או שנסיק מדין מגילה דקטן אינו יכול להוציא בפרסום הנס.

אלא שחזיתי דבספר מאורות נתן (חנוכה ח"ב סי' כה) הביא טעם נוסף שבגללו אין ליתן לקטן להדליק והוא משום כבוד ציבור. ובשאלתנו דן בשו"ת מנחת יצחק (ו, סה) והעלה: "אכן לטעם הלבוש שכתב שתקנו כן מפני האורחים שאין להם בית להדליק בו, וכמו שתקנו קידוש בבית הכנסת משום אורחים... שוב אין לקטן אפילו הגיע לחינוך להדליק, שלא אתי חד דרבנן ומוציא תרי דרבנן[3] כנ"ל, וגם שייך משום כבוד הציבור" (ואגב, אזכיר כי בשו"ת מהרש"ל סי' פה כתב "והחכם או ש"ץ" מדליק בבית-כנסת).

בשו"ת דברי יציב (אורח-חיים ב, רפו) כתב דכו"ע מודו דאין בזה שום

ו. אולם בעל העיטור (הובא בר"ן) כתב ד"אם הגיע לחינוך מותר, והכל תלוי במנהג".

ז. ורבים תמהו מדוע בהלכות מגילה לא הזכיר את דברי בעל העיטור, כפי שהזכירו בהלכות חנוכה "ויש מי שאומר". ועיין בזה בשו"ת חכם צבי (תוספות חדשים סי' יג), במגן אברהם (תרפט, סק"ג) ובמנחת אשר וייס (פורים סי' כו). ובשו"ת קול גדול (ק) ביאר כי לפי מרן אפילו הגיע לחינוך אינו מוציא אחרים ידי חובה, והביא את העיטור בשם י"א בכדי לסמוך עליהם בשעת הדחק (ולא מעיקרא). וע"ע בדברי מרן בזה בשו"ת בית יהודה עייאש (אורח-חיים כב ד"ה 'ונחזור') ובשו"ת דגל מחנה אפרים לניאדו (סי' א דף ד).

ח. הכי הלשון בשפת אמת (שבת כג, א) ע"פ הר"ן במגילה, ע"ש. וכן האריך בזה הלבוש (הל' מגילה או"ח תרפט).

מצווה לקטן להדליק בבית כנסת ולא שייך שיאמר אשר קדשנו במצוותיו וציוונו להדליק, ע"ש. והסיק דאין ליתן לו להדליק (וכן ביאר דכיוון דההדלקה בבית הכנסת היא מטעם מנהג, קטן אין בו חיוב למנהגים. וע"ע בזה בספר תורת-הקטן ב, כב). ומובא בשו"ת שרגא המאיר (ב, טז) דהוא צווח על ע"כ שנתנו לקטנים להדליק שם וציין כי ב"ה שנתבטל מנהג זה. והדגיש שם דהוי גנאי לציבור שקטנים מוציאים אותם ידי חובת המצווה, וממילא לא כבוד לציבור שהקטן ידליק. וציין עוד דאי אפשר לקיים פרסומי ניסא ע"י קטן (וכפי שעולה מדברי מרן לגבי מגילה תרפט, ב). וכן העלה גם בשו"ת קנין תורה (א, קלא. ו, מט) דקטן לא ידליק משום כבוד הציבור.

וכן העלה בשו"ת משנה הלכות (טו, רב) דקטן אינו יכול להדליק בבית הכנסת, כיוון דהוא לא יכול להוציא בפרסומי ניסא: "דכבר כתבו כמה מהפוסקים דההדלקת נרות בביהכ"נ הוא משום פרסומי ניסא היות כי בזמן הזה אין אנו מדליקין בפתח ביתו מבחוץ וחסר פרסומי ניסא, ולכן הנהיגו להדליק בביהכ"נ משום פרסומי ניסא, ולכן מברכין עליהם, וממילא פשוט דבעי גדול מדליק" (וכבר כתב בשו"ת מנחת אלעזר ב, סח דטעם פרסומי ניסא הוא העיקר).

וכן דעת הגר"ע אוירבך (הובא בקובץ מה טובו אהליך יעקב ו עמוד קכו): "אין לכבד קטן בהדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת משום כבוד הציבור". וכן הורה גם בעל חוט שני הגר"נ קרליץ דאין ליתן לקטן להדליק בבית כנסת (אליבא דהלכתא צט עמוד מט). וע"ע בשו"ת עמק התשובה (ו, רסד), בשו"ת חמדת צבי (ו, לב אות ז) ובשו"ת אמרי אברהם (לב).

והגר"ש דבילצקי ניסח זאת (הובא בקובץ מה טובו אהליך יעקב ו עמוד כז. אליבא דהלכתא צט עמוד מט): "מעיקר הדין אפשר להדליק נר חנוכה בביהכ"נ ע"י קטן אבל לא ראוי לעשות כן"[ט]. וכן הורה בשו"ת תשובות והנהגות (א, שצז. ב, שלה) דיש למנוע שקטן ידליק בבית כנסת, ע"ש. וע"ע בשו"ת גל עיני (ח"ב הל' חנוכה סי' מה עמוד תצז).

אולם יש שהתירו לקטן להדליק בבית הכנסת והכי מובא בספר שמעתתא דמשה (שמועות משה תרעא, ח) בשם האגרות משה. וכן הורה גם בהליכות אבן ישראל (מועדים ח"ב מב, ה). ועיין בשו"ת אז נדברו (ה, לז אות א עמוד עח) דבמקום צורך יש להקל

ט. ובתו"ה על שונה הלכות (עמוד רצ) כתב הגר"ש דבליצקי כי טוב שדווקא כהן ידליק את הנרות דומיא דבית המקדש.

להדליק ע״י קטן. וע״ע בספר הלכות חג בחג (חנוכה ג הערה 16), בשו״ת זבחי צדק (ג, מא) ובספר ויחי יוסף מפאפא (חנוכה, שו״ת סי׳ א). ובספר מועדי הגר״ח (ח״א סי׳ תקצז עמוד רעז) נשאל בזה אם קטן יכול להדליק בבית כנסת והשיב: ״אולי אם הגיע לחינוך״.

ובספר מצות נר איש וביתו (ח״א עמוד קב) כתב כי ״יש אומרים דקטן יכול להדליק נרות ביהכנ״ס. וטוב לכתחילה שגם נרות ביהכנ״ס ידליק גדול דוקא״. וכן נקט גם בילקוט יוסף (מועדים, חנוכה תרעא, יט עמוד רלג): ״מכל מקום מהיות טוב משום פרסומי ניסא הראוי, כדאי שאיש גדול ידליק נרות החנוכה בבית הכנסת. ומיהו בדיעבד אם הדליק קטן בבית הכנסת שפיר דמי״ (ועיי״ש במה שהביא בהערה יט).

וסיכם הדברים בספר חינוך הבנים כהלכתם (אורח-חיים ח״ב חנוכה פק״ח, יב-יג): ״קטן שהגיע לחינוך כשר מעיקר הדין להדליק נרות חנוכה שבבית הכנסת, דהרי התם אינו צריך להוציא אחרים וההדלקה היא רק משום פרסומי ניסא, ולענין זה סגי גם בקטן שהגיע לחינוך שגם הוא מדליקו לשם נרות חנוכה. ומכל מקום למעשה הסכימו הפוסקים שאין ראוי ליתן לקטן להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת, מחמת כמה וכמה טעמים, וכן הוא מנהג העולם. אבל לעת הצורך וכיו״ב בודאי יש לסמוך על קטן שידליק קטן נרות חנוכה בבית הכנסת, וכן בדיעבד אם כבר הדליק קטן בבית הכנסת פשוט שאין צריך לכבות ולחזור ולהדליק״.

ואולם אעיר כי הגרי״ש טען כי אם קטן הדליק צריך אף לכבות ולהדליק בברכה מחדש (עיין בישיב משה טורצקי עמוד פו) וחלק על כך הגר״ע יוסף (וע״ע בחזון-עובדיה חנוכה עמוד נא ובהערות). וע״ע בזה בשו״ת רבבות אפרים (ח, רעג אות ב).

והסתפקתי מהו הצורך שבגללו קטן ידליק, וראיתי דכתב בשו״ת קול מנחם (אורח-חיים ח״ב סימן תמג עמוד רכו) ד״אם יש שם עניין של חיזוק להילד, שרוצים להרגילו ולזרזו לחשקות בתורה ומצוות וזה ממש עניין של חינוך״, אך הוסיף כי ״בכה״ג יבקש הסכמת הציבור ואז באופן שמסכימים נתבטל העניין של כבוד ציבור שהרי מחלו על כבודם ואפשר שיכול להדליק, וגם זה בתנאי שאינו מוציא אחרים יד״ח וכנ״ל. אבל באופן כללי אם אין עניין מיוחד של חינוך, ודאי שכבוד הציבור הוא שדווקא גדול ידליק, וכן ראוי לנהוג״. וע״ע בספר רץ כצבי (קטן בהלכה ח״ב עמוד תקטז).

אולם ראיתי בספר הליכות קטנים לגרי״י פוקס (יא, נ) חלק על כך ונקט דאף באופן זה אין להתיר, וזו

לשונו: "אין לתת לקטן, אפילו לחינוך להדליק את נרות בית הכנסת - משום כבוד הציבור, אפילו מעוניינים הציבור לעודדו להתמדה באור התורה, ואין מועילה מחילת הציבור על כבודם", וכן נקט גם בספר פסקי תשובות על המשנ"ב (תרעא אות טז). וע"ע לבי הדלקת קטן בבית כנסת בשו"ת חקי חיים קעניג (ה, קיז אות ג), בשו"ת ויען יוסף (ג אורח-חיים תא), בספר ירושלים במועדיה (חנוכה עמוד רנה), בשו"ת תפארת צבי (ב, סד), בשו"ת אדרת תפארת (ב, ל. ו, סז. ז, לז) ובספר בית מתתיהו (ה, לא אות ג).

העולה לדינא: אין לתת לילד מתחת לגיל מצוות להדליק את נרות החנוכה בבית הכנסת.

הגאון רבי שלמה משי זהב שליט"א

בסוגיא דכבתה זקוק לה או לא, והאם היא תליא באשו משום חציו או משום ממונו

גמ' שבת [כ"א ע"א] לרב הונא כבתה זקוק לה, ולרב חסדא כבתה אין זקוק לה, ובגמ' שם, אמרוה רבנן קמיה דאביי משמיה דר' ירמיה ולא קיבלה, כי אתא רבין אמרוה רבנן קמיה דאביי משמיה דר' יוחנן וקיבלה.

בביאור דעת אביי, למה מתחילה לא קיבל, ובסוף כשנאמר אותם דברים בדיוק משמיה דר' יוחנן רק אז קיבל מהם, וצ"ב הסבר הדברים.

וביאר הרה"ג ר' יצחק ירוחם דיסקין זצ"ל [באר ראי, ירושלים, תשמ"ב, סי' סא] דהכלל במצוות הוא, שעל האדם לעשות את המצוה בידיים, ואין די בכך שיגרום לכך שהמצוה תיעשה מאליה.

וא"כ המחלוקת האם "כבתה זקוק לה" או לא, תלויה לכאורה במחלוקת האם "אשו משום חציו" או "אשו משום ממונו" [ב"ק כ"ב ע"א], דלפי ר"ל דס"ל "אשו משום ממונו" רק תחילת מעשה ההדלקה היא המצוה, בעוד לאחר מכן, כשהנרות כבר דולקים, כבר אין כאן מצוה בידיים, כי מה שהם דולקים אין זה מכוחו אלא מכח ממונו, ולכן "כבתה אין זקוק לה", כי בהדלקתו כבר קיים את המצוה, אבל לר' יוחנן דס"ל "אשו משום חציו", אם כן בכל רגע שהנר דולק הרי המדליק מקיים מצות הדלקה בידיים, ולכן "כבתה זקוק לה", כי המצוה נמשכת כל זמן שהנרות דולקים.

לפי זה, ר"ל דס"ל "אשו משום ממונו" ס"ל "כבתה אין זקוק לה", אולם אליבא דהילכתה דקיי"ל כר' יוחנן "אשו משום חציו", ולכן ס"ל לאביי דההלכה צ"ל "כבתה זקוק לה", ולכן כששמע מר' ירמיה שכבתה אין זקוק לה, לא קיבל שמועה זו, כי היא שלא כהלכה.

רק כאשר שמע אביי שגם ר' יוחנן [דס"ל אשו משום חציו] ס"ל "כבתה אין זקוק לה", א"כ הבין ששתי המחלוקות אינן תלויות זו בזו, ואף אם להלכה קיי"ל "אשו משום חציו", אפשר לפסוק "כבתה אין זקוק לה", ולכן רק אז קיבל שמועה זו להלכה, עכ"ד, ודפח"ח.

ביאור הנימוקי יוסף באשו משום חציו, והאם תוס' חולק עליו

והיא גופא צ"ב, ר' יוחנן דס"ל "אשו משום חציו" הרי בכל רגע שהנר דולק, הרי המדליק מקיים מצות הדלקה בידיים, דהרי היא כמו חיצו דכח הפועל בנפעל עדיין ממשיך, והמצוה נמשכת כל זמן שהנרות דולקים, ואיך ס"ל לר' יוחנן ד"כבתה אין זקוק לה", לכאורה היא תרתי דסתרי.

ונראה לבאר עפ"י הנימוקי יוסף [ב"ק שם], דהנימו"י הקשה אליבא דרבי יוחנן היכי שרינן עם חשיכה להדליק את הנרות [דשבת] והדלקתה הולכת ונגמרת בשבת, ולפי זה הרי הוא כאילו הבעירה בעצמו בשבת [הנימוק"י בקושייתו ס"ל בדעת ר' יוחנן דאשו משום חציו היינו דנזקי אש הוה כידא אריכתא של המדליק], ותירץ הנימו"י, כי נעיין במילתא שפיר לא קשיא לן, שהרי חיובו משום חציו כזורק החץ שבשעה שיצא החץ מתחת ידו באותה שעה נעשה הכל, ולא חשבינן ליה מעשה דמכאן ולהבא, דאי חשבינן ליה הוה לן למפטריה, דאנוס הוא שאין בידו להחזירה, אלא לאו שמע מינה דלאו כמאן דאדליק השתא בידים חשבינן ליה, אלא כמאן דאדליק מעיקרא משעת פשיעה חשבינן ליה, וכן הדין לענין שבת, דכי אתחיל מערב שבת אתחיל, וכמאן דאגמריה בידים בההוא אידנא דלית ביה איסור חשיב עכ"ד.

ומבואר מדברי הנימוקי יוסף, דלפי רבי יוחנן ש'אשו משום חציו', כל מה מה שנשרף על ידי ההדלקה מתייחס לשעת ההדלקה, ונחשב כאילו הדליק את הכל בשעה שהדליק את האש. ולכן אם הדליק אש ומת, והאש הזיקה לאחר שכבר מת, המדליק חייב לשלם וגובים את התשלום מיורשיו, משום שבשעת ההדלקה נחשב כאילו הדליק את הכל. וממילא אין כל איסור להדליק נר קודם שבת, למרות שהנר הולך ודולק בשבת מכח ההדלקה הראשונה, מכיון שהדליקו קודם השבת והרי זה נחשב כאילו הדליק את כל הנר קודם השבת, ואין כאן מלאכת שבת כלל.

לפי ביאר הנימו"י אתי שפיר דר' יוחנן הגם דס"ל "אשו משום חציו" ס"ל דכבתה אין זקוק לה", דבשעה שהמדליק הדליק נרות חנוכה באותה שעה נעשה הכל, ומה שדולק אח"כ הרי היא כמאן דאדליק מעיקרא, ולכן אם כבתה אין זקוק לה, דמעשה ההדלקה אינו נמשכת.

תוספות בבבא קמא [י"ז ע"ב ד"ה זרק כלי] כתב וז"ל "נראה דאם זרק אבן או חץ על הכלי ובא אחֵר וקדם ושברו פשיטא דחייב [השובר] ולא שייך כאן 'מנא תבירא תבר' וסברא פשוטה היא לחלק בין זורק אבן לזורק כלי עצמו". ומבואר בדבריהם שאף שכלי שנזרק מראש הגג נחשב ל'מנא תבירא' [כלי שבור], וכאשר בא אחֵר

ושברו השני פטור. אולם כלי שחץ נורה לעברו לא נחשב 'מנא תבירא', ואם שברו אחֵר, יהיה השני חייב.

ובקצות החושן [סי' ש"צ סעיף א'] כתבו דתוספות חולק על הנימוקי יוסף. כי לפי הנימו"י, הזורק חץ על כלי מתחייב מייד על זריקת החץ, שכן הכל מתייחס לשעת זריקת החץ, ובשל כך יש להחשיב את הכלי כ'מנא תבירא' [ואם יבוא אחֵר וישבור את הכלי בטרם יפגע בו החץ, השני פטור], ואם התוספות לא נקטו שגם בזורק חץ על כלי הכלי הוא 'מנא תבירא', משמע דחולק על הנימוקי יוסף.

לפי תוספות עדיין צ"ב ר' יוחנן דס"ל "אשו משום חציו", והאש שדולק אח"כ אינו מתייחס למעיקרא, אלא דכח הפועל [המדליק נרות חנוכה] בנפעל [בנרות] עדיין ממשיך, וא"כ בכל רגע שהנרות דולקים הרי המצוה נמשכת, ואיך ס"ל לר' יוחנן ד"כבתה אין זקוק לה".

ביאור הקהילות יעקב לחלק בין גברא לחפצא

וי"ל לפי הקהילות יעקב [ב"ק סי' כ"א] שכתב לבאר שאין מחלוקת בין הנימוקי יוסף והתוספות, דדברי הנימו"י שלמ"ד 'אשו משום חציו' מבעיר האש נחשב "כמאן דאדליק מעיקרא" - נאמרו ביחס לגברא עושה הפעולה, וכשרוצים לדעת מתי היה זמן שבו מתחייב עושה הפעולה, הכלל של 'אשו משום חציו' קובע את זמן ההיזק בזמן הדלקת האש [ונפקא מינה לגביה מיורשיו כשמת לאחר שירה את החץ בטרם פגע החץ והזיק]. אבל החפצא הניזק אינו נחשב כשרוף ושבור למפרע, אלא בשעה שנשרף ונשבר בפועל. [ולכן גם לפי הנימוקי יוסף שפיר יש לחלק בין זרק כלי מראש הגג שנחשב כשבור משום שעשה מעשה בחפץ עצמו, והכלי נחשב כשבור כבר בשעת זריקתו. ובין זרק חץ לכלי שאין זה 'מנא תבירא' מכיון שלא נעשה שום מעשה בחפץ, החפצא עצמו נחשב שבור רק בשעה שנשבר בפועל [וכן כתבו לחדש באמרי משה סי' ל"א אותה ה' בהג"ה, וכן בחידושי ר"ש שקאפ ב"ק סי' י' וסי' י"ח].

וא"ש ר' יוחנן גם לפי התוספות דס"ל "כבתה אין זקוק לה", דגם לפי התוספות אליבא דר' יוחנן "אשו משום חציו", לגבי מעשה ההדלקה נרות חנוכה של הגברא אזלינן בתר מעשה ההדלקה, בתר מעיקרא, ויצא ידי חובת המצוה, ולכן אם "כבתה אין זקוק לה".

סתירה באבני נזר האם ס"ל כקהילות יעקב

האבני נזר כתב לחדש [שו"ת או"ח ח"ב סימן תק"ב] דכמו מזבח מקדש פסולין [זבחים כ"ז ע"ב] שאם עלו לא ירדו, ופקע איסורא מהם כשמשלה כל דהו מהאור [פ' ב"ש מ"ג

ע"ב] כמו"כ מנורה שהיא כלי שרת מקדש שמן פסול, וטומאה פורחת ממנו כשמדליק המנורה ומשלה בהו אפילו משהו מהאור.

ובנס חנוכה הקשו הפוסקים דמה בכך שטמאו כל השמנים, הלא טומאה דחויה בציבור, ותירצו כיון דדחויה ומהדרינן אטהרה עשה להם הקב"ה נס זה שיהיה בטהרה להראות חביבתם, והדבר ברור שתקנו חכמים בנר חנוכה נגד מה שהיה הנס במנורה, וא"כ כותב האבני נזר דלפי חידושו הנ"ל, דבמנורה לא היה הנס אלא עד לאחר הדלקה, שבלא הנס היה בטומאה, אבל לאחר שהדליקו ואחז בו האור אף אם היה השמן טמא מתחיל, אחר כך היה נטהר והיה דולק בטהרה וכיוון שלא היה הנס במה שדולק והולך, ולכן גם בחנוכה לא תיקנו בזה כלום רק ההדלקה לבד, ומשום כך אם כבתה אין זקוק לה.

וכתב להקשות דלפי הנימוקי יוסף דאשו משום חציו דבשעת ההדלקה נעשה הכל [וכל מה שדולק הנרות דשבת בשבת כאילו נעשה הכל בשעת הדלקה], ואם כן במנורה נמי נחשוב הדלקה שדולק כל הלילה כאילו נעשה הכל בשעת הדלקה, ואז עדיין טמא היה ושפיר היה נס אף לעניין מה שדולק אח"כ מאליו, וא"כ היה צריך להיות דכבתה זקוק לה.

וכתב לתרץ דאינו קשה, דהא אח"כ דולק שמן טהור, וא"כ אף אם נחשוב הדליקה שאח"כ כאילו עשהו בשעת הדלקה, הרי חשוב כאלו עשה אז המעשה שאח"כ בשמן טהור עכ"ד.

ובדבריו מבואר דלמד בדעת הנימוקי יוסף דגם בחפצא מייחסינן הכלל מעיקרא לשעת ההדלקה, דשמן טהור או טמא היא בחפצא ולא בגברא, והיא לא כקהילות יעקב הנ"ל.

אמנם מצאנו במקום אחר דכן ס"ל לאבני נזר כדברי הקהילות יעקב בדעת הנימוקי יוסף דיש לחלק בין הגברא לחפצא, דרק לגבי הגברא אזלינן בתר מעיקרא, אבל לא בחפצא.

דבגמ' [תענית כ"ט ע"א] א"ר יוחנן אם הייתי במניין הייתי קובע לצום בעשירי באב [ולא בתשעה באב], מפני שרובו של היכל נשרף בו, וקשה מדוע רבי יוחנן היה קובע את התענית בעשירי משום שרובו של היכל נשרף בעשירי, והרי לדעת רבי יוחנן דס"ל אשו משום חציו, ולפי הנימוקי יוסף דהביאור היא דפעולת ההצתה היא הקובעת, ומאחר דפעולת הצתה נעשתה בתשיעי באב, הרי שנחשב כאילו כל מעשה השריפה נגמר בתשיעי באב.

ותירצו האחרונים [כ"ק האדמו"ר מקוצק זצ"ל] וביניהם גם האבני נזר [מובא בשיח השדה שער הכללים כלל ה'] כחילוק הקהילות יעקב, דסברת הנימוקי יוסף שייך רק לגבי האדם דנחשב דנעשה הכל מתחילה, אבל אם דנים לגבי החפצה,

שריפת בית ה׳, זה נעשה במציאות רק בעשירי באב.

הרי דגם האבני נזר ס״ל כקהילות יעקב דהנימוקי יוסף היא רק לגבי הגברא, וצ״ב הסתירה באבני נזר.

ואולי יש ליישב דבאמת ס״ל לאבני נזר כקהילת יעקב דדברי הנימוקי יוסף הוא רק לגבי הגברא ולא לגבי החפצא, ומה שכתב לגבי השמן בבית המקדש האם נחשב כשמן טהור או כשמן טמא, כוונתו הוא כלפי הדין של הגברא, דהיינו דמכיוון טומאה דחויה בציבור, א״כ אם הכהן גדול הדליק את המנורה עם שמן טמא, האם קיים את המצווה רק בדיעבד, או קיום את המצווה לכתחילה, דברגע שהדליק את המנורה הרי משלה האור בשמן הרי טיהר השמן ונכשר והוי שמן טהור, ולפי הנימוקי יוסף דמחשבינן בתר מעיקרא הרי דנחשב דהדליק בשמן טהור ויצא ידי מצווה לכתחילה.

יישוב קושיית המהרי״ץ חיות, לפי הקהילות יעקב

בגמ׳ שבת [כ״ב ע״ב] איבעיא להו, הדלקה עושה מצוה או הנחה עושה מצוה, והגמ׳ פושטת, מדקא מברכינן ״אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנוכה״, שמע מינה הדלקה עושה מצוה.

והקשה במהרי״ץ חיות דאילו הוה אמרינן דאפילו כשמברכין ״להדליק״ מ״מ אכתי איכא למימר דהנחה עושה מצוה, א״ש אמאי דאף בשבת מברכין להדליק, דאפילו דבחילת השבת חשיב שעשה את כל ההדלקה לכל השבת, מ״מ ההנחה נעשית ונמשכת ומתייחסת לכל השבת כולה, ובזה מקיים מצות הדלקת נר שבת, שהניחה בביתו בשביל שלום ביתו, אבל השתא דאמרינן דמזה שמברכין ״להדליק״ הרי מוכח דהדלקה עושה מצוה, א״כ אף בשבת אמרינן הכי דעיקר המצוה הוא הדלקה, ולפי הנימוקי יוסף דאין זה נחשב כמדליק והולך, אלא כמי שכבר גמר להדליק מיד בתחילתו, וא״כ לא הוה נר של שבת כלל, כיון דכבר נגמר כל ההדלקה כולה בערב שבת, ע״כ קושייתו.

ולפי הקהילות יעקב א״ש ומתורץ, דלגבי הגברא שלא יעבור על איסור שבת, אמרינן דמדליק בערב שבת ומברך ״להדליק״ ונחשב כל מה שדולק בשבת בתר מעיקרא וכדברי הנימוק״י, אבל עיקר העניין דחז״ל תיקנו נר שבת הוא משום שלום בית, שיהיה נר דלוק בשעת הסעודה בשבת, וזהו בחפצא במציאות, ואז לא אזלינן בתר מעיקרא, אלא אזלינן בתר מעשה ההדלקה בפועל, וא״ש.

לפי הנימו״י איך יצא ידי חובתו בהדלקת נרות חנוכה בער״ש

וצריך ביאור לפי הנימוקי יוסף איך יוצא ידי חובתו בהדלקת נרות

חנוכה בערב שבת, דלפי הנימוקי יוסף דכל ההדלקה נחשב למעיקרא, והרי מעיקרא בערב שבת עדיין אינו זמן המותר להדליק, ואיך יוצא ידי חובתו.

ועי' ברשב"א [שבת כג] דמשמע דבערב שבת זהו זמנו שנקבע ע"י חכמים לפרסומי ניסא, ושפיר יוצא ידי חובתו, אלא דצריך לשים שיעור שמן שידליק גם אחרי השקיעה.

ועוד יש לבאר איך יוצא ידי חובת הדלקת נרות חנוכה כשמדליק ערב שבת, אי אמרינן דאשו משום חציו ונחשב ההדלקה דאח"כ כמעיקרא, עפ"י מה שתירץ ר' משולם איגרא זצ"ל [הובא בס' חמדת ישראל, קונטרס נר מצוה דף ע"א, מהגאון ר' מאיר דן האבד"ק דאסטראבע זצ"ל] ליישב קושיית הנימוק"י בהדליק את הנר בערב שבת, דאין הכי נמי דחשבינן גם כאילו עשאו אף בשבת, אבל בודאי דחשבינן גם כאילו עשאו גם מערב שבת, וא"כ הוי שנים שעשאוהו דפטורים עכ"ד.

ולפי"ז א"ש דרק לגבי שבת איכא חסרון דשנים שעשאוהו, אבל לגבי נרות חנוכה כשהדליק הנרות בערב שבת, דנחשב שהדליק ערב שבת וגם בשבת, הרי שפיר יוצא ידי חובתו דהדלקת נרות חנוכה בליל שבת, דבחנוכה אין חסרון של שנים שעשאוהו, ושפיר יכול לקיים מצוות נר חנוכה בשותפות [כגון דין אכסנאי שמשתתף בפרוטה ומקיים את המצווה בשותפות, וכן לפי הראשונים דהמצוות נר חנוכה הוא על הגברא, ושפיר יוצאים כל בני ביתו כשותפים].

מצוות נרות חנוכה האם מצווה על הגברא או מצווה על הבית, ונפק"מ לדינא

ידוע החקירה האם נר חנוכה אקרקפתא דגברא רמי כמו ק"ש תפילין אכילת מצה וישיבת סוכה וכדומה או אם נר חנוכה דינו כמזוזה ומעקה שהן חובת החפצא של הבית.

לשון הגמרא היא "מצות נר חנוכה איש וביתו" וכן עצם התקנה שכל בני הבית יוצאים בהדלקת בעל הבית שמשמעותה היא שכל בית שדרים בו מתחייב בנר חנוכה והחיוב חל על החפצא של הבית כמו מזוזה שאע"פ שהיא חובת הדר היינו שאף היכא דאין דיירים בבית אין בו חיוב מזוזה, אבל מ"מ כל שיש מזוזה על פתחו נפטרו כל הדיירים ע"י אותה המזוזה וה"ה בנר חנוכה שמצותו נר איש וביתו כל שהודלק נר חנוכה בבית נפטרו כל הדיירים ע"י זה שהודלק נר באותו הבית.

להצד דנר חנוכה חובת גברא הוא צ"ל שזה שיוצאים בנר איש וביתו היינו שתיקנו שחובתו של כל אחד ואחד מבני הבית מתקיימת ע"י הדלקת בעל הבית ואף שאין זה מדין שליחות מ"מ הוי כמו ברכת המזון וכדומה שיכול אדם לצאת בעצמו ובאותו זמן

גם להוציא את האחרים ע״י שומע כעונה וכ״כ בנר חנוכה הדלקת בעל הבית עולה כהדלקה לכל אחד מבני הבית כאילו הדליקו בעצמם, ומה שתיקנו למהדרין נר לכל אחד ואחד היינו ע״כ באופן שבני הבית שמדליקים בעצמם מכונים שלא לצאת בהדלקת בעל הבית כמש״כ המגן אברהם בשם המהרי״ל וכמבואר במשנה ברורה [סי׳ תרע״ז ס״ק י״ד וס״ק ט״ו] לענין אכסנאי שיכול לצאת ידי חובתו במה שמדליקים עליו בביתו אלא שאם רוצה להדליק בעצמו צריך לכוין מראש שלא לצאת בהדלקת אשתו וכ״כ אם בא לצאת דין מהדרין ע״י נר לכל אחד ואחד רשאי הוא להדליק ולברך על הדלקתו רק אם עדיין לא הדליקו עליו בביתו.

אמנם אם עצם החיוב חל על כל אחד ואחד אלא שהרשות בידו לצאת ידי חובתו ע״י הדלקת בעל הבית הרי נמצא שכשבא לקיים מצות מהדרין ע״י הדלקה בעצמו הרי הוא מקיים עיקר המצוה בכך, משא״כ אם התקנה היא חובת הבית, הרי הבית כבר נפטר ע״י הדלקת בעל הבית וזה שתיקנו נר לכל אחד ואחד תקנה נוספת היא למהדרין וגם תיקנו לברך על קיום זה אף שאינו אלא מצוה למהדרין ע״ש בשפת אמת.

ונ״מ עוד לענין הולכי דרכים, או מי שאין לו בית, דאם החיוב תלוי בחפצא של הבית, הרי נמצא שכל שאין לו בית, לא נתחייב כלל במצות נר חנוכה, כמו מי שאין לו בית לא חלה עליו חובת מזוזה, משא״כ אם נר חנוכה חובת גברא הוא, אז חייב הוא להדליק בכל מקום שהוא.

דעת הר״ן דמצוות נר חנוכה היא חובת גברא, דעת רש״י, תוס׳, והרמב״ם דהיא חובת הבית

הר״ן [שבת כ״ג ע״א] כתב אהא דאכסנאי חייב בנר חנוכה, וז״ל ״אע״פ שאין לו בית, דלא תימא נר חנוכה כדין מזוזה, דכל מי שאין לו בית פטור מן המזוזה״ עכ״ל, הרי שכתב להדיא שנר חנוכה אין דינו כמזוזה שהיא חובת הבית אלא חובת גברא הוא, ולכן אכסנאי חייב בנר חנוכה אף שאין לו בית.

אמנם מדברי רש״י שם משמע שחולק על הר״ן ביסודו של חיוב נר חנוכה שהרי אהא דאיתא שם רב ירמיה אמר הרואה נר חנוכה צריך לברך, פירש רש״י העובר בשוק ורואה באחד החצרות דולק, ומצאתי בשם רבינו יצחק בן יהודה שאמר בשם רבינו יעקב דלא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין או ליושב בספינה עכ״ל, וכנראה שלפירוש קמא של רש״י נתקנה ברכת הרואה למי שמדליקין עליו בביתו שיצא בזה מצות הדלקה אבל מ״מ אינו יוצא בזה ידי חובת ברכת הודאה שחיובה היא כשמזדמן לו זכרון הנס ע״י ראיית נר חנוכה.

ואילו פירוש שני שהביא רש"י בשם רבינו יעקב בא לשלול הפירוש הראשון ולפרש שאין הכוונה למי שמדליקין עליו בביתו שכל כה"ג ס"ל שלא נתקנה ברכת הרואה כלל, אלא שמאחר שתיקנו נר איש וביתו נפטר לגמרי על ידי הדלקתם וברכתם של בני הבית ונפטר בזה גם מחיוב ברכת הרואה ולכן פירש הרבינו יעקב שברכת הרואה נתקנה רק למי שעדיין לא הדליק בביתו וגם עדיין לא הדליקו עליו שבכה"ג כשרואה נר חנוכה מתחייב מיד בברכת ההודאה טרם שבא לידו לקיים מצות הדלקה או למי שיושב בספינה, דהיינו למי שלעולם לא יבא לידי חיוב הדלקה שהרי אין לו בית, ואם ננקוט שנר חנוכה חובת גברא הוא למה אינו מדליק אף בספינה אלא ע"כ דס"ל שעוברי דרכים ומי שאין לו בית פטורים הם לגמרי ממצות נר חנוכה.

וכן מוכח נמי דעת התוס' [סוכה מ"ו ע"א ד"ה הרואה] שכתבו וז"ל, בשאר מצות כגון אלולב וסוכה לא תקינו לברך לרואה אלא גבי נר חנוכה משום חביבות הנס, וגם משום שיש כמה בני אדם שאין להם בתים ואין בידם לקיים המצוה וכו', הרי דס"ל שתיקנו ברכת הרואה לאלו שאין להם בית, דהיינו דמצות נר חנוכה הוא חובת הבית, ואלו שאין להם בית, ומחמת זה שפטורים הם מנר חנוכה, חז"ל תיקנו להם ברכת הרואה [שהיא חובת **וכן** נראה מוכח דעת הרמב"ם, [הל' חנוכה פ"ד ה"א], שכתב וז"ל מצות נר חנוכה שיהא כל בית ובית מדליק נר אחד בין שהיו אנשי הבית מרובין בין שלא היה בו אלא אחד עכ"ל, הרי שדייק בלשונו לכתוב שהחיוב הוא "שיהא כל בית ובית מדליק נר אחד" כאילו הבית גופא נתחייב במצוה וודאי שכונתו לומר שהחיוב תלוי דוקא בהחפצא של הבית וכל שאין לו בית אינו בכלל חיוב נר חנוכה.

מכר הבית מיד אחרי ההדלקה, או אכסנאי שהדליק ועזב מיד הבית, ותלוי במחלוקת קצות החושן והקהילות יעקב בדעת הנימוקי יוסף

הגרש"ז אויערבאך זצ"ל הסתפק [מנחת שלמה ח"ב סי' נ"ח] מה הדין במדליק נר חנוכה בביתו, ומיד לאחר ההדלקה גמר בדעתו להשכיר או למכור הבית, באופן שצריך לעזוב את הבית בתוך זמן שיעור ההדלקה, או שסותר את הבית לאחר ההדלקה, דיתכן דהוי כמדליק נר שאינו יכול לדלוק כשיעור זמן ההדלקה [וכן יש להסתפק באכסנאי שהדליק ומיד לאחר ההדלקה עוזב את האכסנאי לגמרי, דמיד כשעוזב הרי כבר אינו ביתו] ע"כ.

לפי השי' דנר חנוכה היא חובת גברא הרי פשוט דיצא ידי חובתו, דהבית אינו מעלה ואינו מוריד, דגם מי שאין לו בכלל בית מדליק, וכל הספיקא הוא

רק לשי׳ דמצות נר חנוכה הוא חובת בית, אז מה הדין אם מכר את הבית מיד לאחר ההדלקה תוך זמן שיעור ההדלקה.

ויש לעיין לפי הנימוקי יוסף דכל משך ההדלקה בתר מעיקרא אזלינן הרי מעיקרא כשהדליק הרי היה לו בית ויצא ידי מצוות נר חנוכה, זה אינו אלא להיפך דלפי הנימוקי יוסף לכאורה אינו יוצא ידי חובתו דמה שאח״כ אין לו בית הרי היא גופא נחשב בתר מעיקרא דבשעת ההדלקה כאילו אין לו בית ולא יצא ידי חובתו.

והיא תלוי במחלוקת הנ״ל הקצות החושן והקהילות יעקב בדעת הנימוקי יוסף האם דעת הנימוקי יוסף דגם בחפצא [הבית] נחשב הכל כמעיקרא, דלפי הקצות דגם בחפצא נחשב כמעיקרא הרי דנחשב דמעיקרא בשעת ההדלקה לא היה לו כבר בית ולא יצא ידי חובתו, ולפי הקהילות יעקב דבחפצא [בית] לא אזלינן בתר מעיקרא, הרי דבשעת ההדלקה היה לו בית.

האם מותר להדליק נרות חנוכה ע״י אש מחבירו ללא רשותו

מענין לעניין, יש לעיין מה הדין אם אחד הדליק את נרות חנוכה ע״י שלקח אש ממנורה של חבירו בלי רשותו, האם נקרא גזלן, והוי מצוה הבאה בעבירה, האם שייך לגזול אש.

ותלוי במחלוקת רש״י ותוס׳ בסוגיא אשו משום ממונו [ב״ק שם] רש״י [ד״ה משום ממונו] כותב שלדעת ריש לקיש המחייב משום ממונו החיוב הוא רק במקרה שאכן הגחלת שייכת לו, ואילו תוס׳ [ד״ה אשו משום ממונו] חולק וס״ל שחייב אף כשהדליק באש של אחר.

דעת רש״י היא דיסוד מחלוקת האמוראים הוא בשאלה ממונית האם יש בעלות על אש, כלומר, האם אש נחשבת לדבר שיש בו ממש, או אולי מחלוקת כוללת יותר, אם יש בעלות על דברים שאין בהם ממש, שלדעת ריש לקיש יש בעלות על אש ולכן חייב משום ממונו ולדעת ר׳ יוחנן אין. ונפק״מ יהי׳ האם מותר להדליק נרות חנוכה ע״י שלוקח אש ממנורת חבירו ללא רשותו, דלר״ל אסור, ולר״י מותר.

ודעת התוס׳ היא שגם לריש לקיש לא צריך בעלות ממונית ממש, דכוונת ריש לקיש לחייב על אש גם אם לא נחשב ממונו ממש, אך חייב משום שזוהי תקלתו שנוצרה על ידו, ואותו הגורם המחייב על ממונו מחייב גם על תקלתו. וכן כותב בפירוש תוס׳ רבנו פרץ [ד״ה ורשב״ל] ״והא דאמר משום ממונו לאו דוקא, אלא ר״ל תקלתו״, וכן מדוייק מדברי הרא״ש [סי׳ ח] הכותב שהתורה חייבתו ״כאילו ממונו מזיק״.

הגאון רבי נחמן דרקסלר שליט"א

מצווה חביבה היא עד מאוד

בשו"ע (סי' תרע ס"ב) "רִבּוּי הַסְּעֻדּוֹת שֶׁמַּרְבִּים בָּהֶם הֵם סְעֻדּוֹת הָרְשׁוּת, שֶׁלֹּא קָבָעוּם לְמִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה".

ובמשנ"ב בשם הלבוש: "שלא קבעום למשתה ושמחה - אלא להלל ולהודות. ונראה הטעם דלא קבעו כאן לשמחה כמו בפורים כי בפורים היה הגזירה להשמיד ולהרוג את הגופות שהוא בטול משתה ושמחה ולא את הנפשות שאפילו המירו דתם ח"ו לא היה מקבל אותם לכך כשהצילם הקדוש ברוך הוא ממנו קבעו להללו ולשבחו ית' ג"כ ע"י משתה ושמחה משא"כ במעשה דאנטיוכוס שלא גזר עליהם להרוג ולהשמיד רק צרות ושמדות כדי להמיר דתם וכו'".

יש להבין ענין סעודות הרשות בחנוכה, הרי סוף כל סוף הייתה הצלה רוחנית, ומדוע על הצלה רוחנית אין ענין של סעודה, הרי כל טעם הסעודה הוא להרבות שמחה, כמו שאומר רש"י בפירושו על המגילה: "מתאספין יחד ואוכלים ושותין יחד וכך קבלו עליהם שימי הפורים לא יעברו" ודבר זה מרבה השמחה מאוד, ומה לנו כי ההצלה הייתה רוחנית בלבד?!

שמחה רוחנית

הגה"צ המשגיח רבי יחזקאל לוונשטיין זצוק"ל היה אומר שהשמחה אליה הוא אוהב ללכת ביותר היא שמחת 'בר מצווה' מחמת שזו היא שמחה רוחנית נטו, אין כאן כל שמחה מיוחדת מלבד שנער הבר מצווה קיבל עליו עול תורה ומצוות. ויש לך שמחה גדולה מזו?

השמחה הרוחנית היא השמחה הגדולה ביותר הפנימית ביותר והמספקת תענוג ואושר הגדול ביותר.

בחנוכה היא השמחה הרוחנית ביותר שאין שמחה הימנה, שמחת ניצוח התורה על כל הקמים עליה לאבדה ולהשכיחה ח"ו, ממילא אין צורך בסעודות כדי להרבות השמחה, כי מה יש להרבות דבר המרובה ועומד.

השמחה הזו של ימי החנוכה כל כולה פנימית ונסתרת בליבות עם קדוש ששמחים עם התורה הקדושה ועם המצוות בעת גבר בית חשמונאי על הרשעים.

השמחה הזאת לא ניכרת – לא בבגדים מיוחדים של שבת ויו״ט, לא בתפילות ארוכות ברוב עם, ולא בסעודות מצווה ריקודים ומחולות, היא שמחה של נקודת הלב של עם ישראל, ששמחים על שלא נשתכחה תורה מישראל.

הדלקה בב׳ הפתחים - מפני החשד

אולי עפי״ז מובנת הגמ׳ שאומרת שאדם שיש לו ב׳ פתחים צריך להדליק נר חנוכה בב׳ הפתחים ׳מפני החשד׳, משום שאין ימי החנוכה ניכרים באופן חיצוני, מלבד העניין ה׳טכני׳ של מעשה המצווה בהדלקה, ואוי לו לאדם שישחדו בו שאינו מקיים את המצווה ואינו שמח בשמחת התורה שלא נשתכחה, ובחנוכה הדבר הזה – מעשה המצווה – הוא ההיכר היחיד שיש לנו לדעת שהם לא ימות חול פשוטים.

וזו היא מצווה חביבה עד מאוד, כי היא מצווה שכל כולה באה מחביבות שיש ליהודים לתורה ונותן התורה, היא לא באה מחמת אווירה או ׳מצב׳ של חגיגות רעש והמולה, היא באה אך ורק מתוך חביבות ושמחה פנימית של הצלת התורה והיהדות ממבקשי רעתם.

מי שעשה לנו ניסים בימים ההם יעשה לנו ניסים גם עתה וירבה אותותיו להרים קרננו ולהדביר עמים תחתנו.

הגאון רבי יוסף אביטבול שליט"א
מח"ס שערי יוסף ושא"ס

פסקי הלכות חנוכה

לבקשת הגאון רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א במח"ס גם אני אודך הנני מצרף פסקי הלכות חנוכה [עם שימת ההבדלים, לבני ספרד, ולבני אשכנז, נתבאר באריכות בספר שערי יוסף פסקי הלכות חנוכה תשפ"ד, ובספר שערי יוסף חנוכה חלק בירורי הלכה תשפ"ב, ובחלק בירורי הלכה תשפ"ה]

דיני איסור אכילה/ עשיית מלאכה/ לימוד תורה/ שינה לפני זמן הדלקת נרות חנוכה

איסור אכילה - אסור לאכול אכילת קבע מפת/ מזונות משיעור יותר מכביצה, או לשתות יין/ משקאות משכרים יותר מרביעית, חצי שעה קודם זמן הדלקת נרות חנוכה, [שנוהג להדליק], אך אכילת עראי כגון תבשיל מחמשת מיני דגן, או פירות וירקות וחטיפים למיניהם מותרת. (משנ"ב סי' תרע"ב סקי"ב). ואם התחיל קודם הזמן אינו צריך להפסיק אלא בזמן ההדלקה. (שער הציון סקט"ו).

שומר - אם מעמיד שומר יכול לאכול, פת, [יותר מכביצה] אף שהגיע זמן הדלקת נר חנוכה. (עי' משנ"ב סי' רל"ה סקי"ח), ואף אם רושם בפלאפון בשעון מעורר 'להדליק נר חנוכה' דינו כשומר.

איסור מלאכה קודם ההדלקה - אסור להתחיל בעשיית מלאכה שיש בה שיהוי, כגון תיקון או הרכבה מוצר, בחצי שעה הסמוכה לזמן ההדלקה, ואם התחיל לפני זמן זה צריך להפסיק ולהדליק בהגיע זמן ההדלקה. אך מלאכות שאין בהם שיהוי, כגון תפירה או כתיבה, יכול להתחיל אף לפני הזמן הנ"ל. (עי' משנ"ב שם סק"י ושעה"צ שם).

לימוד תורה לפני ההדלקה - יש מחמירים שאסור ללמוד חצי שעה לפני זמן הדלקת נרות חנוכה מחשש שימשך בלימודו וישכח להדליק. אך אם התחיל ללמוד לפני זמן זה יכול להמשיך ללמוד עד זמן ההדלקה כמנהגו. (משנ"ב סי' תרע"ב סק"י ושעה"צ סק"י). אך להלכה נראה שמותר ללמוד אף בתוך חצי שעה להדלקה. (עי' משנ"ב סי' תלא סק"ז, ובשונה הלכות סק"ג שאף לבני אשכנז שמדליקים בשקיעה אפשר לסמוך על השיטות שזמן ההדלקה בצאת הכוכבים לגבי לימוד תורה, ולכן לפני שהגיע הזמן יש להתיר, וכ"כ בחזו"ע חנוכה

עמ׳ סח שמשום ביטול תורה, אפשר להקל בזה).

אכן ללמוד הלכות חנוכה מותר אף שהגיע זמן ההדלקה [או הנוהגים איסור ללמוד לפני זמן ההדלקה], כיון שעוסק בהם אין חשש שישכח. (חוט שני חנוכה עמ׳ שיח).

שינה לפני ההדלקה - אסור לישן מחצי שעה קודם זמן הדלקת נרות, ואפילו שינה מועטת. (עי׳ ט״ז סי׳ תרצ״ב סק״ג), [וע״י שומר שבודאי יעירו מותר וכנ״ל] אך נראה ששנת עראי על הכסא אין איסור.

הנמצא בדרך להדליק/ מי אסור בהנ״ל - האיסורים הנ״ל אף למי שאינו מדליק כעת, כגון שנמצא בדרך להדליק בביתו. (קובץ מבית לוי ח״י עמ׳ כב), אך מ״מ האיסורים הנ״ל הוא דוקא לבעל הבית, ולבני הבית שנוהגים להדליק, אבל לאשתו ולשאר בני הבית אין את האיסור הנ״ל, כיון שאין מוטל עליהם להדליק, (הגריש״א, בבאר ישראל, והגר״ש וואזנר מבית לוי שם, והגרח״ק בתורת המועדים אות ט׳, ובחזו״ע חנוכה עמ׳ סח). ולכן מוכרים בחנות וכדו׳, יכול להמשיך למכור, אם נשיהם מדליקות עליהם בביתם.

דיני איסור עשיית מלאכה בחנוכה

עשיית מלאכה בחנוכה/ בחצי שעה שלאחר ההדלקה - אין איסור לעשות מלאכה בחנוכה, (ערכין י: ושו״ע סי׳ תרע ס״א שאף הנוהגות להקל אין להתיר להם) אך נהגו שכל הנשים לא עושות מלאכה בתוך חצי שעה להדלקה, כדי שיהא היכר שלא להשתמש לאורן (עי׳ ב״י שם ומשנ״ב שם סק״ד), [ויש נוהגים להחמיר אף את הטעם שלא להסיח את הדעת מהנרות (עי׳ לבוש וכה״ח שם סק״ז והגריש״א), ונפק״מ באיזה מלאכות אסורה וכדלהלן, אך כמבואר מדברי המשנ״ב דלא פסקינן להאי טעמא].

מלאכות האסורות – מלאכות האסורות היינו כגון תפירה וכביסה וכיוצא בזה, ובזמנינו אף מכונת כביסה מותר, כיון שהיא מלאכה קלה, [אך יש מבני אשכנז שמחמירים אף במלאכות קלות, ושלא לעשות שום מלאכה שיש בה היסח הדעת, (ע״פ הכה״ח שם, והגריש״א). אך במקום צורך אפשר להקל]. ונהגו להקל בטיגון ובישול.

במקום פרנסה - אשה שעובדת במחשב [במלאכות מורכבות] אפשר להקל, במקום שהוא דבר האבד כעת, או שאינה נמצאת בביתה, כיון שלא נמצאת לאור הנרות אין איסור, [ויש מחמירים בזה וכנ״ל שלא להסיח דעתה (הגריש״א)] ומ״מ טוב שתחזור לביתה מוקדם, ותשהה בביתה בזמן ההדלקה ותשמע את הברכות, ובפרט ביום הראשון שמברכים שהחיינו. וכדלהלן.

דיני מנין הנרות/ חיוב ההדלקה לכל בני הבית/ חינוך קטנים להדלק/ הדלקת נרות ההידור על ידי בנו קטן

מניין הנרות - אף שמעיקר הדין יוצאים יד"ח בהדלקת נר אחד בכל יום, אבל מהדרין מן המהדרין מדליקים בלילה הראשון נר אחד ומכאן ואילך מוסיף והולך אחד בכל לילה עד שבלילה האחרון ידליק ח' נרות. (שו"ע סי' תרע"א ס"ב).

הדלקת נרות לכל בני הבית – לבני ספרד הנוהגים כדעת השו"ע: אין צריכים שאר בני הבית להדליק נרות חנוכה, משום שכל בני הבית נגררים אצל בעל הבית, ונראה מדברי הפוסקים שהוא חובת הבית ולכן אף בן ספרד שרוצה להדליק בביתו בפני עצמו אינו יכול להדליק, והרי הוא ברכה לבטלה, (עי' שו"ע ומשנ"ב שם סק"ח, וב"י ריש סי' תרע"ז, וברכ"י סי' תרע"ז סק"ב ובשו"ת רב פעלים ח"ב חאו"ח ס"נ ועוד). ולבני אשכנז הנוהגים כדעת הרמ"א: נוהגים שכל אחד מבני הבית מדליק נרות [בנפרד]. (רמ"א שם). ונראה שהטעם בזה כיון שהוא חובת גברא. [ודיני הדלקה למי שאין לו בית, נתבארו בארוכה בספר פסקי הלכות חנוכה בהרחבה].

חינוך קטנים להדלקה - לבני ספרד: יכול לתת לבנו הקטן שלא הגיע לחינוך שידליק נרות חנוכה בברכה, אבל משהגיע לחינוך לא יתן לו להדליק נרות חנוכה בברכה, אלא ידליק בלא ברכה, ואם מברך מעצמו, אין למחות בו, [ועכ"פ ילמדו להדליק לאחר שאביו מדליק, וטוב שיכון אביו שלא להוציאו בברכה]. (עי' שו"ע סי' תרע"ז ס"ג ומשנ"ב שם, והסכמת הפוסקים, עי' שו"ת אול"צ וילקו"י ובהורני חוקיך, שלמעשה אם הגיע לחינוך ידליק בלא ברכה). ולבני אשכנז: יש לחנכו, מגיל שמבין ענין נר חנוכה ופרסום הנס שבהדלקת הנרות, וכל אחד כפום חורפיה [והוא בגיל 6/ 7]. (עי' ר"ן דף יג מדפי הרי"ף בסוכה, ובמשנ"ב סי' שמ"ג).

הדלקת נר ההידור ע"י בניו הקטנים - אחר שהדליק את נר החיוב מעיקר הדין שיכול ליתן לאחד מבניו הקטנים להדליק את נרות ההידור כדי לחנכם במצוות, (מועד לכל חי סימן כז אות לו, חזו"ע חנוכה עמ' כא, ודברי שלום עמ' שסה) אך נראה שלכתחילה אין ליתן לבניו [הקטנים] להדליק את נרות ההידור, אלא ידליק בעצמו, ומצוה בו יותר מבשלוחו, (עי' משנ"ב סי' תרע"א סקמ"ח ומ"ט, ובשו"ת אול"צ שם תשובה ב') אך את נר השמש הקטנים יכולים להדליק לכתחילה. (בא"ח וישב הי"ח).

דיני החנוכיה/ השמן/ הפתילות/ כמות השמן/ כיבוי הנרות

צורת החנוכיה – לכתחילה יש להדליק את הנרות חנוכה שיהיו בצורה ישרה, ולא בחנוכיה עגולות כמו קלנדרה בנרות שבת (עי׳ ביה״ל סי׳ תרע״ב ד״ה מותר). [מילת חנוכיה, מקורה בעיברית, ואינה מוזכרת בתנ״ך ובש״ס].

הדלקת נר חנוכה במנורת כסף – ״טוב שכל אחד שיטריח לעשות לו מנורה יפה לפי כוחו״. (משנ״ב סי׳ תרע״ג סקכ״ח), והידור מצוה לעשותו משל כסף. (סדר היום, סדר הדלקת נר חנוכה, ובבאר היטב שם סקי״ג בשם המהרש״ל ואמנם בחסד לאברהם מעין שני עין הקורא נהר נח כתב שלכתחילה הידור להדליק בזהב) ואם אם ידו משגת, יש עניין שידליק במצופה כסף או דמוי כסף, ויש מקפידים שעדיף כלי נחושת אף מכלי זכוכית (עי׳ חסד לאברהם שם), אך להלכה אפשר להדליק אף בקריסטל נאה, ומ״מ הוצאות מצוה חוזרות בקניית חנוכיה מהודרת. (עי׳ ביצה טז. ובשיטמ״ק שם).

הוצאת כסף ממונו לקניית חנוכה - אף שיש אומרים שכיון שהדלקת נר חנוכה בחנוכיה הוא כבוד המצוה, ויש חיוב להדר בזה אף יותר משליש ממונו. (הגרח״ק בספר נר חנוכה פ״ו הערה ב׳), וכן נוהגים החסידים ורבים מבני אשכנז, [וקבלו עליהם כחובה] מ״מ פשט המנהג להקל בזה, כיון שהוא ״לפי כוחו״ ורק השתדלות ואינו חובה. וכן נהגו הגראי״ל שטיינמן והגרמי״ל והגרח״ק והגרי״ג אידלשטיין זצוק״ל ועוד להדליק בחנוכיה פשוטה, כיון שההידור מצוה, אינו חלק מהמצוה, (עי׳ במשנ״ב שם, ובברכ״י סק״ז) אכן מי שיש ממון בידו, צריך לקנות חנוכיה מכסף ״והזהיר בנר הו״ל בנים ת״ח״. (עי׳ טור וב״ח סי׳ רס״ג, וברכ״י שם).

הכוסיות – אף המדליקים הכוסיות מזכוכית, אינם מחסרים, בזה אלי ואנוהו של החנוכיה, כיון שאינם עומדים לבד, הרי הם בטלים לחנוכיה. (הגרשז״א והגרנ״ק, ובשבט הלוי ח״ח סי׳ קנ״ז). [ואינם צריכים טבילת כלים אף אם ראויים לשתייה].

סדר העדיפויות בשמן - א). יש מהדרים להדליק בשמן זית כתית, [ויש בזה עוד דרגות לדעת הגריש״א ונתב׳ בחלק בירורי הלכה]. ב). שמן זית למאכל. ג). שמן למאור, [שאין בו הרבה חומציות, ואפשר לאוכלו], ד). שמן סויה או שמן קנולה, [ועדיף על שמן למאור עם חומציות שאינו ראוי לאכילה כלל], ה). שמן זית קרוש המוכן בכוסיות, אך מ״מ אינו ראוי לאכילה כיון שיש בו 10 אחוז פרפין [החומר הגורם לקרישה], (עי׳ שו״ת שבט הלוי ח״ט סימן קמט ובהו״ק עמ׳ קט). ו). נרות שעווה. (עי׳ שבת כג. רמ״א סי׳ תרע״ג ס״א,

ובבא"ח ש"א וישב הי"ב, והגריש"א, וילקו"י חנוכה עמ' תשעז, ובארוכה בשערי יוסף פסקי הלכות חנוכה).

שמן למאור לדחוק בממונו/ בחורי ישיבות/ קטנים - כל עניין ההדלקה בשמן זית למאכל ולא בשמן למאור הוא הידור מצוה, אך בחורי ישיבות או מי שאין לו כל צורכו, או לקטנים אף שהגיעו לחינוך, די שידליקו בשמן למאור, ואינם צריכים להדליק שמן זית. (עי' ביה"ל סי' תרע"ה ס"ג ד"ה ולדידן, ובס' הלכות חג בחג חנוכה עמ' קצא).

אין יוצאים בהדלקת נרות חנוכה בחשמל וכדו', [אף בדיעבד] כיון שצריך שיהיה שמן ופתילה כמו הנרות שהדליקו בבית המקדש. (הסכמת הפוסקים).

סדר העדיפויות בפתילות - לכתחילה מצוה מן המובחר להדליק בפתילות שעשויות מצמר גפן או מחוטי פשתן. (משנ"ב סי' תרע"ג סק"ב). ואם אין לו פתילות מצמר גפן או פשתן ידליק בפתיל צף/ פתילות שעווה אדומות. [ויש עניין להשתמש בפתילות שכבר הדליק בהם (עי' מסכת סופרים פרק כ' וב"י ושו"ע סו"ס תרע"ג ס"ד)].

כמות השמן - צריך לשים שמן בכוס, כדי שידלק חצי שעה מזמן צאת הכוכבים, (שו"ע סי' תרע"א ס"א). אך בזמנינו לכתחילה יש להדר לשים שמן בנרות שידלקו כמה שעות לפרסום הנס [ולכן אם ידליק בשמן זית ידליק רק לזמן קצר, עדיף להדליק בשאר שמנים, או יוותר על הידורים אחרים, העיקר שיהיה דלוק זמן רב כדעת הראשונים שיהיה דלוק הרבה זמן (הגר"י משדי שליט"א)]. ויש שנוהגים כן בתורת חיוב, [כנתבאר בהערה].

כיבוי הנרות לאחר חצי שעה - אם עבר חצי שעה מזמן ההדלקה, אף מעיקר הדין יכול לכבות את הנרות. (שו"ע סי' תרע"ב ס"א), אך בזמנינו שנהגו שהנרות חנוכה דולקים כמה שעות יש להחמיר בזה שלא לכבות את הנרות, [ולכן אם רוצה להשתמש אח"כ בשמן צריך להתנות בשעת שימת הפתילות והשמן שאח"כ רוצה להשתמש בהם, וכמו שיתבאר להלן].

דיני הדלקת נר השמש

חיוב הדלקת נר השמש ונר ההיכר - נאמרו שתי דינים בהדלקת נר השמש, יש נר היכר שהנר הוא לשם נרות חנוכה, והוא נתבאר בסימן תרע"א ס"ה. ויש נר השמש שלא יבואו להשתמש לאור הנרות, כמבואר בסימן תרע"ג ס"א. ובזמנינו שיש אור החשמל מדליקים נר אחד ליד הנרות חנוכה להיכר.

מקום והנר שעשוי ממנו נר השמש - צריך שהנר יהיה רחוק או גבוה מהם מעט. או משונה מהם באיזה אופן. (שו"ע ורמ"א סי' תרע"ג ס"א). וכן

אי״צ להדליק נר השמש משמן זית או בשמן הראוי לאכילה.

הדלקת נר השמש בארון נ״ח - בישיבות שמדליקים הרבה בחורים נרות חנוכה בארון נרות חנוכה, אף שמעיקר הדין די בנר אחד לכולם, מ״מ נוהגים שכל בחור ידליק נר השמש.

שימוש באור השמש - מותר להשתמש באור השמש אף אם הנרות חנוכה דולקים כיון שנר השמש ניכר בפני עצמו, (משנ״ב סי׳ תרע״ה סק״ג), אך מ״מ אין להשתשמש בו שימוש ביזיון. (כה״ח שם סקמ״ו).

דיני מקום ההדלקה בזמנינו

מקום ההדלקה בוילה/ כניסה פרטית - מקום הדלקת נרות חנוכה, הוא בפתח הבית, מבחוץ. (שו״ע סי׳ תרע״ג ס״ה). ולכן המתגורר בוילה פרטית, או שיש לו כניסה פרטית לבית מרשות הרבים, מדליק על מדליק על פתח הבית לכיון רשות הרבים, אך אם יש לו חצר לפני הבית, אם משתמש שימושים כגון אכילה שתיה [אף שלא בסעודה] ומשחקים, יכול להדליק בפתח החצר שפונה לרה״ר, אך אם משמש רק כמחסן, צריך להדליק על פתח הבית.

הדלקה מפני החשד בזמנינו - בזמנינו אין חשד, [כיון שאין כולם מדליקים באותו מקום ובאותו זמן] ולכן אף אם יש לאדם כמה פתחים, אינו צריך להדליק בכולם. (עי׳ שו״ע ורמ״א סי׳ תרע״א ס״ח ומשנ״ב שם סקנ״ד, ונתב׳ בארוכה בשערי יוסף חנוכה חלק בירורי הלכה).

מקום ההדלקה בבנינים - בבנין מגורים, פתח הבית, מוגדר הפתח לדירתו, ולא הפתח הבנין או החדר מדרגות, כיון שאינו משתמש שם. [אך יש שנוהגים (בית בריסק) להדליק בפתח הבנין]. אך מ״מ לכתחילה אין להדליק בפתח הבית, כיון שאינו נחשב בודאי כרה״ר, אלא צריך להדליק בחלון הפונה לרה״ר. (עי׳ שו״ע שם). [ויש מבני אשכנז שנוהגים להדליק על פתח הבית].

הדלקה בדלת הבית בחדר מדרגות - אם חלונו פונה לעורף, או שגר למעלה מ20 אמה [והשכנים ממול לא רואים את הנרות, או שלא קיימים שכנים] ידליק בפתח ביתו בחדר מדרגות אם עוברים שם השכנים ורואים את הנרות, כגון שיש עוד שני שכנים בקומה, אבל אם הוא גר בקומה לבד או שהכניסה צדדית ולא רואים את הנרות, [כגון דירה שמחולקת ליחידות דיור וכדו׳] וכל כיוצא בזה לא ידליק שם, כיון שאינו נחשב כרה״ר, [אלא א״כ רואים את הנרות באופן שמשאיר את הדלת פתוחה וכיוצא בזה]. (יש להסתפק מהו גדר פרסומא ניסא לבני רשות הרבים, ובשו״ע סי׳ תרע״א ס״ה, מבואר שרק אם הוא פתוח לרשות הרבים הרי מתקיים בזה דין פרסומא

ניסא. אך יש להסתפק האם גדרי רשות הרבים הוא כגדרי רה"ר בהל' שבת לאיסור טלטול שהוא רוחב ט"ז אמה והרבים בוקעים בה. ובתוס' בשבת שם ד"ה מצוה מבואר שאף חצר שמשותפת לכמה אנשים אפשר להדליק שם ודינה כרשות הרבים לגבי זה, וכן הו"ד החזו"א בספר אורחות רבינו ח"ג אות כז שהשיב להגרח"ק שאפשר להדליק בכניסה לביתו בחדר מדרגות, כיון שדינו כרה"ר ואין צריך שיהיה במספר השכנים הרואים).

הדלקה בפתח בקומת קרקע או בחלון לשכנים בעורף - הגר בבניין ויש לו חלון שפונה לשכנים ויש לו פתח שפונה לשכנים לעורף ורק כמה שכנים רואים את הנרות, ידליק בפתח הבית, וטוב שישאיר את הדלת פתוחה לאחר ההדלקה, כי לכתחילה צריך שני ביתו יראו את הנרות ואף שיש פרסומא ניסא רק בשעת ההדלקה. (ומה שמדליקים בזמנינו בחלון מבואר בחיי אדם (סי' קנ"ד סט"ז) "ונראה לי דלדידן מצוה יותר בחלון מלהניח אצל הפתח, דבחלון יש היכר לבני רשות הרבים", וכ"כ במשנ"ב סי' תרע"א ס"ק לח שם, ומבואר שכל מה שיש להדליק בחלון משום פרסומא ניסא לבני רשות הרבים, וממילא אם הפרסומא ניסא שווה, עדיף להדליק בפתח הבית כדי לקיים את עיקר הדין שיש להדליק את הנר חנוכה על פתח מבחוץ, ויפתח את הבית כדי שיהיה גם פרסומא ניסא לבני ביתו).

הדלקה בתוך הבית בחו"ל - בחו"ל במקומות שיש גויים הנוהגים להדליק בתוך הבית יש להם על מה לסמוך, אבל מ"מ לכתחילה יש להדליק בחוץ במקום פרסומא ניסא, כיון שפרסומא ניסא הוא גם לגוים, (עי' רש"י שם, ובשערי יוסף חנוכה חלק בירורי הלכה תשפ"ב), ומ"מ במקום שכולם יהודים יש להדליק בחוץ ואין להדליק בתוך הבית.

הנוהגים להדליק נרות חנוכה בתוך הבית - יש נוהגים להדליק את הנרות חנוכה בתוך הבית, וכן מנהג הרבה חסידים להדליק בתוך הבית אף בארץ ישראל, אך מי שאין אבותיו נהגו כן אין לו לנהוג כן, אלא צריך להדליק בחלון כדי שיהיה פרסומא ניסא לבני רשות הרבים.(וכנתבאר בספר שערי יוסף פסקי הלכות חנוכה בארוכה).

דיני ההדלקה בפתח

צד הדלקת נרות חנוכה - הנוהגים להניח את נרות חנוכה על פתח הבית או שמדליקים בפתח הסמוך לרחוב, צריכים להדליק בטפח הסמוך לפתח משמאל הנכנס, כדי שתהיה המזוזה מימין ונרות החנוכה משמאל, וכשהוא נכנס ויוצא הרי הוא מוקף במצוות, אך אם הניח את הנר חנוכה מימין יצא ידי חובה. (שו"ע סי' תרע"א ס"ז ומשנ"ב שם סקל"ג).

הדלקה בימין כשבצד שמאל מלא נרות - במקום שבפתח מצד שמאל

מלא נרות כגון בישיבות יכולים להדליק את נרות חנוכה מהצד השני. וכן אין צריך להקפיד על טפח הסמוך לפתח. (נתבאר בשערי יוסף פסקי הל׳ חנוכה), אך היינו דוקא שאין מקום אך אין להדליק לכתחילה שלא בטפח הסמוך לפתח בשביל פרסומא ניסא, בשביל השכנים יראו את הנרות. (גדולי ההוראה שליט״א).

צורת הפתח במדליק בכניסה לחצר הבית - אין צריך שיהיה לו ״צורת הפתח״ אם הוא מדליק בכניסה לחצר הבית (שו״ת מהרי״ל דיסקין סימן מ׳). אך צריך שיראה ככניסה של פתח. (הגריש״א שבות יצחק עמ׳ ח).

הדלקה בחלל הפתח - אם מדליק בחלל הפתח עצמו ידליק בחצי השמאלי, קרוב לקצה. (שו״ע שם ומש״ב סקל״ט). ובמקום הצורך שאם ידליק ליד הפתח יחסום לו את הכניסה, יכול להדליק לפני המדרגות כמה שאפשר קרוב לדלת אף שהוא רחוק יותר מטפח. (שמעתי מהגרע״פ).

דיני גובה הנרות בתוך הבית

גובה הנרות - גובה הנרות [כל השלהבת] בחנוכה יהיה לא פחות מג׳ טפחים, [להגר״ח נאה 24 ס״מ, ולהחזו״א 28.8 ס״מ, ואפשר להקל כשיטת החזו״א שבדברי סופרים הלך אחר המיקל]. (שו״ע סי׳ תרע״א ס״ה ומשנ״ב שם סקכ״ו). ולא יותר מי׳ טפחים [להגר״ח נאה 80 ס״מ, ולחזו״א 96 ס״מ]. בדיעבד אם הדליק מעל י׳ טפחים יצא ידי חובה. אך לכתחילה נוהגים להניח את הנרות בגובה שבעה טפחים [להגר״ח נאה 48 ס״מ, ולהחזו״א 67.2] כדי שיהיה ניכר ויהיה בזה פרסומא ניסא, וגם יש לזה סמך ע״פ הקבלה.

הדלקה למעלה מי׳ בזמנינו - אף בזמנינו שיש חשמל והרי הוא ניכר שלא להדליקו לשם תאורה, מ״מ יש להדליקו למטה מי׳ טפחים, ולא פלוג רבנן, (הסכמת הפוסקים), אך ישנם אופנים שיכול להדליק למעלה מי׳, א). במקום שיש חשש סכנה או שהילדים ישחקו בנרות, מותר להדליק את הנרות חנוכה למעלה מי׳ טפחים. (ע״פ שיטת הריטב״א, ושו״ת אול״צ ח״ד פרק מב ג׳), ב). במקום שיהיה יותר פרסומא ניסא אם ישים את הנרות חנוכה שליד הפתח מעל י׳ טפחים ישים שם את הנרות. (נתב׳ בארוכה בשערי יוסף פסקי הלכות חנוכה). אך בשביל חנוכיה יפה אין להדליק למעלה מי׳ אף שיהיה ניכר היטב. (הוראת הגר״י משדי שליט״א).

הדלקה למעלה מי׳ טפחים בחלון - בחלון מותר להדליק למעלה מי׳ טפחים, אך אם יש לו חלון אחר למטה מי׳ טפחים עדיף שידליק בו. (חידושי הריטב״א שבת כא: ומג״א שם סק״ו ומשנ״ב שם סקכ״ז ובשעה״צ שם סק״ל).

דיני הדלקה למעלה מעשרים אמה

הדלקה למעלה מעשרים אמה - אסור להדליק את הנרות יותר מעשרים אמה בגבוה מרשות הרבים, כיון שהעין לא שולטת בכזה גובה. (שו"ע סי' תרע"א ס"ו). [אך אם יש בנינים ממול שמצד אחד אינם גבוהים כ' אמה אין חסרון, כיון שדינם כרה"ר].

הדלקה מעל עשרים אמה שיש בנינים ממול – אם יש בנינים ממול אפשר לכתחילה להדליק מעל עשרים אמה כיון שדינם כפרסום הנס לרה"ר, ויש מהדרים לשים "אמלתרא" [נרות צבעוניות], אך אינו אינו חיוב מעיקר הדין. (מצינו בזה כמה טעמים, א' עי' חידושי הריטב"א שם, ובשו"ע שם ס"ה, ב' שכנים ממול, שבט הלוי ח"ד סי' סה, ג' כיון שבני הבית רואים את הנרות, ועוד טעמים בזה נתבארו בארוכה בגליון פסקים והלכות מס' 25, וראה שם מש"כ שלכן אין חיוב שלא לקנות/ להשכיר דירה בקומה גבוהה מחמת ספק מקום ההדלקה).

הדלקה מעל עשרים אמה שאין בנינים מול - אי אפשר להדליק מעל עשרה אמה שאין בנינים ממול, או שהבנינים ממול מאוד מרוחקים, אך בשיעור שהעין רואה את הנרות בצורה הרגילה בלא להטות את הראש, נחשב פרסומא ניסא, אך אם עושים היכר או אמלתרא יש מקילים שאפשר להדליק שם. אך למעשה יש מקילים באופנים הנ"ל, כיון שבני ביתו רואים את נרות, וכן אם הרחוב רחב מאוד שאפשר לראות את הנרות.

הדלקה מתחת הרחוב בתוך עשרים אמה מלמטה - במקומות [בקרית ספר, ובירושלים בהר נוף ועוד] שמצוי שיש כמה קומות מתחת פני הרחוב, ורואים שם את החלונות, אפשר להדליק שם בתוך עשרים אמה, בתנאי שהוא גבוה ג' טפחים מהקרקע, ולכן אי אפשר להדליק נרות חנוכה בחלון שיוצא ממרתף בגובה הרחוב, כיון שהוא לא נראה לבני רה"ר.

תנאי ודיני ההדלקה בחלון

תנאי ההדלקה בחלון – המדליק בחלון לכתחילה צריך לראות את הנרות גם בבית וגם בחוץ, אך אין דין שיהיה מונח בבית שלו אלא כל שנראה ששמשתייך אליו, ונראה שהיא כשלו, ולכן יכול להדליק על מנוע של מזגן או בחלון רחב, או על פיגומים [אף שאינם שלו] כל שנראים היטב לבני ביתו, ולבני רה"ר, ואין חיוב להדליק בטפח הסמוך בחלון. [ולכן אם מדליק את הנרות בחלון מחוספס אף שמעיקר הדין אפשר להדליק שם, אך לכתחילה יש להדליק בחלון שהזכוכית שקופה, אך אינו לעיכובא כיון שמדברי השו"ע מבואר שעיקר חיוב ההדלקה בחלון הוא לבני רה"ר]. (נתבאר בארוכה בספר פסקי הלכות חנוכה, ובגליון פסקים והלכות שם, ושכן הסכימו גדולי ההוראה).

מקום ההדלקה בחלון - שמדליקים בחלון יכול להדליק בין מחוץ לחלון בין בפנים החלון, ואפשר אף להדליק בסמוך לחלון, כל שרואים אותם מבחוץ כיון שיש בזה פרסומא ניסא, (ברש"י בשבת כא: ד"ה מניחה כתב שאם היה דר בעליה מניחה מבפנים, ואולם רבינו ירוחם נתיב ט' חלק ראשון כתב שמניחה בחלון הסמוך לרשות הרבים מבחוץ, וכן כתב רבי פרחיה ב"ר נסים בפירוש למס' שבת, ועי' חוט שני חנוכה עמ' שח). [ויש מחמירים שלכתחילה יהיה בטפח הסמוך לחלון, (הגריש"א)].

הדלקה בחלון בצד ימין - המניחים את נר החנוכה על החלון טוב להניח את הנרות מצד ימין, אך אם יהיה פרסומא ניסא בצד שמאל יניחו את הנרות חנוכה בצד שמאל.

הדלקה בחלון במקום שיש בו פרסומא ניסא - דירה שיש בה כמה חלונות צריך להדליק בחלון שיש בו יותר פרסומא ניסא, ואם כל המקומות שווים יש להדליק בחדר שבו אוכלים, ומ"מ אם ידליק במקום שיהיה יותר היכר לבני רשות הרבים אבל פחות היכר לבני ביתו יש להדליק בחלון שיהיה בו יותר היכר לבני ביתו, [ואין חיוב דוקא להדליק במקום השינה].

כיבוי אור בבית - המדליק בחלון בחדר שינה או שיוצא מחוץ ביתו טוב שיכבה את האור בבית, כדי שיהיה נרות חנוכה יהיו ניכרים מבחוץ. (עי' בספר שערי יוסף פסקי הל' חנוכה).

דיני זמן ההדלקה

זמן ההדלקה - כתב בשו"ע (או"ח סי' תרע"ב ס"א) שהוא "בסוף שקיעתה", ומצינו בזה ב' פירושים, או בסוף השקיעה, או בתחילת השקיעה, ויש בזה הרבה מנהגים, יש מדליקים בשקיעה, ויש מדליקים בצאת הכוכבים, כעשרים דקות אחרי השקיעה, ויש נוהגים להדליק בזמן רבינו תם, וכל אחד ואחד יעשה כמנהגו, אבל העיקר בביאור דברי מרן השו"ע שלכתחילה שיש להדליק בתחילת זמן צאת הכוכבים שהוא סוף השקיעה, וכן מנהג בני ספרד. ואף בזמנינו שיש אנשים ברחוב עד שעה מאוחרת, לכתחילה יש להקדים את ההדלקה תיכף משהגיע זמנה ככל האפשר.

לא הדליק כל הלילה - בדיעבד אם לא הדליק בתחילת הלילה, יכול להדליק בברכה עד עלות השחר (שם ס"ב) ולכתחילה צריך להעיר אחד מבני הבית, ואם הוא לבדו או שקשה לו להעיר את בני ביתו יכול להדליק עד עלות השחר השני [אף שלא ידלק חצי שעה אלא לאחר עלות השחר] בברכה (משנ"ב שם סקי"א וכה"ח סקכ"ו ונתב' בספר בארוכה).

ומי שלא הדליק לפני עלות השחר, טוב שידליק לאחר עלות השחר בלא ברכה, כל זמן שהנר מאיר ועוד לא

האיר היום (עי' מהרי"ל מנהגים אות ד', ונתב' בארוכה בספר).

הדלקה מפלג המנחה בדיעבד - אם אינו יכול להדליק בזמן, בשעת הדחק יכול להקדים הדלקת נרות מפלג המנחה בברכה וצריך שיתן שמן בנרות שידלקו בלילה כחצי שעה (שו"ע שם ס"א ומשנ"ב סק"ג). ולכתחילה יתפלל מנחה מקודם כדי שלא יהיה תרתי דסתרי שמצד א' מחשיבו לילה ומדליק נרות ומצד שני מחשיבו יום ומתפלל מנחה, אבל אין צריך להתפלל משום כן תפילת מנחה ביחידות. (משנ"ב שם, ושער הציון שם סק"ז).

דיני מי שלא נמצא בביתו בזמן ההדלקה

אם יוצא מביתו לפני זמן ההדלקה ויחזור מאוחר בלילה בשעה שכבר אין פרסומא ניסא לבני רשות הרבים, סדרי העדיפויות וכדלהלן. א'. לכתחילה יאמר לאשתו או אחד מבני ביתו הגדולים להדליק נרות חנוכה. ב'. אם אף אחד לא נמצא בבית ואח"כ יחזור עם כל המשפחה מאוחר, [כגון מאירוע וכדו'] ידליק שיחזור עם כל בני ביתו. ג'. אם יחזור לביתו לבד בשעות המאוחרות של הלילה, ויחזור לבד, ועדיף שידליק בעצמו בזמן פלג המנחה. (עי' משנ"ב סי' תרע"ב סק"ג ובחזו"ע חנוכה עמ' סט בהערה). ד'. אם יוצא לפני זמן פלג המנחה ידליק בעצמו לבד שיחזור אף לפני עלות השחר בברכה, אף אם ליכא פרסומא ניסא לאף אחד. ה'. אם אין אפשרות אחרת ידליק ע"י שליח בזמן. [ודיני ההדלקה ע"י שליח יתבארו להלן].

זמן תפילת ערבית בימי החנוכה

יש בזה כמה אופנים וכדלהלן, לבני אשכנז: הנוהגים להדליק בזמן השקיעה [או 10 דקות לאחר השקיעה], מתפללים ערבית לאחר מכן. ולבני ספרד: הנוהגים להדליק בזמן צאת הכוכבים, יש נוהגים להתפלל ערבית בשקיעה/ או מפלג המנחה, ואח"כ מדליקים נרות חנוכה בצאת הכוכבים [שהוא כ18 דקות אחרי השקיעה] ויזהרו לקרוא קריאת שמע אחר ההדלקה.

רבים נוהגים לחכות להתפלל תפילת ערבית בזמן, אך כיון שתפילת ערבית תדירה להדלקת נר חנוכה, ולבני אשכנז: אם התאחר ולא הדליק עד צאת הכוכבים [30 דקות] יש להתפלל קודם כל תפילת ערבית, (משנ"ב סי' תרע"ב סק"א). וכ"ש בזמנינו שאין חשש שיעבור חצי שעה מזמן ההדלקה כיון שמצויים הרבה בני אדם ברחוב, ולבני ספרד: יש להקפיד לכתחילה על זמן ההדלקה בתוך חצי שעה. (עי' שו"ע שם, עי' מחזיק ברכה סק"ג, [ויכול להדליק דקה קודם צאת הכוכבים, ואח"כ יתפלל ערבית. (עי' ביה"ל סי' תרע"ב ד"ה לא מאחרים)].

הרגיל להתפלל ערבית במנין מאוחר,
יכול אף לכתחילה להדליק את הנרות לפני תפילת ערבית, כיון שאין בזה דין "תדיר קודם" כיון שאין התדיר עתה לפנינו, כיון שבכל יום מתפלל במנין קבוע. [ואף אם רק בימות חנוכה מתפלל במקום קבוע].

סדר ההדלקה

קיבוץ בני ביתו בשעת ההדלקה - יש להזהר ולהשתדל לקבץ את בני ביתו בשעת ההדלקה. (משנ"ב סימן תרע"ב סק"י). ובפרט ביום הראשון שמברכים שהחיינו, טוב שאף הנשים שבעבודה [כגון בנות ביתו] יחזרו לביתם לשמוע את ההדלקה, אך אינו חיוב. [ועכ"פ אשה שלא שמעה שהחיינו, אינה צריכה לברך אח"כ, כיון שהברכה היא על ההדלקה, ולא על עיצומו של יום].

לבישת כו"ח בשעת ההדלקה – ראוי ללבוש כו"ח בשעת הדלקת נרות חנוכה. (קב הישר פרק צט, ובכה"ח סי' תרע"ו סק"ח, והגרח"ק).

הדלקת נר חנוכה בעמידה - יש להדליק נרות חנוכה בעמידה. ויש לאחוז את הנר, כשמדליק בו את הנרות בידו הימנית.

סדר הברכות על הדלקת נר חנוכה - בלילה הראשון מברכים שלוש ברכות, בברכה ראשונה, מנהג בני אשכנז לומר "להדליק נר של חנוכה". ויש אומרים "שלחנוכה" בתיבה אחת. ומנהג בני ספרד לומר "להדליק נר חנוכה". (שו"ע סי' תרע"ו ס"א ומשנ"ב שם סק"א). ובברכה שניה מברכים ברוך וכו' "שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה". ובברכה שלישית מברכים ברוך וכו' "שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה". ובשאר הימים מברכים שתי ברכות, "להדליק", ו"שעשה ניסים". (שו"ע שם ס"ב).

סדר ההדלקה - סדר ההדלקה לבני ספרד והנוהגים כהאריז"ל, [ויש מבני אשכנז], שבלילה הראשון מניחים את הנר בצד ימין בין אם מניח את החנוכיה מימין הפתח ובין משמאל הפתח, ובלילה השני ידליק הנר הנוסף החדש תחילה ואח"כ הנר שהודלק אתמול, וסדר ההדלקה משמאל לימין, וכן בלילה השלישי יתחיל בנר החדש, ואח"כ הנר של אתמול ואח"כ הנר של שלשום, וכן בכל הלילות עד שבליל שמיני ידליק תחילה את הנר הקיצוני מצד שמאל וממשיך להדליק משמאל לימין ויסיים בנר שהודלק הראשון ונמצא שתמיד מברך על הנר הנוסף כי בתוספת הימים נתוסף הנס. (שו"ע סי' תרע"ו ס"ה, ושער הכוונות דף קח ע"ג, וכה"ח סקל"א, שו"ת אול"צ ח"ד פמ"ו ח', וחזו"ע חנוכה עמ' לב).

אך יש הרבה מבני אשכנז: שנוהגים כשיטת הגר"א שאם מדליק בשמאל הפתח מדליק ביום הראשון בנר היותר ימני שהוא ימין לפתח, ובשאר

הימים מתחיל מנר הימני שסמוך לפתח וממשיך להדליק את הנר הנוסף לשמאלו, ונמצא מדליק מימין לשמאל. ואם מדליק בימין הפתח או בחלל הפתח או בחלון, אז מדליק משמאל לימין, ביום הראשון מדליק בקצה השמאלי של המנורה הסמוך לפתח וממנו מתחיל כל הימים ומדליק והולך משמאל לימין. ובדיעבד אם הדליק מצד השני ושינה ממנהגו, יצא ידי חובה. (ביה"ל שם ד"ה כדי).

זהירות בהדלקת הנרות היטב - בשעה שמדליק הנרות, יש לשהות ולא לסלק ידו מהפתילה עד שתאחז האש ברוב הפתילה היוצאת מהשמן, (ביה"ל סימן תרע"ג ד"ה הדלקה, ובבן איש חי ש"ש פרשת נח הט"ו) אינו חיוב מעיקר הדין וכ"ש בזמנינו שיש פתילות טובות שנדלקות מהר. (עי' ערוך השולחן סימן רסד סקי"ב, וכן הו"ד הגריש"א וכן דעת הקה"י והגרח"ק בארחות רבינו ח"ג עמ' יט)

הדלקה בסיום הברכות - מברכים כל הברכות קודם ההדלקה, ויש להזהר שיתחיל להדליק רק אחרי סיום הברכות. ומי שלא בירך בזמן ההדלקה, אינו יכול לברך אח"כ (עי' פמ"ג סי' תרע"ו משב"ז סק"ב) ברכת להדליק, ואולם שעשה נסים ושהחיינו ביום הראשון, יכול לברך, כיון דלא גרע מברכת הרואה.

אמירת הנרות הללו - אחרי שהדליק את הנר הראשון נוהגים לומר "הנרות הללו" וכן המנהג הפשוט, אך יש נוהגים שאין לומר "הנרות הללו" עד לאחר שיסיים הדלקת כל הנרות, שלא יהיה הפסק בין הברכה להדלקת כל הנרות ההידור. [אך בדיעבד אם אמר הנרות הללו קודם שהדליק את הנר הראשון אינו הפסק].

אמירת מזמור שיר ויושב בסתר - לאחר ההדלקה נהגו לומר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד, ויש נהגו לומר לשמירה "יושב בסתר עליון" שבע פעמים, ובכל פעם אומרים לפני זה ויהי נועם (עי' שו"ת תשב"ץ סי' רנ"ח, ומהרש"ם בדע"ת סי' תרע"ו סק"ד ובכה"ח סי' תרע סקכ"ו). ולמעשה נהגו לקצר ולומר שבעה פעמים ויהי נועם, ופ"א יושב בסתר. (עי' משנת חסידים תקון המגפה פ"ד, ובמועד לכל חי סכ"ז סי"ג, ובבא"ח ש"א פרשת וישב חנוכה).

פיוט מעוז צור - נהגו לזמר פיוט מעוז צור ועוד. (לקט יושר עמ' קנב).

לרקוד אחרי הדלקת נר חנוכה - רבים נהגו לאחר ההדלקה ואמירת הנרות הללו לרקוד ולשיר שירות ותשבחות, לחביבות המצוה. (עי' תוס' חולין עה: ד"ה מאי בנייהו, והגרח"ק). ואף אבל בתוך השנה על אביו ואמו, יכול לרקוד לאחר ההדלקה בלא שמיעת מוזיקה, עם ילדיו. (הגרח"ק והו"ד באור ישראל חנוכה עמ' קעד בהערה). [אף שכל השנה אסור בריקוד שאינו של שמחה].

לספר על הנסים – נכון לנהוג, וכן נהגו רבים לאחר ההדלקה לקבץ את בני ביתו ולספר ולהודות להם על הניסים, שהיו לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, כיון שמצוות נר חנוכה להודות ולהלל. (שבת כה. "מאי חנוכה, להודות ולהלל", וברמב"ם בפ"ד מחנוכה הי"ב "וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הנסים שעשה לנו" ובשו"ע סי' תר"ע לא הביא דין זה, ואפשר שדין זה מתקיים באמירת הלל השלם בשמונת ימי החנוכה, וכמבואר בשו"ע סי' תרפ"א ס"א, ומ"מ עי' יסוד ושורש העבודה שער יב המפקד פ"א, ובקיצור שו"ע שכתבו לספר מספורי הנשים לאחר ההדלקה). אך בודאי שאין לבטל קביעות ללימוד התורה. (שו"ת מהרי"ל סו"ס פה, ובלבוש סי' תרע).

לשהות ליד הנרות חצי שעה - ראוי לשהות ליד הנרות ולומר שירות ותשבחות ולפרסם הנס, אבל אין חיוב לשהות ליד הנרות חצי שעה. ולכן בשעת הצורך יכול לצאת מביתו מיד לאחר ההדלקה. (כתב במקור חיים (סי' תרע"ב ס"ב) "נראה לי דעיקר מצוה הוא שיהיה המדליק אצל הנרות חצי שעה לראות אותם לשמוח בהם, כי הם ג"כ זכר לשמחה שיהו מדליקין אחר הנס, וכו' והכי משמע מה שכתוב [בהנרות הללו] אין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם, ולכן הרואה ג"כ מברך, ולא סגי שידליק וילך לו למקום אחר", ומ"מ אינו חיוב, ונתבאר בארוכה בדברי הפוסקים בשערי יוסף חנוכה חלק בירורי הלכה סימן טו).

דיני זמן ההדלקה בערב שבת

תפילת מנחה מוקדמת בערב שבת חנוכה - בערב שבת חנוכה לכתחילה יש להתפלל מנחה [גדולה, לבני אשכנז, ומנחה קטנה לבני ספרד, ובמקום הצורך אף מנחה גדולה] לפני הדלקת נרות חנוכה. (משנ"ב סי' תרע"ט סק"ב, ובא"ח ש"א וישב כ'). אך אם שכח ולא התפלל, יכול להתפלל מנחה לאחר הדלקת נרות חנוכה. (שעה"צ שם). ולא יתפלל ביחידות, כדי להדליק לאחר תפילת מנחה. (א"ר סי' תרע"א וכה"ח שם סקע"ט).

זמן הדלקת נרות חנוכה בערב שבת חנוכה - לכתחילה יש להסמיך את הדלקת נרות חנוכה בערב שבת סמוך לשקיעה, ולהדליק מחצי שעה קודם השקיעה, ויש נוהגים להדליק אף כרבע שעה קודם השקיעה, ויזהרו שלא יבואו לידי חילול שבת. [ואף במקומות שמדליקים נרות שבת 40 דקות לפני השקיעה, בשבת זו לבני ספרד: ראוי לאחר את הדלקת נרות השבת, ולהדליק נרות חנוכה 20 דקות לפני השקיעה ואחריהם את נרות השבת, ולבני אשכנז: ידליקו נרות חנוכה 40 דקות לפי השקיעה].

סדר ההדלקה - יש להדליק נרות חנוכה ואחר כך נרות שבת (שו"ע סי' תרע"ט ס"א). ואף למה שנהוג בזמנינו שהאשה מדליקה נרות שבת והאיש את נרות חנוכה, יש נוהגים להקדים נרות חנוכה, אך אין קפידא בזה, ואין שום חשש שתדליק והאיש ידליק אחריה.

הדלקת נרות שבת בסמוך לנרות חנוכה - אפשר להדליק לכתחילה נרות שבת בסמוך לנרות חנוכה, ואין לחוש בזה משום ברכה על תוספת אורה, משום נר השמש כיון שהוא נועד להיכר, ומונח בצד או מעל הנרות, בודאי שאינו שייך לדיני תוספת אורה.

טלטול החנוכיה בשבת לאחר ההדלקה - אפשר להתיר לטלטל את החנוכיה ע"י שיניח תכשיטים בערב שבת, [שיהיו שם כל בין השמשות], וכן יניח את החנוכיה על מגש שאינו מיוחד לנרות. ולבני ספרד: אפשר לטלטלה אף ע"י תנאי, דהיינו שיחשוב במחשבתו לפני שבת שיטלטל את החנוכיה לאחר כיבויה, ולאחר כיבויה יכול לטלטל את החנוכיה בידו. (עי' שו"ע סי' רע"ט ס"ג, ונתבאר בארוכה בשערי יוסף שבת שם).

תנאי חנוכיה יקרה - כיון שלבני ספרד: דינה ככלי שמלאכתה לאיסור, ולא כמוקצה חסרון כיס, ולכן אף בחנוכיה יקרה מועיל תנאי וכנ"ל, [ויש מחמירים שדינה כמוקצה מחמת חסרון כיס, ולפי"ז לא מועיל תנאי, אלא ידליק בחנוכיה פשוטה].

טלטול הבית חנוכיה - אף שדין הבית חנוכיה כמוקצה מחמת גופו ומיוחד לנרות, מ"מ יש חילוק בין אם מטלטלו מחמת שרוצה את המקום שמפריע למעבר, או שרוצה לסגור את הדלת, לכו"ע יכול לשים תכשיטים יקרים [ואף חלות במקום הצורך] יותר מהחנוכיה, ואז דינו כבסיס לדבר האסור והמותר, שמותר אף לטלטל את הבית חנוכיה.

אך אם רוצה לטלטל את הבית חנוכיה מחמת חשש הפסד, לבני ספרד: אפשר להתיר אף לטלטלו [ע"י תנאי או תכשיטים], כיון שאי אפשר בניעור. ולבני אשכנז: אין לטלטלה בכל אופן, ולכן יניח בליל שבת חנוכיה פשוטה, שאז ישאירה שם ולא יטלטלה, (עי' שש"כ פ"כ ס"ו). ומ"מ אף לבני ספרד: טוב להחמיר שידליק נרות בחנוכיה זולה ועל בית חנוכיה שלא מיוחד לנרות.

דיני זמן ההדלקה במוצאי שבת חנוכה

זמן תפילת ערבית - במוצאי שבת מזדרזים בתפילת ערבית ובהבדלה כדי שלא להתאחר בהדלקה, [ויזהירו בני הבית להכין הנרות קודם, ואין בזה איסור הכנה בדיבור כיון שהוא לצורך מצוה, אך יזהרו שלא להכינם לפני צאת השבת] כיון שיש להדליק לכתחילה בתוך החצי שעה הסמוכה לצאת הכוכבים, ויש שמקדימים את תפילת

ערבית כ20 דקות אחרי השקיעה, ויש מקדימים רק בחמש דקות ומתפללים 35 או 40 דקות לאחר השקיעה וכל מקום יעשו כמנהגם, [והנוהגים לומר ויתן לך לאחר התפילה יאמרוהו לאחר ההדלקה, (הגר"א במעשה רב סימן רלז)]. אך בני ספרד, המחכים לר"ת כל שבת, אף במוצאי שבת חנוכה יחכו לזמן ר"ת, אין צריך להקדים את זמן תפילת ערבית.

הדלקה לפני תפילת ערבית – לכתחילה

יש להתפלל מעריב קודם, ואח"כ להדליק נרות חנוכה, כיון שתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, [אך אם יאחר את החצי שעה שאינה סמוכה לצאת הכוכבים ידליק קודם מעריב]. (ע"פ הביה"ל סי' תרע"ב ד"ה לא, ובמעשה רב סימן רלז, והגרח"ק בתורת המועדים סי' תרע"ב סק"ב ובהליכות אבן ישראל מועדים ח"ב עמ' שפד), ואינו צריך להבדיל קודם, אך נראה שלכתחילה אין לנהוג כן. [ואף בבית הכנסת אין לנהוג כן א' כיון שיש עניין לאחר את יציאת השבת, ב' שיש חשש מכשול שיבואו להדליק לפני זמן יציאת השבת (שערי ימי החנוכה עמ' צח)], (ועי' לקט הלכות ח"ב עמ' תסד שמנהג הבית ישראל ואדמו"י גור להבדיל ומיד להדליק נר חנוכה קודם מעריב). אך המבדילים קודם כיון שאסור בשתיית רביעית יין קודם ההדלקה, יש להקפיד להבדיל במיץ ענבים.

הבדלה והדלקת נ"ח מה קודם - מנהג

בני ספרד להבדיל על הכוס ואח"כ להדליק נרות חנוכה (בא"ח פרשת וישב סכ"א כה"ח סי' תרפ"א סק"ד). ומנהג בני אשכנז, יש נוהגים להבדיל קודם, [וכן נהג החזו"א בשנותיו האחרונות] ויש נוהגים להדליק קודם. (עי' משנ"ב שם סק"ג וביה"ל ד"ה מדליקין) ונראה שאם יעבור זמן החצי שעה הסמוכה לצאת הכוכבים, לכו"ע ידליק קודם.

דיני הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת

חיוב וטעם ההדלקה - מדליקים נרות

חנוכה בבית הכנסת בברכה. (שו"ע סי' תרע"א ס"ז). משום פרסומא ניסא. (ב"י שם בשם הכלבו, ונאמרו בזה עוד טעמים ונתבאר בהרחבה בשערי יוסף פסקי הלכות חנוכה).

מקום ההדלקה - נוהגים להניח את

הנרות [במקום גבוה כגון במדף או שולחן גבוה, כדי שייראו הנרות היטב] בכותל בצד דרום, כיון שההדלקה היא זכר למנורת המקדש. (שו"ע שם ומשנ"ב סק"מ). ואין צריך להדליק בחלון בית הכנסת.

צורת ההדלקה - לבני ספרד: המדליק

עומד פניו לכיון דרום ואחוריו לצפון, ומתחיל להדליק בימינו, שהוא הנר המרוחק מארון הקודש, ולמחרת מתחיל מהנר השמאלי ופונה לימינו.

(עי' ב"י שם וכה"ח שם סקס"ט), ולבני אשכנז: המדליק עומד אחוריו לכיון דרום ופניו לצפון, ומתחיל להדליק בימינו שהוא הנר הסמוך לארון הקודש, ולמחרת מתחיל מהנר השמאלי ופונה לנר הימני. (משנ"ב סקמ"ג בשם החת"ס). אך בדיעבד אינו מעכב.

זמן הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת - לבני ספרד: שמתפללים ערבית לפני ההדלקה, אפשר להדליק נרות חנוכה אף מעט לפני השקיעה, (שו"ת זבחי צדק ח"ב סכ"ט וחזו"ע חנוכה עמ' סט), ולבני אשכנז: ידליקו נרות לפני תפילת ערבית. ובבתי מדרשות או ישיבות שלומדים כל הזמן ומתפללים ערבית מאוחר, יכולים להדליק אף לפני תפילת ערבית, בהגיע זמן ההדלקה משום פרסומא ניסא. אך מעיקר הדין אין חיוב להדליק בזמן ההדלקה, לכן בבית הכנסת שמתפללים בו בשעה מאוחרת ידליקו נרות חנוכה לפני תפילת ערבית.

סדר הברכות בבית הכנסת - בבית הכנסת מברכים על ההדלקה כמו שמברכים על ההדלקה בבית.

מי שהדליק בבית הכנסת האם יברך שוב - מי שהדליק בבית הכנסת ביום הראשון ובירך ברכת שהחיינו ושעשה נסים ולהדליק נר חנוכה, שחוזר ומדליק בביתו מברך רק ברכת להדליק נר חנוכה, אך אם מוציא ידי חובה בהדלקה את בני ביתו חוזר ומברך את כל הג' ברכות. (רמ"א שם ומשנ"ב סקמ"ה).

ברכה על ההדלקה בעשרה - לבני ספרד: מברכים על ההדלקה בכל יום רק בעשרה, (כה"ח שם סקע"ה וחזו"ע חנוכה עמ' נב), אך בערב שבת חנוכה אם אין עשרה בבית הכנסת ואינו יכול להמתין שיבואו עשרה ידליק אף בלא עשרה, [ויש אומרים שאף בכה"ג ידליק בלא ברכה (שו"ת אול"צ פמ"ב תשובה טו)]. ולבני אשכנז: אם אין עשרה, מברכים על ההדלקה אף שיש מעט אנשים. (משנ"ב שם סקמ"ז ובביה"ל ד"ה ויש שכתבו).

שיעור השמן בנרות בית הכנסת - לכתחילה יש לשים שמן בנרות בית הכנסת חצי שעה, ואין לכבותם לפני כן, [אלא א"כ בשעת הדחק], (עי' משנ"ב סי' תרע"ג סקי"ג, ובמקור חיים סי' תרעב ובשו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קנו) בנרות שמדליקים בבית הכנסת, אין צריך להקפיד על שמן זית, ואפשר לקנות אף שמן למאור, ופתילות מוכנות. (שמעתי מהגר"ע פריד שליט"א).

ברכת שהחיינו/ שעשה נסים בביתו לאחר שבירך בבית הכנסת - המדליק בבית הכנסת ובירך שהחיינו [בלילה הראשון] או שעשה נסים לבני אשכנז: לא יחזור לברך שוב שהחיינו בביתו אלא א"כ אם הוא מוציא את בני ביתו. (עי' משנ"ב סי' תרע"א סקמ"ה).

ולבני ספרד: אם אינו מוציא את בני ביתו, לא יחזור יברך שהחיינו ביום הראשון, וברכת שעשה נסים, (ונתבאר בהרחבה בספר שערי יוסף פסקי הלכות חנוכה).

הדלקה בבית הכנסת בתפילת שחרית - נוהגים גם להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת בתפילת שחרית בלא ברכה. (פמ"ג סי' תרע א"א סק"ב, ובמקור חיים שם, ובנהר מצרים חנוכה יב).

הדלקה בשטיבלאך וכדו' - בשטיבלאך [או בעזרת נשים או חדר שיעורים שמתפללים בו בקביעות] יש להדליק נרות חנוכה אף בכל בית הכנסת, אף שיש בו הרבה מקומות תפילה כגון שטיבלאך וכדו' אף שאין בו ספר תורה בקביעות, כיון שדינו כבית הכנסת. [ויש מחמירים שיש להדליק רק בבית הכנסת שיש בו ארון קודש וספר תורה. (גם אני אודך תשובות הגרח"ק חנוכה סימן ה'), אך להלכה אפשר לברך על הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת אף שאין בו ספר תורה].

הדלקה בבית הכנסת שיש בו כמה מניניים - בית הכנסת שיש בו כמה מנינים לתפילת ערבית אין צריך להדליק נרות חנוכה בכל מנין, אלא ידליקו בברכה במנין הראשון וישימו הרבה שמן בכוסיות שהנרות ידלקו עד סוף המנינים. (שו"ת משנה שכיר ח"ב סי' רחצ, שבט הלוי ט' קמג).

הדלקה בבית המדרש שלא מתפללים בו - בבית המדרש שלומדים בו ולא מתפללים בו, אין צריך להדליק שם נרות חנוכה, ואף אם רוצים להדליק שם נרות חנוכה, אין להדליק שם נרות חנוכה בברכה (כה"ח סקס"ה), ולכן אין להדליק נרות בכולל ערב וכדו' שרק לומדים בו, אבל אם מתפללים, אפילו רק תפילת ערבית אפשר להדליק בו בברכה. (עי' חוט שני חנוכה עמ' שיד, ושו"ת אול"צ ח"ד עמ' רנ).

הדלקת נר חנוכה במסיבות חנוכה - אין להדליק נרות חנוכה בברכה במסיבות חנוכה ובשאר אירועים וכדו', ויש בזה חשש איסור ברכה לבטלה. (הסכמת הפוסקים, ונתב' בשערי יוסף חנוכה חלק בירורי הלכה). אך מ"מ באירועי ומסיבות חנוכה למתחזקים וכדו', יש עניין להדליק נר חנוכה בלא ברכה, ויזהרו אף שלא יברכו את הברכות בדמה, כדי שלא יענו אמן לבטלה. (שמעתי מהגר"י משדי שליט"א, ויל"ע אם יש שם אינם שומרי תורה ומצוות שאינם יודעים כלל מעניין הברכה, שיכול לברך כדי לחנכם וכמבואר בסי' רט"ו).

דיני ההדלקה לאדם שמתארח אצל אחרים

אדם שמדליקים עליו בביתו - אדם שמדליקים עליו נרות חנוכה בביתו כגון שאשתו מדליקות בבית אע"פ שאינו נמצא בבית ולא באותה

עיר [כגון שמתארח אצל אחרים] או כגון בחורי ישיבה וכמו שיתבאר להלן, יוצא יד"ח בנ"ח (שו"ע סי' תרע"ז ס"א) ואף אדם שנמצא עם אשתו מחוץ לבית יוצא יד"ח בהדלקת בני ביתו שמדליקים עליו.

הדלקה בחו"ל למי שמדליקים עליו בתוך ביתו - אם אינו נמצא בביתו ואשתו מדלקת עליו בביתו, אם נמצא במקום שרואה נרות חנוכה יברך ברכות הרואה, אך הנמצא במקום שאין נרות חנוכה יכוין שלא לצאת בהדלקת אשתו ויכול להדליק נרות חנוכה בברכה ושהחיינו. (בשו"ע מצינו סתירה בזה עי' שו"ע בסי' תרע"ו ס"ג לסי' תרע"ז ס"ג, ובמשנ"ב שם סקי"ד, ובכה"ח שם סקכ"ז, ובחזו"ע חנוכה עמ' קנח).

אדם שנמצא בחו"ל - אכסנאי שנמצא בחו"ל ומדליקים עליו בתוך ביתו, אך השעות אינם שוות, כגון שגר בארץ ישראל ונסע לארצות הברית, אעפ"כ יוצא ידי חובה (מנח"י ח"ז סימן מו ועוד) [ויש מחמירים שלכתחילה ידליק בלא ברכה (שו"ת מנח"ש תנינא סי' נח אות ד' סק"ג, וחוט שני חנוכה עמ' שיא)]. אך אדם שנמצא בחו"ל ומשכיר דירה או חדר בבית מלון מתחייב בהדלקה, אך אם מתארח אצל אחרים, יכול להשתתף מה עם בעל הבית בשמן של ההדלקה, וע"י כן הוא שותף בהדלקת נר חנוכה, ואינו צריך להדליק נרות (שו"ע שם). אבל צריך לשמוע ממנו את הברכות ולכוין לצאת בהם ידי חובה. (משנ"ב שם סק"ד). [ואם לא משתתף צריך לברך ברכת הרואה (א"ר שם סק"א)].

צורת ההשתתפות באכסנאי – יתן פרוטה לבעל הבית, או שיתן לו בקניין הגבהה/ סודר, על ידי אחר, ובשעת הדחק הבעל הבית יכוון לתת לו במתנה. (עי' שעה"צ שם סק"ט). ומ"מ אם מתארח אצל הוריו ומשתתף אף אי"צ להקנות לו. (עי' כה"ח שם סק"ה, ובגינת ורדים גן המלך סימן מא, שו"ת אול"צ ח"ד עמ' רפז בהערה, ויתבאר להלן). [ונכון גם לחוש לכתחילה שבעל הבית יוסיף מעט שמן בנרות בשביל האורח. (משנ"ב שם סק"ג ושעה"צ שם סק"ח).

דיני הדלקת נרות חנוכה לבחורי ישיבה

[מקורות לכל הדינים הנ"ל התבארו בארוכה בשערי יוסף חנוכה בירורי הלכה סימנים ב' ג' ד' ה' ו']

בחורי ישיבה קטנה [שישנים בבית] - לבני אשכנז: מדליקים נרות חנוכה [להלן יתבאר היכן] בברכה. ולבני ספרד: יוצאים ידי חובה בהדלקת הוריהם, ואינם צריכים להדליק בישיבה אף אם נשארים בישיבה בזמן ההדלקה, אך ראוי שישמעו את הברכות, [ועכ"פ ביום הראשון].

בחורי ישיבה גדולה [או בחורות סמינר שישנות בפנימיה] - לבני אשכנז: מדליקים נרות חנוכה בישיבה [להלן יתבאר היכן] בברכה. ולבני ספרד: אינם צריכים להדליק נרות חנוכה בישיבה, כיון שיוצאים יד"ח בהדלקת ההורים, אך מ"מ טוב שישתתפו עם חבריהם שמדליקים או שישתתפו על הבחורים ביחד וידליקו בחדר אוכל. ואם רוצים להדליק בפני עצמם יכול להדליק בפני עצמם בלא ברכה, אף אם מקדימים להדליק לפני ההורים, אך יכול לשמוע מחבירו שמברך כמנהגו וידליק אחריו ושומע עונה (נח' הראשונים אם מועיל להקדים ובב"י הכריע שיש בזה ברכה שאינה צריכה).

אך ישנם כמה אופנים שאף לבני ספרד בחור ישיבה חייב בהדלקה. וכדלהלן:

הוריו לא נמצאים בביתו - אם הוריו לא נמצאים בביתו בחנוכה אלא מתארחים במקום אחר חייב להדליק בישיבה בברכה, אך יכול להשתתף בפרוטה, אך אם הוריו משתתפים בפרוטה או מדליקים נרות חנוכה במקום שנמצאים יוצא ידי חובה. ואם יש ספק יכול להדליק בברכה.

בעל תשובה - בחור ישיבה בן ספרד בעל תשובה שהוריו אינם שומרי תורה ומצוות ולא מדליקים נרות חנוכה חייב להדליק בישיבה בברכה. ואף אם מדליקים נרות, אם הם מחללי שבת, לא יוצא יד"ח בהדלקתם, ויכול להדליק בברכה בישיבה.

בני חו"ל - בחורי ישיבה מבני ספרד שהם בני חו"ל כיון שהוריהם גרים בחו"ל והשעות אינם שוות, [אף בשעה אחת] ידליקו בישיבה בברכה ויכוונו שלא לצאת ידי חובה בהדלקת אביו, אך יכול גם להשתתף עם חביריו בחדר שמדליקים ויוצא בזה ידי חובה הדלקת נר חנוכה.

רווקים הגרים בפני עצמם - בחורים שגרים בדירה משלהם ומפרנסים את עצמם, אף אם לפעמים מגיעים הרבה לבית הוריהם ונמצאים שם בחגים או תקופות ארוכות, אינם נחשבים סמוכים על שולחנם וצריכים להדליק בברכה בביתם.

דיני זמן ומקום החיוב בנ"ח מקום השינה או האכילה

מקום ההדלקה במקום האכילה/ השינה - חיוב הדלקת נרות חנוכה, ומקום ההדלקה, לבני ספרד: החיוב הוא לפי מקום השינה. (עי' טור בשם הרא"ש, ושו"ע סי' תרע"ז ס"א, וכן נראה בכה"ח סי' תרע"ז סקי"ז, ובסי' תרע"א סקט"ו, ובחזו"ע חנוכה עמ' קנה). לבני אשכנז: הוא במקום האכילה. (שו"ת הרשב"א ח"א סימן תקמב, ורמ"א שם, ובמשנ"ב שם סקי"ב, ובשערי יוסף פסקי הלכות עמ' 252). ומ"מ אף לבני אשכנז: ישנם

אופנים שאין להדליק במקום האכילה כיון שאוכלים שם רבים ואינו מיוחד לו. וכן אף לבני ספרד: ישנם אופנים שמדליקים במקום האכילה, וכמו שיתבאר להלן.

האוכל סעודותיו לא בבית - האוכל את כל ארוחותיו בקביעות במסעדה או לא בבית כגון בעבודה או בדרך וכיו"ב אעפ"כ מדליק נר חנוכה במקום שישן שם, ולא במקום האכילה, כיון שאינו מיוחד לכל תשמישיו. (עי' משנ"ב שם סקי"ב ובביה"ל שם ד"ה במקום שאוכל ובכה"ח שם סקי"ז).

זמן החיוב הקובע בנרות חנוכה - זמן החיוב בנ"ח הוא במקום שבו נמצא כעת (עי' שו"ת אול"צ ח"ד פמ"ז תשובה ד'), אך מ"מ יש בזה כמה פרטים וחילוקי דינים כדלהלן:

הנוסע מביתו לאחר צאת הכוכבים היכן ידליק - מי שנוסע מביתו לישיבה וכן להיפך מיד אחרי צאת הכוכבים ויגיע לייעדו בשעה מקודמת בלילה. לבני אשכנז : כיון שעד עכשיו היה שם, והולכים לפי מקום אכילה, יכול להדליק שם ומיד אחר ההדלקה ללכת. (אמת ליעקב הערה 590 בשם הגר"י קמניצקי, שלמי תודה חנוכה עמ' רח, שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קנח), ומ"מ טוב שיחכה שם חצי שעה. (הגרשז"א בהליכו"ש עמ' רעט, והגריש"א בפניני חנוכה עמ' קיא). ולבני ספרד: כיון שהחיוב הוא על מקום השינה, אם עתה הולך מיד הרי הוא ספק ברכה לבטלה, (עי' מועד לכל חי סימן כז ס"ל, ובחזו"ע חנוכה שם), ולכן אם ישהה בביתו חצי שעה ואח"כ יסע לצימר וכדו', נראה שאין בזה ברכה לבטלה, כיון שעתה הוא זמן החיוב. (ע"פ הגרשז"א שם, ושו"ת אור לציון בח"ד פרק מז תשובה ד').

חתן שמתחתן בחנוכה - חתן שמתחתן בחנוכה, אם יוצא מביתו לאחר הדלקה [בצאת הכוכבים/ בשקיעה], לבני ספרד: יוצא עימם בהדלקה, ולבני אשכנז: מדליק שם, ואינו צריך לחזור ולהדליק, כיון שהדליק בשעת החיוב. אך אם יוצא מביתו לפני זמן ההדלקה, לבני ספרד: ידליק בסיום החתונה שחוזר אח"כ לביתו החדש, צריך להדליק בדירתו בברכה כיון שעתה הוא מתחייב שוב בהדלקה, מדין חובת ביתא, ויכול בברכה לפני החופה בבית שישן שם, [ואף לבני ספרד יכול להדליק שם, כיון שאינו נחשב סמוך על שולחן אביו], ולבני אשכנז: כיון שהדליק בבית הוריו לפני החתונה, יצא ידי חובה ואינו צריך לחזור ולהדליק שוב, בביתו החדש, כיון שהדליק בשעת החיוב. [משא"כ לבני ספרד שמקום השינה עיקר וכנ"ל].

מקום ההדלקה למי שיש לו שני דירות - מי שמתגורר בשני דירות כגון רמי"ם שמלמדים בישיבות רחוקות מבתיהם וישנם בדירה בישיבה בחלק מימות השבוע, צריכים להדליק נרות

חנוכה בדירות שנמצאים שם בחנוכה ולא נפטרים בהדלקת נשיהם בביתם, כיון שיש להם בית שחייב בברכה.

דיני מקום ההדלקה לבחור ישיבה ובנות סמינר

בחורי ישיבה קטנה/ גדולה שאוכלים בישיבה וישנים בבית - כנ"ל בחורי ישיבה קטנה לבני ספרד יוצאים בהדלקת אביהם, אך לבני אשכנז יש בזה כמה חילוקים. בחורי ישיבה קטנה שאוכלים בישיבה ואף ישנים שם שנת צהריים, וחוזרים לביתם לזמן ההדלקה, ואח"כ חוזרים לישיבה, ידליקו בביתם, אך מ"מ טוב שיאכלו בביתם סעודה. ואף אם אינו חוזר לביתו בזמן ההדלקה יכול להשאר שם ולהדליק בישיבה, כיון שאוכל שם. ואם נמצא בישיבה כל היום [כגון שהישיבה בעיר אחרת] ולא חוזר לביתו ידליקו בישיבה. [ולגבי מקום ההדלקה דינו כבחור ישיבה גדולה וכמו שיתבאר להלן].

בחורי ישיבה גדולה או קטנה שישנים בישיבה - כנ"ל בחורי ישיבה גדולה מבני אשכנז שישנים בישיבה צריכים להדליק בישיבה, ונח' הפוסקים היכן בחורי ישיבה ידליקו את הנרות חנוכה אם בחדר אוכל או בפנימיה. ולהלכה סדר העדיפויות כדלהלן: א). כיון שצריך להדליק במקום האכילה, ובמקום האכילה אינו מיוחד להם, ומוגדר רק כמסעדה, יש מהדרים שיאכלו ארוחה אחת בפנימיה, כגון ארוחת צהריים, ואז יכולים להדליק בחלון החדר הפונה אל הרחוב. (שו"ת תשובות והנהגות ח"ב סימן שמב) אך להלכה נראה שאף אין צריך לאכול בחדרו, כיון שעיקר חיובו הוא במקום השינה. (הגריש"א והשבט הלוי ועוד). ב). אם אינם יכולים להדליק בחלון החדר, ידליקו בפתח הרחוב, או בנין הפנימיה, אף אם נמצא ברשות בפני עצמו כיון שדינו כרה"ר. ג). אם אינם יכולים להדליק ככל האפשרויות הנ"ל ידליקו בפתח חדרי השינה בפנימיה. ד). אם אינם יכולים להדליק שם כגון שיש חשש סכנה להשאיר שם נרות דולקים, ידליקו בפתח חדר האוכל בישיבה, אם הוא באותו בנין, אך אם הוא בבנינים נפרדים לא מועיל.

דיני מקום ההדלקה לנוסעים בחנוכה והנוסעים להורים בשבת חנוכה

הנוסעים מביתם ומתארחים בעיר אחרת - משפחה הנוסעת מביתם בחנוכה אינם צריכים להדליק נרות חנוכה בביתם מפני החשד, אלא צריכים להדליק נרות חנוכה במקום שנמצאים, אך יש בזה הרבה חילוקי דינים ומקרים, וכדלהלן.

המתארח אצל אביו/ חמיו/ דודו - המתארח בחנוכה [או ביום חול או בשבת] אצל אביו או אצל חמיו [או אצל דודיו ומכריו בחינם] באכילה ובשינה, לבני אשכנז ידליק שם נרות

חנוכה בברכה, [כיון שהוא חובת הגוף] ולבני ספרד: פטור מנרות חנוכה כיון שעתה סמוך על שולחן אביו, ולכן אף אם יש לו חדר מיוחד לשינה פטור מהדלקת נרות חנוכה, ואינו צריך להשתתף כיון שנותנים לו בכלל האירוח את השמן מתנה ולרווחא דמילתא טוב שישתתף עם בעל הבית ויתן לו פרוטה. (עי' שבת כג. שו"ע סי' תרע"ז ס"א, ומ"מ פטור מהדלקה מארבעה טעמים, א' כיון שאין לו פתח בפני עצמו, ב' בזמנינו אין מדליקים מפני החשד, ג' כיון שאוכל על שולחן בעל הבית, ד' ואוכל בחינם, עי' גן המלך סין מא, ובכה"ח סק"ג, ובשו"ת בית דוד חו"ח סימן תעב, ובבא"ח וישב הט"ז, ובכה"ח שם סקט"ו, ונתבאר בארוכה בחלק בירורי הלכה תשפ"ה).

הגיע לבית הוריו לאחר שהדליקו - אם הגיע לאחר שעת ההדלקה, ולא היה בדעתם שיגיע לביתם, לבני ספרד: צריך להדליק בלא ברכה. (ע"פ הנ"ל, עי' בספר ברכת יצחק עמ' תרכה). ולבני אשכנז: צריך להדליק בברכה.

היה אצל הוריו המוצ"ש ובדעתו לחזור ונמלך להשאר - אם היה אצל הוריו והיה בדעתו לחזור לביתו ולהדליק שם, ולבסוף נמלך להשאר בבית הוריו, כיון שבזמן ההדלקה היה סמוך, נראה שאינו צריך לחזור ולהדליק נר חנוכה, כיון שלא חל עליו חיוב חדש. (תשובת הגרש"ק הכהן גרוס שליט"א במח"ס שו"ת שבט הקהתי). אך אם היה בשעת ההדלקה מוכן לצאת ולעקור ובסוף לא עקר, יחזור וידליק בלא ברכה. (ע"פ הנ"ל, וכעי"ז השיב לי הגר"א נבנצל שליט"א).

המתארח אצל הוריו/ חמיו וישן שם ומגיע לשם בליל שבת לאחר התפילה - אף אם ישן אצל הוריו או אצל חמיו כיון שנמצא בביתו בצאת הכוכבים, ידליק שם נרות חנוכה כיון שמקום ההדלקה הוא לפי המקום שנמצא כעת. [וכנ"ל].

חתן הנמצא אצל חמיו שלושים יום [כגון לאחר לידה וכדו'] וסמוך על שולחנו - לבני ספרד: אינו צריך להדליק נר חנוכה ויוצא בהדלקתו ואף אינו צריך להשתתף עמו בהדלקה, (ב"י סי' תרע"ז ס"ג ומשנ"ב שם סק"א, ובשבות יצחק חנוכה פי"ד סק"א). ולבני אשכנז: ידליק נר חנוכה בפני עצמו בברכה.

אוכל ג' סעודות וישן בבית חמיו אבל אוכל אכילת עראי בביתו - מי שאוכל ג' סעודות בבית חמיו וכן ישן שם, לבני אשכנז: אף אם אוכל בביתו אכילת עראי, צריך להדליק נרות חנוכה בבית חמיו, ולבני ספרד: די שישתתף עם חמיו [אם אין לו חדר מיוחד]. (עי' ביה"ל סי' תרע"ז ד"ה במקום).

האוכל אצל הוריו או חמיו סעודות שבת וישן בביתו - אם אוכל אצל הוריו או אצל חמיו רק סעודות שבת ולאחר הסעודה חוזר לביתו לישן,

ידליק בביתו ולאחר מכן ילך להוריו או לחמיו. (ט"ז סי' תרע"ב סק"ב), ואם יוצא מביתו לפני פלג המנחה, לבני אשכנז: ידליק בבית הוריו או חמיו, או שימנה שליח להדליק בביתו, ולבני ספרד: ישתתף עם חמיו או עם אביו או שימנה שליח להדליק בביתו.

האוכל בבית חמיו או הוריו את כל הסעודות וישן בביתו - לבני אשכנז: לכתחילה יש לאכול סעודה אחת בביתו ולהדליק שם בעצמו או ע"י שליח, ואם אינו יכול לעשות כן ידליק בבית הוריו. ולבני ספרד: כיון שמקום השינה עיקר, מדליק בביתו.

האוכל אצל הוריו או חמיו וישן בבית אחר - אם אוכל אצל הוריו או חמיו וישן בבית אחר, לבני ספרד: ידליק במקום השינה, כיון שמקום שינה עיקר. ולבני אשכנז: ידליק במקום האכילה כיון שמקום אכילה עיקר. (עי' משנ"ב שם סק"ח).

האוכל ג' סעודות באולם שבו נערך השבת שבע ברכות וישן במקום אחר - אם אוכל ג' סעודות באולם שבו נערך השבת שבע ברכות [ואף אם אוכל כל סעודה במקום אחר כגון שמתארח בעיר אחרת] וישן במקום אחד, כגון ביחידת דיור וכדו', אף לבני אשכנז, ידליק במקום השינה. [ולא במקום האכילה כיון שדינו כמסעדה].

המתארח בשבת ובמוצאי שבת ישן במקום אחר - המתארח בשבת אצל חמיו או אצל הוריו ובמוצאי שבת חוזר לביתו, אם נשאר לאכול שם סעודת מלוה מלכה, לבני אשכנז: ידליק שם נרות חנוכה, ולבני ספרד: אף אם אוכל שם סעודת מלוה מלכה כיון שישן אח"כ בביתו צריך להדליק אח"כ בביתו, אך לכתחילה צריך למהר לחזור לביתו כדי להדליק נרות חנוכה, אך אם משתתף בפרוטה [עם בעל הבית במקום שהיה שם בשבת] נראה שאי"צ למהר לביתו. (עי' שערי יוסף פסקי הלכות חנוכה עמ' 219 בהרחבה).

דיני הדלקה במקומות שונים

הנוסעים לצימר - הנוסע לצימר ידליקו שם בחלון, ואם יש חשש סכנה או שלא מסכימים להדליק בתוכו ידליקו בפתח הצימר.

משפחה עם נשואים שנוסעת לדירת נופש/ צימר- משפחה שנוסעת לדירת נופש/ צימר ויש להם הרבה נשואים לבני אשכנז: כל אדם ידליק בנפרד, ולבני ספרד: אם אוכלים כולם ביחד, ואחים וגיסים מאותם משפחה, אפשר שכולם ישתתפו ביחד בהדלקת נר חנוכה אך אם נמצאים בצימר נפרד, צריך שכל אחד ידליק נר חנוכה על פתח החדר.

שבת חתן שמשכירים את כל הקמפוס - אם עושים שבת חתן או גיבוש בשבת חנוכה ושוכרים את כל המתחם לבני ספרד כל משפחה תדליק בחדרה,

[ולא מועיל השתתפות] אך אם יש חשש סכנה ידליקו כל אחד בפתח החדר כי יש בזה פרסומא ניסא, כדין הדלקה בחדר מדרגות היות ועוברים שם רבים, וא"א להדליק שם ידליקו במקום האכילה. (נתבאר בשערי יוסף פסקי הלכות חנוכה עמ' 221).

הדלקה בבית מלון - נח' הפוסקים לגבי דיני הדלקה בבית מלון כיון שאי אפשר להדליק בחדר, ולכן לכתחילה ראוי שלא לנסוע לבית מלון בחנוכה או במקומות כדי שלא להכנס לספיקות. אך מ"מ מי שנסע או מוכרח להיות בבית מלון, להלכה חייב להדליק נרות חנוכה בברכה בבית מלון ואינו יכול להדליק גם בביתו, וגם אינו כדין אכסנאי שנפטר בהדלקה של כולם, [משפחה מבני ספרד שנוסעים בחנוכה, וכמה בחורים נמצאים בחדר בפני עצמו, כגון בבית מלון, אפשר שחייבים בהדלקה בפני עצמם, כיון שעתה אינם נחשבים סמוכים על שולחן אביהם].

ולגבי מקום ההדלקה נראה שיש בזה כמה אפשרויות וכדלהלן: א). להדליק בחדרו שישן בו. [אך בדרך כלל אין מציאות להדליק בחדר]. והמדליק בבית מלון בחלון החדר ללא רשות לא יצא ידי חובה.

ב). להדליק במרפסת החדר. [כגון שהמרפסת פתוחה במקום שיש עוברים ושבים, והנהלת הבית מלון מסכימה להדליק שם].

ג). ידליק בפתח החדר, כיון שעוברים שם רבים דינו כרשות הרבים וכדין חדר מדרגות, (תשובת הגרש"ק גרוס שליט"א).

ד). ידליק בפתח הכניסה לבית מלון שהנרות חנוכה נראים לרבים [ונראה שלא יוצאים יד"ח בהדלקה בלובי הבית מלון].

ה). להדליק בחדר אוכל, או בחלון או בפתח החדר אוכל שנראה לכל הנמצאים שם. [ועדיף מהדלקה בלובי שאין לו שייכות לשם, ובצירוף דעת הפוסקים שמקום ההדלקה עיקר (תשובת הגרש"ק גרוס שליט"א)]. ו). כשאין לו אפשרות אחרת בדיעבד יכול להדליק בביתו ע"י שליח [וטוב שישתתף גם עם אחר המדליק שם כדין]. ז). אם אין לו אפשרות להדליק ע"י שליח בביתו, ידליק בלובי המלון.

הנמצא בבית חולים - המאושפז בבית חולים, ואין אשתו או אחד מבני ביתו מדליקים עליו בביתו, ידליק בפתח הבנין. [ולא מועיל להדליק פנס].

אשה הנמצאת בבית חולים/ בבית החלמה - יוצאת ידי חובה בהדלקת בעלה, ואינה צריכה להדליק או להשתתף. אך לבני ספרד: אם בעלה סמוך על שולחן הוריו, ואין לו חדר מיוחד ומשתתף בהדלקת אביו, [כגון מה שמצוי לאחר הלידה], וכן אף לבני אשכנז: אם הבעל מדליק אצל אחרים, האשה חייבת להדליק נרות חנוכה, אלא

א״כ בעלה ידליק בביתו, [אם יתחייב שם כגון שישן שם]. (עי׳ משנ״ב סי׳ תרע״ה סק״ט, ובלקט יושר עמ׳ 152, וכן דעת הגריש״א בפניני חנוכה עמ׳ קיח והגרנ״ק בשלמי תודה חנוכה סימן יט אות ג׳). אך אם מדליקים בביה״ח או בבית החלמה, ומזכים את הנרות עבור כולם, אינה צריכה להדליק נרות חנוכה. [והמקילים בזה יש להם על מה לסמוך, (כדעת הגר״ש וואזנר בקובץ מבית לוי ח״י עמ׳ כב ובשלמי תודה שם בשם הגראי״ל שטיינמן)].

דיני הדלקת נרות חנוכה בשליחות

שליחות להדלקת נר חנוכה - אף נרות חנוכה אפשר להדליק ע״י שליח, [אם מתחייב ביתו או באופנים שאינו יכול להדליק במקום שנמצא בו, וכדינים שנתבארו לעיל]. (אף שבחידושי רבינו דוד בפסחים דף ז׳ ע״ב ד״ה ולכל הפירושים מבואר שהוא מצוה שבגופו, להלכה מדברי הראשונים, שאפשר לברך אף על נר חנוכה ע״י שליח, כיון שהוא חובה על הבית, ואינו מצוה שבגופו, כמו תפילין שלא מהני שליחות, וכמבואר בתוס׳ רי״ד קידושין דף מב ע״ב, ובקצוה״ח סי׳ קפ״ב סק״א, ולא שייך בזה סב״ל, כיון שהוא שיטה יחידאה).

נוסח הברכה במדליק ע״י שליח - המדליק נר חנוכה בשליחות, לבני ספרד: מברך השליח ״להדליק נר חנוכה״, והנוהגים לברך ״על הדלקת נר חנוכה״ יש להם על מה לסמוך (כה״ח סי׳ תרע״ו סקי״ב, וחזו״ע חנוכה עמ׳ קכ) ולבני אשכנז: השליח מברך ״להדליק נר של חנוכה״. [אך השליח לא יברך שהחיינו אם כבר הדליק בביתו].

שליח שמדליק בביתו - אם השליח מדליק בביתו, ואח״כ מדליק בבית המשלח, אם אינו מפסיק בדיבור, אינו צריך לברך שוב. (עי׳ משנ״ב סי׳ תל״ב סק״ז).

ברכה בשליח שלא נמצא ליד הבעל הבית - אם השליח מדליק לבעל הבית, אף שבעל הבית לא נמצא שם, לבני ספרד: יכול השליח לברך עבורו, כיון שהמצוה היא על הבית [וכנוסח כנ״ל]. (עי׳ בספר הפרדס לרש״י דף מ׳ ע״ג, ובב״י ריש סימן תרע״ו הביא מש״כ בשבלי הלקט סימן קפה שכתב שאי אפשר לומר שברכת נר חנוכה היא להדליק כיון דאפשר להדליק ע״י שליח, עכ״ל, ומ״מ כתב שם בב״י שהנוסח הוא להדליק, אך מ״מ מה שאפשר להדליק נר חנוכה ע״י שליח, מ״מ כיון שצריך להשתתף בפרוטות הרי היא כאילו אינה יכולה להתקיים ע״י אחר, וכמו שמבואר להדיא לתרץ בר״ן בפסחים דף ד׳ ע״א ד״ה ומיהו איכא, עכת״ד, ומבואר להדיא מדברי השבלי הלקט והר״ן שמועיל להדליק נרות חנוכה אף ע״י שליח, וכ״כ בשיורי כנה״ג סי׳ תרע״ו הגב״י סק״א שולחן לחם הפנים עמ׳ ל׳, ופר״ח שם, ובכה״ח

שם סקי"ב, ובשו"ת יביע אומר חי"א חאו"ח סימן עח אות ו' ד"ה המדליק, וחזו"ע חנוכה עמ' קכא), ולבני אשכנז: השליח אינו יכול להדליק אלא א"כ נמצא עמו. (שו"ת מהר"ח אור זרוע סימן קכח, משנ"ב סי' תרע"ד סק"ט, ובכה"ח שם סק"כ בשם שלטי הגיבורים על המרדכי, ובשו"ת מנח"ש ח"ב סימן נ"ו אות ב' שהרי הוא כהנחת תפילין לחבירו, ונראה שביאור הדברים כיון שהוא חובת גופא, אבל לבני ספרד שהוא חובת ביתא, ולכן מועיל שליחות אף שלא בפניו, וכנ"ל, וע"ע במה שביארו בזה בשו"ת אג"מ או"ח ח"א סי' קצ, ובשו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קנ"ט), אף מ"מ בשעת הדחק, באופנים שנ"ל שאפשר להדליק ע"י שליח, לא יברך אלא א"כ נמצא לידו. (עי' בב"ח סי' תרע"ז שהוא רק לכתחילה, ובגמ"א שם סק"ד, ובקונ' יומין דחנוכה עמ' פו שכן מוכח במרדכי, וכן דעת הגריש"א שבות יצחק נר שבת פ"י סק"א פניני חנוכה עמ' כח, ציוני הלכה חנוכה, שבכל מקום שא"א להדליק בפנ"ע ידליק ע"י שליח, אך מ"מ לא יברך).

דיני אמירת על הנסים

דיני הזכרת על הנסים בתפילה - בחנוכה מזכירים בתפילה על הנסים וכו' בימי מתתיהו וכו', בברכת מודים בכל התפילות. (שו"ע סי' תרפ"ב). ואם שכח לומר על הנסים אינו חוזר, ואם נזכר לפני שחתם ואמר "ברוך אתה השם הטוב שמך ולך נאה להודות" יסיים את המשפט שאוחז בו, יחזור לומר על הניסים וכו' וממשיך ועל כולם וכו'. אם כבר אמר את השם בחתימה, ימשיך בתפילתו כרגיל, ואחר כך יוסיף לפני היהי רצון השני ויאמר "הרחמן הוא יעשה לנו ניסים ונפלאות כשם שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה וכו' בימי מתתיהו וכו' ". אם אמר כבר יהיו לרצון, יסיים את התפילה ולא יחזור. אם ממהר להספיק קדושה אם השליח ציבור לא ידלג על אמירת על הנסים.

דיני הזכרת על הנסים בברכת המזון – בחנוכה מזכירים בברכת המזון על הנסים אחרי נודה, לפני ועל הכל. אם שכח לומר על הנסים ונזכר לפני שאמר ברוך אתה השם על הארץ ועל המזון, יסיים היכן שאחז ויחזור לעל הניסים ומשם ימשיך כסדר. אם כבר הזכיר את השם שבחתימה, ימשיך ברכת המזון כרגיל, ולפני הרחמן הוא יזכנו לימות המשיח, יוסיף ויאמר הרחמן הוא יעשה לנו נסים ונפלאות כשם שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, בימי מתתיהו וכו'. אך אם סיים ברכת המזון לא יחזור.

בברכת על המחיה לא אומרים על הנסים משום שאין בה ברכת הודאה. (שו"ע סי' ר"ח סי"ב).

התחיל לאכול לפני השקיעה של יום השמיני - מי שהתחיל לאכול ביום השמיני של חנוכה, ואכל כזית

לפני י״ג וחצי דקות מהשקיעה, [ולחזו״א עד השקיעה] אף אם סיים את הסעודה אחרי צאת הכוכבים, הולכים בתר תחילת הסעודה, ויזכיר על הנסים בברכת המזון. (עי׳ שו״ע סי׳ קפ״ח ס״י וסי׳ תרצ״ה ס״ג, וברמ״א שם, ובברכי יוסף סי׳ קפ״ח סקי״ב, ואכמ״ל).

דינים הנוהגים בחנוכיה/ שמן/ פתילות לאחר ההדלקה

שריפת השמן - השמן הנשאר מנרות החנוכה לאחר החנוכה יש לשורפו, ואין לשומרו לשנה הבאה, שלא יבוא להשתמש בו. (שו״ע סי׳ תרע״ז ס״ד ומשנ״ב שם סקי״ט). [אבל מותר להשתמש בו לצורך הדלקת נרות חנוכה בכל אופן שהוא, מלבד הדלקת נר השמש], ובשעת הדחק אפשר לזורקו בתוך שקית לאשפה, ויש נוהגים לשומרם לשורפם בשריפת חמץ, ויש נוהגים לשורפם מיד לאחר חנוכה.

שמן הנותר מהבקבוק - אינו נאסר. (ביה״ל שם ד״ה הצריך).

השם שמן יותר משיעור חצי שעה - אם שם הרבה שמן בנרות חנוכה יותר משיעור ההדלקה שהוא כחצי שעה מותר השמן מותר בהנאה, (שו״ע שם) ולכתחילה טוב להתנות על השמן הנותר [לאחר חצי שעה] שיהיה מותר בהנאה, ומ״מ אף אם לא התנה לכתחילה מותר להשתמש בשמן הנותר לאחר חצי שעה, [או לזורקן באשפה]. (עי׳ שו״ע שם ס״ב משנ״ב סי׳ תרע״ז סקי״ח).

דין הפתילות - כדין השמן שאסורים בהנאה ויש לשורפן, ובשעת הדחק הנשאר מהן יכול לזורקן בתוך שקית לפח. (טור סי׳ תרע״ז, חיי אדם קנג סל״א), אך בפתילות שלא עשויות להשרף מה שנמצא בתוך הפתיל צף, מותר בהנאה, כדין מותר השמן ששם יותר משיעור חצי שעה. (הורני חוקיך חנוכה עמ׳ קצה).

השתמשות בשמן לשושנה שברגל - אסור אף להשתמש בנותר של השמן לשים את השמן על שושנה שברגל, ולכן לכתחילה צריך להתנות מראש על השמן, אך מ״מ אם בדיעבד לא התנה על המותר השמן שנשאר לאחר ההדלקה חצי שעה יכול להתנות, וכנ״ל.

קדושת החנוכיה והכוסיות - החנוכיה ובכוסיות אין בהם קדושה ויכול לזורקן מעיקר הדין לפח, [כדין תשמישי קדושה (עי׳ מגילה כו: שו״ע או״ח סי׳ כא ס״ב) אך כיון שאין לנהוג בהם דרך ביזיון, ראוי להחמיר לעוטפם בתוך שקית ולזורקם לפח. (פוסקי זמנינו). אך חנוכיה שכתוב עליה ״הנרות הללו קודש הם״ אינה צריכה גניזה, (מקור המילים הנ״ל במסכת סופרים פרק ה׳ ה״ה, מ״מ הרי הוא נכתב למליצה בעלמא ואינו צריך גניזה, ועי׳ משנ״ב בסי׳ של״ד סקנ״ב).

דיני סעודת מצוה בחנוכה

הסעודות שעושים בחנוכה, לבני ספרד הסעודות שעושים בחנוכה הרי הם סעודת הרשות, ואף אם יאמרו שם דברי תורה. (שו"ע סי' תר"ע ס"ב ומשנ"ב שם סק"ט). ולבני אשכנז: יש בזה קצת מצוה, ולכן נוהגים לומר זמירות ותשבחות ואז הוא סעודת מצוה לכו"ע (רמ"א שם) ומ"מ אף הוא סעודת מצוה, אין חיוב לאכול בשר ולשתות יין בחנוכה, כי הוא רק דין שלא להיות עצבים בו, אבל אין חיוב "שמחה", אלא רק להודות ולהלל.

סעודת חנוכה לאבל בתוך השנה - אבל על אביו ואמו בתוך י"ב חודש ותוך שלושים על שאר קרובים, לבני ספרד: אף שנ"ל שאין דינה כסעודת מצוה, מ"מ כיון שאינה בכלל "בית המשתה" אלא סעודת חנוכה, יכול להשתתף ולאכול שם, אם לא משמיעים שם מוזיקה, אך יקפידו לומר שם שירות ותשבחות מענינא דיומא, או דברי תורה גם בלא שירות ותשבחות. (עי' שלמי מועד עמ' רמז בשם הגרשז"א, ובחזו"ע חנוכה עמ' יט, וילקו"י עמ' עה) ולבני אשכנז: אף יש מתירים לאבל לאכול שם כיון שהיא סעודת מצוה, (גליון מהרש"א יו"ד סי' שצא בשם הכנסת הגדולה ובגשר החיים פכ"א ס"ח אות ו' ובפני ברוך ס"כ הערה סח, הגרשז"א שם). אך רבים מחמירים אין לאבל לאכול שם, אבל יכול לשתות שם, אלא א"כ הסעודה נערכת בביתו של האבל. (עי' רמ"א יו"ד סי' שצא ס"ב "והמנהג שלא לאכול בשום סעודה בכולם כל י"ב חודש אם הוא חוץ לביתו", ובשו"ת אג"מ חיו"ד ח"ג סי' קסא, והגריש"א והגרע"פ). אך סעודת מרעים שעושים לשם ריעות, ושותים, וכדו' אין היתר לכו"ע להשתתף שם. [כיון שהרי הם בכלל בית המשתה שאסור].

השתתפות חסיד בהדלקת האדמו"ר - חסיד בשנת האבל (על אביו או אמו או בתוך השלושים לפטירת אחיו) יכול להשתתף בהדלקת נר חנוכה של האדמו"ר, ואף אם יש מוזיקה אפשר להקל, כיון שכוונתו לראות את ההדלקה, אך אין לו להשתתף בריקודים. (הגרשז"א בהליכו"ש תשרי פי"ז ארחת הלכה הערה 33).

מאכלי חלב - יש שנהגו לאכול גבינה בחנוכה [ביום אחד, ויש שנהגו כל יום], (עי' רמ"א שם ומשנ"ב סק"י) ונראה דלאו דוקא גבינה אלא הוא הדין כל מאכלי חלב, אך למעשה רבים לא נהגו בזה, ובני אשכנז, לאכול לביבות גבינה וכדו' כיון שהם מאכלים שהם מטוגנים בשמן, וגם מאכלי חבינה.

הוספת מאכל בשבת ור"ח חנוכה - בשבת חנוכה ובר"ח חנוכה יש להרבות באחת מהסעודות או ע"י הוספת מאכל נוסף או קינוח וכדו'. (עי' שו"ע סי' תי"ט, וכה"ח סי' תר"ע סקי"ג).

תענית בחנוכה – אסורה. (שו"ע סי' תר"ע ס"א), ונתבארו הדינים בהרחבה בספר שערי יוסף פסקי הלכות חנוכה.

עלייה לבית הקברות בשבעה/ שלושים - נהגו שלא לעלות לקבר בסיום השבעה/ שלושים/ י"א/ י"ב חודש, אלא יעלו לקבר אחרי ימי החנוכה, ויש מקילים שמותר לעלות לקבר, אם לא יבואו לידי בכי ומספד.

אזכרה וברכות - שעושים בבית הכנסת לע"נ ולומדים משניות ואומרים השכבה ואין מספידין, מותר לעשותם בחנוכה.

קברי צדיקים - מותר לעלות לקברי צדיקים. (עי' כה"ח סי' תרע סקכ"ג) ומותר אף להתפלל שם, ואף אם הנשמות לא נמצאות. [מ"מ היינו דוקא בהשתטחות על הקבר הצדיק, אבל בתפילה בזכות הצדיק יש עניין. (הגרשז"א)].

קריעה על הכותל המערבי - אף העולים לכותל המערבי בחנוכה קורעים. [והנוהגים להקל שלא לקרוע יש להם על מה לסמוך].

עליית אבל לשליח ציבור בחנוכה - אבל בתוך השנה לאביו ואמו לבני ספרד: יכול לגשת לעמוד לכל התפילות ואף לתפילת הלל ולמוסף, [כיון שאין חיוב לעלות, אין בזה מנהג אבילות, (הגרע"י). ולבני אשכנז: יכול להתפלל כש"ץ בימי החנוכה במנחה ובערבית (סי' תרע"א סקמ"ד), ולתפילת שחרית יכול לגשת עד הלל, (עי' משנ"ב סי' תקפ"א סק"ז). ויש שנוהגים כדעת הגר"א שאינו ניגש אף לתפילת שחרית, (משנ"ב שם) [ויש שנהגו שאינו ניגש גם למנחה וערבית (עי' ביה"ל סי' קל"ב) אך ביארצייט שחל בחנוכה, יש לגשת לכל התפילות].

דיני ברכת הסופגניות

[נתבאר בהרחבה בגליון פסקים והלכות 75 פרשת וישלח, שו"ת בדיני ברכת הסופגניות]

אכילת סופגניות - נהגו לאכול סופגניות מטוגנות בשמן וטעמם כצפיחית בדבש זכר לנס השמן של המנורה [ולכן נראה שהאוכלים סופגניות יש עניין לאכול דוקא מטוגנות ולא אפויות כמו שמצוי בזמנינו, וכ"ש שבאפויות נכנס לספק ברכת המוציא ועוד ספיקות וכמו שיתבאר להלן].

ברכת סופגניות מטוגנות - בסופגניות מטוגנות שבזמנינו, אף אם אין בהם מתיקות כ"כ, אין צריך להדר לאוכלם בתוך הסעודה, ואפשר לברך עליהם מזונות לכתחילה. ואף אם אוכלם בשיעור קביעות סעודה בחנוכה לא שייך בהם קביעות סעודה כיון שהם מטוגנות. אך יש מחמירים שלא לאכול מהם בשיעור קביעות סעודה, אך להלכה בסופגנית מטוגנות, אין לחוש בזה. [ואף בבצק שהיה בדעתו לאפות

ממנו חלות, ולבסוף אפה ממנו סופגניות מברך על המחיה].

ברכת סופגניות אפויות - לאחר הבירור שרוב ככל המאפיות הסופגניות הם מטוגנות, וכמעט אינו מצוי בשוק סופגניות אפויות. ומ"מ בסופגניות אפויות, שלבני ספרד אם מורגש מתיקות ברכתה מזונות, ולבני אשכנז אם רובו עשוי ממי פירות וביצים וסוכר ברכתו מזונות. אך לכו"ע אם אוכל מהם בשיעור קביעות סעודה. מברך ברכת המזון. [ושיעור קביעות סעודה נתבאר לעיל בארוכה].

ברכת סופגניות מטוגנות ואח"כ אפויות - סופגניות שמטוגנים בשמן עמוק, ואח"כ אופים אותם בתנור, [אף לזמן ארוך] ברכתם מזונות ועל המחיה, אבל אם אוכל שיעור קביעות סעודה, צריך לברך ברכת המזון כיון שאינם מתוקות. אך האפיה בתנור היא רק לחימום של כמה דקות [כגון במאפיית ברמן ואנגל] שאז אף אם קובע עליה סעודה דינה ככל סופגניה שאין בה קביעות סעודה. וכן אם סופגניה מתוקה, או שנכנס בה טעם שמן, ברכתה מזונות, כדין פת הבאה בכיסנין וכגדרי המתיקות לבני ספרד ולבני אשכנז שנ"ל. [אלא שמ"מ כנתבאר לעיל לכתחילה אין לאכול ממנה כשיעור קביעות סעודה].

סופגניות שחצי מטוגנות וחצי אפויות - ישנם מאפיות [נחמה בירושלים ובבית שמש] שמטגנים את הסופגניה חצי טיגון במפעל, ואח"כ אופים ממשיכים את הטיגון בחנות, באפייה, ברכת הסופגניה מזונות, אך כיון שיש להסתפק אם בקביעות סעודה, מברכים עליה המוציא וברכת המזון, ולכן יש להמנע שלא לאכול ממנה כדי שיעור קביעות סעודה. ואם אכל ממנה כדי שיעור קביעות סעודה, יברך ברכת המזון. אך בסופגניות עם מלא שוקולדים ומצופים הרבה נראה שאף באפויים בתנור לא שייך בהם קביעות סעודה.

סופגניות שאפויות ואח"כ מטוגנות - סופגניות שאופים אותם על דעת לטגן אותם לאחר מכן בשמן, מעיקר הדין דינם כמעשה קדירה [-בישול] ומברכים עליהם מזונות ועל המחיה. אך אם אוכלם בשיעור קביעות סעודה, יש מחמירים שבקביעות סעודה יברך עליהם ברכת המזון, ולכן לכתחילה יש להחמיר לאכול מעט פת, ואח"כ יאכל מהם.

ברכת הספינג - ברכת הספינ'ג [או זלאבייא וכדו'] שברכתם מזונות ועל המחיה, כיון שמטוגנים בשמן עמוק, ומקבלים טעם מהשמן, אף אם שבע מהם, ואכל כשיעור קביעות סעודה. ולכן אף, ירא שמים יכול לאוכלם שלא בתוך הסעודה. [אך המחמירים לכתחילה שלא לאכול שיעור קביעות סעודה א"כ ה"ה הכא]. אלא א"כ אינו עשוי ממי פירות והשמן

אינו נרגש בספינ׳ג, שירא שמים יאכלו בתוך הסעודה.

המאפיות שאופים/ מטגנים את הסופגניות

לאחר בירור בכמה מאפיות, להלן רשימת המאפיות [שהצלחנו לברר היטב] אם אופים או מטגנים את הסופגניות. [ודלא כמו שחכם אחד פירסם מודעות בבתי כנסיות שעתה ע״פ רוב, הסופגניות אפויות, אלא כמו שכתבו הפוסקים שבזמנינו רוב הסופגניות מטגונות, וגם שדינם כפת הבאה בכיסנין, ומחמת כל הטעמים כנ״ל].

מאפיות אנג׳ל [ושלוחותיה] - אינם אופים את הסופגניות, אלא מטגנים אותם, [אך אם נמצאים בהקפאה מוציאים אותם לכמה דקות בחימום בתנורים]. מאפיית אריאל – מטוגנות. מאפיית ברמן - מטוגנות. מאפיית שובע - מטוגנות, ולאחר מכן עובר רק חימום בתנור, כדי שיהיו חמות. מאפיית סלפק – מטוגנות. מאפיית נחמה - מגיע מהמפעל חצי מטוגן, וממשיכים אפייה בחנות. מאפיית הצבי - מטוגנות. מאפיית מן הארץ - מטוגנות. מאפיית שיבולת השרון - מטוגנות. שלוימלה - אפויות. מאפיית שימל - מטוגנות. [הדברים עדכניים לעתה, יתכן שבזמני הלחץ בחנוכה הדברים משתנים, ובדרך כלל כפי הנראה רוב המקומות מטוגן, מלבד קונדטוריות יוקרה שמוכרים כל סופגניה במחיר יקר].

וישנה עיצה כדי לדעת אם הסופגניה אפויה או לא, לראות אם יש פס לבן באמצע הסופגניה מכל הצדדים הרי שהסופגניה מטוגנת, כי הטיגון הוא משני הצדדים, ובאמצע נשאר לבן, אבל אם אין פס לבן, הרי שהסופגניה אפויה, כיון שבאפיה כל הסופגניה נהפכת לחום מכל הצדדים. אך אין עיצה זו מועילה, כיון שיכול להיות שהיה אפיה קודם ואח״כ טיגון או להיפך וכנ״ל, [חצי אפיה וחצי טיגון] ואז הפס הנ״ל לכאורה אינו היכר.

במקום ספק - במקום ספק יש להחמיר שלא לאכול מהסופגניות כדי שיעור קביעות סעודה [שיתבאר להלן], (ע״פ השו״ע סי׳ קס״ח סי״ג, וכן שמעתי ממו״ח הגר״ש יאיר שליט״א במח״ס משנ״ב תפארת), אך אם אכל כשיעור קביעות סעודה לא יברך ברכת המזון. [כיון שיש כמה ספיקות, א׳ בשיטת הגר״ח מבריסק שאין בהם קביעות סעודה, ב׳ שמא קביעות סעודה הוא שיעור יותר גדול, ג׳ שמא לא שייך בהם קביעות סעודה מחמת המילוי שאח״כ, וכנתבאר בגליון הקודם, ד׳ שמא הזילוף שמן בשעת האפיה דינו כנילוש בשמן].

שיעור קביעות סעודה בסופגניה - שיעור קביעות סעודה בסופגניה אפויה, מתוקה, כדין שיעור קביעות סעודה בכל פת הבאה בכיסנין, נחלקו הפוסקים, ולהלכה לבני ספרד הוא שיעור של 3/ 4 ביצים, ולכן יש להמנע מלאכול משיעור 160 גרם. ולבני אשכנז: רבים מקילים ששיעור קביעות סעודה הוא שיעור אכילה של סעודת בוקר או ערב, שהוא ו׳ ביצים, דהיינו 3/ 4 שקית חלב. אך רבים מבני אשכנז שמחמירים שהוא שיעור ד׳ ביצים.

שיעור זמן קביעות סעודה - לבני אשכנז: שיעור זמן הצירוף כל שאוכלו בדרך של אכילת סעודה הכל מצטרף, ולבני ספרד: צריך לאכול כל כזית בכדי אכילת פרס לכזית הקודם, ואף שיש אומרים שהכל מצטרף בתוך 72 דקות, בסופגניות אפויות שיש ספק מברכים עליהם ברכת המזון, נראה שמצטרף רק אם אוכלו ביחד וכל האכילה מישך שייכא לאכילה הראשונה, ועכ״פ אוכלו כסעודה ערב ובוקר, שלא אוכלם בשיעור משך זמן של 72 דקות, שיעור קביעות סעודה בסופגניה - לבני ספרד: הנוהגים לשער לפי משקל, [עד 230 גרם וכנ״ל] כל סופגניה בערך בין 80 ל100 גרם, ולכן בשתיים וחצי סופגניות בינוניות-גדולות, יש שיעור קביעות סעודה, ובסופגניות ענקיות אף שתים סופגניות הרי הם בכלל שיעור קביעות סעודה ולבני אשכנז: הנוהגים לשער לפי נפח, הוא בשיעור 230 סמ״ק, ואף שיש אומרים שמחשבנים את האויר, מ״מ אם החללים גדולים מהרגיל כגון בסופגניות וכדו׳ אינם מצטרפים לשיעור, וצריך למעוך את המאפה כדי לשער גודלו, משא״כ באוירים קטנים שמשערים אותם.

צירוף הריבה או את המילוי - הריבה או המילוי אינם מצטרפים, לשיעור קביעות סעודה.

דיני אכילת וברכה על סופגניה בתוך הסעודה

בין בסופגניה מטוגנת ובין בסופגניה אפויה, [וכן ספינ׳ג מצופה בסוכר] כיון שנאכלים לשם שביעה אין לברך עליה בתוך הסעודה, ויכול לאוכלה בתוך הסעודה. ואם שבע וכוונתו רק לתענוג, המיקל לברך על סופגניה מטוגנת, [שניכר טעם המי פירות/ השמן או ממולאת בריבה] לא הפסיד. אך מ״מ לכתחילה כשיש ספק מה כוונתו באכילת הסופגניה, טוב שלא יאכל את הסופגניה בתוך הסעודה. [ולהלן יתבאר שלאחר סילוק שולחן אפשר לברך על סופגניה]. אך המברך על סופגניה אפויה, הרי הוא ברכה לבטלה. ועל סופגניה מלאה בבשר, [בין מטוגנת ובין אפויה] אפשר לאוכלה בתוך הסעודה לכתחילה.

סופוגניות מיני או סופגניות לקינוח - בזמנינו שיש סופגניות מיני מלאות שוקולד או סופגניות רגילות שמצופות שוקולד ומלאות ריבות חלב, ומטרתם רק לקינוח סעודה, מעיקר הדין לכתחילה אפשר לברך עליהם לכתחילה בתוך הסעודה, ואין צריך לחכות לברך עליהם בסוף הסעודה. אך רבים מחמירים אף בכה"ג שלא לאוכלה בתוך הסעודה.

עיצות לפטור סופגניות [שמסופק אם אפשר לברך עליהם בתוך הסעודה]

א). יכול לברך על ביסלי או קבוקים מזונות [כיון שדינם כמעשה קדירה לכו"ע, ואין עליהם תוריתא דנהמא, ולא באים בתוך הסעודה], ויפטור את הסופגניה.

ב). לאכול מעט לפני הסעודה, ואח"כ להמשיך לאכול בסעודה, אך עיצה זו אינה מועילה בישיבות או במסיבות שמביאים את הסופגניות אח"כ.

ג). אפשר לכיון לפוטרם בברכת המוציא, אם היא מתוקה, אבל אם אינה מתוקה, ורק מטוגנת, ואין הטעם השמן ניכר בה, אי אפשר לפוטרה בברכת המוציא. (בביה"ל שם בשם ההלכה ברורה שאם מכיון בהמוציא אפשר לפוטרו. אף שמטוגן, והטעם בזה, נראה כיון שיש בה תואר פת, אך יש אומרים שאף בכה"ג אי אפשר לפוטרה בהמוציא, כיון שהסופגניות מטוגנות בשמן עמוק. וכמו שכתב בחיי אדם כלל נח אות א' ובשו"ת יביע אומר ח"ח סי' כא אות ו'. אך יש לדון כיון שמאידך יש לה דין של פת הבאה בכיסנין שהיא מתוקה ויש בה שמן, ממילא מחמת הספק אפשר לפוטרה בהמוציא. ולכן נראה שאם היא נעשת מתוקה ומטוגנת נפטרת בברכת המוציא, אבל אם היא אינה מתוקה ורק מטוגנת, אינה נפטרת בברכת המוציא, ולכן לכתחילה אין לאוכלה בתוך הסעודה).

ד). אפשר לכוין בברכת המוציא שלא לפוטרה, ואז יוכל לברך עליה בתוך הסעודה לכתחילה.

ה). יש מקילים שיכול לברך שהכל על דבר אחר ולפטור את ברכת מזונות. (בא"ח ש"א פרשת פינחס סכ"ב). אך להלכה לא נוהגים כן.

ו). אפשר לברך על סופגניה בתוך הסעודה לאחר סילוק שולחן. אם אוכלה לשם קינוח [או מסופק אם כוונתו לשם קינוח ולא לשם שביעה]. יכול לברך לאחר סילוק שולחן אף לאחר שהורידו את המפה חד פעמית. (נראה בנ"ד שלא יועיל כדי לברך על הסופגניה מזונות, א'). כיון שחוששים לדעת הרשב"א (ברכות דף מא:

וברשב"ץ שם) שכל דבר שהרגילות להביאו בתוך הסעודה אף לאחר סילוק שולחן, אין צריך לברך עליו. ולפי"ז אפשר שבחנוכה או לפני חנוכה שרגילים להביא סופגניות בסוף הסעודה, א"כ לא יועיל סילוק שולחן, אך יש ראשונים שפליגי בזה, ומחמת המח' חישיינן לסב"ל, ב'). ממה נפשך אם נעשה לשובע א"צ לברך, ג'). בסילוק שולחן במפה חד פעמית, אפשר שאינו נחשב כסילוק שולחן, אלא כפעולת נקיון בעלמא, ורק בחתונות יש לדון, [וגם שם נתבאר במקומו מדוע אין סילוק שולחן]. (עי' הלכה ברורה סי' רע"ז אות ט', ושערי הברכה עמ' קס) [ואולם יש אומרים שמועיל אף בזה סילוק שולחן עי' ילקו"י ברכות ח"א עמ' תקנ)]. ד'). בצירוף מה שהמנהג בזמנינו שאין סילוק שולחן. כיון שממשיכים לאכול אח"כ. וסב"ל. (עי' ביה"ל סי' קע"ז ס"ב ד"ה שאין, וכה"ח סקי"ד, ושו"ת אול"צ ח"ב פי"ב סקי"ג דלא מהני, והליכות עולם עולם ח"ב פרשת נשא, ונפק"מ מכל הנ"ל לברך על גלידה בסוף הסעודה, כיון שרבו המתירים ומסתברא לברך, לכו"ע יהיה אפשר לברך עליה לאחר סילוק שולחן. ונתבארו דיני סילוק שולחן בשערי יוסף בפרק דיני היסח הדעת בברכות), ומ"מ נראה שבסופגניות כיון שמטוגנות, ולא שייך בהם מש"כ הרשב"א דאילו קבע עליהם היה מברך ברכת המזון, ולכן אם הוא שבע בודאי שלא יברך וכנ"ל, אבל במקום שהוא מסופק אם יכול לברך על הסופגניות אם באו לשם קינוח, לכו"ע יכול לברך לאחר סילוק שולחן).

חימום סופגניות בשבת - מותר לחמם סופגניות בשבת מעל גבי הפלטה, ואף לבני ספרד שיש שם מעט ריבה, מ"מ רובו יבש, אך בסופגניות מאפיות שאינם ביתיות אין לחממם, כיון שכידוע מערבים מים בריבה, ואינם מבושלים. [ואין להתיר לשים אותם מעט על הפלטה, כיון שיכולים להתחמם, לחום של יד סולדת, אף אם לא רוצה שיגיעו לחום הזה, היינו דוקא בסמוך ולא מעל הפלטה. (כמבואר היטב במשנ"ב סי' שי"ח סקצ"א). והמקילים בזה יש להם על מה לסמוך (נתבאר בהרחבה בשערי יוסף חנוכה חלק בירורי הלכה)].

חיוב סופגניות בהפרשת חלה

סופגניות בין בבלילה עבה ובין בבלילה רכה שמטגנים אותם בשמן מחמירים להפריש חלה בלא ברכה, [ובדיעבד לבני ספרד אינו מעכב], אך בסופגניות שאופים בתנור והיא בלילה עבה צריך להפריש חלה בברכה, ואם היא בלילה רכה כגון ספינג וכדו' יש להפריש חלה בלא ברכה. (עי' שו"ע יו"ד סי' שכ"ט ס"ג שפטור

מחלה, ואף לא כתב לדינא שירא שמים יפריש בלא ברכה, ובהליכות עולם, ובשו"ת אור לציון שמבואר שאי"צ להפריש חלה, ואולם בש"ך שם סק"ג כתב שיפריש חלה בלא ברכה, וכן כתב בפתחי תשובה שם בשם הפנים מאירות שיפריש חלה בלא ברכה ע"ש וכן בבא"ח כיון שנחלקו הראשונים יש להפריש חלה בלא ברכה. ע"ש, וכן כתב בכה"ח, ולמעשה אף בחזו"ע כתב שטוב לחוש להפריש חלה בלא ברכה, ומשנה אחרונה עיקר).